VINCENT VAN GOGH

BRIEVEN AAN ZIJN BROEDER

I

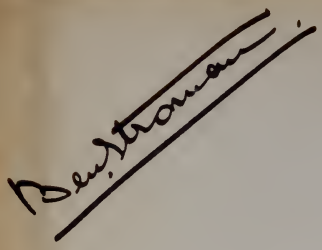

Met vreugde schrijf ik deze weinige regelen ter inleiding van den tweeden druk der Brieven.

Wat ik bij de eerste uitgave zoo vurig hoopte, is waarheid gebleken : zij hebben hun weg gevonden tot de harten der menschen.

Uit alle oorden der wereld komen de getuigenissen tot mij, hoe de zuivere menschelijkheid van den [illegible] treft, boeit en ontroert.

Zoo zal zich ook deze tweede uitgave — die in geen enkel opzicht van de eerste verschilt — nieuwe vrienden maken.

VINCENT VAN GOGH: BRIEVEN

I

1872—1882

VINCENT VAN GOGH

BRIEVEN AAN ZIJN BROEDER

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT
DOOR ZIJN SCHOONZUSTER
J. VAN GOGH-BONGER

EERSTE DEEL

MIJ. VOOR GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR
OVERTOOM 230 TE AMSTERDAM — MCMXIV

DIT BOEK IS GEWIJD AAN
DE NAGEDACHTENIS VAN
VINCENT EN THEO

„En (zij) zijn ook in hun dood
niet gescheiden"
Samuel 2, 1 : 23

VOORWOORD

> Het zou werkelijk een merkwaardig boek zijn als men zien kon hoeveel hij (Vincent) gedacht heeft en hoe hij zichzelf gelijk is gebleven.
> Brief van Theo aan zijn moeder. 8 September 1890.

Toen ik in April 1889 als Theo's jonge vrouw ons appartement in de Cité Pigalle te Parijs betrad, vond ik onder in een klein bureau een lade vol brieven van Vincent, en week aan week zag ik daarna de weldra zoo bekende gele enveloppes met het karakteristieke schrift den inhoud der lade vergrooten.
Na Vincent's dood sprak Theo er met mij over dat iets van die brieven bekend moest worden gemaakt, maar de dood nam hem weg, eer hij ook maar een begin van uitvoering aan dit plan had kunnen geven.
Bijna vier en twintig jaar zijn sedert dien verloopen.
Veel tijd is noodig geweest om de brieven te ontcijferen en te rangschikken, wat des te moeilijker viel daar meestal de datums ontbraken — maar er was een andere reden, die mij weerhield ze eerder bekend te maken. Het zou een onbillijkheid zijn geweest jegens den doode, belangstelling te wekken voor zijn *persoon*, eer het *werk* waaraan hij zijn leven gaf, erkend werd en gewaardeerd zooals het verdiende. Vele jaren zijn verloopen eer Vincent als schilder erkend is; thans kan men hem als mensch leeren kennen en begrijpen.
Mogen de brieven met piëteit gelezen worden.

Amsterdam, Januari 1914. J. van Gogh-Bonger.

VINCENT VAN GOGH
naar een zelfportret uit 1888 (Rijksmuseum te Amsterdam)

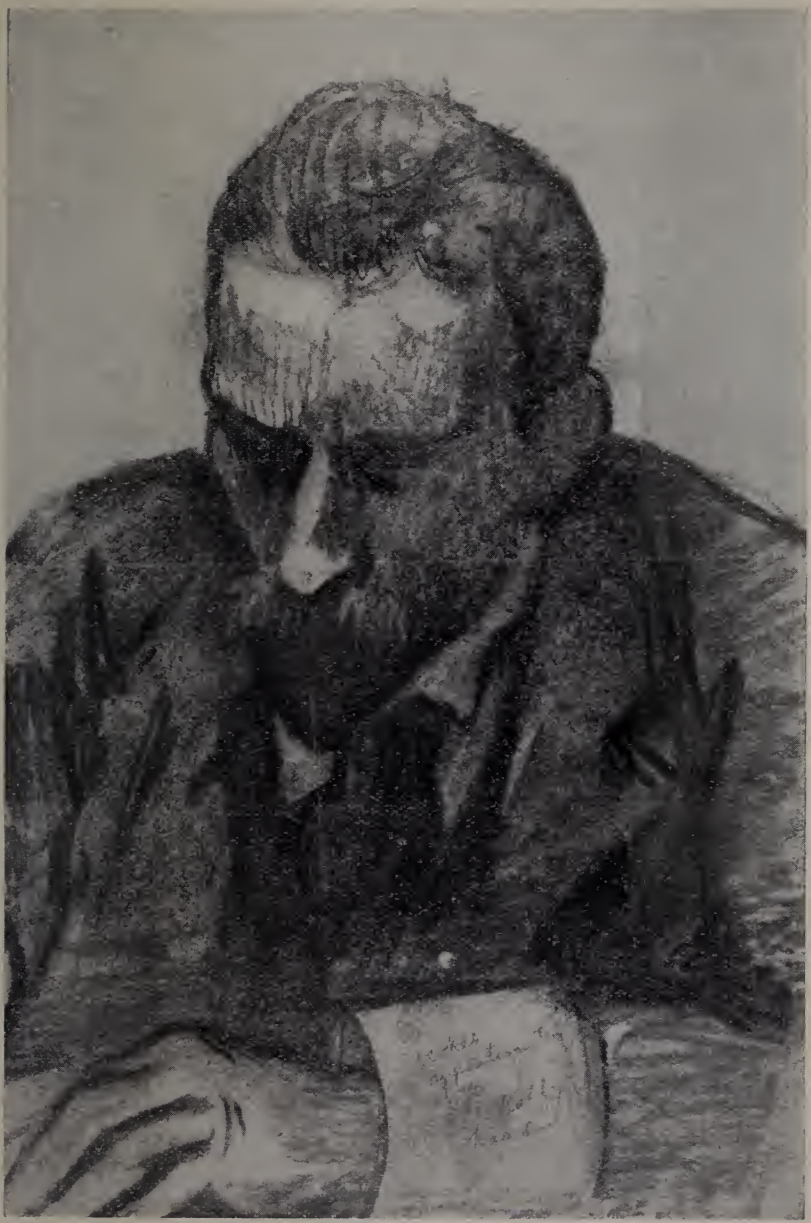

THEO
naar een potloodschets van Meyer de Haan (1889)

INLEIDING

De familienaam van Gogh staat waarschijnlijk in verband met het Duitsche grensstadje Goch, doch reeds in de 16e eeuw waren er van Gogh's in Holland gevestigd. Volgens de Annales généalogiques van Arnold Buchelius woonde er toen een Jacob van Goch in Utrecht ,,in den Uyl achter 't stadshuis'' en Jan Jacobszoon, die ,,in den Bijbel onder de Lijnmarkt'' woonde, ,,ginch met wijn ende boeken om'' en was ,,borgerhopman''. Zijn zuster Margaretha stierf in 1597.
Zij voerden reeds het wapen: een balk met drie rozen, dat het familiewapen der van Gogh's gebleven is.
In de 17de eeuw zijn er verscheidene van Gogh's die hooge staatsambten in ons land bekleeden, o.a. Johannes van Gogh, magistraat van Zutphen, die in 1628 Thesaurier generaal der Unie wordt; Michiel van Gogh, eerst Consul-generaal van Brazilië, later Thesaurier van Zeeland, die in 1660 tot het gezantschap behoort dat Koning Karel II van Engeland bij zijn troonsbestijging begroet. Ook is omstreeks dien tijd een Cornelius van Gogh Remonstrantsch predikant te Boskoop, en zijn zoon Matthias, eerst geneesheer te Gouda, wordt later predikant te Moordrecht.
In het begin der 18de eeuw is het maatschappelijk peil der familie weer gedaald. Er vestigt zich te 's Hage een David van Gogh, die gouddraadtrekker is van beroep, evenals zijn oudste zoon Jan, gehuwd met Maria Stalvius, behoorende tot de Waalsche gemeente.
De tweede zoon van David, Vincent, geb. vóór 1729, overleden 1802, was beeldhouwer van beroep en moet in zijn jeugd in Parijs zijn geweest; in 1749 was hij een der Cent Suisses. Met hem schijnt de kunstbeoefening in de familie te zijn gekomen en ook het fortuin; hij stierf ongehuwd en liet eenig kapitaal na aan zijn neef Johannes (1763-1840) den zoon van Jan van Gogh. Deze Johannes was eerst gouddraadtrekker als zijn vader, maar

werd later godsdienstleeraar en voorlezer in de Kloosterkerk te 's Hage. Hij was gehuwd met Johanna v. d. Vin uit Mechelen, en hun zoon Vincent (1789-1874) werd door de erfenis van zijn oud-oom Vincent instaat gesteld in de theologie te studeeren te Leiden. Vincent — de grootvader van den schilder — was een man van groote geestesgaven en buitengewone plichtsbetrachting. Reeds op de Latijnsche school onderscheidde hij zich en behaalde alle prijzen en getuigschriften; ,,de naarstige vlijtige jongeling Vincent van Gogh verdient met recht om zijn goed gedrag als onafgebroken ijver zijnen medeleerlingen tot voorbeeld gesteld te worden'' getuigt 1805 de rector der school, de Booy. In Leiden studeert hij vlug af en promoveert in 1811, dus op 22 jarigen leeftijd. Hij heeft er een grooten kring van vrienden; zijn album amicorum bewaart hun herinnering in tal van Latijnsche en Hollandsche ontboezemingen; een klein met zijde geborduurd tuiltje vergeet-mij-niet en viooltjes geteekend E. H. Vrijdag 1810, is van haar die een jaar later, toen hij beroepen was te Benschop, zijn vrouw werd. Zij hebben een lang gelukkig huwelijksleven gehad samen, eerst in de pastorie te Benschop, daarna te Ochten in N. B. en van 1822 af te Breda, waar in 1857 zijn vrouw stierf en hij tot aan zijn dood bleef wonen — een algemeen geëerd en gezien man. Twaalf kinderen werden uit hun huwelijk geboren, waarvan slechts één op jeugdigen leeftijd overleed; er heerschte een warm hartelijk familieleven in het gezin, en hoe ver het leven de kinderen ook soms uit elkaar bracht, zij bleven altijd trouwelijk deelen in elkaars lief en leed.

VICE-ADMIRAAL J. VAN GOGH

C. M. VAN GOGH

Twee van de dochters huwden hoog geplaatste militairen — de latere generaals Pompe en 's Graeuwen; drie bleven ongehuwd.

De zes zoons brachten het allen tot een eervolle positie in de wereld; Johannes ging bij de marine en klom op tot den rang van Vice-admiraal; toen hij 1877 te Amsterdam Directeur was van de marinewerf, woonde Vincent tijdelijk bij hem in. Drie van de broers werden kunsthandelaar; de oudste, Hendrik Vincent (,,Oom Hein'' zooals hij in de brieven genoemd wordt) had eerst een zaak te Rotterdam, die later de firma Oldenzeel werd, en vestigde zich daarna te Brussel; Cornelis Marinus stichtte te Amsterdam de bekende firma C. M. van Gogh, eerst in de Leidschestraat, later op de Keizersgracht. (Hij werd door zijn neven dikwijls inplaats van oom Cor kortweg C. M. genoemd.) De derde, die den meesten invloed heeft gehad op den jongen Vincent en Theo's leven, was Vincent, wiens gezondheid te zwak was om te kunnen studeeren, hoewel zijn vader de grootste verwachtingen van hem had en die nu te 's Hage een klein winkeltje in verfwaren en teekenbehoeften begon dat hij in weinige jaren uitbreidde tot een kunsthandel van Europeesche vermaardheid. *) Hij was een buitengewoon begaafd, geestig en schrander man, die grooten invloed had in de kunstkringen dier dagen; daartoe aangezocht associeerde hij zich met Goupil te Parijs, welke zaak eerst daarna tot zoo ongekenden bloei kwam; zelf vestigde hij zich toen te Parijs, en aan het hoofd van zijn zaak te 's Hage, nu een filiaal van het huis Goupil, kwam de Heer Tersteeg die tot op heden dezelfde functie bekleedt. Hier was

*) Zie Johan Gram, ,,Haagsche Stemmen'' van Maart 1889.

DE KUNSTKOOPER V. VAN GOGH
UIT PRINSENHAGE

het dat Vincent en Theo hun opleiding ontvingen; Goupil was ,,de zaak'' die zulk een groote rol speelde in hun leven, waarin Theo bleef en waarin hij carrière maakte, waar Vincent zes jaar in werkzaam is geweest en waar ondanks alles zijn hart aan bleef hangen, omdat hij 't in zijn jeugd beschouwde als ,,'t mooist, 't best, 't grootst van de wereld.'' (brief 332.)
Slechts één van de zes zoons koos het beroep van den vader. Theodorus (geb. 8 Febr. 1822 — overleden 26 Maart 1885) studeerde te Utrecht, promoveerde, en werd in 1849 beroepen te Groot-Zundert een klein dorpje in N. B. nabij de Belgische grens, waar hij door zijn vader in het ambt bevestigd werd.
Hij was een man van buitengewoon knap uiterlijk (door sommigen werd hij de mooie dominee genoemd) beminnelijk karakter en fijne gaven van geest en gemoed, maar als prediker bezat hij geen bizonder talent, en 20 jaar lang bleef hij onopgemerkt in het stille Zundertsche dorp eer hij een ander beroep kreeg, en ook toen bracht hij het niet verder dan de kleine Brabantsche gemeenten Helvoirt, Etten en Nuenen. Maar in zijn kleinen kring was hij zeer geëerd en bemind en zijn kinderen hielden afgodisch veel van hem.
In Mei 1851 was hij gehuwd met Anna Cornelia Carbentus, geboren 10 Sept. 1819 te 's Gravenhage, waar haar vader Willem Carbentus — gehuwd met A. C. v. d. Gaag — een bloeiende boekbinderszaak had. Hij had o.a. de eerste grondwet gebonden en daarmee het praedicaat ,,koninklijk'' boekbinder verworven. Zijn jongste dochter Cornelia was reeds eerder gehuwd met Vincent van Gogh den kunstkooper, zijn oudste dochter was de vrouw van den in Amsterdam algemeen bekenden en geëerden dominee Stricker.

Ds. TH. VAN GOGH, VADER VAN DEN SCHILDER

Het huwelijk van Theodorus van Gogh en Anna Carbentus was zeer gelukkig; hij vond een trouwen steun in zijn vrouw, die van ganscher harte deelde in zijn werk, ondanks haar eigen groot gezin steeds met hem de gemeenteleden bezocht, en wier opgewektheid en levendige geest in den sleur van het stille dorpsleven nooit gedoofd werd.

Zij was een merkwaardige, beminnelijke vrouw, die tot op hoogen leeftijd (zij werd 87 jaar) toen zij haar man en drie volwassen zoons overleefd had, haar geestkracht en levenslust behield, en haar leed droeg met zeldzamen moed.

Een van haar bizondere gaven was, naast haar innige liefde voor de natuur, ook de groote gemakkelijkheid om haar gedachten op 't papier te brengen; haar nijvere handen, die *altijd* bezig waren voor anderen, grepen zoo vlug, niet alleen naar naald of breinaald, maar ook naar de pen. „Ik maak vast een woordje klaar" was een van haar geliefkoosde uitdrukkingen, en hoevele van die woordjes kwamen altijd juist van pas opwekking en bemoediging brengen aan hen, tot wie ze gericht waren. Bijna twintig jaar lang zijn zij ook mij tot troost en opbeuring geweest, en in dit boek, dat als een gedenkteeken is voor de zoons, voegt ook een woord van dankbare herinnering, gewijd aan hun moeder.

Den 30en Maart 1852 werd in de pastorie te Zundert een doode zoon geboren, maar een jaar later op denzelfden datum beviel Anna van Gogh van een gezonden jongen, die de namen van zijn twee grootvaders ontving *Vincent Willem;* en die in aanleg en karakter zoowel als in uiterlijk meer zijn moeder's hoedanigheden geërfd had dan die van zijn vader. Het doorzettingsvermogen en de onbuigbare wilskracht, die Vincent later toonde, waren wel in aanleg in zijn moeder aanwezig, ook had hij van haar den scherpen doordringenden blik van onder de veruitstekende wenkbrauwen; de blonde gelaatskleur van beide ouders ging bij Vincent in het rossige over, zijn gestalte was middelmatig van lengte, tamelijk breed in de schouders, en hij maakte een stoeren stevigen indruk, 't geen ook bevestigd wordt door de woorden van zijn moeder, dat geen van de kinderen, *behalve* Vincent, sterk van aanleg was. Een minder sterk gestel dan 't zijne zou ook reeds veel eerder bezweken zijn onder 't geen hij van zijn krachten vergde.

Als kind was hij moeilijk van humeur, dikwijls lastig en eigenzinnig, en zijn opvoeding was niet geschikt dit tegen te gaan; voor hun oudsten vooral waren de ouders al zeer teerhartig. Eens toen grootmoeder van Gogh uit Breda in Zundert logeerde, woonde zij

MOEDER VAN GOGH
naar een teekening van Joh. Cohen Gosschalk (1903)

DE VROEGERE PASTORIE TE ZUNDERT
Geboortehuis van Vincent en Theo

een van de lastige buien van den kleinen Vincent bij; zij die met haar twaalftal wel flinkheid geleerd had, nam den kleinen bengel bij een arm en met een klap om de ooren zette zij hem de kamer uit. Hierover was zijn moeder zóó gebelgd dat zij een dag lang niet met haar schoonmoeder sprak, en eerst den liefderijken aard van den jongen vader gelukte het een verzoening tot stand te brengen; hij liet 's avonds een wagentje inspannen en reed met de twee vrouwen naar de hei, waar zij bij een prachtigen zonsondergang zich met elkaar verzoenden.

De jonge Vincent had een groote liefde voor dieren en planten en legde allerlei verzamelingen aan; van bizonderen teekenaanleg was vooreerst niets te bespeuren; wel moet hij als 8-jarige eens een oliefantje van stopverf geboetseerd hebben, dat zijn ouders aandacht trok, maar hij had 't dadelijk weer vernield toen er zijns inziens te veel notitie van werd genomen.

Korten tijd bezocht hij de dorpsschool, maar zijn ouders vonden dat hij door den omgang met de boerenjongens te ruw werd, en voor de ondertusschen tot een zestal aangegroeide kinderschaar in de pastorie werd nu een gouvernante gekozen. Twee jaar na Vincent

KERKJE TE ZUNDERT

was een dochtertje geboren en weer twee jaar later, den eersten Mei 1857 nog een zoon, die den naam van zijn vader ontving. Op hem volgden dan nog twee zusjes en een broertje. De jongste zuster Willemien, die met haar moeder bleef wonen, was de eenige met wie Vincent later nog wel eens gecorrespondeerd heeft. Theo was zachter en vriendelijker van aard dan zijn vier jaar oudere broer; hij was tengerder van voorkomen, en fijner van gelaatstrekken, maar even rossig blond als Vincent, met dezelfde lichtblauwe oogen, die zich soms verdiepten tot een groenachtig blauw. In brief 338 beschrijft Vincent zelf de overeenkomst en het verschil in hun beider voorkomen, en Theo schreef mij in '89 het volgende over Vincent's uiterlijk, naar aanleiding van Rodin's marmeren beeld het hoofd van Johannes den Dooper. ,,De beeldhouwer heeft zich een figuur van den voorlooper van den Christus gedacht, dat frappant gelijkt op Vincent. Toch zag hij hem nooit. Die expressie van lijden, dat met voren en bulten verwrongen voorhoofd, waar denken en voor zichzelf streng zijn op te lezen staat, is van hem, al is het voorhoofd van Vincent wat meer geïnclineerd. Vorm van neus en structuur van kop is hetzelfde''. Toen ik later het beeld zag vond ik er een volkomen gelijkenis met Theo in.

De twee broers waren van kind af sterk aan elkaar gehecht; waar de oudste zuster, zich in jeugdherinneringen verdiepend, spreekt van Vincent's plaagzucht, herinnerde Theo zich alleen dat Vincent *zulke* heerlijke spelletjes verzinnen kon, dat ze hem uit dankbaarheid eens een rozenboompje uit hun tuintje cadeau gaven! Hun jeugd was vol van de poëzie van het Brabantsche buitenleven; zij groeiden op tusschen de korenakkers, de hei en de mastbosschen, in die eigenaardig gevoelsvolle sfeer van een dorpspastorie, waarvan de bekoring hen hun leven lang bijbleef. Het was misschien niet de vorming die 't meest geschikt was om hen te harden tegen den zwaren strijd om 't bestaan, die zij beiden te voeren zouden hebben; zij moesten al zoo vroeg in den vreemde en met hoeveel weemoed, met welk onuitsprekelijk heimwee bleven zij nog jaren lang verlangen naar 't ouderlijk huis in 't Brabantsche dorpje op de hei.

Vincent keerde er later nog weer, en bleef uiterlijk altijd ,,de buitenman'', maar ook Theo die geheel en al de fijne Parijzenaar geworden was, bleef in zijn hart iets houden van den ,,Brabantschen jongen'', zooals hij zich graag lachend noemde.

Terecht schrijft Vincent eens: ,,er zal altijd iets van de Brabant-

sche akkers en hei in ons blijven,'' en als hun vader gestorven is en moeder de pastorie heeft moeten verlaten, klaagt hij: ,,nu is er niemand van ons in Brabant meer''. Later in 't ziekenhuis te Arles als zijn trouwe broer hem bezoekt en met teeder medelijden 't hoofd naast hem op 't kussen vleit, fluistert Vincent: ,,net als in Zundert'' en kort daarop schrijft hij: ,,Pendant ma maladie j'ai revu chaque chambre de la maison à Zundert, chaque sentier, chaque plante dans le jardin, les aspects d'alentour, les champs, les voisins, le cimetière, l'église, notre jardin potager derrière — jusqu'au nid de pie dans un haut accacia dans le cimetière!'' (Brief 573.)

Zoo onuitwischbaar bleven die eerste zonnige jeugdherinneringen. Toen Vincent 12 jaar was ging hij naar de kostschool van den Heer Provily te Zevenbergen; uit dien tijd is geen enkele bizonderheid vermeld — alleen schrijft een van de zusjes later aan Theo: ,,weet je nog wel op Moe's verjaardag, dat Vincent dan uit Zevenbergen kwam en wij zooveel pleizier hadden?'' Van vrienden die hij daar gemaakt zou hebben is niets bekend.

Toen hij 16 jaar was kwam de keuze van beroep aan de orde, en hierin werd Oom Vincent geraadpleegd.

Deze, die zich intusschen in den kunsthandel een groot fortuin verworven had, moest zich om zijn zwakke gezondheid vroeg uit het drukke zakenleven te Parijs terugtrekken — hoewel nog finantiëel in de zaak betrokken — en had zich gevestigd te Prinsenhage, dicht bij zijn ouden vader te Breda en dicht bij zijn lievelingsbroer te Zundert. Den winter bracht hij met zijn vrouw meestal te Menton door en op de reis daarheen bleef hij dan altijd nog even te Parijs, zoodat hij van de zaak daar op de hoogte bleef. Aan zijn landhuis te Prinsenhage had hij een galerij laten bouwen voor zijn fraaie collectie schilderijen, en hier was 't dat Vincent en Theo hun eerste kunstindrukken opdeden. Er was een innig hartelijk verkeer tusschen de Zundertsche pastorie en het kinderlooze gezin te Prinsenhage; ,,het wagentje'' uit Prinsenhage werd door de kinderen in Zundert met gejuich begroet, want het bracht menige verrassing van bloemen, vruchten en versnaperingen mee, terwijl wederkeerig het beminnelijk opgewekt gezelschap van den broer en zuster uit Zundert dikwijls een zonnestraal bracht in de stille omgeving van den zieke te Prinsenhage. Ook deze broers Vincent en Theo, die slechts één jaar in leeftijd scheelden, waren sterk aan elkaar gehecht, en het feit dat hun vrouwen zusters waren, maakte de band nog hechter. Wat was natuurlijker dan dat de rijke

kunstkooper zijn jongen neef en naamgenoot bestemde om hem later in de zaak op te volgen — misschien wel zijn erfgenaam te worden?
Vincent kwam dus in 1869 in de zaak in den Haag als jongste bediende, onder leiding van den Heer Tersteeg, en ging vol moed een goede toekomst tegemoet.
Zijn kosthuis was bij de familie Roos op de Beestenmarkt, waar na hem Theo later ook woonde, een gezellig burgergezin waar hij materieel uitstekend verzorgd werd, maar waar van eenigen intellectueelen omgang geen sprake kon zijn; dezen vond hij echter bij de verschillende familieleden en jeugdkennissen van zijn moeder, waar hij veel aan huis kwam, o.a. de familie Haanebeek, van Stockum en Tante Fie Carbentus met haar drie dochters, waarvan een later huwde met Anton Mauve, een ander met A. Le Comte.
Tersteeg zond aan de ouders de beste berichten omtrent Vincent's ijver en bekwaamheid, en evenals zijn grootvader vóór hem, is hij ,,de naarstige vlijtige jongeling'' wien iedereen welgezind is.
Als hij ruim drie jaar in den Haag geweest is, komt Theo, die nog in Oisterwijk op school gaat (dicht bij Helvoirt, waarheen hun vader intusschen beroepen is) een paar dagen bij hem logeeren en daarna, in Augustus 1872, begint de correspondentie tusschen de beide broers, die van dit eerste nu vergeelde, half vergane, haast nog kinderlijke briefje af, onafgebroken voortgezet wordt tot Vincent's dood, toen men nog een half voltooiden brief aan Theo bij hem vond, waarvan het hopelooze ,,que veux-tu?'' aan 't slot is als een moedeloos gebaar, waarmee hij uit het leven scheidde.
De voornaamste gebeurtenissen uit hun beider leven staan in de brieven vermeld en worden hier slechts aangevuld door bizonderheden van Theo zelf vernomen of ontleend aan de correspondentie van de ouders met Theo, die eveneens in zijn geheel bewaard is gebleven (de brieven van Vincent aan zijn ouders zijn helaas niet bewaard) — dagteekenend van Januari 1873 toen Theo, nog maar 15 jaar oud, naar Brussel ging om ook in den kunsthandel te worden opgeleid.
Die brieven — vol van de teederste belangstelling en zorg voor den zoon, die zoo vroeg al de wereld ingaat — ,,wat ben je toch al vroeg groot Theo'' schrijft moeder, aan wien hun hart zoo hangt, omdat hij meer dan een der anderen hun liefde met oneindige teerheid en aanhankelijkheid beantwoordt, en ,,de kroon wordt van hun ouderdom'', zooals ze hem zoo gaarne noemden, die brieven vertellen alle kleine bizonderheden van 't dagelijksche leven in de pastorie;

wat er in den tuin bloeit en hoe de vruchtboomen dragen, of de nachtegaal al gehoord is en wie er alzoo op bezoek komt, wat de tekst was van vader's preek, hoe 't met de zusjes en 't broertje gaat, en tusschen alles door bizonderheden over Vincent.
Deze is in Mei 1873 overgeplaatst naar de zaak in London; bij zijn vertrek uit den Haag krijgt hij een prachtig getuigschrift van den Heer Tersteeg, die ook nog eens aan zijn ouders schrijft, dat ieder in de zaak zoo graag met Vincent te doen had — liefhebbers, koopers en schilders, en dat hij 't zeker ver zal brengen. ,,'t Is een heerlijke voldoening dat hij zoo dit eerste tijdperk van zijn werk kan eindigen, en daarbij is hij zoo eenvoudig gebleven'' schrijft moeder.
In Londen gaat het hem aanvankelijk zeer goed; Oom Vincent heeft hem bij enkele kennissen geintroduceerd en hij is met ijver in de zaak bezig, verdient al f 90, en hoewel 't leven er duur is, weet hij nog telkens wat over te sparen om naar huis te sturen. Als een echte businessman koopt hij zich een hoogen hoed ,,waar men in London niet buiten kan'' schrijft hij, en hij geniet van de dagelijksche tochten van zijn woning in de voorstad naar de zaak in Southamptonstreet in de City.
Zijn eerste kosthuis is bij een paar dames, die er twee papegaaien op na houden, 't is er wel goed maar hem wat te duur, daarom verhuist hij in Augustus en komt nu bij Mrs. Loyer, de weduwe van een curate uit 't Zuiden van Frankrijk, die met haar dochter Ursula een dagschool houdt voor kleine kinderen. Hier beleeft hij het gelukkigste jaar misschien van zijn leven. Ursula maakt diepen indruk op hem ,,ik heb nooit iets gezien of gedroomd als de liefde tusschen haar en haar moeder'' schrijft hij aan een van de zusjes, en ,,heb haar lief om mijnentwil''.
Hij schrijft er nog niet over aan zijn ouders, want hij heeft Ursula zelf nog niet zijn liefde bekend — maar zijn brieven naar huis zijn stralend van opgewektheid, hij schrijft dat hij toch zooveel goeds geniet, ,,ik heb een heerlijk thuis,'' en in de volheid van zijn hart roept hij uit ,,het rijke leven, Uw gave o God.''
Als er in September gelegenheid is een pakje naar London voor hem mee te geven, is het wel teekenend wat er o.a. wordt ingesloten: een bouquet halmen en een krans van eikenblaren, door Theo die intusschen uit Brussel naar den Haag is overgeplaatst, gemaakt toen hij met vacantie thuis was; Vincent moest toch iets op zijn kamer hebben dat herinnerde aan de geliefde Brabantsche velden en boschen!
Hij viert een gelukkig Kerstmis bij de Loyer's en in dien tijd

stuurt hij wel eens een teekeningetje naar huis, o.a. van de straat en het huis waar hij woont en van het interieur van zijn kamer ,,zoodat we die ons goed voor kunnen stellen, 't is zoo duidelijk'' schrijft moeder.
In dien tijd schijnt hij wel eens aan de mogelijkheid van schilder worden gedacht te hebben; later van uit Drenthe schrijft hij aan Theo: ,,wat heb ik niet te London staan teekenen langs de Theems Embankment, als ik 's avonds uit Southamptonstreet naar huis ging — en 't leek naar niets; was er toen iemand geweest die mij gezegd had wat perspectief was, hoeveel moeite zou me gespaard zijn, hoeveel verder zou ik nu zijn.''
Ook is hij in dien tijd in aanraking geweest met Thijs Maris, maar hij durfde zich tegenover hem niet vrij uiten en sloot zijn verlangens en wenschen in zich zelf op — hij moest nog een langen lijdensweg gaan eer hij zijn doel bereikte.
Met Januari krijgt hij verhooging van salaris en tot 't voorjaar toe blijven zijn brieven vroolijk en opgewekt; in Juli zal hij naar Holland komen en schijnt vóór dien tijd met Ursula gesproken te hebben over zijn liefde, helaas blijkt het nu dat zij al in stilte verloofd is met iemand die vóór Vincent bij hen inwoonde. Hij tracht nog er op te influenceeren dat die verloving verbroken wordt, maar dit gelukt hem niet en met dit eerste groote verdriet komt er een verandering in zijn karakter; als hij dien zomer met vacantie thuis komt is hij mager, stil en onopgewekt, een ander mensch. Maar hij *teekent nog al veel*. Moeder schrijft ,,Vincent maakte nog menig mooi teekeningetje, hij teekende 't slaapkamerraam en de voordeur, dus dat gedeelte van 't huis, en ook nog in het groot die huizen in London waar zij met hun raam tegen aanzien; 't is een heerlijke gaaf, waar hij veel aan kan hebben.''
In gezelschap van zijn oudste zuster die er een betrekking zocht, keert hij naar London terug; hij gaat nu op kamers wonen in Ivy Cottage 395 Hensington New Road, en daar, zonder eenig familieleven, wordt hij hoe langer hoe stiller en eenzelviger en ook hoe langer hoe godsdienstiger.
De ouders zijn blij dat hij bij de Loyer's weg is — ,,er waren daar te veel geheimen en 't was geen familie als gewone menschen, maar zeker zal hij er teleurstelling van gehad hebben, zijn illusie's niet verwezenlijkt zijn'' schrijft vader, en moeder klaagt: ,,de avonden zijn al zoo lang en hij heeft vroeg gedaan in de zaak, het is wel eenzaam zoo niet in een familie, als het maar goed gaat''. Zij maken zich bezorgd over zijn eenzelvig teruggetrokken leven. Oom Vincent

dringt er ook steeds op aan dat hij zich meer onder menschen zal bewegen ,,dat is even noodig als dat hij knap in de zaak wordt,'' maar de gedrukte stemming blijft, de brieven naar huis worden schaarscher en moeder begint te denken of de Londensche mist hem ook kwaad kan doen en of, al was 't een tijdelijke, overplaatsing ook goed zou zijn. ,,Arme jongen hij meent het zoo goed en ik geloof dat hij het voor zich zelven niet gemakkelijk heeft.''

Oom Vincent bewerkt in October '74 inderdaad een korte overplaatsing naar de zaak te Parijs, maar Vincent zelf is daar weinig over gesticht en uit boosheid schrijft hij niet naar huis, tot groote droefheid van zijn ouders. ,,'t Is maar een knorrige bui'' zegt zijn zuster en Theo troost: ,,'t gaat hem toch goed''.

Eind December gaat hij weer naar London terug waar hij zijn zelfde kamers betrekt en 't zelfde eenzelvige leven leidt. Voor 't eerst wordt hij een zonderling genoemd. Zijn teekenlust heeft weer opgehouden maar hij leest veel, en de aanhaling uit Renan waarmee de periode uit Londen besluit, toont duidelijk waar zijn gedachten mee vervuld zijn en hoe hij reeds toen streefde naar het hooge ideaal: ,,mourir à soi-même, réaliser de grandes choses, arriver à la noblesse et dépasser la vulgarité ou se traine l'existence de presque tous les individus.'' Slechts wist hij toen nog niet welke richting hij gaan moest om dat te bereiken.

In Mei 1875 wordt hij voor goed overgeplaatst naar Parijs en speciaal belast met de schilderijengalerij, waar hij zich echter volstrekt niet op zijn plaats voelt; hij voelt zich meer thuis in zijn ,,cabin'', het kamertje op Montmartre, waar hij s'ochtends en 's avonds met Harry Gladwell in den Bijbel leest, dan tusschen het mondaine Parijsche publiek.

Zijn ouders merken wel uit zijn brieven dat het niet gaat, en als hij met Kerstmis thuis komt en alles besproken wordt, schrijft de vader aan Theo: ,,ik geloof haast dat ik Vincent moet aanraden over 2 of 3 maanden zijn congé te nemen; er is zooveel goeds in hem, maar daarom kan het echter toch noodig zijn dat zijn positie gewijzigd worde, hij is bepaald niet gelukkig.'' En zij houden te veel van hem om hem te overreden tot iets, waarbij hij zich niet gelukkig voelt; hij wil leven voor anderen, nuttig zijn, iets goeds tot stand brengen, *hoe* hij weet het zelf niet, maar *niet* in den kunsthandel, dat weet hij wel, en als hij na zijn terugkomst uit Holland met den Heer Boussod *) het beslissend gesprek heeft dat eindigt met

*) De Heer Goupil is in dien tijd opgevolgd door zijn schoonzoons Boussod en Valadon.

zijn ontslag tegen 1 April, accepteert hij dit zonder iets tot zijn verontschuldiging in te brengen. Er was hem vooral kwalijk genomen dat hij met Kerstmis en N. Jaar, de drukste tijd in Parijs, naar huis was gegaan. In zijn brieven schrijft hij er tamelijk luchtig over, maar hij voelt wel hoe somber en dreigend de wolken boven zijn hoofd beginnen samen te pakken; op 23-jarigen leeftijd staat hij nu broodeloos, zonder eenig vooruitzicht op een betere carrière; Oom Vincent is diep teleurgesteld over zijn naamgenoot en trekt de handen van hem af; zijn ouders, hoe welgezind ook, kunnen niet veel meer voor hem doen, zij hebben hun kapitaal moeten aanspreken om de opvoeding der kinderen te bekostigen, (het predikantstraktement was meen ik f 820) Vincent heeft zijn deel genoten, nu zijn de jongeren aan de beurt.

Het blijkt dat Theo die zoo vroeg al de raadsman en steun van allen wordt, er nu reeds over gesproken heeft dat Vincent schilder zou worden, maar op dit oogenblik wil hij nog niets daarvan hooren. Zijn vader spreekt van een betrekking aan een museum, of raadt hem aan in 't klein een kunstzaak op te richten zooals oom Vincent en oom Cor vóór hem gedaan hebben; hij zou dan zijn eigen kunstinzichten kunnen volgen en niet meer schilderijen verkoopen, die hij zelf leelijk vond — maar zijn hart trekt weer naar Engeland en hij wil bij 't onderwijs gaan.

Naar aanleiding van een advertentie krijgt hij in April 1876 een betrekking in Ramsgate bij Mr. Stokes, die zijn school in Juli verplaatst naar Isleworth. Hij heeft er echter alleen kost en inwoning zonder salaris, en neemt dus spoedig een andere betrekking aan op een ietwat deftiger school te Isleworth bij Mr. Jones, een methodisten-domine, bij wien Vincent ten slotte zoowat als hulpprediker fungeert. Zijn brieven naar huis zijn somber, ,,'t is of me iets dreigt'' schrijft hij, en zijn ouders voelen wel dat 't onderwijs hem ook niet bevredigt. Er wordt nog gesproken over Fransch of Engelsch middelbaar examen, maar daar wil hij niets van weten. ,,Ik wou hij in natuur of kunst kon werken'' schrijft moeder, die wel voelt wat er in hem omgaat.

Met bijna wanhopige kracht klemt hij zich vast aan den godsdienst, om daarin bevrediging te vinden èn voor zijn verlangen naar schoonheid, èn zijn verlangen om iets te zijn voor anderen: 't is soms of hij zich bedwelmt aan de welluidende zoetvloeiende klanken der Engelsche teksten en gezangen, de romantische bekoring van een klein kerkje en het vrome waas van liefelijkheid in den Engelschen dienst. Er is in zijn brieven uit dien tijd een haast

ziekelijke overgevoeligheid. Meer en meer gaat hij spreken over een betrekking in verband met de kerk — maar als hij met Kerstmis overkomt uit Engeland wordt er toch besloten dat hij niet meer naar Isleworth terug zal gaan, daar er in geen enkel opzicht vooruitzichten zijn. Hij blijft echter op goeden voet met Mr. Jones, die later zelf in de pastorie te Etten komt logeeren en dien hij daarna ook nog in België ontmoet.

Nog ééns gebruikt Oom Vincent zijn invloed en bezorgt hem een plaats in den boekhandel van Blussé en Braam te Dordrecht; hij schikt er zich in, maar de lust is niet groot, teekenend zijn de woorden door een der zusters in dezen tijd aan Theo gericht: ,,Jij denkt dat hij iets meer is dan een gewoon mensch, maar me dunkt dat het vrij wat beter zou zijn als hij zich zelf hield voor een gewoon mensch.'' Een ander schrijft ,,hij wordt suf van vroomheid''. Het Evangelie te verkondigen is nog steeds het eenige wat hem begeerlijk lijkt, en ten slotte wordt er een plan gemaakt om hem in staat te stellen de studie in de theologie te beginnen. De ooms in Amsterdam zeggen hun hulp toe; bij oom Jan van Gogh op de Marinewerf zal hij inwonen, wat al een groote besparing van onkosten is, oom Stricker bezorgt hem een goeden leeraar in de oude talen — den bekenden Dr. Mendes da Costa — en geeft hem zelf ook nog les; bij Oom Cor in den kunsthandel kan hij altijd zijn hart nog eens ophalen aan het zien van kunst, en zoo doet ieder wat om het hem gemakkelijk te maken, behalve Oom Vincent die het met dit plan geheel oneens is en er niet aan mee wil werken, waarin hij ten slotte blijkt gelijk te hebben gehad.

Vol moed tijgt Vincent aan 't werk, hij moet zich nog eerst prepareeren voor het staatsexamen, eer hij de studie aan de Universiteit kan beginnen, het zal wel 7 jaar duren eer hij klaar kan zijn; angstig vragen zijn ouders zich af of hij de kracht zal hebben om vol te houden, of hij, die nooit gewend is geweest aan geregelde studie, op zijn 24e jaar zich daar nog toe zal kunnen dwingen?

Die tijd in Amsterdam, van Mei 1877 tot Juli 1878 wordt één lange lijdensgeschiedenis. Na het eerste half jaar begint Vincent de moed en ook de lust te ontzinken; thema's maken en spraakkunst leeren is niet wat hij zoekt — de menschen troost en opbeuring brengen door het Evangelie, dàt is zijn verlangen en daarvoor is toch al die geleerdheid niet noodig! Hij snakt naar *practisch* werk, en als tenslotte ook zijn leeraar inziet dat Vincent nooit klaar zal komen, raadt hij hem de studie maar op te geven. In het Handelsblad van 30 Nov. 1910 geeft Dr. Mendes da Costa zijn

persoonlijke herinneringen aan den later zoo beroemden leerling, van wien hij menige teekenende bizonderheid vertelt, zijn nerveuse, bekorende vreemdheid van uiterlijk, zijn goeden wil om te leeren, de eigenaardige gewoonten van zelftucht en zelfkastijding en ten slotte zijn totale ongeschiktheid voor geregelde studie. Niet langs *dien* weg zou hij zijn doel bereiken! Zelf komt hij er rond voor uit, dat hij blij is 't zoo ver maar is gekomen en dat hij nu met meer moed de toekomst tegemoet kan gaan, dan toen hij zich hopeloos aan de studie wijdde, wat hij later ,,de kwaadste tijd'' van zijn leven noemde.

Hij wil ,,laag bij den weg blijven'' en nu 't liefst Evangelist worden in België; daarvoor worden geen diploma's gevraagd, geen Latijn of Grieksch; slechts drie maanden aan de opleidingsschool der Evangelisatie te Brussel, waar men tegen betaling van kost en inwoning gratis les krijgt, en men kan een aanstelling krijgen. In Juli reist zijn vader met hem er heen, vergezeld van Mr. Jones die op zijn doorreis naar België juist een paar dagen bij hen te Etten heeft doorgebracht, en samen bezoeken zij de verschillende leden van het Comité der Evangelisatie: Ds. v. d. Brink uit Rousselaere, Ds. Pietersen uit Mechelen en Ds. de Jong uit Brussel. Vincent deed daar uitstekend zijn woord en maakte een goeden indruk; ,,zijn verblijf in den vreemde en het laatste jaar te Amsterdam zijn toch niet geheel zonder vrucht geweest en hij weet als hij uitkomt wel bewijzen te geven dat hij reeds veel heeft geleerd en opgemerkt in de school van het leven'' schrijft vader, en Vincent wordt dan ook aangenomen als leerling. Toch zien de ouders met nieuwe zorg deze nieuwe proef beginnen. ,,Ik ben altijd zoo bezorgd, dat waar Vincent ook komt of wat hij doen zal, hij het door zijn zonderlingheid en wonderlijke denkbeelden en opvattingen van 't leven overal zal afbreken'' schrijft moeder en vader voegt er bij: ,,Het smart ons zoo als wij zien dat hij letterlijk *geen levensvreugd* kent, doch altijd maar rondloopt met gebogen hoofd, terwijl wij toch al deden wat we konden om hem tot een eervol doel te brengen! 't Is alsof hij opzettelijk kiest wat tot moeite leidt.''

Inderdaad was dat Vincent's streven; zich zelf vernederen, zich zelf vergeten, zich zelf opofferen, mourir à soi-même, dat was zoolang hij nog zijn toevlucht in den godsdienst zocht, het ideaal dat hij najaagde, en nooit deed hij iets ten halve! Maar langs door anderen gebaande wegen gaan, zich schikken naar den wil van anderen, dat lag niet in zijn aard, hij wilde zalig worden op zijn *eigen* manier. Als hij eind Augustus op de school te Brussel komt, die nog maar

kort bestaat en slechts drie leerlingen telt, is hij bij de lessen van meester Bokma zeker de verst gevorderde, maar hij is er niet op zijn plaats en voelt zich ,,als een kat in een vreemd pakhuis'' zooals hij zegt en wordt om zijn zonderlingheden in kleeding en manieren nog al geplaagd. Hij mist ook de gave om uit 't hoofd te spreken, en moet zijn voordrachten dus altijd voorlezen, maar 't grootste bezwaar tegen hem is, ,,hij kende geen onderwerping'' en als dan ook de drie maanden proeftijd om zijn krijgt hij *geen* aanstelling.

Hoewel hij (in brief 126) dit maar terloops aan Theo vermeldt schijnt hij het zich zeer te hebben aangetrokken. Zijn vader ontvangt bericht uit Brussel (waarschijnlijk van het hoofd der school) dat Vincent zwak is en vermagerd, niet slaapt en in een zenuwachtigen, overspannen toestand verkeert, zoodat 't beste zal zijn hem te komen halen.

Onmiddellijk reist hij naar Brussel en weet nog alles ten beste te schikken. Vincent gaat voor eigen rekening naar de Borinage, woont er tegen vergoeding van fr. 30 per maand, bij M. van der Haegen, Rue de l'Eglise 39 te Paturages bij Mons, waar hij 's avonds de kinderen les geeft; hij kan zich oefenen in ziekenbezoek en bijbellezing houden, en als dan in Januari het Comité weder vergadert zal men zien hem alsnog een aanstelling te bezorgen. De omgang met de menschen daar bevalt hem goed, in zijn vrijen tijd teekent hij groote kaarten van Palestina, (waarvan zijn vader er vier besteld à f 10 't stuk), en tenslotte krijgt hij in Januari 1879 nog een tijdelijke aanstelling (voor 6 maanden) te Wasmes tegen fr. 50 per maand, waarvoor hij bijbellezing moet houden, kinderen leeren, en zieken bezoeken — dus werk naar zijn hart. Zijn eerste brieven van daar zijn vol tevredenheid en hij wijdt zich met hart en ziel aan zijn werk, maar vooral aan het practische deel er van, en gaat op in het verplegen van zieken en gewonden. Spoedig vervalt hij echter weer in de oude overdrijving, hij tracht de leer van Jezus *letterlijk* in praktijk te brengen, geeft alles weg, zijn geld, zijn kleeren en bed, verlaat het goede kosthuis bij Denis in Wasmes en trekt alleen in een armzalig hutje waar het noodigste ontbreekt. Reeds had men zijn ouders hierover geschreven, en als dan eind Februari Ds. Rôchelieu uit Brussel op inspectie komt barst de bom los, want zóóveel ijver is te veel voor de Heeren, en iemand die zichzelf zóó verwaarloost kan niet tot voorbeeld dienen van anderen. Er wordt over hem vergaderd door den kerkeraad van Wasmes, en als hij niet naar raad luistert zal hij zijn post kwijt zijn. Zelf neemt hij het nog

al kalm op; ,,wat zullen wij nu doen'' schrijft hij, ,,Jezus was ook bedaard in den storm; 't moet misschien eerst slecht worden eer 't beter wordt.'' Weer gaat vader naar hem toe en weet nogmaals den storm te bedwingen, hij bezorgt hem weer in 't oude kosthuis, maant hem aan tot wat minder overdrijving en een tijd lang gaat weer alles goed, hij schrijft tenminste dat hij geen aanmerking meer hoort. Omstreeks dien tijd gebeurt er een hevig mijnongeluk en er breekt ook een werkstaking uit, zoodat Vincent zich van ganscher harte aan de arbeiders wijden kan, en moeder in haar naïf, vroom geloof schrijft: ,,zóóveel blijkt wel uit de brieven van Vincent, die veel interessants bevatten, dat hij bij al het zonderlinge dat hem eigen is, toch een ware belangstelling toont voor ongelukkigen, en dat zal wel door God worden opgemerkt.'' In dien tijd schrijft hij ook dat hij zijn best doet om *kleederdrachten en werktuigen van de mijnwerkers uit te teekenen*, en die mee zal brengen als hij eens thuis komt.

In Juli komen dan weer slechte berichten. ,,Hij voegt zich niet naar het verlangen van het Comité en er blijkt niets aan te doen te zijn, 't schijnt dat hij onbuigzaam blijft bij aanmerkingen, die men op hem maakt'', schrijft moeder, en als dan de 6 maanden van zijn tijdelijke aanstelling om zijn, wordt hij niet weer benoemd, maar laat men hem drie maanden tijd om naar iets anders om te zien. Hij verlaat Wasmes en trekt te voet naar Brussel om Ds. Pietersen die uit Mechelen daarheen verhuisd is, om raad te vragen; deze schildert in zijn vrijen tijd, en heeft een atelier, wat wel de reden zal zijn geweest, waarom Vincent zich juist tot hem wendde. Vermoeid en verhit, ontdaan en in overspannen toestand kwam hij er aan, en zoo verwaarloosd was zijn voorkomen dat de dochter des huizes die hem opendeed, verschrikt haar vader riep en zelf wegvluchtte. Ds. Pietersen ontving hem vriendelijk, bezorgde hem goed logies, noodigde hem den volgenden dag aan tafel, liet hem het atelier zien en daar Vincent eenige van zijn schetsen van mijnwerkers had meegebracht, is er waarschijnlijk zoowel over teekenen en schilderen als over Evangelisatie gesproken.

,,Vincent maakt den indruk van iemand die zichzelven in den weg staat'' schrijft Ds. Pietersen aan de ouders en moeder voegt er bij: ,,hoe gelukkig dat hij toch nog altijd iemand vindt, die hem voorthelpt, nu Ds. Pietersen''.

In overleg met dezen wordt besloten dat Vincent maar voor eigen rekening in de Borinage zal blijven, daar hij nu eenmaal toch niet in dienst van het Comité kan zijn, en dat hij zal inwonen bij den

Evangelist Frank te Cuesmes. Ongeveer half Augustus komt hij op verzoek van zijn ouders nog eens te Etten. ,,Hij ziet er goed uit, behalve zijn plunje, leest den heelen dag in Dickens en spreekt alleen als men hem iets vraagt — over de toekomst geen woord'', schrijft moeder.

Wat kon hij ook van de toekomst zeggen? Zag die er ooit hopeloozer voor hem uit dan thans? De illusie om als verkondiger van het Evangelie troost en opbeuring te brengen in het droeve lot der mijnwerkers was hem wel langzamerhand ontzonken, naarmate de bittere strijd tusschen twijfel en geloof, dien hij in dezen tijd heeft moeten strijden, hem zijn vroeger Godsvertrouwen ontnam; (de bijbelteksten en godsdienstige beschouwingen die den laatsten tijd al schaarscher werden in zijn brieven, houden nu ook geheel op). Iets anders is er nog niet voor in de plaats gekomen; hij teekent veel en leest veel, o.a. Dickens, Beecher Stowe, Victor Hugo en Michelet, maar het is alles zonder systeem of doel. Teruggekeerd naar de Borinage, zwerft hij er rond zonder werk, zonder vrienden, dikwijls zonder brood, want wel ontvangt hij geldelijke hulp van huis en van Theo, maar zij kunnen niet meer geven dan het strikt noodige, en daar de zendingen niet op geregelde tijden geschieden, en Vincent een slecht financier is, zijn er dagen ja weken, dat hij geheel zonder geld is. In October komt Theo, die nu een vaste aanstelling in de zaak Goupil te Parijs heeft gekregen, op reis daarheen hem bezoeken en tracht vergeefs hem tot een vast plan voor de toekomst te bewegen; hij is nog niet rijp om eenig besluit te nemen; den barren winter van 1879—'80 moet hij nog doorworstelen — dien droevigsten, meest hopeloozen tijd uit zijn waarlijk niet vreugderijk leven — eer hij zich bewust wordt van zijn eigenlijke kracht.

In die dagen onderneemt hij met fr. 10 in de zak den wanhopigen tocht naar Courrières, de woonplaats van Jules Breton, wiens schilderijen en gedichten hij zoo bewondert, en met wien hij in stilte hoopt op de een of andere wijze in aanraking te komen. Maar hij krijgt alleen het ongastvrij uiterlijk van diens nieuw gebouwd atelier te zien, en mist den moed om zich bij hem aan te melden. Onverrichterzake moet hij den langen terugweg gaan, zijn geld is al lang verteerd, meestal slaapt hij in de open lucht, of in een hooiberg, soms ruilt hij een teekening voor een stuk brood en lijdt zooveel vermoeienis en gebrek dat zijn gezondheid altijd de nadeelige gevolgen er van heeft moeten dragen. In het voorjaar komt hij nog weer eens in de Ettensche pastorie en spreekt er over

om weer naar Londen te gaan; ,,als hij er bij blijft zal ik er hem toe in staat stellen'' schrijft vader, maar hij keert ten slotte toch weer naar de Borinage terug en woont dien zomer van 1880 bij den mijnwerker Charles Decrucq in Cuesmes. Daar schrijft hij in Juli den aangrijpend schoonen brief [133] die weergeeft wat er in hem omgaat. ,,Mon tourment n'est autre que ceçi: à quoi pourrais-je être bon, ne pourrais-je pas servir et être utile en quelque sorte?'' Het is de oude wensch, het oude verlangen, om de menschheid te dienen en te vertroosten, die hem later, als hij zijn roeping gevonden heeft, doet schrijven: ,,et dans un tableau je voudrais dire quelque chose de consolant comme une musique.''

Nu in de dagen van diepste ontmoediging en duisternis komt eindelijk het licht dagen; niet in boeken zal hij zijn bevrediging vinden, niet in litteratuur zijn werk zoeken zooals een enkele maal zijn brieven deden vermoeden, hij keert tot zijn oude liefde terug; ,,je me suis dit: je reprendrai mon crayon, je me remettrai au dessin et dès lors tout a changé pour moi'', klinkt het als een kreet van bevrijding, en nog eens ,,ne crains rien pour moi, si je puis continuer à travailler je remonterai encore''. Hij heeft eindelijk zijn werk gevonden en daarmee is het geestelijk evenwicht hersteld; hij twijfelt niet meer aan zich zelf, en hoe moeilijk of zwaar zijn leven ook worden zal, de innerlijke sereniteit, het geloof aan eigen roeping, verlaat hem niet meer.

Het kleine kamertje van het mijnwerkersgezin Decrucq, dat hij nog deelen moet als slaapplaats met de kinderen, is zijn eerste atelier. Hij begint er zijn schildersloopbaan met de eerste oorspronkelijke teekening van mijnwerkers, die in den vroegen ochtend naar het werk gaan, hij copiëert er met rusteloozen ijver de groote teekeningen naar Millet, en als de ruimte hem wat te klein wordt, trekt hij maar met zijn werk naar den tuin.

Wanneer het gure najaarsweer hem dit belet en de omgeving te Cuesmes hem dan toch te eng wordt, verhuist hij in October naar Brussel, waar hij zijn intrek neemt in een klein hotel op de Bd. du Midi 72. Hij verlangt om eens weer schilderijen te zien en bovenal hoopt hij er wat omgang te vinden met andere artisten; diep in hem was zulk een groote behoefte aan symphatie, aan warmte en vriendschap, en hoewel zijn moeilijk karakter hem meestal in den weg stond om die te vinden en het leven hem daardoor tot een ,,isolé'' maakte, bleef hij altijd er naar verlangen met iemand samen te wonen en te werken.

Theo, die intusschen een goede positie te Paris verkregen had,

kon hem nu met raad en daad bijstaan. Hij bracht Vincent in kennis met den jongen Hollandschen schilder van Rappard, die eerst korten tijd te Parijs gewerkt had en nu te Brussel op de akademie was; eerst scheen het of de kennismaking niet erg vlotte, want het uiterlijk verschil tusschen den gefortuneerden jonkheer en den verwaarloosden zwerver uit de Borinage was te groot om dadelijk een vertrouwelijken omgang te doen ontstaan; toch was hun beider smaak en opvattingen te zeer overeenstemmend dan dat zij elkaar niet zouden vinden; er ontstond een vriendschap — eigenlijk de eenige die Vincent ooit gehad heeft in Holland — die 5 jaar duurde en toen eindigde door een misverstand, dat van Rappard altijd betreurd heeft, al erkende hij tevens dat de omgang met Vincent wel zeer moeilijk was.

,,Alsof het gisteren gebeurde, staat onze kennismaking te Brussel mij nog voor den geest, toen hij 's morgens om 9 uur op mijn kamer kwam; hoe we het in 't eerst niet goed vinden konden, maar later wel, toen we een paar malen samen gewerkt hadden'' schrijft van Rappard aan Vincent's moeder na diens dood; en verder: ,,wie, die dit zwoegende, strijdende en lijdende bestaan gezien heeft, zou geen sympathie gevoelen voor den man, die zóóveel van zich zelf vergde dat èn lichaam èn geest er door te gronde gingen. Hij behoorde tot het ras waar de groote artisten uit geboren worden''.

,,Al waren Vincent en ik in de laatste jaren van elkander verwijderd geraakt door een misverstand dat ik dikwijls betreurd heb — ik heb toch niet anders dan met zeer veel vriendschap aan hem en aan onzen omgang gedacht''.

,,Als ik voortaan aan dien tijd zal denken — en 't is me altijd een genot me in 't verledene te begeven — dan zal de karakteristieke figuur van Vincent mij in zulk een weemoedig maar toch helder licht verschijnen: die zwoegende en strijdende, fanatiek-sombere Vincent, die zoo dikwijls op kon bruisen en heftig zijn, maar die toch ook altijd door zijn edel gemoed en zijn hooge artistieke eigenschappen vriendschap en bewondering verdiende''.

Hoe Vincent zelf over van Rappard dacht blijkt duidelijk uit zijn brieven. Een tweede kennismaking, die Theo Vincent bezorgde, n.l: met Roelofs, was van minder blijvend belang; den raad van Roelofs om op de akademie te gaan, heeft Vincent niet opgevolgd, misschien heeft men hem niet willen toelaten omdat hij nog niet ver genoeg gevorderd was, maar waarschijnlijk ook had hij vooreerst genoeg van akademische toestanden en leeringen, en ging hij

evenals in de theologie ook in het schilderen liever zijn eigen gang. Daardoor komt het ook dat hij niet in aanraking geweest is met de andere Hollanders, die in dienzelfden tijd in Brussel op de akademie waren, o.a. Haverman.
Hij studeerde voor zichzelf anatomie, teekende ijverig naar levend model en ook blijkt uit een brief van zijn vader dat hij les nam in perspectief van een arm schilder tegen f. 1.50 de les van twee uur. Den naam van dezen schilder heb ik niet kunnen vaststellen, waarschijnlijk heette hij Madiol.
Aan het einde van den winter als van Rappard ook weg gaat, op wiens atelier hij vaak heeft kunnen werken omdat zijn eigen slaapkamertje daarvoor eigenlijk te klein was, verlangt hij naar een andere omgeving, liefst buiten; ook zijn de onkosten te Brussel hem wel wat te machtig geworden, en hij vindt het 't goedkoopst om maar naar zijn ouders te Etten te gaan, waar hij kost en inwoning voor niets heeft en al het geld dat hij ontvangt, kan besteden aan het werk.
Hij blijft er ruim acht maanden, en deze zomer van 1881 is weer een gelukkige tijd voor hem. Eerst komt van Rappard logeeren, en ook deze herdacht later met genoegen zijn verblijf in de pastorie. ,,En mijn logeeren in Etten! Ik zie U nog bij 't raam zitten, toen ik binnenkwam'' schrijft hij in den reeds hierboven aangehaalden brief aan Vincent's moeder, ,,ik geniet nog van die heerlijke wandeling die we dien eersten avond met ons allen maakten langs allerlei paadjes en velden!
,,En onze tochten naar Seppen, Passievaart, Liesbosch — ik kijk er mijn schetsboeken nog menigmaal op na''.
Dan komt begin Augustus Theo uit Parijs over; kort daarna maakt Vincent een uitstapje naar den Haag om Mauve eens te raadplegen over het werk, die hem beslist aanmoedigt, zoodat hij vol animo kan voortgaan en eindelijk ontmoet hij in dien tijd voor de tweede maal een vrouw die grooten invloed op zijn leven heeft. Onder de gasten die dien zomer in de Ettensche pastorie logeerden was ook een nichtje uit Amsterdam — een jonge weduwe met haar zoontje van 4 jaar. Nog geheel verdiept in haar rouw over den man dien zij zoo innig had liefgehad, bemerkte zij niets van den indruk die haar schoonheid en roerende droefheid maakten op den een paar jaar jongeren neef. ,,Hij was zoo vriendelijk voor mijn jongen'' zei zij, zich later dien tijd herinnerend, want Vincent, die verbazend veel slag had met kinderen om te gaan, trachtte het hart der moeder te winnen door groote toewijding aan het kind. Zij wan-

delden en praatten veel samen en hij heeft ook een portret van haar geteekend — dat echter niet bewaard is gebleven — maar de gedachte aan een inniger verhouding kwam niet bij haar op, zoodat toen Vincent eindelijk tot haar sprak over zijn liefde, een zeer beslist ,,neen'' onmiddellijk het antwoord was. Zij ging terug naar Amsterdam en heeft hem nooit weergezien. Vincent kon zich echter daar niet bij neerleggen en met de hem aangeboren vasthoudendheid blijft hij maar steeds aandringen, en hopen op een verandering in haar stemming jegens hem; als zijn brieven niet beantwoord worden beschuldigt hij de wederzijdsche ouders hem ook niet ter wille te zijn en eerst een bezoek in Amsterdam, waarbij zij weigert hem te ontvangen, overtuigt hem van de volstrekte hopeloosheid van zijn liefde.

,,Hij verbeeldde zich dat hij van mij hield'' zeide zij later, maar voor hem was het droeve ernst, en haar weigering wordt een keerpunt in zijn leven. Had zij zijn liefde beantwoord, hij zou misschien daarin een aansporing gevonden hebben zich een maatschappelijke positie te veroveren, hij had voor haar en haar kind moeten zorgen; nu zegt hij voor goed alle eerzucht vaarwel, en leeft verder alleen voor zijn werk, zonder ooit één stap te doen om zich onafhankelijk te maken.

In Etten kan hij het nu niet goed meer uithouden, hij is prikkelbaar en onrustig geworden, de verhouding met zijn ouders wordt gespannen en na een hevige woordenwisseling met zijn vader in December verhuist hij plotseling naar den Haag.

De twee jaar die hij daar doorbrengt zijn voor zijn werk een zeer belangrijke periode, waarvan men een volledig beeld vindt in zijn brieven. Zijn gedrukte stemming verbetert eerst wel wat door de verandering van omgeving en den omgang met Mauve, maar het gevoel van versmaad en verongelijkt te zijn laat hem niet los en hij voelt zich grenzenloos eenzaam. Als hij dan in Januari een arme, verwaarloosde, zwangere vrouw ontmoet trekt hij zich haar lot aan — gedeeltelijk uit medelijden, maar ook om de groote leegte te vullen in zijn leven. ,,Er kan toch geen gevaar zijn gelegen in dat zoogenaamde model? Een mensch zou uit baloorigheid, uit gevoel van verlatenheid soms verkeerde connectie's kunnen aanknoopen'' schrijft vader aan Theo, die altijd van beide partijen de vertrouwde is en alle klachten en bezwaren te hooren krijgt. En vader heeft het niet ver mis. Vincent kon niet alleen zijn, hij wilde voor iemand iets zijn, hij verlangde een vrouw en kinderen om zich heen en nu de vrouw die hij liefhad hem versmaadde, nam hij

het eerste beste ongelukkige schepsel tot zich dat zijn weg kruiste, met kinderen die niet de zijne waren. Hij maakt zichzelf dien eersten tijd wijs dat hij gelukkig is, en betoogt in al zijn brieven aan Theo hoe goed en verstandig hij toch gehandeld heeft, hij zoekt al de lichtpunten op, en de aandoenlijke teerheid en zorg waarmee hij de vrouw omringt als zij na haar bevalling uit het gasthuis komt, doen haast pijnlijk aan als men bedenkt aan wie die schat van liefde verspild werd. Hij triomfeert er in nu toch ook een eigen gezin te hebben — maar als het samenleven een fait accompli geworden is en hij voor goed om zich heen heeft een ruwe, onbeschaafde, door de pokken geschonden vrouw met leelijke spraak en moeilijk karakter, die bittertjes drinkt en sigaren rookt, die een bedenkelijk verleden heeft en hem nog bovendien in allerlei intrigues met haar familie betrekt, dan schrijft hij al gauw niet veel meer over zijn huiselijk leven; ook het poseeren — waarmee zij hem eerst gewonnen heeft (zij poseerde voor de prachtige teekening Sorrow) en waarvan hij zich zooveel voorstelde, houdt dan al spoedig op. Dit ongelukkig avontuur ontneemt hem de sympathie van ieder die tot nu toe in den Haag belang in hem stelde; Mauve noch Tersteeg kunnen het goedkeuren dat hij, die finantieel geheel afhankelijk is van zijn jongeren broer, de zorg van een gezin op zich neemt — en wat voor een gezin! Bekenden en familie stooten er zich aan dat hij rondloopt met een vrouw „in jak en rok''; niemand wil zich meer met hem bemoeien en zijn interieur is zóó, dat niemand hem meer opzoekt, de eenzaamheid om hem heen wordt steeds grooter en als altijd is het Theo alleen die hem begrijpt en hem blijft steunen.

Als deze echter in den zomer van 1883 Vincent voor de tweede maal in den Haag komt bezoeken en den toestand overziet — de huishouding verwaarloosd, alles achteruit gegaan en Vincent diep in schulden vindt — dan raadt ook hij aan om de vrouw, die zich toch niet in een geregeld leven schikken kan, maar haar eigen weg te laten gaan. Zij had trouwens zelf al begrepen, dat het niet langer zoo kon duren, daar Vincent te veel geld noodig had voor zijn werk dan dat er genoeg kon overblijven om haar en de kinderen te onderhouden en zij was al aan het overleggen met haar moeder om op andere wijze geld te verdienen.

Vincent zelf voelt wel dat Theo gelijk heeft en in zijn hart verlangt hij ook naar verandering van omgeving en vrijheid om te gaan waar zijn werk hem roept, maar het kost hem toch grooten tweestrijd om op te geven, wat hij eenmaal op zich genomen had,

en de arme vrouw aan haar lot over te laten. Tot het laatst toe verdedigt hij haar en verontschuldigt haar gebreken met het sublieme woord: ,,zij heeft nooit gezien wat *goed* is, hoe kan ze goed zijn?''

In die dagen van innerlijken strijd laat hij Theo dieper dan ooit in zijn hart lezen. Deze laatste brieven uit Den Haag (brief 313-322) geven den sleutel tot veel wat tot nu toe onverklaarbaar was. Eerst nu spreekt hij ronduit over 't geen er gebeurde toen hij indertijd zijn ontslag bij Goupil kreeg: eerst nu verklaart hij zijn zonderlinge onverschilligheid om zelf eens zijn werk te laten zien of te trachten het productief te maken, nu hij schrijft: ,,het is mij zoo pijnlijk om met de meesten te spreken, ik ben er niet bang voor, doch weet ik een onaangename impressie maak, ik vrees zoo dat mijn démarches als ik me presenteer meer schade dan voordeel doen;'' en hoe naïf voegt hij er bij: ,,menschenhersens kunnen niet alles verdragen, getuige van Rappard, die hersenkoorts kreeg en nu naar Duitschland toe is om er af te komen,'' als wilde hij zeggen: laat mij maar geen démarches doen bij vreemden, want dan zou 't mij ook wel eens zoo kunnen gaan. Nog eenmaal roert hij nu ook de oude liefdesgeschiedenis uit Etten aan; ,,een enkel woord deed mij voelen daaromtrent in mij niets is veranderd, dat het is en blijft een wonde waar ik over heen leef, doch die in de diepte zit en niet heelen kan, na jaren zijn zal, wat het was den eersten dag.'' En zelf spreekt hij 't dan uit, hoe anders zijn leven geworden zou zijn, zonder deze teleurstelling.

Wanneer hij ten slotte in September alleen naar Drenthe trekt, heeft hij nog zoo goed mogelijk voor de vrouw en kinderen gezorgd, en neemt vol weemoed afscheid, vooral van het kleine jongetje, waaraan hij zich gehecht had of 't zijn eigen kind was.

De tocht naar Drenthe wordt een mislukking in plaats van hem goed te doen, doch eenige zijner schoonste brieven dagteekenen uit dien tijd. Het seizoen was te ver gevorderd, de streek te onherbergzaam, en wat Vincent zoo vurig verlangd had — in aanraking te komen met een of ander artist, b.v. Liebermann — wordt niet verwezenlijkt. De te groote eenzaamheid en geldgebrek maken hem zenuwachtig en overspannen, hij vreest er ziek te zullen worden en vlucht in December '83 naar de ouderlijke pastorie, de eenige plaats waar hij een veilige toevlucht kan vinden.

Zijn vader was intusschen van Etten beroepen naar Nuenen, een dorp in de buurt van Eindhoven, en de nieuwe streek en omgeving bevallen Vincent zoo goed, dat hij in plaats van een korte

PASTORIE TE NUENEN, voorzijde

halte te maken zooals eerst zijn plan was, er ruim twee jaar blijft. Het Brabantsche landschap en Brabantsche typen schilderen wordt nu zijn doel en daarvoor ziet hij alle andere moeilijkheden over 't hoofd. Want het samenwonen was zoowel voor hem als voor de ouders een *groote* moeilijkheid. Een schilder in een kleine dorpspastorie, waar men woont als in een glazen huisje, is al uit den aard een anomalie, hoeveel te meer een schilder als Vincent, die zoo volkomen gebroken had met alle vormen en conventie, en met allen godsdienst, en die zich minder dan wie ook schikken kon naar anderen! Er moet van beide zijden wel veel liefde en veel geduld zijn geoefend om het zoolang vol te houden! Toen zijn brieven uit Drenthe naar huis al mistroostiger werden had vader vol bezorgdheid aan Theo geschreven: ,,'t Komt mij voor dat 't met Vincent weer tegen den draad ingaat, 't blijkt wel, dat hij in gedrukte stemming is, maar hoe kan het anders? Telkens als hij zich terugdenkt in 't verledene en hoe hij gebroken heeft met natuurlijke toestanden, moet immers het pijnlijke daarvan zich doen gevoelen? Had hij maar den moed ook eens aan de mogelijkheid te denken dat de oorzaak van veel dat is voortgevloeid uit zijn zonderlingheid in hemzelf gezocht kan worden, 't blijkt

PASTORIE TE NUENEN, achterzijde met rechts Vincent's atelier

me niet hij zelfverwijt gevoelt — wel bitterheid jegens anderen, vooral tegen de Haagsche heeren. Laat ons maar voorzichtig zijn tegenover hem, want hij is blijkbaar weer in een bui van contra-mine.''

En zij *zijn* zoo voorzichtig, als hij zelf uit eigen beweging weer tot hen komt, zij ontvangen hem met zooveel liefde en doen wat zij kunnen om het hem gemakkelijk te maken; zij zijn er ook trotsch op, dat hij zoo vooruitgegaan is met zijn werk, waarvan zij, ronduit gezegd, in 't begin niet veel verwachting hadden. ,,Vindt ge niet mooi de penteekeningen van den ouden toren, die Vincent U zond, 't gaat hem zoo vlug van de hand,'' schrijft vader begin December aan Theo, en dan 20 December: ,,gij zult wel benieuwd zijn hoe het verder met Vincent gegaan is. Eerst scheen het wanhopig te worden, maar allengs is het beter gegaan, vooral nadat we hebben goed gevonden, dat hij voorloopig bij ons blijven zal, om hier studies te maken. Hij wenschte dat de mangelkamer voor hem mocht worden ingericht; we vinden dat nu wel geen bijzonder geschikt verblijf, maar we hebben er laten zetten een nette kachel, we laten er maken een soort houten voetbank, daar de kamer een steenen vloer heeft, we laten haar verder wat opflikken,

we hebben er een ledikantje laten zetten, ook op houten voetenbank, opdat het niet ongezond kon zijn, nu zullen we haar eens goed warm en droog maken, dan kan het nog meevallen. Ik had er nog een groot raam in willen brengen, maar dat heeft hij liever niet. Enfin, met wezenlijk goeden moed ondernemen we deze nieuwe proef en nemen ons voor hem volkomen vrij te laten in zijn zonderlingheden van kleeding, enz., de menschen hier hebben hem nu gezien en schoon 't jammer blijft dat hij zich niet wat meer toeschietelijk toont, het is nu eenmaal niet te veranderen dat hij zonderling is.''

,,'t Schijnt dat hij zich nogal veel bezig houdt met Uw plannen en toekomst, maar gij zult wijs genoeg zijn, om U niet te laten bepraten tot dingen, die niet practisch zijn, want dat is helaas wel zijn kwaal. Zeker is het dat hij druk werkt en dat hij hier ruim stof vindt voor studies, hij maakte er verscheidene, die wij mooi vinden.''

Zoo is de stemming van *hun* kant, maar Vincent is niet tevreden met al die vriendelijkheid en verlangt een dieper begrijpen van wat er in hem omgaat, dan de ouders met al hun goeden wil geven kunnen. Als dan echter half Januari '84 het ongeluk met moeder gebeurt, die met een gebroken been uit Helmond thuis wordt gebracht, komt er meer toenadering; Vincent, die in de Borinage een handig ziekenverpleger is geworden, helpt met groote toewijding zijn moeder verplegen en in iederen brief aan Theo uit dien tijd wordt hij geroemd om zijn trouwe hulp. ,,Vincent blijft onvermoeid en verder besteedt hij den dag met schilderen en teekenen met voorbeeldigen ijver.'' ,,De dokter gaf Vincent een pluimpje zoo uiterst knap en zorgvuldig hij is.'' ,,Vincent blijft voorbeeldig in 't verplegen en daarbij werkt hij met de grootste ambitie. Ik hoop zoo, dat zijn werk veel bijval mag vinden, want 't is voorbeeldig zooveel als hij werkt'' luiden de brieven in Februari.

Vincent's eigen brieven uit dien tijd blijven somber en vol klachten, ja onbillijke verwijten jegens Theo, dat hij nooit iets voor hem verkoopt, en er ook geen moeite voor doet, met ten slotte de bittere uitroep: ,,een vrouw kunt ge me niet geven, een kind kunt ge me niet geven, werk kunt ge me niet geven, geld ja, maar waar dient het me toe als ik de rest moet missen?'' En Theo, die altijd begrijpt, beantwoordt die uitvallen nooit heftig of boos, een licht sarcasme is 't eenige, waartoe hij zich soms laat gaan, in antwoord op zulke verwijten.

In Mei heldert Vincent's stemming wat op met het betrekken van een nieuw, grooter atelier — twee kamers bij den koster van de Roomsche kerk; kort daarop komt Rappart nog eens logeeren en bovendien was Vincent gedurende zijn moeders ziekte meer in aanraking gekomen met buren en vrienden uit het dorp, die de zieke dagelijks kwamen bezoeken, zoodat hij in die dagen schrijft: ,,ik heb het den laatsten tijd gezelliger gehad met de menschen hier dan in 't begin, wat mij veel waard is, want men heeft er zoo bepaald behoefte aan, zich eens wat afleiding te kunnen geven en waar men te zeer eenzaam zich voelt, lijdt het werk er altijd door,'' doch met een profetischen blik voegt hij er bij: ,,men moet er zich echter op prepareeren, die dingen niet altijd blijven.'' Er zouden inderdaad spoedig weer moeilijke tijden komen.

Met een van zijn moeders bezoeksters, de jongste van drie zusters, die naast de pastorie woonden, was hij al spoedig in meer intieme verhouding gekomen; zij was veel ouder dan hij en niet mooi of begaafd, maar zij had een levendigen geest en een gevoelig hart, dikwijls bezocht zij met Vincent de armen van het dorp, zij wandelden veel samen en van haar kant tenminste ging de vriendschap spoedig in liefde over. Ook Vincent, hoewel zijn brieven niet den indruk gaven van eenig hartstochtelijk gevoel voor haar, (hij schrijft er trouwens maar weinig over), schijnt wel aan een huwelijk gedacht te hebben, maar de familie verzette zich hevig tegen dit plan en er vielen scènes voor tusschen de zusters, die ook niet bevordelijk waren voor Vincent's goede stemming.

,,Vincent werkt druk, maar aangenaam is hij niet,'' schrijft moeder in Juli, en 't zou nog erger worden, want de jonge vrouw, door een uiteenzetting met haar zusters in hevige overspanning geraakt, doet een poging tot zelfmoord, die wel mislukt, maar toch haar gezondheid zoo schokt, dat zij bij een dokter in Utrecht verpleegd moet worden. Zij herstelde geheel, en kwam na een half jaar weer in Nuenen terug, maar de verhouding was voor goed verbroken en het gebeurde liet Vincent in sombere verbitterde stemming achter.

Ook voor zijn ouders had het pijnlijke gevolgen, want de buren meden voortaan de pastorie omdat zij Vincent niet wilden ontmoeten, ,,wat voor mij een heele fleur minder is, maar dat zijt ge van je moeder niet gewoon, dat zij klaagt,'' schrijft deze in October van dat jaar. Juist in die dagen komt van Rappart weer logeeren;,,hij is een stille in den lande maar zeer werkzaam,'' volgens moeder,

mee doen. 't Is zoo heerlijk we in een leesgezelschap zijn, die illustratie's ziet hij altijd met veel ambitie, en dan wij nog al eens wat lezen in Nouvelle Revue en zoo, alle week wat anders is voor hem prettig.''

Rusteloos werkt Vincent voort in de donkere hutten van boeren en wevers, ,,haast geen jaar begon ik dat een somberder aspect had, in een somberder stemming,'' schrijft hij op nieuwjaar '85. ,,'t Is of hij hoe langer hoe meer van ons vervreemdt'' klaagt vader in Februari. Uit diens brieven spreekt steeds dieper melancholie, een niet opgewassen zijn tegen de moeilijkheden van het samenwonen met den genialen maar onhandelbaren zoon, een zich weerloos voelen tegenover diens soms opbruisende heftigheid. ,,Van morgen sprak ik nog eens met Vincent, hij was nog al ontvankelijk en zei dat er niets bizonders was, waardoor hij zich gedrukt zou voelen,'' luidt het in denzelfden brief. ,,Mocht hij maar slagen, op welke wijze ook'' zijn de laatste woorden die hij over Vincent neerschrijft, in een brief van 25 Maart. Twee dagen later, van een verren tocht over de hei thuiskomende, viel hij op den drempel zijner woning neer en werd levenloos het huis binnengedragen. Er volgden moeilijke dagen in de pastorie; moeder kon er nog een jaar blijven wonen, maar voor Vincent bracht het al dadelijk verandering, want ten gevolge van allerlei onaangename discussies met diverse familieleden besloot hij niet meer thuis te blijven wonen maar voorgoed zijn intrek te nemen in het atelier, waar hij van Mei tot November blijft wonen.

Er is nu niets meer dat hem van zijn voorgenomen doel — het boerenleven schilderen — kan afleiden; hij brengt die maanden door in de hutten der wevers of met de arbeiders op het land, ,,het is iets 's winters goed in de sneeuw, in den herfst goed in de gele blaren, in den zomer goed in 't rijpe koren, in de lente goed in 't gras te zijn, altijd met de maaiers en de boerenmeiden te zijn, 's zomers met de groote lucht er boven, 's winters onder de zwarte schouw. En te weten dat is altijd geweest en dat zal altijd zijn'' (br. 425). Nu is hij in harmonie met zich zelf en met zijn omgeving en als hij Theo zijn eerste groote schilderij ,,de Aardappeleters'' zendt, kan hij met recht zeggen: ,,'t is uit het hart van het boerenleven.''

In onafgebroken reeks volgen de studies elkaar op: de hutten van het ,,rouwboerke'' en van de ,,heksekop'', de oude toren van het kerkhof, de herfstlandschappen en de vogelnesten, tal van stillevens en de forsche teekeningen van het Brabantsche landvolk;

in Nuenen schrijft hij ook de prachtige bladzijden over kleur, naar aanleiding van Delacroix's kleurwetten. Eigenaardig is het, hem, die later een der eerste impressionisten. ja neo-impressionist, wordt genoemd, te hooren verklaren: ,,er is een school geloof ik van impressionisten, maar ik weet daar niet veel van'' [br. 402] en met zijn gewonen geest van contradictie voegt hij er later bij: ,,ik heb van 't geen door U gezegd werd over impressionisme wel begrepen, dat het iets anders was dan ik dacht het was . . . doch voor mij vind ik in Israëls b.v. zoo enorm veel, dat ik weinig nieuwsgierig of verlangend ben naar iets anders of nieuws.'' ,,Ik geloof. . . ik van manier van schilderen en van kleur nog veel zal veranderen en dat ik eer nog iets somberder dan lichter zal worden.''

Zoodra hij in Frankrijk kwam dacht hij daar anders over!

Op het laatst van zijn verblijf in Nuenen komen er moeilijkheden met den pastoor, die het schildersatelier zoo dicht bij zijn kerk al lang met leede oogen heeft aangezien, en nu zijn parochianen bewerkt om niet meer voor Vincent te poseeren. Deze heeft toch al wel gedacht over verandering van omgeving, zegt nu zijn atelier tegen Mei op, maar laat het vol van al zijn Brabantsche werk onbeheerd achter, als hij reeds eind November naar Antwerpen vertrekt. Wanneer dan met Mei zijn moeder ook uit Nuenen weggaat wordt al het werk van Vincent in kisten gepakt, bij een timmerman in Breda in bewaring gegeven . . . en vergeten. De timmerman heeft alles ten slotte aan een uitdrager verkocht. Hoe in dien tijd Theo's meening was over zijn broer, blijkt uit een brief van 13 October '85 aan zijn zuster, waarin hij schrijft: ,,Vincent is een van de lui die de wereld van nabij gezien heeft, en zich er van heeft teruggetrokken. Nu zullen we moeten wachten of het zal blijken dat hij genie heeft. Ik geloof het .. .. ,,Wanneer zijn werk goed wordt zal hij een groot man worden. Wat het succes aangaat zal het hem mogelijk gaan als Heyerdahl: *) geappreciëerd door enkelen, maar niet begrepen door het groote publiek. Die wien het echter ter harte gaat of er werkelijk iets in een artiest zit of dat het maar klatergoud is, zullen hem achten en hij zal zich daardoor volgens mij voldoende gewroken hebben op het geuite misnoegen van zoovelen.''

In Antwerpen huurt Vincent een kamertje boven een verfwinkeltje in de Rue des Images nº. 194, voor fr. 25 per maand. 't Is niet meer dan een hokje, maar hij maakt 't gezellig met Japansche prenten

*) Noorsch schilder, toen tijdelijk te Parijs.

aan den muur en als hij dan ook een kachel en een lamp gehuurd heeft, voelt hij zich geborgen en schrijft met innige tevredenheid: ,,vervelen zal ik me niet licht dat verzeker ik U.'' Wel verre van dien brengt hij de drie maanden van zijn verblijf in Antwerpen door in één koortsachtigen roes van werken. Het stadsleven dat hij zoo lang ontbeerd heeft, bedwelmt hem, hij heeft geen oogen genoeg om te zien, geen handen genoeg om te schilderen, — portretten maken van al de boeiende menschentypen die hij ontmoet is zijn lust, en om de modellen te betalen offert hij op al wat hij heeft. Voor voedsel gunt hij zich niet eens 't noodigste ,,als ik geld ontvang is mijn grootste honger, niet, al heb ik gevast, het eten, maar het schilderen is nog sterker en ik ga direct op de modellenjacht en ga door tot het op is'', schrijft hij.

Als hij in Januari merkt dat het zóó niet langer kan, dat de onkosten te groot worden, laat hij zich inschrijven aan de Academie, waar 't onderwijs kosteloos is en hij iederen dag model vindt. *) Hageman en de Baseleer waren daar o.a. zijn medeleerlingen en van de Hollanders Briët. 's Avonds werkt hij dan nog op de teekenklas en daarna dikwijls tot laat in den nacht op een club, waar ook naar model geteekend wordt. Tegen zulk een overspanning is zijn gestel niet bestand, en begin Februari schrijft hij zelf dat hij ,,letterlijk uitgeput en overwerkt is.'' volgens den dokter is het een verzwakking van alles. Toch blijkt niet dat hij zijn werk opgeeft, wel begint hij plannen te maken voor een verandering, want de cursus op de academie loopt ten einde en het is intusschen toch al tot onaangenaamheden met de leeraren gekomen, want hij is veel te zelfstandig en onafhankelijk in zijn werk om zich door hen te laten leiden. Er moet dus raad geschaft worden — Theo meent dat het beter is voor Vincent om naar Brabant terug te gaan, maar hij zelf verlangt om naar Parijs te komen; dan stelt Theo voor daarmee te wachten tot Juni, tot hij een ruimere woning heeft gehuurd. Maar met zijn gewone voortvarendheid kan Vincent dit niet afwachten, en op een morgen in 't eind van Februari wordt bij Theo op de Boulevard een met zwart krijt geschreven briefje bezorgd, dat Vincent is aangekomen en hem wacht in de Salon carré van het Louvre.

Waarschijnlijk heeft hij al zijn werk in Antwerpen achtergelaten, misschien heeft wel zijn huisbaas, de verfkoopman, het achtergehouden om de huurschuld te dekken, zeker is het dat van al de

*) Zie verder: ,,van Gogh à Anvers.'' Louis Piérard in ,,Les Marges'' van Januari 1914.

studies waarover hij schrijft, o. a. de gezichten in het Park, op de cathedraal, het Steen enz. nooit iets is weergevonden.
De samenkomst in het Louvre had plaats en van dien tijd af nam Vincent zijn intrek in Theo's woning in de Rue de Laval; daar er echter geen ruimte was voor een atelier, werkte hij de eerste maanden overdag bij Cormon. Dit beviel hem op den duur volstrekt niet, en toen zij in Juni verhuisden naar de Rue Lepic 54 op Montmartre kreeg hij een eigen atelier en had voor goed afgedaan met Cormon.
Het nieuwe appartement, op de derde verdieping, had drie tamelijk groote kamers, een cabinet en een keukentje. De woonkamer was geriefelijk en gezellig met Theo's mooie, oude kast, een gemakkelijke sofa en een grooten vulkachel want de broers waren beide even kouwelijk; daarnaast was Theo's slaapkamer. Vincent sliep in het cabinet, en daarachter was het atelier, een gewone kamer met één, niet bizonder groot raam. Hij schilderde er 't eerst zijn naaste omgeving — het uitzicht uit het raam van 't atelier, de Moulin de la Galette van alle kanten bekeken, het raam van Mm. Bataille's kleine restaurant, waar hij zijn maaltijden gebruikte, landschapjes op Montmartre, waar men toen nog en pleine campagne was — alles in een fijnen zachten toon als van Mauve; daarna schilderde hij veel bloemen en stillevens en zocht zijn palet te vernieuwen, onder den invloed der Fransche plein air schilders, als Monet, Sisley, Pissarro enz. voor wie Theo reeds lang de baanbreker was.
De verandering van omgeving en het ruimer, gemakkelijker leven zonder materiëele zorgen deden Vincent eerst veel goed. In den zomer van '86 schrijft Theo aan zijn moeder: ,,het bevalt ons goed in de nieuwe woning; Vincent zou U niet meer herkennen zoo is hij veranderd en dit valt anderen nog meer op dan mij. Hij heeft een belangrijke operatie ondergaan aan zijn mond, want hij was nagenoeg al zijn tanden kwijt geraakt door den slechten toestand van de maag. De dokter zegt dat hij er nu weer geheel bovenop is. Hij gaat in zijn werk geducht vooruit en begint succes te krijgen. Hij is ook veel opgewekter dan vroeger en valt hier in den smaak van de menschen .. .. zoo heeft hij kennissen van wie hij elke week een mooie bezending bloemen krijgt, die hem als model kunnen dienen. Hij schildert voornamelijk bloemen, vooral met het doel om zijn volgende schilderijen frisscher van kleur te krijgen. Als wij het vol kunnen houden, dan denk ik dat zijn tijd van moeite achter den rug is, en zal hij er zich verder wel bovenop krijgen.''

Het samen volhouden, daar zat de groote moeilijkheid; en van al wat Theo voor zijn broer heeft over gehad is er misschien niets dat van grooter zelfopoffering getuigt dan het samenleven met hem twee jaar lang te hebben verdragen. Want toen de eerste opfleuring van al het nieuwe boeiende in Parijs voor Vincent voorbij was, verviel hij al spoedig tot de oude prikkelbaarheid, misschien ook deugde het stadsleven niet voor hem, en waren zijn zenuwen al te zeer overspannen geraakt. Hoe 't ook zij, hij was dien winter moeilijker in den omgang dan ooit en maakte Theo, wiens gezondheid toen ook te wenschen overliet, het leven zwaar. De toestand vergde inderdaad te veel van diens kracht. Zijn werkkring was druk en inspannend, de zaak op de Boulevard had hij gemaakt tot een middelpunt van de impressionisten, men vond er Monet en Sisley, Pissarro en Raffaëlli, Degas, die nergens anders exposeerde, Seurat, enz., maar om dit werk ingang te doen vinden bij het publiek, dat 's middags van 5 tot 7 de kleine entresol vulde, wat moest er gediscussiëerd, wat eindelooze twistgesprekken werden er gehouden, en aan den anderen kant hoe moest hij tegenover ,,ces Messieurs'' zooals Vincent de eigenaars van de zaak altijd noemde, strijden voor het goed recht der jongere schilders. Als hij dan 's avonds moe thuis kwam vond hij geen rust, maar de onstuimige, heftige Vincent begon zijn eigen theorieën over kunst en kunsthandel, die altijd daarop neerkwamen, dat Theo bij Goupil weg moest gaan en een eigen zaak beginnen, en dit duurde tot in den nacht, ja soms ging hij op een stoel voor Theo's bed zitten om nog een laatste betoog uit te spinnen.

,,Kan je begrijpen dat het soms zwaar is om nooit anderen omgang te hebben dan met heeren die over zaken spreken en met artisten, die het meestal ook zwaar genoeg hebben, maar nooit het intieme leven te kennen met vrouwen en kinderen van denzelfden stand? Je kunt je geen denkbeeld vormen hoe groot de eenzaamheid is in een groote stad!'' schrijft Theo eens aan zijn jongste zuster en aan haar geeft hij ook wel eens zijn hart lucht over Vincent. ,,Het is bij mij thuis haast onhoudbaar, niemand wil meer bij me aan huis komen daar dit altijd standjes geeft en bovendien is hij zoo slordig dat het huishouden er alles behalve aanlokkelijk uitziet. Ik hoop maar dat hij op zich zelf zal gaan wonen, daar heeft hij wel over gesproken, maar als ik 't hem zeggen zou dat hij weg moest gaan, zou het juist een reden zijn voor hem om te blijven. Daar ik hem wel geen goed kan doen vraag ik hem maar één ding dat is, dat hij mij geen kwaad doet en door te blijven doet hij dat, want het valt me zwaar.

,,Het is alsof in hem twee menschen zijn, de een merveilleus begaafd, fijn en zacht, de ander eigenlievend en hardvochtig. Zij doen zich om beurten voor, zoodat men dan op de eene dan op de andere wijze hoort redeneeren en altijd met argumenten om zoowel het voor als het tegen te pleiten. Het is jammer dat hij zijn eigen vijand is, want hij maakt niet alleen voor anderen, maar ook zichzelf het leven moeilijk. .. ..''

Doch als de zuster aanraadt Vincent dan toch in 's hemelsnaam aan zijn eigen lot over te laten antwoordt Theo: ,,Het is hier zulk een bizonder geval. Was hij iemand die een ander vak had, zeker had ik reeds lang gedaan wat jij me aanraadt en ik heb dikwijls aan mijzelf gevraagd of het misschien niet verkeerd was om hem steeds te helpen, ik heb dikwijls op het punt gestaan om hem alleen te laten scharrelen. Ik heb er na je brief nog eens over gedacht, en ik geloof dat ik in 't gegeven geval niet anders mag doen dan voort te gaan. Het is een zekerheid dat hij artist is en wat hij nu maakt mag soms niet mooi zijn, maar 't komt hem later stellig te pas en dan is het mogelijk subliem, en het zou schande zijn als men hem van zijn geregeld studeeren afhield. Hoe onpraktisch hij ook wezen mag, als hij maar knap wordt komt er stellig een dag dat hij zal beginnen te verkoopen .. ..

,,Ik ben vast besloten om door te gaan zooals ik het tot nu toe deed, maar ik hoop dat hij op de een of andere wijze van woning veranderen zal.''

Toch is het niet tot een scheiding gekomen; de oude gehechtheid en vriendschap, die hen van hun kinderjaren af verbonden had, verloochende zich ook nu niet, Theo wist zich te bedwingen, en in 't voorjaar schreef hij: ,,daar ik mij veel sterker voel dan dezen winter heb ik goeden moed dat ik een verbetering in onzen omgang zal kunnen teweeg brengen; er komt dus voorloopig geen verandering en ik ben er blij om. Wij zijn thuis al genoeg uit elkaar, dat het nergens dienstig voor zou geweest zijn om nog meer scheuring te brengen.'' En met moed ging hij voort Vincent's leven te helpen dragen.

Met het voorjaar kwam een in alle opzichten betere tijd. Vincent kon weer buiten werken en trok veel naar Asnières, waar hij o. a. de prachtige triptieken van l'Ile de la grande Jatte maakte, de oevers van de Seine met hun vroolijke kleurige restaurants, de bootjes op de rivier, de parken en tuinen, alles één tinteling van licht en kleur. In dien tijd ging hij veel om met Emile Bernard, den vijftien jaar jongeren schilder, dien hij bij Cormon had leeren

kennen, en die in den tuin van zijn ouders te Asnières een houten ateliertje had waar zij wel eens samen werkten en waar Vincent ook een portret van Bernard begon. Maar met den ouden heer Bernard kreeg hij eens hoogloopenden twist over diens plannen voor zijn zoon, tegenspraak kon Vincent niet velen, driftig liep hij weg met het nog natte doek onder zijn arm en zette nooit meer een voet bij de Bernards.
Maar de vriendschap met den jongen Bernard bleef duren — en deze heeft in zijn boek ,,Lettres de Vincent van Gogh'' (uitgegeven bij Vollard te Parijs), wel de schoonste bladzijden gegeven die over Vincent geschreven zijn.
In den winter van '87 op '88 maakt Vincent weer portretten, o.a.. het beroemde zelfportret voor den schildersezel, en tal van andere zelfportretten, verder Tanguy, het oude verfkoopmannetje uit de Rue Clauzel, in wiens vitrine zijn klanten om beurten hun schilderijen konden exposeeren, en die ten onrechte wel eens is beschreven als een kunstmaeceen, waarvoor den goeden man ten eenenmale de kwaliteiten ontbraken, en zelfs indien hij ze al had bezeten, zou zijn vrouw het hem nog belet hebben. Hij zond, en dat zeer terecht, behoorlijke rekeningen van al wat hij leverde, en begreep niet veel van de schilderijen die bij hem geëxposeerd werden.
Uit dien tijd dagteekent ook het zeldzame schilderij: interieur met dame bij een wieg, en als Theo dien winter een paar schilderijen heeft gekocht van jongere schilders, om hen te helpen, en niet wil dat Vincent bij hen zal achterstaan, schildert deze voor hem het wondervolle ,,stilleven in geel'' stralend en fonkelend als van een innerlijken gloed, en met roode letters grift hij de opdracht: ,,à mon frère Theo.''
Dan aan het eind van dien winter heeft hij genoeg van Parijs; het stadsleven is hem te vermoeiend, het klimaat te grauw en kil; in Februari '88 trekt hij naar het Zuiden. ,,Na de jaren van zorg en tegenspoed is hij er niet sterker op geworden en gevoelde bepaald behoefte om in wat zachter lucht te zijn'' schrijft Theo. ,,Hij is eerst naar Arles om zich wat te oriënteeren, dan waarschijnlijk naar Marseille.
,,Vóór hij wegging ging ik een paar maal een Wagnerconcert met hem hooren, wij vonden het beiden zeer mooi. Het blijft mij vreemd dat hij weg is, hij was den laatsten tijd zoo veel voor mij.''
En Bernard vertelt hoe Vincent den laatsten dag in Parijs bezig was het atelier te schikken ,,de telle sorte que mon frère me croie encore ici.'' Het laatste jaar had hen meer dan ooit tot elkaar gebracht.

In Arles bereikt Vincent het hoogtepunt van zijn kunnen. Na de benauwing van het Parijsche stadsleven, leeft hij, buitenman in zijn hart, weer op in de zonnige Provence, en er volgt nu een blijde tijd van ongestoorde en ongehoorde productiviteit. Zonder veel aandacht te wijden aan de stad Arles zelve met haar beroemde overblijfselen van Romeinsche architectuur, schildert hij het landschap, de stralende bloesempracht van de lente in een reeks bloeiende boomgaarden, de korenvelden onder de brandende zon in den oogsttijd, de kleurenweelde van den herfst, die hem haast bedwelmt, de rijke schoonheid van de tuinen en parken, ,,les jardins du poëte'' waarin hij in zijn verbeelding de schimmen van Dante en Petrarca ziet ronddoolen. Hij schildert de Zaaier, de zonnebloemen, de sterrennacht, de zee te St. Maries; zijn scheppingsdrang en kracht zijn onuitputtelijk ,,J'ai une lucidité terrible par moments lorsque la nature est si belle de ces jours-çi et alors je ne me sens plus et le tableau me vient comme dans un rêve,'' en in blijde verrukking roept hij uit: ,,la vie est tout de même enchantée.'' Zijn brieven, nu voortaan in 't Fransch geschreven, geven weder een trouw beeld van wat er in hem omgaat; soms, als hij 's morgens geschreven heeft, zet hij 's avonds zich nog eens neer om zijn broer te vertellen hoe *prachtig* de dag geweest is; ,,jamais j'ai eu une telle chance, ici la nature est extraordinairement belle,'' en een dag later: ,,je sais bien que je t'ai écrit hier, mais la journée a encore été si belle. Mon grand chagrin est que tu ne puisses pas voir ce que je vois içi.'' Volkomen geabsorbeerd in zijn werk voelt hij den druk niet van de groote eenzaamheid waarin hij te Arles leeft, want behalve de korte kennismaking met Mac Knight, Bock en den Zouavenluitenant Milliet, heeft hij met niemand omgang. Doch als hij een eigen huisje gehuurd heeft, op de Place Lamartine en dat langzamerhand inricht, het versiert met zijn schilderijen, het tot ,,une maison d'artiste'' maakt, komt het oude denkbeeld weer op, dat hij in 't begin van zijn schilderscarrière, in 1880, al geuit heeft: zich te associëeren met een ander artist, samen te wonen en samen te werken. Dan juist ontvangt hij een brief van Paul Gauguin uit Bretagne, die in de grootste geldverlegenheid is en eigenlijk langs dezen omweg Theo wil vragen toch iets voor hem te verkoopen: ,,Je voulais écrire à votre frère — mais je crains de l'ennuyer, occupé comme il est depuis le matin jusqu'au soir par les affaires. Le peu que j'ai vendu a servi à payer des quelques dettes criardes, et dans un mois je vais me trouver sans rien.

,,Zéro c'est une force négative — je ne veux pas presser votre frère

mais un petit mot de vous à ce sujet me tranquilliserait ou du moins me ferait patienter. Mon Dieu que les questions d'argent sont terribles pour un artiste.''

Dadelijk vat Vincent vuur op het denkbeeld om Gauguin te helpen. Hij moet naar Arles komen, samen zullen zij wonen en werken, Theo zal de onkosten betalen en Gauguin hem met schilderijen daarvoor vergoeden. Telkens en telkens blijft hij met de hem eigene hardnekkigheid en vasthoudendheid op dit plan aandringen en hamert steeds op hetzelfde onderwerp, hoewel Gauguin er in 't eerst volstrekt niet op gesteld schijnt. Zij hadden elkaar in Parijsch leeren kennen, maar 't was niet meer dan een oppervlakkige kennismaking geweest, en zij waren te zeer verschillend van aanleg en karakter om ooit te kunnen harmoniëeren in den dagelijkschen omgang.

Gauguin, in 1848 te Parijsch geboren, was de zoon van een Bretonschen vader, journalist te Parijs en een Creoolsche moeder; hij had een avontuurlijke jeugd gehad, was als scheepsjongen naar zee gegaan, had later op een bankierskantoor gewerkt, en alleen in zijn vrijen tijd geschilderd. Toen, nadat hij al getrouwd was en een gezin had, wijdde hij zich geheel aan zijn kunst; hij liet zijn vrouw met de kinderen naar haar geboortestad Kopenhagen teruggaan, daar hij toch niet voor hen zorgen kon, maakte een reis naar Martinique, vanwaar hij o.a. zijn beroemde schilderij ,,Les négresses'' mee terug bracht, en was nu in Pont-Aven in Bretagne, zonder eenige bron van inkomsten, zoodat de groote geldverlegenheid waarin hij verkeerde hem ten slotte er toe dreef Vincent's aanbod aan te nemen en naar Arles te komen. Het geheele plan werd een droevige mislukking en had voor Vincent een noodlottig einde.

Ondanks de maanden van bovenmenschelijke inspanning die hij achter zich had, wist hij zich vóór de komst van Gauguin nog op te zweepen tot een laatste uiting van kracht; ,,j'ai l'amour-propre de faire par mon travail une certaine impression sur Gauguin''. ,,J'ai tout de même poussé aussi avant que j'ai pu ce que j'avais en train, dans le grand désir de pouvoir lui montrer du neuf et de ne pas subir son influence avant de pouvoir lui montrer indubitablement mon originalité propre,'' schrijft hij (zie brief 556). Wanneer men bedenkt dat onder dit laatste werk behoort een van Vincent's beroemdste schilderijen ,,La chambre à coucher,'' en de serie ,,Jardin du poëte,'' dan staat men wel eenigszins sceptisch tegenover Gauguin's latere verklaring, dat Vincent vóór zijn komst

eigenlijk maar wat geknoeid had en eerst na *zijn* lessen vorderingen maakte! Men weet dan tevens welke waarde er te hechten valt aan Gauguin's geheele relaas omtrent de episode te Arles, dat zulk een mengeling is van waarheid en dichting.*) Een feit is dat Vincent volkomen uitgeput en overspannen was en niet opgewassen tegen den ijzeren Gauguin met zijn sterke zenuwen en koele beredeneerdheid; het werd als een stille strijd tusschen hen, en de eindelooze discussies, die er al rookende gehouden werden in het kleine gele huisje, waren niet geschikt Vincent te kalmeeren. ,,Votre frère est en effet un peu agité et j'espère le calmer petit à petit'' schrijft Gauguin aan Theo, kort na zijn aankomst te Arles, en aan Bernard vertelt hij meer vertrouwelijk hoe weinig Vincent en hij eigenlijk sympathiseeren. ,,Vincent et moi nous sommes bien peu d'accord en général surtout en peinture. Il admire Daudet, Daubigny, Ziem et le grand Rousseau, tous gens que je ne peux pas sentir. Et par contre il déteste Ingres, Raphaël, Degas, tous gens que j'admire; moi, je réponds: ,,Brigadier vous avez raison'' pour avoir la tranquillité. Il aime beaucoup mes tableaux, mais quand je les fais il trouve toujours que j'ai tort de ceci, de cela. Il est romantique et moi je suis plutôt posté à un état primitif.'' **)
En als Ganguin zich later nog eens dien tijd herinnert, schrijft hij: ,,Entre deux êtres, lui et moi, lui étant tout volcan et l'autre bouillant aussi mais en dedans, il y avait en quelque sorte une lutte qui se préparait.'' ***) De toestand wordt dan ook hoe langer hoe meer gespannen. In de laatste helft van December ontvangt Theo van Gauguin het volgende briefje:
,,Cher monsieur van Gogh, je vous serais obligé de m'envoyer une partie de l'argent des tableaux vendus. Tout calcul fait je suis obligé de rentrer à Paris; Vincent et moi ne pouvons absolument vivre côte à côte sans trouble, par suite d'incomptabilité d'humeur, et lui comme moi avons besoin de tranquillité pour notre travail. C'est un homme remarquable d'intelligence, que j'estime beaucoup et que je quitte à regret, mais je vous le répète c'est nécessaire. J'apprécie toute la délicatesse de votre conduite vis-à-vis de moi et vous prie d'excuser ma résolution.'' Ook Vincent schrijft er over (zie brief 565) dat Gauguin blijkbaar genoeg heeft van Arles, van het gele huisje en van hemzelf, maar de twist wordt bijgelegd.

*) Zie ,,Paul Gauguin'' door Charles Morice. Mercure de France October 1903.
**) Zie: Emile Bernard. Vollard Paris 1901. ,,Lettres de Vincent van Gogh''.
***) Zie ,,Paul Gauguin'' door Charles Morice. Mercure de France, October 1903.

Gauguin vraagt Theo zijn teruggaan naar Parijs als een ,,chose imaginaire'' te beschouwen en den brief dien hij hem geschreven heeft, als ,,un mauvais rêve;'' het is echter slechts de windstilte vóór den storm.

Den dag vóór Kerstmis — Theo en ik waren juist verloofd en zouden samen naar Holland reizen — (ik logeerde te Parijs bij mijn broer A. Bonger, den vriend van Theo en Vincent) kwam een telegram van Gauguin dat Theo naar Arles riep. Vincent had zich den avond van 23 December in een toestand van hevige opwinding ,,un accès de fièvre chaude'' een stuk van het oor afgesneden en dat aan een vrouw in een bordeel gebracht — er was een groot tumult ontstaan, Roulin de postman had Vincent naar huis gebracht, de politie had er zich in gemengd, had Vincent bloedend en bewusteloos in bed gevonden en hem naar het hospitaal doen overbrengen. Daar vond Theo hem in een hevige zenuwcrisis, en bleef de Kerstdagen bij hem. De dokter zag den toestand hoogst ernstig in.

,,Er waren oogenblikken terwijl ik bij hem was, dat hij goed was, maar om heel kort daarop weer in zijn tobben over philosophie en theologie te vervallen. Het was diep droevig om bij te wonen, want van tijd tot tijd kwam al zijn lijden bij hem op en trachtte hij te weenen maar kon niet; arme strijder en arme, arme lijder; niemand kan thans er iets aan doen om zijn leed te verzachten en toch voelt hij het diep en zwaar. Had het moge zijn, dat hij ééns iemand gevonden had, bij wie hij zijn hart kon uitstorten dan ware het mogelijk nooit zoo ver gekomen,'' schreef Theo mij, nadat hij met Gauguin naar Parijs was teruggekeerd; en een dag later: ,,Er is weinig hoop, maar in zijn leven heeft hij meer gedaan dan zoovelen en meer geleden en gestreden dan voor de meeste menschen mogelijk is. Moet hij ter ruste gaan, het zij zoo, maar mijn hart breekt als ik er aan denk.''

Nog een paar dagen duurde de spanning. Dr. Reij, de interne van het hospitaal, in wiens zorg Theo den zieke zoo dringend had aanbevolen, hield hem trouw op de hoogte; ,,je serai toujours enchanté de vous donner de ses nouvelles, car moi aussi j'ai un frère, moi aussi j'ai été éloigné de ma famille'' schrijft hij 29 December, als de berichten nog even slecht zijn. Ook de protestantsche geestelijke Ds. Salles bezoekt Vincent, en schrijft Theo zijn bevinden, en dan is er ten slotte de postman Roulin, die geheel verslagen is over het ongeval ,,l'ami Vincent'' overkomen, met wien hij zoovele gezellige uurtjes in het ,,Café de la gare'' van Joseph Ginoux heeft doorgebracht, en die hem zelf en zijn geheele familie

zoo mooi gelijkend heeft uitgeschilderd! Iederen dag gaat hij hooren aan het hospitaal en zendt dan trouw bericht naar Parijs, waarvoor zijn jongens Armand*) en Camille hem om beurten tot secretaris dienen, want hemzelf gaat het schrijven niet al te vlug af. Ook zijn vrouw, die voor de ,,Berceuse'' poseerde, (Mme Ginoux was het origineel van de ,,Arlésienne''), bezoekt den zieken vriend en het eerste teeken van beterschap is wel dat Vincent haar vraagt naar de kleine Marcelle, de mooie bébé die hij nog zoo kort geleden schilderde. Dan komt er ook plotseling een omkeer ten goede in zijn toestand. Ds. Salles schrijft 31 December dat hij bij zijn bezoek Vincent volmaakt kalm heeft gevonden en dat deze verlangt weer aan 't werk te gaan; den dag daarop schrijft Vincent zelf met potlood een briefje om Theo gerust te stellen, en 2 Januari komt er weder een briefje van hem waarbij ook Dr. Reij nog een woordje ter geruststelling voegt. 3 Januari een opgetogen schrijven van Roulin: ,,l'ami Vincent est complètement guéri, il est mieux qu'avant qu'il lui arriva ce malheureux incident'' en hij zal dan ook met den dokter gaan spreken en hem zeggen ,,de rendre le brave Vincent à ces tableaux.'' Den dag daarop zijn zij samen uitgeweest en hebben vier uur samen doorgebracht. ,,Je regrette beaucoup mes premières lettres alarmantes et je vous en demande pardon; heureusement je me suis trompé sur son sort. Tout ce qu'il regrette c'est l'ennuie qu'il vous a donné, il est navré de la peine qu'il vous a fait. Soyez sans inquiétudes, je ferai tout ce que je pourrai pour le distraire'' schrijft Roulin. Den 7den Januari verlaat Vincent het hospitaal, schijnbaar genezen, maar helaas bij iedere groote opwinding of vermoeidheid keert de zenuwcrisis terug — die nu eens korter dan eens langer duurt, maar hem toch ook tusschenperioden laat van bijna volmaakte gezondheid, waarin hij weer met den ouden lust aan het werk gaat. In Februari wordt hij weer na korten tijd in het hospitaal opgenomen maar als hij daarna in zijn huisje terug keert, zijn de buren bang voor hem geworden en zenden een adres aan den burgemeester dat het gevaarlijk is hem in vrijheid te laten; wat ten gevolge heeft dat hij inderdaad den 27 Februari opnieuw geïnterneerd wordt — ditmaal geheel zonder reden. Vincent zelf bewaart bijna een maand lang over deze treurige zaak het diepste stilzwijgen tegenover Theo, maar Ds. Salles houdt hem steeds op de hoogte. 2 Maart schrijft hij: ,,Les voisins se sont montés la tête les uns les autres. Les actes que l'on reproche à

*) Het portret van Armand ,,le forgeron'' zooals zijn vader hem noemt, bevindt zich in het Folkwang Museum te Hagen (W).

votre frère (à supposer qu'ils sont exacts) ne permettent pas de taxer un homme d'aliénation et de réclamer sa réclusion. Malheureusement l'acte de folie qui a nécessité la première entrée à l'hospice fait interpréter dans un sens tout à fait défavorable tous les actes un peu singulier auxquels peut se livrer parfois ce pauvre jeune homme. Chez un autre ils ne seraient peut-être pas remarqués, chez lui ils prennent tout de suite une importance particulière .. .. Comme je vous l'ai dit hier tout le monde à l'hospice lui est sympathique et après tout ce sont les médecins et non le commissaire de police, qui doivent être juge en pareille matière.''

De geheele geschiedenis maakt op Vincent diepen indruk en veroorzaakt weer een crisis, die echter verwonderlijk gauw geneest. Het is weer Ds. Salles, die Theo van de beterschap op de hoogte brengt. 18 Maart schrijft hij: ,,Votre frère m'a parlé avec calme et une lucidité d'esprit parfaite de sa situation, et aussi de la pétition signée par ses voisins. Cette pétition l'afflige beaucoup. ,,Si la police,'' m'a-t-il dit, ,,protégeait ma liberté en empêchant les enfants et même de grandes personnes de se grouper autour de mon domicile et d'escalader les croisés comme ils l'ont fait (comme si j'étais une bête curieuse) je serais resté plus calme; en tout cas je n'ai fait de mal à personne.'' En résumé j'ai trouvé votre frère transformé et Dieu veuille que cette amélioration se maintienne. Son état a quelque chose d'inénissable et il est impossible de se rendre compte des changements si brusques et si complets qui s'opérent en lui. Il est évident que tant qu'il restera dans la situation où je viens de le voir, il ne saurait être question de le faire interner; personne que je sache n'aurait ce triste courage.''

Den dag na dit onderhoud met Ds. Salles schrijft Vincent voor het eerst ook weer zelf aan Theo en klaagt terecht dat dergelijke herhaalde emoties wel eens oorzaak konden worden dat een voorbijgaande zenuwstoring verergerde tot een chronische kwaal. En met stille berusting voegt hij er bij: ,,Souffrir sans se plaindre, est l'unique leçon qu'il s'agit d'apprendre dans cette vie.''

Spoedig herkrijgt hij nu wel zijn volkomen vrijheid, maar blijft voorloopig in het hospitaal gehuisvest, totdat Ds. Salles een nieuwe woning in een andere buurt voor hem zal hebben gevonden. Zijn gezondheid is zoo goed, dat Ds. Salles 19 April schrijft: ,,parfois même il semblerait qu' il n'y a chez lui aucune trace du mal qui l'a si vivement affecté,'' maar toen hij definitief met den nieuwen huisheer zou afspreken had hij plotseling aan Ds. Salles bekend dat hij

toch geen moed had weer opnieuw een eigen atelier te beginnen en dat hij zelf 't het beste vond om een paar maanden in een inrichting te gaan. ,,Il a une pleine conscience de son état et il parle avec moi de ce qu' il a eu et dont il craint le retour, avec une candeur et une simplicité touchante.'' schrijft Ds. Salles. ,,Je ne suis pas capable'' me disait-il avant-hier, ,,de m'administrer et de me gouverner moi-même; je me sens tout autre qu'auparavant.'' Ds. Salles had toen inlichtingen ingewonnen en raadde de inrichting te St. Remy aan, ,,aux ports d' Arles'' gelegen. Hij voegt er nog bij dat ook de doktoren te Arles dit goedkeuren ,,étant donné l'état d'isolement où se trouverait votre frère à sa sortie de l'hospice.''

Dat was juist ook wat Theo bezwaarde. ,,Ja'' schreef hij mij kort voor ons huwelijk, in antwoord op mijn vraag of Vincent niet liever naar Parijs terug wilde komen of eens een tijd bij moeder en zuster in Holland verzorgd worden, daar hij in Arles zoo alleen was, ,,een van de grootste bezwaren is, dat 't zij ziek 't zij gezond, zijn leven zoo dor is wat betreft hetgeen van buiten komt. Maar als je hem kende zou je dubbel gevoelen hoe moeilijk de oplossing van de vraag is wat er gedaan moet en kan worden.

,,Zooals je weet heeft hij sedert lang gebroken met wat men convenances noemt. Zijn manier van kleeden en zijn allures doen onmiddellijk zien dat het iemand bizonders is en sedert jaren zeggen die hem zien: ,,c'est un fou.'' Voor mij is dat niets, voor thuis kan dat niet. Dan is in zijn manier van spreken iets wat maakt, dat men of heel veel van hem houdt of hem niet dulden kan. Hij heeft altijd om zich heen menschen die zich tot hem voelen getrokken, maar ook heel veel vijanden. Het is hem niet mogelijk om op een onverschillige manier met iemand om te gaan. Het is òf het een òf het ander. Zelfs voor hen, waar hij de beste vrienden mee is, is zijn omgang niet makkelijk daar hij niets of niemand spaart. Had ik tijd er voor, dan zou ik naar hem toe gaan en bijv. een voetreis met hem doen, zoo iets is het eenige wat ik mij denken kan wat hem werkelijk wat kalmte zou kunnen geven. Kon ik iemand vinden onder de schilders die zoo iets zou willen doen dan zal ik hem er heen sturen. Maar die, waar hij mee op en neer kan gaan, hebben een zekeren angst voor hem, waar het verblijf van Gauguin bij hem geen verandering in gebracht heeft, integendeel.

,,Dan is er nog iets waarom ik bang ben hem hierheen te laten komen. In Parijs zag hij massa's dingen die hij graag had willen schilderen; maar telkens werd hem de mogelijkheid daartoe benomen. Mo-

dellen wilden niet voor hem poseeren, op straat werd hem verboden te zitten werken en met zijn prikkelbaar humeur waren daardoor telkens scènes die hem *zoo* irriteerden dat hij voor ieder ongenaakbaar was en tot slot van zaken kolossaal het land heeft gekregen aan Parijs. Was het een verlangen van hemzelf om hierheen te komen ik zou geen oogenblik aarzelen .. .. .. maar nog eens ik geloof dat er niets voor hem te doen is dan hem zijn eigen zin te laten doen .. .. Een kalme omgeving, behalve in de natuur of met heel eenvoudige luidjes als de Roulins, bestaat voor hem niet, daar, waar hij komt, hij de sporen van zijn voorbijgaan achterlaat. Hij kan niet anders doen, dan wat hij ziet dat niet is zooals het wezen moet, te signaleeren, en brengt daardoor dikwijls strijd.

,,Wat ik hoop dat hij nog eens vinden zal, is dat een vrouw *zooveel* van hem houden zal dat zij met hem zal willen leven, maar die zich *daar* voor geroepen zou voelen zal zeker niet de eerste de beste zijn. Herinner je je dat vrouwenfiguur uit Terre Vierge van Tourgenief, die met de nihilisten omging en de compromitteerende papieren over de grenzen bracht? Ik stel mij haar zóó voor. Iemand die zelf de misère van de wereld tot op den bodem toe doorleefd heeft. .. .. ..

,,Het doet mij pijn zoo onmachtig te zijn iets voor hem te doen, maar voor buitengewone menschen zijn buitengewone middelen noodig en mijn hoop is maar dat die dan ook gevonden worden waar de gewone menschen het niet zouden zoeken.''

Als Vincent nu zelf de beslissing neemt om naar St. Remy te gaan is Theo's eerste gedachte of dit ook een soort zelfopoffering is, om verder niemand meer tot last te zijn, en met nadruk schrijft hij hem nog eens of hij niet liever b.v. naar Pont-Aven wil gaan voor den zomer, of naar Parijs komen. Maar als Vincent bij zijn plan blijft, schrijft Theo: ,,Je ne considère pas ton aller à St. Remy comme une retraite comme tu dis, mais simplement comme un repos d'un moment pour revenir bientôt avec des forces nouvelles. Pour moi j'attribue une grande partie de ta maladie à ce que ton existence matérielle a été trop négligée. Dans un établissement comme à St. Remy il y a une grande régularité dans les heures de repas etc. et je crois que cette régularité ne te fera pas de mal, au contraire.''

Nadat Theo alles met den directeur der inrichting, Dr. Peyron, geregeld heeft, een vrije kamer voor Vincent en een kamer om te werken, en zooveel mogelijk vrijheid om zich buiten het gesticht te begeven, vertrekt Vincent den 8en Mei er heen, vergezeld van

Ds. Salles die den volgenden dag aan Theo schrijft: ,,Notre voyage à St. Remy s'est effectué dans d'excellentes conditions. M. Vincent était parfaitement calme et a expliqué lui-même son cas au directeur, comme un homme qui a pleine conscience de sa situation. Il est resté avec moi jusqu'à mon départ et quand j'ài pris congé de lui il m'a chaleureusement remercié et a paru quelque peu ému à la pensée de la vie toute nouvelle qu'il allait mener dans cette maison. M. Peyron m'a assuré qu'il aurait pour lui toute la bienveillance et tous les égards que comporte son état.'' Hoe ontroerend klinkt dat ,,quelque peu ému'' bij het afscheid van den trouwen raadsman! Met diens heengaan was de laatste band verbroken, die Vincent nog met de buitenwereld verbond en hij bleef achter in — wat erger was dan de grootste eenzaamheid — een omgeving van zenuwzieken en krankzinnigen, zonder iemand aan wien hij zich kon uiten, zonder iemand met wien hij kon omgaan.

Wel was Dr. Peyron hem goedgezind maar deze had een stijven, teruggetrokken aard, en in de maandelijksche brieven, waarin hij Theo op de hoogte houdt van den toestand, klinkt niet de hartelijke sympathie voor Vincent, die men in het hospitaal te Arles voor hem had.

Een vol jaar bracht Vincent door in deze troostelooze omgeving, met ongebroken geestkracht worstelend met de telkens terugkeerende aanvallen van zijn ziekte, doch met den ouden rusteloozen ijver zet hij zijn werk voort; dat alleen kan hem staande houden nu alles on hem heen hem ontvallen is.

Hij schildert het eenzame landschap, dat hij uit zijn venster ziet, bij zonsop- en zonsondergang, hij onderneemt lange zwerftochten om de wijde akkers te schilderen, begrensd door de heuvelrij der Alpinen, hij schildert de olijfboomgaarden met hun droevig verwrongen takken, de sombere cypressen, den triesten tuin van het gesticht zelf, en ook schildert hij den *faucheur*, ,,image de la mort tel que nous en parle le grand livre de la nature.''

Het is niet meer het blijde, zonnige, juichende van zijn werk uit Arles, er klinkt een dieper, droeviger toon dan de felle klaroenschal van zijn sinfoniën in geel van het vorig jaar, zijn palet is soberder geworden, de harmoniën van zijn schilderijen zijn in mineur overgegaan.

,,Souffrir sans se plaindre,'' wèl had hij die les geleerd; en als in Augustus de verraderlijke kwaal hem bespringt, juist toen hij begon te hopen dat de genezing blijvend zou zijn, klinkt slechts

even de moedelooze zucht: ,,je ne vois plus de possibilité d'avoir courage ou bon espoir.''
Na een moeizaam doorgeworstelden winter, waarin nog enkele zijner schoonste werken ontstaan, als de Pietà naar Delacroix, de Opwekking van Lazarus en de barmhartige Samaritaan naar Rembrandt, de Quatre heures du jour naar Millet, volgen een paar maanden waarin hij niet in staat is om te werken, en nu voelt hij dat zijn werkkracht voor goed zou bezwijken indien hij langer in die noodlottige omgeving bleef, hij *moet* uit St. Remy weg.
Reeds lang had Theo uitgezien naar een geschikte gelegenheid waar Vincent — dicht bij Parijs en toch buiten — onder toezicht kon zijn van een geneesheer, die tegelijk als een vriend voor hem zou zijn, en als hij dit eindelijk op aanbeveling van Pissarro gevonden heeft te Auvers sur Oise, een uur sporen van Parijs waar Dr. Gachet woont, de jeugdvriend van Cézanne, Pissarro en de andere impressionisten, dan komt Vincent 17 Mei 1890 uit het Zuiden terug.
Eerst zou hij een paar dagen bij ons te Parijs doorbrengen. Een telegram uit Tarascon meldde ons dat hij 's nachts zou reizen en 's morgens tegen 10 uur aankomen. Theo sliep dien nacht niet van angst — als Vincent onderweg eens iets overkwam, hij was maar ternauwernood hersteld van een lange ernstige crisis, en had beslist geweigerd zich door iemand te laten vergezellen!
Hoe dankbaar waren we toen het eindelijk tijd was voor Theo om hem te gaan afhalen! Van de Cité Pigalle naar de Gare de Lyon is een groote afstand; zij bleven eindeloos lang weg en ik begon angstig te worden dat er iets gebeurd zou zijn, toen ik eindelijk een open fiacre de Cité zag binnenrijden, twee vroolijk lachende gezichten knikten mij toe, twee handen wuifden — een oogenblik later stond Vincent voor me.
Ik had verwacht een zieke te zien, en voor mij stond een stevige breedgeschouderde man met een gezonde kleur, een vroolijke uitdrukking en iets zeer vastberadens in zijn voorkomen; van al de zelfportretten geeft dat voor den schildersezel hem in dien tijd 't beste weer. Blijkbaar had er weder zulk een plotselinge, onbeschrijfelijke omkeer in zijn toestand plaats gehad, als Ds. Salles reeds in Arles tot zijn verbazing had waargenomen.
,,Hij is volkomen gezond, hij ziet er veel sterker uit dan Theo,'' was mijn eerste gedachte.
Dan troonde Theo hem mee naar de slaapkamer, waar het wiegje stond van onzen kleinen jongen, die naar Vincent genoemd

was; zwijgend keken de twee broers naar het rustig slapend kindje — zij hadden beiden tranen in de oogen. Toen keerde Vincent zich lachend tot mij en zei, wijzend naar het eenvoudige gehaakte spreitje op de wieg: ,,Je moet hem maar niet te veel in de kanten leggen, zusje.''

Drie dagen bleef hij bij ons en was al dien tijd vroolijk en opgewekt. Over St. Remy werd niet gesproken. Hij ging zelf uit om olijven te koopen, die hij gewend was iederen dag te eten, en die wij absoluut ook moesten proeven; den eersten morgen stond hij al heel vroeg in hemdsmouwen zijn schilderijen te bekijken waarvan ons appartement vol was; de muren waren er mee behangen; in de slaapkamer hingen de bloeiende boomgaarden, in de eetkamer boven den schoorsteen de Aardappeleters, in de zitkamer (salon was te weidsche naam voor het kleine gezellige kamertje) het groote landschap uit Arles en het nachtgezicht op de Rhône; verder lagen overal — tot groote wanhoop onzer femme de ménage — onder het bed, onder de sofa, onder de kasten, in het logeerkamertje, groote stapels onopgezette doeken, die nu op den grond uitgespreid en aandachtig bekeken werden. Er kwam ook veel bezoek, maar Vincent merkte al spoedig dat de drukte van Parijs hem toch niet dienstig was, en verlangde om weer aan 't werk te gaan. En zoo vertrok hij den 21en Mei naar Auvers, met een introductie aan Dr. Gachet, wiens trouwe vriendschap hem tot grooten steun werd, den korten tijd dien hij te Auvers zou doorbrengen.

Wij beloofden hem spoedig te zullen opzoeken en hij wilde ook over een paar weken bij ons terugkomen om onze portretten te schilderen.

In Auvers nam hij zijn intrek in een herberg en toog al dadelijk aan 't werk. Het heuvellandschap met de gloeiende akkers en de bemoste rieten daken van het dorp trokken hem wel aan, maar vooral genoot hij er van weer modellen te hebben en figuur te kunnen schilderen. Een van de eerste portretten die hij maakte was dat van Dr. Gachet, die zich onmiddellijk sterk tot Vincent voelde aangetrokken, zoodat zij den meesten tijd samen doorbrachten en groote vrienden werden; een vriendschap die niet eindigde met den dood, want Dr. Gachet en de zijnen bleven Vincent's herinnering in eere houden met zeldzame piëteit, die tot een culte werd, treffend in haar eenvoud en oprechtheid. ,,Plus j'y pense plus je trouve Vincent un géant. Il n'est pas de jour que je suis en face de ses toiles, toujours j'y trouve une idée nouvelle, autre chose que la veille .. .. .. je reviens à l'homme

que je trouve un colosse. C'était en outre un philosophe . . . .'' schreef hij aan Theo kort na Vincent's dood. En sprekende over diens liefde voor de kunst, zegt hij: ,,le mot amour de l'art n'est pas juste, c'est croyance qu'il faut dire, croyance jusqu'au martyre!''

Geen van zijn tijdgenooten die hem beter begrepen had.

Eigenaardig was het dat Dr. Gachet zelf eenigszins het physiek van Vincent had (hij was veel ouder) en zijn zoon Paul — toen een jongen van 15 jaar — wel op Theo geleek.

Hun huis, op een heuvel gebouwd, was vol schilderijen en antiquiteiten, die door het licht uit de kleine ruitjes slechts spaarzaam verlicht werden; vóór het huis was een prachtige terrasvormige bloementuin, achter een ruime cour waar allerlei eenden, kippen, kalkoenen en pauwen rond liepen, in gezelschap van vier of vijf katten. Het geheel was de omgeving van een zonderling, maar van een zonderling met veel smaak. Praktijk oefende de dokter in Auvers niet meer uit, wel had hij een pied-à-terre te Parijs, waar hij enkele dagen in de week consult gaf, maar den overigen tijd schilderde of etste hij zelf, in zijn kamer die 't meest geleek op de werkplaats van een alchimist uit de middeleeuwen. Al spoedig omstreeks 10 Juni ontvingen wij van hem een uitnoodiging om met het kind een geheelen dag in Auvers te komen doorbrengen. Vincent haalde ons van den trein en had als speelgoed voor zijn kleinen neef en naamgenoot een vogelnestje meegebracht. Hij was er op gesteld het kind zelf te dragen en rustte niet voor hij hem al de dieren had laten zien in de cour, totdat een al te hard kraaiende haan het kind vuurrood van angst aan 't schreien bracht, terwijl Vincent maar lachend riep ,,et le coq fait cocorico'' en er heel trotsch op was dat hij zijn petekind kennis had laten maken met de dierenwereld.

Wij dejeuneerden buiten en daarna werd er een groote wandeling gemaakt; de dag was zóó vreedzaam rustig, zóó gelukkig, dat niemand zou hebben kunnen vermoeden op hoe tragische wijze ons geluk weinige weken later voor altijd verwoest zou worden.

In de eerste dagen van Juli kwam Vincent nog eens bij ons te Parijs; wij waren oververmoeid door een ernstige ongesteldheid van het kind — Theo had het oude plan weer opgevat weg te gaan van Goupil om zelf een zaak te beginnen, Vincent was niet tevreden over de ruimte waar de schilderijen waren opgeborgen, zoodat er gesproken werd over onze verhuizing naar een grooter appartement, dus waren het dagen vol zorg en spanning.

Ook kwam er voortdurend bezoek voor Vincent, o.a. Aurier die kort te voren zijn beroemd artikel over Vincent geschreven had *), en nu nog eens met den schilder zelf al het werk bezag, en Toulouse Lautrec, die bij ons bleef dejeuneeren en met Vincent de grootste pret had over een croque-mort, dien zij op de trap waren tegengekomen. Guillaumin zou ook nog gekomen zijn, maar het werd Vincent te veel, hij wachtte dit bezoek niet meer af en ging overhaast naar Auvers terug; oververmoeid en overspannen, zooals blijkt uit zijn laatste brieven en uit zijn laatste schilderijen, waarin men het dreigend onheil voelt naderen als de zwarte vogels, die in den storm over het korenveld jagen.

,,Als hij maar niet melancholiek is en er weer een crisis op handen is, het ging nu zoo goed'' schreef Theo mij den 20en Juli, toen hij mij met 't kind naar Holland had gebracht en zelf nog een korten tijd naar Parijs was teruggekeerd, totdat hij ook vacantie zou nemen. Den 25en schreef hij: ,,er is een brief van Vincent, die ik weer zeer onbegrijpelijk vind. Wanneer zal er voor hem eens een gelukkige tijd aanbreken! En hij is zoo door en door goed.'' Die gelukkige tijd zou nooit meer voor Vincent aanbreken — de angst voor de weer dreigende ziekte, of de crisis zelf dreef hem in den dood — aan den avond van den 27en Juli trachtte hij met een revolverschot een eind aan zijn leven te maken. Dr. Gachet schreef dien zelfden avond aan Theo het volgende briefje: ,,J'ai tout le regret possible de venir troubler votre repos. Je crois pourtant de mon devoir de vous écrir immédiatement. On est venu me chercher à 9 heures du soir aujourd'hui dimanche de la part de votre frère Vincent, qui me demanda de suite. Arrivé près de lui je l'ai trouvé très mal. Il s'est blessé ..... N'ayant pas votre adresse qu'il n' a pas voulu me donner, cette lettre vous parviendra par la maison Goupil .. .. ..'' Het briefje bereikte Theo dan ook eerst den volgenden morgen en onmiddellijk vertrok hij naar Auvers. Van daar uit schreef hij mij dienzelfden dag, 28 Juli: ,,Van morgen kwam een Hollandsche schilder **) die ook in Auvers is, mij een brief brengen van Dr. Gachet, die slechte berichten van Vincent gaf en mij verzocht te komen. Ik ging er dadelijk heen, alles in den steek latende en vond hem nog beter dan ik gedacht had. Ik zal maar niet in bijzonderheden treden, die zijn al te triest, maar weet het lieveling dat zijn leven wel eens in gevaar kon zijn. .. .. ..

*) ,,Les Isolés'', Mercure de France Januari 1890.
**) Hirschig.

,,Hij vond goed dat ik gekomen was en wij zitten bijna aldoor bij elkaar .. .. Arme kerel, hem werd het geluk niet in groote mate toegedeeld en illusie's blijven hem niet over. Het wordt hem soms te zwaar, hij gevoelt zich zoo alleen .. .. Hij vroeg zoo naar jou en den jongen, en zei dat jij die droefheid in het leven niet vermoed had, och konden wij hem toch maar wat moed in 't leven geven. ,,Maak je niet te ongerust, het was vroeger ook al zoo hopeloos, en zijn sterk gestel bedroog de dokters .. .. .."

Die hoop bleek ijdel. In den vroegen morgen van 29 Juli ontsliep Vincent.

Theo schreef mij: ,, Een van zijn laatste woorden was: ,,ik wilde dat ik zóó heen kon gaan," en zoo was het ook; eenige oogenblikken en het was gedaan, en hij vond die rust, die hij op aarde niet vinden kon. .. .. ..

,,Den volgenden morgen kwamen er van Parijs en elders 8 vrienden, die de kamer waar de kist stond behingen met zijn schilderijen, die o zoo mooi deden. Er waren veel bouquetten en kransen. Dr. Gachet was de eerste, die een groote bouquet zonnebloemen bracht omdat hij daar zooveel van hield. .. .. ..

,,Hij ligt op een zonnig plekje midden in de korenvelden."

Uit een brief aan zijn moeder:

,,Men kan niet schrijven hoe bedroefd men is, noch troost vinden....

,,Het is een smart, die mij lang zal wegen en die mij mijn heele leven zeker niet uit de gedachte zal gaan, maar als men iets zou willen zeggen is het dat hijzelf rust heeft, waar hij naar verlangde, ..

,,Het leven woog hem zoo zwaar; maar zooals het meer gaat is *nu* ieder vol lof voor zijn talent. .. .. ..

,,O moeder, hij was zoo mijn eigen broer."

Theo's reeds wankele gezondheid was gebroken. Zes maanden later, den 25en Januari 1891 was hij zijn broeder gevolgd.

Zij rusten samen op het kleine kerkhof tusschen de korenakkers te Auvers.

December 1913. J. van Gogh-Bonger.

'S-GRAVENHAGE

AUGUSTUS 1872—MEI 1873

1

Vincent was sinds 1869 employé in den kunsthandel Goupil (chef de Heer Tersteeg) en Theo, die nog op school was te Oisterwijk, had eenige dagen bij hem gelogeerd in zijn kosthuis bij Roos op de Beestenmarkt.

Waarde Theo, den Haag Augustus 1872.
Dank voor je brief, het deed me genoegen dat je weer goed aangekomen zijt. Ik heb je de eerste dagen gemist en het was mij vreemd je niet te vinden als ik 's middags thuis kwam.
Wij hebben prettige dagen samen gehad, en tusschen de druppeltjes door toch nog al eens gewandeld en het een en ander gezien.
Wat vreeselijk weer, je zult het wel benauwd hebben op je wandelingen naar Oisterwijk. Gisteren is het harddraverij geweest ter gelegenheid van de tentoonstelling, maar de illuminatie en het vuurwerk zijn uitgesteld om het slechte weer, het is dus maar goed dat je niet gebleven zijt om die te zien. Groeten van de familie Hanebeek en Roos.

Steeds je liefh. Vincent.

2

Waarde Theo, den Haag 13 December 1872.
Dat was een goed nieuws dat ik daar uit Pa's brief las. *)
Van harte wensch ik er je geluk mede.
Ik twijfel niet of je zult er wel pleizier in krijgen, het is zoo'n mooie zaak.
Het zal een heele verandering voor je zijn.
Het doet mij zooveel genoegen dat wij nu beiden in hetzelfde vak en in dezelfde zaak zijn, wij moeten maar druk met elkaar correspondeeren.

*) Er was besloten, dat Theo ook in den kunsthandel zou gaan en met 1 Januari geplaatst zou worden in de zaak Goupil te Brussel, waar vroeger zijn oom Hein aan het hoofd had gestaan en waar toen de Heer Schmidt chef was.

Ik hoop zoo dat ik je nog zien zal voor je vertrek, wij zullen dan nog veel te bepraten hebben.
Ik geloof dat Brussel wel een heel pleizierige stad is, maar het zal toch vreemd zijn in het begin.
Schrijf mij in alle geval eens spoedig.
Nu adieu, dit is maar een enkel woordje in haast, maar ik moest je toch eens zeggen dat het mij zooveel genoegen deed.
Heb het goed en geloof mij steeds

je liefh. broer Vincent.

Ik beklaag je dat je iederen dag naar Oisterwijk moet in dit hondenweer. Groeten van de familie Roos.

3

Waarde Theo, den Haag Januari 1873.
Van huis hoorde ik dat gij goed en wel te Brussel gearriveerd zijt en uw eerste indruk goed was.
Ik begrijp er zoo alles van hoe vreemd het in het begin zijn zal, maar houd maar goeden moed, het zal wel lukken.
Ge moet mij eens spoedig schrijven hoe het gaat en hoe of je kosthuis bevalt.
Ik hoop dat dat laatste goed zal zijn. Pa schreef mij dat gij goede vrienden met Schmidt zijt, dat is flink, ik geloof hij een beste kerel is, en die U wel goed op de hoogte zal brengen.
Wat waren het prettige dagen met Kerstmis, ik denk er nog zoo dikwijls aan; zij zullen U ook wel lang in het geheugen blijven, daar het ook de laatste dagen waren, waarop je thuis waart.
Ge moet mij vooral schrijven wat je al zoo voor schilderijen ziet en wat je mooi vindt.
Ik heb het druk tegenwoordig in het begin van het jaar.
Mijn nieuwe jaar is goed begonnen, ik heb f 10 per maand opslag gekregen, zoodat ik nu f 50 per maand verdien, en bovendien kreeg ik nog f 50 extra. Is dat niet prachtig, ik hoop nu geheel voor mij zelven te kunnen zorgen.
Ik ben toch zoo blij dat je ook in deze zaak zijt.
Het is zoo'n prachtige zaak, hoe langer men er in is, hoe meer ambitie krijgt men er in.
Het begin is misschien wel moeilijker dan in iets anders, maar houd je maar taai en je zult er wel komen.
Vraag eens aan Schmidt wat of het ,,Album Corot, lithographies

par Emile Vernier" kost. Daar werd ons in den winkel naar gevraagd en ik weet dat het te Brussel voorhanden is.
Ik zal je den volgenden keer dat ik schrijf, mijn portret sturen, ik heb dat 1.1. Zondag laten maken. Ben je al eens naar het Palais Ducal geweest?
Doe dat vooral eens als je gelegenheid hebt.
Nu kerel houd je goed, alle bekenden hier laten je groeten en hopen dat het je goed zal gaan. Zeg Schmidt en Eduard voor mij goedendag en laat spoedig iets van je hooren. Adieu,

je liefh. broer Vincent.

Je weet mijn adres is: Lange Beestenmarkt 32 of Maison Goupil & Cie, Plaats.

4

Waarde Theo, den Haag 28 Januari 1873.
Goed dat je mij zoo spoedig geantwoord hebt, ik ben blij dat je het naar je zin hebt, en het goed hebt getroffen met je kosthuis. Houd maar goeden moed als het soms eens moeilijk is, dat komt later alles terecht en niemand kan in het begin doen wat hij wel zou willen.
Wat heb ik medelijden met Oom Hein, ik hoop zoo van harte dat hij nog beter zal worden, maar Theo ik vrees er voor. Van den zomer was hij nog zoo vol ambitie, en had nog zooveel plannen, en vertelde mij dat de zaken zoo goed gingen. Het is wel treurig. Verleden Zondag ben ik bij Oom Cor geweest en heb daar een heel prettigen dag gehad, en zooals je denken kunt veel moois gezien. Zooals je weet is Oom pas naar Parijs geweest en heeft prachtige schilderijen en teekeningen mede gebracht. Ik ben Maandagmorgen ock nog te Amsterdam gebleven en nog eens naar de museums geweest. Weet je dat men te Amsterdam een groot nieuw gebouw zal maken in plaats van het Trippenhuis, dat vind ik best, het Trippenhuis is klein en vele schilderijen hangen zóó dat men ze niet goed zien kan.
Wat zou ik graag dat schilderij van Cluysenaer zien, ik heb maar een paar schilderijen van hem gezien en die vind ik zeer mooi. Schrijf nog eens of dat andere schilderij van *Alfred* Stevens is, of hoe anders de voornaam is. De photographie naar Rotta *) ken ik,

*) Antonio Rotta (Venetië).

en heb zelfs het schilderij op de tentoonstelling te Brussel gezien. Houd mij vooral voortdurend op de hoogte van wat je alzoo ziet, dat doet mij altijd pleizier. Het album waarvan je mij den titel hebt opgegeven is het bedoelde niet, dat zijn alleen lithographieën naar Corot. Ik bedank je echter voor de genomen moeite.
Ik wacht binnen kort een brief van A., die is nog al lui met schrijven tegenwoordig. Je moest haar eens verrassen met een brief, dat zou haar zooveel pleizier doen. Je zult het wel druk hebben, maar dat is wel prettig. Het is hier koud en men rijdt al schaatsen op het veldijs, ik wandel zooveel als ik kan. Ik ben nieuwsgierig of je nog gelegenheid zult vinden om nog eens schaatsen te rijden. Hierbij mijn portret, als je naar huis schrijft zeg er dan echter niets van, zooals je weet is het voor Pa's verjaardag. Ik feliciteer je daar al vast mee. Mijn hartelijke groeten aan Oom en Tante, ook aan den Heer Schmidt en Eduard.

Steeds je liefh. broer Vincent.

Je moet complimenten hebben van allen bij H., Tante Fie en Roos. Adieu, heb het goed.

5

Waarde Theo, den Haag 17 Maart 1873.
Het wordt tijd dat je weer eens iets van mij hoort en ik ben ook

verlangend om te hooren hoe het je gaat, en hoe of het met Oom Hein is, en hoop dus dat je mij als je tijd kunt vinden eens schrijven zult.
Je hebt zeker al gehoord dat ik naar Londen ga, en dat waarschijnlijk heel spoedig. Ik hoop zoo wij elkaar voor dien tijd nog eens zien zullen.
Als ik maar eenigszins kan, ga ik met Paschen naar Helvoirt, maar dat zal afhangen van de nouveautés, waar Iterson *) mede op reis gaat.
Voor hij terug is, zal ik niet weg kunnen. Het zal te Londen een heel ander leven voor mij zijn, daar ik waarschijnlijk alleen op een kamer zal moeten wonen, en dus voor veel zaken zal moeten zorgen waar ik nu geen last van heb.
Ik ben zeer verlangend om Londen te zien zooals je wel denken kunt, maar toch spijt het mij van hier te moeten gaan; nu het bepaald is dat ik weg moet, merk ik pas hoe ik aan den Haag gehecht ben. Maar enfin dat is nu niet anders, en ik ben van plan de dingen maar niet te zwaar op te nemen. Ik vind het heerlijk voor het Engelsch, ik kan dat wel goed verstaan, maar spreken gaat toch lang zoo goed niet als ik zou willen.
Van A. heb ik gehoord dat je je portret hebt laten maken, als je er nog een missen kunt recommandeer ik mij.
Hoe gaat het met Oom Hein, zeker wel niet beter, en hoe maakt Tante het? Kan Oom zich nog al bezig houden en heeft hij veel pijn? Groet hem hartelijk voor mij, ik denk zoo dikwijls aan hem.
Hoe gaat het in de zaak, zeker zal het wel druk zijn; bij ons ook. Je zult nu al zoo wat op de hoogte komen.
Hoe is het in je kosthuis, blijft dat bevallen, dat is een voornaam ding. *Je moet mij vooral meer schrijven wat je alzoo ziet.*
Ik ben Zondag voor 14 dagen naar Amsterdam geweest, om een tentoonstelling te zien van de schilderijen, die van hier naar Weenen gaan.
Dat was zeer interessant en ik ben nieuwsgierig wat voor figuur de Hollanders te Weenen maken zullen.
Ik ben zeer nieuwsgierig naar de Engelsche schilders, wij zien daar zoo weinig van, daar bijna alles in Engeland blijft.
Te Londen is van Goupil geen winkel, maar er wordt alleen aan den handel geleverd.

*) Employé in de zaak in Den Haag.

Oom Cent komt in 't laatst van deze maand hier, ik verlang zeer van hem nog een en ander te hooren.
Bij H. en Tante Fie vragen zij gedurig naar je, en laten zij je groeten.
Wat heerlijk weer tegenwoordig, ik profiteer er maar zooveel van als ik kan, verleden Zondag ben ik al met Willem uit roeien geweest *).
Wat zou ik dezen zomer nog graag hier gebleven zijn, maar wij moeten het maar nemen zooals het is. En nu adieu, heb het goed en schrijf mij eens. Zeg Oom en Tante, den heer Schmidt en Eduard voor mij goeden dag. Ik hoop maar op Paschen.

Steeds je liefh. broer Vincent.

P. S. Theo, ik moet je toch nog eens recommandeeren om pijpen te gaan rooken, dat is zoo goed als je het land eens krijgt, zooals mij dat tegenwoordig nog al eens overkomt.
Daar juist ontvang ik je brief, dank er voor. Ik ben zeer in mijn schik met het portret, het is best uitgevallen. Als ik iets naders hoor over mijn naar Helvoirt gaan, schrijf ik het je dadelijk; ik zou het heel aardig vinden als wij op denzelfden dag kwamen. Adieu.

6

Waarde Theo, den Haag 24 Maart 1873.
Zou je eens willen nazien of er te Brussel nog een schilderij is van Schotel?
Dat is 6 Mei 1870 van hier in commissie gezonden, maar misschien heeft Oom het reeds naar Parijs teruggezonden.
Is dat echter het geval niet, zorg dat het *onmiddellijk* naar hier gezonden wordt; wij hebben alle kans om het te verkoopen, maar er is haast bij.
Ik heb het van den zomer nog bij jelui gezien en denk dus dat het er nu ook nog wel zal zijn.
Zeg Oom en Tante en den Heer Schmidt en Eduard voor mij goeden dag.
Mijn brief heb je zeker reeds gekregen? Adieu, heb het goed.

Vincent.

*) Willem Valkes, neef en huisgenoot van de familie Roos.

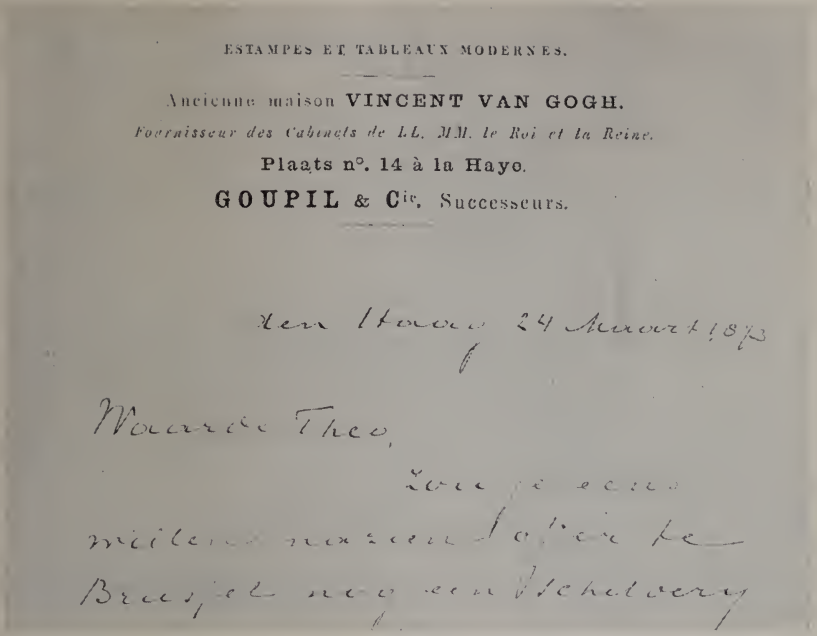
ESTAMPES ET TABLEAUX MODERNES.

Ancienne maison **VINCENT VAN GOGH.**

Fournisseur des Cabinets de LL. MM. le Roi et la Reine.

Plaats n°. 14 à la Hayo.

GOUPIL & Cie. Successeurs.

7

Waarde Theo, den Haag 5 Mei 1873.

Je moet mij niet kwalijk nemen kerel, dat ik niet om je verjaardag gedacht heb. Van harte gefeliciteerd, ik hoop dat het je dit jaar goed zal blijven gaan, en je hoe langer hoe meer pleizier in je werk krijgen zult.

Mijn tijd begint op te korten. Zaterdag ga ik thuis goeden dag zeggen en dan Zondag naar Parijs,*) ik vrees echter dat het wel Maandag zal worden en ik Zondag nog in Helvoirt zal blijven. Ik hoop dat ik je intijds zal kunnen schrijven wanneer ik Brussel passeer, maar 't zou wel mogelijk zijn, dat ik dat niet kon doen, daar ik nog niets bepaald weet wanneer ik uiterlijk te Parijs moet zijn.

Hoe maakt Oom en Tante het, zijn zij al verhuisd? Ge moet mij dat eens spoedig schrijven, ik geef je hieronder mijn adres op. Ik schrijf je in haast, zooals je denken kunt heb ik het druk.

*) Hij zou over Parijs naar Londen reizen.

à Dieu, heb het goed. Groet Oom en Tante hartelijk voor me, ook den Heer Schmidt en Eduard.

Steeds je liefhebbende Vincent.

V. W. van Gogh,
care of Messrs Goupil & Co.
17 Southampton Street. Strand, London.

Vooral V. W. van Gogh, omdat er anders licht verwarring ontstaat met brieven voor Oom Cent, die alleen V heet.

8

Waarde Theo, den Haag 9 Mei 1873.

Maandagmorgen vertrek ik van Helvoirt naar Parijs en passeer Brussel om 2 uur 7 min. Als je kunt kom dan aan 't station, dat zal mij veel genoegen doen.

Voor ik het vergeet, gisteren heb ik aan mevrouw Tersteeg je portret laten zien en die zou er zoo heel graag een hebben. Zou je soms kans zien er nog een te krijgen en mij te sturen?

Als het nu niet kan, denk er dan later eens om.

Theo je kunt niet begrijpen hoe lief allen hier voor mij zijn; dat het mij spijt van zooveel vrienden te moeten scheiden kan je wel denken.

Adieu kerel, groet Oom en Tante hartelijk voor me, tot ziens

Vincent.

Informeer eens of je aan 't Station du Nord of du Midi moet wezen.

LONDEN

JUNI 1873 – MEI 1875

Het eerste jaar van Vincent's verblijf te Londen is misschien het gelukkigste, zeker het meest onbezorgde van zijn leven geweest. Hij verdiende genoeg om zichzelf te onderhouden, had veel belangstelling voor zijn werk, voor al het nieuwe dat de wereldstad hem bood, en van Augustus '73 af had hij een heerlijk tehuis bij Mrs. Loyer, de weduwe van een curate uit Zuid-Frankrijk, die met haar dochter Ursula een kleine dagschool hield en eenige gasten en pension had. Vincent had groote waardeering voor de moeder, werd verliefd op de dochter en beleefde met hen een gelukkigen tijd, wat duidelijk blijkt uit den opgewekten toon van zijn brieven naar huis.
Ursula was echter al in stilte verloofd en hoewel Vincent, toen hij dit hoorde er nog op trachtte te influenceeren om die verloving te verbreken, gelukte hem dit niet; in zwaarmoedige gedrukte stemming kwam hij in Juli '74 met vacantie thuis. Van dien tijd af komt een verandering in zijn karakter; hij neigt al meer en meer tot 't dweepziek-godsdienstige, wordt eenzelvig, woont alleen op kamers, gaat met niemand om en schrijft maar zelden naar huis, zoodat men daar bezorgd over hem wordt. ,,Arme jongen, hij leeft niet gemakkelijk'' zegt zijn moeder en zijn vader schrijft: ,,dat zijn bij de Loyers met al die geheimnissen heeft hem geen goed gedaan. Ik ben blij hij er niet meer is, maar zeker zal hij er teleurstelling over gehad hebben, dat zijn illusies niet verwezenlijkt zijn''.
In October bewerkt oom Vincent een tijdelijke overplaatsing naar de zaak te Parijs in de hoop dat de afleiding hem goed zal doen, maar dit doel wordt niet bereikt en in dezelfde gedrukte stemming keert hij in Januari '75 naar Londen terug, waar hij nu blijft tot Mei van hetzelfde jaar.

9

Waarde Theo, Londen 13 Juni 1873.

Mijn adres is: care of Messrs Goupil & Co.
17 Southampton Street, Strand, London.

Je zult wel verlangen om wat van mij te hooren, en ik wil je dus niet langer op een brief laten wachten.
Van huis hoorde ik dat je tegenwoordig bij den Heer Schmidt in huis zijt en dat Pa bij je is geweest.
Ik hoop van harte dat dit je beter zal bevallen dan je vorige kosthuis en twijfel daar ook niet aan. Schrijf mij eens spoedig, ik verlang daar zeer naar en vertel mij eens hoe je nu je dag doorbrengt, etc.
Schrijf mij ook vooral eens wat je al zoo voor schilderijen gezien hebt in den laatsten tijd, en ook of er wat nieuws in etsen of lithographieën is uitgekomen. Je moet mij daar maar goed van

op de hoogte houden, want in dat genre zie ik hier niet veel, daar de zaak hier alleen magazijn is.
Het gaat mij, de omstandigheden in aanmerking genomen, zeer goed.
Ik heb een kosthuis gekregen waar het mij voorloopig zeer goed bevalt. Er zijn nog 3 Duitschers in huis, die veel van muziek houden en zelf piano spelen en zingen, wat de avonden heel gezellig maakt. Ik heb het hier niet zoo druk als in den Haag, daar ik maar van 's morgens 9 tot 's avonds 6 uur in de zaak behoef te zijn en Zaterdags reeds om 4 uur gedaan heb.
Ik woon in eene der voorsteden van Londen, waar het betrekkelijk stil is. Het heeft wel iets van Tilburg of zoo.
Te Parijs had ik zeer prettige dagen, en heb zooals je denken kunt veel genoten van al het moois, dat ik op de tentoonstelling en in de Louvre en Luxembourg gezien heb. De zaak te Parijs is prachtig en veel grooter dan ik mij had voorgesteld, vooral de Place de l'Opéra.*).
Het is hier zeer duur leven, in mijn kosthuis verwoon ik 18 shilling per week, behalve de wasch en ik moet dan nog in de stad eten. L.l. Zondag ben ik met Mr. Obach, mijn chef, naar buiten geweest, naar Boxhill, dat is een hooge heuvel (zoowat 6 uur van L.) gedeeltelijk krijt en begroeid met palm, en aan de eene zijde een bosch van hooge eikeboomen. Het land is hier prachtig mooi, heel iets anders dan Holland of België. Overal ziet men prachtige parken met hooge boomen en heesters. Men mag daar in wandelen.
Met de Pinksterdagen heb ik ook een mooie toer gemaakt met die Duitschers, maar die heeren verteeren zeer veel geld en in het vervolg zal ik niet meer met hen uitgaan.
Het deed me genoegen van Pa te hooren, dat het met Oom H. redelijk gaat. Wil hem en Tante hartelijk van mij groeten en het een en ander van mij vertellen. Zeg ook den Heer Schmidt en Eduard van mij goedendag en schrijf mij eens spoedig. Adieu, heb het goed.

Vincent.

*) Het huis Goupil had drie zaken te Parijs: 1. het hoofdkantoor in de rue Chaptal; 2. een zaak op de Bd. Montmartre, waar Theo later chef was; 3. een zaak op de Place de l'Opéra.

Waarde Theo, Londen 20 Juli 1873. 10

Dank voor je brief, die mij veel genoegen deed. Ik ben blij dat het je goed gaat en 't je bij Mr. Schmidt aan huis bevallen blijft. Mr. Obach had met plezier kennis met je gemaakt. Ik hoop dat wij in 't vervolg veel zaken met jelui zullen doen. Dat schilderij van Linder is zeer mooi.

Wat de photogravures betreft, ik weet wel zoowat hoe zij gemaakt worden, maar heb het niet gezien en 't is mij niet helder genoeg om het uit te leggen.

De Engelsche kunst trok mij in 't begin niet erg aan, men moet er aan wennen. Er zijn echter knappe schilders hier, o. a. Millais, die the Huguenot, Ophelia, etc. heeft gemaakt, waarvan je de gravures wel zult kennen, dat is zeer mooi. Dan Boughton van wien je de „Puritains allant à l'église" in onze Galerie photographique kent, van hem heb ik zeer mooie zaken gezien. Verder onder de oude schilders, Constable, dat is een landschapschilder die een jaar of 30 geleden leefde, dat is prachtig, het heeft iets van Diaz en Daubigny; en Reynolds en Gainsborough, die vooral zeer mooie vrouwenportretten hebben geschilderd en dan Turner naar wien je wel gravures zult gezien hebben.

Er wonen enkele goede Fransche schilders hier o. a. Tissot naar wien verscheidene photographieën in onze Galerie photographique zijn; Otto Weber en Heilbuth. De laatste maakt tegenwoordig juweelig mooie schilderijen in den trant van dat van Linder. Gij moet mij bij gelegenheid eens schrijven of er photographieën naar Wauters zijn, behalve Hugo v. d. Goes en Maria van Bourgondië, en of je ook photographiëën kent naar schilderijen van Lagye en de Braekeleer.

Dat is niet de oude Braekeleer, dien ik bedoel, maar ik geloof een zoon van hem, die op de laatste tentoonstelling te Brussel 3 prachtige schilderijen had, getiteld Anvers, l'Ecole, en l'Atlas.

Het gaat mij hier goed, ik wandel veel, het is hier waar ik woon een stille, gezellige en frissche buurt, ik heb dat wezenlijk goed getroffen. Toch denk ik wel eens met weemoed aan de heerlijke Zondagen te Scheveningen en zoo voorts, maar daarom niet getreurd.

Dank voor wat je mij van schilderijen geschreven hebt. Als je ooit iets ziet van Lagye, de Braekeleer, Wauters, Maris, Tissot, George Saal, Jundt, Ziem, Mauve, moet je mij dat vooral schrijven,

dat zijn schilders waarvan ik veel houd, en van wie je waarschijnlijk wel eens iets zien zult.
Hierbij een copie van dat vers van dien bewusten schilder, ,,die trad in de Zwaen, de herberg waar hij besteed was" dat je je wel herinneren zult.*)
Dat is echt Brabant en ik houd er zooveel van; L. schreef het voor me over den laatsten avond dat ik te huis was. Wat zou ik je graag eens hier hebben, wat hebben wij te 's Hage prettige dagen samen gehad, ik denk nog zoo dikwijls aan die wandeling op den Rijswijkschen weg, waar wij aan den molen, na den regen, melk gedronken hebben.
Als de schilderijen die wij van jelui hebben, teruggaan, stuur ik je een portret van dien molen door Weissenbruch, je herinnert je misschien wel, de vrolijke Weiss is zijn bijnaam, ,,prrrachtig zal ik maar eens zeggen". — *Die Rijswijksche weg heeft voor mij herinneringen, die misschien de heerlijkste zijn die ik heb. Als wij elkaar eens spreken, hebben wij het daar misschien nog wel eens over.* En nu kerel, heb het goed, denk van tijd tot tijd eens aan mij en schrijf mij eens spoedig, het is zoo'n verkwikking voor mij als ik een brief krijg.

Vincent.

11

Waarde Theo, Londen 13 Sept. 1873.
Aan Oom Hein schrijvend sluit ik nog een woordje voor je in.
Zeer nieuwsgierig ben ik of je op Moe's verjaardag naar Helvoirt geweest zijt, en hoe je het daar gehad hebt.
Heb je mijn brief gekregen, en de litho naar Weissenbruch, die ik in de kist schilderijen gedaan heb?
O kerel, ik zou je zoo graag eens hier hebben, om mijn nieuwe woning, waarvan je zeker gehoord zult hebben, te zien. Ik heb nu een kamer zooals ik zoo lang gewenscht heb, zonder schuine balken en zonder blauw behangsel met groenen rand. Het is een zeer vermakelijk huishouden waar ik nu ben, waar men eene school voor ,,little boys" houdt.
Eenigen tijd geleden ben ik op een Zaterdag met 2 Engelschen uit roeien geweest op den Theems. Dat was prachtig mooi.
Gisteren heb ik een tentoonstelling van Belgische schilderijen

*) De Bestedeling van Jan v. Beers.

gezien, waaronder verscheiden oude bekenden van de laatste Brusselsche tentoonstelling.
Daar waren verscheiden mooie zaken van Alb. en Julien de Vriendt, Cluysenaer, Wauters, Coosemans, Gabriël, de Schampheleer, etc.
Heb je ooit iets gezien van Terlinde, zoo ja schrijf mij dat dan eens. Het was een ware verkwikking die Belgische schilderijen te zien, de Engelsche zijn met enkele uitzonderingen zeer naar en dun. — Ik heb er eenigen tijd geleden een gezien, waarop een soort visch of draak van zegge 6 el lang. — Dat was ijselijk. En dan een klein mannetje dat het voornoemde gedierte ging doodmaken. En dit alles stelde geloof ik ,,de Aartsengel Michaël, den Satan doodende" voor. à Dieu kerel, heb het goed en schrijf eens spoedig.

Vincent.

Een ander Engelsch schilderij is ,,de duivel varende in de kudde zwijnen aan het meer Gardarena".
Dat stelde voor ongeveer 50 zwarte varkens en biggen, die holderdebolder van een berg af komen loopen, en over elkander heen in de zee rollen. Dat was echter een zeer knap schilderij van Prinsep.
Zoo even ontvang ik je brief. Dat zal eene heele verandering voor je zijn, nu je naar 's Hage gaat. Ik wed het je veel zal kosten om van het mooie gezellige Brussel afscheid te nemen, maar in den Haag zal het je ook goed gaan. Dank voor wat je mij van de schilderijen schreef. Dat schilderij van Millet moet rijk geweest zijn. à Dieu, ik schrijf je spoedig weer.

V.

12

Waarde Theo, Londen 19 Nov. 1873.
Ik wil zorgen dat je spoedig na je aankomst te 's Hage wat van mij hoort. Ik ben verlangend om te hooren, wat je eerste indruk van je nieuwe betrekking en woning is. 'k Hoorde dat je zoo'n mooi souvenir van Mr. Schmidt gekregen hebt. Dat bewijst wel dat je het opperbest gemaakt hebt. Ik ben blij dat we nu beiden in dezelfde zaak zijn. In den laatsten tijd hebben we hier nog al schilderijen en teekeningen gehad, en er flink van verkocht, maar toch zijn we er nog lang niet, het moet iets meer degelijks en blijvends en solide worden.

Ik geloof er hier in Engeland nog heel veel te doen is, maar 't zal niet op eens gaan, en natuurlijk is het allereerst noodig dat we goede schilderijen etc. hebben en dat zal een toer zijn. Enfin we moeten maar zien hoe 't gaat, en roeien met de riemen die wij hebben.
Hoe gaan de nouveautés in Holland? Hier is met de gewone gravures naar Brochart, etc. letterlijk bijna niets te doen. Van de goede burin gravures verkoopen we nog al goed, wij hebben o.a. van de Venus Anadyomene naar Ingres reeds plus minus 20 épreuves d'artiste verkocht. Maar het is een lust om te zien hoe de photographieën verkocht worden, vooral gekleurd en daar is een mooie verdienste op.
De photo's Musée Goupil & Co. verkoopen we alleen en papillottes, door elkander gerekend plus minus 100 per dag. Mij dunkt je zult het prettig werken vinden in de zaak te 's Hage, als je wat gewend zult zijn. Ik twijfel niet of je tehuis bij Roos zal je ook wel bevallen.
Je moet maar veel wandelen als je tijd kunt vinden. Zeg hen bij Roos allen hartelijk voor mij goedendag.
Je moet mij eens schrijven van welke schilders je het meeste houdt, zoowel van de oude als van de nieuwe, dat moet je bepaald doen, ik ben nieuwsgierig dat te hooren.
Je moet maar dikwijls naar 't museum gaan, het is goed dat je ook de oude schilders kent, en als je gelegenheid hebt, lees dan over kunst en lees vooral ook de tijdschriften over kunst, Gazette des Beaux-Arts, etc.
Als er gelegenheid is stuur ik je een boek van Burger over de museums van den Haag en Amsterdam, als je het uit hebt zal er wel eens gelegenheid zijn het mij terug te sturen.
Vraag Iterson eens om mij te schrijven als hij een oogenblikje tijd heeft, en vooral mij een lijstje te sturen van de schilders, die op de Parijsche tentoonstelling bekroond zijn. Is Somerwil nog in de zaak, of is die vertrokken nu jij komt?
Het gaat mij hier all right, ik heb een prettig tehuis en al is de zaak niet zoo opwekkend als die in den Haag, 't is misschien goed dat ik hier ben, en vooral later als de handel in schilderijen wat importanter wordt, zal ik misschien van nut kunnen zijn. En dan, ik kan je niet zeggen hoe interessant het is om Londen te zien en den handel en de levensmanier hier, die zoo heel anders is dan bij ons.

Je zult prettige dagen gehad hebben tehuis, wat zou ik allen ook graag eens weerzien.
Zeg allen die naar mij vragen goedendag, vooral bij Tersteeg, Hanebeek, Tante Fie, v. Stockum, Roos, en vertel Betsy Tersteeg wat van mij, als ze eens beneden komt. En nu kerel het ga je goed, schrijf mij spoedig.

Vincent.

Heb je mijn kamer bij Roos, of die waar jij geslapen hebt verleden zomer?

13

Waarde Theo, Londen Januari 1874.
Dank voor je schrijven.
Van harte wensch ik je een heel goed Nieuwjaar toe.
Ik weet dat het je in de zaak goed gaat, want dat hoorde ik van den heer Tersteeg. Uit je brief zag ik, dat je hart hebt voor kunst en dat is een goed ding kerel. Ik ben blij je van Millet, Jacque, Schreyer, Lambinet, Frans Hals, etc. houdt, want zooals Mauve zegt: „dat is het".
Ja dat schilderij van Millet „L'Angélus du soir" „dat is het", dat is rijk, dat is poëzie. — Wat zou ik graag nog eens met je over kunst spreken, maar nu moeten we er elkaar maar dikwijls over schrijven; *vind maar mooi* zooveel je kunt, de meesten *vinden niet genoeg mooi.*
Ik schrijf hieronder enkele namen van schilders van wie ik bizonder veel houd.
Scheffer, Delaroche, Hébert, Hamon, Leys, Tissot, Lagye, Boughton, Millais, Thys Maris, de Groux, de Braekeleer Jr., Millet, Jules Breton, Feyen-Perrin, Eugène Feyen, Brion, Jundt, George Saal, Israëls, Anker, Knaus, Vautier, Jourdan, Compte-Calix, Rochussen, Meissonier, Madrazzo, Ziem, Boudin, Gérôme, Fromentin.
Decamps, Bonington, Diaz, Th. Rousseau, Troyon, Dupré, Corot, Paul Huet, Jacque, Otto Weber, Daubigny, Bernier, Emile Breton, Chenu, César de Cock, Mlle Collart, Bodmer, Koekkoek, Schelfhout, Weissenbruch en last not least Maris en Mauve.
Maar ik zou zoo door kunnen gaan, ik weet niet hoe lang, en dan komen al de ouden nog, en ik ben zeker ik verscheiden van de beste nieuwen heb overgeslagen.

Blijf maar altijd veel wandelen en veel van de natuur houden, want dat is de ware manier om de kunst meer en meer te leeren begrijpen.
De schilders begrijpen de natuur en hebben ze lief, en *leeren ons zien.* En dan, er zijn schilders, die niets dan goeds maken, die niets slechts *kunnen* maken, even als er ook gewone menschen zijn, die niets kunnen doen of het is goed.
Mij gaat het hier goed, ik heb een heerlijk tehuis en het is mij een groot genot Londen en de Engelsche levensmanier en de Engelschen zelf te bekijken, en dan heb ik de natuur en de kunst en de poëzie, en als dat nog niet genoeg is, wat zal dan genoeg zijn? Toch vergeet ik Holland en vooral den Haag en Brabant niet. In de zaak hebben wij het druk, wij zijn aan den inventaris bezig, die echter in 5 dagen opgemaakt wordt; wij komen er dus wat gemakkelijker af dan jelui te 's Hage.
Ik hoop je prettige Kerstdagen gehad hebt, even als ik.
Nu kerel heb het goed en schrijf mij spoedig, ik heb je in dezen geschreven juist wat mij in de pen kwam, ik hoop je er uit wijs zult kunnen worden. à Dieu, groeten aan allen in de zaak, en als iemand anders naar mij vraagt, vooral ook aan allen bij tante Fie en Hanebeek.

Vincent.

14

Waarde Theo, Londen 20 Februari 1874.
Dank voor je brief. — 't Boek heb ik nog niet noodig, maar stuur het echter terug als je het op je gemak uitgelezen hebt. Ik heb 't boek van van Vloten niet gelezen, maar wil het graag eens hebben. Ik heb een ander boek over kunst door v. Vl. gelezen en was 't niet geheel met hem eens, en 't was nog al erg geleerd. Burger is eenvoudiger en al wat die zegt is waar. — Ik ben blij je in Amsterdam geweest bent, bedank Oom Cor als je hem ziet, voor de brochure die hij mij zond.
Ik ben blij je het bij Roos zoo goed hebt, zooals ik je reeds door Anna Carbentus heb laten zeggen, heb je groot gelijk aangaande de peenhanniken.
Ik ben 't ook met je eens aangaande Bertha Hanebeek, pas echter op je hart kerel.
Heb je Mr. Jacobson's collectie al eens gezien, dat is de moeite waard, hij zal je wel eens vragen om te komen kijken. Groet

hem zoo beleefd als je kunt van mij, en vertel hem 't mij hier goed gaat en ik veel moois zie.
Het gaat mij all right, ik heb het druk. Bedank Willem voor zijn brief, en groet allen bij Roos en Iterson en allen die naar mij mochten vragen. 't Ga je goed.

Vincent.

15

Waarde Theo, Londen 30 Maart 1874.
In een brief van huis kreeg ik een gulden van je, voor een paar manchetteknoopen. Hartelijk dank daarvoor kerel, maar dat had je niet moeten doen, je hebt je geld meer noodig dan ik.
Dank voor je brief van dezen morgen. Zeer blij was ik te hooren Mauve met Jet Carbentus is geëngageerd. Dat is heerlijk. — 'k Ben blij dat het je zoo goed gaat.
't Is goed ge het boek van Burger gelezen hebt, lees maar zooveel over kunst als mogelijk is, vooral ook de Gazette des Beaux-Arts etc.
Je moet vooral zorgen dat je op de hoogte komt van de schilderijen, zooveel mogelijk. De Apol die we nu hier hebben is wel mooi, verleden jaar schilderde hij een dergelijk sujet en ik vond dat beter en frisscher dan dit.
Ik ben blij dat je soms naar Oom Cor toe gaat, je ziet daar dingen die in 't huis te 's Hage nooit voorkomen.
Ik heb het ook druk tegenwoordig en ben daar blij om, want dat heb ik noodig.
à Dieu kerel, houd je taai, en heb het goed. Groet Iterson.

Vincent.

16

Waarde Theo, Londen 30 April 1874.
Van harte gelukgewenscht met je verjaardag, doe maar wel en zie niet om, dan zal 't wel lukken.
Ik was blij met je laatsten brief. Een paar dagen geleden heb ik je een photographie gestuurd: „Jeune fille à l'épée", Jacquet, daar ik dacht je die wel zoudt willen hebben.
v. Gorkom's schilderij is niet erg vuil. (Entre nous, ik heb het niet gezien, maar zeg hem maar dat ik geschreven heb dat het niet erg vuil was).
Hoe maken Mauve en Jet het? Schrijf mij daar eens iets van.

't Is goed dat je bij Hanebeek aan huis komt.
Als ik naar Holland kom, dan kom ik ook zoo mogelijk voor een dag of wat naar den Haag, want den Haag is als een tweede thuis voor mij. (Ik kom bij jou logeeren).
Die wandeling naar de Vink had ik wel mee willen maken. Ik wandel hier zooveel ik kan, maar heb het zeer druk. 't Is hier prachtig mooi (al is 't in de stad). In alle tuinen bloeien de seringen en meidoorns en gouden regens, en de kastanjeboomen zijn prachtig.
Als men waarachtig van de natuur houdt, dan vindt men 't overal mooi. Maar toch verlang ik soms zoo naar Holland en vooral naar Helvoirt.
Ik ben druk aan 't tuinieren en heb ons tuintje volgezaaid met bloeiboonen, papavers en reseda, nu moeten we maar afwachten wat er van komt.
Ik geniet de wandelingen van huis naar de zaak en 's avonds van de zaak naar huis, 't is plus minus 3 kwartier loopen.
't Is een heerlijk ding men hier zoo vroeg gedaan heeft, om 6 uur sluiten wij en toch wordt er daarom niet minder gewerkt.
Groet alle bekenden, vooral bij Tersteeg, Hanebeek en Carbentus, ook allen bij Oom Pompe omdat zij naar Kampen gaan, en Mr. Bakhuyzen enz.
Het beste je toegewenscht

Vincent.

De appelboomen etc. hebben hier prachtig gebloeid; mij dunkt alles hier vroeger is dan in Holland.
Zoodra ik iets meer bepaalds aangaande mijn naar huis gaan weet, dan zal ik het je dadelijk schrijven. 'k Vrees echter 't nog wel een week of 4 duren zal, eer er van komen kan.
Schrijf eens spoedig.

17

*) Waarde Theo, Londen 16 Juni 1874.
Dank voor je brief.
Ik denk Donderdag 25 of Zaterdag 27 Juni van hier te gaan, als er niets tusschenbeide komt. Ik verlang zoo naar allen en naar

*) Voor zijn vertrek naar Holland heeft hij een verklaring met Ursula Loyer gehad en gehoord, dat zij reeds in stilte verloofd is. Hij komt dus in zwaarmoedige stemming thuis.

Holland. Ik verlang er ook naar om eens goed met je over kunst te spreken, bedenk maar eens of je mij een en ander te vragen hebt.
Wij hebben heel wat moois hier, o.a. een kranig schilderij van Jacquet en een mooie Boldini.
In de Royal Academy zijn dit jaar mooie dingen. Tissot heeft er o.a. 3 schilderijen. Ik ben in den laatsten tijd weer wat aan 't teekenen geweest, maar 't was niet veel bizonders.
Ik was blij uit je brief te zien dat je bij Hanebeek aan huis komt.
Adieu, tot ziens, groet alle vrienden. Steeds

Je broer Vincent.

Ik ben blij je zooveel van César de Cock houdt, hij is een van de weinige schilders, die ons Brabant intiem genoeg begrepen hebben. Ik weet niet of ik je verteld heb, dat ik hem verleden jaar te Parijs ontmoet heb.

18

Waarde Theo, Helvoirt 10 Juli 1874.

Dank voor de informatie die je genomen hebt, nu blijven wij een dag langer, en zullen dan Woensdagmorgen te Londen aankomen.*)
De photographie die in den catalogus van Forbes lag, had ik hier reeds aan jou gegeven, daar ik dacht dat het de Schelde en dus België zijnde, je interesseeren zou. 't Is naar een schilderij van Cap. 't Is zoo heel mooi niet, maar tenminste origineel.
Ik schrijf je spoedig uit Londen. Heb het goed.

Vincent.

19

Waarde Theo, Londen 21 Juli 1874.

Gisteren is er een kist naar den Haag gegaan, waarin ik een photographie naar J. Maris gedaan heb en ook de beloofde „der Wirthin Töchterlein", die je hoop ik beiden op je kamer zult hangen.
In dezelfde kist is een photographie naar Thijs Maris, voor den Heer Tersteeg. Schüller te Parijs heeft mij van beide 6 afdrukken gezonden, die ik noodig had om weg te geven. Van die naar Thijs Maris kan ik er geen meer missen.

*) Zijn oudste zuster ging met hem naar Londen.

A. en ik zijn goed en wel te Londen gearriveerd en zullen 't hier wel stellen.
Ik zeg niet dat we spoedig iets zullen vinden, maar elken dag dat zij hier is, leert zij en in elk geval geloof ik er meer kans is *hier* iets voor haar te vinden, dan in Holland.
't Is iets heerlijks voor mij 's avonds met haar hier door de straten te wandelen, ik vind dan alles hier weer even mooi als ik 't vond toen ik pas hier was.
Heb het goed kerel, en groet ze bij Roos, Hanebeek en Carbentus van mij als je iemand van hen ziet.
Ik ben aan 't zwemmen leeren.
Schrijf mij eens of je al in Michelet*) gelezen hebt, en wat je daarvan denkt.
Voor mij was dat boek een revelatie. Adieu.

Vincent.

20

Waarde Theo, Londen 31 Juli 1874.
'k Ben blij je in Michelet gelezen hebt, en dat je 't zoo begrijpt. Zoo'n boek leert tenminste zien, dat er heel wat meer in de liefde steekt dan de lui er gewoonlijk achter zoeken.
Dat boek is voor mij eene revelatie geweest en een evangelie meteen.
„Il n'y a pas de vieille femme"!
(Dat wil niet zeggen dat er geen oude vrouwen zijn, maar dat een vrouw niet oud wordt zoolang zij bemint en bemind wordt.)
En dan zoo'n hoofdstuk als: „Les Aspirations de l'Automne", wat is het rijk.
Dat een vrouw „een heel ander wezen" dan een man is, (en een wezen dat wij nog niet kennen, tenminste maar heel oppervlakkig) zooals je zegt, ja dat geloof ik zeker.
En dat een man en een vrouw één kunnen worden, zegge één geheel en niet twee halven, dat geloof ik ook.
A. houdt zich flink, wij doen heerlijke wandelingen samen. 't Is hier zoo mooi, als men maar een goed en eenvoudig oog heeft zonder veel balken er in. Maar als men dat heeft dan is 't overal mooi. . . . . .
Dat schilderij van Thijs Maris dat de Hr. Tersteeg gekocht heeft,

*) L'Amour van Michelet.

moet mooi zijn, ik heb er reeds van gehoord en heb zelf er een geheel in 't zelfde genre gekocht en verkocht.
Mijn teekenlust heeft hier in Engeland weer opgehouden, maar misschien krijg ik den een of anderen dag weer een bui. Ik lees nu weer veel.
Waarschijnlijk gaan wij met 1 Januari 1875 naar een anderen grooteren winkel. Mr. Obach is op 't oogenblik naar Parijs, om te beslissen of wij die zaak zullen overnemen of niet.
Zeg dit voor 't oogenblik nog tegen niemand.
Heb het goed en schrijf ons weer spoedig. A. heeft nogal pleizier in schilderijen en ziet nog al goed, vindt b.v. Boughton, Maris en Jacquet reeds mooi, dat begint dus al. Entre nous, ik denk we wel moeilijk iets voor haar zullen kunnen vinden, men zegt overal zij te jong is en men verlangt ook Duitsch, maar hoe 't ook zij, zij heeft zeker meer kans hier dan in Holland. Adieu.

Vincent.

Je kunt denken ik het heerlijk vindt met A. samen hier te zijn. Vertel den Hr. Tersteeg de schilderijen in goede orde zijn aangekomen, en dat ik hem spoedig schrijf.

21

Waarde Theo, Londen 10 Augustus 1874.
„Gij oordeelt naar het vleesch. Ik oordeel niemand."
„Wie van U zonder zonde is, werpe het eerst den steen op haar".
Blijf dus bij je eigen idees en als je twijfelt of die wel goed zijn, toets ze dan aan die van Hem, die zeggen durfde: „Ik ben de waarheid" of aan die van een of ander humaan mensch, Michelet b.v. —
Virginité de l'âme et impureté du corps kunnen samengaan. Je kent de Marguerite à la fontaine van Ary Scheffer, is er een reiner wezen dan dat meisje „dat zooveel heeft liefgehad."
„Leys n'est pas un imitateur mais un semblable" is een waar woord, dat mij ook getroffen had. Men zou 't zelfde kunnen zeggen van sommige van Tissot's schilderijen, van zijn Promenade dans la neige, Promenade sur les remparts, Marguerite à l'église, etc.
Koop van 't geld dat je van mij hebt, Alphonse Karr „Voyage autour de mon jardin", doe dat bepaald, ik wil dat je dat leest.
A. en ik wandelen iederen avond, 't begint reeds herfst te worden en dat maakt de natuur nog ernstiger en inniger.

Wij gaan verhuizen en wonen in een huis geheel met klimop begroeid, waarvan we je spoedig meer schrijven.
Groeten aan allen die naar mij vragen.

Vincent.

22

Waarde Theo, Februari 1875.

Je boekje*) heb ik volgeschreven en ik geloof dat het goed geworden is. Stuur mij bij gelegenheid eens La Falaise van Jules Breton.

Onze galerij is nu klaar en is mooi, wij hebben veel mooi's op 't oogenblik: Jules Dupré, Michel, Daubigny, Maris, Israëls, Mauve, Bisschop etc. In April zullen we eene tentoonstelling houden. Mr. Boussod heeft beloofd ons daarvoor 't beste wat te krijgen is, te zenden, de Malaria van Hébert, Falaise van J. Breton etc.

Ik zou je zoo graag eens hier hebben, wij moeten zien dat dat eens gebeurt. Ik zou je zoo graag mijn kamer etc. laten zien.

Er is een mooie tentoonstelling van oude kunst hier; o.a. een groote afneming van het kruis, van Rembrandt, 5 groote figuren in de schemering, ge kunt denken wat een sentiment, 5 Ruysdaels, 1 Frans Hals, van Dijck, een landschap met figuren van Rubens, een landschap, herfstavond van Titiaan, 2 portretten van Tintoretto, en mooie oude Engelsche kunst, Reynolds, Romney en *Old Crome*, landschap, prachtig mooi.

Adieu, je boekje stuur ik je per eerste gelegenheid. Schrijf mij eens spoedig.

Vincent.

23

Waarde Theo, 6 Maart 1875.

Bravo Theo. Dat meisje uit Adam Bede hebt ge goed gezien. Dat landschap — waarin de vaalgele zandweg over den heuvel naar het dorp, met de leemen of gewitte hutten met groen bemoste daken en hier en daar een zwart doornboschje, leidt, aan weerszijden de bruine hei en bunt, en een grauwe lucht met eene smalle witte streep aan den horizon er boven — is van Michel.

*) Een klein opschrijfboekje waarin Vincent voor Theo verzen overschreef die hij mooi vond.

Alleen er is een nog reiner en nobeler stemming in dan in Michel. Ik zend je vandaag in de kist die wij afzenden, 't bewuste boekje. Ook Jésus van Renan en Jeanne d'Arc van Michelet en ook een portret van Corot uit de London News, dat ik ook op mijn kamer heb hangen.
Vooreerst geloof ik niet dat er kans is, dat ge in de zaak te Londen geplaatst wordt.
Vindt het maar niet naar dat ge 't niet moeilijk hebt, ik heb 't ook makkelijk, ik gelcof dat het leven nog al vrij lang is, en de tijd waarin een ander „U gordt en U leidt waar ge niet wilt" vanzelf komt.
à Dieu, groet alle bekenden.
En te serrant la main, Vincent.

24

London 25 Bedfordstreet, Strand
6 April 1875.

Waarde Theo,
Dank voor je brief. Ik heb immers in je boekje Meeresstille van Heine geschreven? Eenigen tijd geleden zag ik een schilderij van Thijs Maris, dat mij er aan deed denken.
Een oud-Hollandsche stad, met rijen bruinroode huizen met trapgevels en hooge stoepen, grijze daken, en witte of gele deuren, kozijnen en daklijsten; grachten met schepen en een groote witte ophaalbrug, waar een schuit met een man aan 't roer onder door gaat, 't huisje van den brugwachter, dien men door 't raam in zijn kantoortje ziet zitten.
Een eind verder een steenen brug over de gracht, waarover volk en een kar met witte paarden gaat.
En overal beweging; een kruier met zijn kruiwagen, een man die tegen de balie geleund in 't water staat te kijken, vrouwen in 't zwart met witte mutsen.
De voorgrond een kaai met straatsteenen en zwarte balie.
In de verte steekt een toren boven de huizen uit.
Een grauwwitte lucht boven alles.
't Is een klein schilderij in de hoogte.
Het sujet is bijna hetzelfde als de groote J. Maris, Amsterdam, die gij mogelijk kent, alleen dit is talent en 't andere genie.
Ik heb weer een en ander voor je overgeschreven, dat ik bij gelegenheid stuur.

Denk om „La Falaise" en als je soms iets anders weet. Dat van Victor Hugo is mooi. à Dieu, groet Pa van mij als ge hem ziet.

Vincent.

25

Waarde Theo, Londen April 1875.

Hierbij stuur ik u een kleine teekening. Ik maakte die verleden Zondag, den morgen waarop een dochtertje (13 jaar) van mijn landlady stierf.

't Is een gezicht op Streatham Common, een groote met gras begroeide vlakte met eikeboomen en brem.

't Had 's nachts geregend en de grond was hier en daar drassig en 't jonge lentegras frisch en groen.

Zooals ge ziet is het gekrabbeld op het titelblad van de „Poésies" d'Edmond Roche.

Daar zijn mooie bij, ernstig en droevig, o.a. één dat begint en eindigt:

J'ai gravi triste et seul, la dune triste et nue,
Où la mer fait gémir sa plainte continue,
La dune où vient mourir la vague aux larges plis,
Monotone sentier aux tortueux replis.

en een ander „Calais":

Que j'aime à te revoir, o ma ville natale,
Chère nymphe marine assise aux bords des eaux,
J'aime de ton beffroi la flèche qui s'élance.
Belle de hardiesse et belle d'élégance,
Et sa coupole à jour, qui laisse voir les cieux.

Je zult waarschijnlijk nieuwsgierig zijn naar dat, wat bij de ets van Corot hoort en daarom schrijf ik dat ook over;

L'étang.

à Corot.

Nous regardions l'étang d'une eau morne et plombée
Lentement sous la brise assembler pli sur pli,
Et la vase cerner d'un contour assoupli
La proue et les flancs noirs d'une barque embourbée;
La couronne des bois, feuille à feuille tombée,
Jonchait le sol; le ciel de brume était rempli;
Tous deux, à demi voix, comme à la dérobée,
Nous disions tristement: „l'été s'est accompli."

,,Ces coteaux ont perdu leur grâce coutumière,
,,Plus de feuillage vert, plus de blonde lumière
,,Tremblant dans l'eau qui tremble, ou dorant la hauteur''.

Cette idylle à nos yeux peut encore reparaître,
Si vous le voulez bien; n'êtes-vous pas le maître
Qui l'avez recréé après le créateur?

Ville d'Avray.

Hartelijk gegroet en het beste toegewenscht. Adieu.

Vincent.

26

Waarde Theo, Londen 8 Mei 1875.

Dank voor uw laatsten brief. Hoe is het met de zieke?*) Van Pa hoorde ik reeds zij ziek was, dat het zoo erg was als gij schrijft, wist ik echter niet.

Schrijf mij dit spoedig, als ge wilt.

Ja jongen, ,,wat zullen wij zeggen''. C. M. en de Hr. Tersteeg zijn hier geweest en zijn l.l. Zaterdag weer vertrokken. Zij zijn naar mij dunkt wat te veel naar 't Crystal Palace en andere plaatsen waar zij niets te maken hadden, geweest. Zij hadden, dunkt mij, ook wel eens mogen komen zien waar ik woonde.

*) Hun nichtje Annet Hanebeek die kort daarop stierf.

Ik hoop en geloof dat ik niet ben, wat menigeen op 't oogenblik van mij denkt, nous verrons, de tijd moet er over heen gaan; waarschijnlijk zegt men over een paar jaar hetzelfde van U, tenminste als gij blijft wat gij zijt: mijn broeder in dubbelen zin. Gegroet en mijne groeten aan de zieke. En te serrant la main,

Vincent.

„Pour agir dans le monde, il faut mourir à soi-même. Le peuple qui se fait le missionnaire d'une pensée réligieuse n'a plus d'autre patrie que cette pensée.
L'homme n'est pas ici-bas seulement pour être heureux, il n'y est même pas pour être simplement honnête. Il y est pour réaliser de grandes choses pour la société, pour arriver à la noblesse et dépasser la vulgarité où se traine l'existence de presque tous les individus."

Renan.

GOUPIL & Cie

Editeurs Imprimeurs

ESTAMPES FRANÇAISES & ÉTRANGÈRES

Tableaux Modernes

RUE CHAPTAL, 9, PARIS.

Succursales à la Haye, Londres, Berlin, New-York

Paris, le 31 Mai 1875

Waarde Theo,

Dank voor je brief van dezen morgen.
Gisteren heb ik de tentoonstelling van Corot gezien. Daar was o.a. een Schy „Le jardin des oliviers", ik ben bly dat hy dat geschilderd heeft.
Rechts, een groep olyfboomen, donker tegen de schemerende blauwe lucht, op den achtergrond heuvels met struiken & een paar groote boomen begroeid, waarboven de avondster
Op de salon zyn 3 Corot's, zeer mooi, van de mooiste, kort voor zyn dood geschilderd, Les bucheronnes zal waarschynlyk eene houtsnee in l'Illustration of Le monde illustré komen.
Zoo als gy denken kunt heb ik ook de Louvre & Luxembourg gezien
De Ruysdaels in de Louvre zyn prachtig vooral Le buisson, L'estacade & Le coup de soleil

PARIJS

MEI 1875 — MAART 1876

Omstreeks half Mei was Vincent naar Parijs overgeplaatst, eerst voor 6 à 8 weken, maar in Juni wordt bepaald, dat hij er voorloopig blijven zal. Het is tegen zijn zin; zijn brieven naar huis zijn zwaarmoedig, de kunsthandel staat hem tegen en zijn ouders begrijpen ten slotte zelf, dat 't misschien beter voor hem is, ,,zijn positie te wijzigen'', al weet hij nog niet wat hij dan kiezen zal.
In Januari 1876 volgt de catastrophe van zijn ontslag bij Goupil. (zie brief 50)

27

Waarde Theo, Paris le 31 mai 1875.

Dank voor je briet van dezen morgen.

Gisteren heb ik de tentoonstelling van Corot gezien. Daar was o.a. een schilderij ,,Le jardin des oliviers'', ik ben blij dat hij dat geschilderd heeft.

Rechts, een groep olijfboomen, donker tegen de schemerende blauwe lucht; op den achtergrond heuvels met struiken en een paar groote boomen begroeid, waarboven de avondster.

Op de Salon zijn 3 Corot's, zeer mooi; van de mooiste, kort voor zijn dood geschilderd, ,,Les bûcheronnes'' zal waarschijnlijk eene houtsnee in l'Illustration of Le Monde Illustré komen.

Zooals je denken kunt heb ik ook de Louvre en Luxembourg gezien.

De Ruysdaels in de Louvre zijn prachtig, vooral Le Buisson, L'Estacade en Le Coup de soleil.

Ik wenschte dat gij de kleine Rembrandt's daar eens zaagt, Les pélérins d'Emmaus, en twee pendanten: Les Philosophes.

Ik heb laatst Jules Breton gezien met zijn vrouw en twee dochters. Zijn figuur deed mij denken aan J. Maris, maar hij heeft donker haar.

Ik stuur U bij gelegenheid een boek van hem ,,Les champs et la mer'', waar al zijn gedichten in staan.

Hij heeft een mooi schilderij op de Salon ,,La Saint Jean,'' boerenmeisjes die op een zomeravond om 't St. Jan's vuur dansen, op den achtergrond het dorp met de kerk en de maan er boven.

Dansez, dansez, oh jeunes filles,
En chantant vos chansons d'amour.
Demain pour courir aux faucilles
Vous sortirez au petit jour.

Er zijn nu 3 schilderijen van hem in het Luxembourg: Une Procession dans les blés, Les Glaneuses, en Seule. — à Dieu,
Vincent.

28

Waarde Theo, Paris le 19 juin 1875.
Ik had gehoopt haar*) nog te zien voor haar sterven en dat is niet gebeurd. L'homme s'agite et Dieu le mène.
Gij zult in de eerste kist, die wij naar Holland zenden, vinden eene photographie naar dat schilderij van Ph. de Champaigne waarvan Michelet zegt: „elle m'est restée 30 ans, me revenant sans cesse", verder een ets van Daubigny naar Ruysdael „Le Buisson", een litho naar Corot „Soleil couchant", een litho van Bodmer, Fontainebleau en automne, en twee etsen Jacque. à Dieu.
Vincent.

Hoe lang ik nog hier blijf weet ik niet, maar voor ik naar Londen terug ga, hoop ik naar Helvoirt te gaan, ik hoop gij er dan ook zult zijn. De reis zal ik betalen.
Gij zult haar en haar sterven wel niet vergeten, maar houd het voor U zelven.
Dit is een van de dingen die ons langzamerhand „droevig maar altijd blijde" maken en dat moeten we worden.

29

Waarde Theo, Paris le 29 juin 1875.
Ik zou wel willen dat gij uit den Haag vandaan waart. Zoudt gij daar soms ook naar verlangen? Schrijf mij eens, ja of neen?
Ik blijf voorloopig hier en zal waarschijnlijk niet vóór den herfst naar Holland gaan.
Ge zult in de eerste kist, die naar den Haag gaat een pakje voor Helvoirt vinden. Zend dat s.v.p. op, na gezien te hebben wat er in is. Het zijn enkele lithographieën, etc. die ik graag in Pa's studeerkamer bij „de begrafenis in het koren" van van der

*) Zie brief 26.

Maaten zou zien. Het schilderij van Anker ,,un vieux Huguenot" waarvan de photographie in het bewuste pakje is, heb ik aan Oom Vincent, die een paar dagen geleden hier was, verkocht. Hij kocht ook een mooi schilderij van Jacque, paarden voor den ploeg in den regen.
Er is hier eene verkooping geweest van teekeningen van Millet, ik weet niet of ik U er reeds over schreef.
Toen ik in de zaal van 't hôtel Drouot kwam, waar zij geëxposeerd waren, voelde ik zoo iets van: Neem uw schoenen van uwe voeten, want de plek waar gij staat is heilig land.
Gij weet Millet te Greville gewoond heeft. Welnu ik weet niet of het te Greville of te Granville was, dat de man waarover ik U reeds sprak, stierf. Hoe dit ook zij, ik heb met dubbele aandacht Millet's teekeningen van ,,Les falaises de Greville" bekeken. Er is een schilderij van hem op 't Luxembourg gekomen ,,l'Eglise de Greville". à Dieu.

Vincent.

30

Waarde Theo, Paris le 6 juillet 1875.
Dank voor uw schrijven, ja jongen, ik dacht het wel.
Gij moet mij eens schrijven hoe het met uw Engelsch is, hebt gij daar iets aan gedaan? Zoo niet, dan is dat nog zoo'n groot ongeluk niet.
Ik heb een kamertje gehuurd te Montmartre, waar gij schik in zoudt hebben. 't Is klein, maar ziet op een tuintje vol klimop en wilde wingerd uit.
Ik wil U zeggen welke prenten ik aan den muur heb.
Ruysdael, Le Buisson.
id. Blanchisseries.
Rembrandt, Lecture de la bible (eene groote oud-Hollandsche kamer ('s avonds) een kaars op tafel, waar een jonge moeder bij de wieg van haar kindje den bijbel zit te lezen; eene oude vrouw zit te luisteren, 't is iets dat denken doet: ,,voorwaar ik zeg U, waar 2 of 3 tezamen zijn in mijn naam, daar ben ik in 't midden van hen"; 't is eene oude kopergravure, zoo groot als le Buisson, superbe).
Ph. de Champaigne, Portrait d'une dame.
Corot, Soir.
dito dito

Bodmer,	Fontainebleau.
Bonington,	Une route.
Troyon,	Le matin.
Jules Dupré,	Le soir (la traite).
Maris,	Blanchisseuse.
dito	Un baptême.
Millet,	Les heures de la journée. (gravures sur bois 4 feuilles.)
v. d. Maaten,	Enterrement dans les blés.
Daubigny,	L'aurore (coq chantant).
Charlet,	L'hospitalité. (Ferme entourée de sapins, l'hiver dans la neige; un paysan et un soldat devant la porte.)
Ed. Frère,	Couturières.
dito	Un tonnelier. —

Nu jongen houd je goed, gij weet het, langmoedig en zachtmoedig voor zooveel het mogelijk is. Laat ons maar goede vrienden blijven. à Dieu.

Vincent.

31

Waarde Theo, Paris le 15 juillet 1875.

Oom Vincent is weer hier geweest, ik was nog al eens met hem samen en heb over een en ander gesproken. Ik vroeg hem of hij geen kans zag om U hier in het huis te Parijs te krijgen.

In 't begin wilde hij daar niets van hooren en zei 't veel beter was, gij in den Haag bleeft; ik heb echter aangedrongen, en gij kunt er op rekenen hij het nu in gedachten houdt.

Wanneer hij in den Haag komt, zal hij waarschijnlijk wel met U praten; houdt U dan maar bedaard en laat hem maar zeggen wat hij wil; het zal U geen kwaad doen, en waarschijnlijk zult gij hem later nog wel eens noodig hebben. Gij moet niet over mij spreken als 't niet te pas komt.

Hij is geducht knap; toen ik verleden winter hier was, zei hij mij o.a.: bovennatuurlijke dingen weet ik misschien niet, maar natuurlijke dingen weet ik allemaal; ik weet niet of het dezelfde woorden waren, maar 't kwam toch daarop neer.

Ik wil U ook nog wel zeggen dat één van zijne geliefde schilderijen is „Les illusions perdues" van Gleyre.

Ste-Beuve zei: „il est dans la plupart des hommes un poète mort jeune, à qui l'homme survit" en Musset: „sachez qu'en nous il existe souvent un poète endormi, toujours jeune et vivant". Ik geloof het eerste met oom Vincent het geval is. Gij weet dus met wien gij te doen hebt.
Vraag hem gerust ronduit om te maken gij naar hier of Londen komt.
Ik dank U voor Uw brief van dezen morgen en voor het vers van Rückert. Hebt gij zijne gedichten? Ik zou er graag meer van kennen. Als er gelegenheid is, stuur ik U een Franschen bijbel en l'Imitation de Jésus Christ. Dit was waarschijnlijk het geliefde boek van die vrouw, die Ph. de Champaigne schilderde; in de Louvre is het portret van hare dochter, eene non, ook door Ph. de Ch.; zij heeft l'Imitation op een stoel naast zich liggen.
Pa heeft mij eens geschreven: „gij weet dat dezelfde mond, die sprak: „wees oprecht als de duiven", er ook onmiddellijk bijvoegde: „en voorzichtig als de slangen". Houd gij dat ook maar in gedachten en geloof mij steeds

Uw liefh. broer Vincent.

Hebt gij in den winkel de photographieën naar Meissonier? Bekijk die maar dikwijls; hij heeft *mannen* geschilderd, mogelijk kent gij wel: le fumeur à la fenêtre, en le jeune homme déjeûnant.

32

Waarde Theo, Paris le 24 juillet 1875.
Een paar dagen geleden kregen wij een schilderij van de Nittis, een gezicht in Londen op een regendag, Westminster bridge en the house of Parliament. Ik ging elken morgen en avond over Westminster bridge en weet hoe dat er uit ziet als de zon achter Westminster Abbey en the house of Parliament ondergaat,

en hoe het 's morgens vroeg is en 's winters met sneeuw en met mist.
Toen ik dit schilderij zag, voelde ik hoe ik van Londen houd.
Toch geloof ik, het goed voor mij is ik er vandaan ben.
Dit in antwoord op Uw vraag.
Dat gij naar Londen gaat, geloof ik zeker niet.
Dank voor „Aus der Jugendzeit" en „Um Mitternacht" van Rückert. 't Is roerend schoon, 't laatstgenoemde deed mij denken aan „La nuit de décembre" van Musset. Ik wilde ik U dat kon zenden, doch heb het niet.
Gisteren hebben wij een kist naar den Haag gezonden waarin voor U, wat ik U beloofde.
Ik hoor A. en L. thuis zijn, ik zou hen wel eens willen zien.
Heb het zoo goed mogelijk en schrijf weer spoedig. En te serrant la main,

Uw liefh. broeder Vincent.

33

Waarde Theo, Paris le 13 août 1875.
Reeds eerder heb ik U willen schrijven. Ik ben blij dat Pa het beroep naar Etten heeft aangenomen; in de gegeven omstandigheden vind ik het ook goed dat W. met A. meegaat. Ik zou dien Zondag dat gij te Helvoirt waart, ook wel bij U allen hebben willen zijn; schreef ik U reeds ik dien dag met Soek en zijn familie te Ville d'Avray was? Het trof mij, daar in 't kerkje 3 schilderijen van Corot te vinden.
Zondag l.l. en Zondag voor 14 dagen was ik in de kerk bij M. Bercier en hoorde hem over „Toutes choses prouveront le bien de ceux qui aiment Dieu" (in 't Hollandsch staat er: „Hen die God liefhebben zullen alle dingen medewerken ten goede") en over „Il fit l'homme à son image." 't Was schoon en groot. Gij moet als gij kunt ook maar iederen Zondag naar de kerk gaan, al is het zoo heel mooi niet, doe dat, gij zult er geen spijt van hebben; zijt gij wel eens bij Ds. Zubli geweest?
Op de lijst van wat ik op mijn kamer heb hangen heb ik nog vergeten:
N. Maes, La nativité.
Hamon, „Si j'étais l'hiver sombre".
Français, Derniers beaux jours.
Ruyperez, L'imitation de Jésus Christ.

Bosboom, Cantabimus & Psallemus.
Ik doe mijn best om nog een gravure Rembrandt, ,,Lecture de la Bible'' voor U te vinden, mogelijk zend ik U die dus in de eerste kist schilderijen. Heb ik U gezonden eene lithographie Troyon, ,,Effet de matin'', Français ,,Derniers beaux jours?'' Zoo niet, schrijf mij dit dan, ik heb ze dubbel. En nu heb het goed, doe wel en zie niet om, voor zoover het mogelijk is en geloof mij steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

Groet s.v.p. de Hr. en Mevr. Tersteeg en Mauve voor mij. Ook groeten bij van Stockum, Hanebeek, Tante Fie en Roos.

34

Waarde Theo,
Dank voor Uw laatsten brief en voor 't vers van Rückert.
Zondag was ik weer bij M. Bercier, hij had tot tekst ,,Il ne vous est pas permis'', hij besloot met ,,Heureux ceux pour qui la vie a toutes ses épines.''
Ziehier een woord waarvan ik weet dat Oom Vincent veel houdt: ,,Jeune homme réjouis-toi dans ton jeune âge et que ton cœur te rende content aux jours de ta jeunesse et marche comme ton cœur te mène et selon le regard de tes yeux, mais sache que pour toutes ces choses Dieu te fera venir en jugement. Ote le chagrin de ton cœur, et éloigne de toi la malice, car le jeune âge et l'adolescence ne sont que vanité. Mais souviens-toi de ton Créateur pendant tous les jours de ta jeunesse, avant que les jours mauvais viennent et que les ans arrivent desquels tu diras: Je n'y prends pas plaisir.''
Toch vind ik nog mooier:
,,Crains Dieu et garde ses commandements, car c'est là le tout de l'homme'' en ,,Que ta volonté soit faite'' en ,,Ne nous induis pas en tentation, mais délivre nous du mal.''
Hierbij een briefje voor den Hr. Tersteeg.
Het is om hem te vragen of hij 2 gravures ,,Vendredi Saint en St. Augustin'' die gij in de volgende kist zult vinden, zou willen laten encadreeren. En gij zult wel zoo goed willen zijn die tegen 10 Sept.*) naar Helvoirt te zenden.

*) Verjaardag van hun moeder.

Ik zou wel willen wij ze samen gaven, en betaal gij dus 2.50 aan de lijsten. Ik heb den heer Tersteeg gezegd, dat gij mij zoudt schrijven wat zij kosten, en dat ik hem dan het geld zou zenden; de f 2.50 geeft gij mij als wij elkaar zien. Dat zal waarschijnlijk niet vóór Kerstmis zijn, ik geloof het beter is, ik vóór dien tijd geen verlof vraag. Van avond ga ik dineeren bij M. Hamman*). à Dieu, schrijf weer spoedig en geloof mij,

Uw liefh. broeder Vincent.

35

Waarde Theo, Paris le 2 sept. 1875.

Dezen morgen hoorde ik van Pa en van U het bericht van Oom Jan's dood**). Zoo iets doet ons wel zeggen: verbind gij, o Heer, ons innig aan elkaar en laat de liefde tot U dien band meer en meer versterken" en „crains Dieu et garde ses commandements, car c'est là le tout de l'homme."

In de eerste kist schilderijen, die naar Holland gaat, zult gij enkele lithographieën en de bewuste gravure naar Rembrandt vinden. De twee lithographieën naar Bonington zullen wel naar uw zin zijn. Bij dezelfde gelegenheid stuur ik U een paar photographieën naar Jules Breton en Corot voor Pa, ik zal achterop „voor Helvoirt" zetten.

Van dien schilder Pynas, waarover gij schrijft, heb ik nooit gehoord, ik ben verlangend het bewuste schilderij te zien. Die lithographie naar Diaz „Un moine" ken ik ook niet.

l.l. Zondag was ik op de Louvre (Zondags ga ik nogal eens daarheen of naar de Luxembourg), ik wilde gij de v. Ostade eens zaagt, zijne eigen familie, hij zelf, zijne vrouw en ik geloof 8 kinderen, allen in 't zwart, de vrouw en meisjes met witte mutsen en halsdoeken, in eene deftige oud-Hollandsche kamer met grooten haard, eikenhouten beschotten en zolder, en gewitte muren met schilderijen in zwarte lijsten. In den hoek van de kamer een groot bed met blauwe gordijnen en deken.

De Rembrandt „Emmausgangers" waarover ik U schreef, is gegraveerd; Messrs G. & C. zullen de gravure in 't najaar uitgeven. Komt gij wel eens bij Borchers aan huis, zijn moeder is dunkt mij eene deftige vrouw. Ga maar wat dikwijls uit, als gij kunt, ik bedoel

*) Fransch schilder, vriend van zijn oom Vincent.
**) Oom Jan Carbentus.

natuurlijk bij C. v. Stockum, Hanebeek, Carbentus, Borchers, etc. niet bij Kraft of Marda hoor! of 't moet zijn omdat ge niet anders kunt, dan kan 't voor een enkele keer ook al geen kwaad. Hoe is 't in de zaak, ik weet er alles van hoe dat soms zijn kan, maar doe toch maar wat uwe hand vindt om te doen.
En heb het zoo goed mogelijk en schrijf weer eens spoedig. Steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

Hierbij een briefje voor Borchers. Groeten aan allen bij Roos en aan elk die naar mij vraagt. B. zegt mij dat Weehuizen gestorven is, dat wist ik niet, zijt gij daar bij geweest?

36

Waarde Theo, Parijs 4 Sept. '75.

Hierbij zend ik U mijn brief voor Moe's verjaardag, sluit die s.v.p. bij den Uwen in. Ik heb een boek gekocht over Michel met etsen naar zijn schilderijen, zoodra ik het uit heb stuur ik het U. Toch is ook Michel nog lang zoo mooi niet als dat landschap, dat in die passage in Adam Bede, die ons beiden zoo getroffen heeft, beschreven wordt. Bonington heeft het ook *bijna* geschilderd, maar toch is dat *het* ook nog niet.
Als gij het boek uit hebt, zou ik U wel willen vragen het uit mijn naam aan Oom Cor ter lezing te geven, natuurlijk bij gelegenheid, maar ik geef het aan U. — Ik zie de schilderijen zelf, licht dat gij dus de beschrijving en etsen er naar hebt.
Groeten bij Hanebeek, Carbentus, v. Stockum, Mauve, Roos, als het te pas komt. Heb het zoo goed mogelijk. Steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

Geef ook den Hr. Tersteeg het boek over Michel ter lezing.

37

Waarde Theo, Parijs 12 Sept. 1875.

„Flügel, Flügel über's Leben!
Flügel über Grab und Tod!"

die hebben wij noodig en ik begin te zien dat wij die krijgen kunnen. Zou b.v. Pa die niet hebben? En hoe hij die gekregen heeft weet gij, door het gebed en de vrucht daarvan — geduld

en geloof, en door den Bijbel, die een licht op zijn pad en een lamp voor zijn voet was.
Ik hoorde van middag een mooie preek over: Oubliez ce qui est derrière vous, er kwam o.a. in „Ayez plus d'espérance que de souvenirs; ce qu'il y a eu de sérieux et de béni dans votre vie passée n'est pas perdu; ne vous en occupez donc plus, vous le retrouverez ailleurs, mais avancez. —
Toutes choses sont devenues nouvelles en Jésus Christ."
Houd U flink en geloof mij

Uw liefh. broeder Vincent.

Indien het nu waar is que la jeunesse et l'adolescence ne sont que vanité (altijd er bij in 't oog houdende wat hierboven staat en er bij denkende dat, hoewel men later weer opnieuw beginnen moet, eene welbesteede jeugd een schat is), zou het dan niet onze ambitie en hoop moeten zijn mannen te worden zooals onze vader en anderen? Laat ons beiden dat hopen en bidden. Groeten bij allen, die naar mij mochten vragen.
Gij kent de ets van Rembrandt: Burgemeester Six, die voor 't venster staat te lezen? Ik weet Oom Vincent en Oom Cor daar zeer veel van houden, en ik denk wel eens dat op hen moet geleken hebben, toen zij jonger waren.
Gij kent het portret van Six toen hij ouder was ook, ik geloof er eene gravure van in den winkel bij U is. Dat leven van hem moet wel een mooi en ernstig leven geweest zijn.

38

Waarde Theo, Parijs 17 Sept. 1875.
Gevoel, zelfs fijn gevoel, voor de schoonheden in de natuur is niet hetzelfde als godsdienstig gevoel, hoewel ik geloof dat deze twee na met elkaar in verband staan.(*)
Bijna iedereen heeft gevoel voor de natuur, de een meer, de ander minder, maar weinigen zijn er die voelen: God is een geest en die hem aanbidden, moeten hem aanbidden in geest en in waarheid. Onze ouders hooren tot die weinigen, ik geloof Oom Vincent ook.
Gij weet dat er staat: „De wereld gaat voorbij en al hare heerlijkheid" en dat er daarentegen ook gesproken wordt van „een deel dat niet zal weggenomen worden", van „een bron van levend water springende tot in het eeuwige leven". Laat ons ook bidden

dat wij rijk mogen worden in God. Denk echter niet te diep over deze dingen, die U van zelf hoe langer hoe duidelijker zullen worden, en doe maar wat ik U heb aangeraden. Laat ons voor ons deel in 't leven vragen te worden armen in Gods koninkrijk, Gods dienstknechten. Dat zijn wij echter nog niet, laat ons er om vragen dat ons oog eenvoudig moge worden, want dan zullen wij geheel eenvoudig zijn.
Groeten bij Roos en als er iemand naar mij mocht vragen, en geloof mij steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

(*) Hetzelfde is het geval met het gevoel voor kunst. Geef U ook daaraan niet *al* te veel over. Behoud vooral ook liefde voor de zaak en voor Uw werk en achting voor den Heer Tersteeg. Gij zult later, beter dan nu, zien dat hij die verdient.
Gij hoeft dit echter niet te overdrijven.
Gij eet immers goed? Eet vooral maar zooveel brood als gij trek in hebt. Wel te ruste, ik moet mijn laarzen gaan poetsen voor morgen.

39

Waarde Theo, Parijs 25 Sept. 1875.
De weg is eng, daarom moeten wij voorzichtig zijn. Gij weet het hoe anderen gekomen zijn waar wij heen willen, laat ons dien eenvoudigen weg ook gaan.
Ora et labora.
Laat ons ons dagelijksch werk, wat de hand vindt om te doen, doen met al onze kracht en laat ons gelooven dat God goede gaven, een deel dat niet zal weggenomen worden, zal geven aan hen, die Hem daarom bidden.
Si donc quelqu'un est en Christ, il est une nouvelle créature; les choses vieilles sont passées, voici, toutes choses sont devenues nouvelles. II Cor. V : 18.
Ik ga al mijn boeken van Michelet etc. etc. weg doen, doe gij dat ook.
Wat verlang ik naar Kerstmis, maar laat ons geduld oefenen, die tijd zal spoedig genoeg daar zijn.
Houd U goed kerel en groet alle bekenden voor mij en geloof mij

Uw liefh. broeder Vincent.

Het geld voor de lijsten zend ik zoo spoedig mogelijk. Als ik aan den Hr. Tersteeg schrijf, zal ik hem zeggen dat ik op 't oogenblik niet heel ruim bij kas ben, daar ik onzen kassier verzocht heb om een gedeelte van mijn maandgeld achterwege te houden, daar ik tegen Kerstmis heel wat zal noodig hebben voor mijn reis, etc. Ik hoop echter 't zoo heel lang niet meer duren zal, eer ik het zend.

40

Waarde Theo, Paris le 30 sept. 1875.
Hierbij het boek over Michel dat ik U beloofde, ook eene ets naar de Marguerite van Scheffer en eene lithographie naar Corot en een pakje chocolade.
Ik weet wel gij het op 't oogenblik niet gemakkelijk hebt kerel, maar houd U maar ferm en moedig: „niet te droomen, niet te zuchten" is ook soms noodig. —
Gij weet het: „dat gij niet alleen zijt, maar dat de Vader met U is."
Hartelijk druk ik U in gedachten de hand. Steeds
Uw liefh. broeder Vincent.

Bewaar s.v.p. de ets naar Rembrandt, die hierbij gaat met de vroeger gezonden photographieën naar Corot en Jules Breton, tot Pa en Moe goed en wel te Etten zijn*) en zend ze dan b.v. in 't eind van November op.

41

Waarde Theo, Paris le 6 oct. 1875.
Al schreef ik U pas kort geleden, zoo wil ik het toch maar weer eens doen, want ik weet hoe er soms van die droge einden in den weg zijn. — Houd U flink jongen, na regen komt zonneschijn, hoop daar maar op.
Regen en zonneschijn wisselen elkaar af op „the road that goes uphill all the way, yes to the very end" en van tijd tot tijd rust men wel eens ook op „the journey that takes the whole day long, from morn till night."
Denk dus nu en dikwijls na dezen „this also will pass away."
„On a ses beaux jours", zei Jules Dupré dikwijls, laat ons dat ook maar gelooven.

*) Ds. van Gogh had een beroep aangenomen naar Etten, een dorp in de buurt van Breda.

Vandaag had ik gelegenheid een pakje naar A. en W.*) toe te zenden. Ik stuurde haar o.a.: l'Imitation de Jésus Christ en enkele gedeelten van den Bijbel afzonderlijk, in dezelfde uitgaaf waarin ik U de Psalmen zond. —
Lees daar maar trouw in. Wilt gij soms de 4 Evangeliën en enkele van de Brieven afzonderlijk hebben?
Heel gaarne zou ik de Hollandsche gezangen hebben. Zoudt gij soms kans zien mij daarvan bij gelegenheid de goedkoopste uitgaaf die te vinden is te zenden. De Psalmen heb ik.
Onder de Engelsche gezangen (hymns) zijn ook mooie, o.a. dit:

Thy way not mine, o Lord,
However dark it be,
Lead me by thine own hand,
Choose out the path for me.

I dare not choose my lot;
I would not if I might;
Choose Thou for me, my God,
So shall I walk aright.

The kingdom that I seek,
Is Thine, so let the way
That leads to it be thine,
Else I must surely stray.

Choose Thou for me my friend,
My sickness or my health;
Choose Thou my cares for me
My poverty, my wealth.

Not mine, not mine the choice
In things or great or small,
Be Thou my guide, my strength,
My wisdom and my all.

en het volgende:

Nearer my God to Thee,
Nearer to Thee!
E'ven though it be a cross
That raiseth me;

*) De zusters die in Engeland zijn.

Still all my song shall be
Nearer my God to Thee,
Nearer to Thee.

en ook:

Oft in sorrow — and in woe
Onward Christians, onward go,
Fight the fight, maintain the strife,
Strengthened with the bread of life.

Let your drooping hearts be glad;
March in heavenly armour clad;
Fight, nor think the battle long,
Soon shall vict'ry tune your song.

Let not sorrow dim your eye,
Soon shall ev'ry tear be dry,
Let not fear your course impede,
Great your strength, if great your need!

Groet de bekenden voor mij. Hoe maakt Carolien v. Stockum het? Groet haar vooral vriendelijk voor mij en geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

Does the road go uphill then all the way?
„Yes to the very end".
And will the journey take all day long?
„From morn till night, my friend."

42

Waarde Theo, Paris le 11 octobre 1875.

Dank voor uw brief van dezen morgen. Ditmaal wil ik U eens schrijven zooals ik dat niet dikwijls doe; ik wil U namelijk eens meer omstandig vertellen hoe ik het hier heb.

Zooals ge weet woon ik te Montmartre. Er woont daar nog een jong Engelschman, bediende in de zaak, 18 jaar oud, zoon van een kunsthandelaar te Londen, die waarschijnlijk later in zijn vaders zaak zal komen. Hij was nog nooit van huis geweest en was vooral de eerste weken dat hij hier was, geweldig onbehouwen: at b.v. 's morgens 's middags en 's avonds voor 4 à 6 sous brood (N.B. het brood is hier goedkoop) en vulde dat nog

aan met ponden appelen en peren etc. Ondanks dat alles zoo mager als een hout, met een paar sterke rijen tanden, groote roode lippen, glinsterende oogen, een paar groote, meestal roode uitstekende ooren, een kaal geknipt hoofd (zwart haar), etc. etc. Ik verzeker U een heel ander wezen dan die Dame van Philippe de Champaigne. — Dit jongmensch werd nog al uitgelachen, zelfs door mij in 't begin. Maar toch kreeg ik langzamerhand hart voor hem en nu verzeker ik U, ben ik wat blij ik hem 's avonds tot gezelschap heb.

Hij heeft een geheel naïf en onbedorven hart en werkt zeer flink in de zaak. Iederen avond gaan wij samen naar huis, eten 't een of ander op mijn kamer en de rest van den avond lees ik voor, meestal uit den Bijbel, wij hebben plan om dien geheel door te lezen. 's Morgens tusschen 5 en 6 uur meestal, komt hij mij reeds wakker maken; wij ontbijten dan op mijn kamer en gaan tegen 8 uur naar de zaak. Hij begint zich in den laatsten tijd wat te matigen in zijn eten, en is begonnen prenten te verzamelen, waarmede ik hem help.

Gisteren gingen wij samen naar de Luxembourg en wees ik hem de schilderijen die mij daar het meest aantrekken (*) en werkelijk de eenvoudigen weten veel wat de verstandigen niet weten. —

(*) Breton, Seule, Bénédiction des blés, Rappel des glaneuses.
Brion, Les pélérins de St. Odille.
Noë.
Bernier, Les champs en hiver.
Cabat, L'étang, en Soir d'Automne.
Emile Breton, Soir d'hiver; Bodmer, Fontainebleau.
Millet, L'église de Gréville.
Daubigny, Printemps en Automne.
Français, La fin de l'hiver en Le cimetière.
Gleyre, Illusions perdues en Hébert, Le Christ au jardin des oliviers en La malaria. Ook Rosa Bonheur, Labourage. etc.

Ook een schilderij van? (ik kan niet op zijn naam komen) een klooster waar monniken een vreemdeling ontvangen en plotseling merken dat het Jezus is. Op den muur van het klooster staat: „l'homme s'agite et Dieu le mène. — Qui vous reçoit, me reçoit et qui me reçoit, reçoit celui qui m'a envoyé." —

In de zaak doe ik maar wat de hand vindt om te doen, dat is

ons werk ons leven lang jongen, mocht ik het maar doen met al mijne kracht.
Hebt gij gedaan wat ik U raadde, hebt gij de boeken van Michelet, Renan, etc. weggedaan? Ik geloof gij daar rust bij zult hebben. Die bladzijde uit Michelet over dat vrouweportret van Ph. de Champaigne zult gij toch wel niet vergeten, en vergeet Renan ook maar niet, maar toch, doe ze weg. — „Als gij honig gevonden hebt, zie dan toe dat gij er niet te veel van eet, opdat zij U niet tegen ga staan", staat er in de Spreuken of iets dergelijks.
Kent gij Erckmann-Chatrian: Le conscrit, Waterloo en vooral L'ami Fritz en ook Madame Thérèse? Lees die maar eens als gij ze krijgen kunt. Verandering van spijs doet eten (mits wij toch vooral maar zorgen wij *eenvoudig* eten, er staat niet voor niets: Geef ons heden ons dagelijksch *brood*) en de boog kan niet altijd gespannen zijn. — Gij neemt het mij toch niet kwalijk als ik U zoo 't een en ander zeg? Ik weet gij Uw verstand ook wel hebt. Vind maar niet *alles* goed, en leer voor U zelven onderscheid voelen tusschen betrekkelijk goed en *kwaad*, en laat dat gevoel U den rechten weg wijzen onder hooger leiding, want jongen wij hebben zoo noodig „que Dieu nous mène". Schrijf maar weer eens spoedig en maar eens wat bizonderheden. Groet de bekenden, vooral ook den Hr. Tersteeg en familie en heb het zoo goed mogelijk. à Dieu geloof mij steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

43

Waarde Theo, Paris le 14 oct. 1875.
Maar weer eens een woordje om mij zelven zoowel als U op te wekken. Ik raadde U om Uwe boeken weg te doen, en raad U dat nog, zeker, — doe het maar, gij zult er rust bij vinden; maar terwijl gij het doet, zorg gij niet kleingeestig wordt, en beschroomd om te lezen wat goed geschreven is, integendeel dat is een *troost* in ons leven.
—„ Que toutes les choses qui sont véritables, toutes les choses qui sont honnêtes, toutes les choses qui sont justes, toutes les choses qui sont pures, toutes les choses qui sont aimables, toutes les choses qui sont de bonne réputation et où il y a quelque vertu et qui sont dignes de louange, que toutes ces choses occupent vos pensées."

Zoek maar naar licht en vrijheid en *verdiep U niet al te diep in* het *slijk* der wereld.
Wat zou ik U graag eens hier hebben, en U de Luxembourg en de Louvre eens laten zien; maar ik heb idee gij ook nog wel eens naar hier zult komen met der tijd.
Pa schreef mij eens „vergeet de geschiedenis van Icarus, die naar de zon wou vliegen en op een zekere hoogte gekomen, zijn vleugels verloor en in zee viel, toch niet".
Gij zult wel dikwijls voelen, dat noch gij noch ik zijn wat we hopen te worden, en wij nog ver van Pa en anderen af zijn, dat ons soliditeit en eenvoudigheid en ongeveinsdheid ontbreekt, men is niet op eens eenvoudig en waar.
Maar toch laat ons maar volhouden, *maar vooral geduld hebben, wie gelooven haasten niet;* toch is er onderscheid tusschen ons verlangen om Christenen te worden en dat van Icarus om naar de zon te vliegen. Ik geloof een betrekkelijk sterk lichaam geen kwaad kan, zorg dus dat gij U goed voedt en als gij soms ergen honger of liever eetlust hebt, eet dan maar goed ook. Ik verzeker U dat ik dat ook dikwijls genoeg doe en *vooral gedaan heb.*
Vooral maar brood, geloof ik jongen, „Bread is the staff of life" zeggen de Engelschen (hoewel die toch wel vleesch lusten ook en zelfs veel te veel in 't algemeen.) En nu schrijf mij weer spoedig eens, en maar eens over alledaagsche zaken ook.
Houd U ferm en groet wie naar mij mocht vragen voor mij; over een week of 10 zien wij elkaar willen wij hopen. In gedachten druk ik U hartelijk de hand en ben steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

44

Waarde Theo, Paris le 9 nov. 1875.
Het is tijd gij weer wat van mij hoort, maar 't zal deze keer maar een kort woordje zijn, want ik heb niet veel tijd.
Dank voor wat gij mij zondt, ik ben er blij mede.
Zoowel voor de anderen als voor U ben ik blij gij op den dag van de bevestiging te Etten zijt geweest. Gij moet mij eens schrijven hoe gij het daar vondt.
Oom Vincent en Tante zijn gisteren weer vertrokken, ik ben nog al eens bij hen geweest. Tot mijn spijt zag ik hen gisteren niet aan den trein toen zij weggingen; hierbij een briefje, geef

dat aan Oom als gij hem ziet, het is om hem te zeggen hoe het kwam wij elkaar aan 't station niet zagen.
Wat is het herfst, gij zult nog al eens wandelen, staat gij vroeg op? Ik doe dat geregeld, het is een goed ding zich daaraan te wennen, 't is kostbaar en mij reeds zeer lief dat vroege schemeruur. Meestal ga ik vroeg naar bed 's avonds.
's Morgens kookt mijn waarde Engelschman haverdegort, wat zou ik U graag eens 's morgens hier hebben.
Nu spoedig waarschijnlijk meer. Schrijf maar weer eens spoedig en maar flink weg. In gedachten druk ik U de hand en ben steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

4

Waarde Theo, Parijs le 15 nov. 1875.
Hierbij een briefje voor Oom Hanebeek; ik schreef nog niet na het overlijden van Annet en voelde behoefte om dat toch eens te doen.
Komt gij er nog al eens? In elk geval gaat gij het briefje toch zelf brengen nietwaar?
Mijn waarde Engelschman kookt tegenwoordig iederen morgen haverdegort, waarvan hij 25 pond van zijn vader gekregen heeft; hoe graag zou ik willen gij er eens van proeven kondt.
Ik ben toch zoo blij dat ik dien jongen heb ontmoet. Ik heb van hem geleerd en heb hem ook kunnen wijzen op een gevaar dat hem dreigde.
Hij was nog nooit van huis geweest en had, hoewel hij het niet liet merken, een ziekelijk (hoewel edel) verlangen naar zijn vader en zijn thuis.
Hij verlangde daarnaar met het verlangen dat aan God en den hemel toebehoort. Vergoding is geen liefde. Wie zijn ouders liefheeft, moet hen achterna het leven door. Dat ziet hij nu duidelijk en heeft met droefheid in 't hart toch moed en lust om verder te gaan.
Heeft Pa U al reeds eens gezegd, zooals hij dat mij wel deed: „Bewaar Uw hart voor alle dingen, want daaruit zijn de uitgangen des levens." Laat ons dat maar doen, dan zullen wij met Gods hulp er wel komen.
Heb het goed en geloof mij steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

46 Waarde Theo, Paris le 4 dec. 1875.
Een enkel woordje in haast omdat het morgen St. Niklaas is. Dat is toch een aardige dag in Holland, ik zou het nog wel eens willen zien.
't Is tijd dat het Kerstmis wordt, vindt gij dat ook niet, wij zullen heel wat te bepraten hebben. 't Is jammer A. ook niet kan komen, ik hoop zoo zij ook goede dagen dan hebben zal, het kerstfeest in Engeland is zeer eigenaardig en 't zal A. misschien hare omgeving nog meer lief doen krijgen, als zij het feest ginder viert en meehelpt om het daar aan huis goed te maken.
Mijn waarde Engelschman (Gladwell heet hij) gaat ook voor een paar dagen naar huis, gij kunt denken hoe hij verlangt, hij is nog nooit vóór nu in ernst van huis geweest.
Schrijf maar weer eens spoedig.
Is het bij U ook zoo koud als hier, Gladwell en ik hebben 't 's morgens en 's avonds goed bij ons kacheltje.
Ik ben weer aan 't pijpen rooken vervallen en 't smaakt mij soms weer als van ouds.
Groeten aan allen die naar mij mochten vragen. Hartelijk druk ik U in gedachten de hand en ben steeds
Uw liefh. broeder Vincent.

47

Waarde Theo, Paris le 9 dec. 1875.
Vanmorgen hoorde ik van huis wat je overkomen is*) en ik wil U maar dadelijk eens schrijven.
Wist ik maar iets dat ik voor U doen kon, dezer dagen gaat er een kist naar den Haag, ik zal daar wat chocolade in doen; Gladwell noemt dat „consolation".
Het boekje van Jules Breton stuur ik U ook, als ik het tenminste terug kan krijgen, ik heb het uitgeleend.
Zeer verlangend ben ik te hooren hoe het U gaat; schrijf dus spoedig een woordje en vertel als ge wilt eens wat uitvoerig hoe het U in die dagen ging.
Wat was ik graag bij U Theo, maar wat zullen wij er aan doen, het kan niet anders jongen. Over 14 dagen ga ik naar huis en dan zien we elkaar toch in elk geval willen we hopen en ons weerzien zal er om het gebeurde niet minder heerlijk zijn.

*) Theo was door de gladheid op straat gevallen en had zijn voet ernstig bezeerd.

Als ge oom Jan mocht zien, groet hem dan s.v.p. en bedank hem voor zijn brief.
Gij moet maar zien goede vrienden met hem te worden, ik ken hem weinig, maar weet toch hij ,,fijn goud'' is.
Wat is het koud geweest, gelukkig is het hier gisteren gaan dooien, ik had daar niets op tegen.
Ik heb het dezer dagen nog al druk met den inventaris, etc. en het trachten afdoen van een en ander voor ik vertrek.
En nu Theo, in gedachten een hartelijken handdruk, van harte beterschap kerel. Steeds

Uw zoo liefh. broeder Vincent.

48

Waarde Theo, Paris le 10 dec. 1875.
Hierbij het beloofde. — Het boek van Jules Breton zult gij wel mooi vinden. Er is één van zijne gedichten dat mij bizonder trof, het is ,,Illusions''. Gelukkig zij wier hart zoo gestemd is. ..Hun die God lief hebben, zullen alle dingen medewerken ten goede'', is een schoon woord. Zoo zal het ook U wel gaan, en de nasmaak van deze moeilijke dagen zal wel goed zijn.
Maar schrijf toch maar eens spoedig hoe het gaat, en wanneer de dokter zegt gij beter zult zijn, als gij dit tenminste nog niet reeds gedaan hebt.
Vandaag 14 dagen hoop ik te Etten te zijn, hoe ik er naar verlang kunt gij wel denken.
Heb ik U reeds verteld ik weer aan 't pijpen rooken ben vervallen? Ik heb in mijn pijp een oud trouw vriend teruggevonden en nu zullen wij wel niet meer scheiden denk ik.
Van oom Vincent hoorde ik dat gij ook rookt.
Zeg allen bij Roos toch vooral goeden dag voor mij, wij beiden hebben veel goeds daar in huis beleefd en veel trouw ondervonden.
Wij hebben op 't oogenblik ,,Le dimanche matin'' van Emile Breton hier. Dat kent ge immers? 't Is eene dorpsstraat van boerenhuizen en schuren en aan 't eind de kerk met populieren omgeven. Alles besneeuwd, en zwarte figuurtjes die naar de kerk gaan. 't Zegt ons dat de winter koud is, maar dat er warme menschenharten zijn.
Heb het zoo goed mogelijk jongen, en geloof mij steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

De pakjes chocola gemerkt x zijn voor U, de andere voor juffrouw Roos. Rook de cigaretten met de huisgenooten op. à Dieu.

49

Waarde Theo, Paris le 13 dec. 1875.
Uw bief van dezen morgen had ik reeds met verlangen tegemoet gezien en zeer blij ben ik gij weer aan't beter worden zijt. Het pakje voor U is eerst heden verzonden, het boekje van Jules Breton is er in. Ik verlang naar Kerstmis en naar U te zien jongen, maar we zullen er nu spoedig genoeg zijn. Waarschijnlijk ga ik Zondag over 8 dagen 's avonds van hier.
Doe toch Uw best om zoo lang mogelijk vrij te krijgen, maar nu nog iets, neem het mij niet kwalijk. Gij hebt even als ik, de gedichten van Heine en Uhland mooi gevonden, maar jongen pas op, 't is nog al heel gevaarlijk goed, die illusie duurt niet lang, geef er U niet aan over.
Zoudt ge soms die boekjes die ik voor U uitschreef, weg doen? Later zullen die boeken van Heine en Uhland U nog wel eens in handen komen en dan zult gij ze met andere gevoelens lezen en met een geruster hart.
Van Erckmann-Chatrian houd ik veel — dat weet gij wel. Kent gij l'Ami Fritz?
Om nog eens terug te komen op Heine.
Neem eens het portret van onzen vader en moeder en neem eens „Les adieux" van Brion en lees Heine dan eens met die 3 voor oogen; dan zult ge wel zien wat ik meen. Maar kerel, gij weet immers wel ik U de les niet lees en U geen zedepreeken houd, ik weet dat gij in 't hart hebt wat ik in 't mijne heb, daarom praat ik zoo soms maar eens ernstig met U ook. Maar neem die proef eens in alle geval.
En nu wordt spoedig beter en schrijf maar weer eens spoedig. Hoe gaat het Willem Valkis? Groet hem en alle huisgenooten en al die mij kennen, ook v. Iterson.
Wij hebben op 't oogenblik een mooi schilderij van Schreijer hier, een wagen met paarden in een herfstlandschap bij ondergaande zon. Ook een prachtige Jacque, somber landschap met schapen. Hoe vindt ge die kleine Jacque „Labourage", die sedert eenigen tijd in den Haag is? Het beste U van harte toegewenscht en nogmaals beterschap.
Steeds Uw liefh. broeder Vincent.

Waarde Theo, Parijs 10 January 1876. 50
Sedert wij elkander zagen schreef ik U nog niet, er viel in dien tijd iets voor wat mij niet geheel onverwacht kwam.
Toen ik den Hr. Boussod weer zag, vroeg ik of ZEd. 't immers goed vond, ik ook dit jaar weder in het huis zou werkzaam zijn, en dat ZEd. immers niets zoo heel ernstigs op mij te zeggen had. 't Laatste was echter wel het geval en ZEd. haalde mij als het ware de woorden uit den mond dat ik dan met 1 April zou heengaan, de Heeren dankende voor wat ik in hun huis mocht geleerd hebben.
Wanneer de appel rijp is, doet een zacht windje dien van den boom vallen, zoo is het ook hier; ik heb wel dingen gedaan die in zekeren zin zeer verkeerd waren en heb daarom maar weinig te zeggen.
En nu jongen, wat ik beginnen moet, is mij betrekkelijk zeer duister tot nog toe, maar wij willen hoop en moed zien te behouden. Wees zoo goed dit briefje aan den Hr. Tersteeg te laten lezen, ZEd. mag het wel weten, maar het is geloof ik beter gij er voor 't oogenblik tegen geen mensch anders over spreekt en maar doet als of er niets gaande was.
Schrijf maar eens spoedig weer en geloof mij steeds
Uw liefh. broeder Vincent.

51
Waarde Theo, Parijs Januari 1876.
In de eerste kist die naar den Haag gaat zult gij diverse pakjes vinden, wees zoo goed daar zorg voor te dragen.
Vooreerst een voor U zelven, waarin ,,Felix Holt'', als gij het gelezen hebt zend het dan s.v.p. naar Etten, en als men het daar uit heeft, s.v.p. bij gelegenheid naar hier terug want het behoort niet van mij. Het is een boek, dat mij zeer getroffen heeft en dat zal het U ook wel doen.
Er is ook een pakje voor den Hr. Tersteeg en een voor Mevrouw en ook een voor Mauve en zijne vrouw. Aan Mauve schreef ik hij U eens moest vragen om dat boek over Michel; laat het hem bij gelegenheid s.v.p. eens zien. —
Ook is er een pakje voor Pa, doe Uw best te zorgen het nog op zijn verjaardag te Etten komt; gij zoudt er misschien Felix Holt kunnen bijvoegen, en gij het lezen als het in Etten is geweest, dat is misschien nog wel het beste.

In het aan U geadresseerde rolletje zult gij vinden 3 etsen naar Jules Dupré, één voor Oom Jan van Gogh, met mijne groeten, en één voor Pa. Verder voor Pa ook een lith. naar Bodmer en eene ets van Jacque, en dan nog een lith. naar Cabat voor U.
Cabat heeft zeer veel van Ruysdael, er zijn twee prachtige schilderijen van hem op de Luxembourg, 't eene een vijver met boomen er om heen in den herfst bij zonsondergang, en het andere den avond van een grauwen herfstdag, een weg langs een water en een paar groote eikeboomen.
Die ets naar Jules Dupré is mooi, 't is er eene uit een cahier van 6 met Dupré's portret. Hij heeft zoo'n eenvoudig en nobel gezicht, 't doet mij eenigszins aan dat van Mauve denken, maar hij is ouder en misschien ziet hij in werkelijkheid er anders uit dan Mauve.
Het is goed dat gij Engelsche les neemt, daar zult gij geen spijt van hebben.
Gaarne zond ik U een Longfellow en ,,Andersen's fairy tales'' ik zal zien of ik ze vinden kan, mocht ik ze sturen lees dan in Longfellow vooral Evangeline, Miles Standish & King Robert of Sicily etc.
En nu zeg ik u alweer goedendag en druk U in gedachten de hand.
Groeten bij Roos en als de een of ander naar mij mocht vragen en geloof mij steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

Groet ook vriend Borchers nog eens van mij.

52

Waarde Theo, (Parijs 1876)
Dank voor uw brief, schrijf mij maar eens dikwijls, want daar verlang ik naar in deze dagen. Schrijf maar wat uitvoerig ook, en over dagelijksche dingen, gij ziet ik dat laatste ook wat meer ga doen. Wat gij mij van Boks hebt verteld, hoe die zijn atelier heeft ingericht en hoe gij daar nog al eens komt, interesseerde mij, houdt mij maar goed op de hoogte. —
Wij voelen ons zoo wel eens nog al eenig, en verlangen naar vrienden en meenen wij heel anders en gelukkiger zouden zijn als wij ,,datte'' vonden, een vriend van wien wij zouden zeggen ,,dat is het''. Maar gij zult het ook reeds beginnen te merken, dat daar veel zelfbedrog achter steekt en dat verlangen, als wij er al te veel aan toegaven, ons van den weg zou afhelpen.

Er is een woord dat mij dezer dagen vervolgt, 't is de dagtekst van heden: „Zijne kinderen : ullen zoeken den armen te behagen''. En nu nog wat nieuws, n.l. dat mijn vriend Gladwell gaat verhuizen; een van de employés van de drukkerij heeft hem bepraat om bij hem te komen inwonen; reeds vroeger deed hij daar moeite voor.
Gladwell heeft, geloof ik, het gedaan zonder na te denken, ik heb geducht spijt hij heengaat, 't zal reeds spoedig zijn, aan 't eind van deze maand waarschijnlijk. Wij hebben deze laatste dagen eene muis in onze „cabin'', gij weet dat de naam van onzen kamer is. Iederen avond leggen wij brood klaar en zij weet dat reeds goed te vinden.
Ik lees de advertenties in de Engelsche couranten en schreef reeds op een paar, wij willen op zegen hopen.
En nu groeten bij Roos en als anderen naar mij mochten vragen, en schrijf maar weer eens spoedig. à Dieu.
Mocht de Hr. Tersteeg soms met U over mij spreken, schrijf mij dat dan. Groet ZEd. telkens voor mij als ik U schrijf.

Steeds Uw liefh broeder Vincent.

53

Waarde Theo, Parijs 2 February 1876.
Zoudt gij mij een groot genoegen willen doen? Gij kent die uitgave à 15 cts van Andersen's „Vertellingen van de Maan" vertaald door Ds. ten Kate. Zoudt gij mij daarvan bij gelegenheid een ex. kunnen sturen?
Eerst morgen gaat er een kist naar den Haag, waarin ik de bewuste pakjes zal insluiten. Dat voor Pa zal niet meer in tijds te Etten kunnen zijn, maar zend het maar zoo spoedig mogelijk.
Tot nog toe heb ik geen antwoord op verscheiden brieven die ik schreef op advertenties. Ook Oom Vincent antwoordde mij niet. Mr. Obach vroeg ik of ik personen die informatie aangaande mij mochten verlangen, naar hem mocht toezenden en ZEd. schreef mij een zeer toegenegen gestemd briefje terug.
Enfin jongen, maar stillekens voortgaan met het oog op Hem aan wien wij denken wanneer wij zeggen: „Wie zal ons het goede doen zien."
A Dieu, groeten aan wie naar mij mocht vragen en steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

54 Waarde Theo, Parijs 7 February 1876.
Van harte wensch ik U geluk met Pa's verjaardag. Het is een mooie tekst die op 8 February: „Hij die U roept is getrouw, die *het* ook doen zal."
Wat dat *het* zijn zal voor onzen Vader en voor ons dat weten wij niet, maar wij kunnen dat in zekeren zin overlaten aan Hem wiens naam is „onze Vader" en „Ik zal zijn die Ik zijn zal."
Vandaag kreeg ik een brief in antwoord op een van de mijne, men vroeg of ik Fransch, Duitsch en teekenen kon onderwijzen en ook om een portret. Ik antwoord vandaag, hoor ik iets naders, dan schrijf ik het U spoedig.
Dank voor het boekje van Andersen, ik ben daar blij mede; het is om voor te lezen aan een Hollander, een der employés met wien ik nog al omging in den laatsten tijd.
Gisteren ging ik naar eene Engelsche kerk hier, het was mij eene aangename gewaarwording, die Engelsche dienst, die veel eenvoudigs en moois heeft, weer eens bij te wonen.
De preek was over „The Lord is my shepherd, I shall not want.
Nogmaals bedankt voor het boekje van Andersen en in gedachte een handdruk, en groeten bij Roos. Van huis hoorde ik de Hr. Tersteeg te Etten is geweest. In haast steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

55

Waarde Theo, Parijs 19 February '76.
Dank voor Uw laatsten brief en ook voor den catalogus die in de laatste kist was.
Heb ik U reeds bedankt voor Andersen's vertellingen, zoo niet dan doe ik het bij deze.
Van huis hoorde ik dat gij in het voorjaar de reis met de nouveautés doen zult, gij zult daar wel niets op tegen hebben 't is een goede oefening en gij zult op reis heel wat moois zien.
In de volgende kist zult gij Longfellow vinden. Gisterenavond was Gladwell bij mij, hij komt iederen Vrijdag en lazen wij er nog in.
Hyperion las ik nog niet, maar hoorde er toch van dat het mooi is.
Dezer dagen heb ik een mooi boek van Eliot gelezen, 3 verhalen „Scenes of Clerical life."
Vooral het laatste verhaal: Janet's repentance, trof mij. 't Is het leven van een predikant, die vooral leeft met de bewoners

der morsige straten eener stad. Zijne studeerkamer zag uit op tuinen met koolstronken etc. en op de roode daken en rookende schoorsteenen van arme huizen. Voor zijn middagmaal kreeg hij gewoonlijk slecht gekookt schapenvleesch en waterige aardappelen. Op ongeveer 34-jarigen leeftijd stierf hij en werd in zijne langdurige ziekte verpleegd door eene vrouw die vroeger aan den drank was, maar door zijne woorden en als het ware op hem steunende, zich zelve had overwonnen en rust had gevonden voor hare ziel. En bij zijn begrafenis las men het hoofdstuk waarin voorkomt: „Ik ben de opstanding en het leven, wie in mij gelooft zal leven, al ware hij ook gestorven."
En nu is het alweer Zaterdagavond, de dagen vliegen hier voorbij en de tijd van mijn vertrek zal spoedig daar zijn. Nog geen antwoord uit Scarborough.
Gegroet en in gedachten een handdruk. Steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

Groeten bij Roos en ook aan v. Iterson.

56

Waarde Theo, Parijs 15 Maart 1876.
Dank voor Uw laatsten brief; bedank ook als gij wilt Mauve en zijne vrouw voor den hunnen, waar ik blij mee was.
Zeer verlangend ben ik om de beide schilderijen van Mauve, die voor den Salon bestemd zijn te zien.
Misschien komt Gladwell weer naar zijne oude kamer terug; hij krijgt mijn plaats hier in de galerij.
Stormt het in den Haag ook zoo? Hier reeds sedert eenige dagen bijna voortdurend.
Weet gij, ik, als er niets tusschenbeide komt, nog eerst naar Etten ga? 1 April of mogelijk 31 Maart denk ik van hier te vertrekken.
Van huis hoor ik dat gij op Uwe reis ook nog even te Etten denkt aan te komen. Wanneer vertrekt gij?
Ik hoop er gelegenheid zal zijn U de Longfellow te sturen voor gij vertrekt, misschien is het wel een goed boek om mee te nemen.
Mijn tijd hier schiet geducht op, geen drie weken meer; aan de zachtmoedigheid en langmoedigheid denk ik ook wel eens, zoo af en toe.
Tante Cornelie bezorgde mij een mooi boek ter lezing: „Kenelm

Chillingly" door Bulwer. Daar is veel moois in. 't Zijn de lotgevallen van een zoon van een rijk Engelschman, die geen rust en vrede kan vinden in zijn omgeving en die in andere kringen gaat zoeken. Toch eindigt hij met in zijn eigen stand terug te keeren, maar heeft geen spijt van wat hij deed.
En nu à Dieu, goede reis (en heb het goed en zie veel moois), indien de dag van Uw vertrek vóór mijn volgenden brief is. Steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

57

Waarde Theo, Parijs 23 Maart 1876.
Hierbij het boek van Longfellow, het zal wel een vriend van U worden.
Vandaag beantwoordde ik weer twee advertenties, ik ga daar maar mede voort, al komt er geen antwoord op de meeste brieven. Mijn tijd begint op te korten hier.
Gij zult wel veel moois zien op Uwe reis, hoewel het gevoel voor de natuur niet *datte* is, zoo is het toch eene heerlijke bezitting; moge het ons maar altijd bij blijven.
En nu zult gij „in menige herberg tehuis liggen" dat is ook een eigenaardig genot soms. Gij weet ik eens eene voetreis naar Brighton deed, ik denk altijd met genot daaraan terug. De logementen in Engeland zijn dikwijls zoo aardig. Longfellow beschrijft dat goed in: Tales of the wayside inn.
Gladwell krijgt mijne plaats in de galerij en is er reeds om op de hoogte te zijn tegen dat ik weg ga.
Ik heb nog al schilderijen gezien die voor den Salon bestemd zijn, o.a. twee zeer mooie groote Gabriëls, een morgen in de weilanden, door den dauw ziet men in de verte eene stad; het andere was wat wij een waterzonnetje zouden noemen.
Ook 2 groote Xavier de Cock's, het eene een avond in 't begin van den zomer, eene weide met populieren omgeven; in de verte de boerderij en velden en een meisje dat de koeien naar huis brengt. Op den voorgrond een poel waarbij 3 koeien, een witte een zwarte en een roode in het gras liggen; de zon is reeds onder en de lucht zacht geel, de boomen donker daartegen. —
Ik schrijf zeer in haast zooals gij aan het schrift zult merken.
Goede reis en steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

Waarde Theo, Parijs 28 Maart 1876. 58
Nog een enkel woordje, waarschijnlijk het laatste, dat ik U hier te Parijs zal schrijven.
Vrijdagavond ga ik waarschijnlijk van hier, om Zaterdagmorgen op denzelfden tijd als met Kerstmis, thuis te zijn.
Gisteren zag ik een stuk of 6 schilderijen van Michel, wat zou ik willen gij er bij waart geweest; holle wegen door den zandgrond, die naar een molen toeliepen, of een man die over de heide of zandgrond naar huis ging, met grauwe luchten er boven, zoo eenvoudig en zoo schoen. Mij dunkt de Emmausgangers zagen de natuur als Michel, ik denk altijd aan hen, als ik een van zijne schilderijen zie.
Tegelijk zag ik een schilderij van Jules Dupré en wel een zeer groot. Zoover men zien kon zwarte moerasachtige grond, op den 2en grond eene rivier en op den voorgrond een plas waarbij 3 paarden. In beide weerkaatst de bank witte en grijze wolken waarachter de zon is ondergegaan, aan den horizon wat grauwrood en purper, de bovenlucht zacht blauw.
Het was bij Durand Ruel dat ik die schilderijen zag; er zijn daar wel 25 etsen naar Millet en hetzelfde aantal naar Michel en massa's naar Dupré en Corot en alle andere artisten te krijgen à 1 fr. het stuk; dat is verleidelijk, een paar naar Millet kon ik niet weerstaan, ik kocht de 3 laatste die van l'Angélus du Soir te krijgen waren, en mijn broeder ontvangt er bij gelegenheid natuurlijk een van. —
Schrijf weer eens spoedig. Groeten bij Roos en aan den Hr. en Mevr. Tersteeg en aan allen die naar mij mochten vragen en in gedachten een handdruk en steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

59

Waarde Theo, (Etten 4 April 1876).
Den morgen vóór mijn vertrek uit Parijs kreeg ik een brief van een onderwijzer te Ramsgate, die mij voorstelt om voor een maand daar te komen (zonder salaris) om na verloop van dien tijd te zien of hij mij gebruiken kan.
Gij kunt denken ik blij ben wat gevonden te hebben. Kost en inwoning heb ik in elk geval vrij.
Gisteren ben ik met Pa naar Brussel geweest, het was wel heel droevig met Oom Hein.

In de spoor spraken Pa en ik nog al over schilderijen, onder anderen over de schilderijen van Rembrandt op de Louvre en het portret van Burgemeester Six en ook nog in het bizonder over Michel.
Zou er geen mogelijkheid zijn dat Pa dat boek over Michel eens zag? Denk er eens om als er gelegenheid is.
Ik ben zoo blij dat ik U nog zal zien voor mijn vertrek en L. ook nog.
Ramsgate is zooals je weet eene badplaats, er zijn 12000 inwoners vond ik in een boek, maar meer weet ik er niet van.
En nu tot Zaterdag, voorspoedige reis en steeds

Uw liefh. broer Vincent.

Gladwell bracht mij verl. Vrijdagavond naar de spoor, op mijn verjaardag kwam hij reeds 's morgens om half zeven en bracht eene zeer mooie ets naar Chauvel voor mij mede, een herfstlandschap met een troep schapen op een zandweg.

ENGELAND

April 1876—December 1876

Ramsgate en Isleworth

Nu Vincent voorgoed gebroken heeft met zijn carrière in de kunsthandel -- wat hem au fond meer geschokt heeft dan hij nu wel toont — volgt een lange moeilijke tijd van zoeken. Wèl blijkt later (zie brief 341) dat de gedachte om schilder te worden reeds nu even bij hem is opgekomen — ook Theo schijnt er over gesproken te hebben — maar hij is te zeer in godsdienstige dweeperijen verdiept en gelooft 't meeste van nut te kunnen zijn als onderwijzer of liefst als godsdienstleeraar. Met wanhopige kracht klemt hij zich vast aan den godsdienst als eenige steun, en uit zijn brieven blijkt genoeg de haast ziekelijke overgevoeligheid uit dien tijd.
De school van Mr. Stokes te Ramsgate, waar hij met April komt, wordt in Juni verplaatst naar Isleworth en de vacantie tengevolge van die verhuizing, gebruikt hij om een paar dagen te Londen door te brengen, en zijn zuster te Welwyn te bezoeken. Daar Mr. Stokes hem absoluut geen salaris kan of wil geven, gaat hij 1 Juli naar de school van Mr. Jones, een methodistendominee, bij wien Vincent als een soort hulpprediker fungeert.
Als hij met Kerstmis thuis komt wordt er besloten dat hij niet meer naar Engeland terug zal gaan, daar er geen vooruitzichten zijn.

60

Beste Vader en Moeder, Ramsgate 17 April 1876.

De telegram heeft U zeker reeds ontvangen, maar zult nog wel wat meer bijzonderheden willen weten. In de spoor schreef ik nog een en ander en stuur U dat, dan kunt U zien hoe ik het op reis had.

Vrijdag.

Wij willen vandaag bij elkander blijven. Wat zou beter zijn — de vreugde van het wederzien of de weemoed van het afscheid? Reeds dikwijls namen wij afscheid van elkander, wel was er ditmaal meer wee in dan vroeger van beide kanten, maar moed ook, door het vaster vertrouwen op, bij de grooter behoefte aan zegen.

En was het niet of de natuur met ons medevoelde, 't was zoo grijs en min of meer bar een paar uur geleden.

Nu zie ik over de uitgestrekte weiden heen, en alles is zoo stil en de zon gaat weer achter de grijze wolken en werpt een gouden gloed over het land.

Die eerste uren na het afscheid, die U doorbrengt in de kerk, en ik in het station en in den trein, wat verlangen wij naar elkaar, en wat

denken wij aan de anderen, aan Theo en aan A. en aan de andere zusjes en aan het broerken.
Daar juist kwamen wij Zevenbergen voorbij en ik dacht aan den dag toen U mij daar bracht*) en ik op de stoep bij den Hr. Provily stond en Uw rijtuig nakeek op den natten weg. En dan die avond toen mijn vader mij voor den eersten keer kwam opzoeken. En dat eerste thuiskomen met Kerstmis!
Zaterdag en Zondag.
Wat heb ik op de boot gedacht aan A., alles daar herinnerde mij aan onze reis samen.
Het weer was helder en vooral op de Maas was het mooi, en ook het gezicht op de duinen, die wit in den zon blonken van uit zee gezien. Het laatste wat men van Holland zag was een grijs torentje. Tot zonsondergang bleef ik op het dek, maar toen werd het wat koud en bar.
Den volgenden morgen in de spoor van Harwich naar Londen was het mooi om in de morgenschemering de zwarte akkers en groene weilanden te zien, met schapen en lammeren en hier en daar een doornheg en enkele groote eikeboomen met donkere takken en grijs bemoste stammen. De schemerende blauwe lucht met nog enkele sterren, en een bank grijze wolken aan den horizon er boven. Reeds voor de zon opging hoorde ik een leeuwerik.
Toen wij bij het laatste station voor Londen kwamen, ging de zon op. De bank grijze wolken was verdwenen en daar was de zon, zoo eenvoudig en groot als maar mogelijk is, een echte Paaschzon. Het gras schitterde van dauw en nachtvorst.
Maar toch heb ik dat grijze uur toen wij afscheid namen liever. —
Zaterdagmiddag bleef ik op het dek tot de zon onder was. Zoo ver men zien kon was het water vrij donkerblauw, met nog al hooge golven met witte koppen. De kust was reeds uit het gezicht.
De lucht was lichtblauw, strak en zonder één wolkje.
En de zon ging onder en wierp een streep schitterend licht op het water.
Het was wel een grootsch en majestueus gezicht, maar toch, eenvoudiger stiller dingen treffen zooveel dieper.
Te Londen gekomen ging er 2 uur later een trein naar Ramsgate. Dat is nog ongeveer 4 $^1/_2$ uur sporen. Het is een mooie weg, onder anderen kwamen wij voorbij een gedeelte dat heuvelachtig is.

*) Op kostschool.

De heuvels zijn beneden begroeid met schraal gras en boven met eikebosschen. Het heeft veel van onze duinen. Tusschen die heuvels in lag een dorp met grijze kerk begroeid met klimop evenals de meeste huizen. De boomgaarden stonden in bloei en de lucht was licht blauw met grijze en witte wolken.
Ook kwamen wij langs Canterbury, een stad waar nog veel middeneeuwsche gebouwen zijn, vooral is er een prachtige kerk met oude olmboomen er om heen. Reeds dikwijls had ik op schilderijen iets aangaande die stad gezien.
U kunt wel denken ik reeds een tijd van te voren uit het raampje naar Ramsgate zat uit te kijken.
Tegen 1 uur kwam ik bij Mr. Stokes. Deze was van huis maar komt hedenavond terug. Gedurende zijne afwezigheid werd hij vervangen door zijn zoon (23 jaar denk ik) schoolmeester te Londen. Mrs. Stokes zag ik 's middags aan tafel.
Er zijn 24 jongens van 10—14 jaar. (Het was een prettig gezicht die 24 jongens te zien eten). De school is dus niet groot. Het raam ziet uit op de zee.
Na het eten zijn wij gaan wandelen aan den zeekant, het is daar mooi. De huizen aan zee zijn meest in eenvoudigen gothieken stijl gebouwd, van gelen steen en hebben tuinen vol ceders en andere donkere groen blijvende heesters.
Er is een haven vol schepen, besloten in steenen dijken waarop men wandelen kan. En verder ziet men de zee in haar natuurlijken staat en dat is mooi.
Gisteren was alles grijs.
's Avonds gingen wij met de jongens naar de kerk. Op den muur van de kerk stond „Zie ik ben met U tot aan de voleinding der wereld".
Om 8 uur gaan de jongens naar bed en zij staan om 6 uur op.
Er is nog een ondermeester van 17 jaar. Deze, 4 jongens en ik slapen in een ander huis dichtbij, waar ik een klein kamertje heb dat verlangt naar wat prenten aan de muren.
En nu genoeg voor heden. Wat hebben wij goede dagen gehad, dank, dank voor alles. Veel groeten aan allen en in gedachten een handdruk van

Uw liefh. Vincent.

Dank voor Uw brieven, die daarjuist kwamen, en spoedig meer zoodra ik een paar dagen hier zal geweest zijn en Mr. Stokes zal gezien hebben.

61 Waarde Theo, Ramsgate 17 April 1876.
Gisterenmiddag om 1 uur ben ik goed en wel hier aangekomen en een van mijne eerste impressies was, dat het raam van de niet zeer groote school op zee uitziet.
Het is een kostschool en er zijn 24 jongens van 10—14 jaar.
Mr. Stokes is uit de stad voor een paar dagen en dus heb ik ZEd. nog niet gezien, maar dezen avond wordt hij terugverwacht.
Er is nog een ondermeester van 17 jaar.
Gisterenavond en dezen morgen deden wij allen een wandeling aan den zeekant. Hierbij een takje zeewier.
De huizen aan zee zijn meest van gelen steen gebouwd in den trant van die in de Nassaulaan te 's Hage, maar hooger en hebben tuinen vol ceders en andere donkere altijd groen blijvende heesters.
Er is een haven vol allerlei schepen, ingesloten door steenen dijken waarop men wandelen kan. Gisteren was alles grijs.
Straks ga ik mijn koffers, die daar juist bezorgd zijn, uitpakken en wat prenten op mijn kamer hangen.
Dezer dagen is het vacantie en dus heb ik nog geen les behoeven te geven. Ik ben verlangend om Mr. Stokes te zien.
Ik moet weg met de jongens. à Dieu. Steeds

Uw zoo liefh. broer Vincent.

62

Waarde Theo, Ramsgate 21 April 1876.
Ingesloten vindt gij een Postoffice order van 10 sh., wees zoo goed daarvoor in een of andere courant, beslis zelf maar welke, bijgaande advertentie voor A. te plaatsen. Mocht het te weinig zijn, dan stuur ik U wat er aan ontbreekt en is er te veel, koop er dan de een of andere photographie voor, voor Etten op 21 Mei. *)
Maar geef s.v.p. in elk geval op wat gij voor het plaatsen betaalt, daar dat meer te pas kan komen wil ik het adres wel weten.
Eerst heden is Mr. Stokes teruggekomen, hij is een vrij groot man met kaal hoofd en bakkebaarden, de jongens schijnen respect voor hem te hebben en toch van hem te houden; een paar uur nadat hij terug was, was hij reeds met hen aan het knikkeren.
Wij gaan dikwijls naar het strand, dezen morgen hielp ik daar de jongens om een vesting van zand te bouwen, zooals wij wel te Zundert in den tuin maakten.

*) Zilveren bruiloft van hun ouders.

Wel graag zou ik hebben gij eens door het schoolraam zien kondt. Het huis staat op een plein (al de huizen daaromheen zijn eender, dat is hier dikwijls het geval); in het midden van dat plein een groot grasveld, afgesloten met een ijzeren hek en omgeven door seringenstruiken; in het middaguur spelen de jongens daar. Het huis waar mijn kamer is, staat op hetzelfde plein.
Toen ik te Rotterdam was en merkte dat ik daar geruimen tijd moest wachten, heb ik nog op het punt gestaan om naar den Haag te komen, ben zelfs nog aan het station geweest. — Toch deed ik het niet, later hoop ik allen en alles daar met wat kalmer oog nog wel eens weer te zien.
Het van thuis afscheidnemen op Goeden Vrijdag zal ik wel niet vergeten. 's Morgens gingen wij aan de Hoeve*) naar de kerk en aan het avondmaal tezamen en Vader zeide daar: „Staat op, laat ons van hier gaan."
En 's middags stonden wij op, en zag ik uit het raampje Pa en het broerken op den weg, den trein staan nakijken.
En Zondagmiddag was ik te Ramsgate in de kerk en daar trof mij het woord dat daar op den muur stond en dat gij in A.'s brief vindt, (die hierbij ter lezing gaat).
Groeten bij Roos en aan ieder die naar mij mocht vragen. In gedachten U de hand gedrukt en steeds

Uw liefh. broeder Vincent.

Schrijf eens spoedig.

63

Waarde Theo, Ramsgate 28 April 1876.
Nog menig jaar na dit; van harte gelukgewenscht met dezen dag, moge onze liefde voor elkander maar toenemen met het ouder worden.
Zoo blij ben ik dat wij zooveel met elkaar gemeen hebben, niet alleen de herinneringen aan vroeger, maar ook dat gij in dezelfde zaak zijt waarin ik tot nog toe was en dus zooveel menschen en plaatsen kent, die ik ook ken, en dat gij zooveel liefde hebt voor natuur en kunst.
Mr. Stokes heeft mij verteld, dat hij plan heeft om na de vacantie te gaan verhuizen, natuurlijk met de geheele school, naar een dorp aan den Theems een uur of 3 van Londen.

*) Dorpje in de buurt van Etten.

Dan zou hij de school wat anders inrichten en misschien uitbreiden.
Nu vertel ik U nog maar eens van eene wandeling, die wij gisteren deden. Het was naar een inham van de zee en de weg daarheen ging door de akkers met het jonge koren en langs heggen van meidoorns, enz.
Toen wij er kwamen hadden wij links een hooge steile kant van zand en steen, zoo hoog als een huis van 2 verdiepingen. Boven daarop stonden oude knoestige meidoornstruiken, waarvan de zwarte of met grijs korstmos bedekte stammen en takken door den wind allen denzelfden kant uit waren gebogen, ook enkele vlierstruiken.
De grond waar wij liepen was geheel bedekt met groote grijze steenen, krijt en schelpen.
Rechts de zee, die zoo kalm was als een vijver en waarin het licht van de fijn grijze lucht, waar de zon onderging, weerkaatste.
Het was eb en het water zeer laag.
Dank voor Uw brief van gisteren, ik vind het zeer aardig dat Willem Valkis in de zaak komt. Groet hem vooral eens voor mij.
Ik zou nog wel eens met U beiden door de boschjes naar Scheveningen willen wandelen. —
Heb een goeden dag vandaag en groet allen die naar mij mochten vragen en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent.

Heb het goed vandaag jongen, en begin een gelukkig en gezegend jaar.
Het zijn belangrijke jaren waarin wij beiden zijn en waarvan veel reeds afhangt. Moge alles goed uitkomen.
In gedachten U hartelijk de hand gedrukt. à Dieu.

64

Waarde Theo, Ramsgate 1 Mei 1876.
Dank voor Uw brief en het plaatsen van de advertentie. De postwissel was immers in den brief?
Gisterenmiddag waaide het hier zóó, dat Mr. Stokes de jongens niet wilde laten uitgaan. Echter heb ik permissie gevraagd voor 6 van de oudste jongens en mijzelven om toch nog een eindje te gaan wandelen. Wij gingen naar het strand; de zee was hoog en het was een toer om tegen den wind in te loopen. Wij zagen

de reddingsboot, gesleept door een stoomboot, terugkomen van een tocht naar een schip dat een heel eind verder op een zandbank was gestrand, doch men bracht niets mede.
Dat schilderij van Willems ken ik heel goed; die teekening van Mauve waarover gij schrijft, zal mooi zijn. Komt ge wel eens bij hem op het atelier?
En nu vraagt gij wat ik de jongens al zoo moet leeren.
Vooral Fransch, beginselen, één is er aan het Duitsch begonnen en verder van allerlei, zooals sommen, lessen overhooren, dicteeren etc. Voorloopig is dat dus zoo moeilijk niet om die lessen te geven, maar om te maken de jongens ze leeren zal moeilijker zijn.
En nu is het vandaag Uw verjaardag, in gedachten druk ik U de hand en van harte wensch ik U nogmaals zegen en het beste toe.
Natuurlijk moet ik buiten de schooluren zoowat het opzicht over de jongens houden en mijn tijd is dus nog al bezet en zal dat zeker nog meer worden. Verleden Zaterdagavond heb ik een stuk of zes van de jongeheeren gewasschen; dit was echter meer uit liefhebberij, en omdat het zoo te pas kwam om op tijd klaar te zijn, dan dat ik het moest doen.
Ook heb ik geprobeerd hen aan het lezen te krijgen, ik heb nog al een en ander dat voor hen geschikt is: The wide, wide world, etc. etc.
En nu goedendag, dank voor Uw brief, voor het plaatsen van de advertentie en voor het toezenden van de courant. Steeds

Uw liefh. broer Vincent.

Gij ontvangt dezer dagen een paar Engelsche gezangboekjes, ik zal daarin een en ander aanstreepen. Er is zoo heel veel moois in; vooral wanneer men ze hier reeds dikwijls heeft gehoord, houdt men er zoo van. —

65

Waarde Theo, Ramsgate 6 Mei 1876.
Hierbij ontvangt gij de 2 boekjes die ik U beloofde. Enkele dingen heb ik er in aangestreept, maar behalve die zult gij er nog wel veel moois in vinden. — Maar zooals ik U reeds schreef, vooral wanneer men in 't land zelf is, begint men er zoo veel van te houden.
Het is alweer Zaterdagavond, het is mooi weer vandaag: de zee is zeer stil en het is laag water op 't oogenblik, de lucht is fijn

witachtig blauw en in de verte hangt een nevel. Dezen morgen vroeg was het ook mooi, alles was toen helder waar nu min of meer een nevel hangt. —
De stad hier heeft iets zeer eigenaardigs, aan alles merkt men de zee; maar dat eigenaardige kent gij ook, want dat vindt men ook te 's Hage en Scheveningen.
Gaat gij nog wel eens naar Oom Cor toe? Ik kan toch soms zoo naar dien verlangen, en schreef hem gisteren nog eens. Gij moet den Hr. Tersteeg maar eens vertellen van de school hier. — Het zijn werkelijk gelukkige dagen die ik hier heb, den eenen dag na den anderen, maar toch *is het een geluk en eene rust die ik niet geheel vertrouw*, maar uit het een kan het andere voortkomen. Een mensch is niet makkelijk tevreden, nu eens vindt hij het al te goed en dan weer is hij niet tevreden genoeg. Maar dit tusschen twee haakjes, daar moeten wij maar niet over praten, maar liever stillekens voortwandelen.
Heb een goeden Zondagmorgen en groet allen bij Roos, ook de Heer en Mevr. Tersteeg en Betsy, en in gedachten een handdruk van

Uw liefh. broer Vincent.

66

Waarde Theo. Ramsgate 12 Mei 1876.
Dank voor Uw brief; dat ,,Tell me the old, old story" vind ik ook zoo mooi; ik hoorde het voor het eerst zingen te Parijs, 's avonds in eene kleine kerk waar ik nog al eens heenging. N^{0}. 12 is ook mooi.
Het spijt mij wel dat ik, toen Moody and Sankey te Londen waren, er niet eens ben gaan luisteren.
Er is zoo'n verlangen naar godsdienst onder het volk in de groote steden. Menig arbeider in eene fabriek of winkel heeft eene eigenaardige, schoone, vrome jeugd. Maar het stadsleven neemt ,,the early dew of morning" wel eens weg, toch blijft echter het verlangen naar ,,the old, old story" over, wat de grond van het hart is blijft de grond van het hart. Eliot beschrijft in een van haar boeken het leven van fabrieksarbeiders, etc. die zich tot een kleine gemeente hebben aangesloten en godsdienstoefeningen houden in een kapel in ,,Lantern yard" en zij zegt daarvan ,,het is het koninkrijk gods op aarde, niets meer en niets minder." —

En er is iets treffends in nu die duizenden menschen naar die zendelingen te zien heenstroomen.
Uw plan om Pa en Moe „Après le départ" van Sadée te geven vind ik zeer goed, dat is dus afgesproken. W. is er op 21 Mei misschien wel al reeds. In Uw brief zie ik gij er ook over denkt om te gaan.
Jongen doe het, als gij het schikken kunt. Daar is soms een eigenaardige zegen op zulk eene daad. Wat zou het hen verrassen. Er was iets weemoedigs in den laatsten brief van Moe, waarin zij met een enkel woord sprak van de noodzakelijkheid van ons zoo ver van huis zijn. En haar oogen doen ook weer pijn.
Kom jongen verhelder ze nog eens door Uw daarzijn op dien dag.
Dezen middag zond Mr. Reid mij den catalogus van de tentoonstelling te Londen.
In gedachten een handdruk en gefeliciteerd met den verjaardag van L. en C. en ook met 21 Mei. Groeten bij Roos. In haast

Uw liefh. broer Vincent.

67

Waarde Theo, Ramsgate 31 Mei 1876.
Bravo dat gij 21 Mei te Etten zijt geweest, gelukkig waren er dus 4 van de 6 tehuis. Pa schreef mij uitvoerig, hoe alles dien dag geweest was.
Dank voor uw laatsten brief ook.
Heb ik U reeds geschreven van dien storm, dien ik laatst zag? De zee was geelachtig, vooral dicht bij het strand; aan den horizon eene streep licht en daarboven de ontzaggelijk groote, donkere, grijze wolken, waaruit men den regen in schuine strepen zag nederkomen. De wind deed het stof van het witte paadje op de rotsen in zee stuiven en bewoog de bloeiende meidoornstruiken en muurbloemen, die op de rotsen groeien.
Rechts velden jong groen koren en in de verte de stad, die er met hare torens, molens, leien daken, en in gothieken stijl gebouwde huizen, en beneden de haven tusschen de 2 in zee uitstekende dammen, uitzag als de steden die Albrecht Dürer wel etste. Ook heb ik verleden Zondagnacht de zee gezien, alles was donker, grauw, maar aan den horizon begon de dag toch aan te breken.
't Was nog heel vroeg maar toch zong de leeuwerik reeds. En

de nachtegalen in de tuinen aan zee. In de verte het licht van den vuurtoren, het wachtschip, enz.
Dien zelfden nacht keek ik uit het raam van mijne kamer naar de daken der huizen, die men van daar ziet, en naar de toppen der iepen donker tegen de nachtlucht. Boven die daken één enkele ster, maar een mooie, groote, vriendelijke. En ik dacht aan ons allen, en ik dacht aan mijn reeds vervlogen jaren en aan ons thuis, en de woorden en het gevoel kwamen op: ,,Bewaar mij te zijn een zoon, die beschaamd maakt, geef mij Uw zegen nog, niet omdat ik dien verdien, maar om mijner Moeder wil. Gij zijt liefde, bedek alle dingen. Zonder uw voortdurende zegen lukt ons niets.''

Hierbij een teekeningetje van het gezicht uit het raam van de school, waardoor de jongens hunne ouders nazien, als die hen hebben bezocht en weder naar het station teruggaan. Menigeen zal het gezicht uit dat raam wel nooit vergeten. Gij hadt het deze week, toen wij regenachtige dagen hadden, eens moeten zien, vooral in de schemering als de lantaarns worden aangestoken en het licht daarvan in de natte straat weerkaatst.
In die dagen was Mr. Stokes soms niet in zijn humeur, en als de jongens wat te veel leven naar zijn zin maakten, gebeurde het wel zij 's avonds hun brood en thee niet kregen.
Gij hadt hen dan eens uit dat raam moeten zien staan kijken, daar was wel iets melancholieks in; zij hebben zoo weinig anders dan hun eten en drinken om op te hopen en om van den eenen dag op den anderen te komen. Ook zou ik wel willen gij hen eens het donkere trapje en gangetje door naar de tafel zaagt gaan. Daarop schijnt de vriendelijke zon echter. —
Een andere eigenaardige plaats is ook de kamer met verrotten

vloer, waar de 6 kommen waar zij zich moeten wasschen staan, en waar een flauw licht door het raam met gebroken ruiten op de waschtafel valt, dat is wel min of meer een melancholiek gezicht. Wel gaarne zou ik met hen een winter passeeren of gepasseerd hebben, om eens te weten hoe dat is.
De jongelui maken een olievlak op uw teekeningetje, vergeef het hun.
Hierbij nog een woordje voor Oom Jan.
En nu goeden avond, mocht iemand naar mij vragen dan goeden dag. Komt gij nog wel eens bij Borchers, zoo gij hem ziet groet hem dan, ook Willem Valkis en allen bij Roos. In gedachten een handdruk van

Uw liefh. Vincent.

68

*) Waarde Theo,

Daar juist komt v. Iterson mij verrassen, ik vind het prettig dat hij komt, maar 't is of hij een mensch uit de andere wereld is, zoo veel ligt er tusschen den tijd dat wij samen in de zaak waren en nu.
Hierbij „De wijde, wijde wereld" en een ander boekje, geef ook een daarvan aan Carolien.
Wat zou ik graag willen gij het ook eens zien kondt hier.
Zaterdagmorgen 10 uur hoop ik naar Londen te wandelen, om Gladwell en anderen op te zoeken.
Ik wou gij mede kondt wandelen. Een hartelijken handdruk in gedachten. à Dieu, geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

69

Waarde Theo, Welwyn 17 Juni 1876.

Verleden Maandag ben ik van Ramsgate vertrokken naar Londen. Dat is een heele wandeling en toen ik wegging was het geducht warm en dat bleef het tot 's avonds, toen ik in Canterbury aankwam. Dienzelfden avond ging ik nog wat verder, totdat ik bij een paar groote beuken en iepeboomen kwam bij een kleinen vijver, waar ik wat heb gerust. 's Morgens om half 4 begonnen

*) (Haastig met potlood geschreven briefje).

de vogels reeds te zingen op het zien van de morgenschemering en ging ik weer op weg. Het was goed om te loopen toen.
's Middags kwam ik te Chatham, waar men in de verte, in de gedeeltelijk overstroomde lage weilanden met iepeboomen hier en daar, de Theems vol schepen ziet; het is daar, geloof ik altijd grijs weer.
Daar kwam ik een kar tegen die mij een mijl of wat verder bracht, maar toen ging de voerman in eene herberg en ik dacht hij wel lang daar zou blijven, dus stapte ik verder door, en kwam tegen den avond in de zoo welbekende voorsteden van Londen aan en wandelde verder naar de stad door de lange, lange ,,Roads".
Twee dagen ben ik te Londen gebleven en heb nog al eens van het eene einde van de stad naar het andere gedraafd om verschillende menschen te zien, o.a. een dominee aan wien ik schreef. Hierbij vertaling van den brief, ik stuur U dien opdat gij weten zoudt, dat ik met een gevoel van ,,Vader ik ben het niet waardig" en ,,Vader wees mij genadig", begin.
Mocht ik iets vinden, dan zal het waarschijnlijk zijn eene betrekking tusschen predikant en zendeling in, in de voorsteden van Londen onder arbeidersmenschen.
Spreek er nog maar tegen geen mensch over, Theo. Mijn salaris bij Mr. Stokes zal maar heel klein zijn, waarschijnlijk alleen kost en inwoning en wat vrijen tijd om les te geven of, als er geen vrije tijd kan overschieten, hoogstens £ 20 per jaar.
Maar nu verder. Een nacht heb ik gelogeerd bij Mr. Reid en den volgenden dag bij Mr. Gladwell waar zij zeer, zeer vriendelijk waren. Mr. Gladwell kuste mij 's avonds goeden nacht en dat deed mij goed, mocht het mij gegeven worden ook in vervolg van tijd nog wat vriendschap aan zijn zoon te bewijzen, zoo nu en dan.
Ik wilde 's avonds nog naar Welwyn, doch letterlijk met geweld hielden zij mij terug vanwege den stortregen. Toen die echter 's morgens tegen 4 uur wat bedaarde, ben ik uitgestapt naar Welwyn.
Eerst een heele wandeling van het eene einde van de stad naar het andere, zoowat 10 mijl (van 20 minuten gaans.) 's Middags om 5 uur was ik bij de zuster en was wat blij haar te zien. Zij ziet er goed uit en gij zoudt even als ik schik hebben in haar kamer met le Vendredi Saint, de Christ au jardin des oliviers, Mater Dolorosa, etc. met klimop inplaats van lijsten er om heen. —
Mijn jongen als gij dezen brief aan dien dominee leest, zegt ge

misschien: hij is nog zoo kwaad niet, maar dat is hij wel. — Denk zooals hij is, echter maar zoo nu en dan eens aan hem. Een handdruk in gedachten van

Uw liefh. broer Vincent.

(ingesloten brief).

WelEerwaarde Heer,

Een predikantszoon, die daar hij moet werken om aan zijn brood te komen, geen geld en geen tijd heeft om de studies aan King's-college bij te houden, en behalve dat reeds een paar jaar ouder is dan men gewoonlijk daar komt, en nu nog niet eens aan de voorbereidende studiën, Latijn en Grieksch is begonnen, zou ondanks dat alles zoo heel graag eene betrekking vinden in verband met de kerk, al zij het dat de betrekking van predikant, die eene opleiding aan de hoogeschool heeft gehad, buiten zijn bereik is.

Mijn Vader is predikant op een dorp in Holland. Op mijn elfde jaar ging ik naar school, en bleef daar tot mijn zestiende jaar. Toen moest ik een beroep kiezen en wist niet wat te kiezen. Doch door bemiddeling van een mijner ooms, compagnon in de firma Goupil & Cie, kunsthandelaars en uitgevers van gravures, kreeg ik eene betrekking in zijn zaak te 's Hage.

Gedurende drie jaar was ik in die zaak werkzaam. Vandaar ging ik naar Londen om Engelsch te leeren, en vandaar na twee jaar naar Parijs. Door verschillende omstandigheden gedrongen, heb ik echter de zaak van den Heer Goupil & Cie verlaten, en ben sedert twee maanden onderwijzer geweest aan de school van Mr. Stokes te Ramsgate. Daar echter mijn doel is eene betrekking in verband met de kerk, moet ik nog verder zoeken; hoewel ik niet voor de kerk ben opgeleid, kan toch misschien mijn verleden leven van reizen, van leven in verschillende landen, van omgaan met verschillende personen, arm en rijk, godsdienstig en niet godsdienstig, van werk van verschillenden aard, dagen van handenarbeid tusschen de dagen van kantoorwerk door, misschien ook het spreken van verschillende talen, gedeeltelijk vergoeden dat ik niet gestudeerd heb. — Maar wat ik nog liever als reden zou opgeven, waarom ik mij aan U aanbeveel, dat is de aangeboren liefde voor de kerk en wat de kerk aangaat, die zoo nu en dan

wel eens geslapen heeft, maar toch telkens weer wakker werd, en als ik het, hoewel met een gevoel van groote ongenoegzaamheid en tekortkoming mag zeggen: „De liefde tot God en tot de menschen." — En ook als ik aan mijn verloopen leven denk en aan mijn Vaders huis in het dorp in Holland, het gevoel van: „Vader, ik heb gezondigd tegen den Hemel en voor U en ik ben niet meer waardig Uw kind genaamd te worden, maak mij tot een van Uwe huurlingen. Wees mij, arme, genadig."
Toen ik te Londen woonde, ging ik wel bij U ter kerk en heb U niet vergeten. Nu vraag ik U om Uwe aanbeveling, wanneer ik zoek naar eene betrekking, en houd Uw vaderlijk oog op mij, indien ik zoo'n betrekking mocht vinden. Nog al heel veel was ik aan mijzelven overgelaten, ik geloof dat Uw vaderlijk oog mij goed zou kunnen doen. U vooruit dankzeggende voor wat U voor mij zoudt willen doen. —

70

Waarde Theo, Isleworth 5 Juli.
Er zouden wel eens dagen kunnen komen waarin ik met een zekeren weemoed zal terugzien op de „vetpotten van Egypte" verbonden aan andere betrekkingen, n.l. het meer geld verdienen en het in menig opzicht meer in aanzien zijn in de wereld, — dat voorzie ik.
Wel is er „overvloed van brood" in de huizen waar ik, voortgaande op den weg dien ik begon, zal komen; maar geen overvloed van geld.
En toch zie ik zoo duidelijk licht in het verschiet, en als dat licht nu en dan verdwijnt, dan is dat meest door mijne eigene schuld.
Zeer de vraag is het of ik het ver zal brengen in dit vak, of die 6 jaren doorgebracht in het huis van Messrs Goupil & Cie, gedurende welke ik mij voor *deze* betrekking had moeten bekwamen, mij niet altijd als het ware zwaar in de maag zullen liggen.
Ik geloof echter ik in geen geval meer kan terugtreden, zelfs al zou een gedeelte van mij zelven (*later, nu is dat het geval nog niet*) dat willen.
Het is mij dezer dagen alsof er geen andere betrekkingen meer op de wereld waren dan die van schoolmeester tot predikant, met al wat daar tusschen ligt: zendeling, London missionary, etc. London missionary is wel eene eigenaardige betrekking geloof

ik, men moet rondgaan onder de arbeiders en armen om den Bijbel te verspreiden, en als men wat ondervinding heeft, met hen spreken; vreemdelingen, die werk zoeken of andere personen, die in een of andere verlegenheid zijn, opsporen en zoeken te helpen, enz. enz.
Verleden week ben ik een paar maal naar Londen geweest om te onderzoeken of er mogelijkheid is om dat te worden. Door dat ik verschillende talen spreek en nog al, vooral te Parijs en Londen, met menschen van de armere standen en vreemdelingen heb omgegaan en ook zelf een vreemdeling was, zou ik daar wel voor geschikt kunnen zijn en dat meer en meer kunnen worden.
Men moet daarvoor echter minstens 24 jaar oud zijn, en in elk geval heb ik dus nog een jaar vóór mij.
Mr. Stokes zegt bepaald hij mij geen salaris kan geven, daar hij genoeg anderen kan krijgen alleen tegen kost en inwoning, en dat is ook zoo.
Maar zal dat vol te houden zijn? ik vrees van niet, het zal zich spoedig genoeg beslissen. —
Maar jongen, hoe dit ook zij, dit meen ik U nog eens te kunnen zeggen, dat die paar maanden mij zoo hebben gebonden aan die levenssfeer, die zich uitstrekt van schoolmeester tot predikant, zoowel door genoegens aan die betrekkingen verbonden als door doorns die mij geprikt hebben, dat ik niet meer terug kan.
Dus vooruit! Dat zeer eigenaardige moeilijkheden reeds dadelijk zich vertoonen, en men andere in 't verschiet ziet en men als in een ander element is als de zaak van Messrs Goupil & Cie, dat verzeker ik U. —
Krijg ik die *kleine* gravures Christus Consolator en Remunerator, die gij mij hebt beloofd?
Schrijf eens spoedig als gij een oogenblikje vinden kunt, maar stuur Uw brief aan Pa en Moe, daar mijn adres mogelijk spoedig verandert en die het 't eerste zullen weten.
Verleden week ben ik te Hampton Court geweest om de prachtige tuinen en lange lanen van kastanje- en lindeboomen te zien, waar een massa kraaien en roeken hunne nesten hebben, en ook het paleis en de schilderijen te zien. Daar zijn o.a. veel portretten van Holbein die zeer mooi zijn, en twee mooie Rembrandts ('t portret van zijne vrouw en dat van een rabbi) en ook mooie Italiaansche portretten van Bellini, Titiaan, een schilderij van

Leonardo da Vinci, cartons van Mantegna, een mooi schilderij van S. Ruijsdael, vruchten van Cuyp, enz. enz.
Ik had wel gewild, gij daar ook waart geweest, het was plezierig om weer eens schilderijen te zien.
En onwillekeurig dacht ik levendig aan de personen die daar te Hampton Court geleefd hebben ook, aan Karel I en zijne vrouw (dat was die, die zei: ,,je te remercie mon Dieu de m'avoir fait Reine, mais Reine malheureuse'' en bij wier graf Bossuet sprak uit den overvloed zijns harten. Hebt gij Bossuet's ,,Oraisons funèbres'', daar vindt gij die lijkrede in, er is een zeer goedkoope uitgave, ik meen 50 centimes), en ook aan Lord en Lady Russell die daar zeker ook wel dikwijls geweest zullen zijn (Guizot beschreef hun leven in ,,L'amour dans le mariage'', lees dat eens als gij het machtig kunt worden).
Hierbij een veertje van een van de roeken daar.
Schrijf eens spoedig als gij kunt, ik verlang er naar, en geloof mij na een handdruk in gedachten,

Uw liefh. broer Vincent.

Isleworth 8 July 1876.
71 c/o Jones Esqre
Waarde Theo, Holme Court.
Uw brief en de prenten kwamen mij heerlijk verrassen, toen ik dezen morgen bezig was om de aardappels te wieden in den tuin. Dank er voor, de beide gravures Christus Consolator en Remunerator hangen reeds boven mijn lessenaar op mijn kamertje. God is recht dus zal Hij door overtuiging, hen die dwalen, brengen op het rechte spoor, daaraan dacht gij toen gij schreeft: moge dat gebeuren; ik ben aan het dwalen in menigen zin, maar hoop is er nog. Maak U niet ongerust over Uw weelderig leven zooals gij het noemt, ga maar stillekens Uw gang; gij zijt eenvoudiger dan ik en zult er waarschijnlijk eerder en beter komen. —
Maak u geen te groote illusies van de vrijheid die ik heb; ik heb mijn banden van allerlei aard, vernederende banden ook, en dat zal nog wel meer zoo worden met der tijd; maar het woord dat boven Christus Consolator staat: ,,Hij is gekomen om *gevangenen* te prediken loslating'', is ook heden nog waar.
Nu heb ik een verzoek aan U. In der tijd ging ik te 's Hage bij een cathechiseermeester Hille, die toen in de Bagijnestraat

woonde. Deze heeft zich veel moeite voor mij gegeven, en hoewel ik het hem niet toonde, heeft wat hij zeide indruk op mij gemaakt, en is het in mijn hart hem nog eens een enkel woordje te zeggen, en hem zoo mogelijk plezier te doen.
Ga gij hem eens opzoeken als gij een oogenblikje hebt en zijn adres kunt uitvinden, en vertel hem dat ik schoolmeester ben geworden en wie weet later in een of andere betrekking in verband met de kerk kom. Hij is een zeer eenvoudig man en die, geloof ik, veel strijd heeft gehad; onwillekeurig heb ik wel eens gedacht als ik bij hem kwam en hem aanzag: in het einde van dien man zal vrede zijn.
En geef hem bijgaand teekeningetje voor mij.
Wat zou ik graag eens een kijkje nemen bij Mauve, wat gij beschrijft, wat gij zaagt dien avond dat gij daar waart, zie ik als het ware duidelijk voor mij.
Schrijf maar weer spoedig eens en heb het goed en geloof mij
Uw zoo liefh. broeder Vincent.

Groet s.v.p. den Hr. Tersteeg en zijne vrouw en Betsy voor mij en allen bij Roos en als gij anderen zien mocht. Maar spreek maar niet over mij. — Zooals gij ziet, ben ik after all toch in die andere school terecht gekomen, hierbij 2 prospectussen. Kunt gij de school recommandeeren aan den een of ander, die zijn jongen hier naar Engeland wil zenden, doe het dan.

72

Waarde Theo, Isleworth 2 Augustus 1876.
Van thuis hoorde ik dat gij nog een dag thuis zoudt komen, terwijl A. en L. er waren, schrijf eens of dat gebeurd is. —
Gisteren kwam Mr. Jones thuis en de familie. Ik had de eetzaal van de jongens groen gemaakt met „Welcome home" op den muur van hulst en klimop, en groote bouquetten op tafel. Er is hier veel hulst in den tuin en van enkele oude boomen heeft men al de takken afgekapt. Die zitten nu vol jonge takken en wel geheel wit of geelachtig met een roze blaadje hier en daar en dat is prachtig mooi, ik heb er een grooten bos van geplukt en op tafel gezet.
Mr. Jones vroeg me of ik kon te weten komen hoeveel 50 pond boter in Holland zou kosten, is dit niet al te duur denkt hij er over om die altijd uit Holland te laten komen. — Vraag er

juffrouw Roos eens naar en schrijf het zoo spoedig mogelijk. — De jongens zullen nu ook wel spoedig komen.
Hebt gij ooit de geschiedenis van Elia en Eliza goed gelezen, dezer dagen las ik die nog eens en hierbij stuur ik U wat ik er van overschreef. 't Is zoo treffend schoon. Zoo las ik ook nog in de Handelingen dat van Paulus, hoe hij stond op het strand en zij vielen hem om den hals en kusten hem, en dat woord van Paulus trof mij: ,,God vertroost de eenvoudigen".
't Is God die mannen maakt en het leven rijk kan maken aan oogenblikken en tijden van hooger leven en hoogere stemming. Heeft ook de zee zich zelve gemaakt of een eikeboom zich zelven, maar mannen zooals Pa zijn schooner dan de zee.
Toch is de zee schoon; er waren veel weegluizen bij Mr. Stokes, maar dat gezicht uit het schoolraam deed ze vergeten.
Het hart van een vleeschelijk mensch ,,bezwijkt wel eens van sterk verlangen" op het zien van hen die ijveren en werken voor Hem, die hen als het ware doopte met den Heiligen Geest en met vuur, en zij, zie hun oog wordt nog wel eens vochtig van weemoed als zij terug denken aan hun jonge dagen en aan ,,het goede waarmede Hij hen verzadigde". Toch is hun hooge vrede beter dan de bedriegelijke rust van vroeger. De *ware* rust en vrede begint pas ,,als er niets meer is waarin men kan rusten" en als ,,nevens God niets meer lust op aarde". Dan is er een ,,wee mij" in hen en een smeeking ,,wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods", maar toch is dat de beste tijd van het leven en zalig zijn zij die dien hoogen top bereiken.
Twee mannen heb ik dat hooren zeggen, een te Parijs, Ds. Bersier, die in den angst van een groot lichaamslijden dat hem wachtte, uitriep in zijn preek: ,,Qui me délivrera de ce cadavre", op een toon die, geloof ik allen in de kerk deed sidderen. En ik hoorde Pa het zeggen (in April toen ik thuis was, in zijn preek,) maar hij zeide het op zachter toon, toch was die doordringender dan die ander, en hij liet er op volgen (en zijn aangezicht was als dat eens Engels) ,,de gezaligden daarboven zij zeggen: ,,wat gij nu zijt, was ik voor dezen; wat ik nu ben, zult gij eens wezen."
Tusschen Pa en Hen daarboven ligt nog een deel van het leven, tusschen ons en Pa ligt ook nog het leven. Hij daarboven kan ons Pa's broeders maken en kan ook ons beiden innig aan elkaar verbinden, hoe langer hoe meer; moge dat zoo zijn, want jongen, gij weet het immers hoe ik van U houd!

Gisteren deed ik eene mooie wandeling langs den Theems, aan den overkant waren prachtige villa's met hun tuinen. Het was een lucht zooals Ruijsdael of Constable ze schilderen. —
En nu een handdruk in gedachten. Groet allen bij Roos voor mij en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent.

73

Waarde Theo, Isleworth 18 Aug. 1876.
Gisteren ben ik bij Gladwell geweest, die voor eenige dagen thuis is; er gebeurde iets heel treurigs in zijn familie: zijn zuster, een meisje vol leven, met donkere oogen en haar, 17 jaar, is gevallen bij het paardrijden op Blackheath, zij was buiten kennis toen men haar opnam en is 5 uur later, zonder weer tot zich zelve gekomen te zijn, gestorven.
Zoodra ik hoorde wat er gebeurd was, en dat Gladwell thuis was, ben ik er heen gegaan. Gisterenmorgen 11 uur vertrok ik van hier en had een lange wandeling naar Lewisham, de weg ging van 't eene eind van Londen naar het andere, om 5 uur was ik bij Gladwell.
Allen waren juist van de begrafenis terug, het was een waar klaaghuis en 't was mij goed daar te zijn.
Ik voelde een gevoel van verlegenheid en schaamte bij het zien van die groote, eerbiedwaardige smart. „Zalig zijn die treuren, zalig zijn zij die droevig zijn maar altijd blijde, zalig zijn die eenvoudig zijn van hart, want God vertroost de eenvoudigen. Zalig zijn zij die liefde vinden op hun weg, die door God innig aan elkaar zijn verbonden, want hun werken alle dingen mede ten goede."
Ik sprak lang met Henry tot 's avonds toe, over allerlei, over het koninkrijk Gods en over zijn Bijbel en al pratende wandelden wij in het station op en neer en die oogenblikken tot het afscheid zullen wij wel niet vergeten.
Wij kennen elkaar zoo, zijn werk was mijn werk, de menschen ginder die hij kent, ken ik, zijn leven was mijn leven, en zoo diep was het mij gegeven te zien in de geschiedenis van die familie, omdat ik hen liefheb, minder omdat ik de bijzonderheden van die geschiedenis ken, dan omdat ik den toon en de stemming van hun zijn en leven voel.

Wij wandelden dus op en neer dat station in die alledaagsche wereld, maar met een gevoel in ons, dat niet alledaagsch was. Zij duren niet lang die oogenblikken en wij moesten spoedig afscheid nemen van elkaar.
Het was een mooi gezicht uit den trein over Londen dat daar lag in den donker, St. Pauls en andere kerken in de verte. Ik spoorde tot Richmond en wandelde langs den Theems naar Isleworth, dat was een mooie wandeling, links de parken met hunne groote populieren, eiken en iepen, rechts de rivier waarin de groote boomen spiegelden. Het was een mooie, bijna plechtige avond, om kwart over 10 was ik thuis. —
Dank voor Uw laatsten brief. Gij hadt nog niet geschreven dat mevr. V. overleden was, wat heb ik haar dikwijls 's avonds thuis gebracht. — Wat zou ik graag mede naar de Hoeve zijn gewandeld! Dikwijls doe ik Bijbelsche geschiedenis met de jongens en verleden Zondag deed ik Bijbellezing met hen. 's Morgens en 's avonds lezen wij allen den Bijbel en zingen en bidden. En dat is goed. Ook te Ramsgate deden wij dat, en als die 21 zonen van de Londensche markten en straten baden: „Our Father, who art in Heaven, give us this day our daily bread", heb ik wel eens gedacht aan den roep der jonge raven, dien de Heer hoort, en 't was mij goed met hen te bidden en waarschijnlijk lager dan zij het hoofd te buigen bij de woorden: „Do not lead us into temptation but deliver us from evil!"
Ik ben nog vol van gisteren; wat had ik dien vader graag getroost, maar ik stond verlegen dáárvoor, tot den zoon kon ik spreken. Er was iets geheiligds in dat huis gisteren.
Hebt ge ooit gelezen „A life for a life" door de schrijfster van John Halifax, dat zoudt ge mooi vinden. Hoe gaat het met Uw Engelsch?
Het was een genot om weer eens een verre wandeling te doen, hier op school wordt maar zeer weinig gewandeld. Als ik denk aan mijn leven van strijd te Parijs verleden jaar, en nu hier waar ik soms den heelen dag de deur niet uit kan, tenminste niet verder dan den tuin, dan denk ik wel eens: wanneer zal ik weer teruggaan in die wereld! Ga ik er in terug, dan zal het echter waarschijnlijk wel weer ander werk zijn dan verleden jaar. — Maar ik geloof dat ik liever Bijbelsche geschiedenis met de jongens doe, dan wandelen, men gevoelt zich min of meer veilig als men het eerste doet. En nu groeten bij Roos en mocht soms iemand anders

naar mij vragen. Een handdruk in gedachten en het beste u toegewenscht door

Uw zoo liefh. broer Vincent.

En hierbij een brief voor Mauve, gij moogt dien lezen; ik geloof het goed is om zijn bekenden van vroeger niet te vergeten, daarom schrijf ik maar weer eens aan den een en ander, ook te Parijs aan Soek en anderen.
Ik schrijf tusschen de schooluren in en nogal in haast, zooals gij ziet. Als gij iemand kunt overhalen om Scenes from clerical life van Eliot en Felix Holt te lezen, dan doet gij een goed werk. Het eerste is zoo prachtig mooi!

74

Waarde Theo, Isleworth 26 Aug. 1876.
Hierbij een woordje voor den Heer Tersteeg; de laatste keer ik hem schreef was ik nog in Parijs, en het was tijd weer eens te schrijven, wij hebben elkander sedert ik den Haag verliet toch altijd in het oog gehouden.
Het is een prachtige morgen, de zon schijnt door de groote acaciaboomen op de speelplaats en glinstert op de daken en vensters, die men achter den tuin ziet, er zijn reeds herfstdraden in den tuin en het is frisch 's morgens, en de jongens draven op en neer om zich warm te loopen. Vanavond in hun slaapkamer hoop ik hun de geschiedenis van Johannes en Theagenes te vertellen. Ik vertel hun 's avonds nog al eens, b.v. Le conscrit van Conscience, en Madame Thérèse van Erckmann Chatrian, en Oudejaar van Jean Paul, dat ik U hierbij stuur, en de sprookjes van Andersen: de geschiedenis eener moeder, de roode schoentjes, the little matchseller; King Robert of Sicily van Longfellow, enz. Soms ook een en ander uit de Hollandsche geschiedenis.
Iederen dag doe ik Bijbelsche geschiedenis met hen en dat is iets beters dan een genot.
Geen dag meer zonder tot God te bidden en zonder te spreken van God. *Nu* is dat spreken van Hem nog niet veel, maar met Gods hulp en zegen zal dat beter worden.
Heb ik U ooit verteld van dat schilderij van Boughton „The pilgrims progress?"
Het is tegen den avond. Een mulle zandweg leidt over de heuvels naar een berg, waarop men de heilige stad ziet liggen verlicht

door de zon, die rood achter de grijze avondwolken ondergaat. Op den weg een pelgrim, die naar die stad heen wil, hij is reeds moede en vraagt aan een vrouw in het zwart, die aan den weg staat en wier naam is „droevig maar altijd blijde":
Does the road go uphill all the way?
„Yes to the very end."
And will the journey take all day long?
„From morn till night, my friend".
Het landschap waardoor de weg gaat is zoo schoon, bruine heidegrond met hier en daar berken en mastboomen en plekken geel zand, en in het verschiet tegen de zon in, bergen.
Het is eigenlijk geen schilderij maar een inspiratie.
Ik schrijf u tusschen de lessen in, vandaag ben ik er even uitgebroken en heb tusschen de heggen gewandeld met Johannes en Theagenes om het in te studeeren; wat zou ik willen gij de speelplaats nu eens zaagt en den tuin er achter, in de schemering. Binnen de school flikkert het gas en hoort men het gezellige geluid van de jongens die hun lessen leeren, van tijd tot tijd begint een van hen een gedeelte van de wijs van een of ander gezang te neuriën en er is iets in mij van het „oud vertrouwen", wat ik zou willen zijn ben ik nog lang niet, maar met Gods hulp zal het lukken wat ik wil.
Dank voor Uw briefkaart. Mr. Jones heeft nog niet beslist wat hij doen zal. Groet allen die naar mij mochten vragen.
Een handdruk in gedachten van

Uw zoo liefh. broer Vincent.

Nog een woordje. Daar even heb ik Johannes en Theagenes verteld, eerst in de kamer waar de meeste jongens slapen, en toen in de bovenkamer waar er nog 4 zijn, in den donker, maar toen ik gedaan had waren zij ongemerkt allen ingeslapen. 't Is geen wonder, want zij hebben heel wat gedraafd vandaag in de speelplaats, en dan, ik spreek niet zonder moeite en hoe dat in Engelsche ooren klinkt weet ik niet, maar al doende zal ik leeren. Ik meen dat de Heer mij heeft aangenomen, zooals ik ben, met al mijn gebreken, hoewel daar nog inniger aanneming is waarop ik hoop. Morgenavond moet ik dezelfde geschiedenis vertellen aan den ondermeester en de twee oudste jongens die later opblijven. Die drie en ik eten 's avonds ons brood samen. Toen ik aan het

vertellen was, hoorde ik een van hen beneden op de piano spelen: „Tell me the old, old story."
Het is reeds laat en eigenlijk mag ik zoo laat niet opblijven naar de regels van de school, ik rookte mijn pijp op de speelplaats daareven, het was zoo mooi buiten daar en zelfs op het kleine binnenplaatsje waar een groot gedeelte van het jaar het varken is, dat is er echter op het oogenblik niet. Het is wel prettig 's avonds zoo eens overal rond te gaan van boven naar beneden. En nu goeden nacht en slaap gerust en als gij 's avonds bidt, denk ook aan mij gelijk ik aan U, goeden nacht jongen, een handdruk in gedachten van

Uw zoo liefh. broer Vincent.

75

Beste Theo, Isleworth 3 October 1876.
Van huis hoorde ik dat gij ziek zijt. Mijn jongen wat was ik graag bij U. Gisterenavond wandelde ik naar Richmond en den heelen weg over dacht ik aan U, het was een mooie grijze avond; gij weet dat ik daar iederen maandagavond heen ga, naar de kerk van de Methodisten, gisterenavond sprak ik nog een paar woorden over: „niets behaagt mij dan in Jezus Christus en in Hem behaagt mij alles".
Maar wat zou ik graag bij U zijn, och waarom zijn wij allen zóó verspreid, maar wat zullen wij er aan doen.
Hierbij stuur ik U een brief van de Tantes te Zundert, gij weet dat tante Bet zich zoo bezeerd heeft, ik schreef hun dat gij en ik zoo mogelijk met Kerstmis eens naar Zundert zouden komen wandelen.
Hierbij schrijf ik een paar van de Psalmen over, gij zult die misschien wel willen lezen dezer dagen.
Schrijf eens spoedig een woordje als ge kunt.
Verleden Zaterdag voor 8 dagen maakte ik een langen tocht naar Londen en ik hoorde daar spreken over eene betrekking, die misschien voor het vervolg wel iets zou kunnen zijn. De predikanten in plaatsen aan zee, zooals b.v. Liverpool en Hull, hebben dikwijls behoefte aan hulppredikers, die verschillende talen spreken kunnen, om te werken onder de zeelui en onder de vreemdellngen, en ook om zieken te bezoeken. Aan zulk een betrekking zou ook een salaris zijn verbonden.
Dien morgen ging ik vroeg hier vandaan, 4 uur, dien nacht was

het mooi in het park hier, met de donkere lanen van iepeboomen en den natten weg er door en de grijze regenlucht boven alles en in de verte onweerde het.
Toen het licht werd, was ik in Hydepark en daar vielen de bladeren reeds van de boomen en de wilde wingerd was zoo prachtig rood tegen de huizen en het mistte. Om zeven uur was ik te Kensington en rustte daar wat uit in de kerk, waar ik vroeger zoo menigen Zondag geweest ben. Te Londen ben ik bij den een en ander geweest en ook nog in de zaak van Messrs Goupil & Cie en daar zag ik de teekeningen die van Iterson medebracht en het was een genot de Hollandsche steden en weilanden zoo weer eens te zien. Dat schilderij van Artz, dien molen aan de trekvaart, vind ik al heel mooi. Gij hebt toch ook wel een mooi leven voor U Theo, houd U ferm. Is v. Iterson reeds weer terug?
Ik was toch zoo blij hem weer eens te zien, hij brengt voor U mede ,,De wijde, wijde wereld", lees dat maar eens dezer dagen, vooral de eerste hoofdstukken zijn zoo mooi en zoo waarlijk eenvoudig. En lees ook maar eens in Longfellow b.v.: ,,I see the lights of the village, gleam through the rain and the mist, and a feeling of sadness comes o'er me, that my soul cannot resist". En nu jongen een handdruk in gedachten aan U en aan Oom Jan. à Dieu houd U ferm en word spoedig beter en schrijf eens spoedig hoe het gaat en stuur dan den brief van de tantes terug; die arme tante Bet, wat zijn wij toch oude vrienden; o dat Zundert, de gedachte daaraan is soms bijna al te sterk. à Dieu jongen, God make ons meer en meer broeders en verbinde ons inniger aan elkaar. Groet oom Jan recht hartelijk, groet ook allen bij Roos van

Uw zoo liefh. broer Vincent.

Parijs zal nu ook mooi zijn in den herfst. Verleden jaar gingen Gladwell en ik 's Zondags naar zooveel vrienden en kerken toe als wij konden, wij gingen 's morgens uit en kwamen eerst laat terug. Nôtre Dame is zoo prachtig mooi in den herfst, 's avonds tusschen de kastanjeboomen. Maar er is iets in Parijs dat nog mooier is dan de herfst en de kerken, en dat zijn de armen daar. Ik denk soms aan menigeen ginder.

Beste Theo, Isleworth 7 October 1876. 76

Het is weer Zaterdag en ik schrijf maar weer eens een woordje. Zoo verlangend ben ik om U weer eens te zien, o ik kan er soms zoo naar verlangen. Schrijf toch eens spoedig een woordje, hoe het er mee gaat.

Verleden Woensdag deden we een mooie wandeling naar een dorp een uur hier vandaan. De weg daarheen gaat door de weilanden en velden, langs de heggen van meidoorn, vol bramen en clematis en hier en daar een hooge iepeboom. Het was zoo mooi toen de zon onderging achter de grijze wolken en toen de schaduwen lang waren. Toevallig kwamen wij de school van Mr. Stokes tegen, waar nog verscheidene van de jongens zijn, die ik ken.

De wolken bleven hun rooden gloed houden, nog lang nadat de zon reeds was ondergegaan en toen het reeds schemerde op de velden en wij in de verte de lantaarns zagen aansteken in het dorp.

Terwijl ik bezig was U te schrijven, werd ik bij Mr. Jones geroepen, en die vroeg of ik lust had voor hem naar Londen te wandelen, om geld voor hem te ontvangen. En toen ik 's avonds terugkwam, gelukkig, daar was een brief van Pa met tijding van U. Wat was ik graag bij U beiden, jongen. En goddank het wat beter gaat, al zijt gij nog zwak. En gij zult ernaar verlangen om Moe te zien ook en nu ik hoor dat gij met Moe mede naar huis gaat, denk ik aan woorden in Conscience:

„J'ai été malade. Mon esprit était fatigué, mon âme désenchantée, mon corps souffrant. Moi, que Dieu a doué au moins d'énergie morale, et d'un vaste instinct d'affection, je tombais dans l'abîme du plus amer découragement et je sentais avec effroi un poison mortel se glisser dans mon coeur rétréci. J'ai passé trois mois dans la Bruyère: vous savez cette belle contrée où l'âme rentre en elle-même et jouit d'un délicieux repos, où tout respire le calme et la paix; où l'âme en présence de la création immaculée de Dieu secoue le joug des convenances, oublie la société et se dégage de ses liens avec la vigueur d'une jeunesse renaissante; où chaque pensée revêt la forme de la prière, où tout ce qui n'est pas en harmonie avec la fraîche et libre nature sort du coeur. Oh! là l'âme fatiguée rencontre la tranquillité, là l'homme épuisé rencontre une force juvenile. Ainsi se sont passés mes jours de maladie . . . Et le soir donc! Etre assis sous le large manteau de la cheminée, les pieds dans la cendre, l'oeil fixé sur une étoile, qui là-haut m'envoie son rayon par l'embouchure de la cheminée,

comme pour m'adresser un appel; ou bien plongé dans une vague rêverie, regarder le feu, voir les flammes naître, s'élever, haleter, pétiller et surplanter l'une l'autre comme par envie pour lêcher la marmite avec leurs langues de feu, et songer que c'est là la vie humaine: naître, travailler, aimer, grandir et disparaître."
Mr. Jones heeft mij beloofd, dat ik niet zooveel meer zoude hoeven te onderwijzen, maar dat ik in zijn gemeente zou mogen werken voortaan, om de menschen te bezoeken, met hen te spreken, enz. God geve er zijn zegen op.
Nu vertel ik U nog van mijn wandeling naar Londen, 's morgens om 12 uur ging ik van hier, en tusschen 5 en 6 uur was ik waar ik zijn moest.
Toen ik in de buurt van de stad kwam, waar de meeste schilderijwinkels zijn, in de buurt van het Strand, ontmoette ik veel bekenden; het was juist het etensuur en dus waren er veel op straat, van de zaken komende of teruggaande. Vooreerst ontmoette ik een jong dominee, die hier eens preekte en met wien ik toen kennis maakte, daarna den bediende van Mr. Wallis, en toen een van de heeren Wallis zelf, in der tijd kwam ik daar wel een enkele keer aan huis, nu heeft hij reeds twee kinderen; en toen kwam ik Mr. Reid en Mr. Richardson tegen, dat zijn toch reeds oude vrienden. Verleden jaar om dezen tijd was Mr. Richardson te Parijs, en wandelden wij samen naar Père Lachaise. Daarna ging ik naar van Wisselingh, waar ik de schetsen van twee kerkramen zag.
In het midden van het eene raam het portret van een bejaarde dame, o zoo'n nobel gezicht, met de woorden: „Uw wil geschiede" er boven, in het andere raam het portret van haar dochter met de woorden: „Het geloof is een vaste grond der dingen, die men hoopt en een bewijs voor de dingen, die men niet ziet." Daar en in de zaal van Messrs Goupil & Cie zag ik mooie schilderijen en teekeningen. Het is zoo'n diep genot om door de kunst zoo telkens aan Holland herinnerd te worden.
In de City ging ik nog naar Mr. Gladwell, en naar de St. Paulskerk. En van de City naar het andere eindje van Londen, daar bezocht ik een jongen, die in der tijd van de school van Mr. Stokes wegens ziekte was weggegaan en vond hem geheel beter in de straat. Toen naar de plaats waar ik het geld voor Mr. Jones moest ontvangen. Die voorsteden van Londen hebben een eigenaardige schoonheid, tusschen de kleine huisjes en tuinen zijn

open plekken met gras begroeid en meestal met een kerk of school of armhuis tusschen de boomen en struiken in het midden, en het kan daar zoo mooi zijn als de zon rood ondergaat in den fijnen avondmist.
Gisteravond was het zoo, en later had ik wel gewild gij die Londensche straten eens gezien hadt, toen het begon te schemeren en de lantaarns werden aangestoken en allen en alles naar huis ging; aan alles kon men merken, dat het Zaterdagavond was en in al dat gewoel was vrede, men voelde als het ware de behoefte aan en de blijdschap over den naderenden Zondag. O die Zondagen, en wat er gedaan en gewerkt wordt op die Zondagen, het is zoo'n verkwikking voor die arme buurten en woelige straten.
In de City was het donker, maar het was een mooie wandeling langs die reeks van kerken, waar men langs komt. Dicht bij het Strand vond ik een omnibus, die mij een heel eind verder bracht, het was reeds vrij laat. Ik kwam voorbij het kerkje van Mr. Jones en zag in de verte nog een ander, waar zoo laat nog licht brandde, ik ging daarop af en vond dat het een zeer mooi Roomsch kerkje was, waar een paar vrouwen baden. Toen kwam ik in dat donkere park, waarover ik U reeds schreef, en vandaar zag ik in de verte de lichten van Isleworth en de kerk met de klimop en het kerkhof met de treurwilgen, aan den kant van den Theems.
Morgen hoop ik voor de tweede maal wat geld te ontvangen in mijn nieuw werk, en daarvoor een paar nieuwe laarzen te koopen en een nieuwen hoed. En dan als God wil „ons maar weer opmaken."
In de Londensche straten verkoopt men overal ruikende viooltjes, die bloeien hier tweemaal 's jaars. Ik kocht er van voor Mrs. Jones, om mijn pijp te vergoeden, die ik nu en dan hier rook, vooral 's avonds laat op de speelplaats, maar de tabak is nog al zwaarmoedig hier.
Nu Theo, word spoedig beter en lees dezen brief eens als Moe bij U zit, omdat ik in gedachten zoo graag bij U beiden zou zijn. Ik ben toch zoo blij dat Mr. Jones beloofd heeft mij in zijn gemeente werk te geven en ik langzamerhand zal vinden, wat goed is.
Ik verlang soms zoo naar U. Een hartelijken handdruk voor U en geef Moe een hand voor mij, als zij bij U zit. Veel groeten aan allen bij Roos en aan allen, die ik ken, vooral aan allen bij den Heer Tersteeg. Vertel eens aan Moe het zoo heerlijk was een

paar door haar gebreide sokken aan te trekken, na dien tocht naar Londen.
Dezen morgen ging de zon ook weer zoo mooi op, ik zie dat iederen morgen als ik de jongens wakker maak. à Dieu.

Uw zoo liefh. broer Vincent.

77

Lieve moeder en Theo, Isleworth 13 October 1876.
Morgen gaan de jongens naar huis en dan ontvang ik mijn geld. Ik vroeg aan Mr. Jones om mij naar U toe te laten gaan in die drie dagen, mijn hart is zoo bij U. Het hangt nu van U beiden af, als U zegt gij moogt komen, dan wil Mr. Jones mij laten gaan. Behalve dat ik zoo graag eens aan het bed van Theo zou zitten, zou ik zoo heel graag ook eens met mijn moeder spreken en zoo mogelijk ook eens naar Etten gaan om mijn vader weer eens te zien en te spreken. 't Zou maar voor kort zijn, een of twee dagen zou ik bij U kunnen zijn.
Verleden Maandag was ik weer te Richmond en nam de woorden: „Hij heeft mij gezonden om den armen het evangelie te verkonden." Maar wie het evangelie wil verkondigen, die moet het eerst zelf in het hart hebben, och dat ik het vinden mocht, want het is alleen het woord gesproken in eenvoudigheid en uit den overvloed des harten, dat vrucht kan voortbrengen.
Misschien ga ik dezer dagen weer eens naar Londen of Lewisham. Daar juist heb ik Duitsche les gegeven aan de meisjes van Mr. Jones en haar na de les de Sneeuwkoningin van Andersen verteld. Als het kan schrijf dan per ommegaande of ik komen mag, ik was zoo blij met Moe's laatsten brief.
Dezer dagen hoop ik eens een bezoek te gaan brengen aan de school van Mr. Stokes. En dan hoop ik een paar nieuwe schoenen te koopen om mij weer op te maken. Het gezicht uit het raam van Uw kamertje zal nu mooi zijn, gij weet ik ken dat van ouds. Wij hebben veel regen hier tegenwoordig, dat zal bij U ook wel zoo zijn. Met Kerstmis zal ik 14 dagen of 3 weken hebben om naar Holland te gaan, mocht A. dan ook kunnen komen, dan zouden wij misschien samen kunnen gaan. En nu gaan wij dus zoo langzamerhand den winter weer tegemoet, wordt gij maar weer geheel beter tegen dien tijd. Het is toch heerlijk het Kerstmis is in den winter. O jongen ik verheug er me zoo op als het koud zal zijn hier en daar rond te gaan te Turnham Green.

Als ik zoo aan U denk als aan ,,een dien zijn moeder vertroost en die waardig is om door zijn moeder vertroost te worden'', 't is om te benijden, maar word maar spoedig beter.
Gisteren vroeg ik aan Mr. Jones om mij te laten gaan, maar hij wilde niet toestemmen en zei ten laatste: schrijf aan je moeder, als die het goed vindt, dan vind ik het ook goed.
Wat is dat toch een mooi vers van De Genestet: ,,Op de bergen van het lijden'' en ,,Toen ik een knaap was.''
En nu een handdruk aan U beiden en aan de familie Roos en aan Willem en als gij anderen ziet die ik ken. En laat spoedig weer eens hooren hoe het gaat, en geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

78

Waarde Theo,
Zoo dankbaar was ik voor Uw briefje en voor het schrijven van Moe; dus wachten wij tot Kerstmis, en dan geve God ons het elkander wederzien in vrede.
,,Mijn ziek zijn is niet kwaad''. Neen, want ,,Sorrow is better than laughter.'' Neen, ziek zijn gesteund door God's arm, en in die dagen van ziek zijn andere denkbeelden en nieuwe voornemens krijgen, die niet in ons konden opkomen toen we niet ziek waren, en in die dagen helderder geloof en vaster vertrouwen krijgen, dat is niet kwaad. —
,,Man's extremity is God's opportunity''. Als wij zwak zijn dan zijn wij krachtig. Het ziek zijn heiligt het gezond zijn en leert gezond zijn. Word toch maar gauw beter kerel, o ik verlang zoo naar Kerstmis.
Gisteren was ik in Mr. Jones' kerk*) om te helpen om alles klaar te maken voor dezen avond. Een dominee uit Leicester zal dan een lezing geven over de Hervorming en die verduidelijken door een tooverlantaarn met voorstellingen uit dien tijd.
Ik zag reeds enkele van de platen, zij zijn in den trant van Holbein. Gij weet dat veel schilders en teekenaars hier in dien trant werken; er was een zeer mooie plaat van Luther's huwelijk.
Verleden Maandag was er in die kerk een ,,tea-meeting'', het was een jaar geleden sedert de kerk geopend was. Er werden

*) Een houten kerkje te Turnham Green.

zeker wel 250 menschen daar onthaald en daarna spraken Mr. Jones en enkele andere predikanten tot 's avonds laat toe.
Het is hier mooi tegenwoordig, vooral in de straten 's avonds, als het min of meer mist en de lantaarns worden aangestoken, en ook in dat park waarover ik U reeds schreef, ik zag daar de zon ondergaan een paar dagen geleden, achter die iepeboomen, waarvan de bladeren nu de kleur van brons hebben. Over het gras lag dat waas waarover A. schrijft en er loopt een beek door dat park waarin men de zwanen ziet zwemmen. De acaciaboomen op de speelplaats hebben reeds veel van hun bladeren verloren, men ziet ze door het raam voor mijn lessenaar, soms teekenen zij zich donker tegen de lucht af, soms ziet men de zon daarachter rood in den mist opkomen.
Wat zal het spoedig winter zijn, 't is toch gelukkig Kerstmis in den winter is, daarom is mij de winter liever dan eenig andere tijd van het jaar.
Wat zal het heerlijk zijn om die Theems af te varen en de zee over, en dan die vriendelijke Hollandsche duinen en het torentje, dat men reeds van zoo heel uit de verte ziet.
Wat zien wij toch weinig van elkaar jongen, en wat zien wij weinig van onze ouders, en toch zoo sterk is het gevoel van onzen oorsprong en van elkander, dat het hart zich soms opheft en het oog blikt naar God en smeekt :„Laat mij niet al te ver dwalen van hen, niet al te lang, o Heer."
à Dieu jongen, heb het zoo goed mogelijk, groet hen bij Roos, en als gij andere bekenden ziet en geloof mij na een handdruk in gedachten,

Uw zoo liefh. broer Vincent.

79

Waarde Theo, Isleworth.
Het is weer meer dan tijd dat gij iets van mij hoort.
Goddank het vooruit gaat met de beterschap, ik verlang toch zoo naar Kerstmis — die tijd zal misschien daar zijn vóór wij het weten, al schijnt het ook lang nog.
Theo, Uw broer heeft verleden Zondag voor het eerst gesproken in Gods huis, in de plaats waarvan staat: „in deze plaats zal ik Vrede geven". Hierbij schrijf ik over wat het was.*) Moge het de eersteling zijn van vele. —

*) Zie den tekst van de Preek aan het eind dezer afdeeling Engeland, Pag: 96.

Het was een heldere herfstdag en een mooie wandeling van hier naar Richmond langs den Theems, waar de groote kastanjeboomen met hun vracht van gele bladeren en de helder blauwe lucht in spiegelden en tusschen de toppen van die boomen door, het gedeelte van Richmond dat op den heuvel ligt, de huizen met hunne roode daken en vensters zonder gordijnen, en groene tuinen, en de grijze toren er boven uit en beneden de groote grijze brug met de hooge populieren aan weerskanten, en waarover men de menschen als kleine zwarte figuurtjes zag gaan. Ik had een gevoel als iemand, die uit een donker gewelf onder den grond weer in 't vriendlijk daglicht komt, toen ik op den preekstoel stond, en het is mij een heerlijke gedachte, dat voortaan waar ik komen zal, ik het evangelie zal prediken; om dat *wel* te doen moet men het evangelie in zijn hart hebben, moge Hij het er scheppen.
Gij weet genoeg van de wereld Theo, om te zien hoe een *arm* prediker nogal alleen staat, wat de wereld aangaat, maar Hij kan wekken in ons, meer en meer de bewustheid en het geloofsvertrouwen. „En nochtans ben ik niet alleen, want de Vader is met mij."

Ik weet aan wien ik mij vertrouwe,
Al wisselen ook dag en nacht,
Ik ken de rots waarop ik bouwe,
Hij feilt niet, die Uw heil verwacht.

Maar jongen, wat verlang ik naar Kerstmis en naar U allen, 't is mij alweer als was ik jaren ouder geworden in die weinige maanden.
Gisterenavond was ik weer te Richmond en wandelde daar op een groot grasveld met boomen omgeven, en de huizen er om heen, waarboven de toren uitstak. De dauw lag op het gras en het schemerde; aan den eenen kant was de lucht nog vol gloed van de zon, die daar was ondergegaan, aan den anderen kant ging de maan op. Onder de boomen wandelde een oude dame in het zwart, met mooi grijs haar. Midden op het grasveld hadden de jongens een groot vuur aangestoken, dat zag men in de verte flikkeren, ik dacht aan dat: „eens aan den avond van mijn leven, breng ik van zorg en strijden moe, voor elken dag mij hier gegeven, U hooger, reiner loflied toe." à Dieu, een handdruk in gedachten van

Uw zoo liefh. broer Vincent

Donderdag 8 dagen hoop ik in Mr. Jones' kerk te spreken over Johannes en Theagenes. Uw broer was wel ontroerd, toen hij stond aan den voet van den preekstoel en zijn hoofd boog en bad: Abba Vader, in Uwen naam zij ons begin.
Groeten aan den Hr. en Mevr. Tersteeg en allen bij Roos en v. Iterson en als gij den een of ander zien mocht dien ik ken.

80

Waarde Theo, Isleworth 10 November 1876.
Het is mij behoefte een woordje voor U in te sluiten. —
Gij zult wel goede dagen hebben thuis, haast benijd ik U, jongen. Wat hebben wij mooi herfstweer, gij zult 's morgens de zon ook wel zien opgaan. In welke kamer slaapt gij?
Als gij dezer dagen eens kunt krijgen „de Navolging van Christus" lees daar dan eens in, dat is een heerlijk boek, dat veel licht geeft.
Zoo mooi is daarin uitgedrukt — want hij die het boek schreef, deed het zelf — hoe goed het is om den heiligen strijd der plichtsbetrachting te voeren en de innige vreugde die er te vinden is in weldoen en in *wel* te doen, wat men doet.
Gij moet den brief aan Pa en Moe maar eens lezen, ik heb zulke mooie wandelingen gedaan dezer dagen, die vooral goed deden na de benauwdheid van de eerste maanden hier.
't Is wel zoo dat iedere dag zijn eigen kwaad heeft en zijn eigen goed ook. Maar wat moet het leven, vooral verder op als het kwaad van iederen dag toeneemt wat de dingen van de wereld aangaat, vreeselijk zijn, als het niet gesteund en getroost wordt door het geloof. — En in Christus kunnen alle dingen van de wereld ook beter en als het ware geheiligd worden.
Het is een mooi woord, en gelukkig zijn zij die het vinden: „Niets behaagt mij dan in Christus en in Hem behagen mij alle dingen." Maar dat heeft men zoo in eens niet, maar wie zoekt die vindt.
Schrijf den volgenden keer als Pa en Moe schrijven, ook maar weer eens een woordje. Maandagavond hoop ik weer naar Richmond te gaan, en te nemen de woorden: „En als hij nog van verre was, zag hem zijn vader en werd met innerlijke ontferming bewogen."
Theo, wee mij als ik het evangelie niet predik, als ik dat niet in 't oog had en niet hoop en vertrouwen had op Christus, dan zou ik alleen *wee* hebben, nu heb ik er echter wat *moed* bij.

Ik had wel gewenscht dat gij verleden Donderdagavond ook te Turnham Green waart geweest in het kerkje, ik wandelde er heen met den oudsten jongen van de school en vertelde hem enkele van de sprookjes van Andersen, ,,de geschiedenis eener moeder'' o.a.
En nu gaan wij zachtjes aan naar den winter en velen zien daar tegen op, 't is toch heerlijk dat Kerstfeest, dat is als 't mos op de daken, en als de masten, de hulst en de klimop in de sneeuw! Wat zou ik graag met A. samen komen; ik schrijf haar vandaag maar weer eens.
Vandaag is een van de meiden weggegaan, die hebben het niet makkelijk hier en zij kon het niet langer uithouden, — wat heeft toch ieder, rijke of arme, sterke of zwakke, zijn oogenblikken waarin men niet verder kan, waarop ,,al deze dingen tegen ons schijnen'', waarop veel wat wij gebouwd hadden, instort.
En toch den moed maar niet opgeven, tot zevenmaal toe moest Elia bidden en David had menigmaal asch op zijn hoofd.
Er is een nieuwe ondermeester in de school gekomen omdat ik nu voortaan meer te Turnham Green zal moeten werken, hij is nog nooit van huis geweest en zal het niet makkelijk hebben in het begin.
En nu een handdruk in gedachten, het is reeds laat en ik ben wel min of meer moe. Heb het goed en denk maar eens aan

Uw zoo innig liefh. broer Vincent.

81

Beste Vader en Moeder, Isleworth 17 Nov. 1876.
Goddank het met Theo goed blijft vooruitgaan en bravo hij reeds met Pa in de sneeuw naar het Heike wandelde, wat was ik graag met U beiden meegegaan.
Het is reeds laat en morgenochtend vroeg moet ik voor Mr. Jones naar Londen en Lewisham, waar ik bij Gladwell hoop aan te gaan, het zal eerst 's avonds laat zijn dat ik thuis kom.
Waar krijgt Mr. Jones en anderen hun inkomen vandaan? Ja daar heb ik wel dikwijls reeds aan gedacht.
Het woord dat men hier dikwijls hoort is: God zorgt voor hen, die voor Hem werken. Ik ben zeer verlangend hierover nog met U te spreken en te overleggen. En dan vraagt U nog of ik nog les geef aan de jongens; tot 's middags 1 uur ben ik daar dagelijks mee bezig, en dan na 1 uur ben ik er meestal voor Mr.

Jones op uit, of soms ook les geven aan Mr. Jones' kinderen of aan een paar jongens in stad. En dan 's avonds en zoo tusschen de druppeltjes door, in mijn preekenboek schrijven.
Verleden Zondag was ik reeds vroeg te Turnham Green om les te geven in de Zondagschool, het was een echte Engelsche regendag; 's morgens preekte Mr. Jones over de Samaritaansche vrouw en daarop weer Zondagschool; ook door de week moet ik daar voor werken, er zijn heel wat kinderen maar het is een toer ze geregeld bij elkaar te krijgen. Mr. Jones en zijn jongens en ik gingen 's middags thee drinken bij den koster, een schoenmaker die in een van de buitenwijken woont. Uit het raam daar was het een gezicht dat veel aan Holland deed denken — een vlakte met gras begroeid, die door den plasregen bijna in een moeras veranderd was, daaromheen de rijen roode huisjes met hunne tuinen en de lichten van de lantaarns die werden aangestoken. 's Avonds preekte Mr. Jones over Naäman den Syriër, zeer mooi, en daarna de wandeling naar huis. Verleden Donderdag gaf Mr. Jones mij zijn beurt over en nam ik „ik wenschte wel van God, dat er bijna en geheellijk niet alleen gij, maar allen die mij heden hooren, zijn mochten als ik, uitgenomen deze banden."
Aanstaanden Zondag moet ik 's avonds naar Petersham, naar een Methodistenkerk. Petersham is een dorp aan de Theems, een 20 minuten voorbij Richmond; ik weet nog niet wat ik nemen zal, de verloren zoon of Ps. 42 : 1; 's morgens en 's middags de Zondagschool te Turnham Green.
En zoo gaan de weken voorbij en naderen wij den winter en het vriendelijke Kerstfeest. Morgen moet ik in twee uithoeken van Londen zijn, in Whitechapel — dat heel arme gedeelte, waar U in Dickens wel van heeft gelezen en dan met een bootje de Theems over en van daar naar Lewisham. De kinderen van Mr. Jones zijn weer beter, maar nu hebben 3 van de jongens de mazelen.
Deze week had ik met een van de jongens een tocht te doen voor Mr. Jones naar Acton Green, dat is die grasvlakte waarop het raam van den koster uitziet.
Het was verbazend modderig daar, maar het was een mooi gezicht toen het donker begon te worden, en de mist opsteeg, en men het licht van een klein kerkje in het midden van de vlakte zag. En links van ons was de spoor, op een vrij hoogen dijk, en er kwam juist een trein aan en dat was een mooi gezicht, de

roode gloed van de locomotief en de rij lichten in de wagons in de schemering. Rechts van ons liepen eenige paarden te grazen, in een land met een heg van meidoorn en bramen er overheen. Terwijl ik U zoo zit te schrijven op mijn kamertje en het zoo heel, heel stil is en ik rondzie naar Uw portretten en de prenten aan den muur — Christus Consolator en Le Vendredi Saint en de vrouwen die naar het graf gaan, en Le vieux Huguenot en L'enfant prodigue van Ary Scheffer, en het Scheepje op de stormachtige zee, en een ets — een herfstlandschap, gezicht op de hei, die ik van Harry Gladwell kreeg op mijn verjaardag, — en als ik aan U allen denk en aan alles hier, aan Turnham Green en Richmond en Petersham etc., dan voel ik: Blijf Heer het gebed van mijn Moeder verhooren, dat zij voor mij bad toen ik het Ouderlijk huis verliet: ,,Vader ik bid U niet dat Gij hem uit de wereld wegneemt, maar dat Gij hem bewaart voor den booze'', en Heer, och of Gij mij toch wildet maken, als het ware mijns Vaders broeder, een Christen en een Christenwerkman. Voleindig Uw werk in mij dat Gij begonnen zijt. En verbindt Gij Heer ons innig aan elkaar en laat de liefde tot U dien band meer en meer versterken.
En nu goedennacht aan U beiden, en aan Theo en Willemien en Cor, weer verlang ik naar Uw brief.
Goedennacht, ik moet er morgen vroeg op uit, en een handdruk in gedachten van

Uw zoo innig liefh. Vincent.

met potlood was er onder geschreven:

Van uit het andere eindje van Londen.
Dag allen! van morgen 4 uur ging ik er op uit, nu is het 2 uur. Daar juist kwam ik door de oude koolvelden, nu naar Lewisham. Een mensch zegt zoo wel eens, hoe kom ik er nog. à Dieu.

82

Waarde Theo, Isleworth, 25 Nov. 1876.
Dank voor uw laatsten brief, dien ik ontving tegelijk met een uit Etten. Gij zijt dus weer in de zaak; doe gij wat uw hand vindt om te doen met al Uw kracht, en de zegen zal niet achter blijven.
— Wat had ik graag die tocht naar het Heike en naar Sprundel meegemaakt in de eerste sneeuw. In Pa's brief stond o.a.: ,,'s middags moest ik naar de Hoeve. Moe had de vigilante besteld

maar men kon niet rijden, omdat de paarden nog niet scherp gezet konden worden; ik besloot dus te voet te gaan en die goede Oom Jan wilde mij niet alleen laten gaan, maar ging mede.
't Was een barre tocht, maar Oom Jan zei terecht: de duivel is nimmer zoo zwart of ge kunt hem wel onder de oogen zien. We zijn dan ook behouden daar en teruggekomen, hoewel het stormde, gepaard met ijzel, zoodat de wegen spiegelglad waren, en onbeschrijflijk heerlijk was het om 's avonds in een lekkere warme kamer zoo recht gezellig te zitten, en te rusten na den arbeid''.
Zullen wij ook *zoo* nog eens naar de een of andere kerk gaan? Als droevig zijnde, maar altijd blijde, met een eeuwige vreugde in het hart, omdat wij zijn armen in Gods Koninkrijk? God geve het.
Verleden Zondag was ik 's avonds in een dorp aan den Theems, Petersham, 's morgens was ik in de Zondagschool te Turnham Green geweest, en ging van daar na zonsondergang naar Richmond, en van daar naar Petersham. Het werd spoedig donker en ik wist den weg niet goed, het was een verbazend modderige weg, over een soort dijk of hoogte, aan de helling met knoestige iepeboomen en struiken begroeid. Eindelijk zag ik beneden de hoogte een licht in een huisje en klauterde en baggerde daar naar toe, en daar wees men mij den weg. Maar jongen, daar was een mooi houten kerkske met vriendelijk licht aan het einde van dien donkeren weg. Ik las Hand. v : 14—16, Hand. xii : 5—17, Petrus in de gevangenis, en toen vertelde ik de geschiedenis van Johannes en Theagenes nog maar eens. Er was een harmonium in de kerk, dat bespeeld werd door eene jongejuffrouw van een kostschool, die allen daar waren.
's Morgens was het zoo mooi op den weg naar Turnham Green, de kastanjeboomen en de helder blauwe lucht en de morgenzon weerkaatsten in het water van den Theems, het gras was zoo schitterend groen en overal in de ronde het gelui der kerkklokken. Den vorigen dag had ik een verren tocht naar Londen gehad, 's morgens om 4 uur ging ik van hier, was om half zeven in Hydepark, daar lag de mist op het gras, en vielen de bladeren van de boomen, in de verte zag men de lichten van de lantaarns schemeren, die nog niet waren uitgedaan, en de torens van Westminster Abbey en the Houses of Parliament, en de zon ging rood op in den morgenmist, — van daar naar Whitechapel, het arme gedeelte van Londen, toen naar Chancery Lane en Westminster, toen naar

Clapham om Mrs Loyer nog eens te bezoeken, die den vorigen dag jarig geweest was. Ook was ik nog bij Mr. Obach aan huis om Mevrouw en de kinderen weer eens te zien.
Toen vandaar naar Lewisham, waar ik om half 4 bij de familie Gladwell kwam. Juist 3 maanden was het geleden sedert ik daar dien Zaterdag was, dat hun dochtertje begraven werd. Ik was een uur of 3 bij hen en menigvuldig waren de gedachten, die in ons allen opkwamen, te veel om te zeggen. Van daar uit schreef ik nog aan Harry te Parijs. Ik hoop gij dien nog eens zult ontmoeten, het kan licht gebeuren dat gij ook nog eens te Parijs komt. 's Avonds half 11 was ik weer hier terug, ik ging gedeeltelijk met de underground railway terug. Gelukkig had ik wat geld binnen gekregen voor Mr. Jones.
Te Petersham zei ik tot de gemeente dat zij slecht Engelsch zouden hooren, maar dat als ik sprak, ik dacht aan den man in de gelijkenis, die zei: ,,heb geduld met mij en ik zal U alles betalen''. God helpe mij. — Bij Mr. Obach zag ik het schilderij of liever schets van Boughton: the Pilgrim's progress. — Als ge ooit eens kunt krijgen Bunyan's Pilgrim's progress, het is zeer de moeite om dat te lezen. Ik voor mij houd er zielsveel van. Het is in den nacht, ik zit nog wat te werken, voor de Gladwells te Lewisham een en ander over te schrijven enz., men moet het ijzer smeden, als het heet is en het hart des menschen als het is brandende in ons. — Een handdruk in gedachten, groet den Hr. en Mevr. Tersteeg en allen bij Roos en Hanebeek en v. Stockum en Mauve. à Dieu, geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

83 Waarde Theo, Etten 31 December 1876.

Van harte alles goeds in het nieuwe jaar u toegewenscht, heb het goed en heb zegen in alle opzichten. Heerlijk wij elkaar weer gezien hebben, wat was het mooi dien morgen, toen gij zijt weggegaan en wat zullen wij nog dikwijls aan de reis naar Chaam denken.

Pa heeft weer zoo heel mooi gepreekt van morgen!

En nu van avond weer Oudejaarsavond, waart gij ook maar hier. Er is nog iets nu, dat ik U moet vertellen; een paar dagen geleden kwam de Heer Braat *) uit Dordt een bezoek brengen bij Oom Vincent en zij spraken over mij en oom vroeg aan den Heer Br. of er bij hem, indien ik dit verlangde, voor mij plaats zou zijn. De Hr. Br. dacht hij wel plaats zou hebben en zeide dat ik maar eens moest komen om er over te spreken. Dus ben ik gisteren morgen vroeg er heen geweest, ik vond het iets dat ik niet moest laten voorbij gaan, zonder te zien wat het was. Sprak met hem af ik na Nieuwjaar eene week bij hem zou komen en na verloop van dien tijd kunnen wij zien.

Er zijn veel dingen die het wenschelijk maken, het weer terug zijn in Holland, in de buurt van Pa en Moe en ook van U en de anderen vooreerst. Dan zou het salaris daar zeker iets beter zijn dan bij Mr. Jones en vooral met het oog op later, wanneer een mensch meer noodig krijgt, is het plicht daaraan te denken.

Wat nu het andere betreft, dat laat ik daarom niet varen. Pa's geest is zoo groot en zoo veelzijdig uitgebreid, en onder alle omstandigheden hoop ik zich iets daarvan in mij zal ontwikkelen. De verandering nu zal zijn dat ik in plaats van les te geven aan die jongens, in een boekhandel werkzaam ben.

Wat hebben wij dikwijls verlangd bij elkaar te zijn, en hoe vreeselijk is het gevoel van ver van elkaar te zijn bij ziekte of zorg, gelijk wij het b.v. voelden bij Uw ziekte, en dan het gevoel dat gebrek aan het noodige geld zeer goed een beletsel zou kunnen zijn om in nood bij elkaar te zijn.

Dus is het best mogelijk ik daarheen ga.

Gisterenavond was ik nog bij Oom Vincent om hem te vertellen dat ik dadelijk naar Dordt was geweest, het was een stormachtige avond, gij kunt U denken hoe mooi die weg naar Prinsenhage was, met de donkere wolken met hun zilveren randen. Ik ging

*) Hoofd van den boekhandel Blussé & v. Braam te Dordrecht.

ook nog even in de Roomsche kerk, waar avonddienst was, het was een mooi gezicht, al die boeren en de boerinnen met hun zwarte kleeren en witte mutsen, en de kerk zag er zoo vriendelijk uit bij het avondlicht. Gij moet het maar dadelijk aan den Hr. Tersteeg ook zeggen, ik 8 dagen daarheen ga om daarna verder te zien, — wensch hem en mevrouw veel goeds toe voor mij in het nieuwe jaar. Schrijf U zeer in haast, A. en de meisjes gingen naar Prinsenhage en Pa wilde ik maar met hen zou medegaan. Tante kwam met hen in het rijtuig terug en ik wandelde met Willem Carbentus. Nu jongen, beste broer, wat waren het goede dagen toen wij allen samen waren, heb een goeden oudejaars-avond en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent.

Spoedig wel meer — à Dieu, mocht gij schrijven adresseer dan uw brief naar Dordt.

Psalm 119 : 19. I am a stranger on the earth, hide not Thy commandments from me. It is an old faith and it is a good faith that our life is a pilgrim's progress — that we are strangers on the earth, but that though this be so yet we are not alone for our Father is with us. We are pilgrims, our life is a long walk or journey from earth to Heaven.
The beginning of this life is this: there is only one who remembereth no more her sorrow and her anguish for joy that a man is born into the world. She is our Mother. The end of our pilgrimage is the entering in Our Father's house where are many mansions, where He has gone before us to prepare a place for us. The end of this life is what we call death — it is an hour in which words are spoken, things are seen and felt that are kept in the secret chambers of the hearts of those who stand by, — it is so that all of us have such things in our hearts or forebodings of such things. There is sorrow in the hour when a man is born into the world, but also joy, deep and unspeakable, thankfulness so great that it reacheth the highest Heavens. Yes the Angels of God they smile, they hope and they rejoice when a man is born in the world. There is sorrow in the hour of death, but there is also joy unspeakable when it is the hour of death of one who has fought a good fight. There is one who has said: I am the resurrection and the life, if any man believe in me though he were dead yet shall he live. There was an Apostle who heard a voice from heaven saying: Blessed are they that die in the Lord for they rest from their labour and their works follow them.
There is joy when a man is born in the world but there is greater joy when a spirit has passed through great tribulation, when an Angel is born in Heaven. Sorrow is better than joy — and even in mirth the heart is sad — and it is better to go to the house of mourning than to the house of feasts, for by the sadness of the countenance the heart is made better. Our nature is sorrowful but for those who have learnt and are learning to look at Jesus Christ there is always reason to rejoice. It is a good word that of St. Paul: as being sorrowful yet always rejoicing. For those who believe in Jesus Christ, there is no death and no sorrow that is not mixed with hope — no despair — there is only a constantly being born again, a constantly going from darkness into light. They do not mourn as those who have no hope — Christian Faith makes life to evergreen life.

We are pilgrims on the earth and strangers — we come from afar and we are going far. — The journey of our life goes from the loving breast of our Mother on earth to the arms of our Father in heaven. Everything on earth changes — we have no abiding city here — it is the experience of everybody. That it is God's will that we should part with what we dearest have on earth — we ourselves we change in many respects, we are not what we once were, we shall not remain what we are now. From infancy we grow up to boys and girls — young men and young women — and if God spares us and helps us to husbands and wives, Fathers and Mothers in our turn, and then, slowly but surely the face that once had the early dew of morning gets its wrinkles, the eyes that once beamed with youth and gladness speak of a sincere deep and earnest sadness, though they may keep the fire of Faith, Hope and Charity — though they may beam with God's spirit. The hair turns grey or we loose it — ah — indeed we only pass through the earth we only pass through life, we are strangers and pilgrims in the earth. The world passes and all its glory. Let our later days be nearer to Thee and therefore better than these.
Yet we may not live on just any hour — no we have a strife to strive and a fight to fight. What is it we must do: we must love God with all our strength, with all our might, with all our soul, we must love our neighbour as ourselves. These two commandments we must keep and if we follow after these, if we are devoted to this we are not alone, for our Father in Heaven is with us, helps us and guides us, gives us strength day by day, hour by hour, and so we can do all things through Christ who gives us might. We are strangers on the earth, hide not Thy commandments from us. Open Thou our eyes that we may behold wondrous things out of Thy law. Teach us to do Thy will and influence our hearts that the love of Christ may constrain us and that we may be brought to do what we must do to be saved.

On the road from earth to Heaven
Do Thou guide us with Thine eye;
We are weak but Thou art mighty,
Hold us with Thy powerful hand.

Our life, we might compare it to a journey, we go from the place where we were born to a far off haven. Our earlier life might be compared to sailing on a river, but very soon the waves become higher, the wind more violent, we are at sea almost before we are aware of it -- and the prayer from the heart ariseth to God: Protect me o God, for my bark is so small and Thy sea is so great. The heart of man is very much like the sea, it has its storms, it has its tides and its depths; it has its pearls too. The heart that seeks for God and for a Godly life has more storms than any other. Let us see how the Psalmist describes a storm at sea. He must have felt the storm in his heart to describe it so. We read in the 107th Psalm: They that go down to the sea in ships that do business in great waters, these see the works of the Lord and His wonders in the deep. For He commandeth and raiseth up a stormy wind, which lifteth up the waves thereof. They mount up to Heaven, they go down again to the depth, their soul melteth in them because of their trouble. Then they cry unto the Lord in their trouble and He bringeth them out of their distresses.
He bringeth them unto their desired heaven.
Do we not feel this sometimes on the sea of our lives?
Does not every one of you feel with me the storms of life or their forebodings or their recollections?
And now let us read a description of another storm at sea in the New Testament, as we find it in the VIth Chapter of the Gospel according to St. John in the 17th to the 21st verse. ,,And the disciples entered into a ship and went over the sea toward Capernaum. And the sea arose by reason of a great wind that blew. So when they had rowed about five and twenty or thirty furlongs, they see Jesus walking on the sea and drawing nigh unto the ship and they were afraid. Then they willingly received Him into the ship and immediately the ship was at the land whither they went.'' You who have experienced the great storms of life, you over whom all the waves and all the billows of the Lord have gone — have you not heard when your heart failed for fear the beloved well-known voice with something in its tone that reminded you of the voice that charmed your childhood — the voice of Him whose name is Saviour and Prince of peace, saying as it were to you personally, mind to you personally: ,,It is I, be not afraid.'' Fear not. Let not your heart be troubled. And we whose lives have been calm up to now, calm in comparison of what others have felt — let us not fear the storms of life, amidst the high waves of the sea and under the grey clouds of the sky we shall see Him approaching, for whom we have so often longed and watched, Him we need so — and we shall hear His voice: It is I, be not afraid. And if after an hour or season of anguish or distress or great difficulty or pain or sorrow we hear Him ask us: ,,Dost Thou love me'' then let us say: Lord Thou knowest all things Thou knowest that I love Thee. And let us keep that heart full of the love of Christ and may from thence issue a life which the love of Christ constraineth. Lord Thou knowest all things. Thou knowest that I love Thee, when we look back on our past we feel sometimes as if we did love Thee for whatsoever we have loved, we loved in Thy name.
Have we not often felt as a widow and an orphan — in joy and prosperity as well and more even than under grief — because of the thought of Thee.
Truly our Soul waiteth for Thee more than they that watch for the morning, our eyes are up unto Thee o Thou who dwellest in Heavens. In our days too there can be such a thing as seeking the Lord.

What is it we ask of God — is it a great thing? Yes, it is a great thing, peace for the ground of our heart, rest for our soul — give us that one thing and then we want not much more, then we can do without many things, than can we suffer great things for Thy name's sake. We want to know that we are Thine and that Thou art ours, we want to be thine — to be Christians — we want a Father, a Father's love and a Father's approval. May the experience of life make our eye simple and fix it on Thee. May we grow better as we go on in life.

We have spoken of the storms on the journey of life, but now let us speak of the calms and joys of Christian life. And yet my dear friends let us rather cling to the seasons of difficulty and work and sorrow, for the calms are treacherous often. The heart has its storms, has its seasons of drooping but also its calms and even its times of exaltation. There is a time of sighing and of praying but there is also a time of answer to prayer. Weeping may endure for a night but joy cometh in the morning.

The heart that is fainting
May grow full to o'erflowing
And they that behold it
Shall wonder and know not
That God at its fountains
Far off has been raining.

My peace I leave with you — we saw how there is peace even in the storm. Thanks be to God, who has given us to be born and to live in a Christian country. Has any of us forgotten the golden hours of our early days at home, and since we left that home — for many of us have had to leave that home and to earn their living and to make their way in the world. Has He not brought us thus far, have we lacked anything we believe, Lord help Thou our unbelief. I still feel the rapture, the thrill of joy I felt when for the first time I cast a deep look in the lives of my Parents when I felt by instinct how much they were Christians. And I still feel that feeling of eternal youth and enthusiasm wherewith I went to God, saying: ,,I will be a Christian too.'' Are we what we dreamt we should be? No, but still the sorrows of life, the multitude of things of daily life and of daily duties so much more numerous than we expected, the tossing to and fro in the world, they have covered it over but it is not dead, it sleepeth. The old eternal faith and love of Christ it may sleep in us but it is not dead and God can revive it in us. But though to be born again to eternal life, to the life of Faith, Hope and Charity — and to an evergreen life — to the life of a Christian and of a Christian workman, be a gift of God, a work of God — and of God alone, yet let us put the hand to the plough on the field of our heart, let us cast out our net once more — let us try once more. God knows the intention of the spirit. God knows us better than we know ourselves, for He made us and not we ourselves. He knows of what things we have need. He knows what is good for us. May he give His blessing on the seed of His word, that has been sown in our hearts. God helping us, we shall get through life. With every temptation He will give a way to escape.
Father we pray Thee not that Thou shouldest take us out of the world, but we pray Thee to keep us from evil. Give us neither poverty nor riches, feed us with bread convenient for us. And let Thy songs be our delight in the houses of our pilgrimage. God of our Fathers be our God: may their people be our people, their Faith our faith. We are strangers on the earth, hide not Thy commandments from us, but may the love of Christ constrain us. Entreat us not to leave Thee or to refrain from following after Thee. Thy people shall be our people, Thou shalt be our God.

Our life is a pilgrim's progress. I once saw a very beautiful picture; it was a landscape at evening. In the distance on the right hand side a row of hills appearing blue in the evening mist. Above those hills the splendour of the sunset, the grey clouds with their linings of silver and gold and purple. The landscape is a plain or heath covered with grass and its yellow leaves, for it was in Autumn. Through the landscape a road leads to a high mountain far, far away, on the top of that mountain a city whereon the setting sun casts a glory. On the road walks a pilgrim staff in hand. He has been walking for a good long while already and he is very tired. And now he meets a woman, or figure in black that makes one think of St. Paul's word: As being sorrowful yet always rejoicing. That Angel of God has been placed there to encourage the pilgrims and to answer their questions. And the pilgrim asks her: Does the road go uphill then all the way?
and the answer is: ,,Yes to the very end.''
and he asks again: And will the journey take all day long?
and the answer is: ,,From morn till night my friend.''
And the pilgrim goes on sorrowful yet always rejoicing — sorrowful because it is so far off and the road so long. Hopeful as he looks up to the eternal city far away resplendent in the evening glow and he thinks of two old sayings he has heard long ago — the one is;

,,There must much strife be striven
There must much suffering be suffered
There must much prayer be prayed
And then the end will be peace''.

and the other:

,,The water comes up to the lips
But higher comes it not.''

And he says: I shall be more and more tired but also nearer and nearer to Thee. Has not man a strife on earth? But there is a consolation from God in this life. An Angel of God comforting man — that is the Angel of Charity. Let us not forget Her. And when every one of us goes back to daily things and daily duties let us not forget that things are not what they seem, that God by the things of daily life teacheth us higher things, that our life is a pilgrim's progress and that we are strangers on the earth, but that we have a God and Father who preserveth strangers, — and that we are all bretheren.

Amen.

And now the grace of our Lord Jesus Christ, and the love of God, our Father, and the fellowship of the Holy Ghost, be with us for evermore.

Amen.

(Reading: Scripture Psalm XCI)

DORDRECHT

21 JANUARI 1877 – 30 APRIL 1877

84

Waarde Theo, Dordrecht 21 Januari 1877.
Reeds eerder zult gij een brief verwacht hebben; in den winkel gaat het nogal en is het druk, zoodat ik er 's morgens 8 uur heen en 's avonds 1 uur vandaan ga, maar daar ben ik wel blij om.
11 Februari hoop ik eens naar Etten te gaan, zooals gij weet wordt dan Pa's verjaardag gevierd, zoudt gij dan soms ook komen? Hoop Pa te geven Eliot ,,novellen'' (vertaling van Scenes from Clerical Life) als wij samen wat gaven, zouden wij er Adam Bede kunnen bij geven.
Schreef verleden Zondag aan Mr. Jones en zijne vrouw dat ik niet weer terugkwam, en onwillekeurig werd die brief nogal lang — uit den overvloed des harten —, wenschte wel zij in het hunne een gedachte aan mij bewaarden en vroeg hen ,,to wrap my recollection in the cloak of charity''.
De twee prenten Christus Consolator, die ik van U kreeg hangen op mijn kamertje — zag de schilderijen op het museum, en ook van Scheffer: Christus in Ghetsemane, dat is om nooit te vergeten, dan is er nog een schets van ,,Les douleurs de la terre'' en verscheidene teekeningen en ook het portret van zijn atelier, en zooals ge weet het portret van zijn moeder.
Er zijn nog andere mooie schilderijen ook; b.v. Achenbach en Schelfhout en Koekkoek en o.a. ook een mooie Allebé, een oud man bij de kachel. Bekijken wij ze den een of anderen dag nog eens samen?
Den eersten Zondag dat ik hier was, hoorde ik preeken over: ,,Zie ik maak alle dingen nieuw,'', en 's avonds: ,,Nu zien wij door een spiegel in eene duistere rede, maar dan zullen wij zien van aangezicht tot aangezicht.'' Dezen morgen was ik bij Ds. Beversen in een oud klein kerkje, er was Avondmaal en zijn tekst was: ,,Zoo wie dorst, die kome tot mij en drinke.''

Het raam van mijn kamer ziet uit op tuinen met mast en populieren, enz. en den achterkant van oude huizen, o.a. een groot met klimop begroeid. ,,A strange old plant is the ivygreen'' zei Dickens. — Er kan zoo iets ernstigs en min of meer sombers in dat gezicht zijn, en gij moest het zien met de morgenzon er op. Als ik het aanzie, denk ik wel eens aan een brief van U, waarin gij spreekt van zoo'n huis met klimop begroeid, herinnert gij U dien nog?
Als ge het betalen kunt — als ik het kan, doe ik het ook — teeken dan in op de Katholieke Illustratie van dit jaar, daar zijn de prenten uit Londen van Doré in — de werven aan de Theems, Westminster, Whitechapel, de underground railway, enz. enz.
Bij de menschen waar ik woon, woont ook nog een schoolmeester. *)
Verleden Zondag en ook heden deden wij eene mooie wandeling langs de grachten en ook buiten de stad aan den kant van de Merwe, kwamen ook langs die plek waar gij hebt gewacht op de boot.
Toen dezen avond de zon onderging en weerkaatste in het water en in de ramen en een sterken gouden gloed wierp op alles, was het juist als een schilderij van Cuyp.
Schrijf weer spoedig eens als gij tijd hebt, ik zal nog al wat moeten boekhouden voorloopig en zal het wel druk houden.
Groet allen bij Roos en ontvang een handdruk in gedachten van
Uw liefh. broer Vincent.

85

Waarde Theo,
Adam Bede kost f 2.60, dus ontvangt gij hierbij terug f 1.40. Nu hoop ik maar zij er thuis genot van zullen hebben, en dat zal wel. Dank voor Uw brief, waar ik zoo blij mee was; als wij elkaar nu weer eens ontmoeten zullen wij elkaar eens ferm in de oogen kijken, het is mij soms zulk een heerlijke gedachte wij weer denzelfden grond onder de voeten hebben en dezelfde taal spreken.
Verleden week hebben wij hier eene overstrooming gehad. 's Avonds tusschen 12 en 1 van den winkel komende, wandelde ik de Groote kerk nog eens om, het stormde toen in de iepeboomen, die daaromheen staan, en de maan scheen door de regenwolken en weerkaatste in de grachten, die reeds boordevol waren. 's Nachts

*) Gorlitz.

3 uur waren wij bij Rijken, een grutter waar ik in huis lig, allen in de weer om de dingen uit den winkel naar boven te brengen, want het water kwam al een el hoog in huis. Er was niet weinig leven en rumoer, en in alle benedenkamers waren de menschen bezig om naar boven te brengen wat zij konden, en een bootje kwam de straat opvaren.
's Morgens toen het wat licht begon te worden, zag men een groep mannen aan het eind van het straatje, die den een na den ander naar hunne pakhuizen waadden. Er is veel schade, ook in de plaats waar de Heer Braat zijn papier, enz. bewaart, is water gekomen, niet door de overstrooming maar door de groote drukking van onder uit den grond.
De Heer Braat zegt het hem een bankje van het grootste soort kost. Wij zijn anderhalven dag bezig geweest, om alles over te brengen naar een bovenhuis. — Zoo eens een dag met de handen werken is wel eene aangename afwisseling, 't was maar jammer het om die reden was. — Gij hadt dien avond de zon moeten zien ondergaan, de straten schenen van goud, zooals Cuyp dat wel schilderde. Verlang naar mijn koffer die onderweg is, ook om weer wat prenten op mijn kamer te hebben. Heb er nu hangen Christus Consolator, die ik van U heb en twee Engelsche houtsneden, n.l. de Emmausgangers.
Er kan een tijd zijn in het leven, waarin men als het ware van alles vermoeid is en een gevoel heeft als of al wat men doet verkeerd is, en daar is ook wel wat van aan — zou dit een gevoel zijn dat men ontwijken en verdringen moet, of wel zou het zijn ,,de droefheid naar God, die men niet moet vreezen, maar waarop men moet letten of zij misschien ons ten goede zou kunnen dringen, — zou het misschien zijn ,,de droefheid naar God, die werkt eene onberouwelijke keuze''?.....
Verleden Zondagmorgen was ik in de Fransche kerk hier, die is zeer ernstig en deftig en heeft iets zeer aantrekkelijks, de tekst was: ,,Houdt wat gij hebt, opdat niemand Uwe kroon neme.'' Het slot van de preek was: Zoo ik u vergete, o Jeruzalem, zoo vergete mijn rechterhand zichzelve.
Na de kerk deed ik eene mooie wandeling alleen, op een dijk langs de molens, het was een schitterende lucht boven de weilanden, die weerkaatste in de slooten.
Er zijn in andere landen wel eigenaardige dingen, b.v. de Fransche kust die ik zag bij Dieppe — de falaises met het groene gras er

op — de zee en lucht, de haven met de oude booten zooals Daubigny ze schildert, met bruine netten en zeilen, de kleine huisjes, waaronder een paar restauraties met witte gordijntjes en groene mastentakken in het raam — de karren met witte paarden, met blauwe groote halsters en roode kwasten opgetuigd, de voerlui met hunne blauwe kielen, de visschers met hunne baarden en geöliede kleeren, en de Fransche vrouwen met bleek gezicht, donkere dikwijls wat diepliggende oogen, zwarte japon en witte muts, en b.v. de Londensche straten in den regen met de lantaarns, en een nacht daar doorgebracht op den stoep van een oud grijs kerkje, gelijk het mij dezen zomer, na dien tocht van Ramsgate overkwam — er zijn in andere landen ook wel eigenaardige dingen — maar toen ik verleden Zondag alleen wandelde op dien dijk, toen dacht ik zoo hoe goed die Hollandsche grond was, en ik voelde iets van ,,heden is het in mijn hart om een verbond te maken met mijn God'', want de herinnering aan vroeger kwam bij mij op, o.a. hoe dikwijls hebben wij zoo in de laatste dagen van Februari met Pa gewandeld naar Rijsbergen, enz. en de leeuwrik gehoord boven de zwarte akkers met het jonge groene koren, de tintelende blauwe lucht met de witte wolken er boven — en dan de steenweg met de beukeboomen — o Jeruzalem, Jeruzalem! of liever o Zundert, o Zundert! Wie weet, of wij van den zomer nog niet eens samen aan de zee wandelen. Wij moeten toch maar goede vrienden blijven Theo, en maar gelooven in God, en vertrouwen met een oud vertrouwen op Hem, die kan doen boven bidden en boven denken. Van harte gelukgewenscht met den dag van heden;*) het is reeds half 2 en dus reeds 8 Februari, God spare onzen Vader nog lang voor ons.
Pa schreef hij al spreeuwen had gezien, weet gij nog hoe die te Zundert op de kerk konden zitten? Hier heb ik er nog geen opgemerkt, maar wel veel kraaien 's morgens op de Groote kerk. Nu wordt het weer haast lente en komen ook de leeuweriken weer. Houd U maar goed, groet allen bij Roos en vooral ook den Hr. Tersteeg en Mevr. en ontvang in gedachten een handdruk, en geloof mij Uw zoo liefh. broer Vincent.

Zeg aan den Hr. T. hij het niet kwalijk moet nemen de teekenvoorbeelden zoo lang wegblijven, 't is voor de H. B. School, er worden er reeds 30 gebonden, maar ook wil men er nog voor de

*) Hun vader's verjaardag.

B. avondschool uitzoeken en moet ze om die reden nog een dag of 8 houden, zoodra mogelijk ontvangt gij ze terug.

86

Waarde Theo, Dordrecht 26 Februari 1877.

De uren, die wij samen waren zijn spoedig om geweest, dat wegje achter het station waar wij de zon zagen ondergaan over de velden, en de avondlucht spiegelen in de slooten, en waar die oude met mos begroeide boomstammen staan, en het molentje in de verte, daar zal ik nog wel eens wandelen met de gedachte aan U.

Hierbij die photographie ,,The Huguenot'', hang die op Uw kamertje. De geschiedenis kent gij, hoe een jong man op den dag die den St. Bartholomeusnacht voorafging, door zijn meisje, dat wist wat er des nachts gebeuren zou, werd gewaarschuwd, — hoe zij hem het teeken waaraan de Katholieken zouden te herkennen zijn, een witten band om den arm, wilde doen dragen. Dat wilde hij echter niet doen, zijn Geloof en zijn Plicht waren hem liever dan zijn meisje.

Weet niet of ik U reeds vroeger dat gedicht van Longfellow *) zond, dat ik hierbij overschrijf, het heeft mij dikwijls zeer aangetrokken en zal het U misschien ook doen. —

Ben blij dat wij nog samen de schilderijen van Scheffer hebben gezien, 's avonds ben ik naar Mager**) toe geweest, die bij den voorlezer van de Luthersche kerk woont in een echt oud-Hollandsch huis. Hij heeft daar een aardige kamer, wij zaten nog een heelen tijd samen te praten, hij vertelde van Menton en van een Kerstfeest, dat hij daar had bijgewoond.

Dank er voor dat gij gisteren naar hier kwaamt, en laten wij maar zoo min mogelijk geheimen voor elkaar blijven hebben. Daar zijn wij broeders voor.

Heb vandaag nogal druk werk gehad met een menigte kleinigheden — maar die hooren tot den plicht; als men geen gevoel van plicht had, wie zou dan zijn gedachten ook maar eenigszins bij elkaar kunnen houden, door het gevoel van plicht worden alle dingen geheiligd en aaneengeschakeld, en maken veel kleinen één groot.

Schrijf eens spoedig hoe gij zijt thuis gekomen en of het wandelen

*) The light of stars.
**) Nico Mager, destijds ook employé in den boekhandel van Blussé & v. Braam.

en de reis U niet opgebroken is. Ben verlangend naar een brief van U, ook om te hooren of gij naar Etten gaat.
Ontvang in gedachten een handdruk en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent.

Het is misschien wel een tijd voor U, waarin men behoefte heeft aan ,,een psalmtoon van 't verleden en een klachte van het kruis.''
,,En zie ik meende in stillen nacht,
Zijn stem te hooren, zoo teer, zoo zacht.''

87

Waarde Theo, Dordrecht 28 Februari 1877.
Schrijf weer eens spoedig als gij een oogenblikje kunt vinden, houd U ferm en wees sterk. Schreef gisterennacht iets voor ons, dat ik hierbij stuur, lees het maar eens.*)
Gisterennacht kwam ik om 1 uur van het kantoor en wandelde de Groote Kerk nog eens om en toen de grachten langs en voorbij die oude poort naar de Nieuwe kerk en toen naar huis. Het had gesneeuwd, en het was alles zoo stil, alleen zag men nog een lichtje hier en daar in een of andere bovenkamer, en in de sneeuw het zwarte figuur van den klapperman. Het was hoog water, en door de sneeuw schenen de grachten en de schepen donker. Het kan daar zoo mooi zijn bij die kerken. De lucht was grijs en nevelachtig en de maan scheen er flauw doorheen.
Dacht aan U toen ik zoo liep en thuiskomende schreef ik wat ik u zend. Gij hebt immers een de Genestet? Lees daar maar veel in. Pa zond mij eens toen ik te Parijs was: ,,Toen ik een knaap was'' en ,,Daar is geen priester, die Hem verklaart.''
Schrijf U in haast tusschen mijn werk in, à Dieu een hartelijken handdruk in gedachten.

Uw zoo liefhebbende broeder Vincent.

88

Waarde Theo, Dordrecht 16 Maart 1877.
Dank voor Uw brief, en wil zorgen dat gij te Amsterdam een woordje ontvangt. Zondag hoop ik, zien wij elkaar, en zal het ons wel goed zijn weer samen te zijn.
Wees hartelijk gefeliciteerd met den verjaardag van Willemien — wat is zij een aardig meiske geworden.

*) Eenige psalmen en godsdienstige versjes.

Van thuis krijgt zij ,,De wijde, wijde wereld'' en van mij ,,Het Kerstfeest aan de Pool'' van Bungener.
Ik ben blij voor U dat gij zoo spoedig op reis zijt gegaan, dat is een goede afwisseling.
,,Ik ben zoo bedroefd en zoo alleen'', zegt gij. ,,En nochtans ben ik niet alleen, want de Vader is met mij.''
Aan alle plaatsen en in alle omstandigheden de gedachte aan Christus vast te houden, dat is een goede zaak. Wat hebben de boeren in Brabant een moeilijk leven, Aerssen*) bijvoorbeeld; van waar hunne kracht? En die arme vrouwen, wat is de steun van hun leven? Zou het niet zijn wat de schilder schilderde in zijn ,,Light of the world?''
Ik kan U niet zeggen hoe ik soms verlang naar den Bijbel, wel lees ik daar dagelijks iets in, maar ik zou dien zoo gaarne in het hoofd hebben en het leven zien bij het licht van dat woord, waarvan staat ,,Uw woord is een licht op mijn pad en een lamp voor mijnen voet.''
Ik geloof en vertrouw dat mijn leven nog zal gewijzigd worden en dat verlangen naar Hem zal worden bevredigd, ook ik ben wel eens bedroefd en alleen, vooral wanneer ik om eene kerk of eene pastorie wandel.
Laat ons het maar niet opgeven en maar zoeken naar zachtmoedigheid en langmoedigheid.
En wees maar eigenaardig en scheid U af, maak scheiding tusschen goed en kwaad, al toont gij dat niet, doe dat voor U zelven.
,,Ga niet uit het leven zonder Uw liefde voor Christus op de eene of andere wijze openlijk aan den dag gelegd te hebben'', zegt Claudius.
Gij hebt eene ondervinding gehad, die U kan wijs maken voor een leven lang, houd maar wat gij hebt.
,,Nourris-moi du pain de mes larmes, vérité enseignez-moi.''
Haat de zonde, herinnert ge U hoe Pa elken morgen bad: ,,Bewaar ons voor alle kwaad, vooral voor het kwaad der zonde'', en hij weet het wel.
Ik verlang naar Zondag, hoop gij eene goede reis zult hebben, werken is altijd eene heerlijke zaak en there is something good in all labour.
Ben nog steeds tot 's avonds laat bezig, maar ben wel blij het zoo is.

*) Boerenarbeider, die in den pastorietuin werkte te Zundert.

Er zijn reeds ooievaars hier, maar leeuwriken heb ik nog niet gehoord. De lucht is dikwijls stormachtig en dan ziet men zwermen kraaien en spreeuwen.
De photographie, Mater Dolorosa, die gij hebt gezonden, hangt op mijn kamer, wat is die toch mooi, weet gij nog hoe die ook op Pa's studeerkamer te Zundert reeds hing?
Nu Theo heb het zoo goed mogelijk, wij zien elkaar spoedig, ben verlangend om die platen te zien waarvan gij schrijft, ontvang een handdruk in gedachten, tot Zondag. à Dieu en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent.

89

Waarde Theo. Dordrecht 22 Maart 1877.
Wil zorgen gij op Uw reis nog een brief ontvangt, wat hadden wij een goeden dag samen in Amsterdam, 'k bleef den trein waarmede gij zijt vertrokken, nog nakijken zoolang die in het gezicht was, wij zijn toch al zulke oude vrienden, wat hebben wij al lang samen gewandeld, van af de zwarte akkers met het jonge groene koren te Zundert, waar wij om dezen tijd van 't jaar met Pa den leeuwrik hoorden.
's Morgens ben ik met Oom Cor naar Oom Stricker gegaan en heb daar een lang gesprek gehad over het U bekende onderwerp, 's avonds half 7 bracht oom C. mij naar het station, het was een mooie avond en in alles was zooveel dat scheen te spreken, het weer was stil en er was een weinig damp in de straten, zooals dat te Londen meestal het geval is. Wij gingen nog naar de bloemmarkt ook, het is wel goed om van bloemen te houden en van mastegroen en klimop en heggen van meidoorn, die zijn van 't begin af voor onze oogen geweest. Schreef nog naar huis, hoe wij het te Amsterdam gehad hadden en wat wij bespraken.
Hier komende vond ik bij Rijken een brief van huis. Pa mocht l.l. Zondag niet preeken en Ds. Kam nam de beurt voor hem waar; ik weet zijn hart brandende in hem is, of er ook iets mocht gebeuren zoodat ik mij niet bijna, maar ook geheel er aan kon overgeven hem te volgen, altijd heeft Pa er mij op aangezien, och! mocht het tot stand komen en er zegen op rusten.
Schrijf zoo maar eens met U over wat ik van plan ben, zoodoende wordt mijn gedachte nog duidelijk en bevestigd. Vooreerst denk ik aan het woord ,,het is mijn deel om Uw woord te bewaren,'' heb zulk een begeerte mij eigen te maken den schat van het woord

van den Bijbel, al die oude verhalen grondig en met liefde te kennen, vooral te kennen wat wij weten van Christus. — Er is in onze familie, die wel een Christenfamilie is in den vollen zin van het woord, altijd zoover men zien kan, van geslacht tot geslacht iemand geweest die Evangeliedienaar was. Waarom zou die stem ook nog niet in dit en in volgende geslachten worden gehoord? Waarom zou niet ook nu een lid van die familie zich tot die bediening geroepen gevoelen, en met eenigen grond mogen meenen hij zich mag en moet verklaren, en zoeken naar de middelen om tot dat doel te geraken. Het is mijn bede en innig verlangen dat die geest van mijn vader en grootvader ook op mij moge rusten en het mij moge gegeven worden, te zijn een Christen en een Christenwerkman, dat mijn leven moge gelijken hoe meer hoe liever, — want zie die oude wijn is goed en ik begeer geen nieuwe, — op dat van hen, die ik daar noem.
Theo jongen, broer dien ik liefheb, ik heb zoo'n groot verlangen daar naar, maar hoe kom ik er nog! Zou zoo wenschen kunnen, ik dat veel en moeilijk werk om Evangeliedienaar te worden reeds achter mij had.
Heb het goed op uw reis, schrijf eens spoedig en ontvang een hartelijken handdruk in gedachten, à Dieu, en geloof mij steeds

Uw liefh. broer Vincent.

Tracht met Paschen te Etten te zijn, als wij weer samen zijn zal het wel weer goed zijn.

90

Waarde Theo,
Dank voor Uw brief van gisteren, die ik een uurtje tijd hebbende, heden beantwoord.
Heb mij herinnerd, wij op 't museum van der Hoop zijnde spraken over het boekje van Burger, hierbij ontvangt gij het per post, gij zult er in vinden nog eene houtsnee naar Doré: Judith en Holophernes, en een naar Brion, voor uwe verzameling. Ga daar maar mede door, want die zult gij wel mooi krijgen door den tijd. Neem mijn kleine bijdrage maar aan, het is mij zoo zeer behoefte om door kleinigheden in gemeenschap met u te blijven, als ik op mijn kamertje kom, word ik telkens aan u herinnerd door de platen aan den muur.
De liefde tusschen broeders is een krachtige steun in het leven,

dat is een van ouds erkende waarheid, laat ons zoeken naar dien steun, laat levenservaring den band tusschen ons versterken, laat ons oprecht en openhartig blijven met elkaar, laten er geen geheimen zijn — zooals dat heden is.
Dank voor Uw laatsten brief. ,,Het is nog niet voorbij'' zegt ge — neen dat kan het nog niet zijn. Uw hart zal behoefte hebben zich te vertrouwen en zich uit te storten — daar zal tweestrijd zijn in u — haar of mijn Vader — ik geloof dat onze Vader u meer liefheeft dan zij — dat Zijn liefde van grooter waarde is, het is fijn goud die woorden:

Het kind vertrouwt zich aan zijn Vader,
Dat is die Vader waard,
Uw Vader toch, wien hebt ge nader
In Hemel of op Aard. —

Ga er nog maar eens heen als het U te moeilijk wordt.
Deze week kreeg ik een brief van Oom Vincent, die schrijft hij het niet noodig oordeelt de correspondentie verder voort te zetten, dat hij in dit geval mij niet kan behulpzaam zijn. — Ook kwam tegelijk een brief van den Heer Gladwell waarin hij schreef over Harry — die heel wat zielsangst moet hebben uitgestaan en wien het vuur na aan de schenen moet zijn gelegd, om hem te doen handelen zooals hij gehandeld heeft.
Heden is de Heer Gorlitz te Etten om Pa te spreken over de vacante onderwijzersbetrekking aan de Leur. *) Van harte hoop ik hij die zal krijgen. Heden was het hier voor 't eerst vroegpreek, waar ik ben geweest, de preek was zeer mooi, over de verschijning van Jezus aan de discipelen aan de zee van Tiberias. Joh. 21.
Hierbij eenige gedichten van Uhland, die mij troffen.
Schrijft gij weer spoedig jongen, groet uwe huisgenooten hartelijk voor mij en ontvang in gedachten een handdruk van

Uw liefh. broer Vincent.

Bloemen uit Etten door Gorlitz meegebracht.

91

Beste Theo, Etten 3 April 1877.
Wil zorgen dat Gij weer spoedig een brief ontvangt, zooals gij ziet schrijf ik U weder uit Etten.
Gisteren morgen ontving ik een brief van huis, waarin Pa schreef

*) Dorpje bij Etten.

dat Aerssen stervende was en hoe Pa er nog eens geweest was, daar hij verlangde om Pa nog eens te zien en te spreken.
Toen ik dat hoorde werd mijn hart zoo naar Zundert getrokken, dat ik behoefte had er ook eens heen te gaan.....
Zaterdagavond vertrok ik met den laatsten trein uit Dordrecht naar Oudenbosch, en wandelde van daar naar Zundert. Daar in de hei was het zoo mooi, al was het donker kon men toch onderscheiden hoe die heivlakte en mastbosschen en moerassen zich heinde en ver uitstrekken, het deed mij denken aan die plaat van Bodmer, die op Pa's studeerkamer hangt. De lucht was grauw, maar de avondster scheen tusschen de wolken door, en nu en dan zag men ook andere sterren. — Het was nog zeer vroeg toen ik te Zundert op het kerkhof kwam, waar het zoo stil was, ik ging nog eens zien naar al de oude plekken en paadjes en wachtte het opgaan van de zon af. Gij kent het verhaal van de Opstanding, alles herinnerde mij daar dezen morgen aan, op dat stille kerkhof. —
Bij Aerssen en Mientje hoorde ik, zoodra zij op waren, hoe hun vader dien nacht was gestorven, o, zij waren zoo bedroefd en hun aller gemoed was zoo vol, want ook Hein kwam er reeds vroeg. Het was mij goed er te zijn en ik voelde met hen, want ik had den man ook zoo lief.
Gij moet de groeten hebben van de Tantes en ook van Jan Doome, waar ik ook nog was. Van daar wandelde ik met Hein naar Rijsbergen en was ongeveer een uur in het huis en wij lazen tezamen. Woutje Prins*) had ook 3 nachten bij den gestorvene gewaakt en tot het laatste toe hem bijgestaan. Zijn heengaan was zacht geweest.
Het zal mij onvergetelijk zijn, dat edele hoofd dat daar lag op het kussen, waarin men bij de teekenen van het lijden, eene uitdrukking van vrede en iets heiligs zag. O het was zoo schoon, ik zou zeggen het sprak van al het eigenaardige dat dit land heeft en het leven van dit Brabantsche volk. En zij waren allen zoo vol van Pa en wat hij altijd voor hen geweest was, en hoe die twee van elkaar hielden.
Toen ben ik met Hein Aerssen naar Etten gewandeld, en ben nu weer thuis om morgen vroeg te vertrekken.
Dag jongen, het is posttijd, ontvang een handdruk in gedachten en geloof mij, na groeten aan uw huisgenooten,

Uw zoo liefh. broer Vincent.

*) Hun oude kindermeid te Zundert.

Beste Theo, (16 April 1877.) 92

Dank voor Uw brief, wees sterk en Hij zal Uw hart versterken. Vandaag ontving ik een langen brief van huis, waarin Pa mij vroeg of wij beiden het zouden kunnen schikken om Zondag aanstaande naar Amsterdam, naar Oom Cor te gaan. Vindt gij het goed, dan kom ik dus Zaterdagavond met den trein die 11 uur te 's Hage komt bij U, en gaan wij 's morgens met den eersten trein naar Amsterdam, tot 's avonds.

Wij moesten dat maar doen, Pa schijnt er zeer op gesteld te zijn, dan zijn wij ook aanstaanden Zondag weer bij elkaar. Het kan immers wel ik dien nacht bij U blijf — anders ga ik in den Toelast. Schrijf me nog een briefkaart of ge het goed vindt, laat ons maar dicht bij elkaar blijven.

Het is reeds laat, dezen middag deed ik eens eene wandeling, omdat ik daar zoo behoefte aan gevoelde, eerst de Groote kerk om, toen de Nieuwe kerk, en toen den dijk op, waar al die molens staan, die men als men bij de spoor wandelt, ziet in de verte. Er is zooveel in dat eigenaardige landschap en omgeving dat spreekt, en dat schijnt te zeggen ,,houd goeden moed, vrees niet.''

O mocht mij een weg worden geopend om mijn leven meer dan nu het geval is, te wijden aan den dienst van God en van het Evangelie. Ik blijf er om aandringen en ik geloof dat ik verhoord zal worden, ik zeg dit in alle nederigheid. Menschelijkerwijs gesproken, zou men zeggen het kan niet gebeuren, maar als ik er ernstiger over nadenk en onder de oppervlakte van wat bij de menschen onmogelijk is, doordring, dan is mijn ziel stil tot God, want het is mogelijk bij Hem, die spreekt en het is er, die gebiedt en het staat er, en het staat vast.

O Theo, Theo, jongen als het mij eens gebeuren mocht, en die overvloed van neergedruktheid over allerlei wat ik ondernam en mij mislukte, die stroom van verwijten die ik heb gehoord en gevoeld, als het eens van mij mocht worden weggenomen, en mij mocht worden gegeven èn de gelegenheid èn de kracht, vereischt om tot ontwikkeling te komen en te volharden en staande te blijven in dat, waarvoor mijn vader en ik den Heer zoo innig zouden danken. Een handdruk in gedachten en groeten bij Roos, geloof mij

Uw zoo liefh. broeder Vincent.

93 Waarde Theo, Dordrecht 23 April 1877.

Uw brief van 21 April ontving ik, dank voor Uw spoedig schrijven en die brief heeft mij een gevoel van vreugde gegeven, zooals de vrouw moet gehad hebben, die haar penning terugvond, n.l. gij schrijft dat het lessenaartje van tante Koos met de brieven van Pa en Moe, bij gelegenheid van het schoonmaken bij Roos is gevonden.

Wat heb ik er met angst en zorg verleden jaar naar gezocht, in de verbeelding zijnde ik het mede had genomen naar Engeland en dat het was blijven staan in één van de huizen, waar ik te Londen geweest ben. — Het is heerlijk dat het is terecht gekomen, ik ben er zoo dankbaar voor, bewaar het voorloopig nog maar; te Amsterdam, als ik ,,op weg'' ben *), zal ik het noodig hebben. Nu herinner ik mij zeer goed het bij Roos te hebben achtergelaten bij mijn vertrek naar Engeland, omdat er niet veel ruimte in mijn koffer was, en ook omdat ik meende het ginder veiliger zou zijn dan wanneer het mee ging trekken in den vreemde.

Het is mij als het ware een nieuw bewijs en een wenk, zooals ik er meer in den laatsten tijd meende op te merken, dat ik zal zegen hebben op mijn pogingen, dat het mij goed zal gaan, en de zaak die ik zoo vurig begeer, mij zal gegeven worden; — er wordt iets van het oud vertrouwen in mij levendig dat mijn gedachten zullen bevestigd worden en een vaste geest vernieuwd, en de ziel hersteld in het oud geloof. Alleen, ik doe eene keuze voor mijn leven!

Zet ook gij uw hart en zin vast op iets goeds, op een goede zaak en begeer ze van den Heer.

Oom Jan is te Etten geweest en heeft gezegd dat mijn kamertje reeds gereed was — de heer Braat is met iemand in besprek, dus in Mei zal ik waarschijnlijk de hand aan den ploeg slaan.

Op dat kamertje zullen de prenten die ik van U heb, hangen en zal ik daardoor dagelijks aan U herinnerd worden.

Dezen morgen hoorde ik een zeer mooie preek van Ds. Keller van Hoorn; dezen middag waren Gorlitz, Mager, ten Broek en ik op het Museum om de Scheffers te zien — die zijn toch schoon. Schreef ik U reeds Gorlitz naar Etten is geweest om te solliciteeren naar de onderwijzersbetrekking die daar aan de Leur vacant is? —

Hij kwam terug, vervuld met alles wat hij daar had gezien; Pa

*) Hij zinspeelt hier op het plan om te Amsterdam in de theologie te gaan studeeren.

had gepreekt over Jacob, die in het veld sliep te Bethel, en het had hem alles zoo getroffen.
Ik zou hem gunnen dat hij die plaats kreeg, dan zou hij denkelijk wel spoedig trouwen.
Verleden week had ik een brief van Harry Gladwell zelf; hij is daar in gevaarlijke omgeving — de vogelvangers zijn er velen en slim. Hoop spoedig iets naders te vernemen, en wij spreken er nog wel eens over.
Van Taine's leven weet ik weinig, ik veronderstel hij veel heeft gereisd in Frankrijk, Italië, Engeland en Holland ook, dat zou men uit zijn schriften opmaken. Hij is wel een artist. — Het 1e boek van Burger: Musées, heb ik zelf nog.
Nu Theo, heb een goeden Zondag vandaag. Als ik naar Amsterdam ga, hoop ik U nog te zien.
Voor een ,,zaaier des woords'' zooals ik hoop te worden, zal ook wel, evenals voor den zaaier van het koren op het veld iedere dag genoeg blijven hebben aan zijn eigen kwaad — en de aarde velerlei doornen en distelen voortbrengen — laat ons elkander maar tot steun blijven en naar broederliefde zoeken.
à Dieu, groet uw huisgenooten en ontvang een handdruk in gedachten en geloof mij steeds

Uw liefh. broer Vincent.

Het regent hier vandaag en men zou zich kunnen verbeelden te Londen te zijn. Als ik dezen op de post breng, hoop ik dat paadje achter het station nog eens te gaan, waar wij samen wandelden.

94

Waarde Theo, Dordrecht 30 April 1877.
Wees van harte gelukgewenscht op dezen dag, vier dien nog dikwijls, heb morgen een goeden dag en vele goede dagen in het jaar dat gij begint. De tijd gaat spoedig om en de dagen vliegen voorbij — toch kan er iets achterblijven en is het verledene niet geheel verloren — wij kunnen rijker worden en vaster van geest, van karakter, van hart, wij kunnen rijker worden in God, wij kunnen rijker worden in het fijne goud van het leven, de liefde tot elkander en het gevoel ,,en nochtans ben ik niet alleen, want de Vader is met mij.''
Spoedig hoop ik U te zien, want het is mijn plan om als ik naar

Amsterdam ga, nog te 's Hage eenigen tijd stil te blijven, zeg dit echter maar aan niemand, want het is mij te doen om met u te zijn vooral. Woensdag aanstaande ga ik naar Etten om nog eenige dagen daar te blijven, en dan de hand aan den ploeg.
Gisteren had ik U wel hier willen hebben; des morgens hoorde ik in het Fransche kerkje het afscheid van Ds. Hooyer, de kerk was vol, hij sprak met vuur en gevoel, het gezicht van die deftige, eigenaardige gemeente trof mij, er was veel ernstige stemming. 's Middags was ik bij Ds. Keller van Hoorn in de Groote Kerk, zijn tekst was ,,Onze Vader''; 's avonds bij Ds. Greeff, dien ik ook hoorde den eersten Zondagavond dat ik hier in Dordt was. Na de kerk wandelde ik dien weg achter het station, waar wij ook samen waren, ging dien met de gedachte aan u en wenschende wij samen konden zijn, — en wandelde nog door tot het kerkhof aan het eind van een zwarten kolenweg door de weilanden, die er in de schemering zoo mooi uitzagen. Het kerkhof heeft wel iets van die teekening van Apol, die in ,,Eigen Haard'' staat, er is een gracht omheen en er staat een huis op met mastboomen er om heen, waar gisteren avond het licht zoo vriendelijk door de vensters scheen, — het is een oud huis, dat er uitziet als eene pastorie.
Er kan voor ons beiden nog veel goeds zijn in de toekomst, laat ons het Pa maar leeren nazeggen ,,ik wanhoop nooit'' en Oom Jan ,,de duivel is nooit zoo zwart of men kan hem nog wel onder de oogen zien.''
Schrijf weer eens spoedig, nu Woensdag ben ik dus te Etten. Hebt gij de Plancy: Légendes des artistes, met houtsneden naar Rochussen? Dat hoop ik U mede te brengen. Zoo tusschen de bedrijven in heb ik dezer dagen uit een catechisatieboekje van Oom Stricker de geheele geschiedenis van Christus nog eens doorgewerkt, en de teksten uitgeschreven; zoovele schilderijen van Rembrandt en anderen kwamen mij daarbij in de gedachte, — het is, geloof en vertrouw ik, eene onberouwelijke keuze, die ik heb gedaan om te trachten te worden: een Christen en een Christen-werkman. Ja, alle dingen uit het verleden kunnen medewerken ten goede; door de bekendheid met steden als Londen en Parijs, en het leven in huizen als die school te Ramsgate en te Isleworth wordt men sterker aangetrokken en gehecht aan vele dingen en boeken uit den Bijbel, als b.v. de Handelingen der Apostelen. De bekendheid met, en liefde voor het werk en leven van mannen

als Jules Breton, Millet, Jacque, Rembrandt, Bosboom en zooveel anderen kan ook een bron worden om gedachten te krijgen. Wat is er veel overeenkomst tusschen het werk en leven van Pa en dat van zulke mannen; dat van Pa schat ik nog hooger.
God helpe ons jongen. Ontvang een handdruk in gedachten en wees nogmaals hartelijk gelukgewenscht door

Uw liefh. broer Vincent.

Groet uwe huisgenooten.

AMSTERDAM

9 MEI 1877—JULI 1878.

Vincent's wensch wordt nu vervuld — hij zal voor dominee gaan studeeren, maar om aan de Universiteit te worden toegelaten moet hij eerst Staatsexamen afleggen, en daarvoor is nog een voorbereidende studie van minstens twee jaar noodig.
De geheele familie is geneigd den jongen man bij zijn plannen behulpzaam te zijn. Hij kan inwonen bij oom Jan van Gogh, toen Directeur van de Marinewerf — die weduwnaar was en wiens kinderen alle volwassen en uit huis waren, hij kon dus gemakkelijk den jongen neef herbergen. Oom Stricker had toezicht op de studie en bezorgde hem de lessen van Mendes da Costa, den bekenden leeraar in de oude talen. Bij oom Cor in den kunsthandel in de Leidschestraat kon hij af en toe nog eens zijn hart ophalen aan het zien van schilderijen. Het wordt alles vol moed begonnen — maar vader en moeder vragen zich vol bezorgdheid af of iemand, die nooit gewend is geweest aan geregelde studie, dit op zijn 24e jaar nog leeren kan. De uitkomst heeft in dit geval bewezen van neen. Hoe Vincent ook een jaar lang zijn best doet en zich aftobt over zijn thema's, het wordt hem eindelijk te zwaar, en hij verlangt vurig naar meer practisch werk; in den zomer van '78 geeft hij met toestemming van zijn ouders de studie te Amsterdam op en keert naar de pastorie te Etten terug.

95

Waarde Theo, Amsterdam 19 Mei 1877.

Wat hadden wij een goeden dag samen die ons wel in het geheugen zal blijven, ik wil zorgen dat gij bij Uwe terugkomst uit Etten een brief vindt, thuis zult gij het ook wel goed gehad hebben, schrijf eens spoedig hoe gij den dag hebt doorgebracht.
Hierbij ontvangt gij iets voor Uw porteteuille, n.l. een lithographie naar J. Maris, waaronder men wel zou kunnen zetten: eene arme in het koningrijk Gods, en eene lithographie naar Mollinger, hadt gij die ooit meer gezien, ik nog niet. Had gelegenheid bij een boekenjood, die mij Latijnsche en Grieksche boeken bezorgt, die ik noodig heb, uit eene groote partij uit te zoeken, en niet duur, 13 stuks voor 70 ct. Dacht ik er nog eenige wilde nemen voor mijn kamertje, dan komt er wat stemming in en dat is noodig om gedachten te krijgen en te vernieuwen.
Ik geef U op wat het is, dan weet gij hoe het er nu uitziet en wat er hangt.
Een naar Jamin (die ook op Uw kamertje hangt), een naar M. Maris, dat jongetje dat naar school gaat, 5 stuks naar Bosboom, van der Maaten, ,,Begrafenis in het koren'' — Israëls, een arme

man op den weg 's winters met sneeuw, en Ostade, atelier. Dan nog Allebé, een oud vrouwtje dat op een wintermorgen als de sneeuw op de straten ligt, water en vuur heeft gehaald, dat laatste stuurde ik aan Cor op zijn verjaardag.
De boekenjood had nog veel meer mooie, maar 't kon niet meer lijden, en al hang ik zoo het een en ander op, ga ik toch niet verzamelen.
Gisteren stuurde Oom Cor mij een partij oud papier, als het blaadje waar ik U op schrijf, is dat niet heerlijk om het werk op te maken? Heb veel werk reeds en niet gemakkelijk, maar met geduld zal men daar wel aan wennen, ik hoop maar te denken aan de klimop ,,which stealeth on though he wears no wings'', als de klimop tegen de muren, zoo moet de pen tegen het papier op.
Iederen dag ga ik een eind loopen, kwam laatst door een zeer aardig gedeelte, toen ik n.l. den Buitenkant af liep tot het Station van de Holl. Spoor toe, daar zag men de menschen werken met zandkarren etc. aan het IJ, en kwam door allerlei nauwe straatjes met tuinen vol klimop. Het had daar iets van Ramsgate.
Bij 't station ging ik links af, waar die menigte van molens staan, op een weg aan een gracht met iepeboomen, alles daar doet aan de etsen van Rembrandt denken.
Dezer dagen begin ik ook aan Algemeene Geschiedenis uit het boek van Streckfuss of liever ik ben er reeds aan begonnen.
Er komt heel wat kijken, maar stap voor stap voortgaan en goed doen wat men doet, zal echter wel tot een resultaat leiden, daarop hoop ik vast. Maar er zal tijd over heen moeten gaan; het is het getuigenis van velen en niet maar van Corot alleen: il n'a fallu pour cela que quarante ans de travail, de pensée et d'attention. Voor het werk van mannen als Pa, oom Stricker en zooveel anderen is ook heel wat oefening noodig, evenzeer als voor het schilderen. En een mensch zegt wel eens: hoe kom ik er nog! —
Blijft het met Mevr. T. goed gaan en zijt gij al eens naar Mauve geweest? Houd U maar ferm, er kunnen nog goede dagen in de toekomst voor ons liggen, als God ons leven wil sparen en zijn zegen geven op 't geen wij doen. Zult gij nog ooit bij mij in een of ander kerkje zitten, God geve het, en ik geloof dat Hij het geven zal.
Komt gij nog eens weer op een Zondag op het studeerkamertje, en gaan wij nog eens samen naar 't Scheveningsche kerkje, ik hoop het.

Groet uw huisgenooten en ontvang in gedachten een handdruk van

Uw zoo liefh. broer Vincent.

Gisteren zag ik nog een portret van Michelet en keek het nog eens goed aan en dacht aan ,,sa vie d'encre et de papier.'' 's Avonds ben ik moe en kan niet zoo vroeg opstaan als ik wil, maar dat zal wel weer bij komen en ik hoop er mij toe te dwingen.

96

Waarde Theo, Amsterdam 21 Mei 1877.

Dank voor Uw brief en voor de kerkelijke attestatie. Het is jammer gij op Pinkster niet naar Etten zijt geweest, en van harte hoop ik gij een volgenden Zondag zult kunnen gaan. Hebt gij die attestatie gemakkelijk gekregen? Dank voor de moeite.

Gisteren was ik 's morgens in de vroegkerk en hoorde een preek ,,ik zal eeuwig twisten met den mensch'', hoe na een tijd van teleurstelling en grief, er in het leven een tijd kan komen, waarin de innigste verlangens en wenschen kunnen worden vervuld. 's Morgens 10 uur hoorde ik Oom Stricker over Hand. II 1 : 4. Eene zeer mooie hartelijke warme toespraak; hedenmorgen ga ik oom weer hooren en moet daar nu heen, schrijf U straks wat de tekst was.

Het is regenachtig weer vandaag en eene lange wandeling langs den Buitenkant naar de Noorderkerk. De stad zag er daar bij den Schreyerstoren, en daar waar men ook gezicht heeft op het IJ, uit als een schilderij van J. Maris. De tekst was 1 Korinthe 12 : 13: Want ook wij allen zijn door éénen geest tot één lichaam gedoopt.

Er zijn mooie kerken hier. Deze week ben ik tot de Zuiderzee gewandeld over een dijk naar Zeeburg. Dan komt men langs het Jodenkerkhof waar ik ook op geweest ben. Het is zeer eenvoudig, vol rechtopstaande oude zerken met Hebreeuwsche opschriften, en vlierboomen hier en daar en begroeid met lang, donkerkleurig gras. Gisteren (Zondag) middag ben ik met Oom Jan naar Baarn*) geweest, wat is het daar mooi, wij wandelden in de lanen van sparren en beuken in het bosch en zagen de zon ondergaan achter het eikenhakhout. Gij kunt wel denken het daar aan de werf en het dok en den IJkant 's avonds, zooals

*) Waar oom Cor een buitenverblijf had.

b.v. gisteren toen wij thuiskwamen, mooi is, en er is dan zulk een heerlijke lucht van teer, die doet denken aan de mastbosschen. Kent gij eene oude Engelsche gravure ,,The vicar's daughter'', die hangt te Baarn en trof mij gisteren, let er eens op als gij te Baarn komt.
De stemming herinnert aan ,,Die Abendglocke.''
Dezen morgen zag ik in de kerk een oud vrouwtje, waarschijnlijk stovenzetster, die mij zoo deed denken aan die ets van Rembrandt, eene vrouw die in den Bijbel heeft gelezen, en met het hoofd op de hand geleund is in slaap gevallen.
Ch. Blanc schrijft er zoo mooi en met zooveel gevoel over en ik meen ook Michelet in zijn ,,il n'y a point de vieille femme.'' Ook het vers van de Genestet ,,haar pad in 't leven loopt eenzaam af'' doet er aan denken.
Zouden wij ook aan den avond van ons leven zijn als 't ware voor wij het zelf weten? — als wij de dagen voelen omvliegen en steeds sneller voorbijgaan, is het mij wel eens goed dat te gelooven en te vertrouwen ,,l'homme s'agite et Dieu le mène.'' Zijt gij de Pinksterdagen 's morgens in de zaak geweest? Ik hoop gij het toch goed zult gehad hebben.
22 Mei. Gisterenavond was ik bij Oom Stricker waar het gezellig was; 't was over 11 toen ik thuis was, heb toen nog zitten schrijven tot 12; wat zou ik wenschen wij zoo samen hier en daar heen konden gaan, had er U gisteren avond wel bij willen hebben.
Schrijf maar weer spoedig een woordje als gij een oogenblikje hebt.
Dezen morgen moet ik nog heel wat werken, ik zie wel 't niet gemakkelijk is en nog wel veel moeilijker zal worden, maar heb toch vaste hoop het zal gelukken, en ook ben ik overtuigd, dat al werkende, ik zal leeren werken en mijn werk beter en degelijker zal worden. Reeds nu begin ik aan de Bijbelstudie, maar alleen des avonds als het werk van den dag af is, of des 's morgens vroeg — after all is dat het voornaamste — al is het mijn plicht mij nu aan de andere studie te wijden, wat ik ook doe. Heb gisteren bij Stricker moeten vertellen van Londen en van Parijs en als ik dat doe, zie ik het alles weer voor mij; ook alles in dat verleden kan medewerken ten goede, ik heb ginder veel lief, en och dat heb ik overal gehad waar ik geweest ben, dat voel ik wel als ik door de straten te 's Hage wandel, of b.v. te Zundert, dien laatsten tocht daarheen vergeet ik niet licht. Vóór ik naar Stricker

ging liep ik nog even op het Trippenhuis om enkele schilderijen nog weer eens te zien. Gij weet wel welke.
Nu Theo, groet den een en ander die gij mocht zien, schrijf eens spoedig, heb het zoo goed mogelijk, ontvang een fermen handdruk in gedachten en geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

97

Waarde Theo, Amsterdam 28 Mei 1877.

. . . . . .

Vandaag was het een stormachtige dag, van morgen naar de les gaande keek ik op de brug den kant van de Zuiderzee uit, daar was een witte streep aan den horizon, (daartegen teekende zich de lange rij huizen met de Oosterkerk af), waarboven donker grijze wolken, waaruit in de verte de regen in schuine strepen neerkwam.
Gisteren was Oom Jan naar Leiden en was ik dus alleen dien dag, ging des morgens naar de Oosterkerk, ben des middags naar den zeekant gewandeld, en verder den geheelen dag geschreven. Het werk en schrijven gaat nog niet zoo vlug en makkelijk als ik zou willen, maar al doende hoop ik te leeren, maar jongen als ik kon, ik zou wel eenige jaren willen overvliegen. Men moet eerst eenige rust krijgen wanneer men reeds eenige jaren van werk achter zich heeft, en voelt men op weg is.
Dezen morgen was ik op Oom Stricker's studeerkamer, die is mooi en er hangt een portret van Calvijn naar Ary Scheffer, toch had ik er zoo graag wat meer prenten aan den muur gezien. Verleden week was ik gekomen tot aan Gen. XXIII, de begrafenis van Sara in den akker, dien Abraham kocht om haar daar te begraven in de spelonk van Machpela, en zoo onwillekeurig maakte ik een teekeningetje, hoe ik mij die plaats voorstelde, het is niet veel bizonders maar ik sluit het toch hierin.
Een goeden brief van huis gisteren, schreef heden terug, schrijft gij ook weer eens spoedig een woordje, want ik verlang er weer naar.
Daar juist gaat al het volk van de werf naar huis, dat is iets aardigs, 's morgens vroeg hoort men ze reeds vroeg, ik geloof er ongeveer 3000 zijn, het geluid van hunne voetstappen is iets als het geruisch van de zee. Kocht heden morgen van een jood ,,Tobias'' naar Rembrandt, een klein gravuretje, voor zes cents. –

Gij moet veel groeten hebben van Oom Jan.
Hoe maakt Mevr. T. het, ben ook verlangend om te hooren of gij nog bij Mauve zijt geweest.
Binnen kort gaat tante Mina naar Etten, dat is prettig voor thuis. Pa schreef de kerk was gewit en het orgel geverfd. Gisteren zijn er 3 kinderen gedoopt. L. wordt nog niet beter en de vrouw van W. v. Eekelen is ook erg ziek. Hebt gij gehoord Oom Vincent weer bronchite heeft, en het schijnt erg te zijn ook, gelukkig oom weer in het land is en in zijn eigen huis, en dat Pa en Moe hem dagelijks bijna eens komen bezoeken. —
Nu jongen, heb het zoo goed mogelijk, groet uwe huisgenooten, kerel schrijf maar eens spoedig en ontvang in gedachten een hartelijken handdruk, en geloof mij

Uw zoo liefh. broeder Vincent.

93

Waarde Theo, Amsterdam 30 Mei 1877.
Dank voor Uw brief van heden, ik heb nog een en ander te doen en schrijf dus in haast. Heb oom Jan Uw brief gegeven, ontvang zijn hartelijke groeten en hij dankt U voor Uw schrijven.
Er was een woord dat mij trof in Uw schrijven, ,,ik zou wel van alles weg willen, ik ben de oorzaak van alles, en doe anderen slechts verdriet, ik alleen heb deze ellende over mijzelven en anderen gebracht''. Het was een woord dat mij trof, omdat datzelfde gevoel juist hetzelfde, niet meer en niet minder, ook in mijn geweten is.
Wanneer ik denk aan het verledene — wanneer ik denk aan de toekomst, aan bijna onoverwinnelijke moeilijkheden, aan veel en moeilijk werk waar ik geen lust in heb, dat ik, n.l. het booze ik, gaarne zou willen ontduiken, wanneer ik denk aan de oogen van zoovelen, die op mij gevestigd zijn, — die weten zullen waaraan het ligt als ik niet slaag, die mij geen alledaagsche verwijtingen zullen doen, maar die, omdat zij beproefd en geoefend zijn in wat goed en braaf en fijn goud is, als het ware zullen zeggen door de uitdrukking van hun gelaat: wij hebben U geholpen en zijn U een licht geweest — wij hebben aan U gedaan wat wij konden, hebt gij oprecht gewild, wat is nu ons loon en de vrucht van ons werk? Zie, als ik aan dat alles denk, en aan nog zooveel meer van allerlei aard — te veel om op te noemen, aan al de moeilijkheden en zorgen, die niet minder worden al voortgaande in het

leven, aan lijden, aan teleurstelling, aan het gevaar van mislukking tot schande toe, — dan is ook mij het verlangen niet vreemd — ik zou wel van alles weg willen!
En toch — ik ga voort, maar met voorzichtigheid, en in de hoop dat het mij gelukken zal al deze dingen te bestrijden, zoodat ik wat te antwoorden zal hebben op de verwijtingen die dreigen, en in het vertrouwen dat ondanks alle dingen die tegen mij schijnen, ik de zaak die ik begeer zal bereiken, en als God wil genade zal vinden in de oogen van sommigen die ik lief heb, en in de oogen van hen die na mij zullen komen.
Daar staat: ,,richt op de slappe handen en de trage knieën'', en toen de discipelen den geheelen nacht hadden gearbeid en niets gevangen, toen werd hun gezegd: ,,Steek af in de diepte! werp het net nog eens uit!''
Mijn hoofd is soms dof en dikwijls gloeit het en is mijn gedachte verward — hoe ik al die moeilijke en uitvoerige studie er in moet krijgen, ik weet het niet — om na die veelbewogen jaren nog aan eenvoudig geregeld werken te wennen en er in te volharden, is niet altijd gemakkelijk. En toch ga ik voort; als wij vermoeid zijn is het dan niet omdat wij reeds een eind geloopen hebben, en als het waar is dat de mensch een strijd heeft op aarde, is dan niet het gevoel van vermoeidheid en het gloeien van het hoofd, het teeken dat wij gestreden hebben? Wanneer men aan moeilijk werk arbeidt en tracht naar eene goede zaak, dan strijdt men een goeden strijd, waarvan zeker reeds dit dadelijk het loon is, dat men voor veel wat kwaad is wordt bewaard.
En God ziet de moeite en het verdriet, en kan helpen ondanks alles. Het geloof aan God staat bij mij vast — geen denkbeeld is dat, geen ijdel geloof, — maar het is zoo, het is waarachtig, daar is een God die leeft, en Hij is met onze ouders, *en zijn oog is ook op ons*, en ik ben zeker dat Hij zijn oogmerk met ons ook heeft, en wij als het ware niet aan onszelven geheel toebehooren — en die God is geen ander dan Christus, van wien wij in onzen Bijbel lezen, en wiens woord en geschiedenis ook diep in Uw hart is. Had ik maar vroeger met al mijn kracht er op gewerkt, ja dan zou het mij nu beter geweest zijn — maar ook nu zal Hij een krachtige hulp zijn, en het is in zijne macht om ons het leven dragelijk te maken, om ons te bewaren voor den booze, om alle dingen te laten medewerken ten goede, om ons einde vrede te maken.

Er is kwaad in de wereld en in ons zelven, verschrikkelijke dingen en men hoeft niet ver in het leven te zijn, om tegen veel op te te zien en om behoefte te gevoelen aan een vaste hoop op een leven na dit leven, en om te weten dat men zonder het geloof in een God niet kan leven, het niet uithouden kan. — Maar met dat geloof kan men het lang volhouden.
Toen ik stond bij het lijk van Aerssen, toen stak de kalmte en ernst en plechtige stilte van den dood zoo af bij ons, die leefden, dat allen voelden wat zijne dochter zeide in hare eenvoudigheid: ,,hij is verlost van den last van het leven, dien wij nog dragen moeten.'' En toch zijn wij aan het oude leven zoo gehecht, omdat er tegenover moedelooze stemming opgewektheid staat, en ons hart en onze ziel zich verheugt als de leeuwerik die het zingen 's morgens niet laten kan, ook al buigt zich onze ziel soms neder in ons en verontrust zich in ons. En de herinnering aan al wat wij hebben liefgehad, blijft, en komt terug aan den avond van ons leven. Het is niet gestorven maar slaapt, en zich daarvan een schat te verzamelen is goed. Ontvang een handdruk in gedachten en heb het zoo goed mogelijk en schrijf weer eens spoedig aan

Uw zoo liefheb. broer Vincent.

99

Waarde Theo, Amsterdam 31 Mei 1877.
Het is reeds laat en allen zijn reeds slapende, maar het is mij behoefte om U nog eens een woordje te schrijven.
In Uw laatsten brief schrijft gij, dat gij er over denkt om naar een andere plaats te gaan indien zulks mogelijk ware, en gij noemt Londen en Parijs — dat kan wel goed zijn. Jongen wat houd ik toch zielsveel van die steden, dat wil zeggen van veel wat men daar ontmoet, er is wel veel dat ik haat ook, tenminste niet zoo liefheb als de heggen van doorn en het groene gras en de grijze kerkjes. — 't Is zoo kwaad niet van U gedacht. Maar weet dit — wij beiden moeten zien dat wij den tijd tusschen nu en den leeftijd van 30 jaar of daarboven doorkomen en moeten ons wachten voor zonde — wij zijn eenmaal in het leven, welnu wij moeten een goeden strijd strijden en wij moeten mannen worden dat zijn wij nog niet, geen van beiden — er is iets grooters in de toekomst, dat voorzegt mijn geweten mij; wij zijn niet wat anderen zijn, welnu maar wij kunnen trachten het te worden; wat ik wil, weet gij. Als ik predikant mag worden, als ik die betrekking

vervul zóó dat mijn werk gelijkt op dat van onzen vader, dan zal ik God danken.....
Houd gij ook, wat gij ook voor U zelven wenscht, de gedachte aan Christus vast en bewaar zijn woord. Door het geloof kan men worden ,,droevig maar altijd blijde'', en hoeven wij niet te klagen als ,,onze jeugd verdwijnt bij 't rijpen onzer krachten.''
Heb het zoo goed mogelijk, schrijf weer eens spoedig, groet Uwe huisgenooten en ook bekenden als gij ze ziet en ontvang in gedachten een hartelijken handdruk en geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

100

Waarde Theo, Amsterdam 4 Juni 1877.
Gij herinnert U dien avond te Dordrecht, toen wij samen door de stad wandelden om de Groote Kerk, en door allerlei straten en langs de grachten waarin de oude huizen en het licht van de vensters weerkaatsten? Gij spraakt toen over een beschrijving van een dag in Londen door Theophile Gautier, de koetsier van een bruiloft, voor de deur eener kerk op een dag met mist en storm. Ik zag het alles voor mij, maar als dat U trof dan zult gij het bijgaande *) wel gevoelen, deze bladzijden las ik op een zeer stormachtigen dag verleden week; het was des avonds toen de zon onderging en een rossen gloed wierp op de grauwe avondwolken, waartegen de masten der schepen en de rij oude huizen en boomen afstaken en alles weerkaatste in het water, en de lucht een vreemd schijnsel wierp op de zwarte aarde, het groene gras met madelieven en boterbloemen, en op de struiken witte en paarse seringen en vlier van den tuin op de werf. Te Londen had ik dat boek van Lamartine gelezen en het had mij zeer getroffen en dat deden vooral de laatste bladzijden mij nu ook weer.
Schrijf eens wat gij er van denkt. Die plekken, waarover gesproken wordt: Hampton Court met zijn lanen van linden vol roekennesten (rookeries), White Hall met klimop begroeid aan den achterkant, en het binnenplein grenzende aan St. James Park waar men Westminster Abbey ziet, het alles zie ik voor mij, en het weer en den somberen toon over het geheel. (cela m'empêche de dormir).
Zijt gij naar Etten geweest Zondag, van harte hoop ik het en

*) Lamartine ,,Cromwell''. Vincent schrijft hier drie volle pagina's uit over, die niet opgenomen zijn.

dat gij er een goeden dag zult gehad hebben; ik maak dit op uit een zin in den laatsten brief uit Etten: ,,wij wachten Theo waarschijnlijk aanstaanden Zondag.''

. . . . . .

Heb het druk, dus à Dieu, misschien schrijf ik hier dezen avond nog een woordje onder, ontvang in gedachten een handdruk en geloof mij

Uw zoo liefh. broeder Vincent.

Kwam heden voorbij de bloemmarkt op het Singel, daar zag ik iets zeer aardigs. Een boer stond daar met een groote partij potten, allerlei bloemen en heesters, achteraan stond de klimop en daartusschen zat zijn meiske, een kindje zooals Maris zou schilderen, zoo eenvoudig met een zwart mutsje op en een paar zoo levendige en toch zoo vriendelijke oogen; zij zat te breien, de man recommandeerde zijn waar, en als ik het had kunnen doen, zou ik er wat graag van hebben gekocht, en hij zei zoo en wees onwillekeurig op zijn dochtertje ook ,,ziet het er niet goed uit?''

5 Juni. Gisterenavond was ik bij Stricker; M. M. met wie P. geëngageerd is was er ook, dat is een meisje, dat zeer doet denken aan Ellen in: The wide wide world, haar Vader was een zeer knap predikant, een buitengewoon man en intiem vriend van oom Stricker. Wij wandelden aan den Buitenkant en daar aan die zandwerken aan de Oosterspoor. Kan U niet zeggen hoe schoon het daar was in de schemering. Rembrandt, Michel en anderen hebben het wel geschilderd, de grond donker, de lucht nog verlicht door den gloed van de ondergaande zon, de rij huizen en torens er boven uit, de lichten overal in de vensters, alles weerkaatsende in het water. En de menschen en rijtuigen als kleine zwarte figuurtjes overal, zooals men dat op een Rembrandt soms ziet. En het stemde ons zoo, dat wij over allerlei begonnen te spreken.

Zat nog laat te schrijven gisteravond, en hedenmorgen vroeg was het zoo heerlijk mooi weer. Des avonds is het ook een prachtig gezicht op de werf, waar dan alles doodstil is en de lantaarns branden, en de sterrenhemel er boven.

,,When all sounds cease, God's voice is heard, under the stars''. — Schrijft gij eens spoedig, en zeg eens of dat niet iets uit het hartje van Londen is, dat stuk over Cromwell.

101 Waarde Theo, Amsterdam 12 Juni 1877.
Uw brief van 7 Juni ontving ik, en was blij daaruit te zien hoe gij te Etten zijt geweest, en gij een goeden Zondag daar hebt gehad; het is aardig Pa en het broerken U wegbrachten tot Dordrecht.
En dan schrijft gij hoe gij thuis over Uwe plannen voor de toekomst hebt gesproken, toen ik het las ging als 't ware mijn hart voor U open; mij dunkt het is zeer goed. Launch out into the deep. Wat ik hoop is nu nog alleen dit — dat gij naar Londen gaat, vóór dat gij ook Parijs ziet. Maar wij moeten afwachten hoe het gaat. Zooveel heb ik er lief gehad in die twee steden, met een gevoel van weemoed denk ik er aan terug en ik zou wel weer met U mede willen bijna; als ik eenmaal zoo ver ben ik een plaatsje in die groote Hollandsche kerk mag bekleeden, dan zullen die herinneringen nog wel wat stof om over te spreken geven, vooruit maar in geloof en met oud vertrouwen gij en ik, wie weet of wij elkander nog niet eens een hand drukken, zooals ik mij dat van Pa en Oom Jan herinner in het Zundertsche kerkje eens toen oom van de reis terugkwam en er in hun beider leven veel was voorgevallen, en zij als het ware nu vasten grond onder de voeten voelden.
Zoodra gij iets naders hieromtrent hoort, schrijft gij het zeker dadelijk, ik hoop wij, voor gij gaan zult, nog eens rustig zullen samen zijn. Al schijnt er zoo niet dadelijk gelegenheid toch kan zoo iets spoedig tot stand komen. Maar nog eens, broer, mijn hart gaat over U open, ik geloof het plan zeer goed is — mijn verleden wordt weder geheel levend nu ik denk aan Uwe toekomst. ,,Ziet ik maak alle dingen nieuw'' zal ook misschien spoedig Uwe ondervinding zijn.
Heb zegen dezer dagen, zie de dingen rondom U nog eens goed aan en vergeet ze niet, — wandel het land nog maar eens door, zooals er staat: in de lengte en in de breedte.
Ik heb dagelijks heel wat te doen, zoodat de tijd spoedig om gaat en de dagen haast te kort zijn, ook al rek ik ze wat uit, ik heb zoo'n groot verlangen om vooruit te komen, en ook om den Bijbel goed en grondig te kennen, en ook om veel dingen te weten, zooals wat ik U schreef over Cromwell. ,,Pas un jour sans une ligne'', door dagelijks te schrijven, te lezen, te werken en mij te oefenen, zal het met volharding wel tot iets leiden.
Deze week bezocht ik het kerkhof hier buiten de Muiderpoort,

er is een boschje voor, waar het des avonds vooral wanneer de zon door de bladeren schijnt, mooi is; er zijn ook veel mooie graven en allerlei evergreens, en de rozen en vergeet-mij-niet bloeien er; wandelde ook nog eens naar de Zuiderzee, dat is 40 minuten hier vandaan een dijk over, van waar men overal weiland ziet en boerderijen, die mij telkens aan de etsen van Rembrandt doen denken. 't Is een mooie stad hier, heden zag ik weer een hoekje voor Thijs Maris of Allebé, n.l. woningen achter de Oosterkerk op een binnenplaatsje, ik moest bij den koster zijn om te spreken over oom's plaats in de kerk, en was in diens huis, verder woonde daar nog een schoenmaker etc. maar men vindt *het* overal, de wereld is er vol van. Die koster deed mij onwillekeurig denken aan een houtgravure van Rethel meen ik, gij zult die ook wel kennen, ,,der Tod als Freund.'' Die voorstelling heeft mij altijd zeer getroffen, te Londen zag men het in der tijd voor bijna alle ramen van de prentenwinkels. Er is een pendant van: de cholera te Parijs, en van Rethel is ook die Doodendans.
Hoorde Zondagmorgen Ds. Laurillard in de vroegpreek over ,,Jezus wandelde in het gezaaide''. Hij maakte een grooten indruk op mij — in die preek sprak hij ook over de gelijkenis van den zaaier, en over den man, die het zaad in den akker strooide, en voorts sliep en opstond dag en nacht, en het zaad sproot uit en wies op, en werd lang, en hij wist zelf niet hoe; ook sprak hij over ,,de Begrafenis in het koren'' van v. d. Maaten. De zon scheen door de ramen, er waren niet heel veel menschen in de kerk, meest werklieden en vrouwen. Daarna hoorde ik Oom Stricker in de Oosterkerk over ,,lof niet uit de menschen, maar uit God'' ook naar aanleiding van het overlijden van de koningin. Dezen morgen kwart voor 5 begon hier een geducht onweer, kort daarop kwam in den stortregen de eerste stroom werklieden de poort van de werf in. 'k Stond op en ging op de werf en nam een paar schriften mede naar den koepel, en heb daar gelezen en de geheele werf en dok rondgezien, de populieren en vlier en andere heesters bogen door den hevigen wind, en de regen kletterde op de houtstapels en het dek van de schepen; sloepen en een stoombootje voeren heen en weer, en in de verte bij het dorp aan den overkant van het IJ zag men de bruine zeilen snel voortgaan, en de huizen en boomen van den Buitenkant en kerken sterker van kleur. Telkens hoorde men den donder en zag den bliksem,

de lucht was als op een schilderij van Ruysdael, en de meeuwen vlogen laag over het water.
Het was een grootsch gezicht en een ware verkwikking na de drukkende warmte van gisteren. Het heeft mij opgefrischt, want ik was geducht moe toen ik gisteravond naar boven ging.
Bracht gisteren een bezoek bij Ds. Meyes en Mevrouw, daar Pa mij dit gevraagd had, en heb met hen thee gedronken.
Toen ik er kwam, deed Z.W.Eerw. een middagslaapje en werd ik verzocht een half uurtje om te wandelen, hetgeen ik ook heb gedaan, gelukkig had ik het boekje van Lamenais in den zak en heb daarin gelezen onder de boomen langs de grachten, waar de avondzon in het donkere water weerkaatste. Toen ben ik er weer heengegaan, en zij deden mij denken aan ,,Winter'' van Thorwaldsen. Toch ziet men dat nog heel wat schooner in Pa en Moe, maar zooals ik zeide, ook hier was het zoo.
De dagen vliegen om, ik ben vier jaar ouder dan gij en zij gaan in mijn gevoel waarschijnlijk sneller dan in het uwe, maar ik vecht er tegen door ze maar 's morgens en 's avonds wat te rekken. Schrijft gij weer spoedig? Het is jammer dat Mager nu after all niet komt.
Het weer is nu weder opgeklaard en de lucht is blauw en de zon schijnt helder en de vogels zingen, die zijn er nog al veel op de werf, en allerlei. 's Avonds ga ik met den hond er altijd nog eens op en neer wandelen, en denk dan dikwijls aan dat gedicht: ,,Under the stars.'' — De rozen tegen het huis bloeien ook en in den tuin de vlier en de jasmijn. Was laatst nog eens op het Trippenhuis om te zien of die zalen, die toen wij er samen waren gesloten waren, reeds weer in orde zijn, maar het zal nog wel 14 dagen duren eer men daar weer komen kan. Er waren toen veel vreemdelingen, Franschen en Engelschen; als ik ze hoor spreken worden er heel wat herinneringen in mij wakker. Toch spijt het mij niet ik weer hier terug ben. ,,Life hath quicksands, life hath snares'' is een waar woord.
Hoe gaat het met Mevr. Tersteeg, als gij Mauve eens ziet of er aan huis komt, doe dan de groeten, ook bij Hanebeek en Roos.
Nu moet ik aan mijn werk, heb heden geen les, maar morgenochtend daarentegen 2 uur, en dus toch heel wat te doen. De geschiedenis van het Oude Testament heb ik doorgewerkt tot en met Samuel, nu begin ik hedenavond aan de Koningen, als dat werk af is, is het eene bezitting.

Zoo onwillekeurig als ik zit te schrijven, maak ik nu en dan een teekeningetje zooals wat ik U onlangs stuurde, en b.v. dezen morgen, Elia in de woestijn met stormlucht en op den voorgrond een paar doornstruiken, het is niet veel bizonders maar het komt mij alles zoo duidelijk voor den geest soms, en ik geloof ik er op zulke oogenblikken met geestdrift over zou kunnen spreken, moge het mij later gegeven worden dat te doen.
Heb het zoo goed mogelijk; als gij eens in de Scheveningsche boschjes of aan het strand komt, groet het dan, als gij eens weer hier komt zal ik U hier ook wel mooie plekjes kunnen aanwijzen. Iederen dag om naar Mendes te gaan moet ik door de Jodenbuurt. En nu à Dieu, een handdruk in gedachten van

Uw liefh. broer Vincent.

102

Waarde Theo, Amsterdam Zondag 15 Juli 1877.
Het is mij behoefte om U weder eens te schrijven, gij laat ook wel weer eens een woordje van U hooren als gij tijd hebt? —
Dezen morgen ben ik naar de vroegpreek geweest, en daar was de tekst Eph. 5:14, ,,ontwaakt gij die slaapt en staat op uit de dooden, en Christus zal over U lichten.'' Toen ik wegging van hier regende het en ook toen de kerk uitging; gedurende de preek echter had de zon helder door de ramen geschenen.
Pa had heden te Etten vroegkerk en daarna moest Pa naar Zundert. Daarna hoorde ik dien besten oom Stricker in de Oudezijds Kapel over de woorden ,,wacht U voor den zuurdeesem der Pharizeërs''. nl. waarschuwing tegen het al te veel hechten aan uitwendige vormen en plechtigheden, zonder oprecht gemeend godsdienstig gevoel des harten, en daar tegenover het leven zonder geloof in de dingen, die hooger zijn dan die van het leven. — Er waren maar zeer weinig menschen in de kerk, behalve de weesjongens en weesmeisjes met hunne rood en zwarte kleederen, die vulden echter een groot gedeelte van het oude kerkje.
Als gij eens weder hier komt hoop ik U daar eens te brengen, die Oudezijds Kapel staat in een zeer nauwe straat, de Zeedijk, vlak bij het gedeelte van den Buitenkant dat de oude Teertuinen heet, en vlak bij de Warmoesstraat.
Het is daar een zeer aardig gedeelte van de stad en doet aan het hartje van Londen b.v. aan Bookseller's Row of zoo denken. —
Moge het in vervolg van tijd ook mij gegeven worden, nog eens

te spreken zooals ik het van zoo velen hoorde, en elken Zondag opnieuw hoor. — Ik doe mijn best om er mij met alle kracht in te werken. Ben bezig een uittreksel te maken van de geschiedenis van de Kerkhervorming, er is veel opwekkends en aantrekkelijks in de geschiedenis van die dagen.
Verleden week was ik een avond bij den ouden Ds. Meyes en ontmoette daar diens zoon Ds. Jeremie Meyes met zijn vrouw, een dochter van professor Tilanus, en twee zijner zonen, de een op het gymnasium hier, en de andere opgeleid wordende voor ingenieur. De laatste heeft geholpen om die kappen hier op de werf, (waaronder de schepen worden gebouwd, waar wij dien middag toen gij hier waart, met Oom heengingen), te bouwen en ook de nieuwe Kattenburger brug.
Het was een aardige avond, en wij spraken over allerlei in het buitenland. Hij is een zeer begaafd man en heeft een schoon talent en een groot geloof, 'k hoorde hem in de Westerkerk. Zag hem van den preekstoel afkomen, en de kerk doorgaan na de preek, en die hooge, edele gestalte, en dat vermoeide en bleeke gelaat, en dat edele hoofd, het haar reeds met grijs doormengd, maakte veel indruk op mij. Zóó van dat werk vermoeid te zijn, dat is een zegen.
Vandaag zult gij misschien wel naar Scheveningen gaan, heb een goeden Zondag, wat zou ik graag eens op uw kamertje zijn. Hoorde van thuis dat gij waarschijnlijk binnenkort weer eens naar Mauve, naar zijn huis in de duinen gaat, en er een nacht zult logeeren, in gedachten zie ik U daar zitten, en wat gijlieden zoo al zult bespreken weet ik ook wel.
Mendes had mij verleden week gesproken over een zeer interessant gedeelte van de stad, n.l. de buitenwijk, die zich uitstrekt van de Leidsche Poort, dus dicht bij het Vondelspark, tot het station van de Holl. Spoor. Ben daar gisteren heen geweest, een gedeelte kende ik reeds, en kent gij geloof ik ook, n.l. dat bij het station. Er zijn zeer veel molens, houtzagerijen, arbeiderswoningen met tuintjes, ook oude huizen, van allerlei en zeer bevolkt en de wijk is doorsneden door allerlei kleine grachten en vaarten, vol schuiten en allerlei schilderachtige bruggen enz. Het moet wel een heerlijke zaak zijn om dominee in zoo'n wijk te wezen.
De studie is lastig kerel, maar volhouden moet ik.
Mocht gij dezer dagen bij Mauve en Jet komen, groet hen dan hartelijk voor mij, en breng er aangename uren door en zeg de

duinen en de zee maar eens voor mij goeden dag. En zeg Mauve de photographie naar zijn teekening, de Ploeg op den akker, op mijn kamertje hangt, en mij telkens weer aan hem herinnert. Leest gij iets moois? Ik zou zoo graag aan het lezen willen gaan van heel veel boeken, maar mag niet.
Als gij John Halifax eens kunt krijgen, lees het dan nog maar eens, al is het wij het met weemoed lezen, toch laat ons niet zeggen ,,dat is niet voor mij'', want het is goed te blijven gelooven in alles wat goed en edel is. — Onlangs is naar ik hoorde, de man overleden wiens leven en karakter tot het schrijven van dat boek aanleiding gaf, hij heette Harper en was het hoofd van een uitgebreiden boekhandel te Londen.
Eens ontmoette ik te Londen op straat de schilder Millais juist nadat ik zoo gelukkig was geweest verscheiden van zijn schilderijen te zien, en die edele figuur deed mij aan John Halifax denken. Millais schilderde eens de verloren penning, eene jonge vrouw die des morgens vroeg in de schemering naar de penning, die zij verloren heeft, zoekt (er is een gravure van: The lost mite), en niet het minst mooi is in zijn werk een herfstlandschap: Chill October.
à Dieu kerel, ontvang in gedachten een hartelijken handdruk en geloof mij, na groeten ook aan Uw huisgenooten

Uw zoo liefh. broer Vincent.

De zaal in het Trippenhuis waar de Staalmeesters van Rembrandt hangen is weer open, uit de kerk komende liep ik er even heen, vlak naast de Rembrandt hangt dat bewuste portret van v. d. Helst.

103

Waarde Theo, Amsterdam 27 Juli 1877.
Dank voor Uw laatsten brief, van huis hoorde ik dat gij reeds bij Mauve zijt geweest, dat zal wel een goede dag zijn geweest, bij gelegenheid hoor ik er zeker wel eens van.
Hierbij eene bijdrage voor Uwe verzameling n.l. drie lithographieën naar Bosboom en twee door J. Weissenbruch, vond ze dezen morgen bij een boekenjood. — Zou dat eene naar Bosboom de kerk te Scheveningen zijn? Het andere is de groote kerk te Breda, het derde naar zijn schilderij dat op de groote tentoonstelling te Parijs geweest is. Die twee naar Weissenbruch troffen mij —

misschien hebt gij ze al, maar mogelijk ook wel niet. Ga toch maar door met het verzamelen van dergelijke prenten, en van boeken ook.
Tegenwoordig verzamel ik Latijnsche en Grieksche thema's en allerlei geschriften over geschiedenis enz. Ben aan een over de kerkhervorming bezig, dat nog al lang wordt.
Sprak onlangs een jongmensch, die pas zijn admissie-examen voor de Leidsche Hoogeschool had gedaan met gelukkigen uitslag — gemakkelijk is het niet, hij vertelde mij wat hem gevraagd was; maar 'k heb toch maar goeden moed, met Gods hulp zal ik er doorkomen en door de volgende examens ook. Mendes heeft mij alle hoop gegeven dat wij aan het einde van drie maanden zoo ver zullen komen, als hij zich had voorgesteld indien het goed ging. Toch zijn Grieksche lessen in het hartje van Amsterdam, in het hartje van de Jodenbuurt, op een zeer warmen en drukkenden zomermiddag, met het gevoel dat vele moeilijke examens, die door zeer geleerde en listige Heeren professoren zullen worden afgenomen, boven het hoofd hangen, wel eens meer benauwend dan de Brabantsche korenvelden die nu wel mooi zullen zijn op zulk een dag. — Maar wij moeten maar door alles ,,voortstreven'' zooals Oom Jan zegt.
Een paar dagen geleden vielen bij de Kattenburgerbrug een paar kinderen in het water. Oom zag het en kommandeerde de sloep van de Makassar, die in het dok ligt. Er werd een jongetje opgehaald; met twee scheepsdokters, die Oom er naar toe zond, ben ik met de mannen die het jongske droegen in eene apotheek geweest, en zijn alle pogingen in het werk gesteld om het kind weer bij te brengen, doch dat is niet gelukt. Terwijl werd het herkend door den vader, die op de werf stoker is, en is het lijkje in eene wollen deken naar huis gebracht. Nog anderhalf uur heeft men gezocht, meenende er nog een meiske ook was ingevallen, doch dat schijnt gelukkig zoo niet te zijn. 's Avonds ben ik nog eens naar de menschen terug geweest, het was toen reeds donker in huis, het lijkje lag zoo stil in een zijkamertje op een bed, het was zoo'n lief jongske. Er was groote droefheid, dat kind was het licht van dat huis als 't ware, en dat licht was nu uitgedoofd. Al uit zich de smart bij ruwe menschen ook ruw en zonder waardigheid, zooals bij de moeder onder anderen, toch gevoelt men in zulk een klaaghuis veel, en die indruk bleef mij den geheelen avond, toen ik nog een wandeling maakte, bij.

l.l. Zondagmorgen deed ik een mooien tocht, n.l. eerst naar de vroegpreek: Ds. Posthumus Meyes in de Noorderkerk, toen naar het Bickerseiland, waar ik op den dijk langs het IJ wandelde tot het weer kerktijd was, en toen naar de Eilandskerk waar Oom Stricker preekte. Zoo gaat de tijd voort en snel ook, wij zijn reeds weder bijna aan het einde der week. Hoe gaat het U kerel, zoo heel dikwijls dagelijks denk ik aan U. God helpe ons om al worstelende boven te blijven, het is goed, gij U aan goede artisten aansluit, ook ik klem mij nog zoo aan de gedachtenis van velen hunner vast.
Overwin het kwade door het goede, staat er, en daar kan men naar zoeken, en daartoe kan God helpen en ons de dagen dragelijk maken met veel goeds er tusschen door, en ons voor al te groot zelfverwijt bewaren.
Toen Oom Jan dien middag waarop dat ongeluk gebeurde, de sloep en de dokters kommandeerde om te gaan helpen, zag ik hem in zijn element.
Nu moet ik aan mijn werk, maar moet toch nog dit blaadje vol schrijven. Ben 's morgens nog al eens vroeg op, en als de zon dan opgaat over de werf en eenigen tijd later het werkvolk komt, is het een heerlijk gezicht uit het raam, en zou ik U wel eens hier wenschen. Zou ik later op zoo'n morgen nog eens zitten werken aan een preek over ,,Hij doet zijn zon opgaan over boozen en goeden'', of over ,,ontwaak gij die slaapt en sta op uit de dooden en Christus zal over U lichten'' of over ,,Het is goed den Heer te prijzen in den morgenstond en het is den oogen goed de zon te aanschouwen'', ik hoop het.
Het is toch alsof de zon nergens zoo mooi schijnt als in eene pastorie of in eene kerk. Het is heerlijk om aan de geschriften te werken zoo 's morgens vroeg.
Als gij tijd en een postzegel en papier hebt schrijf dan weer eens spoedig, oom Jan laat U groeten.
Daar in de duinen moet het dien avond, dien gij beschrijft wel goed geweest zijn. Bij oom Cor in den winkel zag ik dezer dagen ,,Les évangiles'' van Bida,*) wat is dat mooi, het is niet om te zeggen hoe mooi het is; er is zeer veel in dat werk dat aan Rembrandt doet denken.
En nu een handdruk in gedachten, en van harte het beste U toegewenscht, en geloof mij steeds Uw zoo liefh. broer Vincent.

*) Schilder van Oostersche onderwerpen, leerling van Delacroix.

104 Waarde Theo, Amsterdam, 3 Augustus '77.
Dank voor uw laatste schrijven, waar ik blijde mede was en waarvoor hartelijk dank.
Gij zijt dus bij Mauve geweest, en hebt het er goed gehad, hebt gij nog bij hem zijnde geteekend? Bij Weissenbruch was ik ook eens op het atelier, een paar dagen voor mijn eerste vertrek naar Londen, en de herinnering aan wat ik daar zag van studies en schilderijen, is mij nog zeer duidelijk, even als die aan den man zelven. Vertel eens iets van de tentoonstelling, die gisteren zal zijn geopend, als gij weer schrijft, wat zouden de artisten hier op de werf veel dat geschikt is om geschilderd te worden, kunnen vinden.
Ds. Meijes was eenige dagen geleden hier met twee zijner zoons, en Oom gaf ons permissie om de werf en de werkplaatsen te gaan zien, de smederijen enz. waren nu natuurlijk aan den gang, dien Zondag dat wij er samen waren stond alles daar stil; ik was ook met Oom Pompe en Jan op het wachtschip de Wassenaar, dat ook zeer interessant is.
Deze week was het huis hier vol volk. Oom en Tante Pompe en Jan, Oom Cor, Vincent en Bertha v. Gogh uit Haarlem. Laatstgenoemde is een zeer lief meisje.
Was l.l. Zondag in de vroegkerk bij Ds. Hasebroek, en des morgens weer in die Oudezijds Kapel, waarvan ik u reeds vertelde.
Zoo dag bij dag doe ik mijn best er mij in te werken, en in het Latijn en Grieksch vooral, en heb reeds heel wat thema's gemaakt, samengesteld uit zinnen die mij aan de oude schooldagen herinneren, als b.v.: ,,Welken zeer uitstekenden wijsgeer hebben de Atheners ter dood veroordeeld? Den zeer braven en wijzen Socrates. Ons leven is zeer gelijk aan eene reis en blootgesteld aan zeer vele en zeer groote rampen en ongelukken. De natuur van Odysseus en de druiven van den wijngaard''.
Dezen morgen was ik vroeg op, het had des nachts veel geregend, maar zeer vroeg brak de zon door de wolken heen, de grond en de stapels hout en balken op de werf waren doornat, in de plassen weerkaatste de lucht geheel goud door de opkomende zon en om 5 uur zag men al die honderden werklieden, als kleine zwarte figuurtjes overal heen zich verspreiden. Nog al dikwijls kom ik op de studeerkamer van Oom Stricker. Hij is zeer knap en bezit heel wat mooie boeken en heeft een groote liefde voor zijn werk en betrekking. Had l.l. Maandag een zeer opgewekten brief van Pa uit Helvoirt.

Van huis hoorde ik dat gij eene rekening van Dr. Coster hebt gekregen groot f 40., dat is nog al een kruis en het betalen daarvan zal u herinneren aan het gevoel dat men heeft, wanneer een kies getrokken wordt; kon ik u maar wat bijstaan, maar dat ik goud noch zilver heb, dat weet gij wel. Door list moet ik aan geld voor de zakjes in de kerk komen, dikwijls, b.v.: door het in een tabakswinkel voor centen wisselen van postzegels, maar jongen al worstelende blijven wij boven en gij weet dat van de armen in het Koninkrijk Gods wordt gezegd, dat zij Zalig zijn.
Telkens als ik Oom Vincent weer zie, treft mij opnieuw iets onbeschrijfelijks liefs en ik zou zeggen goeds en geestigs dat in hem is, wat het is weet ik niet. Pa heeft het nog veel meer, en Oom Jan heeft het in een anderen vorm, en in oom Cor is het ook; onder honderd menschen zal men er niet altijd één vinden, die aan hen herinnert, laat ons hun beeld en hunne gedachtenis maar bewaren. Zou het dat zijn wat Fénélon in zijn Télémaque als volgt beschrijft?
Celui auquel il s'était adressé par hasard était un étranger, qui avait un air majestueux mais cependant quelque chose de triste et d'abattu, il paraissait revenir quelquefois à d'autre temps, il avait quelque chose soit de très décidé ou d'ému et d'agité. A peine écoutat-il d'abord la question de Télémaque, mais enfin il répondit: Ulysse, vous ne vous trompez pas, a été reçu chez le roi Alcinous, comme en un lieu où l'on craint Dieu et où l'on exerce l'hospitalité, mais il n'y est plus, et vous le chercheriez inutilement, il est parti pour Ithaque, si les Dieux irrités souffrent enfin qu'il puisse revoir ses Dieux pénates. — Télémaque le regardait fixement; plus il le regardait plus il était ému et étonné. Cet inconnu, disait-il à Mentor, m'a répondu comme un homme, qui écoute à peine ce qu'on lui dit, et qui est plein d'amertume. Je plains les malheureux depuis que je le suis, et je sens que mon coeur s'intéresse pour cet homme, sans savoir pourquoi. Il m'a assez mal reçu, à peine a-t-il daigné m'écouter et me répondre. Alors Mentor lui dit: Je ne m'étonne point mon cher Télémaque de vous voir ému ainsi. La cause de votre douleur qui vous est inconnue, ne l'est pas à Mentor, c'est la nature qui parle et qui se fait sentir, c'est elle qui attendrit votre coeur, l'inconnu qui vous a donné une si vive émotion est le grand Ulysse. Il s'en va tout droit à Ithaque,

déjà il est bien près du port, et il revoit enfin ces lieux si longtemps désirés.
Vos yeux l'ont vu mais sans le connaître, bientôt vous le verrez et vous le connaîtrez et il vous connaîtra, mais maintenant les Dieux ne pouvaient permettre votre reconnaissance hors d'Ithaque. Son coeur n'a pas été moins ému que le vôtre, il est trop sage pour se découvrir à nul mortel, dans un lieu où il pourrait être exposé à des trahisons. Ulysse votre père est le plus sage de tous les hommes, son coeur est comme un puits profond, on ne saurait y puiser son secret. Il aime la vérité et ne dit jamais rien qui la blesse, mais il ne la dit que pour le besoin et la sagesse, comme un sceau tient toujours ses lèvres fermées à toutes paroles inutiles. Combien a-t-il été ému en vous parlant? combien s'est-il fait de violence pour ne point se découvrir, que n'a-t-il point souffert en vous voyant. Voilà ce qui le rendit triste et abattu.''
En nu kerel een hartelijken handdruk in gedachten. Groet hen bij Mauve en als gij anderen ziet, vooral ook uw huisgenooten; heb het zoo goed mogelijk, van harte wensch ik toe uitkomst te vinden voor de betaling van die rekening. à Dieu en geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

105

Waarde Theo, Amsterdam 5 Augustus 1877.
Dank voor uw brief van gisteren, dat was een goede, waar men wat aan heeft en die mij een ware verkwikking was.
Ik vond er een paar postzegels ingesloten, waarvoor hartelijk dank, verder zegt gij een postwissel te zullen sturen opdat ik naar 's Hage zou komen om de tentoonstelling van teekeningen te zien. Die postwissel is heden, Zondagmorgen, ook gekomen, dank daarvoor en voor Uw vriendelijk aanbod, echter zend ik U het geld terug en kom niet, hoe gaarne ik ook al de mooie en interessante zaken, waarvan gij schrijft, zou zien.
Heb reeds geweigerd om naar Baarn te gaan, ten eerste omdat ik mijn Zondag liever besteed met hier eenige malen naar de kerk te gaan en nog wat te schrijven en te studeeren, ten tweede omdat ik het geld van de reis aan Oom Stricker, die geld van Pa heeft waarover ik desnoods kan beschikken, zou moeten vragen, en dat zoo min mogelijk hoop te blijven doen.
Ga ik naar 's Hage, dan moet ik ook naar Baarn, en dan blijft het niet bij één keer — quoi qu'il en soit — 't is beter van niet.

Daarenboven jongen, ik weet gij het zelf zoo noodig hebt. Toch hartelijk dank hoor. Ik ben er niet rouwig om dat ik niet altijd geld op zak heb. Naar zoo ontzettend veel zaken heb ik groote begeerte, en als ik geld had zou ik het misschien spoedig uitgeven aan boeken en andere zaken, waar ik best buiten kan, en die mij van de onmiddellijk noodige studie zouden aftrekken. Zelfs nu is het niet altijd gemakkelijk tegen de afleiding te vechten, en als ik geld had zou dat nog erger worden. En men blijft hier op de wereld toch altijd arm en behoeftig, dat heb ik al wel reeds gezien; in één ding echter kan men rijk worden, in God, en dat is een deel, dat niet zal weggenomen worden. En er kan een tijd komen waarin wij ons geld beter kunnen besteden dan aan de beste boeken enz., en waarin men spijt zou hebben als men veel uitgaven voor zich zelven gedaan had in zijn jongen tijd, — als wanneer wij misschien eens een eigen huishouding hebben en anderen om voor te zorgen en te denken. In het midden des levens zijn wij in den dood, dat is een woord dat ons allen ook persoonlijk aangaat, dat is eene waarheid, die wij weer bevestigd zien in hetgeen gij mij mededeelt aangaande Carolien v. S. en vroeger zagen wij dat ook aan een andere uit datzelfde huis. Het heeft mij getroffen en van ganscher harte hoop ik dat zij nog herstellen zal, o wat is er een droefenis en treurigheid en lijden in de wereld, en in het openbaar en in het verborgene. Wat is er veel veranderd in dat huis, wanneer men het vergelijkt bij wat het was eenige jaren geleden, ,,das war vor langen Jahren, wenn wir beisammen waren''; dat was de tijd van ,,der Wirthin Töchterlein'', en Longfellow zegt: ,,there are thoughts, that make the strong heart weak'', maar daar staat ook bovenal: ,,Laat hem die de hand aan den ploeg slaat, niet omzien en wees een man''. De plaat naar de schilderij van Ruijsdael, Haarlem en Overveen heb ik er eens op aangezien, die schilder wist het ook wel.

In geval zij spoedig zoover herstelt, dat zij weer naar 's Hage mag vervoerd worden, en gij haar dan ziet, groet haar dan en als gij een woord kunt vinden om haar op te wekken of moed te geven, en haar er aan te herinneren, hoe groote reden van zijn zij heeft en als het ware recht om te leven om harer kinderen wil vooral, zeg het dan en gij doet een goed werk. Een krachtig woord uit het hart op zijn tijd gesproken, kan verkwikken en goed doen. Was hedenmorgen nog al vroeg op en ging om ongeveer 6 uur de deur uit naar de vroegkerk, daarna wandelde ik door allerlei

oude straten, waar ik U wel bij had willen hebben; gij kent het schilderij (tenminste de lithographie en houtsnee er naar) van Daubigny: Le pont Marie, daar dacht ik aan. Ik wandel graag in oude nauwe, min of meer sombere straten met apotheken, steen- en andere drukkerijen, en winkels van zeekaarten en magazijnen van scheepsvictualiën enz., die men daar bij de Oudezijds Kapel en de Teertuinen en het eind van de Warmoesstraat vindt, alles spreekt daar. Toen nog even Vos*) en K. gaan goedenmorgen zeggen, en toen naar de Eilandskerk, waar Ds. ten Kate, de dichter van de Schepping en schrijver van vele mooie boeken, preekte over Rom. 1:15—17. Het was een zeer volle kerk, en als men die gezichten zoo aanzag, dan zag men iets van het *geloof*, want daarvan stond op menig gelaat, op dat van mannen, en op dat van vrouwen, op verschillende wijze in de trekken geschreven, iets te lezen.
Zijn stem had soms klanken en uitdrukkingen als die van Pa, en hij sprak zeer goed en uit een overvol hart, en hoewel de preek niet kort was, de kerk was uit voor men het wist bijna, want zijn woord boeide zoo, dat men aan geen tijd dacht.
Heb verleden week tot afwisseling een uittreksel gemaakt van de reizen van Paulus en daar een kaartje bij geteekend, dat is een bezitting.
Oom Stricker gaf mij onlangs een boek over de Aardrijkskunde van Palestina (Duitsch, v. Raumer), dat hij dubbel had.
Dit is wel een aardig gedeelte uit Télémaque: Mentor dit: la terre n'est jamais ingrate, elle nourrit toujours de ses fruits ceux qui la cultivent soigneusement et avec amour, elle ne refuse ses biens qu'à ceux, qui craignent de lui donner leurs peines. Plus les laboureurs ont d'enfants plus ils sont riches, si le prince ne les appauvrit pas, car leurs enfants dès leur plus tendre jeunesse commencent à les secourir. Les plus jeunes conduisent les moutons dans les pâturages, les autres, qui sont plus grand, mènent déjà les grands troupeaux, les plus âgés labourent avec leur père. Cependant la mère prépare un repas simple à son époux et à ses chers enfants, qui doivent revenir fatigués du travail de la journée, elle a soin de traire ses vaches et ses brebris, et on voit couler des ruisseaux de lait; elle fait un grand feu autour duquel toute la famille innocente et paisible prend plaisir à chanter tout le soir, en attendant le doux sommeil.....''

*) Ds. Vos schoonzoon van Ds. Stricker.

Vooral is het aardig als men het zich denkt geïllustreerd door de etsen van Jacque.
Daar net komt Uw briefkaart, dank voor het spoedig bericht, van harte hoop ik dat gij een goeden Zondag hebt gehad. De nichtjes Fanny en Bet 's Gr. en Bertha zijn nog hier en zijn bloemen in het huis.
Bertha vooral is een aardig meiske. Groet Uw huisgenooten en ontvang in gedachten een handdruk van

Uw zoo liefh. broer Vincent.

Kan geen couponnetje krijgen, dan moet ik het U in postzegels terugzenden.

106

Waarde Theo, Amsterdam 18 Augustus 1877.
Het is mij een behoefte U weder eens te schrijven, misschien duurt het nog een betrekkelijk langen tijd eer wij elkander weerzien, hoewel toch in elk geval ik hoop dat wij met Kerstmis samen te Etten zullen zijn.Tante Mina was 1.1. Zondag jarig en daar dien avond zijnde, vroeg Oom Stricker mij het een en ander, en scheen niet ontevreden.... ik merk wel dat ik een eind ben gevorderd. Donderdagmorgen had ik het wel aardig; Oom was uit de stad naar Utrecht, en om 7 uur moest ik bij Stricker zijn, omdat Jan naar Parijs ging en ik beloofd had hem uitgeleide te doen tot aan het station van de Holl. Spoor. Was dus vroeg opgestaan en zag de werklieden op de werf komen, terwijl de zon heerlijk scheen. Gij zoudt schik hebben in dat eigenaardig gezicht van dien stroom zwarte figuren, groot en klein, eerst in de nauwe straat waar de zon maar even in schijnt en dan later op de werf. Heb daarna ontbeten met een stuk droog brood en een glas bier, dat is een middel dat Dickens aanraadt aan hen, die op het punt zijn van zelfmoord te begaan, als zijnde zeer geschikt om hen althans voor eenigen tijd van dat voornemen te doen afzien. En ook al is men nu niet juist in zoo'n stemming, is het wel goed dat toch nu en dan eens te doen, en er b.v. aan Rembrandt's schilderij de Emmausgangers bij te denken. Wandelde voor ik naar Stricker ging nog door de Jodenbuurt en op den Buitenkant, oude Teertuinen, Zeedijk, Warmoesstraat en langs de Oudezijds Kapel en de Oude- en Zuiderkerk, door allerlei oude straten met smederijen en kuiperijen enz. en door oude stegen, zooals de Niezel, en grachten met oude

smalle bruggen zooals die waar wij dien avond te Dordt stonden. Het was aardig om daar in de vroegte de beweging te zien beginnen. Heb een geschrift gemaakt waarin al de gelijkenissen in orde gerangschikt zijn en de wonderen enz., en ben ook bezig dit zelfde in het Engelsch en Fransch te doen, in afwachting er later ook Latijn en Grieksch bij komt. Overdag heb ik het druk voor Mendes en doe het dus 's avonds laat of b.v. heden tot diep in den nacht en 's morgens. Zoolang in Engeland en Frankrijk geweest zijnde, zou het niet goed zijn indien ik de talen niet langzamerhand grondiger machtig werd en ze tenminste onderhield, er staat: ,,polissez le sans cesse et le repolissez'' en ook: ,,travaillez, prenez de la peine''. Hoe hebt gij het kerel, schrijf weer een woordje als gij kunt, gij vindt het immers goed dat ik U het geld terugzond, en weet, ik zoo heel *heel graag* komen zou, om U eens weer de hand te drukken en ook om de tentoonstelling. Maar voorloopig ga ik 's Zondags de stad niet uit, het mag niet.
Had dezen morgen nog een gesprek met Mendes over M. Maris en liet hem die lithographie van die 3 kinderen, en ook ,,un baptême'' zien, en hij begreep het zeer goed. Mendes doet mij wel eens denken aan L'imitation de Jésus Christ van Ruyperez.
Weet gij iets naders aangaande Caroline? Ben nog even heen en weer geweest naar Utrecht op den dag van de receptie van Hendrik *), heb ook voor U gelukgewenscht. Het was er zeer deftig, veel mooi groen in de kamer, de bruid zag er lief uit.
Te Utrecht zag ik den Dom nog en een andere oude kerk en het academiegebouw, dat heeft zeer veel van de Cloisters bij Westminster Abbey.
Dag Theo, heb het zoo goed mogelijk, groet Uw huisgenooten. Ontvang de groeten van Oom Jan. à Dieu, een handdruk in gedachten van Uw zoo liefh. broer Vincent.

107

Waarde Theo, Amsterdam 27 Augustus 1877.
Het gaat tegen Moe's verjaardag, daarom stuur ik U hierbij een couponnetje van f 1.23½, want ik zou wel gaarne met U samen iets geven. Het is niet veel, maar alles wat ik heb, als gij er even veel bij legt dan kunnen wij er echter een goede photographie voor hebben. Gij zult er zelf wel een uit kiezen. ,,Le Christ mar-

*) Zoon van oom Jan van Gogh.

chant sur la mer'' van Jalabert is weer duurder, daar had ik anders aan gedacht, en weer heel veel duurder zijn de Emmausgangers van Rembrandt. Enfin, gij weet het ook wel en zult wel een goede keus doen, maar schrijf desnoods op een briefkaart den titel van wat gij zult gekozen hebben.
Dank voor uw brief waar ik blij mee was, evenals met een opgewekten brief van huis, die gisteren kwam.
Gisteren was het een regenachtige morgen, zoodat ik mijn overjas reeds aantrok om naar de vroegpreek in de Noorderkerk te gaan. Daar preekte Ds. Posthumus Meijes (de jonge n.l.) over Hand. IV : 11. ,,Deze is de steen die van de bouwlieden veracht is, welke tot een hoofd des hoeks geworden is''.
Zijn zoon kwam gisteren hier, en was eenigen tijd op het studeerkamertje, kwam n.l. vragen of ik dezen avond daar aan huis wilde komen, wat ik gaarne heb aangenomen. Was ook nog eens bij den ouden Ds., zijn vader, verleden week. Was gisterenmorgen ook in de Eilandskerk bij Oom Stricker, die sprak over Luk. XI : 28. Des middags en een gedeelte van den avond ben ik bij Oom Stricker geweest en had dus een goeden Zondag; heb dikwijls gedacht hoe gij het zoudt hebben.
Zoudt gij in het najaar de reis doen, en dan ook naar Amsterdam komen? Van harte hoop ik dat, schrijf het eens zoodra gij iets dien aangaande hoort. En wij moeten het zoo zien te schikken gij hier kwaamt logeeren, er is in huis plaats genoeg en het hoeft maar een woord aan Oom te kosten. Wij moeten maar woekeren met den tijd en gelegenheid om samen te zijn. Heb vandaag nog heel wat te werken; hebt gij het druk in de zaak?
Verleden week is er op de werf een schip (monitor de Draak) te water geloopen, dat was interessant om te zien en een groote vreugde voor het werkvolk. Op Bickerseiland zijn ook veel scheepstimmerwerven, maar voor kleinere vaartuigen; als ik er kom, zie ik ze altijd maar eens goed aan, als men zelf wil leeren werken moet men op de werklieden letten, en als men een studeerkamertje heeft op de werkplaatsen; want evenals op een scheepstimmerwerf in aanbouw zijnde grootere en kleine schepen liggen en geleidelijk klaar komen, en ook van stapel loopen, zoo moeten ook op een studeerkamer grootere en kleinere werken worden ontworpen en ,,by patient continuance in well doing'' voortgezet en met Gods zegen voleindigd.

Jongen ik verlang zoo naar U, kom maar spoedig en zie het zoo te schikken, wij eenigen tijd kunnen samen zijn.
Zouden wij misschien nog een Zondag hier samen kunnen hebben, zoo gaarne zou ik wenschen gij de Oudezijds Kapel eens zaagt, en er den een of ander, b.v. Oom Stricker, eens hoordet. Toe, zie het te schikken.
Dat boek van Daudet, waarover gij schrijft, ken ik niet.
Nu, ik moet aan de Grieksche thema's, groet Uwe huisgenooten en ook Mauve en Jet als gij er komt. à Dieu beste broer, een hartelijken handdruk in gedachten, gaarne stuurde ik U meer voor Moe's verjaardag, maar 't kan niet, heb het zoo goed mogelijk, geloof mij steeds

Uw liefh. broer Vincent.

Oom Jan heeft plan voor 8 dagen naar Helvoirt te gaan met 1 Sept., dan hoop ik daarvan te profiteeren door 's avonds lang beneden in de kamer te zitten schrijven, dat kan ik anders ook wel, maar oom's slaapkamer is vlak bij en ik moet dus voorzichtig zijn; kan wel op mijn slaapkamer gaan zitten, maar daar is de verzoeking om te gaan rusten te sterk als het laat is, en op mijn studeerkamertje is geen gas.

108

Waarde Theo, Amsterdam 4 September 1877.
Hierbij een woordje voor A. en voor L., toe schrijf gij er wat bij, en zend het dan tegen Moe's verjaardag. (Ik wil er U wel bij zeggen dat de reden waarom ik ze aan U stuur, is dat ik vrees tegen dien tijd geen postzegels te hebben, behalve voor thuis. Schrijft gij soms eerst later, laat dan ook dezen maar wachten).
Oom Jan is l.l. Zaterdag naar Helvoirt gegaan, tot den 10^{en} Sept. denkt hij weg te blijven en dus is het dezer dagen hier stil in huis, maar toch vliegen de dagen om, daar ik dagelijks les heb en daarvoor moet werken, en zoo graag zelfs nog de dagen wat langer zou willen hebben, om nog wat meer af te krijgen, want het is niet altijd gemakkelijk werk, en al heeft men er ook een geruimen tijd op gezeten, geeft het nog maar een schrale voldoening, enfin wat moeilijk is, is goed, daarvan voel ik de overtuiging in mij, ook al ziet men geen resultaten.
Ben voorts bezig om l'Imitation de Jésus Christ geheel over te schrijven van een Fransche uitgave, die ik van Oom Cor te leen

heb, dat boek is subliem, en hij die dat schreef moet wel een man naar Gods hart zijn geweest; ik kreeg eenige dagen geleden, misschien omdat ik die lithographie naar Ruyperez zoo dikwijls aanzie, zulk een onweerstaanbaar verlangen naar dat boek en vroeg het aan Oom Cor te leen; nu zit ik daar 's avonds aan te schrijven, het is een heel werk maar een goed gedeelte staat er op, en ik weet geen beter manier om er wat van in het hoofd te krijgen. Ook heb ik Bossuet ,,Oraisons funèbres'' maar weer eens gekocht (voor 40 cts. ben ik ze machtig geworden), ik voel mij gedrongen om de zaak met kracht aan te vatten, ik denk wel eens aan dat woord ,,de dagen zijn kwaad'' en men moet zich wapenen en trachten zoo veel mogelijk iets goeds in zich te hebben om te kunnen weerstaan en voorbereid te zijn.

Het is zooals ge weet, geen kleine onderneming, en den uitslag weten wij niet, en dus in elk geval wil ik trachten een goeden strijd te strijden.

Het is een eigenaardig boek dat van Thomas à Kempis, daar zijn woorden in zoo diep en ernstig, dat men ze niet zonder ontroering en bijna vrees kan lezen, tenminste als men ze leest met een oprecht verlangen naar licht en naar waarheid, die taal is wel de welsprekendheid die harten wint omdat zij uit het hart voorkomt. Gij hebt het immers?..... Er is iets dat ik mij gedrongen voel te zeggen tegen U voor wien ik geen geheimen heb.— In het leven van Oom Jan, van Oom Cor, van Oom Vincent is veel, veel goeds en schoons maar toch ontbreekt er iets aan. Zoudt gij niet denken, dat als de twee eerstgenoemden, zooals dat dikwijls gebeurt, des avonds hier in die U bekende mooie en stemmige kamer zitten te praten, dat niet een gezicht is dat het hart goed doet, vooral als men hen aanziet met liefde zooals ik dat doe? En toch — de Emmausgangers van Rembrandt zijn nog mooier en dat had het kunnen zijn, en nu is het dat wel bijna, maar niet geheel. Pa heeft wat zij missen — ,,het is goed een Christen te zijn en bijna en ook geheellijk want dat is het eeuwige leven'', en nu zal ik nog zelfs verder gaan en zeggen: hetgeen in hen ontbreekt, ontbreekt in hun huis en in de hunnen, en dan zult gij zeggen of tenminste denken, aan den man, die den splinter in zijns broeders oog zag en niet merkte den balk in zijn eigen oog — en dan zal ik daarop antwoorden: daar is mogelijk wel wat van aan, maar dit althans is een waar woord: ,,het is goed een Christen te zijn en bijna en ook geheellijk.''

Eenige dagen geleden bracht ik een avond door in de studeerkamer

van Ds. Meijes, niet den ouden Ds. maar dien bewusten man, die mij in de kerk zoo had getroffen.
Het was een aardige avond, hij vroeg een en ander over Londen, waarop ik hem nog al kon antwoorden en hij vertelde mij van zijn werk en den zegen dien hij zoo blijkbaar had ondervonden. Op die kamer hing een zeer goede houtskoolteekening, voorstellende een godsdienstoefening, die hij gewoon was des winters 's avonds bij zich aan huis te houden, zeer goed, Israëls zou er wel plezier in hebben gehad, werklieden en hunne vrouwen maakten het gehoor uit. In het boek van Doré over Londen staan ook wel dergelijke onderwerpen.
Ben ook nog een avond bij Stricker geweest, en hoorde Oom l.l. Zondag preeken over 1 Kor. III: 14 ,,zoo iemands werk blijft, dat hij daarop gebouwd heeft, die zal loon ontvangen''.
Het is mij dikwijls als voelde ik reeds iets van zegen en van verandering in mijn leven.
Wat zou ik graag U allerlei dingen hier wijzen en laten zien, zoo dikwijls denk ik in de Jodenbuurt en ook op andere plaatsen aan de Groux, daar zijn interieurs met houthakkers, timmerlieden, kruidenierswinkels, smidsen, apothekers enz. enz., die hem in verrukking zouden hebben gebracht; zoo zag ik dezen morgen een groote donkere wijnkelder en pakhuis openstaan, daar kwam een schrikbeeld voor mijn geest een oogenblik, gij weet wel wat — in het donker verwulf liepen mannen met licht heen en weer, dat is nu wel iets dat men dagelijks zien kan, maar er zijn oogenblikken waarop de dagelijksche gewone dingen een buitengewonen indruk maken, en een diepe beteekenis en een ander aanzien schijnen te hebben. Dat wist de Groux zoo goed in zijn schilderijen en vooral ook in zijn lithographiën te brengen.
Daar juist terwijl ik dezen zit te schrijven, komt uw brief. Dank er voor; wat mij zeer verraste was dat Gladwell te 's Hage is. Doe hem mijn hartelijke groeten en och wat zou ik graag hebben, dat hij eens hier kwam; schreef hem dadelijk een briefkaart om hem te vragen zijn best te doen om ook nog naar Amsterdam te komen, tracht ook gij hem er toe te bewegen. Gij weet zelf hoe interessant het voor een vreemdeling is om de stad te zien, de werf en buurt hier ook, en wat zou ik hem graag den weg wijzen zooveel in mijn vermogen is. En ik verlang naar zijn bruine oogen, die zoo konden glinsteren als wij de schilderijen van Michel en anderen bezagen, of over ,,many things'' spraken. Ja het zou

niet kwaad zijn als hij maar kwam, en zoo lang mogelijk bleef zelfs, en ik geloof dat wij wel zouden voelen er iets oprechts gemeends in onze vroegere vriendschap was, en dat die niet klein was; als de tijd daarover heen gaat voelt men dat niet altijd levendig meer ,,but it is not dead, but it sleepeth'' en opdat het weer wakker en levendig worde, is het goed elkander weer te zien.
Hierbij een woordje voor hem, mij dunkt hij moet Holland niet uitgaan zonder het Trippenhuis en van der Hoop te hebben gezien; doe uw best maar om te maken hij het doet, tenminste als het zoo kan gebeuren en hij het niet tegen zijn zin doet. 'k Moet van avond nog opzitten zoo lang ik de oogen kan open houden, en eindig dezen dus, heb ik tijd schrijf ik het blaadje nog vol.
Als uw kennismaking met Gladwell wat krachtig is en wat goeds achter laat, dat zou ik heerlijk vinden, 't is al een heele tijd geleden sedert ik hem het laatste zag.
à Dieu ontvang een handdruk in gedachten, heb het goed, geef een hand aan Gladwell voor mij, en geloof mij steeds

Uw zoo liefh. broeder Vincent.

109

Waarde Theo, Amsterdam 7 Sept. 1877.
Het was mij een heerlijke gewaarwording Gladwell's stem te hooren in de gang, terwijl ik boven zat te werken, en hem een oogenblik later te zien en de hand te drukken. Gisteren hebben wij een goede wandeling gedaan door de voornaamste straten en bij de meeste kerken, en zijn dezen morgen voor 5 opgestaan om het volk op de werf te zien komen, en zijn daarop naar Zeeburg gewandeld en zijn naar het Trippenhuis geweest 2 maal, en hij alleen naar v. d. Hoop, en ook was hij bij Oom Cor in de zaak, (die echter niet in stad was), en bij Mendes op de kamer. Nu hebben wij ook nog plan eens naar Oom Stricker te gaan (want daar ben ik heden ten eten gevraagd en waag het er maar op, hem mede te brengen). En ook zou ik zeer gaarne nog eens met hem op Bickerseiland zijn, maar misschien is er geen tijd. Heb hem aangeraden om ook naar Haarlem te gaan en de schilderijen van Frans Hals te zien, en daar gaat hij nu heen, en niet naar Antwerpen zooals hij van plan was, maar houdt België voor later en bepaald zich nu uitsluitend tot Holland.
Ook brachten wij een geruimen tijd op het studeerkamertje door, en hebben gesproken over ,,things new and old.''

. . . . . .

Nu zal hij ook nog eenigen tijd bij U zijn, en verlangt uw kamertje te zien, en wat gij van prenten hebt.
Kreeg van hem Bunyan: the Pilgrim's progress, dat is een aanwinst, evenals Bossuet: Oraisons funèbres, die ik onlangs zeer goedkoop heb gekocht, en de Imitation van Th. à Kempis in het Latijn, die ik van Vos kreeg, en die ik hoop eenmaal in het Latijn te kunnen lezen. Hij heeft hier verscheiden stukjes gelezen uit Bungener, Esquiros, Lamenais, Souvestre, Lamartine (Cromwell) en had plezier in de lithographieën naar Bosboom; wij hebben er een gekocht bij een jood, en hij heeft mij order gegeven er nog eenige voor hem te koopen bij voorkomende gelegenheid.
Van harte hoop ik gij een goeden avond met hem zult hebben, en ik geloof hoe meer gij in hem zoekt, hoe meer gij in hem zult vinden.
Wij spraken over een en ander, en wat wij tot elkaar gezegd hebben is dit: velen hebben, gekomen zijnde op een punt van het leven waar men een levenskeuze doen moet, gekozen voor hun deel: ,,the love of Christ and poverty'' of liever ,,give me neither poverty nor riches, feed me with bread convenient for me''.
De tijd van samenzijn is mij omgevlogen en had wel gewenscht wij wat langer samen mochten zijn gebleven, maar dat kan niet en ieder moet wederkeeren op zijn weg, en voortgaan te doen wat de hand vindt om te doen, zooals hij geroepen is, en ik voor mij ben er dankbaar voor in den grond van mijn hart, dat ik hem heb mogen weerzien en in hem terugvinden, wat mij tot hem aantrok.
Hij vertelde mij dat gij zeker de reis met de nouveautés zult doen, en wel over een week of vier, dan hoop ik dus U ook weer eens te zien.
Van harte hoop ik hij een aangename en goede herinnering aan zijn bezoek in Holland zal hebben, het is moedig van hem, dat hij dat plan maar eens heeft doorgezet.
Groet Uw huisgenooten, heb een goeden avond met hem en ontvang in gedachten een handdruk van

Uw zoo liefh. broer Vincent.

110

Waarde Theo, Amsterdam 18 Sept. 1877.
De tijd nadert, dat gij voor de Heeren G. en Cie. zult op reis gaan, en reeds verheug ik mij er op, U weer te zien en te spreken.

Wat ik U wilde vragen is dit: Zoudt gij het niet zoo kunnen schikken, dat wij eenigen tijd wat gerust en bedaard samen zouden zijn, ik dacht zoo minstens een heelen dag?
Deze week was Mendes uit de stad, logeert eenige dagen bij een Ds. Schröder te Zwolle, die in der tijd les van hem kreeg. Hierdoor minder bezet zijnde, kon ik het voornemen ten uitvoer brengen om de etsen van Rembrandt op het Trippenhuis eens te gaan zien, en ben er dezen morgen geweest, en ben blij ik het heb gedaan. Nu dacht ik, daar zijnde, zouden Theo en ik die niet samen eens kunnen zien? Denk er eens over na of gij een dag, of nog langer kunt afzonderen voor dergelijke dingen.
Wat zou iemand als Pa, die zoo menigmaal, des nachts ook, met een lantaarn voorzien, tochten maakt b.v. naar een zieke of stervende, om met hem te spreken over Hem, wiens woord ook nog een licht is in den nacht van lijden en doodsangst, gevoel hebben voor etsen van Rembrandt, zooals de vlucht naar Egypte bij nacht, of de begrafenis van Jezus. Die verzameling op het Trippenhuis is prachtig, ik zag er veel dat ik vroeger nooit had ontmoet, ook sprak men mij daar over teekeningen van Rembrandt op Fodor. Als gij denkt dat het goed is, spreek er dan eens over met den Heer Tersteeg, en schrijf van te voren een woordje wanneer gij komt, dan werk ik vooruit om vrij en ter Uwer beschikking te zijn wanneer gij komt.
Ik kan niets van dien aard zien, ook schilderijen b.v., of ik denk aan U en allen thuis.
Zit anders tot over de ooren in het werk, want het wordt mij duidelijk wat ik eigenlijk moet weten, wat *zij* weten en waardoor *zij* bezield worden, die ik gaarne zou willen volgen. ,,Onderzoek de schriften'' staat er niet voor niets, maar dat woord is een goede wegwijzer, en ik zou wel zulk een schriftgeleerde willen worden, die uit zijn schat oude en nieuwe dingen kan voortbrengen.....
Pa schreef gij naar Antwerpen zijt geweest, ben verlangend om te hooren wat gij daar hebt gezien.
Lang geleden zag ik de oude schilderijen op het museum ook, en meen mij zelfs nog een mooi portret van Rembrandt te herinneren; als men duidelijk kon onthouden zou heerlijk zijn, maar het is daarmede even als met het gezicht op een langen weg, in de verte schijnen de dingen kleiner en als in een nevel.
Er is hier op een avond brand geweest op het water, n.l. een schuit

met arak of iets dergelijks. Was met Oom op de Wassenaar, er was betrekkelijk geen gevaar, daar men de brandende schuit tusschen de andere schepen uit had weten te krijgen en die aan een paal had vastgelegd. Als de vlam wat hoog werd zag men den Buitenkant en de zwarte rij menschen, die daar stonden te kijken, en de bootjes, die om den gloed heen en weer voeren, schenen ook zwart in het water waarin de vlam weerkaatste; ik weet niet of gij photographiën naar Jazet kent die in der tijd in de Galerie photographique waren, nu echter zijn vernietigd: ,,La nuit de Noël'', ,,La conflagration'', en anderen, het was iets dergelijks.

Het begint reeds te schemeren, ,,blessed twilight'' noemde Dickens het en wel had hij gelijk. Blessed twilight, vooral wanneer twee of drie in eensgezindheid bijeen zijn en als schriftgeleerden uit hunnen schat oude en nieuwe dingen voortbrengen. Blessed twilight, wanneer twee of drie vergaderd zijn in Zijnen naam, en Hijzelf als in het midden van hen. En zalig hij die deze dingen weet, en ze ook doet.

Dat wist Rembrandt, want uit den rijken schat zijns harten heeft hij o.a. voortgebracht die teekening in sepia, houtskool, inkt etc. (die op het British Museum is), voorstellende het huis te Bethanië. In die kamer heerscht de schemering, de gestalte des Heeren, edel en indrukwekkend, teekent zich ernstig donker af tegen het raam, waardoor de avondschemering binnenvalt. Aan de voeten van Jezus zit Maria, die het goede deel had gekozen, dat van haar niet zou weggenomen worden, en Martha is in de kamer bezig met het een of ander, als ik mij wel herinner om het vuur aan te stoken, of iets dergelijks. Die teekening hoop ik niet te vergeten, noch ook hetgeen zij mij scheen te zeggen: ,,Ik ben het licht der wereld, zoo wie mij volgt zal in de duisternis niet wandelen, maar zal het licht des levens hebben.''

Zulke dingen zegt de schemering, tot wie ooren heeft om te hooren en een hart om te verstaan, en om geloof te hebben in God — blessed twilight! En op dat schilderij van Ruyperez, l'Imitation de Jésus Christ is het ook schemering, en ook op een andere ets van Rembrandt: David in het gebed tot God.

Maar het is niet altijd blessed twilight, zooals ge aan het schrift ziet, ik zit bij de lamp boven, want er zijn beneden menschen en kan daar niet met mijne boeken bij zitten. Oom Jan laat U groeten.

Heb het goed, schrijf eens spoedig, en kom maar spoedig, want het is goed elkander eens weer te zien en eens te praten, misschien kunnen wij dezen zomer nog wel eens die tentoonstelling, die dezer dagen wordt geopend, gaan zien. Groet ook Uwe huisgenooten. à Dieu, ontvang in gedachten een handdruk van

Uw zoo liefh. broer Vincent.

111

Waarde Theo, Amsterdam 21 October 1877.

Wil zorgen dat gij weer spoedig een woordje ontvangt; gisteren een goeden brief uit Etten, waaruit ik vernam dat gij reeds daar waart geweest en Zaterdagavond werd terugverwacht, om ook Zondag thuis door te brengen. Dus zijt gij er waarschijnlijk ook op 't oogenblik, en het zal wel een goede Zondag zijn.

Was hedenmorgen in de vroegkerk (Noorderkerk), wandelde daarna de stad wat door, de grachten zijn eigenaardig mooi nu de bladeren aan de boomen de herfstkleuren hebben, en ging toen naar de Engelsche kerk, en hoorde een zeer goede preek over: ,,Take no thought saying: what shall we eat, or what shall we drink, or wherewith shall we be clothed'' etc.

Ik houd veel van dat kerkje, en waarschijnlijk heeft menigeen daar herinneringen aan dingen en plaatsen, die ook mij niet vreemd zijn. Hebt ge ooit gezien of gelezen het boek van Esquiros: La vie Anglaise, (of l'Angleterre et la vie Anglaise), ik niet, maar mij dunkt dat moet een interessant boek zijn.

Denk eens als gij tijd en lust hebt aan dat bewuste stukje van Jules Breton, en aan dat andere van Michelet.

Hebt gij het goed gehad op reis? Schrijf spoedig eens een woordje, het was een heerlijke verrassing, toen gij dien avond hier kwaamt. (N.B. de juffrouw aan het station had zich reeds eenigszins verwonderd over ons overhaast vertrek). Het was aardig wij Mauve daar nog zagen.

Thuiskomende heb ik nog een heelen tijd zitten werken. Dat is nu al weer 8 dagen geleden, de dagen vliegen om.

Wat is die gravure naar Ary Scheffer: ,,Les saintes femmes au tombeau du Christ'' toch mooi, ik ben zoo blij dat ik die heb, vooral die oude vrouw, dat is *het*.

Hebt gij soms nog iets opgedaan onderweg voor Uw verzameling? Ga daar maar mee voort, want dat is iets zeer goeds.

Dezen morgen zag ik den minister van marine Taalman Kip,

die bij Oom een bezoek bracht en hier koffie dronk, wat is er veel karakter in dat gezicht en in die grijze oogen, onwillekeurig deed hij mij denken aan den ouden heer Goupil, of iemand als Guizot. Waarom weet ik niet, maar de geheele week heb ik gedacht aan dat schilderij en die ets er naar van: ,,Un jeune citoyen de l'an V'' van Jules Goupil. Het schilderij zag ik te Parijs, onbeschrijfelijk mooi en onvergetelijk.
Wat vormen die vele Fransche schilderijen over de dagen van de omwenteling, zooals les Girondins, en Dernières victimes de la Terreur, en Marie Antoinette van Delaroche, en die bewuste Jeune Citoyen en andere schilderijen van Goupil, en dan Anker, en zoovele anderen, een schoon geheel met vele boeken, zooals die van Michelet en Carlyle, en ook Dickens (Tale of two cities). In dat alles tezamen is wel iets van den geest, die is die van de Opstanding en het Leven — die zal leven al schijnt *het* ook gestorven, want het is niet gestorven, maar het slaapt.
Zoo graag zou ik veel lezen, maar mag niet, maar eigenlijk behoef ik er niet naar te verlangen, want alle dingen zijn in het woord van Christus — volmaakter en heerlijker dan in eenig ander woord. Die bewuste ets van Jules Goupil hing te Londen zeer langen tijd op mijn kamertje, in de dagen toen ik zeer vervuld was met Michelet en andere Fransche schrijvers; nu geloof ik heeft Harry Gladwell de ets. Had een kort briefje van hem sedert hij terug is in Parijs, zou op een dag als heden nog wel eens in de schemering langs de Seine, op de hoogte van Notre-Dame met hem willen wandelen. Parijs is zoo verrukkelijk schoon in den herfst, en dat plekje niet het minste. Wat zullen de winterchrysantemums te Londen mooi zijn in de tuintjes, die bloeien daar den heelen winter door.
Hebt gij soms plannen voor den winter, om nog de een of andere boeken te lezen ,,coûte que coûte''?
Soms is het wel goed eens door te zetten en aan te pakken. Oom Jan heeft ook heel wat gelezen en er zijn zeer vele dingen in hem. Eene geestverwantschap en gehechtheid en liefde, als die tusschen Pa en Oom, dat is een goede vrucht van het leven, en al smeult dat vuur ook nu en dan door de zorgen en dagelijksche dingen, soms flikkert het helder en schitterend en heerlijk op, zooals b.v. dien avond, toen die twee samen naar de Hoeve gingen, verleden winter *).....

*) Zie brief 82.

Nu jongen, ik heb nog te werken en moet eindigen, heb het goed, zoek maar in de kunst en in de boeken of gij ook iets vinden mocht; er staat: ,,zoekt en gij zult vinden'' en ,,zoo iemand wijsheid van noode heeft, dat hij die van God begeere''. — En die hebben we noodig. — Hoe gaat het met Caroline?
Doe er mijn groeten, en doe die ook aan Uwe huisgenooten en als het te pas komt bij Mauve en Tersteeg.
In gedachten een hartelijken handdruk, en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent.

112

Waarde Theo, Amsterdam 30 October 1877.
Dank voor uw laatsten brief, waar ik blij mee was. Ja jongen, die ets naar Jules Goupil is mooi, en vormt met al hetgeen zich daaraan vastknoopt een schoon en goed geheel, dat een goede bezitting is om te bewaren in zijn hart. Ik benijd U min of meer dat gij Carlyle hebt gelezen ,,French Revolution'', het is mij niet onbekend, maar las het niet geheel, vond er in een ander boek n.l. van Taine, stukken uit.
Ben bezig aan een uittreksel uit Motley, o.a. inneming van den Briel en beleg van Haarlem, Alkmaar en Leiden, heb er een kaartje bij geteekend, om er zoo een geheel van te maken.
Mijn werk houd ik bij elkaar, alles tot doel hebbende door de examens te komen; ik raadpleeg Mendes in alle dingen en richt mijn studiën naar wat hij heeft gedaan, want zoo zou ik het ook graag doen. Die geschiedenis van den 80-jarigen oorlog is toch heerlijk, wie van zijn leven een dergelijken goeden strijd zou maken, zou het goed doen. Werkelijk het leven is een strijd, en men moet zich verdedigen en verweren, en met een opgewekten en wakkeren geest plannen beramen en berekeningen maken om er door vooruit te komen.
Naarmate men verder komt in het leven, wordt het er niet gemakkelijker op, maar door de moeilijkheden te bestrijden, waarin men zich bevindt, ontwikkelt zich ook innerlijke kracht uit ons hart, dat beter wordt in den strijd des levens. (On grandit dans la tempête).....
Dat leven van Frederik de Groote door Menzel geïllustreerd ken ik, dat is een goede aanwinst, ga maar met die verzameling voort; ook die houtsnee naar Jacque: la Bergerie, ken ik; breng vooral die zaken mee naar huis met Kerstmis.

Heb bij den jood gekocht die litho naar L. Steffens, waarvan gij mij indertijd het schilderij hebt laten zien, een oud en een jong geestelijke samen sprekende in een tuin, dat is een goede lithographie. Die voorstelling doet mij denken aan een schilderij van Jacquand ,,Le nouveau vicaire'' heet het geloof ik, daar is het zelfde sentiment in, of ook aan: ,,Le novice'' van G. Doré.
Jongen, het Latijn en Grieksch studeeren is moeilijk, maar ik gevoel er mij toch zeer gelukkig in, en ben in de dingen waar ik naar verlangd heb. Ik mag des avonds niet meer laat opzitten, Oom heeft mij dit zeer streng verboden, toch blijft het woord, dat onder de ets van Rembrandt staat mij in de gedachten: In medio noctis vim suam lux exerit, (in 't midden van den nacht verspreidt het licht zijn kracht), en ik zorg er den heelen nacht een klein gaspitje blijft branden en leg daar in medio noctis dikwijls naar te kijken, mijn plan voor den volgenden dag voor het werk bedenkend, en in gedachten hoe ik dat studeeren zoo goed mogelijk zal aanleggen. Hoop 's winters 's morgens vroeg het vuur aan te maken, de wintermorgens hebben iets eigenaardigs, dat schilderde Frère in dien werkman ,,Un tonnelier'', (de ets hangt op Uw kamer geloof ik). Gij kent wel de houtsneden van Swain, dat is een knap man, zijn atelier is in een zoo aardig gedeelte van Londen, niet ver van dat gedeelte van het Strand, waar de bureaux zijn van de illustrated papers, (The London News, Graphic etc.) niet ver ook van Booksellers Row, vol van allerlei soort van boekenstallen en winkels, waar men allerlei ziet, vanaf de etsen van Rembrandt tot Household Edition van Dickens en Chandos Classics; alles daar heeft een groenen toon, vooral bij mistig weer zoo in den herfst of in de donkere dagen voor Kerstmis, en het is een plaats, die onwillekeurig denken doet aan Epheze, zooals dat zoo eigenaardig eenvoudig is beschreven in de Handelingen. (Zoo zijn de boekwinkels te Parijs ook zoo interessant, o.a. in de Faubourg St. Germain).
Jongen, wat zal ik onuitsprekelijk blij zijn als ik door mijn examen mag komen, als ik de moeilijkheden zal overwinnen zal het gedaan zijn in eenvoudigheid des harten, maar ook met gebed tot God, want ik bid zoo dikwijls vurig tot Hem om de wijsheid die ik van noode heb.
Maandagavond was ik bij Oom Cor, en zag ook Tante en de geheele familie, allen laten U hartelijk groeten.
Zag bij Oom nog dat boek in, L'oeuvre gravé de Ch. Daubigny. Ging vandaar naar Oom Stricker en had een lang gesprek met hem en

tante, want Mendes had er een bezoek gebracht (men moet het woord genie niet te licht in den mond nemen, ook al gelooft men dat daarvan meer in de wereld nog is dan velen wel meenen, maar een zeer merkwaardig persoon is Mendes zeker, en ik ben en blijf dankbaar met hem in aanraking te zijn), een paar dagen geleden, en had geen slecht rapport gemaakt gelukkig, maar oom vroeg mij af, of het niet moeilijk was, en ik heb bekend dat het zeer moeilijk was en ik mijn best deed om mij sterk te houden en wakker te maken op allerlei wijzen. Maar hij gaf mij goeden moed. Maar nu nog die vreeselijke algebra en meetkunst, enfin wij zullen zien — na Kerstmis moet ik ook daarin les hebben, het kan niet anders. Ik klem mij ook vast aan de kerk en aan de boekwinkels, als ik een boodschap daar kan verzinnen, doe ik het; zoo was ik vandaag bij Schalekamp en bij Brinkman in de Hartestraat, (die zaak van Schalekamp is wel interessant om te zien), en kocht er een paar kaartjes van het Onderwijzers-Genootschap, waarvan er zoo ongeveer 100 bestaan à een stuiver het stuk, o.a. Nederland in alle mogelijke tijdvakken der geschiedenis, (zoo dikwijls ook in het verledene heeft een bezoek aan een boekwinkel mij opgewekt en herinnerd dat er goede dingen in de wereld zijn).

Dat schilderij van Israëls dat gij beschrijft, zal mooi zijn, ik kan het mij uit Uw duidelijke beschrijving wel voorstellen. Zag een klein schilderij van hem bij Oom Cor, ook een van Mauve, zeer mooi, herder met kudde schapen over duinen.

Een goeden opgewekten brief van thuis, ook te Prinsenhage schijnt het beter te gaan gelukkig, niet weinig verlang ik naar Kerstmis, breng vooral het een en ander mee zooveel mogelijk, dat is goed voor ons allen. Maak geen haast met het sturen van de tabak, *heb nog voorraad*, dat is een goed en noodig hulpmiddel bij studeeren.

Schreef een langen brief aan Harry Gladwell, die heden is weggegaan, deed ook Uwe groeten.

Hebt gij tijd en gelegenheid, denk dan aan Michelet, gij weet wel, en J. Breton, maar gij weet waar het voor is en dat het geen haast heeft, en desnoods is het tijds genoeg met Kerstmis. Nu, ik moet aan het werk en het papier is ook haast vol. Heb het goed en schrijf zoo mogelijk.

Oom laat u groeten, ook Oom en Tante Stricker. Zeg Uw huisgenooten goeden dag voor mij, ook Mauve en zijne vrouw, en bij Tersteeg en v. Stockum, (hoe gaat het haar?) zegen op alles wat gij doet,

sterkte en opgewektheid in deze herfstdagen, en moge het maar weer Kerstmis worden en wij weer eens samenzijn als 't ware voor wij het weten.
à Dieu, een handdruk in gedachten, en geloof mij steeds
Uw zoo liefh. broer Vincent.

113

Waarde Theo, Amsterdam 19 Nov. 1877.
Het is mij behoefte U weer eens te schrijven, want ik denk dikwijls aan U en verlang zeer naar Kerstmis, wanneer wij elkaar weder hopen te zien.
Nu de donkere dagen voor Kerstmis zijn reeds in het gezicht en daarachter ligt Kerstmis, evenals het vriendelijk licht van de huizen achter de rotsen en het water, dat er tegen aan slaat op een donkeren avond.
Een lichtpunt was dat Kerstfeest altijd voor ons, en dat blijve het.
Er is aan de hoogeschool hier voor het eerst admissie-examen afgenomen — het is hier in de stad dat ook ik examen zal doen. Men heeft daar behalve de gewone 4 vakken, Latijn, Grieksch, algebra en meetkunst, ook gevraagd geschiedenis, aardrijkskunde, Hollandsche taal.
Heb werk gemaakt om een meester te vinden voor algebra en meetkunst en ben daarin geslaagd, n.l. met een neef van Mendes, Teixeira de Mattos, onderwijzer aan de Israël. godsdienst- en armenschool. Hij geeft mij hoop, dat wij tegen October van het volgend jaar het vereischte zullen hebben afgehandeld.
Mocht mij dan het examen lukken, zal het voorspoedig gegaan zijn, want toen ik begon, zei men 2 jaar zouden noodig zijn voor de 4 eerstgenoemde vakken, terwijl indien ik in October slagen mocht, ik in nog korteren tijd meer zou hebben gedaan. — Moge God mij de wijsheid schenken, die ik van noode heb, en mij geven de begeerte van mijn hart, n.l. om de studiën zoo spoedig mogelijk te doorloopen, en bevestigd te worden in de betrekking en het practische werk van predikant.
De voorbereidende studie, (n.l. die de eigenlijke theologische studiën en het oefenen in het preeken en voordragen voorafgaat), komt zoo ongeveer neer op de geschiedenis, taal en aardrijkskunde van Griekenland, Klein-Azië en Italië. Die moet ik dus ook bestudeeren met denzelfden ijver waarmee een hond een been afkluift, en evenzoo zou ik wel graag kennen de taal, geschiedenis

en aardrijkskunde van de noordelijke landen, n.l. van die zoo aan de Noordzee en het Kanaal.
Ben eindelijk naar wensch geslaagd met een kaart van Klein-Azië, Griekenland en Italië, nog al groot, (waarop nu ook de reizen van Paulus staan), en ook een van Engeland, waarin eindelijk iets is van wat ik er in hebben wilde, tenminste Mendes ziet het er in, n.l. dat die niet zonder gevoel en liefde is geteekend. De namen zet ik er op naar een kaart in de Atlas Antiquus van Sprüner Menke, die Mendes heeft, want het is er een voor bij de geschiedenis. Toe, doe Uw best eens om dien atlas eens te zien, evenals vooral ook die van Stieler, want dat is *artisten*werk.
Was twee avonden bij Oom Cor eens om oude boeken te zien, daar waren onder jaargangen van de Illustration, waar ik veel oude kennissen in vond, dat is toch een interessant blad, o.a. een oud portret van Dickens en een houtsnede door de Lemud ,,La tasse de café'', een jongmensch met eenigszins strenge en scherpe trekken en ernstige uitdrukking, die er juist uitziet als of hij dacht over dat stuk uit l'Imitation de la Vie monastique, of alsof hij eenig moeilijk maar goed werk of plan overdacht, zooals alleen une âme en peine dat doen kan. Zulk werk is niet altijd het slechtste, maar wat men als het ware met smart doet, dat blijft leven. ,,Heureux celui que la vérité instruit non par des mots fugitifs, mais par elle-même en se montrant telle qu'elle est'' is wel een goed woord.
Dan was ik ook bij Oom Cor op Tante's verjaardag 1.l. Vrijdag, toen werd er des avonds kaart gespeeld, en daar ik dat niet kan, heb ik zitten lezen in Aug. Gruson, Histoire des Croisades, (Panthéon Classique 50 cmes). Dat is een zeer mooi boekje, ik zou haast zeggen hier en daar geschreven met het sentiment van Thijs Maris, als hij b.v. schildert een oud kasteel op een rots, met de bosschen in den herfst en in de schemering, met zoo op den voorgrond de zwarte akkers, met een boer die met een wit paard ploegt; en het deed mij ook denken aan Michelet en Carlyle. Zoo gaarne wilde ik dat Pa die ets van un jeune Citoyen de l'an V kende. Zoudt gij goed vinden, die op Pa's verjaardag of voor dien tijd te geven met nog eenige kleine photographiën over de omwenteling, zoodat het een geheel vormt, waaruit Pa zien kan waaraan wij dikwijls denken. Gij weet misschien al dat er heden droevige tijding uit Brussel is, dat Pa er reeds heen is. Oom Jan, die een telegram, deze berichten inhoudende, van Moeder ontving, telegrafeerde aan Pa

en ontving ten antwoord: ,,Toestand onveranderd, kom nog niet, ik ben hier''.
Reeds waren Oom Jan en Oom Cor gereed er samen heen te gaan, nu wachten zij nadere waarschuwing van dien trouwen Pa. Zou er dan eindelijk een einde komen aan dat lang en vreeselijk lijden? Dag Theo, schrijf eens spoedig jongen als gij kunt, God beware onze gezondheid en geve ons de helderheid van hoofd en de kracht en opgewektheid, die wij noodig hebben iederen dag.
Ontvang een hartelijken handdruk in gedachten van

Uw liefh. broer Vincent.

Dat bericht aangaande Oom Hein komt terwijl ik dezen onderhanden heb.

114

Waarde Theo, Amsterdam 25 Nov. 1877.
Dank voor Uw besten brief, dank ook voor dat stuk uit Michelet, dat ik geschreven heb achter op de kaart van Normandië en Bretagne; wat is dat toch goed en mooi, met eigenaardige grillige schoonheid, waarvan wij misschien de schoonste uitdrukking wel vinden in dat verhaal van Elia bij de beek Kison en bij die weduwe — het is geschreven met eenvoudigheid des harten en armoede van geest, door een die was droevig maar altijd blijde.
Goed dat gij die kaarten van Stieler en Sprüner Menke zult gaan zien op de bibliotheek, ook die zijn schoon met dezelfde schoonheid. Gisteravond was ik bij Oom Cor en zag ze daar nogmaals; als ge den atlas doorziet, let dan ook op die van Denemarken, Zweden en Noorwegen, en vooral ook op die van Griekenland.
Pa schreef uit Brussel en telegrafeerde later aan de beide ooms om te komen. Toen de brief kwam, was Oom Jan juist naar de Leidsche straat en ging ik er ook heen om den brief te brengen, echter niet weinig in angst zijnde dat Oom juist naar huis zou zijn teruggegaan en wij elkander dus zouden misloopen. Op den Dam zag ik Oom staan bij een lantaarn, wachtende op den omnibus. Wij gingen toen in het bestelhuis van v. Gend en Loos daar op den Dam, en lazen den brief. Den volgenden dag zijn zij beiden vertrokken, nu is Oom Cor weer terug.
Bitter bitter treurig is het daar te Brussel gesteld. Als men zulke dingen hoort — zoo vreeselijk — en die toch ons ook kunnen treffen, want wie zijn wij en wat onderscheidt ons — dan begrijpt

men er wel iets van waarom Hij dat woord sprak: ,,Zoo wie niet haat, ook zelfs zijn eigen leven, die kan mijn discipel niet zijn'', want er is reden om dat leven te haten en wat werd genoemd ,,het lichaam dezes doods''. En wel terecht is er gezegd: ,,Si vous désirez apprendre et savoir utilement quelque chose, aimez à rester inconnu et à n'être compté pour rien, et l'étude la plus elevée et la plus utile, c'est de se bien connaître et de se mépriser''. — Heb voor Mendes moeten teekenen een kaart van het oude Italië of liever twee, want ik maakte er ook een van midden Italië, zoo ongeveer van Rome tot Napels.

Toen ik dien avond Oom Jan zag staan op den Dam, herinnerde mij zijn figuur aan die van Landseer's Highlander, (of heet die gravure ,,the mountain top''?)

Maakte deze week een visite bij Ds. Jeremie Meijes, ging er heen toen het regende, in de hoop hem thuis te treffen, doch hij was uit, wie weet of hij niet om dezelfde reden juist op dat oogenblik een ander was gaan bezoeken. Maar zijne vrouw was thuis en zat in een klein kamertje — als het achterkamertje te Etten — (alleen dit was aan straat), te werken. Zij doet mij denken aan Mrs. Jones. Het zijn zulke aardige menschen, ontmoette hen onlangs op eene lezing, en zij staken bij het overige publiek af, evenals een bemoste oude appelboom of een rozenstruik zou afsteken bij allerlei onnatuurlijke uitheemsche gewassen.

Oom Cor vertelde mij van een wandeling, die hij deed met Oom Jan in het Bois de Cambre; gij kent dat knoestige kreupelhout en de boomen daar, met hun vreemde vormen, en het was een stormlucht met groote wolken, weerkaatsende in de plassen op den grond. Het is een diep melancholieke reis voor hun beiden en voor Pa ook geweest. Den negenden dag komt er dikwijls verandering in zoo'n toestand, dat wilde Oom Jan afwachten en blijft nog tot Maandag waarschijnlijk.

De berichten uit Prinsenhage zijn ook niet gunstig.

Het boekje over de kruistochten, (Histoire des Croisades, Gruson) hoop ik U volgende maand te sturen, lees het eens, dan geven wij het samen aan Pa.

En Brion is ook gestorven, wel is het een schoon werk dat hij deed in zijn leven, kent gij van hem: Un enterrement sur les bords du Rhin, een oud schilderij? Dat op het Luxembourg ,,Noé'', vind ik ook zoo mooi, en wat heeft hij van alles gemaakt, hij had een groot talent en heeft ermede gewoekerd en winst gedaan. Ook in

de geïllustr. uitgave van Erckmann Chatrian zijn vele illustraties door hem; l'Invasion is ook wel een van zijn mooiste schilderijen. Morgen zal Pa Martyn Aerssen trouwen, dat is een flink man, en Brion zou hem wel goed hebben geschilderd.
Als gij nog hebt in den winkel eene oude lithographie: eene godsdienstoefening ergens in Lapland of zoo, en ook die van Meyer van Bremen en pendant, die thuis ook hangen, moeders met kinderen, houd die dan apart en schrijf eens wat zij kosten.
Dat portret van de Ruijter, een oude aquatint, dat hier bij Oom in de kamer hangt, dat is toch ook mooi, zoo dikwijls zie ik er naar, er is een stormachtige of onweersachtige uitdrukking in, iets zooals ik mij Cromwell voorstel.
Zag bij Oom Cor een nieuwe gravure naar Ernskine Nichol ,,Sabbath'', eene oude vrouw die in den regen naar huis gaat, dat is zeer goed en met bekwaamheid gegraveerd.
Morgenochtend ga ik naar het bekende Engelsche kerkje, dat ligt daar 's avonds zoo vredig in dat stille Begijnhof tusschen de doornheggen en schijnt te zeggen: ,,In loco isto dabo pacem'', dat is ,,in deze plaats zal ik vrede geven'', zegt de Heer.
Des morgens is het een aardig gezicht op de werf, nu het eerst zoo laat licht wordt in de donkere dagen voor Kerstmis, en het werkvolk eerst om 7 uur komt. — Het stormt buiten, wij hebben dezer dagen wind en regen genoeg. — Bij het vertalen van de oude Romeinsche geschiedenis las ik hoe, als teeken en bewijs van goedkeuring en zegen van Boven, op het hoofd van enkelen zich soms een raaf of adelaar nederzette.
Het is goed om die geschiedenis te kennen en ik acht het een reden van groote vreugde, en acht mij zelven gelukkig, dat het mij wordt gegeven, aangaande die dingen het een en ander te hooren.
Nu heb ik van Oom Cor gekregen ,,A child's history of England'' van Dickens, weet niet of ik het U reeds schreef, dat boek is fijn goud, ik las er o.a. de beschrijving van den slag bij Hastings in. Ik geloof dat als men een paar boeken aandachtig leest, als Motley, als dat van Dickens, als Gruson: les Croisades, men onwillekeurig een goed en eenvoudig oog moet krijgen voor de geschiedenis in het algemeen. Jongen, als ik mijn examen eens goed deed, wat een uitkomst zou dat zijn. Dat eerste examen met al die vakken die wel eenvoudig schijnen, maar toch lastig genoeg zijn, als dat goed en wel achter den rug is, dan zal ik goeden moed hebben voor hetgeen volgen moet.....

Ik moet nu nog werken, Latijnsche thema's voor morgenochtend, en verder wat ik kan. Schrijf weer eens spoedig als gij kunt, en heb het in alle opzichten zoo goed mogelijk. Vóór Kerstmis hoop ik nog enkele van die kaarten van Stieler te hebben, ik ben nu aan het studeeren, en al kost het iets meer, het moet *goed* zijn, en ik wil trachten het te doen, zooals ik dat van anderen, die het ernstig opnemen, zie; — *'t is een loop en strijd voor mijn leven* — niet meer of niet minder. Wie de kuur dezer studie doorstaat, en er tot het einde toe in volhardt, zal haar van zijn leven niet vergeten, en dit gedaan te hebben is eene goede bezitting.
Die Wierda is toch een trouw bediende, en wel zeer knap geloof ik; men vindt toch veel aardige menschen in den boekhandel, Oom Cor, den Heer Braat, Schröder hier, (van dien heeft Mendes zijn boeken, en ik kom er ook wel eens). Den Heer Tersteeg zou men er ook wel onder kunnen rekenen en gij zijt er ook in, houd maar wat gij hebt want gij zijt ook in den strijd.
Groet Uwe huisgenooten. à Dieu jongen, wij moeten ons best doen met Kerstmis samen te reizen, ontvang in gedachten een hartelijken handdruk van

Uw zoo liefh. broer Vincent.

115

Waarde Theo, Amsterdam 4 December 1877.
Zooeven kom ik terug van een bezoek bij Ds. Jeremie Meijes, ditmaal vond ik hem thuis maar hij moest naar den Kerkeraad, dus sprak ik hem maar even, zag ook Mevrouw en de twee jongste kinderen, en Mevrouw las nog een gedeelte uit een brief van hun' zoon, die op het Instituut aan den Helder is, voor. Nu ik zelf in het oordeel van examens ben, heb ik hart en gevoel voor anderen, die daar in zijn, en ik kan uit enkele uitdrukkingen wel zoo eenigszins mij voorstellen, hoe zij het hebben. Ieder die wil geraken tot eene maatschappelijke betrekking, moet door een tijd van groote moeilijkheden en inspanning heen, het slagen kan van kleinigheden afhangen. Zegt of schrijft men op een examen een woord verkeerd, dan kan dat de oorzaak zijn van mislukking. Maar het is goed om te zien op zulken die geslaagd zijn en door de moeilijkheden zijn heengekomen, meer dan op zulken die er voor zijn bezweken.
Natuurlijk weet gij dat Oom Hein is overleden, wij mogen wel God

dank zeggen omdat het einde betrekkelijk kalm was en de verlossing eindelijk is gekomen.
Als gij kunt, schrijf dan zoo spoedig mogelijk wanneer gij naar Etten denkt te gaan, en of wij het dus kunnen schikken dat wij samen reizen. Zeer gaarne zou ik van de gelegenheid van die reis willen gebruik maken, om nog een trein over te blijven in Haarlem, en vooral ook om te Dordrecht stil te blijven. Heel graag zou ik willen wij samen nog naar Dordt gingen, zou dat niet kunnen? Heb pas eenige geschriften, die ik zoo goed mogelijk verzekeren wilde, doen binden, het was een prettig gevoel toen ik ze thuis kreeg; gaf ze in eene binderij hier vlak bij, in een van de nauwe straten van Kattenburg, daar worden allerlei Godsdienstige werken uitgegeven en de winkel hoort aan twee broeders, die er uitzien, dat zij mij aan twee dingen deden denken onwillekeurig, namelijk aan kerkuilen en aan de leeuwenkoppen op de deuren.
Heb nog al veel geloopen deze week, het kan geen kwaad de stad zoo wat te kennen.
Had vandaag toen ik zat te werken, voor mij liggen een blad uit de Cours de dessin Bargue, 1re partie N°. 39, Anne de Bretagne. Dat hing reeds te Londen op mijn kamer met N°. 53, en toen hing ,,Un jeune citoyen'' tusschen beide, wat ik in het begin schoon en goed vond, dat vind ik nu ook nog zoo.
De uitdrukking op dat gezicht van die bewuste Anne de Bretagne is edel en doet aan de zee en rotsachtige kusten denken. Ik zou hare geschiedenis wel eens willen weten. Het is een waar koningskind. De Lemud zou haar figuur wel goed hebben geteekend.
Wel heel graag zou ik hebben, wij ook te Haarlem samen konden zijn, schrijf in elk geval wanneer en voor hoe lang gij verlof zoudt kunnen krijgen.
Jongen ik verlang zoo naar Kerstmis en naar huis en naar U, breng maar zooveel gij kunt van Uwe prenten mee, al ken ik ze, ik zie ze nog weer graag eens terug.
Zoo is er weer bijna een jaar voorbij, waarin voor mij heel wat gebeurde, en met dankbaarheid zie ik er op terug.
Als ik den tijd bij Braat doorgebracht, en de maanden van studie hier, zoo in 't algemeen overzie, dan zijn dat waarlijk twee goede dingen.
Jongen, als ik de volgende Kerstmis eens op de Academie was, en reeds door de eerste moeilijkheden van het begin heen, evenals ik nu door het begin van Latijn en Grieksch ben, wat zou ik blij zijn.

„Indefessus favente Deo'', onvermoeid met Gods gunst, dat is wel een goede staat om in te zijn en een woord dat Mendes lief heeft. Hij sprak er mij over verleden Zaterdag.
Schreef heden aan Harry Gladwell, deed ook Uw groeten, ik hoop dat hij naar huis zal gaan met Kerstmis.
Heb heden voor Uw St. Niklaas U gezonden twee kaarten uit Stieler, n.l. The British Isles, en Normandië en Bretagne. *Hang ze eens een tijd op Uw kamer*, beloof mij dat gij dat zult doen, ik heb ze beide nog al zorgvuldig nageteekend zooals gij weet, en die van Engeland zelfs tweemaal, op die het best uitviel schreef ik de verdeeling van het land, en de namen in 't Latijn, en veranderde de omliggende landen zooals zij in den tijd der Romeinen waren, b.v. het meer Flevo in plaats van de Zuiderzee. Om dat te doen ging ik eenige morgens vroeger dan gewoonlijk naar Mendes, en vergeleek daar mijn kaart met die van Brittannia, Caledonia en Ierne in den Atlas Antiquus van Sprüner Menke. Deze heb ik dus niet meer noodig en voor u is het goed ze eens een tijd onder de oogen te hebben. Bij Ds. Meijes aan huis hoorde ik ook van dien Atlas van Stieler spreken; zijn zoon, die op 't Instituut den Helder is, heeft dien atlas compleet en schreef o.a. in zijn laatsten brief, hij de wereldkaart had nageteekend.
Gij weet misschien dat Oom Cor hem ook heeft liggen in de kamer waar dat groote schilderij van Bernier hangt. Zag bij Oom onlangs eene groote teekening van Bosboom: Sacristie, ook twee van mej. van Bosse, die zeer mooi waren vooral die welke een boerenerf voorstelde. Dan zult gij tegelijk met de kaarten ontvangen Grusor's: Histoire des Croisades.
Gaf datzelfde boekje ook aan Mendes, die er mede is ingenomen; al zoudt gij geen tijd hebben, om het van 't begin tot het eind te lezen, blader het dan van het begin tot het eind door, dan zullen de schoonste passages U van zelf in 't oog vallen. Als het werk van Thijs Maris mooi is, dan is dit het ook. Stuurde aan Cor voor zijn St. Nicolaas, daar Oom Jan een kistje naar Etten zond, eene lithographie naar J. Maris, voorstellende een meiske dat van het kerkhof afkomt. Quand il n'y a plus rien, il y en a toujours encore, zegt het spreekwoord, en dat ondervond ik van morgen, toen ik dacht dat ik aan niemand een St. Nicolaas kon geven, want voor allen heb ik toch nog wat gevonden al is 't niet veel; Pa en Moe hebben een kaart, die ik teekende.
Het begint reeds te schemeren en het gezicht uit het raam naast

mij op de werf is onbeschrijfelijk schoon, met dat laantje van populieren, waarvan de slanke vormen en dunne takjes zoo fijn zich afteekenen tegen de grijze avondlucht, en dan het oude gebouw van het magazijn in het water, dat zoo stil is als ,,de wateren des ouden vijvers'', waarvan in het boek van Jesaja wordt gesproken; de muren van dat magazijn zijn beneden aan het water geheel groen en verweerd. Dan beneden het tuintje, en het hek daaromheen met de rozenstruiken, en overal op de werf de zwarte figuurtjes der werklieden, en ook het hondje. Zooeven ook het figuur van Oom Jan met zijn lang grijs haar, toen hij waarschijnlijk eens de ronde ging doen. In de verte de masten der schepen in het dok, vooraan de Atjeh geheel zwart, en de grijs en roode monitors — en juist worden hier en daar de lantaarns aangestoken. En daar gaat nu juist de bel en komt de heele stroom werklieden naar de poort toe, en tegelijk de lantaarnopsteker om de lantaarn op het plein achter het huis aan te steken.
Gij zult het dezer dagen wel zeer druk hebben waarschijnlijk, is er echter een oogenblikje, schrijf dan eens en vooral zoodra gij kunt bepalen wanneer gij naar Etten zult gaan, zorg dan dat ik het weet. Zou het niet kunnen wij nog eens samen naar Dordt gingen Vrijdag of Zaterdag voor Kerstmis, het is goed om van de reizen en tochten die men moet doen, maar zooveel mogelijk te profiteeren.
Groet uw huisgenooten hartelijk, ook de familie T., Hanebeek en Van Stockum, als gij er mocht komen. Kent de Heer Tersteeg die kaarten van Stieler? à Dieu Theo, als ik misschien niet meer schrijf voor wij elkaar ontmoeten bij leven en welzijn, dan tot ziens, ontvang een hartelijken handdruk in gedachten en geloof mij steeds

Uw liefh. broer Vincent.

116

Waarde Theo, Amsterdam 9 Dec. 1877.
Het is mij behoefte niet lang te wachten met U te schrijven, en wel vooreerst omdat ik U moet bedanken voor drie dingen.
Vooreerst voor Uw besten brief van 4 zijdjes, daarmede hebt gij mij het meeste genoegen gedaan, want het doet iemand goed te gevoelen dat er nog een broer van hem op de wereld wandelt en leeft; als men om veel dingen moet denken en veel te doen heeft, dan krijgt men soms zoo'n gevoel: waar ben ik, wat doe ik, waar ga ik heen? — en men begint te duizelen — maar dan zoo'n wel-

bekende stem of liever een welbekend schrift, dat maakt dat men als 't ware weer vasten grond onder de voeten voelt.
Dan moet ik U bedanken voor eene aflevering van de Galerie Contemporaine over Ed. Frère. Die is zeer interessant en ik ben blij wat van hem te hebben, en ook dank ik U voor de 10 postzegels, het is waarlijk te veel en gij hadt zooveel niet moeten doen. Een hartelijken handdruk voor alles.
Nu heb ik nog U het een en ander over St. Nicolaas te vertellen; ik ontving een goeden brief uit Etten en daarin gesloten een couponnetje voor een paar handschoenen. Daarvan was ik echter nog voorzien, dus kocht ik er iets anders voor, n.l. weer een kaart van Stieler: Schotland afzonderlijk. Op 't oogenblik kan ik ze los krijgen bij Seyffardt, maar de gelegenheid zal er licht niet altijd zijn. Die kaart heb ik geteekend en heb ze dus dubbel, en daar ik wel een Christmas present wilde geven aan Harry Gladwell, zoo hoop ik ze U te sturen voor hem, om in te sluiten als er een kist naar Parijs gaat. *Men moet het huis op een rots bouwen;* Schotland, Normandië en Bretagne zijn toch nogal rotsachtig, zie die groote kaart van Schotland maar eens aan als gij die zult ontvangen. Als ik het werk van studeeren vergelijk bij het bouwen van een huis en deze maanden als het fondament daarvan, dan liggen er dus rotsen als grondslag.
Maar dit alles tusschen twee haakjes, en nu verder over den bewusten avond. Van Oom Cor ontving ik Bossuet: Oraisons funèbres in zeer goede en prettige handige uitgaaf, zeer compleet, er staat o.a. de schoone preek over Paulus in over den tekst: ,,als ik zwak ben, dan ben ik machtig''. Het is een edel boek, met Kerstmis zult gij het zien, ik ben er zoo blij mee geweest dat ik tot heden toe er mee in den zak heb geloopen, het wordt echter tijd ik daarmee ophoud, want er mocht eens iets aankomen. Van Mendes kreeg ik de werken van Claudius, ook een goed en degelijk boek, had hem gestuurd Thomae Kempensis: de Imitatione Christi, en daar voorin geschreven: ,,In hem is geen Jood noch Griek, noch dienstknecht noch vrije, noch man noch vrouw, maar Christus is alles en in allen.'' Van Oom Stricker een kistje sigaren, gij weet wat ik daarmede deed, zij zijn bij Roos altijd zoo vriendelijk en reeds had ik verzonnen of ik niets had om te sturen, toen dat kistje sigaren mij uit den brand hielp. En 's avonds vond ik van Oom Jan een letter op mijn tafel liggen. Ben toen ook nog even bij Vos geweest, waar Oom en Tante Stricker waren,

kon er echter niet blijven daar ik van 8—10 les had van Teixeira. Oom Jan was dien avond bij Oom Cor.
't Is een goed plan van u om op de kaart van Bretagne die namen enz. te schrijven. Breng ze met Kerstmis mee, dan kunnen wij vergelijken.
Gij spreekt er over dat ik nog eens te 's Hage zou komen in het naar Etten gaan, daar zou ik wel lust in hebben, zou er gelegenheid zijn om bij Roos een nacht te logeeren?
Is dat zoo dan hoeft gij het niet te schrijven, dan reken ik er op dat dat desnoods zou kunnen. — Gaarne zou ik Uw kamertje nog eens weerzien en den boom met klimop, ik hoop het zal kunnen gebeuren.
Hoezeer ik naar Kerstmis verlang, ik kan het U niet zeggen. En mocht het eens zijn dat Pa tevreden was over wat ik heb gedaan! 't Was zulk heerlijk weer vandaag en zoo mooi tusschen die doornheggen bij het kerkje toen de avond begon te vallen.
Heb deze week met Mendes een gesprek gehad over ,,zoo wie niet haat ook zelfs zijn eigen leven, die kan mijn discipel niet zijn''. Hij beweerde dat die uitdrukking te sterk was, maar ik hield staande dat het de eenvoudige waarheid was, en zegt dat ook Thomas à Kempis niet, als hij spreekt over zichzelven te kennen en zichzelven te verachten? Als wij zien naar anderen die meer gedaan hebben en beter zijn dan wij, dan komen wij er spoedig genoeg toe om ons eigen leven te haten, omdat het niet zoo goed is als dat van anderen. Zie een man als Thomas à Kempis maar aan, die dat boekske schrijft, zoo oprecht en eenvoudig en waar als niet velen, hetzij voor of na hem, dat hebben gedaan; of op ander gebied, zie het werk van Millet maar eens of Les grandes chênes van Jules Dupré. Die hebben *het* gedaan. Heb een goeden Zondag vandaag, wat was ik graag bij U.
Oom Jan is naar Haarlem, dus ben ik alleen van avond, maar heb nog zooveel te doen als ik maar kan.
Gij hebt mij toch zooveel plezier gedaan met dat blad over Ed. Frère. Eens heb ik hem zelf gezien bij Goupil, hij heeft iets zeer eenvoudigs. ,,Enfin il vainquit'' staat er in zijn levensbeschrijving, zoo moge het ook met ons eenmaal zijn — dat kan gebeuren en het is goed om te zeggen ,,ik wanhoop nooit''.
Een mensch krijgt *het* niet op eens, en de meeste dergenen, die iets zeer goeds zijn geworden, zijn door een langen moeilijken tijd

van voorbereiding heengegaan, die de rotssteen was waarop hun huis was gegrondvest.. .. ..
Nu ik moet mij haasten, want ik moet aan mijn werk.
Naar alle waarschijnlijkheid kom ik dus in de volgende week een dag te 's Hage, b.v. Donderdag, mogelijk ook later, ik moet zien hoe het met het werk het best uitkomt.
Van 's Hage hoop ik naar Dordt te gaan, als gij nog Zaterdagavond kondt vertrekken, dan vonden wij elkaar aan het station te Dordt. Dan zou ik dus zelfs twee nachten bij Roos logeeren, als ik toch naar 's Hage ga kan het geen kwaad er wat langer te blijven, en den een en ander nog eens op te zoeken.
Jammer aan den eenen kant dat Mauve gaat verhuizen*), ik hoop dat wij er samen nog eens heen zullen gaan zooals dien avond l.l. voorjaar, toen was het toch aardig.....
Dat blad uit den Cours de dessin Bargue, Anne de Bretagne, heb ik maar weer opgehangen; ja een mensch is van nature slecht, maar in den strijd van het leven kan hij worden een wezen van hooger waarde; een wezen van hooger waarde, dat woord kwam mij in gedachten toen ik lang heb staan kijken naar de uitdrukking op het gezicht van dat koningskind Anne de Bretagne, die uitdrukking, die doet denken aan het woord: ,,one of sorrows and acquainted with grief; sorrowful yet always rejoicing."
à Dieu, groet Uwe huisgenooten voor mij en geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

P.S. Hoor ik niets naders van U dan kom ik Donderdag of Vrijdag 20 of 21 December.

117

Waarde Theo, Amsterdam 9 Januari 1878.
Zoo heel graag zou ik weten of gij weer beter zijt en ik schrijf maar eens spoedig, ook om U te vragen desnoods per briefkaart dadelijk te schrijven of gij weer in orde zijt.
Ben hier Maandagavond goed en wel aangekomen.
Ben Dinsdagmorgen weer met het lesnemen begonnen, ben van plan om al de thema's die ik gemaakt heb nog eens over te maken, voor zooveel ik tenminste bij mijn ander werk er tijd voor vinden kan, dat raadde Pa mij, want is men eenmaal zeer vast in de beginselen en werkwoorden, dan schiet men spoedig op met het vertalen.

*) Mauve ging in Laren wonen.

Als het 's morgens wat vroeger licht wordt en wat minder koud, en ik dus vroeg kan beginnen, zal ik er wel tijd voor vinden. Als men van 's morgens vroeg tot 's avonds aan iets werkt, kan men er in eenige maanden toch heel wat van doen, en dus hoop ik tegen October klaar te zijn voor het examen.
Zag heel wat goede teekeningen bij Oom Cor, ook een nieuwe van Rochussen, eene soirée van diplomaten, zeer knap. Hedenavond geeft Mauve die kunstbeschouwing in Arti, zou die wel gaarne bijwonen, maar ik heb toen wij 's avonds bij hem waren toch waarschijnlijk reeds vele van de teekeningen gezien. Oom Cor had ook een zeer aardig schilderij van Valkenburg, een boerenbinnenhuis met vier kleine figuren.
Le four van Th. Rousseau en de Rijswijksche trekweg van Weissenbruch, die ik van U heb, zal ik ophangen.
Het spijt mij ik nog niet met een lateren trein uit 's Hage ben gegaan, dan waren wij nog wat langer samen geweest, maar nu hoop ik U weer te zien als gij de reis doet in het voorjaar. Het is hier dezer dagen geducht koud en vanmorgen lag er sneeuw; 't is maar goed Oom Cent weg is, hij is van avond te Parijs.
Denk er om als gij bij Mauve komt, om hem dat stuk van Jules Breton, Le laboureur, te vragen, en stuur het als gij het hebt.
C. M. vroeg mij vandaag of ik de Phryne van Gérôme niet mooi vond, en ik zeide ik heel wat liever een leelijke vrouw van Israëls of Millet of een oud vrouwtje van Ed. Frère zag, want wat beteekent eigenlijk zoo'n schoon lichaam als die Phryne, dat hebben de dieren ook, misschien meer dan de menschen, maar een ziel zooals er leeft in de menschen, die Israëls of Millet of Frère schilderen, hebben de dieren niet, en is niet het leven ons gegeven om rijk te worden in ons hart, ook al lijdt het uiterlijk daaronder? Voor dat beeld naar Gérôme voel ik voor mij maar bitter weinig sympathie, want ik zie geen een kenteeken van verstand er aan, en een paar handen waaraan men zien kan dat zij gewerkt hebben, zijn mooier dan zulke als men aan dat beeld ziet.
En nog veel grooter is het onderscheid tusschen zoo'n mooi meisje en een man als Parker, of Thomas à Kempis, of zooals die Meissonier schilderde, en evenmin als men twee heeren kan dienen, kan men van zoozeer verschillende zaken houden, en voor beide gevoel van sympathie hebben. En toen vroeg C. M. mij of ik dan geen gevoel zou hebben voor eene vrouw of voor een meisje dat mooi was, maar ik zeide ik meer gevoel zou hebben, en liever

zou te doen hebben met een die leelijk, of oud, of verarmd, of op de eene of andere wijze ongelukkig was, en door levenservaring en ondervinding of verdriet, verstand en eene ziel gekregen had. Er was bij C. M. ook een mooie teekening van Maris, stadsgezicht met water op den voorgrond, en een groote lucht, gij zult die wel kennen. Schrijf weer eens spoedig en heb het zoo goed mogelijk en zeg Uw huisgenooten goeden dag. à Dieu ontvang in gedachten een hartelijken handdruk en geloof mij steeds

Uw liefh. broer Vincent.

118

Waarde Theo, Amsterdam 10 Februari 1878.

Het is Zondagavond en ik wil weer eens een woordje schrijven, want ik verlang ook niet weinig om ook van U weer eens een brief te krijgen, schrijf maar weer eens spoedig, zoo dikwijls ben ik in gedachten bij U. Hartelijk hoop ik dat gij een goeden Zondag hebt gehad.

Zooals gij weet is Pa hier geweest en zeer blij ben ik daarom, wij gingen samen naar Mendes, Oom Stricker, Oom Cor, en de beide familiën Meijes, en de aangenaamste herinnering aan Pa's bezoek is nog een morgen, dien wij samen doorbrachten op mijn studeerkamer met het nazien van werk en met het spreken over allerlei zaken.

Gij kunt denken dat die dagen omvlogen, en toen ik, na Pa naar 't station te hebben gebracht en den trein te hebben nagezien zoolang die in 't gezicht was, of ook zelfs maar de rook, weer terugkwam op mijn kamer en daar Pa's stoel nog stond bij het tafeltje, waarop de boeken en schriften nog lagen van den vorigen dag, al is het ook dat ik weet wij elkander toch betrekkelijk spoedig zullen weerzien, ik kreeg het te kwaad als een kind.

Was hedenmorgen in het Engelsche kerkje en ontmoette daar bij het uitgaan Wierda. Wij wandelden een eind samen en hij vroeg mij of ik zijn kamer eens wilde komen zien, hij woont in de Weteringstraat, ging dus mede en bleef na het koffiedrinken tot zoowat 3 uur bij hem en zag zijn boeken en hoorde het een en ander uit zijn leven. Toen thuis nog een stuk uit Caesar vertaald en van middag bij Oom Stricker; daar kom ik nog al eens nu Oom Jan niet in stad is en het hier in huis sedert Pa's vertrek weer eenzaam is.

Het mist hier vandaag, gelukkig trof Pa goed weer zoodat wij nogal hebben geloopen. Dinsdag komt Oom Jan naar alle gedachten weer terug.
Gij zult wel veel te doen hebben in 't begin van het jaar, zooals bijna alle menschen; voor mij begint het ook hoe langer hoe meer van ernstigen aard te worden, naarmate het examen dichter bij komt, ik zal blij zijn als het 's morgens wat vroeger licht wordt.
Heeft Pa er aan gedacht U die photographie naar Maris te geven? de houtsnee naar v. Goijen: Dordrecht hangt er voor in de plaats; ging onlangs dat schilderij nog eens zien hier op het museum, dat is toch door en door goed. Ik zou met U als gij weer komt hier, nog wel graag de etsen van Dürer hier op het museum ook nog eens doorzien, zooals wij het den vorigen keer met die van Rembrandt deden.
Het zal in deze grijze dagen te Scheveningen wel mooi zijn, gaat gij er nogal eens heen, 't zal er misschien zoo zijn als op dat schilderij van Ruijsdael in het museum in den Haag. Hebt gij daarvan de litho die indertijd in de Kunstkronijk heeft gestaan? die is wel goed.
Hoe gaat het bij Mauve, ik hoop voorspoedig, zijt gij er in lang geweest? Tegenwoordig krijg ik van Oom Stricker ook eens of tweemaal 's weeks les, dat is winst, Oom is er zeer ver in en ik ben blij hij tijd heeft kunnen vinden om het te doen.
Nu jongen, een hartelijken handdruk in gedachten, ik ga aan mijn werk, schrijf eens spoedig en geloof mij steeds

Uw liefh. broer Vincent.

Groet Mauve als gij hem tegenkomt.
Nacht jongen, ik heb tot 12 uur zitten schrijven.

119

Waarde Theo, Amsterdam, 18 Febr. 1878.
Dank voor Uw brief van 17 Febr., die mij niet weinig genoegen deed, daar ik er zoo zeer naar had verlangd. En ik schrijf maar weer eens spoedig kerel, want zoo dikwijls denk ik aan U en verlang ook wel eens naar U, en elken morgen herinneren de prenten aan den muur van mijn studeerkamer mij aan U, de Christus Consolator, die houtgravure naar van Goijen: Dordrecht, Le four van Th. Rousseau enz., want die heb ik alle van U en dus verwijt de pot den ketel dat hij zwart zag, toen gij

schreeft het zoo verkeerd van mij was, dat ik U nu en dan eens een prent voor Uw kamer gaf, als ik iets vond dat voor bij wat gij reeds hebt, geschikt is. Dus basta daarover, zeg ik op mijn beurt, maar schrijf eens of gij weer 't een en ander goeds in Uwe verzameling er bij gekregen hebt.
Gisteravond zag ik bij C. M. een geheelen jaargang van dat tijdschrift L'Art, waarvan gij die aflevering met de houtsneden naar Corot hebt. Bizonder troffen mij houtsneden naar teekeningen van Millet, o.a. La chute des feuilles, La noce des corbeaux, Anes dans un marécage (effet de brume), Les bûcherons, Ménagère balayant sa maison, Cour de ferme (effet de nuit) etc. Ook een ets naar Corot: La dune, en naar Breton: La St.Jean, en anderen van Chauvin o.a.; ook nog een naar Millet: Les Haricots.
Was met Oom Jan Zondag den heelen middag en avond bij Oom Cor. 't Was voor mij een zeer goede dag, was nogal vroeg opgestaan en ging 's morgens naar de Fransche kerk, waar door een predikant uit de buurt van Lyon werd gepreekt, hij kwam van wege een mission Evangélique om een collecte te doen, zijn preek bestond vooral uit verhalen uit het leven der werklieden in de fabrieken daar, en hoewel hij niet bijzonder welsprekend was, en al kon men zelfs merken het hem moeilijk afging en wat onhandig als 't ware, zoo trof zijn woord toch omdat het uit het hart voortkwam, en dat alleen is machtig om op andere harten indruk te maken. Daarna moest ik om 1 uur in een zondagschool zijn van een Engelsch predikant Adler, in de Barndesteeg, hij heeft daar een klein maar zeer net oud kerkje. De school werd echter gehouden in een klein kamertje, waar ook op dat uur, dus midden op den dag, het licht moest worden aangestoken. Er waren misschien een 20 kinderen uit die arme buurt. Hoewel hij een vreemdeling is, zoo preekt hij toch in 't Hollandsch (maar de Engelsche dienst) en doet zijn catechisaties ook in 't Hollandsch, maar zeer aardig en handig; hâd de schets van die kaart van het Heilige Land, die ik voor Pa's verjaardag maakte, met rood krijt en op stevig bruin papier, medegenomen en gaf hem die, want ik vond dat kamertje er een aardig plekje voor en ben blij zij daar aan den muur hangt. Had hem bij Mr. MacFarlane ontmoet, de dominee van dat Engelsche kerkje op het Bagijnhof, waar ik het had gewaagd een bezoek te brengen, werd er vriendelijk ontvangen, en hoop er nog

wel eens terug te komen. Behalve bij den Engelschen Dominee, waagde ik het ook om een bezoek te brengen bij Ds. Gagnebin. Hij nam het goed op, en zeide dat ik maar eens op een avond terug moest komen, en bepaalde daartoe hedenavond dus moet ik er zoo aanstonds heen, en hoop U nog te schrijven hoe ik het er gehad heb.

Pa raadde mij ook nog aan om te trachten met den een en ander kennis te maken. Ik vond het wel aardig weer eens Fransch en Engelsch te spreken, als men dat in een tijdlang niet heeft gedaan is het eene eigenaardige gewaarwording.

Twee morgens stond ik vroeg op om te werken aan een schets van de kaart van de reizen van Paulus, die ik nog had, en maakte die verder af, zoodat die er goed uitziet nu, (met de namen in het Fransch) zelfs beter dan die ik voor Pa en voor mijn studeerkamertje maakte, met het plan om hem die te geven, daar ik indien mogelijk, wel wat nadruk op het bezoek wilde leggen, daar hij een knap man is bij wien ik later licht nog eens goeden raad zal kunnen krijgen, als hij aan het een en ander ziet dat het mij ernst is. —

Ben daareven bij Ds. Gagnebin geweest, maar er werd gezegd dat hij te zeer bezet was om mij te ontvangen (toch had hij mij dit uur en dezen dag bepaald om te komen). Ik hoorde muziek in huis, blijkbaar was er dus het een en ander te doen. Wat ik voor hem had gemaakt, liet ik achter met verzoek het te geven. Het is mij behoefte nu en dan iets dergelijks te doen, want zeer zeker is het twijfelachtig of ik er komen zal n.l. door het geheel van wat wordt vereischt. 5 jaar op zijn minst is een heele tijd, begint men jonger dan haalt men het wel zoo makkelijk. Ik kan wel meer werken en ben beter in staat mij vrij te houden van afleiding, en waar menig ander naar verlangt, heb ik geen begeerte naar, maar ik werk moeilijk met dat al. En ook voor het geval ik er niet kwam, wil ik toch zorgen hier en daar een teeken van leven te hebben gegeven.

't Is verbazend veel wat men weten moet, en 't geeft mij voortdurend, ook al tracht men mij gerust te stellen, een onbeschrijfelijk sterk gevoel van angst, en daar helpt niets aan dan alleen weer aan 't werk te gaan, daar het duidelijk aangegeven is ik dat doen *moet*, ten koste van al wat het wil.

Dus vooruit, want stilstaan of achteruitgaan, daaraan denk ik liever maar niet, als men dat deed zou men 't nog moeilijker

maken en in de war raken, en toch moeten eindigen met hetzelfde weer van voren af te beginnen.
Een goeden brief van thuis, gelukkig schijnt het dat de reis Pa goed is bekomen.
Het is reeds vrij laat en ik ben niet weinig moe, want heb heel wat geloopen vandaag ook.
Heb het zoo goed mogelijk, en zegen bij Uw werk en alles wat gij doet, als gij kunt schrijf dan spoedig weer. Groet allen bij Roos en ontvang in gedachten een hartelijken handdruk. Wel te rusten en geloof mij

Uw zoo liefh. broer Vincent.

Dinsdagmorgen. Het is heerlijk weer van morgen, moet zoo aanstonds naar Mendes.

120

Waarde Theo, Amsterdam, 3 Maart 1878.
Het is tijd om U weer eens te schrijven, wat zou ik vandaag graag eens bij U zijn geweest, 't was hier zulk mooi weer en men voelt dat het lente wordt. Buiten zal men waarschijnlijk wel een leeuwerik hebben kunnen hooren, maar in de stad gaat dat moeilijk, tenzij men de klanken van de leeuwerikenstem opmerkt in de stem van den een of anderen ouden dominee, wiens woorden komen uit een hart, dat even als dat van een leeuwerik is gestemd.
Ging vandaag nog eens bij Oom Cor aan, die heeft de zaal opnieuw laten behangen, en een nieuw grijs kleed op den vloer laten leggen, nu komen die mooie kasten waarin de heele Gazette des Beaux-Arts enz. staan in roode banden, beter uit dan vroeger. Oom vertelde mij dat Daubigny is gestorven, ik werd er, wil ik gerust bekennen, bedroefd om toen ik het hoorde, even als toen ik hoorde dat Brion gestorven was (zijn Bénédicité hangt op mijn kamer), want het werk van zulken, indien men het begrijpt, treft dieper dan men zichzelf is bewust; 't moet toch goed zijn, als men sterft de bewustheid te hebben van 't een of ander te hebben gedaan, dat in waarheid goed was, en te weten dat men daardoor in de nagedachtenis van eenigen tenminste, zal blijven leven, en aan die volgen een goed voorbeeld te hebben nagelaten. Een werk dat goed is — 't blijft wel niet in eeuwigheid, maar de gedachte er in uitgedrukt wel, en het

werk zelf blijft dan toch vrij zeker zeer lang bestaan, en indien er later anderen opstaan, dan kunnen zij niet beter doen dan de voetstappen van zulke voorgangers te drukken en het dergelijk te doen.
Van een goed werk gesproken, zoudt gij gevoel hebben voor een Vlaamsche Navolging van Christus, die hoop ik U binnenkort te sturen, een klein boekske, dat men desnoods gemakkelijk in den zak kan steken.
Toen Oom mij vertelde van Daubigny, kwamen mij zijn etsen naar Ruijsdael: le Buisson, en le Coup de soleil in de gedachten, en hij heeft beloofd die eens te laten komen, daar hij ze in het geheel niet kende.
Ben 1.1. Maandagavond bij Ds. Gagnebin geweest, en heb ook zijn vrouw en dochter gezien, en ben ook op zijn studeerkamer geweest, waar ik tot zoowat 11 uur met hem gesproken heb. Heb de Vaderlandsche geschiedenis doorgewerkt en er een uittreksel van 30 pag. dicht in elkaar geschreven, van gemaakt.
Weet gij dat Rochussen eens het beleg van Leiden heeft geschilderd, het schilderij hoort meen ik van den heer de Vos. Ben nu ook aan de algemeene geschiedenis bezig. Ik verlang er niet weinig naar dat gij weer eens komt, doe toch Uw best om zoo lang mogelijk hier te blijven.
En als gij kunt schrijf weer eens spoedig, want weet toch gij mij daar altijd zooveel vreugde door geeft.
Hebt gij iets moois gelezen in den laatsten tijd?
Zorg toch dat gij op de een of andere manier de boeken van Eliot eens te lezen krijgt, gij zult daar geen spijt van hebben, *Adam Bede*, *Silas Marner*, *Felix Holt*, *Romola* (Savonarola's geschiedenis), *Scenes from clerical life*.

Als ik weer eens tijd om te lezen krijg dan lees ik ze nog eens opnieuw. Hebt gij ooit gezien een ets van Millet zelf, een man die mest op een kruiwagen in een tuin brengt, op een dag zooals heden in 't begin van de lente, en onthoud ook dat hij heeft gemaakt een ets ,,les Bêcheurs'', als gij die ooit tegenkomt zult gij die niet licht weer vergeten. Dacht heden aan die eerste, toen van morgen Oom Stricker zocht naar teksten waarin het woord mest voorkomt, o.a.: ,,laat hem ook nog dit jaar totdat ik om hem zal gegraven en mest zal gelegd hebben''.
Maakte onlangs nog een lijst van de schilderijen van Brion, die

ik mij kon herinneren; als gij hier komt moet gij eens zeggen of ik er veel heb vergeten.
Zoudt gij toch niet wat vooruit kunnen opgeven, wanneer gij komt, dan reken ik er op door wat vooruit te werken, zoodat wij nog wat samen kunnen zijn. à Dieu, een handdruk in gedachten en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent.

Oom Jan laat U groeten.

121

Amsterdam 3 April 1878.

Over hetgeen wij bespraken heb ik nog gedacht, en onwillekeurig dacht ik aan het woord ,,nous sommes aujourd'hui ce que nous étions hier''. Dat wil niet zeggen dat men moet stilstaan, en niet mag trachten zich te ontwikkelen, integendeel is er een dringende reden om dat wel te doen en te vinden.
Maar om aan dat woord trouw te blijven, mag men niet achteruitgaan en als men is begonnen om de dingen met een vrijen en vertrouwenden blik aan te zien, dan mag men daar niet van terugkomen of afwijken.
Zij die zeiden: ,,nous sommes aujourd'hui ce que nous étions hier'', dat waren ,,honnêtes hommes'', hetgeen blijkbaar is uit de grondwet die zij opstelden, die wel ten allen tijde zal blijven, en waarvan wel is gezegd geworden dat hij was geschreven ,,avec le rayon d'en haut'' en ,,d'un doigt de feu''. Het is goed te zijn ,,honnête homme'' en te trachten dat inderdaad meer te worden, en als men gelooft dat daartoe hoort, te zijn ,,homme intérieur et spirituel'' dan doet men wel.
Als men het maar zeker en vast wist dat men daaronder hoorde, zou men altijd gerust en bedaard zijn gang gaan, niet twijfelende aan de goede uitkomst in het einde. — Er was eens een man, die op zekeren dag in eene kerk ging en vroeg: ,,kan het zijn dat mijn ijver mij heeft bedrogen, dat ik den verkeerden weg heb ingeslagen en het niet goed heb aangelegd, och of ik uit deze onzekerheid ware, en de vaste overtuiging kon hebben dat ik eindelijk zal overwinnen en slagen''. En toen antwoordde hem eene stem: ,,En als gij dat nu zeker wist, wat zoudt gij dan doen? — doe nu alsof gij het zeker wist, en gij zult niet beschaamd worden''. Toen ging de man voort op zijn weg, niet ongeloovig maar geloovig, en terug naar zijn werk, niet langer twijfelende of wankelende.

Wat nu aangaat homme intérieur et spirituel te zijn, zou men dat niet in zich kunnen ontwikkelen door de kennis van de geschiedenis in het algemeen en van bepaalde personen van alle tijden in het bizonder, van de Bijbelsche geschiedenis af tot die van de Omwenteling toe, en van de Odyssée tot de boeken van Dickens en Michelet toe? En zou men niet iets kunnen leeren uit het werk van zulken als Rembrandt of uit de Mauvaises herbes van Breton, of Les heures de la journée van Millet, of le Bénédicité van de Groux of Brion, of Le conscrit van de Groux, (of van Conscience anders), of Les grands chênes van Dupré, of de molens en zandvlakten van Michel zelfs?
Wij hebben er nogal veel over gesproken wat voor ons plicht is, en hoe wij tot iets goeds zouden komen, en wij kwamen tot het besluit dat vooreerst het ons doel moet zijn om een bepaalde betrekking te vinden, en een vak waaraan wij ons geheel kunnen toewijden.
En ik geloof dat wij het ook eens waren op dit punt, n.l. dat men letten moet vooral op het einde, en dat een overwinning die men zou behalen na een geheel leven van werken en inspanning, beter is dan eene die reeds spoediger wordt behaald.
Wie oprecht leeft en ware moeite en teleurstelling ondervindt, en daardoor toch niet wordt verslagen, is meer waard dan een wien alles voor den wind zou gaan, en die niets zou kennen dan betrekkelijken voorspoed. Want wie zijn het in wie men het duidelijkst iets hoogers opmerkt, het zijn zulken op wie het woord van toepassing is: ,,laboureurs votre vie est triste, laboureurs vous souffrez dans la vie, laboureurs vous êtes bienheureux'', het zijn zulken die de teekenen dragen van ,,toute une vie de lutte et de travail soutenu sans fléchir jamais''. Het is goed te trachten om zoo te worden.
Dus gaan wij vooruit op onzen weg ,,indefessi favente Deo''.
Wat mij aangaat ik moet een goed prediker worden, die wat te zeggen heeft dat goed is en nuttig kan zijn in de wereld, en het is misschien wel goed dat ik een betrekkelijk langen tijd van voorbereiding heb, en sterk bevestigd wordt in een vaste overtuiging, voor ik er toe wordt geroepen om daarover tot anderen te spreken.....
Als wij maar trachten om oprecht te leven, dan zal het ons goed gaan, ook al zullen wij dan ook onvermijdelijk oprecht verdriet en ware teleurstellingen ondervinden, en ook waarschijnlijk zware fouten begaan en verkeerde dingen doen, maar het is

zeker waar dat het beter is te zijn vurig van geest, al begaat men dan ook meer fouten, dan bekrompen en al te voorzichtig. Het is goed om zooveel lief te hebben als men kan, want daarin is de ware sterkte, en wie veel liefheeft die doet veel, en die vermag veel, en wat in liefde gedaan wordt, dat wordt goed gedaan; als men getroffen wordt door 't een of ander boek, b.v., om maar iets te noemen, L'hirondelle, L'alouette, Le rossignol, Les aspirations de l'automne, ,,Je vois d'ici une dame'', ,,J'aimais cette petite ville singulière'' van Michelet, dan is het omdat het uit het hart is geschreven, in eenvoudigheid en met armoede van geest. Als men maar weinige woorden zou zeggen, maar die eene beteekenis hadden, zou men beter doen dan met er veel te zeggen die maar ijdele klanken waren, en even gemakkelijk zouden zijn uit te spreken, als zij weinig nut zouden doen.
Als men maar trouw blijft liefhebben wat waarlijk liefde waardig is, en zijne liefde niet verkwist aan onbeteekenende en nietige en flauwhartige dingen, dan zal men gaandeweg steeds meer licht krijgen en sterker worden.
Hoe eerder men in een bepaalden werkkring en een bepaald vak zoekt bekwaam te worden, en eene betrekkelijk zelfstandige denk- en handelwijze aanneemt, en hoe meer men zich houdt aan vaste regels, hoe vaster karakter men zal verkrijgen, en daarom hoeft men toch niet bekrompen te worden.
Het is wijs om dat te doen, daar het leven maar kort is en de tijd spoedig voorbij gaat; als men in één ding bekwaam is en een zaak goed begrijpt, dan heeft men inzicht en kennis van vele andere tegelijk op den koop toe.
Het is soms goed om veel in de wereld te gaan en onder menschen te verkeeren, en men is er bij tijden wel toe verplicht en geroepen, maar wie eigenlijk liever maar stillekens alleen aan zijn werk zou zijn, en maar zeer weinig vrienden zou willen hebben, die gaat het veiligst onder de menschen en in de wereld rond. Men moet het nooit vertrouwen als men zonder moeilijkheden of de een of andere zorg of hindernis is, maar het zich niet al te gemakkelijk maken. En ook in de beschaafdste kringen en beste omgeving en omstandigheden, moet men iets van den oorspronkelijken aard van een Robinson Crusoë of van een natuurmensch behouden, want anders heeft men geen wortel in zichzelven, en het vuur in zijn ziel nooit laten uitgaan maar het onderhouden. En wie voor zich zelven de armoede blijft be-

houden en die liefheeft, bezit een grooten schat en zal de stem van zijn geweten steeds duidelijk hooren spreken; wie die stem in zijn binnenste, die de beste gave Gods is, hoort en volgt, vindt daarin ten laatste een vriend en is nimmer alleen . . . . . Zoo ga het met ons jongen, en heb gij het goed op Uwen weg, en God zij met U in alle dingen, en doe het U wel gelukken, dat is wat U toewenscht met een hartelijken handdruk bij Uw vertrek, *)

Uw zoo liefh. broer Vincent.

122

Waarde Theo, Amsterdam, Mei 1878.

Het is tijd dat gij weer eens een woordje van mij ontvangt, reeds schreef Pa dat gij goed zijt aangekomen en reeds hebt geschreven hoe gij de eerste dagen de stad hebt doorkruist. Niet weinig verlangend ben ik om eens te hooren, wat zoo al Uw indrukken zijn van het een en ander, en het is daarom dat ik mij aanbeveel voor een woordje, zoodra gij er den tijd voor vinden kunt. Wel is het dat de eerste indrukken niet blijven, want wij weten het maar al te goed dat niet alles goud is wat er blinkt, en dat als er een vriendelijke morgenschemering is, er middernacht is ook, en brandende en drukkende hitte op den middag. Maar even als het morgenuur een gezegend uur is en goud in den mond heeft, zoo is het ook met de eerste indrukken, en die hebben hun waarde al gaan zij ook voorbij, want zij zijn het die later nog wel eens blijken juist te zijn geweest, en men komt er op terug. Schrijf mij dus eens wat ge zoo al in die eerste dagen hebt gezien, en wat al zoo er bij gedacht.

Het is hier naar weer dezer dagen, en naar alle gedachten te Parijs ook wel, gij zult wel spoedig gewaar worden dat het ginder 's zomers nog vrij wat warmer soms is dan bij ons, en gij zult de onweersluchten zooals Bonington ze schilderde ook wel zien. Het is wel een aardige buurt waar gij woont, als men hetzij 's morgens of 's avonds die straten daar, of ook den kant van Montmartre uit doorkruist, dan valt menige werkplaats en menig kamertje in het oog, dat doet denken aan ,,Un tonnelier'' of ,,Les couturières'' of andere schilderijen van Ed. Frère, en het doet wel eens goed om zulke dingen te zien, die eenvoudig zijn, als men soms heel wat ziet van menschen, die om verschillende redenen een heel eind van al wat natuurlijk is zijn afge-

*) Theo was tijdelijk overgeplaatst naar de zaak Goupil te Parijs.

dwaald, en hun eigenlijk en inwendig leven er bij verspeeld hebben, en ook veel die in de ellende en in wat afschuwelijk is zijn geworteld, want 's avonds en 's nachts ziet men er allerlei van die donkere figuren, zoowel van mannen als van vrouwen, rondwaren, waarin als 't ware de schrik des nachts verpersoonlijkt is, en wier ellende men moet rangschikken onder de dingen, die geen naam hebben in eenige taal.
Verleden week is een van de predikanten hier gestorven, die door het heele land zeer bekend was (Pantekoek). Zaterdag was de begrafenis, het was iets dat deed denken aan ,,In memoriam'', die tocht langs dat pad aan de groene kanten van den Amstel; hij was vader van 6 kinderen, de oudste een jaar of 20. Een zeer groote menigte volgde, en men verdrong elkaar letterlijk.
Er werd gisteren in bijna alle kerken naar aanleiding hiervan gepreekt, hoorde Oom Stricker o.a. die hem van zeer nabij had gekend. Het was diens beurt om in de Oudezijds Kapel te preeken, waar de weesjongens en die van de kweekschool voor de zeevaart gewoonlijk gaan. Er was veel stemming in, oom sprak o.a. over het woord ,,ik ben ontroerd en wat zal ik zeggen''. Het is een vreeselijk en langdurig lijden geweest dat zijn deel is geweest. Hoorde nog op een avond een zijner laatste preeken, en het was toen reeds duidelijk blijkbaar aan hetgeen hij zeide, dat hij huiverde en terugdeinsde voor iederen nieuwen dag en nacht, en wel bepaaldelijk voor een die volgde op de inspanning van het preeken. Toen reeds kon men hem niet hooren zonder met hem mee te voelen als het ware, en onwillekeurig sidderde men, want het is een donkere weg die naar het eeuwig huis, en gelukkig is hij, die als de duisternis en nacht voor hem nadert, door de hoop op een beter leven gesterkt wordt.
Gij moet toch eens zien nog het een of ander mooi boek te lezen ginder, van Michelet b.v. over de Omwenteling, of ook iets van Thoré of Th. Gauthier over Parijs en den tijd der jonge schilders en schrijvers. O jongen wat zou ik graag eens met U door de stad kruisen.
Hoop vandaag eens een groote wandeling te maken door een buurt, waar ik nog niet dikwijls geweest ben. Het huis in de Breestraat waar Rembrandt gewoond heeft heb ik nog gevonden, gij weet wij er over spraken toen gij hier waart.
Denk aan dat bewuste schilderij in het Luxembourg, ,,Qui vous

reçoit me reçoit, et qui me reçoit, reçoit celui qui m'a envoyé'', en schrijf eens van wien het is.
Het kan in den herfst zoo prachtig mooi zijn te Parijs, nu daar ziet gij in 't eind van September ook reeds iets van.
Groet allen bij Soek hartelijk voor mij, ik denk nog zoo dikwijls aan een tocht, die ik met zijn familie naar Ville d'Avray heb gemaakt. In het kerkje daar gaande, trof het mij dat daar ik geloof zelfs meer dan één schilderij van Corot hing, gij weet dat hij daar veel was.
Zeg ook Braat en Mutters goeden dag. Heb het goed en schrijf eens spoedig en ontvang in gedachten een hartelijken handdruk en geloof mij steeds

Uw zoo liefh. broer Vincent.

Nog moet ik U bedanken voor het portret, daar ben ik zeer blij mede en het is zeer goed uitgevallen. Dank er voor.

ETTEN, BORINAGE, BRUSSEL

JULI 1878—APRIL 1881

Hoewel nu gebleken is dat Vincent geen aanleg voor studie heeft, geeft hij toch zijn ideaal om de menschen de troost van het Evangelie te brengen niet op. Na zich te Etten nog een maand geoefend te hebben, vertrekt hij in Augustus '78 naar de Opleidingsschool voor Evangelisten te Brussel, onder leiding van meester Bokma, waar hij wel de meest gevorderde is van de leerlingen, maar zich niet weet te schikken naar wat van hem verlangd wordt; ,,hij kende geen onderwerping'' zegt een van zijn medeleerlingen. Als de proeftijd van drie maanden om is krijgt hij dan ook *geen* aanstelling tot zijn groote teleurstelling, al houdt hij zich groot tegenover zijn broer (zie brief 126). In overleg met zijn vader gaat hij dan voor eigen rekening naar de Borinage. Hij woont in Paturages bij den colporteur v. d. Haegen en geeft er 's avonds diens kinderen les. Verder oefent hij zich in bijbellezing en ziekenbezoek en krijgt dan tenslotte in Januari 1879 toch nog een tijdelijke aanstelling voor 6 maanden als Evangelist in de Borinage. Bij al de ellende van het mijnwerkersleven die hij daar bijwoont — er heeft in dien tijd een mijnongeluk plaats en er breekt een werkstaking uit — begint 't hem steeds duidelijker te worden dat bijbelteksten en preeken er weinig van nut zijn, het *geloof* begint al meer en meer plaats te maken voor practisch werk — het verplegen van gewonden en zieken; hij geeft alles weg wat hij bezit, kleeren, geld, tot zijn bed toe; hij woont niet meer in een kosthuis, maar in een kleine arbeiderswoning waar zelfs 't noodige ontbreekt — zóó tracht hij Jezus' leer op te volgen in letterlijken zin. Dit alles is niet naar den zin van de Heeren van het Comité — c'est trop de zèle en niet die van de juiste soort in hun oog — vooral het verwaarloosde van zijn uiterlijk wordt hem verweten en na verloop van de 6 maanden, in Juli '79, krijgt hij zijn ontslag.
Nu volgen wel de bitterste dagen van zijn leven; moeitevol, zonder geloof, zonder werk, zonder eenig vooruitzicht, zonder vrienden, zwerft hij rond.
Weinig feiten uit dien tijd zijn bekend, doch de ontroerend schoone brieven toen geschreven (brief 132 en 133) geven een denkbeeld van wat er in hem omging.
Toch komt nu eindelijk de bevrijding; zijn eigenlijke roeping wordt hem langzamerhand bewust sinds hij is gaan teekenen, en ten slotte klinkt het als een triomfkreet, wanneer hij in Augustus 1880 schrijft: ne crains rien pour moi. Si seulement je pus continuer à travailler je remonterai encore.'' Hij heeft zijn werk gevonden.

123

Waarde Theo, Etten, 22 Juli 1878.

Een woordje voeg ik bij den brief van Pa; was blij te hooren het U ginder goed blijft gaan en dat gij ook schik houdt in Uw leven, wat graag zou ik ginder eens met U loopen.

Zooals Pa U zeker ook reeds heeft geschreven, gingen wij verleden week naar Brussel in gezelschap van Ds. Jones van Isleworth, die hier een Zondag overbleef.

De indruk, dien wij van dien tocht thuisbrachten, was in zoover bevredigend, dat wij meenen er aldaar met der tijd wel een plaats en werkkring te vinden is, — dat zeer zeker de weg er korter

en ook minder kostbaar is dan in Holland, zoodat het dus zaak is het oog gevestigd te houden op België, en daar te blijven zoeken totdat wij iets zullen vinden.
De Vlaamsche opleidingschool zagen wij, die heeft een 3-jarigen cursus, terwijl zooals gij weet in Holland op zijn allergunstigst de studiën nu nog 6 jaar zouden moeten duren. En zelfs eischt men niet eens, dat men die school doorloopen hebbe voor en aleer men kan dingen naar eene plaats en betrekking van Evangelist. Wat men eischt is de gaaf om gemakkelijk hartelijke en populaire voordrachten of toespraken te kunnen houden tot het volk, liever kort en krachtig, dan geleerd en lang. Zoo let men er minder op groote kennis der oude talen en veel theologische studie, (hoewel al wat men daarvan weet, eene groote aanbeveling is), maar neemt meer in aanmerking de geschiktheid van het practische werk en het natuurlijk geloof. Nu zijn wij er echter daarom nog niet, vooreerst heeft men niet op eens en krijgt men niet dan door veel oefening, de gaaf om tot het volk te spreken met ernst en gevoel en zonder stijfheid en gedwongenheid, terwijl in hetgeen men te zeggen heeft, een beteekenis moet zijn en strekking, en een drangrede om zijn hoorders op te wekken, dat zij er naar trachten zullen hunne genegenheden te doen wortel schieten in de waarheid. In één woord, men moet een volksprediker zijn om ginder te kunnen slagen.
Ces messieurs te Brussel verlangden dat ik voor den tijd van 3 maanden naar ginder zoude komen, om nader kennis te maken, maar op den duur zoude dit wederom kostbaar worden, en dat moet zooveel maar mogelijk is vermeden worden. Het is daarom dat ik op 't oogenblik nog hier te Etten wat blijf werken tot voorbereiding, en dan van hier uit van tijd tot tijd een bezoek ga afleggen, het zij bij Ds. Pietersen te Mechelen of bij Ds. de Jonge te Brussel, om zoodoende wederkeerig nader bekend te worden. Voor hoelang dit zal moeten zijn, hangt geheel af van wat men ginder verder zeggen zal. Beiden, Pa en ik, hebben hun nog weer pas geschreven.
Ik wil nu zoo goed als ik kan een stuk of wat opstellen in voorraad maken; zoo ben ik nu bezig naar aanleiding van het schilderij van Rembrandt ,,La maison du charpentier'' op de Louvre. Gisteren moest Pa preeken te Zundert, en ik ging mede daarheen. Gij moet veel groeten hebben van de tantes. Was ook nog bij Jan Doomen, die veel geleden heeft aan rhumatiek in zijn been, en

klaagt dat hij niet eens meer naar Breda zou kunnen loopen, maar bij het werken op de akkers of in den tuin hinderde het hem zoo erg niet, alleen 's morgens dwong de pijn hem om heel vroeg op te staan. De ouderdom komt met gebreken, zou de oude Ds. Meyes zeggen.

Wat heeft er onlangs een uitmuntend mooie houtgravure in l'Illustration gestaan van ,,Un jeune citoyen de l'an V,'' van Jules Goupil, is U die onder de oogen gekomen; ben die machtig geworden en die hangt op 't oogenblik aan den muur hier van het kamertje waar ik mij mag vestigen, n.l. de leerkamer, die op den tuin uitziet en waar de klimop tegen aan groeit. Dit werd in het blad aangaande 't bewuste schilderij gezegd: ,,Un regard qui a vu le spectacle de l'affreuse guillotine, une pensée qui a survécu à toutes les scènes de la révolution. Il est presque étonné de se trouver encore vivant après tant de catastrophes.'' 't Is eene merkwaardige verschijning geweest in de kunst en zal een dergelijke uitwerking op velen blijven uitoefenen, en wie gevoel voor hooge kunst hebben, blijven aangrijpen als een portret van Fabritius, of sommige andere min of meer mystieke schilderijen uit de school van Rembrandt.

Toen wij des avonds terugreden van Zundert over de hei, liepen Pa en ik een eind, de zon ging rood onder achter 't masthout en de avondlucht weerkaatste in de moerassen, de hei en het gele en witte en grijze zand waren zoo vol toon en stemming, — zie er zijn sommige oogenblikken in het leven dat alles, ook binnen in ons, vrede en stemming is, en het gansche leven ons voorkomt als een weg door de hei te zijn, maar dat is niet altijd zoo. Van morgen gingen Cor, die vacantie heeft, en ik weer naar de hei en 't mastbosch een eind voorbij het moleneind, en gingen hei halen voor zijn konijnen, die daar blijkbaar veel van houden, en het een en ander om een bloemenmandje mee te vullen. Wij zaten eenigen tijd in 't mastbosch en teekenden samen een kaartje van Etten en omstreken met den Bremberg, Sprundel, 't Heike en de Hoeve.

Zoudt gij Soek en al de zijnen (als gij er eens komt) hartelijk voor mij willen groeten. Ook Frans Braat en Ernst en de anderen als het zoo mocht te pas komen. Ik denk veel aan U en ben zoo blijde dat het U wel gaat, en gij ginder dingen vindt, die U opwekken en als het ware goed voedsel zijn voor het ware leven. Want dat is ook de hooge kunst, en dat zijn de werken dergenen

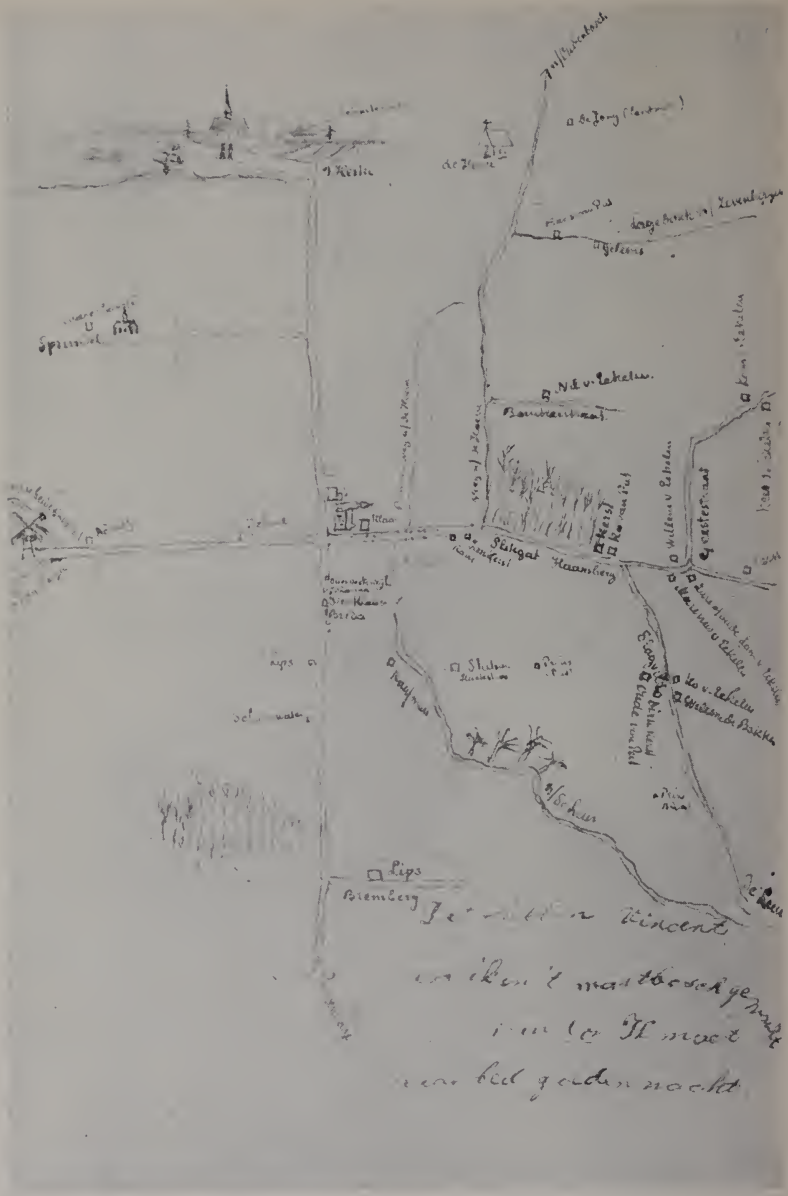
Lips
Bremberg
Haamberg
Sluitgat
Kerst
Kerk
Spinnel
Lips

die werken met hun hart en met hun geest en verstand, gelijk gij er zoovelen kent en wellicht ook wel persoonlijk ontmoet, wier woorden en werken zijn geest en leven.
Met een hartelijken handdruk in gedachten

Uw zoo liefh. broer Vincent.

124

Waarde Theo, (Begin Augustus 1878.)
Een woordje sluit ik bij Pa's brief in. Ook ik ben er weer zeer verlangend naar, dat er weer eens een brief van U komt. Van harte hoop ik dat gij ginder het zoo goed hebt als maar mogelijk is, en veel ziet en hoort waar men wat aan heeft. Zooeven komt er een briefkaart van Ds. Pietersen, omstreeks half Augustus moet ik naar Brussel. Aangezien er echter geen datum is bepaald en Pa en Moe het alzoo beter vinden gelijk ik zelf trouwens ook, blijf ik nu nog hier tot na A.'s huwelijk, om alsdan zoodra alles is afgeloopen, naar ginder te vertrekken.
Heb dezer dagen een teekeningetje gemaakt naar ,,Un dimanche matin'' van Emile Breton, met pen en inkt en potlood. Wat is dat toch mooi, dat werk van hem — heeft hij dit jaar iets bizonders of ziet gij veel van hem? Schreef gisteren en heden een opstel over de gelijkenis van het mostaardzaadje, dat 27 bladz. lang is geworden, mocht er maar wat goeds in zijn. Pa en ik wandelen zooals gij denken kunt nogal eens dikwijls in de gemeente rond of naar de Hoeve of de Leur, en met Cor maakte ik ook menigen tocht naar de hei.
Dat ik niet weinig verlangend ben om te weten hoe het aldaar te Brussel zijn zal, kunt gij begrijpen. Mocht het werk er voorspoedig gaan en gezegend worden.
De velden zijn nu zoo mooi hier, het koren wordt binnengehaald en de aardappels worden rijp en hun loof begint te verdorren, en de boekweit staat heerlijk wit in bloei.
Nu jongen, ik zit U bij 't licht van een lantaarntje te schrijven, en de kaars wordt wat heel kort, adieu heb het goed, kunt gij, schrijf dan eens een woordje met iets over de schilders, en als gij eens iets interessants hoort van den een of ander, maar liefst toch nog Uw eigen indrukken over wat dat dan ook zijn mag. Goeden nacht, ontvang in gedachten een hartelijken handdruk, geloof mij steeds

Uw liefh. Vincent.

125 Waarde Theo, Etten, 15 Augustus 1878.
Een enkel woordje sluit ik nog bij Pa en Moe in, om U nog even goeden morgen te zeggen. Het regent buiten en dat doet het dezer dagen veel, met storm er bij.
Schreef aan Ds. de Jonge dat ik bereid was om dadelijk naar Brussel te komen, als werk of plicht mij er riepen, maar dat als er geen gegronde redenen bestonden waarom het wenschelijk zou zijn dat ik er nu reeds heen ging, ik nog gaarne (om reden van A.'s trouwen), een week hier zou blijven, om alsdan voor Zondag 25 Aug. over te komen.
Zeer nieuwsgierig ben ik of de tentoonstelling van schilderijen aldaar dan nog open zal zijn, — zeer gaarne zou ik die zien. Ik verlang naar een woordje van U, hoop U wat uitvoeriger te schrijven zoodra ik te Brussel zal zijn, ook over de tentoonstelling, als die tenminste nog niet gesloten is.
Groet Braat en Soek voor mij als gij hen ziet. à Dieu heb het zoo goed mogelijk, er gaat geen dag om of er wordt over U gesproken. Schrijf maar weer eens spoedig, en ontvang in gedachten een hartelijken handdruk van

Uw liefh. broer Vincent.

126

Waarde Theo, Laeken, 15 Nov. 1878.
Aan den avond van den dag waarop wij samen waren, en die voor mij als in een oogwenk voorbij ging, wil ik U toch nog eens schrijven. Het was mij eene groote vreugde U eens weder te zien en te spreken, en het is gelukkig dat zulk een dag, die in een oogwenk voorbij gaat, en eene vreugde die slechts van zoo korten duur is, toch blijft in onze herinnering en dat de gedachtenis daaraan van blijvenden aard is. Toen wij hadden afscheid genomen, wandelde ik terug, niet langs den kortsten weg maar langs den trekweg. Er zijn daar werkplaatsen van allerlei soort, en die 's avonds met licht vooral er aardig uitzien, en tot ons die toch ook arbeiders en werklieden zijn ieder in den kring en in het werk waartoe wij geroepen zijn, spreken ook op hunne wijze, als wij er maar naar luisteren willen, want zij zeggen: werk zoolang het dag is, eer de nacht komt waarin niemand werken kan.
Het was juist het oogenblik dat de straatvegers thuis kwamen, met hunne karren met de oude witte paarden, er stond een lange

reeks van die karren bij de zoogenaamde Terme des boues aan 't begin van den trekweg. Sommige van die oude witte paarden gelijken wel op zekere oude aquatint-gravure, die gij mogelijk wel kent, een gravure die wel geen zeer groote kunstwaarde heeft, maar die mij toch evenwel trof en indruk op mij maakte. Ik bedoel de laatste uit die serie platen, die getiteld is ,,La vie d'un cheval''. Die plaat stelt voor een oud wit paard, vermagerd en uitgemergeld en tot den dood toe afgemat door een lang leven van zwaren arbeid, van veel en moeilijk werk. Het arme dier staat op een plaats, onbeschrijfelijk eenzaam en verlaten, een vlakte begroeid met schraal, dor gras, met hier en daar een verwrongen, door den stormwind gebogen en geknakten boom. Op den grond ligt een schedel en in de verte op den achtergrond een verbleekt geraamte van een paard, en dat ligt naast eene hut alwaar een man woont die de paarden afmaakt. Over 't geheel hangt een stormachtige lucht, het is een barre en gure dag, somber en donker weer.

't Is een droevig en diep melancholiek tooneel, en dat ieder treffen moet, die weet en gevoelt dat ook wij eenmaal moeten gaan door 't geen wij sterven noemen, en ,,que la fin de la vie humaine, ce sont des larmes ou des cheveux blancs.'' Wat daarachter nu nog ligt, dat is eene groote verborgenheid die God alleen weet, ons in Zijn woord echter dit onweerlegbaar heeft geopenbaard, dat er is eene verrijzenisse der dooden.

Het arme paard, de oude getrouwe gediende staat geduldig en lijdzaam, moedig toch en als 't ware vastberaden, als de oude garde, die zeide: ,,la garde meurt mais elle ne se rend pas'', wacht het zijn laatste uur af. Ik kreeg onwillekeurig die plaat in de gedachten, toen ik van avond die paarden van de vuilniskarren zag.

En nu wat de voerlui zelve aangaat, met hunne vuile, groezelige kleeren, zij schenen haast nog dieper in de armoede verzonken en geworteld, dan die lange rij of liever die groep armen, die meester de Groux heeft geteekend op zijn Banc des pauvres. Zie, het treft mij altijd en het is iets eigenaardigs als wij zien het beeld van onuitsprekelijke en onbeschrijfelijke verlatenheid — van eenzaamheid, van armoede en ellende, het einde der dingen of hun uiterste — dan rijst in onzen geest op de gedachte aan God. Tenminste bij mij is dit het geval, en zegt niet Pa zelf ook: ,,ik spreek nergens liever dan op het kerkhof, want aldaar staan

wij allen op gelijken grond, aldaar staan wij niet alleen op gelijken grond, maar aldaar *gevoelen* wij dat ook altijd.''
Ik ben blij dat wij nog te zamen het museum zagen, en vooral het werk van de Groux en Leys en zooveel andere merkwaardige schilderijen als dat landschap van Coosemans o.a. De twee platen die gij mij hebt gegeven, daar ben ik zeer blij mede, maar gij hadt dat kleine etsje: Les trois moulins van mij moeten aannemen. Nu hebt gij het zelf gekocht geheel en al — zelfs niet maar half, zooals ik gaarne had gewild. Gij moet het echter bewaren in Uw verzameling, want het is merkwaardig al is 't zoo heel mooi niet uitgevoerd, in mijne onwetendheid zou ik meenen het te moeten toeschrijven liever aan Boeren Breughel, dan aan Fluweelen Breughel. Hierbij sluit ik in 't bewuste krabbeltje ,,au charbonnage''.

Ik zou wel graag eens willen beginnen ruwe schetsen van 't een en ander te maken van zoo talrijke dingen, die men zoo op zijn weg ontmoet, maar aangezien het mij allicht van mijn eigenlijk werk zou afhouden, zoo is het beter ik er niet aan begin. Zoodra ik thuis kwam begon ik aan eene preek over ,,den onvruchtbaren vijgenboom'', Luk. XIII : 6-9.

Dat teekeningetje ,,Au charbonnage'' is waarlijk niet veel bijzonders, maar waarom ik het zoo onwillekeurig maakte dat is, omdat men hier zooveel van die menschen ziet, die in de kolen werken en dat wel een eigenaardig volk is. Dit huiske staat niet ver van den trekweg, het is eigenlijk een klein estaminet aan de groote werkplaats vast, alwaar de werklui in hun schafttijd hun brood komen eten en een glas bier drinken.

Reeds indertijd in Engeland heb ik gesolliciteerd naar eene betrekking van Evangelist onder de mijnwerkers in de steenkolenmijnen, toen sloeg men mijn vraag in den wind en zeide ik minstens 25 jaar moest zijn. Gij weet wel hoe een der wortels of grondwaarheden van het Evangelie niet alleen, maar van den geheelen Bijbel ook, is: ,,Licht dat opgaat in de duisternis''. *Door duisternis tot licht.* Welnu, wie hebben zeer zeker behoefte daaraan, wie zullen er ooren voor hebben? De ervaring heeft geleerd, dat degenen die in de duisternis in het hart der aarde werken, als de mijnwerkers in de zwarte kolenmijnen o.a., door het woord van het Evangelie zeer getroffen worden, en het ook gelooven. Nu is er in 't Zuiden van België, in Henegouwen, zoo in de buurt van Mons tot de Fransche grenzen, ja ook nog verre daarover eene streek genaamd Le Borinage, alwaar eene eigenaardige bevolking is van arbeiders, die in de talrijke steenkolenmijnen werken. Dit onder anderen vond ik in een aardrijkskundig boekje over hen: ,,Les Borins (habitants du Borinage, pays au couchant de Mons) ne s'occupent que de l'extraction du charbon. C'est un spectacle imposant que celui de ces mines de houille ouverte à 300 mètres sous terre, et ou descend journellement une population ouvrière, digne de nos égards et de nos sympathies. Le houilleur est un type particulier au Borinage, pour lui le jour n'existe pas, et sauf le Dimanche il ne jouit guère des rayons du soleil. Il travaille péniblement à la lueur d'une lampe dont la clarté est pâle et blafarde, dans une galerie étroite, le corps plié en deux, et parfois obligé de ramper; il travaille pour arracher des entrailles de la terre cette substance

minérale, dont nous connaissons la grande utilité; il travaille enfin au milieu de mille dangers sans cesse renaissants, mais le porion belge a un caractère heureux, il est habitué à ce genre de vie, et quand il se rend dans la fosse, le chapeau surmonté d'une petite lampe destinée à le guider dans les ténèbres, il se fie à son Dieu, qui voit son labeur et qui le protège, lui, sa femme et ses enfants.''

Dus ligt le Borinage ten zuiden van Lessines, alwaar men de steengroeven vindt.

Gaarne zou ik wenschen derwaarts te gaan als Evangelist. De drie maanden proeftijd door de Heeren de Jong en Ds. Pietersen gesteld, is welhaast verstreken. Paulus is, voor hij optrad als prediker en zijn groote zendingreizen begon en zijn eigenlijk werk onder de Heidenen, drie jaar in Arabië geweest. Kon ik zoo eens een jaar of drie in een dergelijke streek werkzaam zijn in stilte, en steeds leeren en opmerkende, dan zou ik niet terugkomen van daar zonder iets te zeggen te hebben, dat inderdaad de moeite waard is om gehoord te worden, met alle nederigheid, nochtans met vrijmoedigheid zeg ik dit.

Als God wil, en mij het leven spaart, dan zou ik ongeveer op mijn 30ste jaar klaar zijn, en met eene eigenaardige opleiding en ervaring kunnen aanvangen, mijn zaak meer meester zijnde, en rijper tot den arbeid dan nu.

Ik schrijf U dit nog eens, hoewel wij er ook reeds over spraken. Er zijn in de Borinage reeds verscheidene kleine Protestantsche gemeenten, zeker ook scholen, mocht men er mij een plaatsje aanwijzen om er werkzaam te zijn als Evangelist, op de wijze waarover wij spraken, door het Evangelie te prediken aan armen, dus zulken die er behoefte aan hebben, en voor wie het zoo bij uitnemendheid geschikt is, en mijn tijd gedurende de week te wijden aan het onderwijs.

Gij zijt zeker wel eens geweest te St. Gilles? Heb daar dien kant uit ook eens een tocht gemaakt, bij l'Ancienne barrière. Alwaar de weg naar Mont St. Jean begint is ook nog een andere, de Alsemberg. Hier is rechts het kerkhof van St. Gilles, vol ceders en klimop, en vanwaar men over de stad kan heenzien.

Verder gaande komt men te Forest. De streek is daar zeer schilderachtig, op de hooge kanten staan oude huizen zooals die hutten in de duinen, die Bosboom wel geschilderd heeft. Men ziet er alle mogelijke landwerk verrichten, koren zaaien, aard-

appels rooien, knollen wasschen, en alles is er schilderachtig tot het hout sprokkelen toe, en het heeft veel van Montmartre. Er zijn oude huizen met klimop of wijngaard, en aardige herbergen; onder de huizen die ik opmerkte was o.a. dat van een mostaardfabrikant, zekeren Verkisten. Zijn gedoente was volkomen geschikt voor een schilderij van Thijs Maris bijvoorbeeld. Er zijn hier en daar plaatsen alwaar steenen gevonden worden, en dus kleine steengroeven, waar holle wegen met diep gegroefde karsporen heengaan, waar men de kleine witte paarden ziet met roode kwasten, en de voerlui met blauwe kielen, en de schaapherder ontbreekt niet, evenmin als de vrouwen in 't zwart met witte mutsen, die aan die van de Groux herinneren.
Er zijn hier van die plaatsen, gelijk trouwens God zij dank overal, alwaar men zich thuis gevoelt meer dan elders, waar men een eigenaardig oud gevoel als van heimwee krijgt, waarin wel iets bitter weemoedigs is, maar toch den geest sterkt en opwekt in ons, en ons, wij weten zelf niet hoe en waarom, nieuwe kracht en lust tot den arbeid geeft, en ons opwekt. Ik wandelde dien dag nog door tot voorbij Forest, en ging nog een zijweg in naar een oud kerkje met klimop begroeid. Ik zag er veel lindeboomen, nog meer in elkander gegroeid en om zoo te spreken nog meer gothiek dan die wij in 't park zagen, en aan den kant van den hollen weg die naar 't kerkhof leidt, verwrongen stronken en boomwortels, grillig als die Albert Dürer etste in: ,,Ritter, Tod, und Teufel''. Hebt gij ooit gezien een schilderij of liever een photographie er naar, van Carlo Dolci: ,,Het hofken der olijven'', daar is iets Rembrandtieks in, zag die onlangs. De groote ruwe ets naar datzelfde onderwerp naar Rembrandt, zijnde de pendant van die andere: ,,La lecture de la Bible'', met die twee vrouwen en de wieg, kent gij zeker wel? Sedert gij mij hebt gezegd dat gij dat schilderij van vader Corot over datzelfde sujet hebt gezien, kwam het mij weer voor den geest, ik zag het op de tentoonstelling zijner werken, kort na zijn overlijden en het trof mij zeer.
Wat is er toch veel moois in de kunst, als men maar onthouden kan hetgeen men heeft gezien, dan is men nooit ledig of waarachtig eenzaam, nooit alleen.
à Dieu Theo, in gedachten druk ik U recht hartelijk de hand, heb het goed, heb voorspoed bij Uw werk, en ontmoet maar veel goede dingen op Uw levensweg, zulke die blijven in de her-

innering en die ons rijk maken, al bezitten wij schijnbaar weinig. Komt gij eens bij Mauve doe dan ook mijn groeten en geloof mij

Uw liefh. broer Vincent.

Ik hield dezen brief een paar dagen op; 15 Nov. is gepasseerd dus zijn de 3 maanden verstreken. Sprak met Ds. de Jong en met meester Bokma, zij zeggen er is geen gelegenheid om op de school te zijn op dezelfde voorwaarden als zij aan geboren Vlamingen geven, ik kan de lessen bijwonen desnoods kosteloos — maar dit is ook het eenige voorrecht — ik zou dus om te kunnen blijven op den duur, meer geldelijke middelen moeten hebben dan die waarover ik beschikken kan, want die zijn geene. Dus zal ik wellicht reeds spoedig het plan van de Borinage beproeven. Eenmaal de stad uit zijnde, zal ik niet licht in eene groote stad terugkeeren.
Het zou niet gemakkelijk zijn om te leven zonder het geloof in Hem en het oud vertrouwen in Hem, maar zonder dat zou men den moed verliezen.

127

Waarde Theo, Petites Wasmes 26 Dec. 1878.
Borinage, Hainaut.

Het is tijd dat ik U weer eens schrijf, vooreerst ook om U geluk te wenschen bij het begin van een nieuw jaar. Moge veel goeds Uw deel zijn, en Gods zegen rusten op Uw werk in dit jaar dat wij beginnen.
Zeer verlangend ben ik naar een brief van U, om weer eens te hooren hoe gij het hebt, en hoe het U gaat, ook om misschien eens te hooren of gij in den laatsten tijd iets moois en merkwaardigs hebt gezien.
Wat mij aangaat, gij begrijpt wel dat er hier in de Borinage geen schilderijen zijn, dat men zelfs over 't algemeen ganschelijk niet weet wat een schilderij is, zoo dan spreekt het vanzelf dat ik op 't gebied van kunst ten eenemale niets heb gezien sedert mijn vertrek uit Brussel. Maar dit neemt niet weg dat het hier een zeer eigenaardig en zeer schilderachtig land is, alles spreekt als het ware, en is vol karakter.
Dezer dagen, de donkere dagen voor Kerstmis, lag er sneeuw. Alles herinnerde toen aan de middeneeuwsche schilderijen van Boeren Breughel o.a., en van zooveel anderen, die het eigen-

aardig effect van rood en groen, zwart en wit zoo treffend hebben weten uit te drukken. Telkens weer doet hetgeen men hier ziet, denken aan het werk b.v. van Thijs Maris, of van Albert Dürer. Er zijn hier holle wegen begroeid met dorenstruiken en met oude verwrongen boomen met hunne grillige wortels, die volmaakt gelijken op dien weg op de ets van Dürer: ,,Le chevalier et la mort''.
Zoo b.v. dezer dagen was het een eigenaardig gezicht met de witte sneeuw 's avonds tegen het uur der schemering, de arbeiders uit de mijnen huiswaarts te zien keeren. Deze lieden zijn geheel zwart als zij uit de donkere mijnen weer in het daglicht komen, gelijkerwijs de schoorsteenvegers zien zij er uit. Hunne woningen zijn meestal klein, en veeleer hutten te noemen, verspreid ook langs die holle wegen en in het bosch en tegen de helling der heuvels. Hier en daar ziet men nog bemoste daken, en vriendelijk schijnt het licht 's avonds door de vensters met kleine ruiten.
Gelijk bij ons in Brabant het hakhout en de eikenstruiken en in Holland de knotwilgen, zoo ziet men hier om de tuinen velden en akkers, die zwarte dorenheggen. Met de sneeuw dezer dagen maakte dat effect als van een letterschrift op wit papier, zooals de bladzijden van het Evangelie.
Reeds onderscheiden malen heb ik hier gesproken, zoowel in een vrij groot voor godsdienstige samenkomsten opzettelijk ingericht vertrek, als in de bijeenkomsten die men gewoon is 's avonds in de arbeiderswoningen te houden, die men het best Bijbellezingen noemen kan. Sprak o.a. over de gelijkenis van het mostaardzaad, den onvruchtbaren vijgeboom, den blindgeborene. Op Kerstmis natuurlijk over de stal van Bethlehem en vrede op aarde.
Mocht het onder Gods zegen zoo geschieden dat ik hier voor vast werd geplaatst, dat zou ik van harte gaarne wenschen.
Overal ziet men hier in het rond de groote schoorsteenen en de ontzettende bergen steenkolen aan den ingang der mijnen, de zoogenaamde Charbonnages. Gij kent die groote teekening van Bosboom: ,,Chaudfontaine'', die geeft goed het karakter van het land hier weer, alleen hier is alles steenkolen, in 't Noorden van Henegouwen steengroeven, en Chaudfontaine meer ijzer.
Zoo dikwijls denk ik nog aan den dag, toen gij te Brussel zijt geweest en aan ons bezoek in 't museum. En dikwijls zou ik

wenschen, dat gij wat dichter in de buurt waart, en wij wat meer konden samen zijn. Schrijf maar weer eens spoedig. Telkens weer bezie ik die ets van: Un jeune citoyen.
De taal van de mijnwerkers is zoo heel gemakkelijk niet te verstaan, maar men begrijpt het gewone Fransch goed, mits men het maar vlug en grif spreken kan, dan heeft het vanzelf overeenkomst met hun patois, dat verbazend snel wordt gesproken.
Op een bijeenkomst deze week sprak ik over den tekst: Actes XVI : 9: Et Paul eut de nuit une vision d'un homme macédonien qui se présenta devant lui, et le pria disant: Passe en Macédoine et nous aide. En daar luisterde men met aandacht naar, toen ik beproefde om te beschrijven hoedanig die Macedoniër was, die behoefte had en verlangen naar den troost van het Evangelie, en naar den kennis van den eenigen waarachtigen God. Hoe wij ons hem moeten voorstellen als een arbeider met trekken van smart en lijden en vermoeienis op het gelaat, zonder gedaante of heerlijkheid, maar met eene onsterfelijke ziel, die behoefte heeft aan de spijze die niet vergaat, n.l. het woord Gods. Hoe Jezus Christus de meester is, die een zoodanig man als dien Macedoniër, een werkman en arbeider, die een moeilijk leven heeft, kan sterken troosten en verlichten, omdat hij zelf is de groote man van smarten, die onze krankheden kent, die zelf genaamd werd de zoon des timmermans, hoewel hij de Zoon Gods was, die 30 jaar lang arbeidde in een nederige timmermanswerkplaats om den wil Gods te volbrengen, en God wil dat in navolging van Christus, de mensch nederig zal leven en wandelen op aarde, niet trachtende naar hooge dingen, maar zich voegende naar de nederige, door het Evangelie leerende zachtmoedig te zijn en nederig van hart.
Reeds had ik gelegenheid om eenige zieken te bezoeken, omdat hier veel kranken zijn. Schreef heden aan den President van het Comité d'Evangélisation om hem te vragen, dat mijn zaak op de eerstkomende vergadering van het Comité zou mogen behandeld worden.
Het heeft van nacht gedooid, ik kan U niet zeggen hoe schilderachtig het heuvelachtige land nu is met het dooi weer, nu de sneeuw aan het smelten is, en de zwarte akkers met het groen van het winterkoren weer zichtbaar worden. Voor een vreemdeling zijn de dorpen hier waarlijk een doolhof, met de ontelbare

nauwe straten en stegen van kleine arbeiderswoningen zoowel beneden aan den voet, als tegen de helling en op den top van de heuvels. Het is nog het best te vergelijken bij een dorp als Scheveningen, vooral de achterbuurten, of bij die dorpen uit Bretagne die wij uit de schilderijen kennen.
Trouwens gij zijt zelf hier door deze streek heen gespoord op Uwe reis naar Parijs, en zult het U mogelijk eenigermate herinneren. De kerkjes der Protestanten zijn klein, gelijken op die van de Hoeve, maar iets grooter, maar waar ik gesproken heb dat is maar een eenvoudig groot vertrek, dat een 100-tal personen desnoods kan bevatten. Ook woonde ik een godsdienstoefening bij in een stal of schuur, dus is het eenvoudig en oorspronkelijk genoeg.
Schrijf eens spoedig als gij tijd hebt, en weet dat gij telkens weer, ja voortdurend, in mijne gedachten zijt. U nogmaals toewenschende dat Gods beste zegen in het nieuwe jaar Uw deel moge zijn, en U in gedachten de hand drukkende geloof mij steeds

Uw zoo liefh. broer Vincent.

Groet allen bij Roos, als ook ieder die mogelijk naar mij mocht vragen.
Als gij schrijft adresseer s.v.p. Uw brief: M. van der Haegen, colporteur à Paturages, près de Mons. Borinage Hainaut.
Zooeven bezocht ik een oud moedertje in een kolenbrandersgezin. Zij is bitter krank, maar geloovig en geduldig. Ik las een hoofdstuk met haar, en bad met hen allen. Het volk hier heeft wel iets eigenaardigs van wege zijn eenvoudigheid en goedhartigheid, gelijkerwijs ook het Brabantsche volk te Zundert en Etten.

128

Waarde Theo, (Maart '79).
Van Pa en Moe hoorde ik dat zij verrast zijn onlangs door een bezoek van U, juist toen Pa van hier was teruggekomen. Zeer blijde ben ik dat Pa hier is geweest. Bezochten samen de 3 predikanten van de Borinage, en wandelden door de sneeuw en bezochten een mijnwerkersgezin, en zagen de kolen naar boven halen uit een mijn genaamd Les trois Diefs, (de drie aardhoopen), en Pa woonde twee bijbellezingen bij, zoodat wij in die paar dagen heel wat hebben gedaan. Ik geloof dat Pa een indruk

van de Borinage heeft gekregen, die hij niet licht vergeten zal, zooals het zou zijn met een iegelijk, die deze eigenaardige merkwaardige en schilderachtige landstreek zou bezoeken.
Het is lang geleden dat ik U schreef, mocht het mij met Gods zegen gelukken hier op reede te komen, dan moest gij ook eens naar hier komen, mogelijk als gij weer eens naar Parijs moet, of het aan de reis voor de zaak vastknoopen.
Dezer dagen vond ik bij een reeds bejaard man, die vele jaren in de mijnen heeft gewerkt, een lijst van al de steenkolenaders ten zuiden van Mons, die zijn tot 155 in getal. Iederen dag meer trekt het land en volk mij hier aan, men heeft hier een oud gevoel als op de hei of in de duinen, er is iets eenvoudigs en goedhartigs in de menschen.
Die hier vandaan gaan hebben het heimwee naar hun land, gelijkerwijs omgekeerd vreemdelingen, die het heimwee hebben hier thuis mochten geraken.
Hoe maakt Mauve en Maris het, hebt gij veel gezien in den laatsten tijd? De lente die begint, zal de stof voor onderwerpen vernieuwen en veranderen, en wat heeft Israëls dezen winter gemaakt?
Wat zouden zij hier veel opmerken dat hen zou treffen; als de kar met een wit paard (l'blanc ch'val) een gewonde thuis brengt uit de mijn, dan ziet men dingen die aan de schipbreukeling van Israëls denken doen, en zoo is er telkens iets dat aangrijpt. Schrijf eens spoedig een woordje, en weet dat als gij iets vertelt van de schilders, ik er nog wel iets van begrijp, al is het lang geleden sedert ik veel schilderijen zag.
Heb een klein huisje gehuurd, waar ik wel geheel en al zou willen wonen, maar dat nu, daar Pa en ook ik zelf beter vindt dat ik bij Denis woon, alleen voor werkplaats of studeerkamer dient. Daar heb ik nog prenten aan den muur en van allerlei. Ik moet er op uit om zieken zoowel als gezonden te gaan bezoeken. Schrijf eens spoedig, en heb het zoo goed mogelijk.
Groet Mauve als gij hem ziet, en Uwe huisgenooten.
De lente begint, want men hoort hier nu de leeuweriken en in het bosch beginnen de takken en knoppen uit te spruiten, vooral de elzen, maar toen Pa hier was, was alles wit besneeuwd, zoodat hij nog het eigenaardig effect van de zwarte charbonnages en de vele zwarte schoorsteenen heeft gezien in de sneeuw. Er

zijn hier veel plekken, die denken doen aan die teekening van Bosboom: Chaudfontaine.
à Dieu een handdruk in gedachten, en geloof mij steeds
Uw liefh. broer Vincent.

129

Waarde Theo, Wasmes, April 1879.
Het is tijd dat gij weer eens iets van mij hoort, van thuis hoorde ik dat gij een paar dagen te Etten zijt geweest, en dat gij op reis waart voor de zaak. Van harte hoop ik dat gij het goed hebt gehad op reis. Gij zult dezer dagen wel eens nu en dan in de duinen en te Scheveningen zijn. Hier is het ook aantrekkelijk buiten met de lente, en er zijn hier en daar plekken waar men zou kunnen meenen in de duinen te zijn, van wege de heuvels.
Niet lang geleden heb ik een zeer interessanten tocht gemaakt, ben toen n.l. 6 uur lang in een mijn geweest.
En wel in een van de oudste en gevaarlijkste mijnen van den omtrek, Marcasse genaamd. Die mijn staat in slechten naam vanwege dat er velen in omkomen, hetzij bij het afdalen of naar boven gaan, of door stiklucht of gasontploffing, of door het water in den grond, of door het instorten van verouderde gangen enz. Het is een sombere plek en bij 't eerste gezicht heeft alles in den omtrek iets akeligs en doodsch.
De arbeiders aldaar zijn meestendeels lieden vermagerd en verbleekt door de koorts, en zien er vermoeid en uitgemergeld uit, verweerd en vroegtijdig verouderd, de vrouwen vaal en verlept over 't algemeen. Rondom de mijn armoedige mijnwerkerswoningen, met een paar doode boomen geheel zwart berookt, en dorenheggen, mestvaalten en aschhoopen, bergen onbruikbare steenkool enz. Maris zou er een prachtig schilderij van maken.
Straks zal ik beproeven er een schetsje van te maken, om er U een gedachte van te geven.
Had een goeden gids, een man die reeds 33 jaar aldaar werkzaam is geweest, een vriendelijk en geduldig man, die alles goed uitlegde en trachtte begrijpelijk te maken.
Zoo gingen wij samen naar beneden, 700 meters diep ditmaal, en gingen tot in de meest verborgen hoeken in die onderwereld. De maintenages of gredins, (cellen waar de arbeiders werken), die het verst van den uitgang verwijderd zijn, noemt men ,,des caches'' (verborgen plaatsen, plaatsen waar men zoekt).

Deze mijn heeft 5 verdiepingen, 3 daarvan, de bovenste, zijn uitgeput en verlaten, en men werkt er niet meer in van wege er geen steenkool meer is. Indien iemand het zou beproeven om een schilderij te maken van de maintenages, dat zou iets nieuws zijn, en iets ongehoords of liever ongeziens. Verbeeld U een reeks van cellen in een vrij nauwe en lage gang, gestut door ruw houtwerk. In ieder van die cellen is een arbeider in een grof linnen pak, groezelig en bezoedeld als een schoorsteenveger, bij het flauwe licht van een kleine lamp bezig om de steenkool los te hakken.

In sommige van die cellen staat de arbeider rechtop, in andere (veine tailles à plat) ligt hij op den grond; (|_|_|_|_|_| tailles à droit, |__|__|__| tailles à plat). De inrichting is min of meer als de cellen in een bijenkorf, of als een donkere sombere gang in een onderaardsche gevangenis, of als eene reeks kleine weefgetouwen, of eigenlijk zij zien er uit als eene reeks bakovens zooals men ze bij de boeren ziet, of de vakken in een grafkelder. De gangen zelf zijn als de groote schoorsteenen bij de Brabantsche boeren.

In sommige lekt het water overal door en het licht van de mijnwerkerslamp maakt er een zonderling effect, en weerkaatst als in een grot van druipsteen. Sommige arbeiders werken in de maintenages, anderen laden de losgemaakte steenkool in kleine wagens, die langs rails als van een tramway vervoerd worden, het zijn vooral de kinderen die dit doen, zoowel jongens als meisjes. Er is ook een paardenstal aldaar, 700 meter onder den grond, met een stuk of zeven oude paarden die groote hoeveelheden vervoeren, en ze brengen naar de zoogenaamde accrochage, zijnde de plaats waar zij naar boven worden getrokken. Andere werklieden zijn bezig om de verouderde gangen te herstellen, om het instorten te voorkomen, of om nieuwe gangen te maken in de steenkoolader. Evenals de zeelieden aan land het heimwee hebben naar de zee, ondanks al de gevaren en moeiten die hen bedreigen, zoo ook de mijnwerker, hij is liever beneden dan boven den grond.

De dorpen hier hebben iets verlatens en stils en uitgestorvens, omdat het leven onder den grond is inplaats van boven, men zou hier jaren lang kunnen zijn, maar als men niet beneden in de mijnen geweest was, zou men nog geen juiste gedachte hebben van den gang der zaken.

De lieden hier zijn zeer ongeleerd en onwetend, kunnen meestendeels niet lezen, doch tegelijk verstandig en vlug in hun moeilijk werk, moedig en vrij, klein van postuur maar vierkant in de schouders, met sombere diepliggende oogen. Zij zijn handig in veel dingen, en werken verbazend veel. Zeer zenuwachtig van gestel, ik bedoel niet zwak maar gevoelig. Hebben een ingekankerden en vastgewortelden haat en een innig wantrouwen jegens een iegelijk, die over hen zou willen den baas spelen. Met de kolenbranders moet men een kolenbrandersaard en karakter hebben, en geen pretenties, trotschheid, of meesterachtigheid, anders kan men met hen niet opschieten, en zou nimmer hun vertrouwen winnen.
Heb ik U indertijd verteld van dien mijnwerker, die door gasontploffing deerlijk gebrand was? God zij dank hij is thans hersteld en gaat uit, en begint heele einden te loopen tot oefening, zijn handen zijn nog zwak en het zal nog duren moeten eer hij in staat zal zijn ze te gebruiken voor zijn werk, doch hij is behouden. Maar er zijn sedert nog al gevallen van typhus geweest en kwaadaardige koorts o.a. van hetgeen men noemt ,,la sotte fièvre'', die maakt dat men akelige droomen heeft als de nachtmerrie, en ijlt. Zoo zijn er weer veel ziekelijke en bedlegerige menschen, uitgemergeld op hun bed, zwak en ellendig.
In één huis zijn allen ziek met koorts, en zij hebben maar weinig hulp, of geen, zoodat daar de zieken de zieken oppassen, ,,ici c'est les malades qui soignent les malades'', zei de vrouw, zooals: le pauvre est l'ami du pauvre.
Hebt gij wat moois gezien in den laatsten tijd, zeer verlangend ben ik naar een brief van U.
Heeft Israëls veel gewerkt in den laatsten tijd, en Maris en Mauve?
Een paar dagen geleden is hier in den stal een veulen ter wereld gekomen, een aardig klein beest, dat spoedig ferm op zijn pooten stond.
De arbeiders houden hier veel geiten, en er zijn overal jonge in de huizen, evenzoo konijnen, die hier ook algemeen zijn in de mijnwerkerswoningen.
Moet er op uit naar de zieken en moet dus eindigen, laat spoedig iets van U hooren om een teeken van leven te geven, als gij tijd mocht hebben. Groet Uwe huisgenooten en Mauve bij gelegenheid. Heb het zoo goed mogelijk, en geloof mij steeds met een handdruk in gedachten, Uw liefh. broer Vincent.

Het afdalen in een mijn is een akelig ding, in zoo'n soort mand of kooi als een emmer in den put, maar dat in een put van 500—700 meters diep, zoodat men op den grond naar boven ziende, het daglicht ontwaart zoo ongeveer ter grootte van een ster aan den hemel.
Men heeft een gevoel als voor 't eerst in een schip op zee, doch het is erger maar duurt gelukkig niet lang. De arbeiders raken er aan gewoon, doch behouden evenwel een onoverwinnelijk gevoel van ijzing en afgrijzen dat hen bijblijft, en dat niet zonder reden of ten onrechte.
Doch eenmaal beneden zijnde is het leed geleden, en wordt de moeite rijk vergoed door hetgeen men ziet.
Adres: Vincent van Gogh, chez Jean Baptiste Denis,
Rue du petit Wasmes.
Wasmes (Borinage, Hainaut).

130

Waarde Theo, Wasmes, Juni 1879.
Het is reeds laat, betrekkelijk n.l., haast 12 uur, maar ik wil nog heden een woordje aan U schrijven. Vooreerst vanwege dat het zoo lang geleden is dat ik U schreef — maar kerel wat zou ik U schrijven — zit in allerlei werk hier, zoodat de dagen voorbij gaan, maar dikwijls zonder dat men tijd heeft om te denken en zich te bemoeien met veel dingen, die anders aantrekkelijk waren.
Maar 't geen mij bizonder tot schrijven dringt, is hetgeen ik van thuis hoorde, dat namelijk men U een aanbieding heeft gedaan om 6 weken naar Parijs te gaan. Indien gij derwaarts gaat, dan passeert gij de Borinage.
Zou U wel in bedenking willen geven of gij niet een dag, of zoo mogelijk nog langer, hier zoudt willen vertoeven. Zoo gaarne wenschte ik dat gij dit land kendet, vanwege dat er zoo bizonder veel eigenaardigs is op te merken, voor wie de dingen aandachtig beziet. Als iemand nooit een dorp aan zee gezien had, zou het dan niet merkwaardig zijn voor hem om Scheveningen of Katwijk of eenig ander dorp eens te zien? Welnu, hier is geen zee, maar 't karakter van alle dingen is interessant, en waard om kennis van te nemen. Zoo dan in geval gij lust en opgewektheid mogt gevoelen, en tijd en gelegenheid mogt vinden, blijf dan

hier stil, maar schrijf vooraf wanneer gij komt, en waar aan welk station ik U vinden zal, aan welken trein.
Dezen brief geef ik aan Moe mee als zij komt, want naar alle gedachten ontmoet ik haar, als zij terugkomt uit Parijs. *) Ben zeer verlangend haar te zien.
Gelukkig voorloopig voor Oom het gevaar nog schijnt te zijn afgewend. Hetgeen mij zeer trof was te hooren dat Frans Soek is overleden, van U zou ik nog wel eenige bizonderheden dienaangaande willen weten, in geval zij U bekend zijn mochten. Arme kerel, hij heeft het niet gemakkelijk gehad in zijn leven, maar heel wat strijd gehad.
Wij hebben hier een paar dagen geleden een geducht onweer gehad omstreeks 11 uur 's avonds; hier vlak bij is eene plaats van waar men in de verte beneden een groot deel van de Borinage zien kan, met de schoorsteenen, de bergen steenkool, de kleine arbeiderswoningen, de beweging als van een mierennest van de kleine zwarte figuurtjes overdag, heel in de verte donkere sparrenbosschen met kleine witte arbeiderswoningen er tegen, een paar torentjes in de verte, een ouden molen etc. Meestal hangt er een soort nevel over, of wel er is een grillig effect van licht en donker vanwege de wolkschaduwen, dat aan de schilderijen van Rembrandt of Michel of Ruijsdael doet denken.
Maar bij gelegenheid van dat onweer in den stikdonkeren nacht was het een zonderling effect bij het schijnsel van den bliksem, die nu en dan alles een oogenblik zichtbaar maakte. Dicht bij, de groote sombere gebouwen van de mijn Marcasse, alleenstaand, afgezonderd op 't vlakke veld, die dien nacht waarlijk denken deden aan het gevaarte van Noach's Ark, zooals die bij den geweldigen plasregen en in de duisternis van den zondvloed zich bij het licht van een bliksemstraal moge hebben voorgedaan. Naar aanleiding van den indruk van dat onweer had ik van avond in een bijbellezing de beschrijving van eene schipbreuk.
Lees tegenwoordig veel in de Negerhut, — er is nog zooveel slavernij in de wereld, — en in dat verwonderlijk schoone boek wordt die zoo zeer gewichtige zaak besproken met eene wijsheid, met eene liefde, en een ijver en belangstelling voor het waarachtig welzijn van arme verdrukten, dat men er onwillekeurig telkens weer op terugkomt en er telkens meer in vindt.

* Hun moeder was naar Parijs geroepen, waar oom Vincent op zijn doortocht naar het Zuiden ernstig ziek was geworden.

Ik ken nog geen beter definitie voor het woord kunst dan deze: L'art c'est l'homme ajouté à la nature, de natuur, de werkelijkheid, de waarheid, doch met eene beteekenis, met eene opvatting, met een karakter, die de artist er in doet uitkomen, en waaraan hij uitdrukking geeft, qu'il dégage, dat hij ontwart, vrijmaakt, verheldert.
Een schilderij van Mauve of Maris of Israëls spreekt meer en duidelijker dan de natuur zelve. Zoo is het met de boeken eveneens, en in de Negerhut bij uitnemendheid zijn door den artist de dingen in een nieuw licht gesteld, en alzoo zijn in dat boek, hoewel het reeds een oud boek begint te zijn, n.l. jaren geleden geschreven, alle dingen nieuw geworden. Het is zoo fijn gevoeld, het is zoo doorwerkt, het is zoo meesterlijk. Het is met zooveel liefde, zooveel ernst, en zoo getrouwelijk geschreven. Het is zoo nederig en eenvoudig, maar tegelijk zoo waarachtig verheven, zoo edel en zoo gedistingeerd.
Las dezer dagen een boek over het Engelsche steenkooldistrict, maar er werden niet al te veel bizonderheden gegeven. Hierbij een houtgravure voor Uw verzameling.
Maakte onlangs kennis met iemand, die vele jaren opzichter over de werklieden is geweest. Is van nederige afkomst maar heeft zich zelf opgewerkt. Nu heeft hij een borstkwaal, ernstig genoeg, en kan niet meer tegen de vreeselijke afmattende werkzaamheden beneden in de mijn. Zeer belangrijk is het hem te hooren spreken over de dingen dien aangaande. Hij is (in tegenoverstelling van zooveel anderen, die zich ook naar boven werken, doch ter wille van het geld en niet ter wille van ware distinctie, en door minder edele maar menigmaal zoo lage beginselen aangedreven), steeds de vriend van den werkman gebleven. Hij heeft een arbeidershart, getrouw en eerlijk en moedig, maar is het meerendeel hunner verre de baas wat verstandelijke ontwikkeling aangaat.
Meer dan eens bij gelegenheid van een grève was hij de eenige persoon, die alsdan invloed op de werklieden wist uit te oefenen. Geen mensch wilden zij hooren, naar niemand wilden zij luisteren dan naar hem en niemand werd gehoorzaamd in het critieke oogenblik dan hij alleen. Toen ik hem voor 't eerst ontmoette, kwam mij de U wel bekende ets naar Meissonier voor den geest ,,Le liseur''.

Een der jongens van Denis is half en half geëngageerd met zijn dochter, vandaar komt hij hoewel zeer zelden, hier aan huis en maakte ik kennis met hem. Sedert kwam ik er enkele malen. Hebt gij ooit gelezen Legouvé ,,Les pères et les enfants'', dat is een merkwaardig boek, vond het daar aan huis en las het met belangstelling.
Ontving eenige dagen geleden van Ds. Jones van Isleworth een brief, waarin hij schrijft over het bouwen van houten kerkjes hier in de Borinage. Is dat uitvoerbaar, is dat wenschelijk? Hij zou wel lust hebben voor dat doel, n.l. het oprichten van het eerste dergelijke gebouwtje, te werken.
Spreekt er zelfs van om in 't najaar eens herwaarts te komen om er over te beraadslagen.
Recht gaarne wenschte ik zoo iets geschieden mocht.
Als gij tijd hebt schrijf dan een woordje, en als gij kunt, houdt hier stil als gij naar Parijs gaat. In elk geval zoo mogelijk doe mij te weten komen met welken trein gij aan 't een of ander station in den omtrek van Wasmes voorbij spoort, want dan doe ik mijn best aldaar te zijn. Heb zegen op Uw werk en geloof mij steeds

Uw liefh. broer Vincent.

131

Waarde Theo, Cuesmes, 5 Aug. 1879.
't Is in haast dat ik U schrijf. Is 't niet spoedig op handen dat gij naar Parijs zult gaan? Zoo ja, schrijf het mij welken dag en welk uur, en naar alle gedachten zie ik U aan 't station. Hebt gij tijd een dag, 't zij langer of korter, hier te vertoeven, recht gaarne wenschte ik dat dit mocht geschieden.
Zou U nog eenige teekeningen kunnen laten zien, typen van hier, niet dat die alleen de moeite waard zijn dat ge er voor uit den trein stapt, maar gij zoudt hier licht in de natuur en in het eigenaardige van alles vinden wat U zou aantrekken, daar er zóoveel pittoresk karakter ook in alles ligt in deze streek.
Hebt gij ooit gelezen Dickens ,,Les temps difficiles'', ik geef U den titel in 't Fransch, omdat er eene zeer goede Fransche vertaling is à fr. 1.25 uitgaaf Hachette: Bibliothèque des meilleurs romans étrangers.
Dat is meesterlijk, daar is een figuur in van een arbeider Stephen Blackpool, die treffend is en sympathiek in de hoogste mate.

Ben onlangs te Brussel geweest, en te Maria Hoorebeeke en te Tournay, gedeeltelijk te voet.
Ben op 't oogenblik aan onderstaand adres:

M. Frank, Evangéliste à *Cuesmes* (près de Mons)
au Marais.

Er is hier veel onweer geweest in den laatsten tijd.
Toe kerel als ge 't schikken kunt, kom dan en blijf een trein over.
Ben onlangs nog op een atelier geweest n.l.: bij Ds. Pietersen, die schildert in den trant van Schelfhout of Hoppenbrouwers, en wel verstand van kunst heeft.
Hij vroeg mij om een van mijn schetsen, een mijnwerkerstype.
Zit dikwijls tot laat in den nacht te teekenen, om wat souvenirs vast te houden en gedachten te versterken, die het zien van de dingen onwillekeurig opwekken.
Maar jongen ik heb geen tijd, moest noodzakelijk schrijven aan den Heer Tersteeg om te bedanken voor de verfdoos, die hij zond en het schetsboek, reeds halverwege vol.
Kocht te Brussel nog een groot schetsboek met oud Hollandsch papier bij een boekenjood.
Zou ik U dus mogen zien? wat zoudt gij mij welkom zijn, ik beloof U Dickens: Les temps difficiles, als gij ze wilt komen halen, maar anders zend ik 't bij gelegenheid. à Dieu, ontvang een handdruk in gedachten en geloof mij steeds,

Yours truly, Vincent.

132

Waarde Theo, (15 Oct. '79).
Het is vooral om U te zeggen dat ik dankbaar ben voor Uw bezoek, dat ik U schrijf. Het was vrij lang geleden dat wij elkaar zagen, of ook met elkaar schreven, zooals vroeger wij plachten te doen. Toch is het beter dat men wat aan elkaar hebbe, dan dat men als lijken tegenover elkaar zij, te meer daar dit, zoolang men nog niet waarlijk het recht heeft op den titel van lijk door wettig overlijden, het wel iets heeft van huichelarij of althans kinderachtigheid zich als zoodanig aan te stellen. Kinderachtig op de wijs van een jongmensch van 14 jaar, die meent dat zijne waardigheid en rang in de maatschappij hem waarlijk de verplichting van het dragen van een hoogen hoed oplegt. De uren die wij samen doorbrachten alzoo, hebben ons althans de verzekering gegeven, dat wij nog beiden in het land der levenden zijn. Toen

ik U weerzag en met U wandelde, had ik het zelfde gevoel dat ik vroeger meer had dan nu, als ware het leven iets goeds en kostbaars, dat men op prijs stellen moest, en ik voelde mij opgewekter en levendiger dan ik in lang geweest was, daar onwillekeurig gaandeweg het leven mij veel minder kostbaar, veel onbelangrijker en onverschilliger is geworden, of heeft toegeschenen. Wanneer men met anderen leeft en door een gevoel van genegenheid verbonden is, dan is men zich bewust dat men eene reden van zijn heeft, dat men niet gansch en al nietswaardig en overbodig wezen mocht, maar wellicht voor 't een en ander goed, aangezien men elkaar noodig heeft, en als compagnons de voyage dezelfde reis maakt, maar het gevoel van eene betamelijke eigenwaarde is erg afhankelijk van betrekkingen met anderen ook.
Een gevangene die gedwongen is tot eenzaamheid, wien men zou verhinderen te werken, etc., zou op den langen duur, vooral als de duur al te lang was, daarvan gevolgen ondervinden, even zeker als een, die te lang honger leed. Evenzeer als ieder ander heb ik behoefte aan betrekkingen van vriendschap, of genegenheid, of vertrouwelijken omgang, en ben niet als een straatpomp of lantaarnpaal hetzij uit steen of ook uit ijzer vervaardigd, alzoo dat ik er buiten zou kunnen, zonder even als ieder ander beschaafd en fatsoenlijk man, een ledig te ontwaren, en gemis te gevoelen, en zeg U deze dingen om U te doen weten hoezeer gij mij hebt beweldadigd door Uw bezoek.
En gelijk ik wel wenschte dat wij niet van elkaar vervreemden, zoo is dat ook het geval met betrekking tot allen thuis.
Toch op het oogenblik zie ik er zeer tegen op om derwaarts te gaan, en word ik sterk getrokken om hier te blijven. Evenwel het kan aan mij liggen, en gij kunt gelijk hebben, dat ik niet recht zie; daarom kan het wel zijn, dat ondanks mijn sterken weerzin en niettegenstaande het een zware gang is, ik althans voor eenige dagen naar Etten ga.
Als ik met dankbaarheid terug denk aan Uw bezoek, dan komen mij natuurlijkerwijs ook onze gesprekken in de gedachten. Ik heb er wel meer dergelijke, zelfs veel en dikwijls gehoord. Plannen tot verbetering en verandering, en opwekking tot energie, — en toch laat het U niet ergeren, ik ben er een beetje bang voor, — ook omdat ik ze wel eens opvolgde, en min of meer bedrogen uitkwam. Wat is er veel goed beredeneerd, wat echter niet uitvoerbaar is.

Nog zoo versch ligt in mijn geheugen de tijd doorgebracht te Amsterdam. Gij waart er zelf bij, om wel te weten wat er is gewikt en gewogen, overlegd en geraadschaft, beredeneerd met wijsheid, hoe het goede bedoeld werd — en toch hoe jammerlijk was het resultaat, hoe bezopen de heele onderneming, hoe schromelijk dwaas. — Nog kan ik er van ijzen.

Het is de kwaadste tijd dien ik beleefd heb. Hoe begeerlijk en aantrekkelijk worden mij vrij moeilijke en bekommerde dagen hier in dit arme land, in deze onbeschaafde omgeving, in vergelijking met toen. Het is iets dergelijks dat ik vrees als resultaat van het opvolgen van wijzen raad, met de beste bedoelingen gegeven.

Want dergelijke ondervindingen zijn mij wel wat kras, de schade, het verdriet, de rouwigheid des harten is te groot, dan dat van weerskanten wij door deze schade en schande niet wat wijzer zouden worden. Als wij daar niet door leeren, waardoor zullen wij het dan doen? Een streven als naar het bereiken van het mij voorgestelde doel, gelijk toen de uitdrukking was, waarlijk, dat is een streven, dat niet zoo licht meer in mij op zal komen, die ambitie daarvoor is zeer bekoeld, en ik bezie die dingen van een anderen kant, hoewel het mooi klinke en schijne, en hoewel het ongeoorloofd is er over te denken, zooals de ervaring mij er over leerde denken.

Ongeoorloofd, ja even ongeoorloofd als b.v. Frank de Evangelist het vindt, dat ik beweerde, dat de preeken van Ds. Jean Andry weinig meer evangelisch waren dan de sermoenen van een pastoor. Ik sterf liever een natuurlijken dood, dan er mij door de akademie op te prepareeren, en heb wel eens van een hannekemaaier een les gehad, die mij meer nuttig scheen dan een in 't Grieksch.

Verbetering in mijn leven, — zou ik daar niet naar verlangen, of zou ik soms geen verbetering noodig hebben? Ik wenschte veel beter te worden. Maar juist omdat ik daar naar verlang, ben ik bang voor remèdes pire que le mal. Kunt gij het een zieke kwalijk nemen als hij den dokter eens onder de oogen ziet, en liever niet verkeerd behandeld of gekwakzalverd wordt?

Doet iemand, die de tering of de typhus heeft, kwaad met te beweren, dat krachtiger middel dan gerstewater dienstig, ja noodig mocht zijn, of dat hij, het gerstewater op zich zelf niet,

kwaad vindende, evenwel de doeltreffendheid en krachtdadige werking er van in zijn particulier geval in twijfel trekt?
De dokter die het recept voor gerstewater gaf, moet nu niet zeggen, deze zieke is een stijfkop, die in zijn eigen verderf loopt want hij wil geen middelen gebruiken — neen, want de man is niet onwillig, maar het zoogenaamde middel deugde niet, omdat het wel datte was maar toch niet datte.
Neemt gij het iemand kwalijk als hij vrij koud blijft bij een schilderij, wel in den catalogus vermeld als Memlinck, maar dat niets met Memlinck te maken heeft dan dat het een dergelijk sujet is uit den gothieken tijd maar zonder artistieke waarde? En als gij nu uit dit zeggen van mij zoudt opmaken, dat ik bedoelde te beweren, dat gij een kwakzalver waart in Uw raad, dan zoudt gij mij gansch verkeerd hebben begrepen, aangezien ik zulk een gedachte of meening van U niet heb.
Als ge zoudt meenen van den anderen kant, dat ik dacht goed te doen, woordelijk Uw raad van lithograaf van factuurhoofden en visitekaartjes, of boekhouder, of krullenjongen te worden, — alsmede dien van..... om mij aan het bakkersvak te wijden, — of ook nog veel andere soortgelijke dingen, (merkwaardig zonderling uiteenloopend en moeilijk vereenigbaar), die werden geopperd, op te volgen, zoudt gij U ook vergissen. Maar zegt gij, ik geef U dien raad ook niet, omdat gij dien woordelijk zult opvolgen, maar omdat ik meende dat gij veel smaak hadt in rentenieren, en omdat ik van meening was dat gij daaraan een einde moest maken.
Zou ik U mogen doen opmerken, dat dit rentenieren toch wel een min of meer vreemd soort van rentenieren is. Het is mij wel min of meer moeilijk om mij daaromtrent te verdedigen, maar het zou mij wel spijten, als gij vroeger of later dit niet in een ander licht kondt zien. Ik weet ook niet of ik goed zou doen met zoodanige beschuldiging te wederleggen, door het opvolgen van den raad van bakker te worden, b.v. Dat zou wel een afdoend antwoord zijn, (verondersteld dat het ons mogelijk ware om met bliksemsnelheid de gestaltenis van een bakker, of haarsnijder, of bibliothecaris aan te nemen), en toch eigenlijk wel een onverstandig antwoord, wel min of meer gelijkstaand met de handelwijze van den man, die toen men hem van hardvochtigheid beschuldigde omdat hij op een ezel zat, onmiddellijk afsteeg en met den ezel op zijn schouders zijn weg voortzette.

En als wij nu alle gekheid op een stokje zouden zetten, dan zou ik oprecht meenen dat het beter ware, als de verhouding tusschen ons van weerskanten vertrouwelijker was. Als ik in ernst moet gevoelen, dat ik U of thuis hinderlijk of tot last ben, noch tot het een noch tot het ander nuttig, en genoodzaakt zou blijven mij tegenover U als een indringer of overbodige te gevoelen, zoodat het beter ware als ik er niet was, en als ik zou moeten blijven trachten, mij steeds verder uit anderer weg te houden — als ik denk dat het inderdaad zoo zijn zou, en niet anders, dan overmeestert mij een gevoel van droefheid, en dan moet ik worstelen tegen wanhoop.
Het is mij moeilijk deze gedachte te verdragen, en nog veel moeilijker om te verdragen de gedachten, dat zooveel verdeeldheid, ellende en verdriet in ons midden en in ons thuis, door mij veroorzaakt zijn.
Ware het inderdaad zoo, dan zou ik wel wenschen, dat het mij toegestaan werd niet al te lang te behoeven te blijven leven. Toch wanneer mij dit wel eens bovenmate neerdrukt, al te diep, dan rijst wel eens tegelijk na langen duur de gedachte in mij op, misschien is het maar een bange vreeselijke droom, en wij zullen het mogelijk later beter leeren inzien en begrijpen. Maar is het niet veeleer werkelijkheid, en zal het wel ooit beter, en niet veeleer erger worden? Velen zou het zonder twijfel dwaas en bijgeloovig mogen voorkomen, nog aan eene verandering tot beter te gelooven. — Het is 's winters wel eens zoo bar koud, dat men zegt, het is al te erg koud, wat kan 't mij schelen of er een zomer komt, het kwade overtreft het goede. Maar met of zonder ons goedvinden komt er eindelijk een einde aan den strengen vorst, en op een goeden morgen is de wind om, en hebben wij dooiweer. De natuurlijke weersgesteldheid vergelijkende met onze gemoedsgesteldheid en onze omstandigheden — aan veranderlijkheid en wisseling onderworpen als het weer, heb ik nog wel eenige hoop het beter kan worden.
Schrijft gij mij misschien eens spoedig, zoo zult gij mij daardoor verblijden. Adresseer Uw brief voor 't geval, adres J. B. Denis, Rue du Petit Wasmes à Wasmes (Hainaut).

Wandelde 's avonds na uw vertrek naar Wasmes. Teekende nog een portret sedert.
à Dieu, ontvang in gedachten een handdruk, en geloof mij
Yours truly Vincent.

Mon cher Theo, Juli 1880. 133

C'est un peu à contre-coeur que je t'écris, ne l'ayant pas fait depuis si longtemps, et cela pour mainte raison.

Jusqu'à un certain point tu es devenu pour moi un étranger, et moi aussi, je le suis pour toi peut-être plus que tu ne penses, peut-être vaudrait-il mieux pour nous ne pas continuer ainsi. Il est possible que je ne t'aurais pas même écrit maintenant, si ce n'était que je suis dans l'obligation, dans la nécessité de t'écrire, si, dis-je, toi-même tu ne m'eusses pas mis dans cette nécessité-là. J'ai appris à Etten que tu avais envoyé cinquante francs pour moi, hé bien, je les ai acceptés. Certainement à contre-coeur, certainement avec un sentiment assez mélancolique, mais je suis dans un espèce de cul-de-sac ou de gâchis, comment faire autrement?

Et c'est donc pour t'en remercier que je t'écris.

Je suis, comme tu le sais peut-être, de retour dans le Borinage, mon père me parlait de rester plutôt dans le voisinage d'Etten, j'ai dit non, et je crois avoir agi ainsi pour le mieux. Involontairement je suis devenu plus ou moins dans la famille un espèce de personnage impossible et suspect, quoiqu'il en soit, quelqu'un qui n'a pas la confiance, en quoi donc pourrais-je en aucune manière être utile à qui que ce soit?

C'est pourquoi qu'avant tout, je suis porté à le croire, c'est avantageux et le meilleur parti à prendre et le plus raisonnable, que je m'en aille et me tienne à distance convenable, que je sois comme n'étant pas.

Ce qu'est la mue pour les oiseaux, le temps où ils changent de plumage, cela c'est l'adversité ou le malheur, les temps difficiles pour nous autres êtres humains. On peut y rester dans ce temps de mue, on peut aussi en sortir comme renouvelé, mais toutefois cela ne se fait pas en public, c'est guère amusant, c'est pourquoi donc il s'agit de s'éclipser. Bon, soit.

Maintenant quoique cela soit chose d'une difficulté plus ou moins désespérante de regagner la confiance d'une famille toute entière, peut-être pas entièrement dépourvue de préjugés et autres qualités pareillement honorables et fashionables, toutefois je ne désespère pas tout-à-fait que peu à peu, lentement et sûrement, l'entente cordiale soit rétablie avec un tel ou un tel autre.

Aussi est-il qu'en premier lieu je voudrais bien voir cette en-

tente cordiale, pour ne pas dire davantage, rétablie entre mon père et moi, et puis j'y tiendrais également beaucoup qu'elle se rétablisse entre nous deux.
Entente cordiale vaut infiniment mieux que malentendu.
Je dois maintenant t'ennuyer avec certaines choses abstractes, pourtant je voudrais bien que tu les entendes avec patience. Moi je suis un homme à passions, capable et sujet à faire des choses plus ou moins insensées, dont il m'arrive de me repentir plus ou moins. Il m'arrive bien de parler ou d'agir un peu trop vite, lorsqu'il vaudrait mieux attendre avec plus de patience. Je pense que d'autres personnes peuvent aussi quelquefois faire pareilles imprudences.
Maintenant cela étant, que faut-il faire, doit on se considérer comme un homme dangereux et incapable de quoi que ce soit? Je ne le pense pas. Mais il s'agit de tâcher par tout moyen de tirer de ces passions même un bon parti. Par exemple, pour nommer une passion entre autres, j'ai une passion plus ou moins irrésistible pour les livres, et j'ai besoin de m'instruire continuellement, d'étudier si vous voulez, tout juste comme j'ai besoin de manger mon pain. Toi tu pourras comprendre cela. Lorsque j'étais dans un autre entourage, dans un entourage de tableaux et de choses d'art, tu sais bien que j'ai alors pris pour cet entourage-là une violente passion, qui allait jusqu'à l'enthousiasme. Et je ne m'en repens pas, et maintenant encore *loin du pays, j'ai souvent le mal du pays pour le pays des tableaux.*
Tu te rappelles peut-être bien, que j'ai bien su, (et il se peut bien que je le sache encore), ce que c'était que Rembrandt, ou ce que c'était que Millet, ou Jules Dupré, ou Delacroix, ou Millais, ou M. Maris. Bon — maintenant je n'ai plus cet entourage-là, — pourtant ce quelque chose qui s'appelle âme, on prétend que cela ne meurt jamais, et que cela vit toujours et cherche toujours et toujours, et toujours encore. Au lieu donc de succomber au mal du pays, je me suis dit: le pays ou la patrie est partout.
Au lieu donc de me laisser aller au désespoir, j'ai pris le parti de mélancholie active, pour autant que j'avais la puissance d'activité, ou en d'autres termes j'ai préféré la mélancholie qui espère et qui aspire et qui cherche, à celle, qui morne et stagnante, désespère. J'ai donc étudié plus ou moins sérieusement, les livres à ma portée, tel que la Bible et la Révolution française de Michelet, et puis l'hiver dernier, Shakespeare, et un peu V. Hugo,

et Dickens, et Beecher Stowe, et puis dernièrement Eschyle, et puis plusieurs autres, moins classiques, plusieurs grands petits maîtres. Tu sais bien, que tel qu'on range parmi les petits? maîtres s'appelle Fabritius ou Bida.
Maintenant celui qui est absorbé en tout cela quelquefois est choquant, shocking, pour les autres, et sans le vouloir, pèche plus ou moins contre certaines formes et usages et convenances sociales.
Pourtant c'est dommage quand on prend cela de mauvaise part. Par exemple, tu sais bien que souvent j'ai négligé ma toilette, cela je l'admets, et j'admets que cela est shocking. Mais voici, le gêne et la misère y sont pour quelque chose, et puis un découragement profond y est aussi pour quelque chose, et puis c'est quelquefois un bon moyen pour s'assurer la solitude nécessaire pour pouvoir approfondir plus ou moins telle ou telle étude, qui vous préoccupe.
Une étude très nécessaire cela est la médecine, à peine est-ce un homme, qui ne cherche pas à en savoir tant soit peu, qui ne cherche pas à comprendre au moins de quoi il s'agit, et voilà je n'en sais encore rien du tout. Mais tout cela absorbe, tout cela préoccupe, mais tout cela vous donne à rêver, à songer, à penser. Voilà maintenant que déjà depuis 5 ans peut-être, je ne le sais pas au juste, je suis plus ou moins sans place, errant ça et là; vous dites maintenant, depuis telle et telle époque tu as baissé, tu t'es éteint, tu n'as rien fait. Cela est-il tout à fait vrai?
Il est vrai que j'ai tantôt gagné ma croûte de pain, tantôt tel ami me l'a donné par grâce, j'ai vécu comme j'ai pu, tant bien que mal, comme cela allait, il est vrai que j'ai perdu la confiance de plusieurs, il est vrai que mes affaires pécuniaires sont dans un triste état, il est vrai que l'avenir est pas mal sombre, il est vrai que j'aurais pu mieux faire, il est vrai que tout juste pour gagner mon pain j'ai perdu du temps, il est vrai que mes études sont elles-mêmes dans un état assez triste et désespérant, et qu'il me manque plus, infiniment plus que je n'ai. Mais cela s'appelle-t-il baisser, et cela s'appelle-t-il ne rien faire?
Tu diras peut-être: mais pourquoi n'as-tu pas continué, comme on aurait voulu que tu eusses continué, par le chemin de l'université? Je ne répondrai rien là-dessus que ceci: cela coûte trop cher; et puis cet avenir-là n'était pas mieux que celui d'à présent sur le chemin où je suis.

Mais dans le chemin où je suis je dois continuer, si je ne fais rien, si je n'étudie pas, si je ne cherche plus, alors je suis perdu. Alors malheur à moi.
Voilà comme j'envisage la chose; continuer, continuer, voilà ce qui est nécessaire.
Mais quel est ton but définitif diras-tu; ce but devient plus défini, se dessinera lentement et sûrement, comme le croquis devient esquisse et l'esquisse tableau, au fur et à mesure qu'on travaille plus sérieusement, qu'on creuse davantage l'idée d'abord vague, la première pensée fugitive et passagère, à moins qu'elle devienne fixe.
Tu dois savoir qu'avec les évangélistes cela est comme avec les artistes. Il y a une vieille école académique souvent exécrable, tyrannique, l'abomination de la désolation enfin, des hommes ayant comme une cuirasse, une armure d'acier de préjugés et de conventions, ceux-là quand ils sont à la tête des affaires, disposent des places, et par système de circumlocution cherchent à maintenir leur protégés et à en exclure l'homme naturel.
Leur Dieu c'est comme le dieu de l'ivrogne Falstaff de Shakespeare ,,le dedans d'une église'', ,,the inside of a church''; en vérité certains messieurs évangéliques??? se trouvent par étrange rencontre (peut-être seraient-ils eux-mêmes, s'ils étaient capables d'émotion humaine, un peu surpris de s'y trouver) plantés au même point de vue que l'ivrogne type en fait de choses spirituelles. Mais il est peu à craindre que jamais leur aveuglement se change en clairvoyance là-dessus.
Cet état de choses a son mauvais côté pour celui, qui n'est pas d'accord avec tout cela, et qui de toute son âme, et de tout son coeur, et avec toute l'indignation dont il est capable proteste là-contre. Pour moi je respecte les académiciens, qui ne sont pas comme ces académiciens-là, mais les respectables sont plus clair semés qu'on ne croirait à première vue. Maintenant une des causes pourquoi maintenant je suis hors de place, pourquoi pendant des années j'ai été hors de place, cela est tout bonnement parceque j'ai d'autres idées que les messieurs qui donnent les places aux sujets qui pensent comme eux. C'est pas une simple question de toilette comme on me l'a hypocritement reproché, c'est question plus sérieuse que cela, je t'en assure.
Pourquoi je te dis tout cela — non pas pour me plaindre, non pas pour m'excuser sur ce en quoi je puis avoir plus ou moins

tort, mais tout simplement pour te dire ceci: Lors de ta dernière visite l'été passé, lorsque nous nous sommes promenés à deux près de la fosse abandonnée qu'on appelle La sorcière, tu m'as rappelé qu'il y avait un temps où nous étions aussi à nous promener à deux près du vieux canal et moulin de Rijswijk, ,,et alors'' disais-tu ,,nous étions d'accord sur bien des choses, mais''-as-tu ajouté — ,,depuis lors tu as bien changé, tu n'es plus le même''. Hé bien, cela n'est pas tout à fait ainsi, ce qui a changé, c'est qu'alors ma vie était moins difficile, et mon avenir moins sombre en apparence, mais quant à l'intérieur, quant à ma manière de voir et de penser, cela n'a pas changé, seulement si en effet il y aurait changement, c'est que maintenant je pense, et je crois, et j'aime plus sérieusement, ce qu'alors aussi déjà je pensais, je croyais, et j'aimais.

Ce serait donc un malentendu si tu persisterais à croire que par exemple maintenant je serais moins chaleureux pour Rembrandt, ou Millet, ou Delacroix, ou qui ou quoi que ce soit, car c'est le contraire, seulement voyez-vous, il y a plusieurs choses qu'il s'agit de croire et d'aimer, il y a du Rembrandt dans Shakespeare, et du Corrège en Michelet, et du Delacroix dans V. Hugo et puis il y a du Rembrandt dans l'Evangile ou de l'Evangile dans Rembrandt, comme on veut, cela revient plus ou moins au même, pourvu qu'on entende la chose en bon entendeur, sans vouloir la détourner en mauvais sens et si on tient compte des equivaux des comparaisons, qui n'ont pas la prétention de diminuer les mérites des personalités originales. Et dans Bunyan il y a du Maris ou du Millet et dans Beecher Stowe il y a du Ary Scheffer.

Si maintenant tu peux le pardonner à un homme d'approfondir les tableaux, admets aussi que l'amour des livres est aussi sacré que celui de Rembrandt, et même je pense que les deux se complètent.

J'aime fort le portrait d'homme par Fabritius, qu'un certain jour nous promenant aussi à deux, nous avons longtemps regardé au musée d'Harlem. Bon, mais j'aime tout autant ,,Richard Cartone'' de Dickens, dans son Paris et Londres en 1793, et je pourrais te montrer d'autres figures étrangement saisissantes dans d'autres livres encore, avec ressemblance plus ou moins frappante. Et je pense que Kent, un homme dans King Lear de Shakespeare, est tout aussi noble et distingué personnage que telle figure de Th. de Keyser, quoique Kent et King Lear sont

sensés avoir vécu longtemps auparavant. Pour ne pas en dire davantage. Mon Dieu comme cela est beau Shakespeare! Qui est mystérieux comme lui? Sa parole et sa manière de faire équivaut bien tel pinceau frémissant de fièvre et d'émotion. Mais il faut apprendre à lire, comme on doit apprendre à voir, et apprendre à vivre.

Donc tu ne dois pas penser que je renie ceci ou cela, je suis un espèce de fidèle dans mon infidélité, et quoiqu'étant changé, je suis le même, et mon tourment n'est autre que ceci: à quoi pourrais-je être bon, ne pourrais-je pas servir et être utile en quelque sorte, comment pourrais-j'en savoir plus long et approfondir tel et tel sujet? Vois-tu cela me tourmente continuellement, et puis on se sent prisonnier dans le gêne, exclus de participer à telle ou telle oeuvre, et telles et telles choses nécessaires sont hors de la portée. A cause de cela on n'est pas sans mélancholie, puis on sent des vides là ou pourraient être amitié et hautes et sérieuses affections, et on sent le terrible découragement ronger à l'énergie morale même, et la fatalité semble pouvoir mettre barrière aux instincts d'affection, et une marée de degoût qui vous monte. Et puis on dit: ,,Jusqu'à quand mon Dieu!''

Ben, que veux-tu, ce qui se passe en dedans cela paraît-il en dehors? Tel a un grand foyer dans son âme et personne ne vient jamais s'y chauffer, et les passants n'en aperçoivent qu'un petit peu de fumée en haut par la cheminée, et puis s'en vont leur chemin. Maintenant voilà, que faire, entretenir ce foyer en dedans, avoir du sel en soi-même, attendre patiemment pourtant avec combien d'impatience, attendre l'heure dis-je, où quiconque voudra viendra s'y asseoir — demeurera-là, qu'en sais-je? Que quiconque croit en Dieu, attende l'heure qui viendra tôt ou tard.

Maintenant pour le moment toutes mes affaires vont mal à ce qui paraît et cela a été déjà ainsi pour un temps pas tout à fait inconsidérable, et cela peut encore rester comme cela pour un avenir de plus ou moins longue durée, mais il se peut qu'après que tout a semblé aller de travers, tout aille mieux ensuite. Je n'y compte pas, peut-être cela n'arrivera-t-il pas, mais en cas qu'il y vint quelque changement pour le mieux, je compterais cela comme autant de gagné, j'en serais content, je dirais: enfin! voilà pourtant *il y avait donc quelque chose.*

Mais diras-tu, pourtant tu es un être exécrable, puisque tu as des idées impossibles de religion et des scrupules de conscience pué-

riles. Si j'en ai d'impossibles ou de puériles, puissé-j'en être délivré, je ne demande pas mieux. Mais voici à peu près ou j'en suis sur ce sujet. Vous trouverez dans Le philosophe sous les toits de Souvestre, comment un homme du peuple, un simple ouvrier très misérable si on veut, se représentait la patrie. ,,Tu n'as peut-être jamais pensé à ce que c'est que la patrie, reprit-il en me posant une main sur l'épaule; ,,c'est tout ce qui t'entoure, tout ce qui t'a élevé et nourri, tout ce que tu as aimé, cette campagne que tu vois, ces maisons, ces arbres, ces jeunes filles qui passent là en riant, c'est la patrie! Les lois qui te protègent, le pain qui paye ton travail, les paroles que tu échanges, la joie et la tristresse qui te viennent des hommes et des choses parmi lesquels tu vis, c'est la patrie! La petite chambre où tu as autrefois vu ta mère, les souvenirs qu'elle t'a laissés, la terre ou elle repose, c'est la patrie! Tu la vois, tu la respires partout! Figure-toi les droits et les devoirs, les affections et les besoins, les souvenirs et la reconnaissance, réunis tout ça sous un seul nom et ce nom sera la patrie''.

Maintenant de même est-il que tout ce qui est véritablement bon et beau, de beauté intérieure morale, spirituelle et sublime dans les hommes et dans leurs oeuvres, je pense que cela vient de Dieu, et que tout ce qu'il y a de mauvais et de méchant dans les oeuvres des hommes et dans les hommes, cela n'est pas de Dieu, et Dieu ne trouve pas cela bien non plus.

Mais involontairement je suis toujours porté à croire que le meilleur moyen pour connaître Dieu, c'est d'aimer beaucoup. Aimez tel ami, telle personne, telle chose, ce que tu voudras, tu seras dans le bon chemin pour en savoir plus long après, voilà ce que je me dis. Mais il faut aimer d'une haute et d'une sérieuse sympathie intime, avec volonté, avec intelligence, et il faut toujours tâcher d'en savoir plus long, mieux et davantage. Cela mène à Dieu, cela mène à la foi inébranlable.

Quelqu'un, pour citer un exemple, aimera Rembrandt, mais sérieusement, il saura bien qu'il y a un Dieu celui-là, il y croira bien. Quelqu'un approfondira l'histoire de la Révolution française — il ne sera pas incrédule, il verra que dans les grandes choses aussi il y a une puissance souveraine, qui se manifeste.

Quelqu'un aurait assisté pour un peu de temps seulement au cours gratuit de la grande université de la misère, et aurait fait attention aux choses qu'il voit de ses yeux, et qu'il entend

de ses oreilles, et aurait réfléchi là-dessus, il finira aussi par croire et il en apprendrait peut-être plus long qu'il ne saurait dire. Cherchez à comprendre le dernier mot de ce que disent dans leurs chef-d'oeuvres les grands artistes, les maîtres sérieux, il y aura Dieu là-dedans. Tel l'a écrit ou dit dans un livre, et tel dans un tableau.

Puis lisez la Bible tout bonnement, et l'Evangile, c'est que cela donne à penser et beaucoup à penser, et tout à penser. Hé bien pensez ce beaucoup, pensez ce tout, cela relève la pensée au-dessus du niveau ordinaire malgré vous. Puisque l'on sait lire, qu'on lise donc!

Maintenant après par moments on pourrait bien être un peu abstrait, un peu rêveur, il y en a qui deviennent un peu trop abstraits, un peu trop rêveurs, cela m'arrive à moi peut-être, mais c'est la faute à moi, puis après tout qui sait n'y avait-il de quoi, c'était pour telle ou telle raison que j'étais absorbé, préoccupé, inquiet, mais on remonte de cela. Le rêveur tombe quelquefois dans un puits mais après on dit qu'il en remonte.

Et l'homme abstrait, il a sa présence d'esprit aussi par moments, comme par compensation. C'est quelquefois un personnage qui a sa raison d'être pour telle ou telle raison, qu'on ne voit pas toujours au premier moment, ou qu'on oublie par abstraction le plus souvent involontairement. Tel qui a longtemps roulé comme ballotté sur une mer orageuse, arrive enfin à destination, tel qui a semblé bon à rien, et incapable de remplir aucune place, aucune fonction, finit par en trouver une, et actif et capable d'action se montre tout autre qu'il n'avait semblé au premier abord. Je t'écris un peu au hasard ce qui me vient dans ma plume, j'en serais bien content si en quelque sorte tu pourrais voir en moi autre chose qu'un espèce de fainéant.

Puisqu'il y a fainéant et fainéant qui forment contraste.

Il y a celui qui est fainéant par paresse et lâcheté de caractère, par la bassesse de sa nature, tu peux si tu juges bon me prendre pour un tel.

Puis il y a l'autre fainéant, le fainéant bien malgré lui, qui est rongé intérieurement par un grand désir d'action, qui ne fait rien, parcequ'il est dans l'impossibilité de rien faire, puisqu'il est comme en prison dans quelque chose, parce qu'il n'a pas ce qui lui faudrait pour être productif, parce que la fatalité des circonstances le réduit à ce point; un tel ne sait pas toujours lui-

même ce qu'il pourrait faire, mais il sent par instinct: pourtant je suis bon à quelque chose, je me sens une raison d'être! je sais que je pourrais être un tout autre homme! A quoi donc pourrais-je être utile, à quoi pourrais-je servir! il y a quelque chose au-dedans de moi, qu'est-ce que c'est donc!

Cela est un tout autre fainéant, tu peux si tu juges bien me prendre pour un tel!

Un oiseau en cage au printemps sait fortement bien qu'il y a quelque chose à quoi il serait bon, il sent fortement bien qu'il y a quelque chose à faire, mais il ne peut le faire, qu'est-ce que c'est? il ne le se rappelle pas bien, puis il a des idées vagues, et se dit ,,les autres font leurs nids et font leurs petits et élèvent la couvée'', puis il se cogne la crâne contre les barreaux de la cage. Et puis la cage reste là et l'oiseau est fou de douleur.

,,Voilà un fainéant'' dit un autre oiseau, qui passe, celui-là c'est une espèce de rentier. Pourtant le prisonnier vit et ne meurt pas, rien ne paraît en dehors de ce qui se passe en dedans, il se porte bien, il est plus ou moins gai au rayon de soleil. Mais vient la saison des migrations. Accès de mélancolie, — mais disent les enfants qui le soignent dans sa cage, il a pourtant tout ce qu'il lui faut — mais lui de regarder au dehors le ciel gonflé, chargé d'orage, et de sentir la révolte contre la fatalité en dedans de soi. ,,Je suis en cage, je suis en cage, et il ne me manque donc rien, imbéciles! J'ai tout ce qu'il me faut moi! Ah de grâce, la liberté, être un oiseau comme les autres oiseaux!''

Tel homme fainéant ressemble à tel oiseau fainéant.

Et les hommes sont souvent dans l'impossibilité de rien faire, prisonnier dans je ne sais quelle cage horrible, horrible, très horrible.

Il y a aussi, je le sais, la délivrance, la délivrance tardive. Une réputation gâtée à tort ou à raison, le gêne, la fatalité des circonstances, le malheur, cela fait des prisonniers.

On ne saurait toujours dire ce que c'est qui enferme, ce qui mure, ce qui semble enterrer, mais on sent pourtant je ne sais quelles barres, quelles grilles, des murs.

Tout cela est-ce imaginaire, fantaisie? Je ne le pense pas; et puis on se demande: mon Dieu est-ce pour longtemps, est-ce pour toujours, est-ce pour l'éternité?

Sais-tu ce qui fait disparaître la prison, c'est toute affection profonde, sérieuse. Etre amis, être frères, aimer, cela ouvre la prison

par puissance souveraine, par charme très puissant. Mais celui qui n'a pas cela demeure dans la mort.
Mais là ou la symphathie renaît, renaît la vie.
Puis la prison quelquefois s'appelle: préjugé, malentendu, ignorance fatale de ceci ou de cela, méfiance, fausse honte.
Mais pour parler d'autre chose, si moi j'ai baissé, d'un autre côté tu as monté. Et si moi j'ai perdu des sympathies, toi tu en as gagnés. Voilà ce dont je suis content, je le dis en vérité et cela me réjouira toujours. Si tu étais peu sérieux et peu profond, je pourrais craindre cela ne durera pas, mais puisque je pense que tu es très sérieux et très profond, je me sens porté à croire que cela durera.
Seulement s'il te devenait possible de voir en moi autre chose qu'un fainéant de la mauvaise espèce j'en serais bien aise.
Puis si jamais je pourrais faire quelque chose pour toi, t'être utile en quelque chose, sache que je suis à ta disposition.
Si j'ai accepté ce que tu m'as donné, tu pourrais de même, en cas que de manière ou d'autre je pourrais te rendre service, me le demander, j'en serais content et je le considérerais comme une marque de confiance. Nous sommes assez éloignés l'un de l'autre, et nous pouvons avoir à certains égards des manières de voir différentes, mais néamoins telle heure, un tel jour, l'un pourrait rendre service à l'autre.
Pour aujourd'hui je te serre la main, en te remerciant encore de la bonté que tu as eue pour moi.
Si maintenant plus tôt ou plus tard tu voudrais m'écrire, mon adresse est chez Ch. Decrucq, Rue du Pavillon 8, à Cuesmes près de Mons.
Et saches qu'en écrivant tu me feras du bien,

bien à toi Vincent.

134

Cher Theo, Cuesmes, le 20 Août 1880,
Si je ne me trompe pas tu dois encore avoir ,,Les travaux des champs'' de Millet.
Voudrais-tu avoir la bonté de me les prêter pour un peu de temps, et de me les envoyer par la poste?
Tu dois savoir que je suis en train de griffonner de grands dessins d'après Millet, et que j'ai fait les Heures de la journée, ainsi que le Semeur.
Hé bien, peut-être si tu les voyais n'en serais-tu pas trop mé-

content. Maintenant si tu voudrais m'envoyer ,,Les travaux des champs'', peut-être pourrais-tu y ajouter encore d'autres feuilles, par ou d'après Millet, Breton, Feyen Perrin, etc. N'en achète pas exprès, mais prête-moi ce que tu peux avoir.
Envoie-moi ce que tu pourras, et ne crains rien pour moi. Si seulement je puis continuer à travailler, je remonterai encore de manière ou autre. Mais en faisant ceci tu m'aideras beaucoup. Si tôt ou tard tu feras un voyage en Hollande j'espère que tu ne passeras pas sans venir voir les griffonnages.
Je t'écris étant en train de dessiner, et je suis pressé de m'y remettre, donc bonsoir, et envoie les feuilles le plus tôt possible, et crois-moi t. à. t.

Vincent,

chez Charles Decrucq,
Rue du Pavillon 3, Cuesmes,

Les Millet que j'ai fait sont les Heures du jour, le format à peu près celui d'une feuille du Cours de dessin Bargue.
Tu comprendras assez toi-même ce qu'il me faut pour que cela soit nécessaire que je te le dise, mais pourtant je le dirai, pour que tu connaisses ma pensée.
Ce sont des études de figure surtout, tel que ,,les Bêcheurs'' de Millet, ou la lithographie d'après lui, ,,le Vanneur'', puis des figures de Brion ou de Frère, ou de Feyen Perrin ou de Jules Breton.
Je crois que tu pourrais peut-être trouver tout juste ce qu'il me faut à l'Alliance des Arts, où l'on a les lithographies des Artistes contemporains, etc, qui s'y vendent également bon marché. Une feuille que j'aimerais immensement à avoir, c'est la grande eau-forte de Daubigny d'après Ruysdael ,,Le buisson'', qui se vend à la chalcographie du Louvre.
J'ai griffonné un dessin qui représente des charbonniers sclôneurs et sclôneuses, allant à fosse le matin dans la neige, sur un sentier le long d'une haie d'épines, des ombres qui passent vaguement discernables dans le crépuscule, Au fond s'estompent contre le ciel les grandes constructions du charbonnage, et le ferris.
Je t'en envoie le croquis, pour que tu puisses te le représenter, Mais je sens le besoin d'étudier le dessin de la figure sur des maîtres tels que Millet, Breton, Brion ou Boughton, ou autre. Qu'est-ce que tu dis du croquis, l'idée te paraît-elle bonne?
Il y a dans les photographies d'après J. Breton, de Bingham si j'ai bonne mémoire, une qui représente des glaneuses. Silhouettes

sombres sur un ciel où le soleil se couche rouge. Voilà, c'est des affaires pareilles qu'il me faudrait avoir sous les yeux. C'est puisque je pense que tu aimerais mieux me voir faire quelque chose de bon, que de faire néant, que je t'écris sur ce sujet, et peut-être ce serait une raison pour que l'entente cordiale et la sympathie se rétablissent entre nous deux, et que nous soyons utiles peut-être l'un à l'autre. J'aimerais beaucoup à exécuter le dessin en question mieux que je ne l'ai fait. Dans celui que j'ai fait, tel qu'il est, les figures peuvent avoir 10 centim. de hauteur. Le pendant représente le retour des charbonniers, mais il est moins réussi tel qu'il est, c'est très difficile, car il s'agit d'un effet de silhouettes brunes, frisés de lumière contre un ciel de couchant tigré.
Envoie les *Travaux des champs* par retour de la poste si tu peux et si tu veux.
J'ai écrit un mot à Mr. Tersteeg, pour lui demander si peut-être il y aurait moyen pour que j'eusse pour un temps les *Exercises au fusain* de Bargue, c. à. d. les études du modèle nu, que tu connais. Je ne sais s'il le fera ou non, c. à. d. de me les envoyer, mais en cas qu'il ne le ferait pas, ne pourrais-tu pas l'influencer plus ou moins à mon avantage?
Car ces ,,Exercises au fusain'' me seraient éminemment utiles. Mais peut-être qu'il me fera la grâce de m'en envoyer au moins quelques feuilles, si non le Cours entier.

135

Cher Theo, Cuesmes 7 Septembre 1880.
Quant aux feuilles, eau-fortes, etc, que tu m'as envoyées il y a quelque temps, je les ai bien reçues et je t'en remercie beaucoup. Tu m'as rendu grand service en les envoyant.
Je te dirai donc que j'ai esquissé les 10 feuilles Travaux des champs de Millet (dans les dimensions d'une feuille Cours de dessins Bargue à peu près) et que j'en ai tout à fait achevé une. Je serais plus avancé avec, si n'était que j'ai d'abord voulu faire les ,,Exercices au fusain'' de Bargue que Mr. Tersteeg a eu la bonté de me prêter, et j'ai maintenant fini les 60 feuilles.
En outre j'ai dessiné ,,La prière du soir'' d'après l'eau-forte que tu as envoyée.
Je voudrais bien pouvoir te les montrer, pour savoir ton avis sur tout cela, ainsi que sur quelques autres dessins, tel qu'un grand

sepia d'après Th. Rousseau ,,Four dans les landes''. Je l'avais déjà 2 fois fait en petit à l'aquarelle, avant de réussir avec.
J'aurais, comme je l'ai déjà dit, un grand désir de faire aussi le Buisson de Ruysdael, tu sais que ces deux paysages sont dans le même style et sentiment.
J'ai assez longtemps griffonné des dessins sans beaucoup avancer, mais dernièrement ça va mieux à ce qui me semble, et j'ai bon espoir que ça ira encore mieux. Surtout à cause de ce que Mr. Tersteeg et aussi toi, me soyez venu en aide avec de bons modèles, car je crois beaucoup mieux faire de copier d'abord pour le présent quelques bonnes choses, que de travailler sans ce fondement.
Cependant je n'ai pu m'empêcher d'esquisser en assez grandes dimensions, le dessin des charbonniers allant à fosse, dont je t'ai envoyé le croquis, en changeant tant soit peu le mise en scène des figures. J'espère bien qu'après avoir encore copié les deux autres séries de Bargue, je serai à même de dessiner un charbonnier, ou une sclôneuse plus ou moins raisonnable, lorsqu'il me sera possible d'avoir à l'occasion un modèle ayant quelque caractère, et quant à cela, il y en a ici.
Je trouve très belle la lithographie d'après Bosboom: Intérieur d'étable. Tu as bien compris ma pensée, lorsque tu as ajouté à la collection ,,le Malaria'' de Hébert.
Si tu possèdes encore le livre avec des eaux-fortes d'après Michel, à *l'occasion* prête-le moi aussi, mais c'est pas pressé, pour le moment j'ai assez à travailler, mais j'y tiendrais à revoir ces paysages, car je regarde maintenant encore avec un autre oeil les choses que dans le temps lorsque je ne dessinais pas encore.
J'espère que tu ne seras pas trop mécontent des dessins d'après Millet lorsque tu les verras, ces petites gravures sur bois sont admirables.
Puisque j'aurai en tout déjà 20 feuilles d'après Millet, tu peux bien comprendre, que si tu pourrais encore m'en procurer d'autres, je les ferais avec empressement, car je cherche à étudier sérieusement ce maître. Je sais bien que la grande eau-forte des Bêcheurs est rare, mais néanmoins ayez l'oeil dessus, et dites-moi à quel prix on pourrait encore l'avoir. Jour ou autre, je gagnerai bien encore quelques liards avec quelque griffonnage de charbonnier, et je tiendrais à l'avoir cette feuille-là, ainsi que le Buisson aussitôt que je pourrai l'acheter, quand bien même que ce serait un peu cher.
J'ai acheté l'autre jour pour fr 2.50, 2 volumes du Musée Universel

ou il y a un assez grand nombre de gravures sur bois intéressantes, entre autres 3 Millet.
Je ne saurais te dire combien Mr. Tersteeg m'a réjoui, en consentant à me laisser avoir pour un temps les Exercices au fusain et le Cours de dessin Bargue. J'ai travaillé sur les premières pendant à peu-près une quinzaine de jours, du matin de fort bonne heure jusqu'au soir, et de jour en jour j'ai cru sentir que cela me fortifiait. Mais avec pas moins, plutôt avec davantage d'empressement, je fais maintenant les Travaux des champs. C'est les Tondeurs de moutons qui sont en train maintenant.
Recevez donc mes sincères remercîments de les avoir envoyés, et sachez que tout ce que vous pourriez trouver de cet artiste-là, me serait on ne peut plus utile. Quant au Semeur, voilà déjà 5 fois que je l'ai dessiné, 2 fois en petit, 3 fois en grand, et pourtant je le reprendrai encore, tellement cette figure me préoccupe.
Lorsque tôt ou tard tu m'écrirais (ce qui par manière de distraction me ferait grand plaisir), pourrais-tu me renseigner au sujet des eaux-fortes de A. Legros, j'en ai vu dans le temps si j'ai bonne mémoire, une douzaine en Angleterre, qui étaient très belles.
Pour aujourd'hui je finis la présente en te remerciant encore une fois et en te serrant la main. Vincent.

Reçois aussi mes félicitations à l'occasion du 10 Sept.

Adresse Ch. Decrucq,
3 Rue du Pavillon,
Cuesmes près Mons,

Voici les Millet que j'ai:
Le Semeur,
Prière du soir,
Moissonneurs liant des gerbes,
Bûcheron et sa femme dans la forêt,
Champs en hiver,
Jeune paysan,
Travaux des champs, 10 feuilles,
Heures de la journée, 4 feuilles,
N'as-tu pas encore dans ta collection de gravures sur bois, un vieux bûcheron seul dans le bois?

136 Cher Theo, Cuesmes le 24 Sept. 1880.

Ta lettre m'a fait du bien, je te remercie de m'avoir écrit ainsi. Justement vient d'arriver le rouleau, contenant une nouvelle collection d'eau-fortes et de feuilles diverses. Principalement la magistrale eau-forte: le Buisson de Daubigny et Ruysdael. C'est ça. Je me propose de faire deux dessins, soit à la sepia soit à autre chose, l'une d'après cette eau-forte, l'autre d'après: le Four dans les landes de Th. Rousseau. Cette dernière sepia est déjà faite — il est vrai — mais la comparant à l'eau-forte de Daubigny tu comprendras que cela devient faible, quand bien même ce sépia considéré en soi, puisse avoir déjà quelque ton et sentiment Il faut y revenir, et le reprendre. Je travaille toujours au Cours de dessin Bargue, et me propose de le finir avant d'entreprendre autre chose, car de jour en jour cela me dégourdit et fortifie tant la main que l'esprit, et je ne saurais assez me sentir obligé à Mr. Tersteeg, de me les avoir si généreusement prêtées. Ces modèles sont excellentes. Entre temps je m'occupe de la lecture d'un livre sur l'anatomie, et d'un autre sur la perspective, que Mr. T. aussi m'a envoyé. Cette étude est épineuse et parfois ces livres sont on ne peut plus agaçants, mais je crois pourtant bien faire de les étudier.

Tu vois donc que je suis acharné au travail, mais pour le moment cela ne donne pas de résultat fort réjouissant. Mais j'ai espérance que ces épines porteront fleur blanche à leur heure, et que cette lutte en apparence stérile, n'est autre chose qu'un travail d'enfantement. La douleur d'abord, puis la joie après. Tu me parles de Lessore. Je crois me rappeler des aquarelles de paysage très élégantes, d'un ton blond, d'une facture en apparence facile et légère, cependant juste et distinguée, d'un effet, (sois dit sans mauvaise intention, au contraire dans une bonne) quelque peu décoratif, qui seraient de lui. Donc je connaîtrais un peu son travail, et tu ne me parlerais de quelqu'un qui ne m'est pas tout à fait étranger. J'aime le portrait de Victor Hugo, c'est très consciencieusement fait, avec l'intention évidente de rendre témoignage à la vérité, sans recherche d'effet.

J'ai un peu étudié certains ouvrages d'Hugo cet hiver dernier, soit Le dernier jour d'un condamné, et un très beau livre sur Shakespeare. J'ai entrepris l'étude de cet écrivain déjà depuis longtemps, cela est aussi beau que Rembrandt. Shakespeare est à Charles Dickens ou à V. Hugo, ce que Ruysdael est à Daubigny, et Rembrandt à Millet.

Ce que tu dis dans ta lettre au sujet de Barbizon est très vrai et je te dirai chose et autre, qui te démontrera, que c'est aussi là ma manière à voir à moi. Je n'ai pas vu Barbizon, mais quand bien même je n'aie pas vu cela, l'hiver dernier j'ai vu Courrières. J'avais entrepris un voyage à pied, principalement dans le Pas de Calais, non pas la Manche mais le département ou province. Je l'avais entrepris ce voyage-là, espérant y trouver peut-être du travail quelconque si possible, j'aurais tout accepté. Mais après tout un peu involontairement, je ne saurais au juste définir pourquoi. Mais je m'étais dit: il faut que tu voies Courrières. Je n'avais que 10 francs dans ma poche, et ayant commencé par prendre le train j'étais bientôt à bout de cette ressource, et ayant resté en route une semaine, j'ai piétiné assez péniblement. Toutefois j'ai vu Courrières, et le dehors de l'atelier de Mr. Jules Breton. Le dehors de cet atelier m'a un peu désappointé, vu que c'est un atelier tout neuf, et nouvellement construit en briques, d'une régularité méthodiste, d'un aspect inhospitalier et glaçant et agaçant. Si j'aurais pu voir le dedans je n'aurais plus pensé au dehors, je suis porté à le croire et même j'en suis sûr, mais que veux-tu, le dedans je n'ai pas pu l'apercevoir.

Car je n'osais pas me présenter pour entrer. J'ai cherché à Courrières ailleurs quelque trace de Jules Breton, ou de quelqu'autre artiste; tout ce que j'ai découvert c'est son portrait chez un photographe, et puis dans la vieille église, dans un coin obscur, une copie de: La mise au tombeau du Titien, qui dans l'obscurité m'a semblé être très belle et d'un ton magistral. Etait-ce de lui? Je ne sais, n'ayant pu discerner aucune signature.

Mais d'artiste vivant nulle trace, seulement il y avait un café dit Café des Beaux-Arts, également en briques neuves inhospitalières, et glaçantes, et mortifiantes, lequel café était décoré d'espèce de fresques ou peintures murales, représentant des épisodes de la vie de l'illustre chevalier Don Quichotte. Ces fresques, soit dit en confiance, me paraissaient alors d'assez malencontreux consolateurs, et plus ou moins médiocres. Je ne sais de qui ils sont.

Mais j'ai toujours vu alors la campagne de Courrières, les meules, la glèbe brune ou terre de marne à peu près couleur de café, avec des tâches blanchâtres là où apparaît la marne, ce qui pour nous autres qui sommes habitués à des terrains noirâtres, est chose plus ou moins extraordinaire.

Puis le ciel français me parut bien autrement fin et limpide, que le

ciel du Borinage enfumé et brumeux. En outre il y avait les fermes et hangars avant encore conservé, que Dieu en soit loué et remercié, leurs toitures de chaume moussu, j'apercevais aussi les nués de corbeaux fameux par les tableaux de Daubigny et de Millet. Pour ne pas mentionner tout d'abord, comme il conviendrait, les figures caractéristiques et pittoresques des travailleurs divers, bêcheurs, bûcherons, varlet conduisant son attelage, et quelque silhoutte de femme an blanc bonnet. Même là à Courrières il y avait encore un charbonnage ou fosse, je voyais le trait du jour remonter à la brune, mais il n'y avait pas d'ouvrières en habit d'hommes comme au Borinage, seulement les charbonniers à la mine fatiguée et misérable, noircis par la poussière de charbon, accoutrés de loques de fosse, et l'un deux d'une vieille capote de soldat.

Quoique cette étape était pour moi presqu'assommante, et que j'en sois retourné épuisé de fatigue, les pieds meurtris, et dans un état plus ou moins mélancolique, je ne la regrette pas car j'ai vu des choses intéressantes, et on apprend à voir d'un autre oeil encore tout juste dans les rudes épreuves de la misère même. J'ai gagné quelques croûtes de pain en route ça et là, en échange de quelques dessins dont j'en avais dans ma valise. Mais à bout de mes dix francs, les dernières nuits j'ai dû bivaquer en plein champ, une fois dans une voiture abandonnée, toute blanche de givre au matin, gîte assez mauvais, une fois dans un tas de fagots, et une fois et c'était un peu mieux, dans une meule entamée, où je suis parvenu à pratiquer une niche quelque peu plus comfortable, seulement une pluie fine n'augmentait pas précisément le bien-être.

Eh bien et pourtant ça a été dans cette forte misère que j'ai senti mon energie revenir, et que je me suis dit: Quoiqu'il en soit j'en remonterai encore, je reprendrai mon crayon que j'ai délaissé dans mon grand découragement, et je me remettrai au dessin, et dès lors à ce qui me semble tout a changé pour moi, et maintenant je suis en route et mon crayon est devenu quelque peu docile, et paraît le devenir davantage de jour en jour. C'était la trop longue et la trop grande misère qui m'avait à ce point découragé que je ne pouvais plus rien faire.

Une autre chose que j'ai vu lors de cette excursion, c'est les villages des tisserands.

Les charbonniers et les tisserands sont encore une race à part

quelque peu des autres travailleurs et artisans, et je sens pour eux une grande sympathie, et me compterais heureux si un jour je pourrais les dessiner en sorte que ces types encore inédits ou presque inédits, fussent mises au jour.
L'homme du fond de l'abîme, ,,de profundis'', c'est le charbonnier, l'autre à l'air rêveur, presque songeur, presque somnambule, c'est le tisserand. Voilà à peu près 2 ans déjà que je vis avec eux et j'ai appris à connaître quelque peu leur caractère original, du moins celui des charbonniers principalement. Et de plus en plus je trouve quelque chose de touchant, et de navrant même, dans ces pauvres et obscurs ouvriers, les derniers de tous pour ainsi dire, et les plus méprisés, qu'on se représente ordinairement par l'effet d'une imagination vive peut-être, mais très fausse et injuste, comme une race de malfaiteurs et de brigands. Des malfaiteurs, des ivrognes, des brigands il y en a ici comme ailleurs, mais tel n'est pas du tout le véritable type.
Dans ta lettre tu m'as parlé vaguement de venir à Paris ou dans les environs, soit tôt soit tard, lorsqu'il serait possible et que je le voudrais. Certes, ce serait mon grand et ardent désir de venir soit à Paris, soit à Barbizon ou ailleurs. Mais comment le pourrais-je, car je ne gagne pas un sou, et quoique je travaille dur, il faudra encore du temps pour arriver au niveau de pouvoir penser à chose pareille que serait celle de venir à Paris. Car en vérité, pour pouvoir travailler comme il faut, il faudrait au moins cent francs par mois, on peut vivre de moins mais alors on est dans le gêne, même beaucoup trop.
Pauvreté empêche les bons esprits de parvenir, c'est le vieux proverbe de Palizzy, ou il y a du vrai et qui est tout à fait vrai si on en comprend la véritable intention et portée.
Pour le moment je ne vois pas comment la chose serait praticable, et il vaut mieux que je reste ici, en travaillant comme je puis et pourrai, et après tout il fait meilleur marché ici pour vivre. Toutefois est-il que je ne saurais plus continuer beaucoup plus longtemps dans la petite chambre où je suis maintenant. Elle est déjà très petite, puis il y a deux lits, celui des enfants et le mien. Et maintenant que je fais les Bargues, feuille assez grandes déjà, je ne saurais te dire combien je suis peiné. Je ne veux pas gêner les gens dans leur ménage, aussi est-il qu'ils m'ont dit que pour ce qui était de l'autre chambre de la maison, il n'y avait pas moyen pour moi de l'avoir, même en payant davantage,

car il la faut à la femme pour faire sa lessive, ce qui dans une maison de charbonnier doit arriver presque tous les jours.
Je voudrais donc prendre tout court une petite maison d'ouvrier, cela coûte 9 francs par mois en moyenne.
Je ne saurais te dire combien malgré que chaque jour il se présente et se présenteront encore de nouvelles difficultés, je ne saurais te dire combien je me sens heureux d'avoir repris le dessin. Déjà depuis longtemps cela me préoccupait, mais je considérais toujours la chose comme impossible et au dessus de ma portée. Mais maintenant, tout en sentant et ma faiblesse et ma dépendance pénible de bien des choses, j'ai retrouvé mon calme d'esprit, et l'énergie me revient de jour en jour.
Voilà pour ce qui est de venir à Paris. Si on trouvait occasion d'entrer en relation avec quelque brave et vaillant artiste, cela serait extrêmement avantageux pour moi, mais pour y aller de but en blanc, ce ne serait qu'une répétition en grand format de mon étape à Courrières, où j'avais espéré peut-être rencontrer quelque être vivant de l'espèce Artiste, mais où je n'en ai pas trouvé. Il s'agit pour moi d'apprendre à bien dessiner, à être maître soit de mon crayon, soit de mon fusain, soit de mon pinceau, une fois cela obtenu je ferai de bonnes choses presque n'importe où, et le Borinage est tout aussi pittoresque que le vieux Venise, que l'Arabie, que la Bretagne, la Normandie, Picardie, ou Brie.
Si je fais mal la faute en est à moi. Mais très certainement à Barbison on peut mieux qu'ailleurs trouver peut-être, si on aurait cette rencontre heureuse, l'occasion de tomber avec quelqu'artiste plus avancé, qui pour moi serait vraiment comme un ange de Dieu, soit dit sérieusement et sans aucune exagération.
Si donc tôt ou tard tu verrais moyen et occasion, pense à moi, en attendant je reste tranquillement ici dans quelque petite maison d'ouvrier, où je travaillerai comme je pourrai.
Tu me parles encore de Méryon, ce que tu dis de lui est bien vrai, je connais bien un peu ses eaux-fortes. Veux-tu voir quelque chose de curieux, mets une de ces griffonnages si justes et si puissantes à côté de quelque planche de Violet-le-Duc, ou de qui que se soit qui font de l'architecture. Alors tu verras Méryon en pleine lumière à cause de l'autre eau-forte, qui servira, ne vous déplaise, de repoussoir ou contraste. Bon, qu'aperçois-tu alors? Ceci. Méryon, quand bien même il dessine des briques, du granit, des barres de fer, ou garde-fou d'un pont, met quelque chose

de l'âme humaine, ébranlé par je ne sais quel navrement intime, dans son eau-forte. J'ai vu des dessins d'architecture gothique de V. Hugo. Hé bien, sans avoir la puissante et magistrale facture de Méryon, il y avait quelque chose du même sentiment. Quel est ce sentiment? Cela a quelque parenté avec celui qu'Albrecht Dürer exprima dans sa Mélancolie, que de nos jours James Tissot et M. Maris, (quelque différents que ces deux soient entre eux), ont aussi; avec raison quelque critique profond a dit de James Tissot: „C'est une âme en peine''. Mais quoiqu'il en soit il y a quelque chose de l'âme humaine là-dedans, c'est pour cette raison que ça est grand, immense, infini, et mettez à côté Violet-le-Duc, cela est pierre, et l'autre, soit Méryon, cela est Esprit. Méryon aurait eu une telle puissance d'aimer, que maintenant comme Sydney Cartone de Dickens, il aime les pierres même de certains endroits.
Mais davantage et mieux, dans un ton plus noble, plus digne, s'il m'est permis de le dire plus Evangélique, on la trouve aussi, la perle précieuse mise en évidence, l'âme humaine, dans Millet, dans Jules Breton, dans Jozef Israëls.
Mais pour revenir à Méryon, il a encore à ce qui me semble quelque lointaine parenté avec Jongkind, et peut-être Seymour Haden, car à certaines heures ces deux artistes ont été très forts. Attends, peut-être tu verras encore que moi aussi je suis un travailleur, quoique je ne sache pas d'avance ce qui me sera possible, toutefois j'espère bien encore faire quelque griffonnage où il pourrait y avoir quelque chose d'humain. Mais il faut d'abord dessiner les Bargue, et faire d'autres choses plus ou moins épineuses. Le chemin est étroit, la porte est étroite, et il y en a peu qui la trouvent.
En te remerciant de ta bonté, principalement du Buisson, je te serre la main. Vincent.

Je t'ai maintenant pris toute ta collection, mais tu la ue j'espère et en outre pour ta collection de gravures sur bois, qreprendras, que tu continues, j'ai de très bonnes choses dans les 2 volumes du Musée Universel, que je te destine.

137 Cher Theo, Bruxelles 15 Oct. 1880.

C'est comme tu vois de Bruxelles que je t'écris. Car j'ai pensé bien faire de changer pour le moment de domicile. Et cela pour plus d'une raison.

D'abord c'était d'urgente nécessité, puisque le petit cabinet où j'étais logé et que tu as pu voir l'année passée, était tellement étroit, et la lumière y était si mauvaise, que pour le dessin c'était très inconvenable. Il est vrai que si j'aurais pu avoir une autre chambre dans la maison, j'aurais pu rester, mais il la fallait aux gens de la maison cette autre pièce pour faire leur ménage et lessive, et même en payant un peu davantage il n'y avait pas moyen de l'avoir. Il est vrai aussi que pour les Exercises au fusain et les Modèles d'après la bosse de Bargue, je les ai pourtant dessinés là, soit dans le petit cabinet, soit dehors dans le jardin, mais maintenant que j'en suis aux portraits d'après Holbein etc., de la 3me partie du Cours de dessin, cela n'allait pas. Cela fait que j'ai déménagé, et pour rémédier maintenant la chose un peu radicalement, voici mon plan, que j'ai commencé à exécuter. Je suis allé voir Mr Schmidt ici à Bruxelles, et lui ai parlé de la chose, c.à.d. que je lui ai demandé si par son intermédiaire il n'y avait pas moyen pour moi d'entrer en rapport et relation avec quelqu'artiste, en sorte que je pourrais continuer à apprendre dans quelqu'atelier sérieux. Car je sens qu'il est absolument nécessaire d'avoir sous les yeux de bonnes choses, et aussi de voir travailler les artistes. Car cela me fait davantage sentir ce qui me manque, et en même temps j'apprends le chemin pour y rémédier.

Il y a déjà longtemps que je n'ai pas vu assez de tableaux ou dessins etc., et la vue seule de quelques bonnes choses ici à Bruxelles m'a remonté le coeur pour ainsi dire, et a encore augmenté le désir que j'ai d'apprendre à faire quelque chose de mes propres mains.

Si Mr Schmidt aurait la bonne volonté de parler sérieusement à l'un ou l'autre je ne doute pas que la chose pourrait s'arranger plus ou moins efficacement. Il m'a reçu cordialement, mais pourtant si toi, tu voudrais lui dire un parole ou deux à mon avantage, pour lui recommander la chose, cela ferait chez lui plus d'effet que moi je n'en puisse produire, car il est très naturel qu'il me regarde peut-être avec quelque méfiance, à cause de ce

qu'auparavant j'ai été dans la maison Goupil et Cie, puis ai changé, et maintenant retourne encore aux choses de l'art.
Donc si tu voudrais lui écrire un petit mot par retour du courrier, tu me rendrais grand service et cela éviterait la perte du temps.
J'ai aussitôt repris mon travail ici, c.à.d. de la 3me partie des Bargue, et ai une chambre beaucoup plus convenable que le petit cabinet, dans un petit logement Bd du Midi.
Mon père m'a écrit que je pouvais provisoirement y compter de recevoir par son intermédiaire fr. 60 par mois. Il y a plusieurs jeunes gens qui commencent l'étude du dessin, et sont dans le même cas, et ne sont pas riches non plus.
Mais ce qui en pareille circonstance fait la force, c'est qu'on ne soit pas toujours seul, mais soit en rapport et relation avec les autres, qui sont dans le même cas.
Et voilà donc ce qui est mon grand désir — que par l'intermédiaire de Mr Schmidt quelque porte me soit ouverte pour faire connaissance avec quelques-uns des jeunes artistes d'ici.
Voudrais-tu donc faire la chose en question à cet effet, c.à.d. écrire un petit mot à Mr S.?
J'ai encore fait un dessin à la plume d'après le bûcheron de Millet, (la gravure sur bois que tu as envoyée). Je crois que le dessin à la plume est une bonne préparation, si plus tard on aurait envie d'apprendre la gravure à l'eau-forte. On peut faire beaucoup avec la plume aussi pour rehausser les dessins au crayon, mais on ne réussit pas au premier coup.
Quant au dessin d'après le Buisson de Ruysdael, principalement je voudrais travailler à la plume dedans, et m'y prépare en faisant des essais avec d'autres dessins. J'en ai fait entre autres un de la tête du Dante, qui ressemble en quelque sorte à une eau-forte. Mais c'est pas si facile que cela ne semble.
Mr Schmidt m'en parlait lors de notre entrevue, d'entrer à l'école des Beaux-Arts d'ici, mais je lui ai dit franchement qu'il me semblait qu'il était de beaucoup préférable dans mon cas particulier, de travailler chez quelqu'artiste. Surtout puisque j'ai fait déjà deux séries des Bargue, et ai la 3me en mains, ce que je pourrais peut-être compléter par les fusains d'Allongé.
Je ne rejette pas cependant l'idée de l'école des Beaux-Arts, en tant que par exemple je pourrais y aller le soir tant que je suis ici, si cela est gratis ou pas cher.

Mais mon but doit rester du moins pour le moment, d'apprendre le plus tôt possible à faire des dessins présentables et vendables, en sorte que je commencerai à gagner quelque salaire par mon travail directement. Car telle est bien la nécessité qui m'est imposée. Si tu m'écris à moi, adressez s.v.p. la lettre chez Mr Schmidt, car je ne sais si je resterai ici dans le présent logement longtemps ou pour un peu de temps.
Je crois que tu approuveras ce que je te dis, car pour avancer il est nécessaire de continuer avec quelque énergie.
Une fois maître de mon crayon, ou de l'aquarelle, ou de l'eau-forte, je puis retourner au pays des charbonniers ou tisserands pour mieux faire d'après nature que jusqu'ici. Mais d'abord il faut accaparer quelque peu de savoir-faire.
Enfin pour le moment je conclus, en espérant que tu trouveras bien ce que je t'ai dit.
Je crois qu'un logement et peut-être aussi une nourriture un peu meilleure que celle du Borinage, y contribuera aussi pour me remonter un peu. Car j'ai bien expériencé quelques misères dans le ,,black country'' belge, et ma santé n'a pas été par trop bonne dernièrement, mais pourvu que je parvienne un jour à pouvoir dessiner effectivement ce que je désire exprimer, tout cela je l'oublierai, et ne me souviendrai que du bon côté des choses, qui si on veut l'observer, existe aussi. Mais je dois cependant tâcher de me remonter un petit peu, car j'ai besoin de toute mon énergie.
En te serrant la main, Vincent.

138 Bruxelles 1 Nov.
Waarde Theo, 72 Boulevard du Midi.
In antwoord op Uw brief wil ik U een en ander zeggen.
Vooreerst dat ik bij den heer Roelofs ben geweest daags na 't ontvangen van Uw schrijven, en die mij gezegd heeft, dat zijn meening was, dat van nu af aan bij mij hoofdzaak moest worden het teekenen naar de natuur, n.l. hetzij pleister of model, maar dat niet zonder leiding van den een of ander, die het goed verstaat. En hij en ook anderen raadden mij zoo ernstig aan, althans voor een tijd hier of te Antwerpen, of elders waar ik maar kon, bepaald aan de teekenacademie te gaan werken, dat ik, hoewel dit mij niet zoo bizonder aangenaam is, heb meenen niet

anders te moeten doen dan er werk van te maken, om aan de bewuste teekenakademie te worden toegelaten. *Hier te Brussel is het onderwijs kosteloos*, (te Amsterdam b.v. hoor ik, kost dat nog weer f 100 's jaars,) en kan men werken in een behoorlijk verwarmd en verlicht lokaal, hetgeen vooral 's winters wel de aandacht verdient.
Met de voorbeelden van Bargue vlot ik en vordert het.
Buitendien heb ik dezer dagen iets geteekend waar ik wel veel werk aan gehad heb, maar dat ik toch blij ben gedaan te hebben, n.l. heb met de pen een geraamte geteekend, en dat nog al groot, op 5 bladen papier Ingres.
1 blad: het hoofd, geraamte en spieren.
1 blad: romp, geraamte.
1 blad: hand van voren, geraamte en spieren.
1 blad: hand van achteren, geraamte en spieren.
1 blad: bekken en beenen, geraamte.
Nu heb ik dat gedaan naar aanleiding van een leiddraad door John: Esquisses anatomiques à l'usage des artistes. En daarin komen nog een aantal andere afbeeldingen voor, die mij voorkomen zeer doeltreffend en duidelijk te zijn, van hand, voet, etc. etc.
En hetgeen ik nu doen ga is de teekening der spieren geheel verder afmaken, n.l. die van romp en beenen, die met de reeds gemaakte een geheel van 't menschelijk lichaam zullen vormen. Dan volgt nog het lichaam van achteren gezien en op zij.
Gij ziet dus dat ik het met eenige energie doorzet, die dingen zijn zoo heel gemakkelijk niet en vragen tijd, en bovendien heel wat geduld.
Om aan de teekenakademie te worden toegelaten, moet men permissie hebben van den burgemeester en ingeschreven worden, ik ben in afwachting van het antwoord op mijn aanvraag. Ik weet wel, dat hoe zuinig, hoe arm zelfs men leve, het te Brussel duurder moet uitkomen dan b.v. te Cuesmes, maar ik kan niet zonder eenige leiding er komen en houd het daarvoor dat mits ik maar hard werk, hetgeen ik ook doe, mogelijk hetzij Oom Cent, hetzij Oom Cor, iets zullen doen, zoo niet tot tegemoetkoming van mij, althans tot tegemoetkoming van Pa.
Het is mijn plan hier aan de veeartsenijschool de anatomische afbeeldingen van b.v. paard, koe en schaap machtig te worden, en die desgelijks te teekenen als de anatomie van den mensch.

Er zijn wetten van proportie, van licht en schaduw, van perspectief, die men *weten moet* om zelf iets te kunnen teekenen, mist men die kennis dan blijft het altijd une lutte stérile, en men komt nooit tot enfanter. Daarom is het dat ik geloof recht door zee gezeild te hebben toen ik nu de zaak al zoo heb opgevat, en wil trachten hier dezen winter wat kapitaal van anatomie op te doen; langer daarmee wachten mag niet, en zou bij slot van rekening nog duurder uitkomen, want het zou tijd verliezen zijn. Ik geloof dit ook uwe zienswijze zijn zal.
Het teekenen is een harde en moeilijke strijd.
Kon het zijn dat ik hier eenig vast werk vond, tant mieux, maar ik durf daar nog niet op te rekenen, want ik moet eerst nog veel dingen leeren.
Ben ook eens bij den Heer Van Rappard *) geweest, die nu woont Rue Traversière 6a, en heb eens met hem gesproken. Hij heeft een goed voorkomen, heb van zijn werk nog niets anders gezien dan een paar kleine penteekeningen van landschap. Maar hij woont nog al rijk, en ik weet niet of hij de persoon is met wien ik b.v. zou kunnen samenwonen en samenwerken, om finantieele reden. Maar in elk geval ga ik wel eens weer naar hem toe. De indruk dien ik van hem kreeg, was dat er wel ernst in hem schijnt te wezen.
Te Cuesmes jongen had ik het geen maand langer uitgehouden zonder ziek te worden van misère. Ge moet U niet verbeelden dat ik hier rijk leef, want mijn eten bestaat voornamelijk in droog brood, en wat aardappelen of kastanjes, die de lui hier aan de hoeken van de straten verkoopen, maar door een wat betere kamer, en door van tijd tot tijd eens een iets beteren maaltijd te doen in een restaurant, als het lijden kan, zal ik het zeer goed uithouden. Maar gedurende bijna 2 jaar heb ik wel een en ander uitgestaan in de Borinage, dat is geen plezierreis. Maar wat meer dan fr. 60 zal het toch allicht worden, en kan werkelijk niet anders. Teekenbehoeften en voorbeelden, b.v. voor anatomie, dat kost alles, en dat zijn toch bepaald onmisbare dingen, en op deze wijze alleen kan het later rendeeren, anders kom ik er nooit. Met veel genoegen las ik dezer dagen een uittreksel uit het werk van Lavater en Gall.: Physiognomie et phrénologie, n.l. het

*) De Hollandsche schilder Alexander van Rappard (1858—1892) had op een studiereis in Parijs Theo leeren kennen. Het bezoek dat Vincent hem nu op Theo's aanraden bracht werd aanleiding tot een vriendschap, die ruim 5 jaar duurde.

karakter zooals dat zich uitdrukt in gelaatstrekken en schedelvorm. Heb geteekend: Les bêcheurs van Millet naar een phot. van Braun, die ik bij Schmidt vond en die hij mij leende met die van l'Angélus du Soir. Ik stuurde die beide teekeningen aan Pa opdat hij zien zou dat ik wat uitvoer.
Schrijf mij weer eens spoedig, adres 72 *Bd du Midi*, ik ben hier in een klein logement voor fr. 50 per maand, en heb dan hier mijn brood en 's morgens 's middags en 's avonds een kop koffie. Dat is niet heel goedkoop, maar 't is hier overal duur. De Holbeins uit de: Modèles d'après les maîtres, zijn prachtig, dat merk ik nu ik ze teeken, nog veel meer dan vroeger. Maar ze zijn niet makkelijk, dat verzeker ik U.
Dat de Heer Schmidt gewikkeld was in een geldquestie, waarin de familie v. Gogh niet onbetrokken zou wezen, weshalve hij n.l. de heer S. gerechtelijk vervolgd zou worden, daarvan wist geen haar op mijn hoofd iets af toen ik naar hem toeging, en heb ik eerst uit Uw brief vernomen. Dus heb ik dat niet heel gelukkig getroffen, hoewel de Heer S. mij toch vrij cordiaal heeft ontvangen. Maar het nu eenmaal wetende, en de zaken alzoo zijnde, zal het mogelijk wijs zijn dat ik er niet druk kom, zonder dat het daarom noodig zij met opzet te mijden hem te ontmoeten. Ik had wel vroeger geschreven, maar had het te druk met mijn geraamte. Ik geloof gij hoe langer gij er over nadenkt, des te meer zult inzien het bepaald noodzakelijke van eene meer artistieke omgeving voor mij, want hoe zal men teekenen leeren tenzij iemand het U wijze, met den besten wil van de wereld komt men er niet zonder ook met artisten, die reeds verder zijn, in aanraking te zijn en te blijven.
Goede wil baat niet geheel en al zonder ook gelegenheid tot ontwikkeling. Wat les artistes médiocres aangaat, waaronder gij meent ik niet zou willen behooren, wat zal ik U daarvan zeggen? Dat hangt er van af wat men onder médiocre verstaat.
Ik zal doen wat ik kan, maar médiocre in zijn eenvoudige beteekenis veracht ik geenszins. En zeker komt men niet boven dat peil door te verachten hetgeen médiocre is, mijns inziens moet men althans aanvangen met wat respect te hebben ook voor médiocre, en te weten dat ook dat reeds iets beteekent, en men zelfs daartoe niet dan met veel moeite komt. Adieu voor heden, ik druk u de hand in gedachten. Schrijf weer eens spoedig als je kunt. Vincent.

139 Mon très cher, (Bruxelles Janvier 1881).
Puisqu'il y a si longtemps, soit plusieurs mois, que je n'ai point eu de tes nouvelles, pas même la moindre réponse à ma dernière lettre, peut-être ne sera-t-il pas hors de saison de te demander quelque signe de vie.
Je dois bien te dire qu'il me paraît au moins quelque peu étrange, et un peu inexplicable, que tu n'aies jamais écrit depuis une lettre unique, que j'ai reçue lors de mon arrivée ici.
Ne pas écrire est bien, mais toutefois écrire à propos n'est pas toujours mal non plus, même dans certains cas c'est chose très désirable.
Involontairement en pensant à toi, je me dis:
Pourquoi n'écrit-il point? S'il craint de se compromettre vis à vis de ces messieurs G. & Cie en ayant des rapports avec moi, sa position à l'égard des sieurs susmentionnés est-elle donc si chancelante et ébranlable, qu'il serait tenu à se ménager à tel point? Ou bien est-ce parcequ'il craint que je lui demanderais de l'argent? Mais alors si tel fut le motif de ton silence, au moins pourrais-tu avoir attendu pour te taire le moment ou on essayerait de te tirer une carotte, comme on dit.
Je ne veux cependant pas innécessairement allonger cette lettre en t'énumérant un tas de choses, qui par moments me passent dans la tête, lorsque je réfléchis aux motifs que tu pourrais avoir eu pour ne pas écrire.
J'ai dessiné cet hiver jusqu'ici, et ai encore beaucoup lu, car indirectement cela m'est très nécessaire. Je crois en général avoir fait du progrès, mais il faudrait pouvoir y aller plus vite que ça. La principale raison pourquoi j'écris la présente est pour te demander, si tu saurais une raison pourquoi je n'irais pas voir Mr Tersteeg et Mauve.
Je pense qu'il serait dans mon avantage d'aller pour quelque temps à la Haye. Mais si je savais pour sûr que Mr T. préférerait que je n'y vinse pas, cela pourrait me faire changer d'idée. Qu'en penses-tu?
J'ai très peu vu van Rappard, parce que j'avais cru apercevoir qu'il n'aimait pas à être dérangé. Tant que je ne sois pas plus avancé je dois éviter les jeunes artistes, qui ne réfléchissent pas toujours à ce qu'ils font et disent.
Et pourtant je désire beaucoup en trouver un, qui en sachant plus long que moi, pourrait m'aider à mieux faire.

Enfin dis-moi si tu y verrais obstacle infranchissable à ce que j'aille pour quelque temps à la Haye, et si tu saurais peut-être un autre chemin, en cas qu'il y aurait empêchement.
Je te serre la main en attendant que tu m'écrives plus vite que ça.

Vincent.

72 Boulevard du Midi.

Mon cher Theo, 140

Bruxelles Janvier '81.

Tu me pardonneras tout à fait lorsque tu sauras que je t'ai écrit ma lettre précédente dans un moment de malaise. Mes dessins n'allaient pas, et ne sachant de quel côté me tourner, je me suis mis à écrire. Certes j'aurais mieux fait d'attendre un meilleur moment, mais par ceci tu verras précisément que moi-même appartiens sans aucun doute à cette classe de gens, dont je te parlais dans ma lettre, soit à cette classe de personnes, qui ne réfléchissent pas toujours à ce qu'ils disent et font.

Cela étant, brisons là-dessus. — Sachez toujours ceci: dans les derniers jours il y a eu un changement favorable. Je viens de terminer au moins une douzaine de dessins, ou plutôt croquis au crayon et à la plume, qui sont à ce qui me paraît, déjà un peu mieux.

Ça ressemble vaguement à certains dessins de Lançon, ou à certaines gravures s/bois anglaises, mais plus maladroit plus gauche encore. Ça représente entre autres un commissionnaire, un charbonnier, balayeur de neige, promenade dans la neige, vieilles femmes, type de vieillard, (,,Ferragus'' de L'histoire des treize de Balzac), etc. Je t'en envoie 2 petites: ,,En route'' et ,,Devant les tisons''. Je vois bien que ce n'est pas encore bon, toutefois ça commence à se dégager.

J'ai presque tous les jours quelque modèle, un vieux commissionnaire, ou quelqu'ouvrier, ou gamin que je fais poser. Dimanche prochain j'aurai peut-être un ou deux soldats qui viendront poser. Et puisque donc maintenant je ne suis plus de mauvaise humeur, je me fais une toute autre et meilleure idée de toi, et de tout le monde en général. J'ai aussi dessiné de nouveau un paysage, soit une bruyère, ce que je n'avais pas fait depuis longtemps.

J'aime beaucoup le paysage, mais encore 10 fois mieux ces études de moeurs, parfois d'effrayante vérité, tels que Gavarni, Henri Monnier, Daumier, de Lemud, Henri Pille, Th. Schuler, Ed. Morin, G. Doré, (par ex: dans son Londres), A. Lançon, de Groux, Félicien Rops, etc. etc. les ont dessinés si magistralement.

Maintenant, sans osant en aucune manière prétendre monter si haut que ceux-là, toutefois en continuant à dessiner ces types d'ouvriers etc., j'espère bien arriver à être plus ou moins capable de travailler pour l'illustration de journaux ou de livres. Principalement lorsque je serai à même de me payer davantage de modèles, et aussi des modèles de femmes, je ferai encore des progrès, je le sens et je le sais.

Et j'arriverai probablement aussi à savoir faire des portraits. Mais c'est à condition de travailler beaucoup; pas un jour sans une ligne, comme disait Gavarni.

Il est donc entendu que je reste provisoirement ici, en attendant que peut-être tu aurais chose ou autre à me proposer. Seulement écris-moi de temps à autre. Je suis maintenant occupé à dessiner pour la 3me fois toutes les exercises au fusain de Bargue. Tu m'as parlé d'un changement dans le personel des employés de la maison G. et Cie, puis d'un autre changement dans ta propre position.
Je t'en félicite et quant à ces Messieurs G. et Cie, je suis porté à croire qu'il y a lieu de les féliciter aussi du déblayement. J'ai toujours pensé que ces Messieurs eux-mêmes étaient animés d'un esprit supérieur et plus noble que celui qu'avaient ceux, qui maintenant enfin viennent de décamper.
Peut-être la position que les derniers nommés ont occupé si longtemps dans la maison, leur influence, et, puisque ces Messieurs G. et Cie les laissaient faire, leur domination, ont répugné à quelques autres employés, que ces Messieurs auraient peut-être bien fait de conserver, mais qui poussés à bout, ont fini en quelque sorte par casser leur épée.
Puisque dans le temps tu m'as vaguement parlé de venir à Paris, sachez que je ne demanderais pas mieux que d'y aller effectivement un de ces quatre matins, si j'étais assez heureux de savoir que j'y trouverais de l'emploi pour gagner ad minimum 100 francs par mois; toutefois sachez aussi que puisque j'ai commencé le dessin, ce n'est pas pour le laisser là, conséquemment je chercherai principalement à continuer et avancer de ce côté-là. Non seulement le dessin de figures et scènes de moeurs demande des connaissances du dessin en tant que métier, mais en outre de fortes études de littérature, de physiognomie etc. qui sont difficiles à acquérir.
Voilà assez pour aujourd'hui, je te serre la main, as-tu un moment de disponible écris-moi, et crois-moi,

t. à t. Vincent.
72 Bd du Midi.

Un de ces jours j'espère aller voir Mr Horta.

141

Beste Pa en Moe, Brussel 16 Febr. 1881.
Uw brief heb ik ontvangen en was er blij mede, daar ik er reeds naar had uitgezien, vooral om reden van Pa's ongesteldheid. Gelukkig dat het aanvankelijk beter gaat.

Het blijft nog al voorspoedig gaan met mijn werk, hoewel het nog onvolkomen is, en nog veel beter moet worden.
Bij dien schilder vond ik op zijn atelier een zeer goede afbeelding van een skelet. Daar die dingen betrekkelijk moeilijk goed te vinden zijn, vroeg ik hem of hij mij het wilde afstaan voor een dag of wat, om het na te teekenen. Aanvankelijk maakte hij bezwaar, waarschijnlijk omdat hij meende ik het niet zou kunnen doen, of er te lang werk aan zou hebben, maar ik hield aan om het te hebben, en hij liet het mij toe. Dat was verl. Zondagmiddag, en zoodra ik thuis kwam begon ik er aan, en Maandagavond stond het er op, en tot zijn verwondering bracht ik het hem reeds Dinsdagmorgen terug, en hij vond mijn teekening goed, en die is ook werkelijk zoo heel kwaad niet. Ik zal nog wel meer van dien man profiteeren, als hij maar tijd disponibel heeft, in sommige punten en vooral in perspectief is hij goed ingelicht, en kan ik althans nog veel van hem leeren.
Nu moet ik U nog iets anders zeggen, dat ik gedaan heb. Zooals ik U schreef, heb ik omstreeks een maand geleden een broek en jas gekocht uit de tweede hand.
Dit is mij zoo goed bevallen, dat ik bij denzelfden nog een jas en nog een broek heb genomen. Wel was ik min of meer met het eerst gekochte gesteld, maar als men 2 stel heeft, is het eigenlijk beter en verslijt het minder gauw, omdat men verwisselen kan. Ik zend U een staal van het goed hierbij. En ik had ook noodig mijn ondergoed aan te vullen met 3 onderbroeken, en heb daarvoor gegeven fr. 2.75 per stuk, en bovendien kocht ik voor 4 francs een paar schoenen. Het was werkelijk niet overbodig dat ik dit een en ander nam.
Dit een en ander heeft een merkbare bres gemaakt in het voor deze maand gezondene, en ik zal er min of meer voor moeten krom liggen, vooral omdat ik den schilder 5 francs vooruit gaf voor de lessen.
Maak U niet ongerust over deze uitgave evenwel, en verdenk mij niet van roekeloosheid, want eigenlijk is veeleer het tegendeel mijn fout, en kon ik nog meer uitgeven, zou ik licht nog spoediger opschieten en vorderen.
Kunt U mij deze maand nog iets zenden, zonder dat het U zelf in benauwdheid brengt, dan zou ik U dat echter wel willen vragen. Maar kunt U het niet, dan is er geen onmiddellijke haast mede, want ik sprak er een woord over met den huisbaas, dat ik mogelijk

wat zou moeten schipperen deze maand, en hij vindt het goed dat ik hem betaal wanneer het mij gelegen komt, omdat hij mij nu lang genoeg kent om niet meer bepaald te vorderen dat ik vooruit betaal, ten minste geen volle maand vooruit.
Met dat bewuste pak heb ik nog een ander doel, dan alleen het zelf zoo lang mogelijk te dragen; wanneer het n.l. wat oud geworden zal zijn, zal het mij nog op een andere wijze dienst doen. U moet n.l. weten, dat ik langzamerhand eene kleine collectie werkmanskleeren hebben moet, om er modellen mede te kunnen kleeden, voor mijn teekeningen namelijk.
Bijvoorbeeld een Brabantsche blauwe kiel, het grauw linnen pak dat de mijnwerkers dragen, en hun leeren hoed, verder een strooien hoed, en klompen, een visscherscostuum van bruin pilo, met een zuidwester. En zeer bepaaldelijk ook die kleeding van dat soort zwart of bruin fluweel, die zeer schilderachtig en karakteristiek is — verder een rood baai buis of borstrok. En evenzeer een paar vrouwencostumes, b.v. dat van de Kempen en de buurt van Antwerpen met de Brabantsche muts, en b.v. dat van Blankenberg, of Scheveningen, of Katwijk.
Het is echter geenszins mijn plan om dit alles mij op eens aan te schaffen, maar wel zeer zeker langzamerhand, stuk voor stuk, bij gelegenheid dit een en ander bij een te brengen. En daar men die kleeren uit de tweede hand krijgen kan, is het gansch niet onbereikbaar. En dit alles zal eerst goed op streek kunnen komen, als ik ergens voor vast een soort atelier heb.
Dit is de eenige ware manier om er te komen, te teekenen naar model, met de noodige costumes.
Alleen als ik het teekenen zoo grondig en ernstig opvat, steeds zoekende de werkelijkheid weer te geven, dan zal ik er komen, en dan is er ondanks de onvermijdelijke uitgaven, nog een bestaan in te vinden. Want een goed teekenaar kan tegenwoordig wel degelijk werk vinden, en naar dergelijke personen is veel vraag, en er zijn betrekkingen te krijgen, die zeer goed betaald worden. De zaak is dus, zoo knap mogelijk trachten te worden. Te Parijs is er menig teekenaar die 10 of 15 francs daags verdient, en te Londen en nog elders evenzeer, en zelfs nog meer, maar dit bereikt men niet op eens, en zoover ben ik nog geenszins, maar het kan werkelijk zoo worden, als ik wat voorspoed heb, en opnieuw in relatie kom met personen als den Heer Tersteeg, en Theo, en nog meer, bepaaldelijk ook met goede schilders en teeke-

naars. Maar er moet enorm gewerkt en gestudeerd worden, dat is de conditie.
Het zal U niet verwonderen, als ik U zeg dat ik buitengewoon sterk verlang te weten, wat Theo's propositie mogelijk wezen mocht, of om wellicht iets te vernemen van den Heer Tersteeg. Want op de een of andere manier moet ik toch zoo ongeveer in de maand Maart weten, waaraan ik mij te houden heb, en hoe en waar ik gedurende de lente en zomermaanden zal kunnen werken.
En mocht ik gaandeweg aan het verdienen kunnen raken, zou mij gansch niet onaangenaam zijn, hoewel de hoofdzaak is dat ik maar vorder, en sterker wordt in mijn teekenen, dan komt er later nog veel terecht, hetzij het langer, hetzij het korter dure. Modellen kosten duur, althans betrekkelijk duur, en kon ik die betalen en ze dikwijls hebben, dan zou ik veel beter kunnen werken. Maar dan wordt ook een atelier onontbeerlijk.
En dit weten zulken als de Heer Tersteeg, Theo en anderen zeer goed. Enfin ik moet afwachten tot zij schrijven over een of ander, en intusschen doen wat ik kan.
Maakte nog een teekening van mijnwerkers in de sneeuw, die al wat beter is dan die van verleden winter, er is meer karakter en effect in.
En ben ook weer aan het verzamelen van houtgravures, op de manier van die plakboeken, zooals Theo en Willemien er in der tijd ook hadden. Want als ik dat wat compleet heb, dan kan ik er nog nut van hebben, want het kon zeer wel er nog op uit loopen dat ik met der tijd inderdaad voor houtgravures ga werken. U moet wel weten dat de bewuste kleeren die ik kocht, van goed model zijn, en mij beter staan dan iets anders dat ik mij herinneren kan, ik zeg U dit omdat U zou kunnen meenen, het iets opzichtigs of ongewoons was, vooral op de ateliers draagt men deze stof dikwijls.
En nu eindig ik, na groeten aan allen, en na U gelukgewenscht te hebben met A.'s verjaardag, en geloof mij

Uw liefh. Vincent.

De schilder, bij wien ik nu les neem, heeft op 't oogenblik o.a. een zeer goed schilderij onderhanden van een visscher van Blankenberg.

2/4, '81. 142

Waarde Theo, 72 Bd du Midi Bruxelles.

In antwoord op Uw twee goede brieven, en naar aanleiding van een bezoek van Pa, waarnaar ik reeds sedert eenigen tijd verlangde, heb ik U 't een en ander te zeggen.

En wel vooreerst dit. Van Pa hoorde ik, dat zonder dat ik hiervan wist, gij mij reeds lang geld gezonden hebt, en zoodoende mij krachtdadig helpt om vooruit te scharrelen. Ontvang mijn hartelijken dank daarvoor. Ik heb het vast vertrouwen dat gij geen spijt hiervan zult hebben; zoodoende leer ik een handwerk, en hoewel ik er zeker niet rijk door worden zal, althans zal ik er mijn 100 fr. per maand, die men voor levensonderhoud minstens noodig heeft, wel uithalen, zoodra ik wat vaster in mijn schoenen sta als teekenaar, en vast werk krijg.

Zeer heeft hetgeen gij ons met betrekking tot den schilder Heyerdahl *) hebt doen weten, de belangstelling gewekt zoowel van Rappard als van mij zelven.

Daar de eerstgenoemde zonder twijfel U zelf wel dienaangaande zal schrijven, spreek ik bij dezen alleen over deze kwestie, in zoover als zij mij persoonlijk min of meer aangaat.

Uwe opmerkingen aangaande de Hollandsche artisten, als zijnde het twijfelachtig of men van hun heldere terechtwijzing zou kunnen verkrijgen betreffende de moeilijkheden van perspectief etc. waar ik mee worstel vind ik in zekeren zin zeer juist en waar. Althans ik geef het U van ganscher harte toe, dat iemand als Heijerdahl verreweg zou te prefereeren zijn (daar hij een zoo veelzijdig ontwikkeld man schijnt te zijn) boven zekere anderen, die de gaaf niet mochten bezitten om hun wijze van doen ook aan een ander te verklaren en iemand de zoo noodige leiding en terechtwijzing te kunnen geven. Gij spreekt van Heijerdahl, als van iemand, die zich veel moeite geeft om ,,verhoudingen voor teekening'' te zoeken, dat is juist wat ik noodig heb. Menig goede schilder heeft niet het minste begrip, of bijna niet, wat ,,verhoudingen voor teekening'' zijn, of schoone lijnen, of karakteristieke compositie, en gedachte, en poëzie. Toch zijn dit belangrijke kwesties die Feyen Perrin, en Ulysse Butin, en Alphonse Legros, om niet te spreken van Breton, en Millet, en Israëls, wel zeer ter harte nemen, en nooit uit het oog verliezen.

*) Noorsch schilder, tijdelijk te Parijs op het atelier van Bonnat.

Menig Hollandsch schilder zou niets, en ten eenemale niets begrijpen van het zoo schoone werk van Boughton, Millais, Pinwell, Dumauriez, Herkomer, en Walker, om maar enkele artisten te noemen, die als ,,teekenaars'', waarachtige meesters zijn, buiten en behalve hunne kwaliteiten in andere richting.
Menigeen zeg ik, haalt voor dergelijk werk de schouders op, gelijkerwijs velen, zelfs onder de schilders hier in België, die toch beter behoorden te weten, dat doen voor 't werk van de Groux. Van de Groux zag ik deze week dingen, die ik nog niet kende, n.l. een schilderij ,,Départ du conscrit'' en eene teekening in de hoogte ,,L'ivrogne'', twee composities die zoozeer geleken op Boughton, dat ik getroffen werd door de gelijkenis, als van twee broeders, die elkaar nooit zouden hebben ontmoet, en niettemin eensgezind zijn.
Alzoo gij ziet dat ik Uw zienswijze deel betreffende Heijerdahl, dat ik mij gelukkig zal rekenen wanneer gij mij later in relatie met dien man zoudt kunnen brengen, dat ik verder niet bepaald wil doordrijven op 't punt van naar Holland gaan, althans dan wanneer ik 't vooruitzicht heb op Parijs later, en daar min of meer op rekenen mag.
In den tusschentijd evenwel, wat moet ik doen, wat zoudt gij het beste vinden? Voor een week of wat kan ik bij Rappard blijven werken, maar dan zal deze waarschijnlijk vertrekken. Mijn slaapkamertje is al te klein, en 't licht is er niet goed, en de lui zouden er op tegen hebben dat ik 't licht van 't raam gedeeltelijk afsloot; ik mag zelfs mijn etsen niet aan den muur hangen, of mijn teekeningen. Als Rappard dus van hier gaat in Mei, dan moet ik verhuizen, en zou alsdan zeer graag een tijd buiten gaan werken, Heijst, Calmphout, Etten, Scheveningen, Katwijk, of waar dan ook, of zelfs 't geen dichter bij is, Schaerbeek, Haeren, Groenendael.
Evenwel bij preferentie een plaats waar kans is om in aanraking te komen met andere schilders, en zoo mogelijk samen te wonen en te werken, omdat dat goedkooper en beter is.
De kosten van verblijf waar dan ook zijn eigenlijk minstens 100 francs per maand, wat men minder heeft, daarvoor lijdt men gebrek, hetzij lichamelijk, hetzij aan 't onontbeerlijke materiaal en gereedschap.
Dezen winter heb ik 100 fr. per maand verteerd wil ik rekenen, hoewel in waarheid het maar nauwelijks zooveel geweest is. En

daarvan heb ik een aanmerkelijk deel besteed aan teekenbehoeften, en mij ook kleeren aangeschaft. Heb n.l. twee werkmanspakken gekocht van grof zwart fluweel, van die stof die men meen ik veloutine noemt. Dat staat knap, en men kan er zich mee vertoonen, bovendien doen ze mij later dienst, omdat ik heel wat werkmanskleeren later, en zelfs nu reeds noodig heb voor mijn modellen, die ik natuurlijk als ieder ander noodig heb. Gaandeweg, desnoods uit de tweede hand, moet ik mij allerlei kleedingstukken aanschaffen, zoowel mannen- als vrouwenkleeren, tot dat doeleinde, maar dat hoeft natuurlijk niet alles op eens, evenwel reeds heb ik een begin gemaakt, en ga voort.
Finantiekwesties zegt ge, en terecht, hebben in de wereld al heel wat mee en tegen gewerkt. Que soit, en 't woord van Bernard Palizzi blijft waar: ,,Pauvreté empêche les bons esprits de parvenir'', maar als ik nadenk dan zeg ik toch, zou het wèl zijn, dat in een familie als de onze, waar 2 heeren van Gogh zeer rijk zijn, en dat in 't vak van kunst, C. M. en onze Oom te Prinsenhage, en waar ook gij en ik in 't tegenwoordige geslacht, ons 't zelfde vak, hoewel in verschillenden kring, hebben gekozen, zou het zeg ik, wèl zijn, als bij deze gegevens, ik op de een of andere wijze niet voor den tijd die noodwendig verloopen moet, voor ik vast werk als teekenaar krijg, op die 100 francs per maand kon blijven rekenen?
Nu 3 jaar geleden heb ik om een heel andere kwestie woorden gehad met C. M., maar hoeft dat een reden te zijn, waarom voor altijd en eeuwig C. M. mij vijandig zou blijven? Veel liever neem ik aan, dat hij mij nooit vijandig geweest is, en beschouw 't als een misverstand, waar ik met plezier de gansche schuld van op mij neem, liever dan er over te vitten in hoever dit al dan niet mijn schuld is, want voor dergelijke redenaties heb ik geen tijd disponibel.
Oom Cor doet zoo dikwijls iets voor andere teekenaars, en zou 't nu zoo heel onnatuurlijk zijn, als hij ook mij als 't geval zich voordeed, met der tijd zijne belangstelling toonde? Ik zeg dit een en ander evenwel niet zoo zeer om geldelijke hulp van ZEd. te krijgen. Nog op heel andere wijze dan door bepaald geld te geven zou hij mij veel kunnen helpen, b.v. als dat mogelijk ware, door mij nu of later met zulke personen in kennis te brengen, van wie ik nog veel zou kunnen leeren, of b.v. om vast werk voor een of andere illustratie te krijgen. In dezen geest heb

ik ook met Pa gesproken, ik merkte dat er over het vreemde en onverklaarbare gesproken werd van 't verschijnsel, dat ik zoo tobben moest, terwijl ik toch tot die en die familie behoorde. Ik heb ook nu weer daarop gezegd, dat ik meende, dit maar van voorbijgaanden aard zou zijn, en later terecht zou komen. Toch kwam het mij raadzaam voor, er eens met Pa en U over te spreken, en ik schreef er met een woord over aan den Heer Tersteeg, maar ZEd. schijnt mijn bedoeling niet te hebben begrepen, daar hij het opvatte, als was ik van plan om op den zak van mijn ooms te gaan leven, en dat zijn opvatting zijnde, schreef hij mij een vrij ontmoedigenden brief, en zei: ik had geen recht op iets dergelijks.

. . . . . .

Ik schreef hem terug, dat het mij niet ten eenenmale verwonderde, dat hij mijn brief zoo had opgevat, daar ook gij zelf indertijd van ,,rentenieren'' had gesproken. En gelijkerwijs ik nu meen uit den toon van Uw brief te verstaan, dat gij mijn moeilijke positie niet langer in dat ellendig licht ziet, en dat ervaar ook door Uwe krachtige medewerking, zoo hoop ik dat ook de Heer Tersteeg zijne opinie gaandeweg zal veranderen. Te meer daar hij de eerste was om mij te helpen met die Bargues, waarvoor ik altijd dankbaar zal blijven.

Nu schrijft gij over een mannequin. Daar is geen bepaalde haast mee, maar 't zou mij van veel dienst zijn bij 't composeeren en 't vinden van standen, dat voelt ge wel. Liever wacht ik echter wat langer en heb een beter, dan spoedig een al te gebrekkig werktuig.

Maar vooral houdt een open oog voor alle mogelijke platen of boeken over proportie, en informeer daar zoo goed naar als ge maar kunt, dat is onuitsprekelijk veel waard, zonder dat kan men niet vlug eene compositie van figuren daarstellen. Verder 't een of ander over de anatomie van 't paard, en schaap, en koe, maar niet met het oog op de veeartsenij, maar veeleer met betrekking tot het teekenen van voornoemde dieren, is voor mij zeer wenschelijk.

Als ik U zoo om al die dingen vraag, dan is het omdat gij allicht eens in de gelegenheid zijt zeer goedkoop betrekkelijk zulke bladen te vinden, gelijk ik zelf er ook al eenige heb gevonden. Als ge ooit in de gelegenheid waart om b.v. Bargue of Violet-le-Duc eens te vragen naar die proportiebladen, allicht was dat het beste kantoor voor een dergelijk renseignement.

Later met U samenwonen zou ik natuurlijk heerlijk vinden, maar zoover zijn we nu nog niet. Was het dat C. M. zich liet vinden om mij voorloopig nog ergens in te werken, waarlijk ik zou 't niet versmaden.
Zelfs van betrekkelijk slechte artisten kan men soms veel indirect leeren, zooals b.v. Mauve veel van Verschuur leerde met betrekking tot het in perspectief brengen van een stal, en een wagen, en de anatomie van een paard, en toch hoezeer staat Mauve boven Verschuur.
Als ge soms op de Salon 't schilderij van Madiol kunt recommandeeren, doe het dan, want er is veel moois in, en de man zit in de penarie met veel kleine kinderen. Hij schildert aan een smidse, die ook goed wordt, en onlangs vond hij een oud vrouwtje, dat superbe is van teekening, en kleur vooral. Maar hij is erg ongelijk. Zijn krijtteekeningen zijn dikwijls uitmuntend.
Deze brief is wel wat lang, maar ik kan hem niet korter maken. Als ik er over spreek dat het wenschelijk ware, dat althans voor 't publiek, maar veel liever inderdaad, C. M. en anderen van gedachten veranderen mij aangaande, dan is het omdat b.v. iemand als Roelofs niet weet wat van zoo'n scheeve positie te denken, of er moet iets aan mij haperen, of aan den anderen kant, maar hij ziet: there is something wrong somewhere anyhow.
Zoo iemand is dus wat al te voorzichtig, en laat zich voorloopig niet met mij in, juist op 't moment, dat het mij het meest noodzakelijk is, raad of terechtwijzing te hebben.
En dergelijke ervaringen zijn althans niet aangenaam; resteert of ik met geduldige energie voortwerkende, niet gaandeweg vorder? Ik meen van ja. Where there is a will, there is a way. En zou 't mij later kwalijk te nemen zijn, als ik dan mijn revanche nam? Een teekenaar teekent evenwel niet ter wille van revanche, maar ter wille van de liefde tot het teekenen, en die dringt sterker dan eenige andere beweegreden. Aldus wellicht dat later nog sommige dingen terechtkomen, die nu nog niet in den haak zijn.
Dezen winter heb ik veel houtsneden verzameld. Uwe Millets zijn vermeerderd met verscheidene anderen, en ge zult zien dat Uw kapitaal houtsneden etc. niet renteloos bij mij gelogeerd heeft. Van en naar Millet heb ik nu 24 houtsneden; de Travaux des champs er bij rekenende. Maar zelf teekenen dat is de hoofdzaak, en daar moet alles op toe werken.
't Goedkoopst was allicht dat ik dezen zomer te Etten door-

bracht, er is daar stof genoeg. Komt U dit wenschelijk voor, kunt ge Pa er over schrijven, ik ben bereid mij te schikken in kleeding, of iets anders, zooals zij dat maar willen, en allicht liep ik C. M. dezen zomer aldaar eens tegen 't lijf.
Werkelijk bezwaar bestaat daartegen niet zoover ik weet. Er zal altijd, hetzij in of buiten de familie, verschillend over mij geoordeeld of gesproken worden, en men zal steeds de meest uiteenloopende meeningen hooren opperen.
En dat neem ik niemand kwalijk, daar betrekkelijk slechts zeer weinige menschen weten, waarom of een teekenaar zoo of zoo doet. Maar boeren en burgers verdenken in 't algemeen iemand, die om schilderachtige plekken of figuren te vinden, in allerlei plekken, hoeken en gaten zich begeeft, die een ander niet bij voorkeur opzocht, van zeer veel snoodheid en booze oogmerken, waaraan geen haar op zijn hoofd denkt.
Een boer die mij een ouden boomstronk ziet teekenen, en mij een uur lang daar voor ziet blijven zitten, denkt dat ik gek ben, en lacht mij uit natuurlijk. Een jonge dame die haar neus optrekt voor een werkman in zijn gelapt en bestoven en doorzweet werkpak, kan zich natuurlijk niet begrijpen waarom iemand de Borinage of Heijst bezoekt, en tot de maintenages van een kolenmijn afdaalt, en ook die komt tot de conclusie, dat ik gek ben.
Maar dat alles kan mij natuurlijk volstrekt niet schelen, als maar gij, en de Heer T., en C. M., en Pa, en anderen met wie ik te maken heb, dat beter weten, en wel verre van daar aanmerking op te maken, zeggen: je vak brengt dat mee, en wij begrijpen waarom dat zoo is.
Zoodat ik herhaal, in de gegevenen is er toch eigenlijk geen bepaalde reden waarom ik, b.v. niet als dat zoo uitkomt, naar Etten of naar den Haag zou kunnen gaan, ook al wordt er wat over geredekaveld door heertjes en dametjes.
Aangezien dus Pa bij gelegenheid van zijn bezoek mij zeide: ,,schrijf maar eens aan Theo, en bedissel met dezen wat 't beste ware, en 't goedkoopste uitkwam'', zoo zult gij mij Uw ziens-wijze in dezen wel binnenkort willen doen weten.
Heijst of Calmpthout zijn zeer schilderachtig, te Etten is ook stof, desnoods hier ook, hoewel ik dan toch verhuizen zou naar Schaerbeek.
Scheveningen of Katwijk werd allicht mogelijk als C. M. jegens

mij van gedachte veranderde, en dan kon ik nog profiteeren direct of indirect, van de Hollandsche artisten. Wat betreft de kosten, ik reken ze te bedragen op zijn allerminst ± 100 francs per maand, minder is niet mogelijk, ,,den dorschenden os zult ge niet muilbanden.''
Aldus wacht ik Uw nader schrijven betreffende dit een en ander, en werk intusschen bij Rappard.
Rappard heeft wel sommige flinke studies geschilderd, o.a. een paar naar de modellen van de akademie, die flink zijn aangepakt. Wat meer passie of hartstocht zou hem niet schaden, wat meer zelfvertrouwen, en wat meer durven. Iemand zei mij eens: ,,Nous devons faire des efforts de perdus, de désespérés''. Voilà ce qu'il ne fait pas encore.
Zijn teekeningen met de pen, landschap, vind ik zeer geestig en bevallig, ook daarin nog wat meer passie evenwel gaandeweg s.v.p. En nu neem ik afscheid met een handdruk in gedachten, en blijf

t.t. Vincent.

143

Waarde Theo, 12/4, '81.
Van Pa gehoord hebbende, dat er kans is dat gij Zondag a.s. te Etten zult komen, en dat het goed zijn zou als ik alsdan ook aldaar ware, zoo vertrek ik derwaarts heden.
Zoodat ik hoop U weldra te ontmoeten, 't geen ik met groot verlangen tegemoet zie, ook daar ik twee teekeningen geschetst heb bij Rappard ,,The lampbearers'' en ,,The bearers of the burden'', waarover ik wel met U wilde beraadslagen over de verdere uitvoering. Om ze klaar te krijgen, zal ik op de een of andere manier de noodige modellen moeten hebben, en alsdan heb ik het vertrouwen, dat er iets goeds van komt, n.l. een paar composities, die ik aan Smeeton Tilly, of de lui van de Illustration of dergelijken kan toonen.
Ik vertrek dus heden, en meld U dit, opdat gij niet wellicht te Brussel naar mij zoeken mocht. Ik zou te Etten graag nog een paar schetsen op de hei maken, daarom ga ik een paar dagen vroeger.
Alzoo ik hoop wij elkaar spoedig zien, en druk U in gedachten de hand.

Yours truly, Vincent.

247

Pastorie te Etten.

ETTEN

APRIL 1881 – DECEMBER 1881

Als Vincent den zomer van 1881 in Etten bij zijn ouders doorbrengt en er hard aan het werk is, komt er een nichtje uit Amsterdam te gast — een jonge weduwe met haar zoontje. Zij is mooi en aantrekkelijk, zacht en beminnelijk van aard, en toont zich dankbaar voor de vriendelijkheid die Vincent haar kleinen jongen betoont. Zoo ontstaat er een soort vriendschap, die bij Vincent in hartstochtelijke liefde overgaat; zonder dat deze ook maar in het minste beantwoord wordt. De jonge vrouw is nog te zeer in haar leed verdiept om te denken aan een nieuwe liefde.
Deze teleurstelling, die Vincent nooit te boven is gekomen brengt een groote omkeer in zijn leven. Het verblijf in Etten wordt hem onhoudbaar en op het eind van 't jaar trekt hij naar den Haag.

144

Waarde Theo, (Etten, 1 Mei 1881).
Van harte wensch ik U geluk met Uw verjaardag. Nog telkens denk ik aan Uw bezoek, ik ben blij wij alzoo elkaar weer eens hebben gesproken, en hoop het er van komen zal, gij ook in den zomer nog eens zult komen. Sedert eenige dagen ben ik hier, en het is buiten mooi, maar het weer laat nog niet alle dagen toe om buiten te teekenen.

Ik ben intusschen begonnen aan de Millets. Le Semeur is af, en de 4 Heures de la journée geschetst. En nu moeten daarbij nog komen: les Travaux des champs.
Er was zooals ge weet een tentoonstelling van aquarellen te Brussel, en die was vrij interessant. Er waren 4 Mauves of 5, Bûcherons, J. Maris: duinen, net een schilderij van Ruijsdael of v. d. Velde, dan J. H. Weissenbruch, superbe, 5 groote teekeningen. Roelofs dito, ook 5 stuks groote, dan Gabriël en v. d. Sande Bakhuijzen en Valkenburg en v. Trigt en P. Stortenbeker en Vogel etc. van de Hollanders.
Dan was er een Mesdag, die men moest weg denken om eenige andere teekeningen te kunnen zien, althans zoo ging het mij. 't Strand bij schemering, stormachtig weer, lucht met grauwe wolken met rossen gloed van de ondergegane zon.
Op den voorgrond een visscher te paard, een rijzig, zonderling donker silhouet, dat zich tegen de witte schuimende golven afteekent. Die figuur spreekt met lui aan boord van een pink, die op 't tweede plan ligt te dobberen. Op dek zijn lui bezig met een lantaarn, en zij hebben het met den man te paard blijkbaar over het anker, dat hij moet komen halen. 't Was een groote importante teekening, breed gedaan, en zoo krachtig, dat zooals ik zei, eigenlijk niets 't er bij uithield.
Wat mij nog trof waren 2 teekeningen van ter Meulen, schapen in de duinen, en schapen in de sneeuw, dat wordt terdeeg goed. Dien man heb ik, als ik mij wel herinner, bij Bakhuijzen op 't atelier zien tobben en blokken, en hij is er toch gekomen nu, althans die twee teekeningen waren uitmuntend.
Dan waren er teekeningen van Meunier: Varlet dans une grange, gedistingueerd van kleur en behandeling, van opvatting ook, doende denken aan Millet b.v. qua eenvoud en trouw aan de natuur; van hem ook nog een chauffeur en een fabrieksarbeider. Er waren ook verscheidene teekeningen van Rochussen. En nog meer, maar eigenlijk trof alleen Meunier mij, van de Belgen. Rappard gaat over drie weken naar Holland, en zal denkelijk dezen zomer buiten blijven werken, en daarna den volgenden winter misschien naar Parijs, maar vooreerst zal hij daar niet heengaan om er te blijven.
Ik geloof, dat hij toch terdeeg een emmer koud water over den rug heeft gekregen daar indertijd, maar dat is geen reden waarom hij er niet bij een nieuw verblijf meer voorspoedig zou

kunnen zijn. Zeker is het, dat hij sedert heel wat is gevorderd. Ik ben toch zoo blij, dat het alzoo is geschikt, dat ik eenigen tijd rustig hier kan werken, ik hoop zooveel studies te maken als ik maar kan, want dat is het zaad waar later teekeningen van komen.
Schrijf mij van tijd tot tijd toch, en houd mij zoo mogelijk van een en ander dat U treft, op de hoogte, en komt het U ter ooren, er hier of daar een teekenaar kan worden geplaatst, denk dan aan mij.
En nu is het posttijd, ik zal U op de hoogte houden van wat ik doe, en gij moet ook maar eens zeggen van tijd tot tijd, wat gij mij zoudt raden bij voorkeur te teekenen en te zoeken, soms zal ik er nut van hebben, soms misschien niet, maar zeg maar gerust eens 't een en ander, dat zal ik aan U ook doen, en dan moeten we maar wederkeerig trachten kaf van koren te scheiden.
Adieu, met een handdruk in gedachten,

Vincent.

145

Waarde Theo,
Ik voeg een woordje bij omdat er aan U wordt geschreven, want ik dacht ge ook van mij wel eens wildet hooren, wat ik eigenlijk uitvoer.
Als het niet regent ga ik elken dag naar buiten, meest op de hei. Ik maak mijn studies nog al vrij groot, zooals gij er reeds een paar gezien hebt bij uw bezoek, zoo heb ik o.a. een hut op het heike gemaakt, en ook die schuur met mosdak op den Roozendaalschen weg, die ze hier de Protestantsche schuur noemen. Gij zult u mogelijk herinneren wat ik bedoel.
Dan de molen daar vlak tegenover op dat weiland, en de olmboomen op het kerkhof.
En ook nog een met houthakkers, die bezig zijn op eene uitgestrekte vlakte alwaar een groot mastbosch is geveld. En verder tracht ik zoo de werktuigen te teekenen als: kar, ploeg, eg, kruiwagen, etc. etc.
Die met de houthakkers is nog het best uitgevallen, en zou denk ik U bevallen.
Misschien komt Rappard dezen zomer nog eenigen tijd hier, ik heb een brief van hem.
In gedachten een handdruk en geloof mij, t. à t. Vincent.

Waarde Theo,
Het is tijd dat ik U weer eens een woordje schrijf.
Ge moet weten dat Rappard hier is geweest, een dag of 12, en nu is hij weer vertrokken. Natuurlijk moet gij de groeten van hem hebben. We zijn samen nog al veel uit geweest, verscheidene malen, o.a. naar de hei bij Seppe, naar de zoogenaamde Passievaart, een groot moeras. Aldaar heeft Rappard een groote studie geschilderd (1 meter bij 50) waarin veel goeds was. Overigens heeft hij een stuk of 10 kleine sepias gemaakt, ook in 't Liesbosch.
Terwijl hij aan 't schilderen was, heb ik een penteekening gemaakt van een andere plek in 't moeras, alwaar veel waterlelies groeien (bij den Roozendaalschenweg).
Wij zijn ook samen naar Prinsenhage geweest, doch Oom lag te bed en is weer niet wel.
Rappard gaat wel vooruit in zijn werk dunkt me, hij schijnt naar 't geen ik van hem hoorde, een goed ingericht atelier t'huis gekregen te hebben. Nu gaat hij deze week naar Loosdrecht, alwaar hij een maand denkt te blijven. Hij werkt ook *geregeld* en veel.
Ik heb gekregen Cassagne: Traité d'aquarelle, en ben bezig dat te bestudeeren; al zou het zijn dat ik geen aquarellen maakte, zoo zal ik er toch nog allicht veel in vinden, b.v. voor sepia en inkt. Want tot heden ben ik nog maar uitsluitend met potlood blijven teekenen, opgewerkt of uitgehaald met de pen, desnoods met een rietpen, die breeder werkt.
Hetgeen ik geteekend heb in den laatsten tijd, bracht die manier van doen ook mee, daar het zulke onderwerpen waren als waarbij veel te *teekenen* was, ook perspectief teekenen, n.l. enkele werkplaatsen hier in het dorp, een smidse, timmermanswinkel en klompenmaker.
Willemien is nu vertrokken, en dat spijt mij, zij poseert zeer goed, ik heb een teekening van haar, en nog van een ander meisje, dat hier gelogeerd heeft. Daar heb ik een naaimachine op gebracht. Er zijn tegenwoordig geen spinnewielen meer, en dat is voor schilders en teekenaars wel erg jammer, evenwel er is iets voor in de plaats gekomen dat niet minder pittoresk is, en dat is de naaimachine.
Hoe staat het eigenlijk met Uw naar hier komen dezen zomer, is er nog geen kans op dat dit werkelijk gebeurt? Ik hoop het dat er van komen zal.

Rappard schijnt er daar te Loosdrecht een eigen bootje op na te houden, dat is nogal gezellig.
Van Loosdrecht denkt hij naar Gelderland te gaan.
Hij zou U zeer graag eens ontmoeten, en ik heb hem beloofd dat als ge kwaamt, en ik wist vooruit wanneer, ik 't hem zou laten weten, omdat hij alsdan 't zoo zou zien te schikken dat hij U eens zag.
Of hij nog weer naar Parijs terug zal gaan, weet ik niet, hij sprak er in 't geheel niet van. Of dit een teeken is dat hij er niet meer over denkt, dan wel of integendeel il couve son projet, dat weet ik niet.
Als ik te rade ga met de omstandigheid, dat hij pas 23 jaar oud is en meer dergelijke dingen, dan zou 't mij niet verwonderen of het laatste was 't geval.
Gij zult hoop ik, als ge eens een oogenblikje disponibel hebt, wel eens schrijven. Als ge soms kans ziet om mij een catalogus van den Salon te bezorgen, dan zou ik mij daarvoor zeer recommandeeren.
Rappard gaat, naar hij mij zeide, zich ook al de boeken van Cassagne aanschaffen. Hij sukkelt nog met zijn perspectief, en ik weet geen beter geneesmiddel voor die kwaal, althans als ik er zelf volkomen van mocht genezen zou ik het aan die boeken te danken hebben, dat wil zeggen aan 't in praktijk brengen van de theorie, die er in staat. Het in praktijk brengen er van, kan men er evenwel niet bij koopen, ware dat zoo, er zou meer debiet van zijn misschien.
En nu adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

147

Waarde Theo,
In uw laatsten brief schrijft ge, er veel kans is ge betrekkelijk reeds binnenkort naar Holland komen zult. Dit doet me pleizier, omdat ik er zeer naar verlang om U te zien. Nu ik weet ge komt, vind ik het nog veel meer onnoodig U 't een of ander op te zenden, 't geen ik licht zou gedaan hebben als ge niet waart gekomen, opdat ge zoudt zien dat al zijn mijn teekeningen nog bij lange na niet wat ze moeten worden, zij evenwel naar ik meen niet slechter worden. Enfin ge zult zien wat er van is, als ge komt. In mijn vorigen brief schreef ik U een woordje over een catalogus van

den Salon, ik deed dit opdat ge er aan zoudt denken in geval ge en eens een kunt opvangen.
Evenwel desnoods kan ik er natuurlijk zeer wel buiten, 't is geen levensbehoefte.
Maar iets anders is eigenlijk wel een levensbehoefte, en als ge komt en 't is u niet al te moeielijk meeslepen, breng daar dan wat van mee.
Namelijk van *wit papier Ingres*. Ik heb er een voorraad van meegebracht uit Brussel en heb er met pleizier op gewerkt, daar het zich goed prêteert voor de pen, en vooral ook voor een rietpen. Nu heb ik er sedert eenigen tijd niet meer van, en kan hier niet anders krijgen dan glad papier zonder grein (tenzij men dan Whatman of Harding zou nemen, maar dat is wat te duur voor schetsen, papier Ingres is van 10 centimes per vel meen ik).
Ainsi, doe je best om er eene kleinere of grootere partij van in je koffertje te werken, en ge zult me daar meer pleizier mee doen dan met iets anders.
Ik heb nog een teekening gemaakt in 't Liesbosch en nu is 't verbazend warm geworden, al te warm om overdag op de hei te zitten, en ik werk t'huis dezer dagen om teekeningen van Holbein uit de Bargues te copiëeren etc. Ik heb ook eens naar aanleiding van een en ander dat ge indertijd gezegd hebt, een paar portretten naar photographies probeeren te teekenen, en houd het er voor dit een goede oefening is.
Gelijk ik reeds zei, schrijf eens als ge kunt, en ontvang een handdruk in gedachten,

Vincent.

148

Waarde Theo,
Recht prettig vond ik het dat ge weer hier waart, en wij weer eens praten konden over een en ander. Nog steeds blijf ik het jammer vinden, dat wij nog niet veel meer kunnen samen zijn. Niet dat ik aan praten op zich zelf veel waarde hecht, maar mijn bedoeling is, dat ik wel wenschte we elkaar nog veel beter en intiemer kenden, dan nu 't geval is. Dat dacht ik vooral nog in 't terugrijden van Rozendaal, toen ik U naar 't station gebracht had, ook naar aanleiding van sommige dingen waarover we in 't laatste oogenblik het hadden in 't station.
Het verheugt mij, dat in Uw brief van heden ge hoop geeft, dat

't niet zoo enorm lang duren zal, voor ge weer eens terugkomt. Natuurlijk ben ik weer heelemaal beter, ben evenwel den dag na Uw vertrek in bed gebleven, en heb eens gesproken met Dr. van Gent, een flink, practisch man; niet omdat ik deze onbeteekenende malaise de moeite waard rekende, maar veeleer omdat in 't algemeen, wel of niet wel, ik graag eens van tijd tot tijd een dokter spreek, om te weten dat alles in orde is. Als men zoo nu en dan een gezond en waar woord over gezondheid hoort, krijgt men, dunkt me, daaromtrent langzamerhand veel helderder begrippen, en als men zoo ongeveer weet, waar men zich voor moet wachten, waar men zich aan moet houden, dan gaat men niet mee met allerlei wind van meening, met allerlei nonsens, die men zoo dikwijls over gezondheid en ongezondheid hoort. Ik ben verder druk aan de Exercises au fusain te teekenen, op 't papier Ingres dat ge hebt meegebracht, 't kost mij moeite genoeg om aan dat werk te blijven. 't Is veel meer animeerend om iets buiten te teekenen, dan zoo'n blad uit de Bargues, maar toch, ik heb mijzelven de taak opgelegd, ze nog eens, en dan ook voor 't laatst, door te maken.
't Zou niet wel zijn als ik verviel bij het teekenen naar de natuur in te veel details, en groote dingen over 't hoofd zag. En dat vond ik veel te veel in mijn laatste teekeningen. En 't is daarom dat ik nog weer opnieuw die methode van Bargue (die werkt met groote lijnen en massa's, en eenvoudige, fijn gevoelde contours) wil bestudeeren. En laat ik momenteel het teekenen buiten rusten; dan wanneer ik er op zal terugkomen na korten tijd, zal ik beter oog krijgen op de dingen dan vroeger.
Ik weet niet of gij ooit Engelsche boeken leest, zoo ja, dan kan ik U zeer recommandeeren ,,Shirley'' door Currer Bell, schrijfster ook van een ander boek ,,Jane Eyre''. Dat is zoo mooi als de schilderijen van Millais of Boughton of Herkomer. Ik vond het te Prinsenhage, en las het in drie dagen uit, hoewel 't een vrij volumineus boek is.
Ik wenschte wel dat alle menschen hadden, wat ik zoo langzamerhand begin te krijgen, het vermogen om een boek zonder moeite, in korten tijd te lezen, en er een sterken indruk van te behouden. Het is met het boeken lezen als met het schilderijen zien, men moet zonder twijfelen, zonder aarzelen, zeker van zijn zaak, mooi vinden wat mooi is.
Ik ben bezig om zoo langzamerhand al mijn boeken weer in orde

te brengen, ik heb te veel gelezen om niet systematisch voort te werken, om althans eenigermate te trachten op de hoogte te komen van de moderne litteratuur.
Het kan mij soms zoo erg spijten, dat ik nog niet veel meer weet van geschiedenis, b.v. vooral ook van de moderne geschiedenis. Enfin met spijt hebben, en bij de pakken neerzitten, daar zou men niet verder mee komen, maar vooruitscharrelen is wat men moet zoeken te doen.
Het deed mij recht veel plezier, je in je gesprekken onlangs enkele malen op waarlijk goede philosofie te betrappen, wie weet wat een nadenkend wezen je metdertijd nog wordt.
Als ,,Illusions perdues'' van de Balzac je te lang is, (2 deelen), begin dan eens met: *le Père Goriot*, 1 deel slechts, hebt ge eenmaal Balzac gegeten, dan zult ge dat boven enorm veel andere dingen prefereeren, onthoud den bijnaam van de Balzac ,,vétérinaire des maladies incurables''.
Tegen dat ik de Bargues af heb, zal het herfst worden, dat is wel een heerlijke tijd om te teekenen, ik wilde wel, dat dan Rappard nog eens weer hier kwam.
Ik hoop ook te slagen met een goed model te vinden, b.v. Piet Kaufman, de arbeider, maar ik denk dat het beter zal zijn hem niet hier aan huis, maar hetzij op de werf, hetzij bij hem thuis, 'tzij op 't veld, te laten poseeren met een schop of ploeg of iets anders. Maar wat een toer is het, om de lui aan 't verstand te brengen, wat poseeren is. — Boeren en burgers zijn desperaat verstokt op 't punt waar ze niet af willen, dat n.l. men niet anders moet willen poseeren dan in zijn zondagspak, met onmogelijke plooien, waar noch knie, noch elleboog, noch omoplaten, noch eenig ander lichaamsdeel zijn karakteristiek deukje of verhevenheid in heeft gemerkt. Waarlijk dat is een van de petites misères de la vie d'un dessinateur.
Nu adieu schrijf eens als ge kunt, en ontvang in gedachten een handdruk, en geloof me

t. à t. Vincent.

149

Waarde Theo,
Daareven kom ik terug van een reisje naar 's Hage, ik ben van avond alleen thuis, daar Pa en Moe nog te Prinsenhage zijn. Nu is het dus een goede gelegenheid U eens te vertellen van een en ander.

L.l. Dinsdag ging ik van hier, nu is het Vrijdagavond.
Ben te 's Hage geweest bij den Heer Terste,eg bij Mauve, en bij de Bock. De heer Tersteeg was zeer vriendelijk, en zeide, hij vond ik was vooruit gegaan. Daar ik de heele serie Exercises au fusain 1—60 weer gemaakt had, nam ik die eens mede, en 't was ook bepaaldelijk naar aanleiding daarvan dat hij het zeide, want hij hecht er althans nog een zekere waarde aan, dat ik die maak, alsmede dat ik nu en dan eens een figuur van Millet, Boughton of anderen copieer, en de meesten vinden dat minder goed.
Zoo had ik dan daar eenige satisfactie ook van dat werk.
Bij Mauve was ik een middag en avond gedeeltelijk, en zag veel moois op zijn atelier. Mijn eigen teekeningen interesseerden Mauve meer. Hij heeft mij heel wat wenken gegeven, waar ik blij om ben, en ik ben zoowat met hem afgesproken, dat ik binnen betrekkelijk korten tijd, als ik weer wat studies heb, opnieuw bij hem zal komen.
Hij heeft mij een heele partij van zijn studies laten zien, en ze mij uitgelegd — geen schetsen van teekeningen, of ontwerpen voor schilderijen, maar werkelijke studiebladen, schijnbaar onbeteekenend.
Hij wil mij aan 't schilderen hebben.
Met de Bock nu, heb ik met genoegen kennis gemaakt; was op zijn atelier. Hij heeft een groot schilderij van de duinen, waar veel goeds in is, onder handen. Maar die kerel moet figuur gaan teekenen mijns inziens, om nog heel wat andere dingen te leveren. Ik geloof dat hij een echt schilderstemperament heeft, en nog niet zijn laatste woord heeft gezegd. Hij dweept met Millet en Corot, maar gaven die beiden zich moeite voor 't figuur, ja of neen? De figuren van Corot zijn wel niet zoo bekend als zijn landschappen, maar dat neemt niet weg, dat hij ze toch gemaakt heeft. Trouwens bij Corot is iedere boomstam geteekend en gemodeleerd met een aandacht en liefde, als goldt het een figuur. En een boomstam van Corot is nog heel iets anders dan een van de Bock. Een van de mooiste dingen van de Bock, vond ik een copie van Corot. Die zou wel niet licht voor een echte doorgaan, maar was toch zeer serieus, serieuser dan menige valsche Corot, waarvan 't verschil met een ware, minder in 't oog springt.
Dan heb ik met hem 't Panorama van Mesdag gezien, dat is een werk waar men alle respect voor moet hebben. Ik heb er bij gedacht aan een woord, ik meen van Burger, of Thoré, over de

Leçon d'anatomie van Rembrandt: le seul défaut de ce tableau est de ne pas avoir de défaut. De 3 teekeningen van Mesdag op de tentoonstelling hadden mogelijk meer défauts, maar wekten onmiddellijk sympathie, althans zoo ging het bij mij.
Van de tentoonstelling gesproken, er was een superbe teekening van Israëls: naaischool te Katwijk; Mauve: een ploeg, superbe, schapen in de duinen, en dan nog een enkel figuur, een arbeider, die op den grond zit uit te rusten, 's avonds.
Artz had er 3 teekeningen, als ik mij wel herinner, een scène in een gesticht, oude mannen en vrouwen die pap zitten te eten, zeer important, zeer goed en serieus, verder twee studiekoppen vol karakter, man en vrouw van Scheveningen. Weissenbruch had o.a. een teekening met waterlelies, zoo eenvoudig, zoo vol stijl, zoo vol kennis en liefde, dat veel teekeningen van anderen 't er niet bij uit hielden. Hoewel men 't op deze tentoonstelling duidelijk zien kan, dat er heel wat knappe landschapschilders onder de jongeren zijn.
Duchâtel o.a., en Neuhuijs.
Alb. Neuhuijs had een groote figuurteekening, die superbe was. Een meisje en twee kinderen.
Een nieuwe verschijning was 't werk van Clara Montalba. Dat is een zeer eigenaardig talent, doet mij denken aan Rochussen in sommige dingen.
Bij den heer Tersteeg zag ik ook nog veel moois van Valkenburg, Neuhuijs, etc. etc.
J. Maris had prachtige dingen op de tentoonstelling, o.a. twee meisjes in 't wit, bij de piano, en een molen in de sneeuw. Willem Maris zag ik nog bij de Bock, wat heeft deze een mooie schets van hem, een weg in den winter met een figuurtje onder een parapluie. Toevallig heeft Bosboom mijn studies gezien, heeft mij nog een en ander gezegd er over, maar ik wenschte, ik maar eens meer gelegenheid had, om door hem terecht gewezen te worden. B. is een van die menschen die de gaaf hebben om ook aan anderen iets te leeren, en aan 't verstand te brengen.
Hij had 3 of 4 goede teekeningen op de tentoonstelling. Ik ben in den Haag geweest tot Donderdagmorgen. Toen ben ik nog naar Dordt gegaan, omdat ik in de spoor een plek gezien had, die ik eens teekenen wilde. Namelijk die rij molens. Hoewel het regende, heb ik het toch nog gedaan gekregen, en zoo heb ik althans nog een souvenir meegebracht van mijn uitstapje.

Ik heb bij Stam papier Ingres gevonden, eens zoo dik als 't gewone, daar kan men wat meer op doen. Maar helaas is het wit. Zoudt gij soms kans zien mij bij gelegenheid wat van dat zelfde soort te bezorgen, dat zoowat de kleur heeft van ongebleekt katoen of linnen?
Zooals er eenige vellen bij die vorige partij, die ik van U heb, waren, en zooals dat waarop de Exercises au fusain gedrukt zijn. Teekent men op 't wit, moet men noodwendig een vlakken toon over 't heele papier brengen voor men begint.
Zoo ben ik dus naar den Haag geweest, misschien kan het een begin zijn om weer serieus met Mauve en anderen bekend te worden. Dat zou ik wel willen. In gedachten druk ik U de hand. Ontvang mijn dank er voor, dat gij mij zoo trouw helpt in dezen. Om de kosten had ik het wellicht gelaten, althans nog uitgesteld.

t. à t. Vincent.

De Bock was nog zeer in zijn schik met de teekeningen van Millet, die hij van U heeft gekocht.

150

Waarde Theo,

(Etten Sept. '81.)

Hoewel ik pas kort geleden U heb geschreven, zoo heb ik ditmaal U nog iets meer te zeggen.
Namelijk dat er een verandering in mijn teekenen is gekomen, zoowel in mijn manier van doen, als in het resultaat daarvan. Ook naar aanleiding van een en ander dat Mauve mij zeide, ben ik opnieuw begonnen te werken naar levend model. Ik heb er onderscheiden personen hier toe kunnen krijgen gelukkig, o.a. Piet Kaufman, de arbeider. Het zorgvuldig bestudeeren, het aanhoudend en herhaaldelijk teekenen van de Exercises au fusain van Bargue heeft mij beter inzicht gegeven in het figuurteekenen. Ik heb leeren meten en zien, en groote lijnen zoeken. Zoodat 't geen mij vroeger wan-

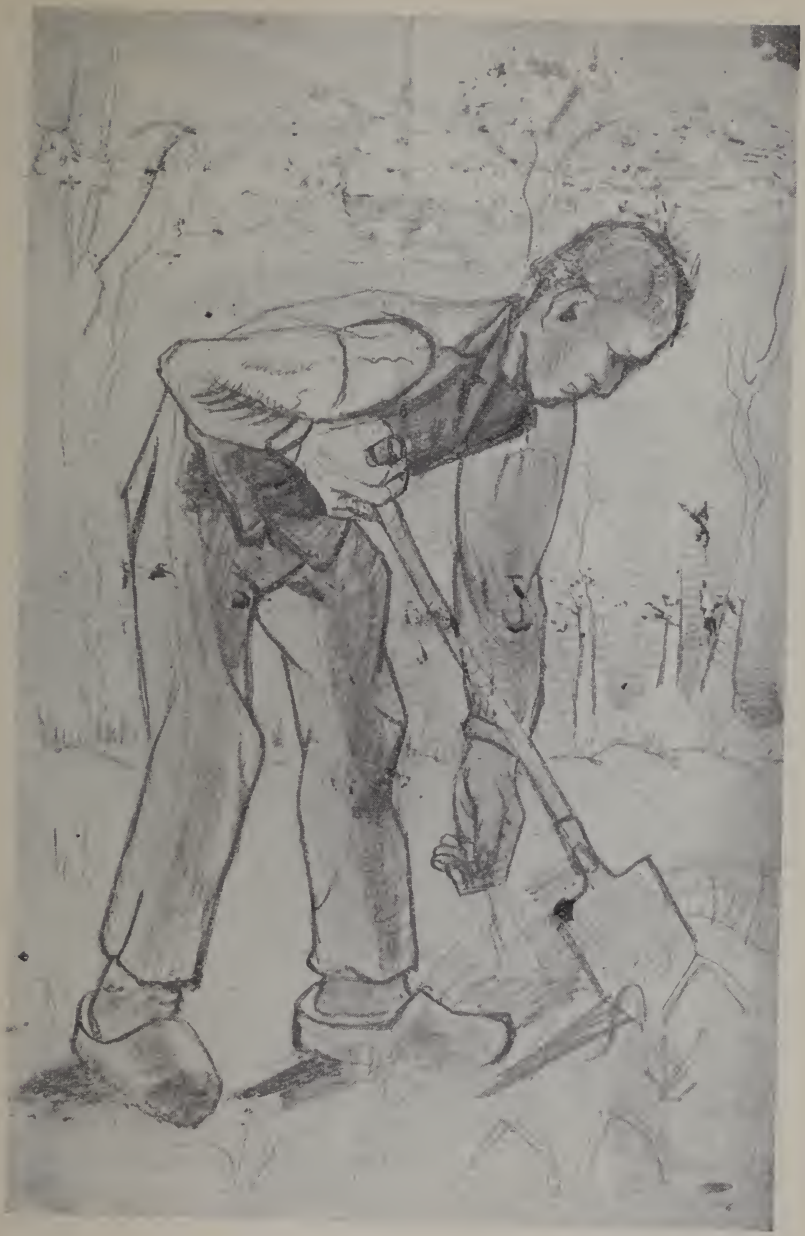

hopig onmogelijk scheen, nu langzamerhand mogelijk gaat worden, Goddank.
Tot 5 maal toe heb ik een boer met een schop, enfin ,,un bêcheur'' geteekend, in allerlei standen, tweemaal een zaaier, tweemaal een meisje met een bezem. Verder een vrouw met witte muts, die aardappelen schilt, en een herder op zijn stok geleund, en eindelijk een ouden zieken boer, op een stoel bij den haard gezeten met het hoofd in de handen en de elbogen op de knieën. En daar zal het natuurlijk niet bij blijven, als er eens een paar schapen over de brug zijn volgt de geheele kudde. Spitters, zaaiers, ploegers, mannen en vrouwen, moet ik nu onophoudelijk teekenen. Al wat tot het buitenleven hoort, onderzoeken en teekenen. Evenals veel anderen dat deden en doen. Ik sta nu niet meer zoo machteloos voor de natuur als vroeger.
Uit den Haag bracht ik conté in hout, (evenals potlood) mede, en daar werk ik nu veel mede.
Ook begin ik met het penseel en de doezelaar er in te werken, met wat sepia of O.-I. inkt, en nu en dan eens met wat kleur. Zeer zeker is het dat de teekeningen, die ik dezen laatsten tijd gemaakt heb, weinig lijken op iets anders wat ik tot nu toe maakte. De grootte van de figuren is zoo ongeveer die van een Exercise au fusain.
Wat betreft landschap, ik houd het er voor dat dat er in geenendeele bij hoeft te lijden, integendeel het zal er bij winnen.
Hierbij een paar kleine schetsjes om U een gedachte er van te geven. Natuurlijk moet ik de menschen die poseeren, betalen. Wel niet veel, maar omdat het dagelijks terugkomt, is dit eene uitgave meer, tot zoolang ik er niet in slaag teekeningen te verkoopen.
Maar daar slechts zelden een figuur mij totaal mislukt, zoo zullen de kosten van model, er naar 't mij voorkomt, reeds betrekkelijk spoedig gansch en al kunnen uitgehaald worden.
Want voor iemand die een figuur heeft leeren aanklampen, en vasthouden tot 't op zijn pooten op 't papier staat, is in den tegenwoordigen tijd nog wel wat te verdienen ook. Ik hoef U wel niet te zeggen, dat ik U deze schetsjes alleen zend, om U een gedachte te geven van de pose, ik heb ze vandaag gekrabbeld in korten tijd, en merk dat er heel wat op de proportie aan te merken valt, zeker meer dan op de eigenlijke teekeningen althans.
Ik heb een goeden brief van Rappard, die druk aan 't werk

schijnt te zijn, hij stuurde mij zeer aardige schetsen van landschappen.
Ik zou wel willen, dat hij nog eens voor eenige dagen naar hier kwam.
Dit is een akker of stoppelveld, waar men aan 't ploegen en zaaien is, heb daarvan een vrij groote schets met opkomend onweer.

De twee andere schetsjes zijn poses van spitters.
Ik hoop er daarvan nog verscheidene te maken.
De andere zaaier heeft een korf.
Enorm graag zou ik eens eene vrouw laten poseeren met een zaaikorfje, om dat figuurtje te vinden dat ik in 't voorjaar U heb laten zien, en dat ge op den voorgrond van 't eerste schetsje ziet.
Enfin, zooals Mauve zegt: ,,de fabriek is in volle werking''.
Als gij wilt en kunt, denk dan om het papier Ingres van de kleur van ongebleekt linnen. Schrijf me eens spoedig, en ontvang een handdruk in gedachten.

t. à t. Vincent.

151

Waarde Theo, (Sept.)
Daar er weder een brief naar U toe gaat, zoo sluit ik een woordje in. Van harte hoop ik, dat gij het goed maakt, en eens een half uurtje zult kunnen vinden om mij weer eens te schrijven.
Ik wil U nu nog zeggen wat ik heb uitgevoerd, sedert ik U het laatst geschreven heb.

Vooreerst twee groote teekeningen, (krijt en iets of wat sepia), van knotwilgen — zoo ongeveer als onderstaand schetsje.

Verder een dito, maar in de hoogte, van den Leurschenweg. Dan heb ik weer een paar keer model gehad, spitter en mandemaker. En dan heb ik van Oom uit Prinsenhage verl. week een verfdoos gekregen, die vrij goed is, zeker goed genoeg om mee te beginnen, (de verf is van Paillard). En daar ben ik zeer blijde mede.

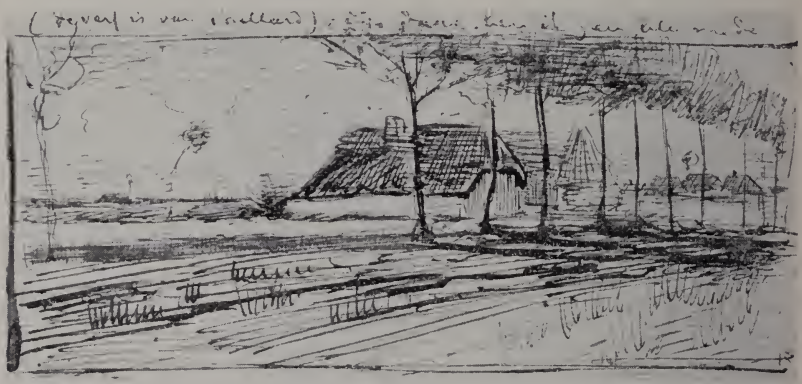

Nu heb ik eens dadelijk beproefd een soort aquarel te maken, als bovenstaand motief.
Ik reken mij zeer gelukkig model te kunnen krijgen, ik ben ook met een paard en ezel aan 't scharrelen.

Vooral voor het teekenen met waterverf is dat bewuste dikke papier Ingres zeer goed, en heel wat goedkooper dan ander. Toch heb ik er niet bepaald haast mede, want ik heb eenigen voorraad, maar helaas effen wit, uit den Haag meegebracht. Enfin ge ziet ik ben druk aan den gang.
Oom gaat morgen naar 's Hage, en zal allicht nog met Mauve eens spreken over de kwestie wanneer ik weer eens bij hem zou komen.
En nu à Dieu, ik heb ver geloopen vandaag en ben verbazend moe, maar wilde den brief niet weg laten gaan zonder iets in te sluiten.
Heb het goed, en ontvang een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

152

Waarde Theo,
Recht veel genoegen deed het mij zooeven Uw brief te ontvangen, en vanwege ik toch reeds dezer dagen voornemens was om U te schrijven, doe ik het nu onmiddellijk naar aanleiding van Uw schrijven.
Dat gij het papier Ingres hebt afgezonden, vind ik heerlijk, ik heb nog wel wat, maar niet meer van de bewuste kleur.
Dat de heer Tersteeg U omtrent mijn teekeningen heeft gezegd, wat hij gezegd heeft, verheugt mij, en zeer zeker niet minder, dat gij zelf uit de gezondene schetsjes vindt er vooruitgang is, indien die aanvangt te komen, dan zeker hoop ik terdeeg te werken, zoodat noch gij, noch de Heer T., die meer gunstige opinie behoeven terug te nemen, ik zal mijn best doen U in dezen niet te bedriegen.
De natuur begint altijd met den teekenaar te weerstaan, maar zoo wie het waarachtig ernstig opneemt, laat zich door dien tegenstand niet van streek brengen, integendeel, 't is prikkel te meer om te overwinnen, en in den grond zijn de natuur en een oprecht teekenaar het eens. Maar de natuur is zeer zeker ,,intangible'', toch men moet haar aanpakken, en dat met vaste hand. En na nu eenigen tijd met de natuur geworsteld en gestreden te hebben, begint die wat meer meegevend en gedwee te worden, niet dat ik er al ben, niemand is er verder vandaan dan ik zelf dat te meenen, maar 't begint beter te vlotten.
De strijd met de natuur heeft somwijlen wel iets van wat Sha-

kespeare noemt ,,Taming the shrew'', (d. i. de wederstrevende overwinnen door volharding, bongré et malgré). In veel dingen, maar bepaaldelijk in 't teekenen, meen ik, dat ,,serrer de près vaut mieux que lâcher''.
Hoe langer hoe meer gevoel ik dat bepaaldelijk het figuurteekenen goed is, ook indirect ten goede werkt op 't landschapteekenen. Als men een knotwillig teekent als ware die een levend wezen, en dat is toch eigenlijk zoo, dan volgt de omgeving vanzelf betrekkelijk als men maar al zijn aandacht geconcentreerd heeft op dien bewusten boom, en niet gerust heeft voor dat er iets van het leven in kwam.
Hierbij een paar schetsjes, ik ben nog al dikwijls op den Leurschen weg bezig tegenwoordig. Werk ook nu en dan met waterverf en sepia, maar dat lukt zoo in eens niet.
Mauve is naar Drenthe, heb afspraak met hem ik naar hem toe zal komen, zoodra hij mij schrijft, maar misschien komt hij nog eens een dag te Prinsenhage. De Fabritius te Rotterdam ging ik nog zien op mijn laatste reis, en 't doet mij pleizier dat o.a. die teekening Mesdag onder je oogen is gekomen. Als de teekening van Mevr. Mesdag, waarover je schrijft, is gele rozen op een mosgrond, dan heb ik die op de tentoonstelling gezien, en waarlijk dat is zeer mooi, en zeer artistiek.
Wat gij over de Bock zegt vind ik in allen deele waar, 't is ook mijn gedachte omtrent hem, maar 't was mij nog niet gelukt het zoo in woorden te brengen, als gij 't in Uw brief doet.
Indien hij zich kon en wilde concentreeren, voorzeker hij ware een beter artist dan nu. Ik heb hem ronduit gezegd: de Bock, als gij en ik een jaar lang ons toeleggen op 't figuur teekenen, dan zijn wij beiden, na verloop van dien tijd, heel andere lui dan nu op 't moment, indien we ons niet aangrijpen, en maar blijven voortgaan zonder iets nieuws er bij te leeren, dan blijven we niet eens wat we zijn, maar stilstaande gaan we achteruit. Als we geen figuur teekenen, of anders boomen als waren het figuren, dan zijn we als menschen zonder ruggegraat, of met een zwakke. Millet en Corot, van wie we beiden zooveel houden, konden die een figuur teekenen, ja of neen? Ik meen die meesters stonden voor niets. En hij gaf mij daarin ook wel gedeeltelijk of geheel gelijk. Trouwens hij heeft, geloof ik, terdeeg serieus gewerkt aan dat Panorama, en ook dat zal in 't algemeen, al wil hij 't zelf niet erkennen, een gunstigen invloed op hem hebben.

Hij zei mij met betrekking tot dat Panorama een alleraardigst woord, dat oorzaak was ik veel sympathie voor hem voelde. Ge kent wel den schilder Destrée. Deze was met een zeer pedant air naar de Bock toe gekomen, en had hem gezegd, natuurlijk zeer uit de hoogte, maar toch zoetsappig, en ondragelijk protegeerenderwijs: de Bock, ze hebben mij ook gevraagd om dat Panorama te schilderen, maar ik heb gemeend, aangezien het iets onartistieks was, het te moeten weigeren. En toen de Bock daarop: ,,mijnheer Destrée wat is gemakkelijker, een Panorama te schilderen, of te weigeren een Panorama te schilderen, wat is artistieker, het te doen, of het niet te doen?''
Of dit precies dezelfde woorden waren, weet ik niet, maar zeer zeker was de repliek in dezen zin, en vond ik dat zeer raak. En heb er evenveel respect voor, als voor Uwe handelwijze betreffende de oudere en wijzere leden in Uwe vereeniging, die ge op hun eigen ouderdom en wijsheid hebt laten teren, terwijl gij zelf wat jonger en energieker de zaak hebt doorgezet. Dat is ware philosophie, die ons aldus doet handelen als de Bock en gij bij die respectieve gelegenheden, van zulke philosophie kan men zeggen, dat zij ook praktijk is, net als Mauve zegt: ,,kleur is ook teekenen''. Mijn papier is vol, dus eindig ik en ga er eens op uit, ontvang mijn besten dank voor Uwe krachtdadige medewerking, en een handdruk in gedachten, en geloof mij,

t. à t. Vincent.

153

Waarde Theo. Etten 3-9 1881.
Er ligt me iets op het hart dat ik U vertellen wil, en misschien weet ge er reeds iets van en vertel ik U geen nieuws. Ik wilde U zeggen, dat ik dezen zomer zooveel ben gaan houden van K. Doch toen ik haar dit zeide, antwoordde zij mij, dat haar verleden en haar toekomst voor haar één bleven, en zij dus nooit mijn gevoelens kon beantwoorden.
Toen was ik in een geduchten tweestrijd wat te doen, mij te resigneeren tot dat: nooit, neen, nimmer, of nog niet de zaak voor beslist en geëindigd te houden, en nog wat goeden moed te houden, en 't nog niet op te geven?
't Laatste koos ik. — En tot heden heb ik geen berouw van die opvatting, hoewel ik nog altijd sta voor dat nooit, neen, nimmer. Natuurlijk heb ik sedert heel wat ,,petites misères de la vie hu-

maine'' ondervonden, die als ze in een boek geschreven waren, mogelijk zouden kunnen dienen om den een of ander te amuseeren, doch als men ze zelf beleeft, zeker geen aangename gewaarwordingen kunnen geacht worden te wezen.
Evenwel tot op heden ben ik blij, dat ik 't resignatie of ,,how not to do it'' systeem maar overliet voor wie er trek in hebben, en mij aangaande nog wat moed vatte.
Een der redenen waarom ik U tot heden er niet over schreef, is dat de positie waarin ik mij bevond, zoo vaag en ongedecideerd was, dat ik die U niet kon uitleggen.
Nu evenwel zijn we zoover dat ik er over heb gesproken, behalve tot haar zelve, tot Pa en Moe, tot Oom en Tante S., en tot Oom en Tante te Prinsenhage.
De eenige, die, doch dat zeer officieus en in 't apart, mij gezegd heeft dat er werkelijk, indien ik hard werkte en voorspoed had, kans voor mij was, is iemand van wien ik 't volstrekt niet verwachtte: Oom Cent. Deze had schik in de manier, waarop ik het ,,nooit, neen, nimmer'' van K. opvatte, n.l. het niet zwaar tillende, maar er zoowat gekheid mee makend. Enfin zoo hoop ik te blijven doen, en zwaarmoedigheid en zwaartillendheid verre van mij te doen. Intusschen hard werkende, en sedert ik haar ontmoet heb, vlot mijn werk veel beter.
Ik zeide dat nu de positie zich zoowat decideert; ik geloof dat ik enorm veel moeite zal hebben met de oudere personen, die de zaak reeds nu voor beslist en geëindigd houden, en mij zullen trachten te dwingen er van af te zien. Vooralsnog geloof ik zij zeer zacht te werk zullen gaan, mij aan 't lijntje houden, en met een kluitje in 't riet sturen, totdat 't groote feest van Oom en Tante in December voorbij zal zijn. Daarna vrees ik er maatregelen genomen zullen worden, om mij er uit te knikkeren.
Vergeef mij deze wat harde termen, die ik gebruik om U de positie duidelijk te maken; ik geef toe dat de kleuren wat hard zijn, en de lijnen wat sterk getrokken, maar 't zal U toch een duidelijker inzicht in de zaak geven, dan wanneer ik er wat omheen praatte.
Verdenk mij dus niet van gebrek aan achting jegens de oudere personen. Alleen geloof ik dat zij er bepaald *tegen* zijn, zij zullen trachten te zorgen dat K. en ik elkaar noch zullen kunnen zien, noch spreken, noch schrijven, juist omdat zij zeer wel begrijpen, dat indien we elkaar zagen, spraken of schreven er kans was op gedachtenverandering van K.

K. zelf meent nooit van gedachten te veranderen, en de oudere personen trachten mij te overtuigen, dat zij niet veranderen kan, doch hebben toch vrees voor die verandering. De oudere personen toch zullen omtrent deze zaak veranderen, niet dan wanneer K. van gezindheid verandert, doch dan wanneer ik iemand zal geworden zijn, die op zijn minst f 1000 per jaar verdient. Nog eens, vergeef de harde contours waarmee ik de dingen afteeken. Gij zult misschien wel van mij hooren zeggen, dat ik forceeren wil, en dergelijke uitdrukkingen, maar wie begrijpt niet hoe onzinnig forceeren is bij liefde. Neen, dat is verre, verre van mij. Doch 't is geen onbillijk of onredelijk verlangen, dat ik wensch dat K. en ik elkaar zullen zien, spreken, schrijven, om elkaar beter leerende kennen, *zelf* beter te kunnen inzien of we voor elkaar geschikt zijn, al dan niet.
Een jaar van omgang met elkaar zou heilzaam zijn voor haar en mij, doch de ouderen zijn werkelijk verstokt op dat punt.
Doch nu begrijpt ge wel, dat ik niets hoop ongedaan te laten wat me nader moge brengen tot haar, en 't is mijn voornemen:

Zoolang zal 'k haar beminnen,
Tot ze in 't eind mij ook bemint.

Theo zijt gij soms ook verliefd, ik wenschte dat gij het waart, want geloof me dat ook de petites misères er van hun waarde hebben. Men is soms in desolatie, er zijn momenten waarin men als 't ware in de hel is doch — er is ook iets anders en beters aan verbonden. Er zijn 3 trappen
1° niet beminnen en niet bemind worden;
2° beminnen en niet bemind worden †)
3° beminnen en bemind worden. —
Nu zeg ik dat de tweede trap beter is dan de eerste, maar de derde! dat is *datte*.
Nu, old boy, word nu ook maar verliefd, en vertel me dat dan ook eens, houd U leuk in 't onderhavige geval en heb veel sympathie voor me.
Rappard is hier geweest, bracht aquarellen mee die goed worden. Mauve komt hoop ik spoedig, anders ga ik naar hem. Ik teeken veel, en geloof 't beter wordt, ik werk veel meer met 't penseel dan vroeger. Nu is 't zoo koud dat ik haast uitsluitend figuur teeken binnenshuis, naaister, mandenmaker, etc.

†) 't onderhavige geval.

Een handdruk in gedachten, en schrijf spoedig, en geloof me,
t. à t. Vincent.

Als ge ooit verliefd wordt, en een ,,nooit, neen, nimmer'' mocht krijgen, resigneer U vooral niet! doch ge zijt zoo'n gelukskind dat iets dergelijks U wel niet overkomen zal, hoop ik.

154

Etten, 7-9 1881.

Old boy — Deze brief is voor Uzelf alleen, ge zult dien wel voor Uzelven houden, niet waar?

't Zou me niet verwonderen Theo, indien mijn vorige brief een min of meer zonderlingen indruk op U moet hebben gemaakt. Doch evenwel hoop ik zult gij er een indruk door gekregen hebben, die U eenigermate het terrein doet overzien. Met rechte groote houtskoolstrepen trachtte ik de proporties en plans aan te geven; zijn de onmisbare grondlijnen eenmaal gevonden, dan kloppen we het houtskool weer af met een zakdoek of een vleugel, en gaan dan meer intiem de contours zoeken.

Deze brief zal dus in een meer intiemen, minder harden en hoekigen toon geschreven zijn dan de vorige.

Vooreerst moet ik U eens vragen of het U ook maar eenigermate verwondert dat er liefde is, ernstig en vurig genoeg om niet te bekoelen, ook niet door veel ,,neen, nooit, nimmer's''?

Mij dunkt voorzeker zal U dit, wel verre van Uw verwondering op te wekken, zeer natuurlijk en raisonnable voorkomen.

De liefde toch is iets positiefs, iets sterks, iets zóó werkelijks, dat het even onmogelijk is voor iemand die liefheeft, dat gevoel weer in te trekken als de hand te slaan aan zijn eigen leven. Zegt ge nu daarop: ,,maar er zijn toch menschen, die de hand slaan aan hun eigen leven'', dan antwoord ik daarop eenvoudig: ,,ik geloof eigenlijk niet dat ik een man ben met dergelijke inclinaties.''

Ik heb erg veel trek in het leven gekregen, en ik ben erg blij dat ik lief heb. Mijn leven en mijn liefde zijn een. ,,Maar ge staat voor een ,,nooit neen nimmer'' brengt ge me onder 't oog. Dan zeg ik daarop: old boy, vooralsnog beschouw ik dat ,,nooit neen nimmer'' als een stuk ijs dat ik op mijn hart druk om het te ontdooien.

Te beslissen wie 't nu winnen zal, de koude van dat stuk ijs of mijn levenswarmte, dat is een delicate kwestie, in welke ik mij vooraals-

nog liever niet uitspreek, en ik wenschte ook wel dat anderen daaromtrent den mond hielden, indien zij niets beters te zeggen hebben dan: ,,onontdooibaar'' ,,gekkenwerk'' en dergelijke liefderijke insinuaties. Indien ik een ijsberg uit Groenland of Nova Zembla voor den neus hadde, van ik weet niet hoeveel meters hoog, dik en breed, dan voorzeker ware 't een critiek geval als men er voorstond en voornoemd gevaarte omvademen wilde en op 't hart drukken om hetzelve te ontdooien.
Doch aangezien ik vooralsnog geen ijsgevaarte van dergelijke dimensies voor den boeg in mijn vaarwater heb bespeurd, aangezien, zeg ik, zij met nooit neen nimmer en al, niet vele meters hoog, dik en breed is en als ik wel gemeten heb niet onomvatbaar is, zoo kan ik het ,,onzinnige'' van mijn handelwijze nog niet inzien.
Mij aangaande dus, ik druk het blok ijs ,,nooit neen nimmer'' aan 't hart, ik weet er niet anders op en als ik 't zoover wil trachten te brengen dat het verdwijnt en ontdooit — wie heeft daarop tegen??? Uit welke physica zij de onsmeltbaarheid van ijs hebben geleerd is mij een raadsel.
Ik vind het wel erg melancholiek, dat er zoovelen zijn die 't zoo zwaar tillen, doch ben evenwel niet van zins er zelf melancholiek om te worden en den opgevatten goeden moed weer los te laten. Dat zij verre. —
Laat melancholiek zijn wie wil, ik heb er genoeg van, en wil niet anders dan vroolijk zijn als een leeuwerik in de lente! Ik wil geen ander liedje zingen dan: Aimer encore! Hebt gij, Theo plezier in dat ,,nooit neen nimmer'', ik geloof waarachtig het tegendeel van U. Doch er schijnen nu eenmaal sommige menschen te zijn, die er schik in hebben en misschien sans le savoir, ,,natuurlijk uit bestwil, met de beste bedoelingen'' zich occupeeren om mij 't stuk ijs van de borst te rukken en zonder zich zulks bewust te zijn meer emmers koud water op mijn vurige liefde gieten dan zij zelf wel denken.
Doch ik houd het er voor dat vele emmers koud water mij vooreerst niet koel zullen maken old boy. —
Vindt ge 't niet erg snugger van de lui, dat zij geïnsinueerd hebben dat ik er mij maar op prepareeren moest, dat ik wel eens spoedig kon hooren, dat zij een andere rijkere partij geaccepteerd had, dat zij mooi geworden was en wel een aanzoek zou krijgen, dat zij gedecideerd een tegenzin had in mij, als ik verder ging dan ,,broeder en zuster'' (dat was de uiterste grens), dat 't toch zoo jammer zou

zijn als ik ,,intusschen'' (!!!) eene andere mogelijk betere kans zou laten passeeren!!!— — — — — — — — — — — — ''
Wie nog niet geleerd heeft te zeggen: ,,zij en geen ander'' weet die wat liefde is? — Toen men mij bovenstaande dingen zeide toen voelde ik met geheel mijn hart, met geheel mijn ziel, met geheel mijn verstand: ,,zij en geen ander''. ,,Zwakheid, hartstocht, onverstand, gemis aan wereldkennis toont ge, als ge zegt ,,zij en geen ander'' opperen mogelijk sommigen, ,,houd een slag om den arm, pas er een mouw aan.'' Dat zij verre! —
Deze mijn zwakheid zij mijn sterkte, van ,,haar en geen ander'' wil ik afhankelijk zijn, en ook indien ik 't kon zou ik van *haar* niet onafhankelijk willen wezen. —
Zij heeft evenwel een ander liefgehad en nog steeds zijn haar gedachten in dat verleden, en schijnt zij gewetensbezwaren te hebben tegen de gedachte zelfs aan eene mogelijke nieuwe liefde. Er is een woord evenwel en ge kent het: Il faut avoir aimé, puis désaimé, puis aimer encore!
Aimez encore: ma chère ma trois fois chère, ma bien aimée.— Ik zag dat zij steeds aan dat verleden dacht, en zich daarin verdiepte met devotie. Toen dacht ik: hoewel ik dat gevoel respecteer, en het mij ontroerd en treft die diepe rouw van haar, zoo vind ik er toch iets fataals in.
Dus mag het mijn hart niet week maken, maar ik moet vast en beslist zijn als een stalen lemmet. Ik wil trachten ,,iets nieuws'' te wekken, dat 't oude niet wegneemt, doch evenwel recht van bestaan heeft.
En toen begon ik — aanvankelijk lomp, onhandig maar toch gedecideerd, en 't eindigde met het woord: K. ik heb u lief als mijzelven — en toen zei ze: nooit, neen, nimmer.
Nooit, neen, nimmer, wat staat daar tegenover: Aimer encore! Wie 't winnen zal, ik kan dat niet beslissen. God weet het, ik weet alleen dit eene evenwel: ,,that I had better stick to my faith''.
Toen ik dezen zomer 't ,,nooit neen nimmer'' hoorde, o God wat was dat schrikkelijk, hoewel ik er niet onvoorbereid op was, zoo was het evenwel aanvankelijk iets verpletterends als de verdoemenis — en ja — 't wierp mij voor een oogenblik als 't ware ter aarde. Toen evenwel in dien onuitsprekelijken zielsangst rees daar in mij eene gedachte als een helder licht in den nacht; deze namelijk: zoo wie *kan* resigneeren die resigneere zich, doch indien gij *kunt gelooven*, zoo geloof! Toen stond ik op, niet als resigneerend doch

als geloovig en had geen andere gedachte dan: *zij* en geen ander! — Gij zult tot mij zeggen: waarvan zult ge leven indien gij haar wint, of wellicht: ge zult haar niet krijgen, — doch neen, zoo zult gij niet spreken. Wie lief heeft leeft, wie leeft werkt, wie werkt, die heeft brood.

Zoo dan ben ik kalm en gerust in dezen, en juist dat heeft invloed op mijn werk, dat mij hoe langer hoe meer aantrekt, juist omdat ik mij bewust ben, dat ik er in zal slagen. Niet dat ik iets buitengewoons zal worden, maar iets ,,gewoons'' wel degelijk, en dan bedoel ik met gewoon, dat mijn werk gezond en raisonnable zijn zal, en een reden van zijn zal hebben, en ergens toe dienen kunnen. Ik geloof dat niets ons zoo zeer in de werkelijkheid doet verzeilen, als een werkelijke liefde. En wie in de werkelijkheid verzeilt, is die op een slechten weg? Ik meen neen. Maar waar zal ik 't bij vergelijken, dat eigenaardige gevoel, die eigenaardige ontdekking ,,liefhebben''? Want werkelijk 't is een ontdekking van een nieuw half rond voor een mensch in zijn leven, als hij ernstig verliefd raakt.

En daarom zou ik nu wel wenschen dat gij ook maar verliefd raaktet, doch daar moet een *zij* bij komen; maar 't is met die *zij* net als met andere dingen, wie *zoekt* die vindt, hoewel 't vinden zelf een *geluk* is, en geen verdienste van ons.

Het is ook een erge verrassing als ge dan wat gevonden hebt, en — en — en — dan blijkt U te bevinden niet voor een ,,ja en amen'', doch voor ,,een nooit, neen, nimmer'', dat is aanvankelijk niet aangenaam, doch verschrikkelijk.

Maar zooals Oom Jan terecht zegt, de duivel is nooit zoo zwart of men kan hem nog onder de oogen zien, zoo is 't ook met een ,,nooit, neen, nimmer''.

Nu moet ge toch, als ge 't nog niet reeds gedaan hebt, vooral wanneer ge dezen ontvangen en gelezen hebt, bepaald me eens schrijven, want nu verlang ik natuurlijk erg naar een brief van U, sedert ik U zoo heb toegesproken als ik gedaan heb. Ik geloof niet dat ge mij 't geen ik U gezegd heb, zult ten kwade duiden maar eigenlijk dat ge min of meer dergelijke gedachten hebt omtrent de zaak van de onmisbaarheid van een ,,zij en geen ander'' in 't algemeen.

Wat hier ook van zij, schrijf me nu spoedig en geloof me,

t. à t. Vincent.

Old boy,
Hoe ge mijn beide vorige brieven hebt opgenomen, blijkt me nog niet uit Uw schrijven van heden aan Pa en Moe gericht. Juist omdat ge daarin geen brief voor mij insloot, noch ook melding maaktet van 't ontvangen van mijn letteren, zoo houd ik het daarvoor, dat ik nu wel spoedig een brief van U zal krijgen. En in de gegevene is 't me veel aangenamer dat ge mij schrijven zult na lezing van mijn beide, of anders deze medegerekend mijne drie brieven, die elkaar aanvullen, en niet op zichzelf staan, dan dat ge onmiddellijk den eersten alleen zoudt hebben beantwoord. Wat moet mijn eerste brief koud en hard hebben geklonken, en ongetwijfeld meendet ge alstoen wel, dat ik al bizonder verhard en verstokt was. Maar had ik er ongelijk in, en zult ge 't me ten kwade duiden, dat ik U niet zoo maar onmiddellijk mijne meer teedere en intieme gevoelens openbaarde, dewijl zij U toch zouden gevonden hebben, o man van zaken! in Uwe alledaagsche affairekoorts, die niet precies de stemming is om liefdeshistories te apprecieeren. Ik dacht dus zoo iets van: neen, we zullen hem eerst wakker maken, en dan pas zachtere woorden in ZEd zaaien. We zullen hem eerst eens omploegen, dien man die ,,zaken afhamert''. Deswegens was de eerste brief koud als een ploegschaar. Maar wat betreft de tweede, had ik ongelijk te beweren, dat die ernstiger en meer intiem zou wezen?
En nu we eenmaal weer intiem aan 't spreken zijn geraakt, willen we dat voortzetten.

. . . . . .

Uw brief aan Pa was zoo min of meer zwaarmoedig en om U waarachtig de waarheid te zeggen, kon ik er niet wijs uit worden en weet ik niet wat er van te denken, is er iets serieus, ja of neen? En verwonderden me sommige uitdrukkingen, primo omdat gij het waart, die ze uittet en secundo omdat gij ze uittet tegenover Pa en Moe.
Immers toch, gij sluit meer dan wie ook, al Uwe grandes et petites misères de la vie humaine in u zelf op, en *als* ge ze uiten mocht, dan zou het zijn tegenover zulken van wie ge weet, dat ze sterk zijn in 't een of ander, waarin gij U dan min of meer zwak mocht voelen. Enfin ik geloof dat dan als gij ergens U zwak in voelt, ge die zwakheid alleen belijdt aan iemand, van wien ge weet, dat hij U genezen kan er van. Trouwens nog dezen zomer zeidet ge mij zelf, dat gij het er voor hield 't beter was

niet te spreken over de moeilijkheden van 't leven, maar ze voor Uzelven meende te moeten houden, om, zeidet ge, Uw veerkracht niet te verliezen. Ik vond dat een geestkracht, die mij zeer imponeerde, hoewel ik eigenlijk er verre vandaan was er mede te sympathiseeren, en mij bewust ben van maar al te dikwijls door mijn behoefte aan sympathie me te hebben laten verleiden, om die te gaan zoeken bij zulken, die mij in plaats van mij te versterken, min of meer ontzenuwden.

Pa en Moe zijn erg best, doch zij hebben weinig oog op de eigenlijke gemoedsstemming, en de eigenlijke omstandigheden van U zoowel als van mijzelven. Zij hebben ons lief — U vooral — van ganscher harte, en wij houden beiden, ik zoowel als gij, in den grond ook recht veel van hen, doch helaas! praktischen raad kunnen zij ons in vele gevallen niet geven, en er zijn gevallen waarin zij met de beste bedoelingen ons niet begrijpen. Dat ligt niet zoo zeer aan hen of aan ons, dan aan 't verschil van leeftijd en 't verschil van denkwijs en 't verschil van omstandigheden.....

Maar — dat ons thuis ons rustpunt is en blijft, kome wat kome, en we wel doen dat te appreciëeren, en verplicht zijn van onzen kant dat thuis te eeren, dat ben ik ten eenemale met U eens, hoewel ge van mij eene zoodanige rondborstige verklaring misschien niet had verwacht.

Evenwel is er een rustpunt, beter, noodiger, onmisbaarder dan ons thuis bij onze ouders, hoe goed, hoe noodig, hoe onmisbaar ook, en dat is ons *eigen* huis en haard.....

Gij herinnert U mogelijk dat we dezen zomer gesproken hebben over de vrouwenkwestie met een soort van respectieve desolatie. Dat we zooiets voelden of meenden te voelen:

La femme est la désolation du juste.

En — en — ik en misschien ook gij, wel een beetje althans, waren ons inziens Monsieur le Juste en question, — of nu bovenstaand woord, 't zij waar, 't zij onwaar is, ben ik niet bij machte te beslissen, omdat ik sedert dezen zomer ben gaan twijfelen of ik eigenlijk reeds recht wist: ,,qu'est-ce que c'est qu'une femme, et qu'est-ce que c'est qu'un juste.''

En 't plan heb opgevat om eens nader die beide questies te onderzoeken, van welk onderzoek 't resultaat is, dat ik nu menigmaal tot mij zelven zeg: Tu ne sais pas encore ce que c'est qu'une femme. Tu ne sais pas encore ce que c'est qu'un juste, si non toutefois que tu n'en es pas encore un.

't Geen heel iets anders is dan mijn stemming van dezen zomer. Niet ik, doch vader Michelet zegt tot alle jonge mannen als gij en ik: *il faut qu'une femme souffle sur toi pour que tu sois homme. Elle a soufflé sur moi mon cher!*
Faut-il de même et par recontre qu'un homme souffle sur une femme pour qu'elle soit femme?
Je le pense très certainement.
Ziedaar dus een liefdes-historie voor U man van zaken! Vindt ge 't erg vervelend en erg sentimenteel? Toen ik eenmaal mij vastelijk voorgenomen had haar, ook zelfs indien dit haar misnoegen aanvankelijk mocht opwekken, niet te verlaten en van achter haar niet weder te keeren, toen ik eenmaal enkel en alleen mij vastklemde aan het ,,zij en geen ander'' en het aimer encore, toen gevoelde ik een zekere kalmte en vastberadenheid.
Toen was ook mijn zwaarmoedigheid van mij geweken, toen werden ook alle dingen nieuw voor mij, toen ook vermeerderde mijn werkkracht.
Wel zijn er zulken, die meenen dat ik mij behoorde te resigneeren en meenen dat het tegen de regelen is mij niet voor verslagen te houden, doch als men zegt van mijn declaratie van dezen zomer ,,vogeltjes die te vroeg zingen krijgt de poes'' dan kent ge 't versje:

Hij liet er een bundeltje veertjes.
Doch die groeien later meneertjes
Veel mooier dan vroeger weer aan. —

Nu is 't me evenwel ,,une petite misère de la vie humaine'' dat ik niet eens nu en dan naar haar toe kan gaan of haar schrijven, en dat wel wat al te zeer, sommige, die een heilzamen invloed er op zouden kunnen hebben om ,,dat neen nooit nimmer'' te ondermijnen, integnedeel koren geven op den molen van neen nooit nimmer. Ik wenschte dat zij nergens en bij niemand sympathie vond voor haar ,,neen nooit nimmer'' en allen 't met vereende krachten er op toe wilden leggen om dat ,,neen nooit nimmer'' frauduleus bankroet te doen gaan. Het kortom ten eenemale te reduceeren tot een monument ter waarschuwing van andere ,,neen nooit nimmer'' zeggende dames, en tot aanmoediging van zulken die zeggen: aimer encore.
Doch zoover zijn we nog niet.
Ik zou het erg best van U vinden, als ge op de een of andere manier Pa en Moe die vreeselijk zwaartillend zijn in dezen, en 't geen ik dezen zomer deed ,,ontijdig en onkiesch noemen''

(totdat ik zeer beslist en bepaald verzocht heb, dergelijke expressies niet meer te gebruiken) ik zou het, zeg ik, erg best vinden, als ge hen wist te bewegen tot minder zwaartillendheid, en meer goeden moed en humaniteit.
Een woord van U heeft allicht meer invloed op hen dan 't geen ik zeggen kan, en 't zou voor hen zoowel als voor mij zoo goed zijn, als zij mij bedaard lieten voortwerken.
Zij zouden willen, dat ik bepaald alle correspondentie staakte met Oom en Tante b.v., zooiets kan ik natuurlijk niet beloven en ook al staak ik die correspondentie voor een tijd, zoo is 't toch dat ik die daarna weer krachtiger dan te voren opvat.
Zij wil mijn brieven niet lezen — maar — maar — maar — de vorst en de winterkoude is wat *al* te bitter dan dat ze erg lang duren kan. —
Ik vind het veel gezonder en natuurlijker dat zij, toen ik voor 't eerst tot haar over deze dingen sprak, zoo vreeselijk energiek met dat ,,nooit neen nimmer'' voor den dag kwam. Juist dat — geeft mij de verzekering dat er een fatale kwaal bestond, en hoop dat ik de fatale kwaal van al te zeer in 't verleden zich te verdiepen heb in 't hart getast — nu volgt er een crisis van verontwaardiging, maar de operateur lacht in zijn vuistje en zegt: touché! Entre nous soit dit! — hoor Theo — *zij* mag 't niet weten dat ik in mijn vuistje lach over 't resultaat van den lancetsteek. Ik ben zoo min of meer berouwvol tegenover haar natuurlijk ,,heb ik U pijn gedaan? och wat was ik toch ruw en hard? hoe kon ik zoo zijn?'' Dat is mijn houding vis à vis haar. Erg boetvaardigen en nederigen brief aan Oom, maar toch ,,zij en geen ander'' gezegd tot ZEdl. Ge zult me toch niet verraden broer? 't Voorgevallene als niet voorgevallen te beschouwen, dat is altemaal nonsens en humbug. Daar komt niets van in. Kerel ik ben zoo blij met dat ,,blauwtje'' ik zou het wel willen uitkraaien, maar ik moet me leuk houden. En haar op nieuw attaqueeren op de een of andere manier. Maar hoe haar te naderen? hoe tot haar te geraken? zoo eens erg onverwacht en onvoorziens. Want als ik geen voet bij stuk houd dan komt het fatale zich verdiepen in 't verleden met 7 dubbele kracht terug en de zaak van ,,aimer encore'' is toch zoo'n goede zaak en wel waard dat men er zijn ziel aan overgeeft.
Nu heb ik zoowat over Pa en Moe geprutteld, maar behalve dat zij eigenlijk geen sikkepit vatten van hoe de zaak in elkaar zit en niets begrijpen van 't ,,aimer encore'' en geen andere woorden

wisten te zeggen dan ,,ontijdig en onkiesch'' totdat ik die gestopt heb, zijn zij erg goed voor mij en vriendelijker dan ooit.
Maar liever had ik zij wat meer in mijn gedachten en opvatting van de dingen konden inzien. Zij denken volgens een soort resignatie systeem in veel dingen, waar ik niet kan mij resigneeren. Nu een brief van U met een aardigheid over 't ,,nooit neen nimmer'' zou mogelijk erg heilzaam wezen.
Dezen zomer o.a. had een enkel woord van Moe mij gelegenheid kunnen geven om *haar* nog veel te zeggen wat niet in 't publiek kan gezegd worden.
Zij weigerde echter zeer gedecideerd om dat woordje te zeggen, integendeel sneed mij de gelegenheid af.
En kwam bij mij met een gezicht vol medelijden en met allerlei troostwoorden en zonder twijfel had zij een heel mooi gebed voor mij gebeden, dat mij toch de kracht tot resignatie zou mogen geschonken worden.
Doch tot heden is dat gebed onverhoord gebleven maar is mij integendeel kracht tot actie geschonken.
Gij begrijpt dat iemand die ageeren wil 't maar half goed kan vinden dat zijne moeder om resignatie voor hem bidt. En ook haar *troostwoorden* un peu hors de saison vindt zoolang hij niet desespereert maar integendeel zegt uit den grond van zijn hart: ,,Je n'accepte point le joug du désespoir.''
Ik wou ze maar niet gebeden had voor mij, maar mij gelegenheid tot een intiem onderhoud met *haar* had gegeven. Voorts in plaats van koren te geven op den molen van nooit neen nimmer, had zij wel toen K. vertrouwelijk tot haar sprak en haar hart eens uitstortte, met wat meer sympathie *mijn* zaak kunnen behartigen.
Ik zeg U dit een en ander om U te bewijzen dat een energiek woordje van U tot Pa en Moe gericht, een ware vriendendienst jegens mij zou wezen. Ik heb het immers wèl broer, dat we niet alleen broers, maar bovendien vrienden en geestverwanten zijn? Sedert ik werkelijk liefheb is er ook meer van de werkelijkheid in mijn teekeningen gekomen, en ik zit U nu te schrijven in 't kleine kamertje met een heele collectie mannen, vrouwen en kinderen uit het ,,Heike'' etc. om mij heen. — Mauve is ziek, doch Pa en Moe hebben hem gevraagd om hier beter te komen worden, zoodra hij de reis ondernemen kan.
à Dieu schrijf spoedig, een handdruk in gedachten, geloof me
t. à t. Vincent.

156 Beste broer,
Uw brief heb ik ontvangen, doch meen dat die alleen antwoord is op No. 1 van de mijne.
In No. 2 en No. 3 vond ge van zelf ,,een standje'' tot dank voor Uw raad: ,,pas op, dat ge U geen te groote illusies maakt, vóór ge zekerheid hebt, dat het geen vergeefs werken is''.
Omdat ge nu dat standje toch reeds hebt geslikt zal ik 't maar niet meer herhalen. Bien te fasse old boy.....
Van 't begin af dezer liefde heb ik gevoeld dat tenzij ik er mij inwierp sans arrière-pensée, zonder slag om den arm, en van ganscher harte, geheel en al en voor altijd, er volstrekt geen kans voor me was en indien ik er me op bovenstaande wijze in geworpen heb, neemt dat niet weg dat de kans zeer gering is. Doch gaat het mij aan of de kans grooter of kleiner is? Ik bedoel, moet ik, kan ik, daarmee rekening houden, wannee: ik liefheb? Neen — geen winstberekening — men heeft lief, omdat men liefheeft.
Liefhebben — quelle chose!
Verbeeld U eens wat een echte vrouw zou denken als ze merkte dat iemand haar vroeg, houdende een slag om den arm — zou ze hem niet iets ergers zeggen dan ,,nooit, neen, nimmer''!
Och Theo, laat ons daar niet over praten, als gij en ik liefhebben dan hebben we lief, voilà tout!
En dan houden we ons hoofd helder en verdonkeren onzen geest niet, noch kortwieken onze gevoelens, noch blusschen 't vuur uit en 't licht, doch zeggen eenvoudig: Goddank ik heb lief.
Wat zou verder een echte vrouw denken van een minnaar, die bij haar kwam zich zelf bewust, dat hij slagen zou. Ik zou geen dubbeltje willen geven voor zijn resultaat, met iemand als K., en ik zou met de honderdduizend toe, zijn resultaat niet willen ruilen voor 't onderhavige ,,neen, nooit, nimmer''.
Nu heb ik aan U afgezonden eenige teekeningen, want ik dacht hij zal er misschien iets van 't Heike in vinden.
Zeg me nu eens waarom ze onverkoopbaar zijn, hoe zou ik ze verkoopbaar kunnen maken?
Want ik zou zoo nu en dan wel eens een reisgeldje willen verdienen, om 't nooit neen nimmer te gaan peilen.
Dat voornemen van mij moet ge niet aan den WelEerw.Zeergel. Heer J. P. S. mededeelen hoor? want als ik heel onverwachts kom, zal hij mogelijk niet anders kunnen doen dan in vredes-

naam dat maar oogluikend toe laten. Zoo'n WelEerw.ZeerGel. Heer J. P. S. wordt een heel ander persoon wanneer ge zijn dochter liefhebt, dan vóór dien tijd. in de verbeelding van de persoon, die in 't ,,onderhavige geval'' betrokken is.
Hij krijgt toch als dan iets reusachtigs en neemt ongehoorde proporties aan.
Maar dat neemt niet weg, dat als men zijn dochter liefheeft men meer vreest *niet naar hem toe te gaan dan wel naar hem toe te gaan*, al weet men ook, hij kan vreeselijke dingen doen in de gegevenen.
Enfin, tegenwoordig voel ik toch ,,ik heb een teekenaarsknuist, en ik ben erg blij ik zoo'n instrument aan 't lijf heb, al is het nog onhandig. Het papier Ingres is erg best.
En dus heet gij in de wandeling 't gelukskind? Ook al een petite misère de la vie humaine.
En gij twijfelt er aan of gij 't werkelijk zijt, al dan niet.
Maar wat reden hebt ge om er aan te twijfelen?
Een gelukskind, dat klaagt — zonder reden!
En mij noemen ze de zwaarmoedige en ik vraag U om mij te feliciteeren met een ,,nooit, neen, nimmer''.
Zoo dus gelukskind wat schort er aan Uw geluk? Gij weet toch heel pikant te zeggen hoe verliefd worden is, door Uwe vergelijking met die aardbezie. Het is wel fijn gezegd, doch — verliefd zijn met een drie dubbel ,,neen nooit nimmer'' voor den neus en bovendien een WelEerw.Z.Gel. Heer J. P. S. die middelen van bestaan vraagt in 't ,,onderhavige geval'', zoo noemt Z.Edl. het, of liever ze niet eens vraagt, omdat hij (bovendien Philistijn zijnde op 't gebied van kunst) denkt dat er die heelemaal niet zijn. Zulk verliefd zijn, zeg ik, dat is toch niet heelemaal gelijk aan aardbeziën plukken in de lente. En dat nooit neen nimmer is niet zoel als lentelucht, doch bitter, bitter, bitter als nijpende wintervorst. ,,This is no flattery'' zou Shakespeare zeggen.
Genoeg, het aardbeziënseizoen is nog niet gekomen, ik zie wel aardbeziënplanten, doch ze zijn bevroren; zal de lente komen en ze ontdooien, en zullen ze bloeien, en dan — dan — wie zal ze plukken.?
Dit ,,nooit neen nimmer'' heeft me evenwel geleerd dingen, die ik niet wist, ie me aan 't verstand gebracht de enormiteit van

mijn onwetendheid, en 2e dat er een vrouwenwereld is en nog veel meer.
Ook dat er middelen van bestaan zijn.
Ik zou het wel kiesch vinden van de menschen indien ze zeiden (gelijkerwijs de constitutie zegt: tout homme est considéré innocent jusqu'à ce que sa culpabilité soit prouvée) dat men elkander aanzag als hebbende een middel van bestaan, totdat het tegendeel bewezen was. Men zou kunnen zeggen: deze man bestaat — ik zie hem, hij spreekt tot mij, een bewijs van zijn effectief bestaan is zelfs dat hij niet oningewikkeld is in zeker geval b.v. een ,,onderhavig geval.'' Zijn bestaan mij klaar en duidelijk zijnde, wil ik als een axioma aannemen dat hij dat bestaan te danken heeft aan middelen, dat hij die op de een of andere manier krijgt, en waarvoor hij werkt. Ik wil hem dus niet verdenken van te bestaan, zonder middelen van bestaan. Zoo evenwel redeneeren de menschen niet, vooral niet zekere onderhavige persoon te Amsterdam. Zij moeten de middelen zien, om het bestaan van den onderhavige te gelooven, doch het bestaan van den onderhavige bewijst hen de middelen daar van niet. Wel dit eenmaal zoo zijnde, moeten wij hem vooreerst een teekenaarsknuist voor de oogen houden, niet om hem daarmede te attaqueeren evenwel, of ook zelfs maar te bedreigen. Vervolgens moeten we dien teekenaarsknuist gebruiken, zoo goed en en zoo kwaad als we kunnen.
Doch het neen nooit nimmer-raadsel is daarmede nog geenszins opgelost. Het lijnrecht tegenovergestelde beproeven van sommige raadgevingen is ook dikwijls iets practisch, waar men zich wel bij bevindt. Daarom is het in veel gevallen zoo nuttig raad te vragen. Evenwel zijn er raadgevingen, die in hun natuurlijken toestand bruikbaar zijn, en geen binnenstebuiten of ondersteboven keering van noode hebben. Dit laatste soort is evenwel zeer zeldzaam en wenschelijk, want 't heeft nog speciale eigenaardigheden. Eerstgenoemd soort groeit overal bij de vleet, 't laatste soort is duur, 't eerste kost niets, en wòrdt dus ongevraagd bij 't mud thuisgebracht. ,,Intusschen''!!

Yours truly Vincent.

Ik besluit dezen brief met een contra-raad.
Als ge ooit liefhebt, houd geen slag om den arm, of liever, als ge zult liefhebben zult ge aan geen slag om den arm denken.

Verder als ge zult liefhebben, zult gij U niet zeker voelen vooruit dat ge slagen zult, ge zult zijn ,,une âme en peine'' en toch zult ge glimlachen. Wie zich zeker van zijn zaak voelt in dezen zin, dat hij voorbarig zich inbeeldt: zij is de mijne, voordat hij dezen zielstrijd van 't liefhebben strijdt, vóórdat hij, zeg ik, op volle zee, in storm en onweer zweeft tusschen dood en leven, die weet te weinig wat een echt vrouwenhart is, en dat zal hem door een echte vrouw aan 't verstand gebracht worden, op zeer eigenaardige wijze. Toen ik jonger was, heb ik ook eens half mij ingebeeld dat ik lief had, en voor de overige helft had ik werkelijk lief, dit had tot resultaat vele jaren van vernedering. Moge ik als toen niet tevergeefs vernederd zijn geworden.
I speak as one ,,*who has been down*'', uit bittere ervaring, uit eigen schade en schande.
Gelukskind! what's the matter? what aileth thee! Misschien zijt ge eigenlijk tot heden niet een gelukskind geweest, maar ik houd er het voor dat ge op den rechten weg zijt het te worden. Dit maak ik op uit den toon Uwer brieven.
Theo, alle vaders van meisjes hebben een voorwerp 't welk men den sleutel van de straatdeur noemt. Een erg schrikkelijk wapen, 't welk voornoemde straatdeur kan openen en sluiten, zooals Petrus en Paulus de poort van den hemel.
Wel, past dit werktuig ook tegelijk op het hart der respectieve onderhavige dochters? Gaat dat open of toe met den sleutel van de straatdeur? Ik meen neen, doch God en de liefde zijn alleen in staat een vrouwenhart te openen, of te sluiten. Zal 't hare opengaan? broer zal zij mij ooit inlaten? — Dieu le sait — ik weet zulks niet vooruit.

157

Waarde Theo, Etten 12 November 1881.
Een zinsnede in Uw brief van 6 Nov. is een bijzondere beantwoording waard.
Gij zegt: ,,in 't tegenwoordige geval zou ik den moed niet opgeven in je plaats, maar de zaak voor de personen, die er niet mee te maken hebben, in de diepste rust laten, mij dunkt dat die handelwijze dan aan enkelen, die er zich nu zeer mee bemoeien zal bevreemden, en hun als 't ware zal ontwapenen''. Indien ik deze taktiek niet reeds meer dan eens vóór dezen een der beste wapens had bevonden, zoo zoudt ge mij iets nieuws verteld hebben. Nu

echter zeg ik alleen, ja zooveel wist ik ook, toch nu après ça que sais-tu encore? Want ge moet niet vergeten, dat er gevallen zijn waar defensief te blijven niet altijd voldoende is, vooral niet wanneer het plan de bataille der tegenpartij gebouwd is op de wat voorbarige veronderstelling, dat ik zeker niet verder kan gaan dan hoogstens dat defensieve wachten.
Indien gij Theo verliefd waart met een dergelijk soort van liefde als ik, en kerel waarom zoudt ge er ooit een andere soort op na houden, dan zoudt ge een heel nieuw verschijnsel in uzelven ontwaren. Zulken als gij en ik, die meest met mannen omgaan, en gij in 't groot, en ik in 't klein, jacht maken op affaires van een of ander aard, wel wij zijn gewoon 't meest van wat we doen met het hoofd te doen — met een zekere politiek, met een zekere scherpzinnige berekening. Doch wordt nu eens verliefd, en zie ge ontwaart tot Uw verwondering, dat er nog een andere kracht is, die ons tot handelen dringt, n.l. het gevoel.
We zijn soms wel geneigd daar zoowat den spot mee te drijven, doch dat neemt niet weg, dat het waarheid is, als men, vooral in liefde, zegt: I don't go to my head to ask my duty in this case, I go to my heart.
Nu geloof ik toch niet dat gij willen zoudt, dat ik 't zij mijn ouders, 't zij *haar* ouders, beschouwen zou als personen ,,die er niets mee te maken hebben'' enz. Integendeel 't wil er bij mij niet in, dat het overbodig zou wezen, hen nu en dan eens te spreken over een en ander.
Vooral dan, wanneer zij noch positief noch negatief gestemd zijn, zooals nu 't geval is eigenlijk, dat wil zeggen, niets ronduit doen vóór, niets ronduit tegen. Hoe zij dit uit kunnen houden verklaar ik niet te begrijpen, 't is zooiets van noch koud noch warm, en dat heeft iets miserabels.
O wat kostbare tijd doet dit misschien verloren gaan! Als gij liever hadt dat ik U maar rekende onder de personen ,,die er niet mee te maken hebben en voor wie ik de zaak in de diepste rust zou moeten laten'' dan zou ik ook tegen Uw zin er U toch nu en dan wel eens over praten en zie zoo is 't nu met Pa en Moe en Oom en Tante S. precies eender. Toen ik Pa dezen zomer 't vertelde, viel hij mij in de rede met een anecdote van iemand die te veel, en een ander, die te weinig gegeten had, ten eenenmale hors de saison en 't was een anecdote zonder kop of staart, zoodat ik dacht: is Pa in de war?

Dat was misschien uit zenuwachtigheid, omdat hij 't niet verwacht had, en toch was 't onder zijn oogen als 't ware, dat zij en ik dagen en weken hadden gewandeld en gesproken met elkaar. Zijn die oogen nu in deze stemming, helderziende? Ik meen neen. Ware ik zelf weifelend, aarzelend, hinkend op twee gedachten, ik kon vrede hebben met de houding van Pa en Moe. Nu evenwel is het gansch anders gesteld. Deze mijn liefde heeft mij doen partijkiezen en ik gevoel energie, nieuwe gezonde energie in mij. Gelijk ieder die waarachtig liefheeft zulks ondervindt. Hetgeen ik dus zeggen wil broer, is niet meer of niet minder dan dat ik vastelijk geloof, dat een man, wie hij ook zij, zich onbewust is van iets zeer eigenaardigs, eene groote verborgen kracht, diep verborgen in hem, totdat vroeger of later hij wakker gemaakt wordt door eene ontmoeting met iemand, van wie hij zegt ,,zij en geen ander''.

Als bij iemand geldzucht en eerzucht niet minder zijn dan de liefde, dan is er mijns inziens iets verkeerds in den man. Als een man alleen liefde heeft, en geen geld weet te verdienen, dan hapert er ook wat aan hem.

Eerzucht en geldzucht is een firma binnen in ons, zeer vijandig jegens liefde. Die twee krachten zijn in ons allen in zaad of kiem van 't begin af, later in 't leven ontwikkelen ze zich meestal in ongelijke proportie, bij den een de liefde, bij den ander eerzucht en geldzucht.

Doch nu kunnen we, gij en ik, op den leeftijd waarop we zijn, er zelven wel eenigermate aan af en toe doen om den boel binnen in ons in orde te houden.

Ik houd het er voor, dat de liefde als ze tot ontwikkeling komt, tot volle ontwikkeling, betere karakters van menschen levert dan de tegenovergestelde hartstocht: Eerzucht en Co.

Maar juist omdat de liefde zoo sterk is, zijn wij in onze jeugd vooral, ('k bedoel 17, 18, 20 jaar) meestal niet sterk genoeg om ons roer alsdan recht te houden.

De hartstochten zijn de zeilen van 't scheepje, ziet ge.

En iemand die op zijn 20sten jaar zich geheel overgeeft aan zijn gevoel, vangt te veel wind en zijn boot loopt vol water en — en hij vergaat — of hij komt er toch weer boven op.

Integendeel iemand, die 't zeil Eerzucht en Co. en geen ander ophijscht in zijn mast, zeilt door 't leven recht door zee, zonder ongelukken, zonder bokkesprongen, totdat — totdat eindelijk,

eindelijk de omstandigheden komen, waarin hij merkt: ik heb geen zeil genoeg, dan zegt hij: alles alles wat ik heb, zou ik geven willen voor één vierkanten meter zeil meer en 'k heb het niet! Hij wordt wanhopig.
Ah! doch nu bezint hij zich, dat hij nog andere kracht kan bijzetten; hij denkt aan dat tot heden verachte zeil, 't welk hij tot dusverre bij den ballast heeft geborgen. En dit zeil redt hem.
Het zeil liefde moet hem redden, als hij dat niet bijzet, dan komt hij er niet.
Het eerste geval, dat van den man wiens bootje omsloeg op zijn 20ᵉⁿ jaar of daaromtrent, en verging nietwaar, — of neen, — toch weer onlangs in 't vaarwater verscheen, is eigenlijk dat van uw broer V., die U schrijft als een ,,who has been down but yet came up again''.
Wat was dat voor liefde, die ik op mijn 20ᵉⁿ jaar had? Moeilijk te defineeren, mijn *physieke hartstochten* waren zeer zwak als toen, misschien door een paar jaar erge armoede en hard werk. Maar mijn intellectueele hartstochten waren sterk, en ik bedoel daarmede, dat ik er op uit was om zonder iets terug te vragen, of genade te willen aannemen, alleen geven te willen, doch niet ontvangen. Onzinnig, verkeerd, overdreven, hooghartig, vermeten, want in zake van liefde moet men niet alleen geven doch ook nemen, en andersom niet alleen nemen doch ook geven. Wie afwijkt ter rechter of ter linker zijde, hij valt, daar is geen genade voor. Dus viel ik en 't was een wonder dat ik er van boven op kwam. 't Geen mij langzamerhand terecht bracht, was meer dan iets anders, het lezen van practische boeken over lichamelijke en zedelijke ziektetoestanden.
Ik leerde wat dieper inzien in mijn eigen hart, en ook in dat van anderen. Ik begon de menschen langzamerhand weer lief te krijgen, mijzelven incluis, en hoe langer hoe meer kwam er opnieuw wat hart en wat geest in mij, die voor een tijd door erge misère van allerlei aard om zoo te zeggen vernietigd en verdord en verwoest waren.
En hoe meer ik in 't werkelijke leven terugkwam en met menschen omging, hoe meer er nieuw leven in mij ontwaakte, totdat eindelijk ik *haar* tegenkwam.
Er staat geschreven: ge zult Uwe naasten liefhebben als u zelven. Men kan afwijken ter rechter of ter linkerhand, en dat is al even erg. Mij dunkt, alles voor alles is 't eigenlijke, echte, ware, dat is

datte — en nu de beide extrêmes: 1e, alles vragen zonder iets te geven, 2e niets vragen, en alles geven.
Twee radicaal, fataal slechte dingen, allebei verdomd slecht.
Natuurlijk zijn er zulken die 't een of 't ander dezer uitersten meer of minder aanprijzen, de eerste levert ons die leden der maatschappij, welke men schobbejakken noemt, dieven, woekeraars etc. etc., de tweede levert ons Jezuïten en Phariseërs, mannelijke en vrouwelijke, ook schobbejakken hoor!
Als ge mij zegt: ,,pas op, dat ge dat neen nooit nimmer niet te lief krijgt'' en ge bedoelt daarmede, pas op dat ge niet alles geeft, en niets neemt, dan hebt ge daarin volkomen gelijk, en als ge 't tot mij zegt, dan zeg ik daarop, vroeger heb ik eens een dergelijke fout begaan. Ik zag af van een meisje, en ze trouwde met een ander, en ik ging ver van haar weg, en bleef haar toch in de gedachten houden. Fataal.
Maar door schade en schande wat wijzer geworden, zeg ik nu: we zullen eens zien, of we wel verre van ons zoo maar te resigneeren, door krachtdadige, geduldige energie niet tot een resultaat kunnen komen, waar we wat meer plezier van hebben zullen. We zullen al ons gezond verstand inspannen om dat ,,nooit neen nimmer'' te ontdooien.
Theo om U te bewijzen dat ik bedaard redeneeren kan, al heb ik lief, zeg ik U 't volgende:
Indien zij en ik sentimenteel van aard waren, en week van hart, dan zouden we elkaar reeds genomen hebben, en er later veel misère van inoogsten, veel armoede, honger, kou, ziekte onder anderen, maar ach, toch deden we beter elkaar te nemen, dan elkaar niet te nemen.
Indien woeste hartstocht mij drong en zij daaraan toegaf, zoo zou die hartstocht bekoelen, en mijn lendemain de fête ware desolatie en de hare een gebroken hart.
Indien zij een coquette ware en speelde met een mannenhart, en de man zag haar coquetterie niet, die man ware een gek, maar een sublieme gek, als een gek n.l. subliem zijn kan.
Indien ik haar naliep om bijoogmerken, geld b.v. of wellust, en dacht: zij kan mij niet ontsnappen om deze of die reden, zoo ware ik de verdomdste aller Jesuïten en Phariseërs (mag ik u ,,intusschen'' zeggen dat het zoo niet is tusschen haar en mij.)
Indien wij broertje en zustertje gingen spelen, dan zouden we als kinderen handelen en dat ware hors de saison.

Indien zij nooit of nimmer mijn gevoelens van liefde beantwoordde, zoo zou ik waarschijnlijk een oud vrijer worden.
Indien ik zag dat zij een ander man lief had, zoo zou ik heengaan, verre weg. Indien ik zag, dat zij een man nam dien zij niet lief had, omdat hij rijk was, zoo zou ik amende honorable doen voor mijne kortzichtigheid, en ik zou zeggen: ik heb een schilderij van Brochart aangezien voor een van Jules Goupil, een modeprent voor een figuur van Boughton, Millais of Tissot.
Ben ik zoo kortzichtig als dat???
Mijn blik is toch gelijkerwijs de Uwe vrij vast en geoefend.
Doch indien zij en ik opstaan tot een nieuw leven, met vernieuwde energie, dan is de toekomst niet duister.
Wanneer zij met haar dameshand en ik met mijn teekenaarsknuist werken willen, dan zal het dagelijksch brood niet ontbreken, ook niet aan haar jongen.
Wanneer ik een slag om den arm gehouden had toen ik haar vroeg, zou ze mij veracht hebben, en nu veracht zij mij niet.
Nu evenwel is mijn derde velletje post haast vol, en ik heb U toch nog iets te vragen. Kerel ik moet haar aangezicht eens weerzien en haar eens spreken, als ik 't niet spoedig doe dan gebeurt er op 't groote feest misschien iets, dat mij veel kwaad zou kunnen doen. Vraag me niet om bepaald te defineeren wat. Waart ge zelf verliefd, ge zoudt het begrijpen; omdat ge zelf niet verliefd zijt, zou ik 't U niet aan 't verstand kunnen brengen.
Nu heb ik Theo noodig een reisgeldje naar Amsterdam. Zelfs als ik maar een klein reisgeldje heb, dan ga ik. Pa en Moe hebben mij beloofd zich hier niet tegen te verzetten, mits 't maar als 't ware buiten hen om ga. Als gij broer 't mij wilt sturen, dan zal ik voor U nog heel wat teekeningen maken van 't Heike en weet ik wat meer.
En ze zouden er niet slechter op worden, als 't nooit neen nimmer begon te ontdooien. Want 't beste middel voor dessiner encore, is ook al aimer encore.
Zoudt gij mij aan het reisgeldje kunnen helpen kerel? Als 't maar 20 francs is, dan zal ik er misschien van Pa nog wel 10 bij krijgen (,,als 't ware buiten hem om, oogluikend'') et alors je décampe plus vite que ça. As-tu compris mon cher! Crois-moi toujours

t. à t. Vincent.

Beste broer, Vrijdag 18 Nov. 1881. 158

Als ik niet zoo nu en dan eens mijn hart lucht gaf, dan zou de stoomketel springen geloof ik.

Ik moet U eens een zaak vertellen, die als ik ze maar in mij opsloot, misschien me van streek zou maken, doch die, als ik ze maar eens rondweg uitspreek, misschien zoo heel zwaar niet behoeft te wegen. Zooals ge weet zijn Pa en Moe van den eenen kant, en ik aan den anderen kant 't onderling niet eens over 't geen gedaan of niet gedaan moet worden met betrekking tot zeker ,,neen nooit nimmer!''

Wel nadat een geruimen tijd ik gehoord had de nog al krasse uitdrukkingen ,,onkiesch en ontijdig'' (verbeeld U eens dat ge lief hadt en men noemde die liefde ,,onkiesch'', zoudt ge daar niet met een zekere fierheid tegen opkomen en zeggen basta!), doch dit opgehouden had op mijn nadrukkelijk verzoek die uitdrukkingen niet meer te bezigen, kwam er iets anders aan de orde van den dag.

Nu luidde het ,,dat ik banden zou verbreken''.

Wel menigmaal heb ik met ernst, met geduld, met gevoel gesproken er over, dat zulks toch geenszins het geval was. Doch dit hielp voor een tijd, en dan begon 't weer opnieuw.

't Geen ik eigenlijk deed was ,,brieven schrijven'', ziedaar de eigenlijke grief.

Doch toen mijns inziens zoo voorbarig en zoo lichtzinnig die ellendige uitdrukking ,,banden verbreken'' bleef doorgaan, deed ik het volgende.

Voor een paar dagen sprak ik geen woord, en nam niet de minste notitie van Pa en Moe. A contre coeur, doch ik wilde hen toch eens laten voelen hoe het zijn zou indien er werkelijk banden verbroken waren.

Natuurlijk verwonderde mijn gedrag hen, en toen zij 't mij zeiden, antwoordde ik: zie, *zoo zou* 't nu zijn als er geen band van genegenheid tusschen ons was, doch gelukkig bestaat die wel degelijk en zal die zoo licht vooreerst niet breken. Maar zie nu, bid ik U toch zelf in, hoe miserable zoo'n woord ,,banden verbreken'' is en zeg dat niet meer.

't Resultaat nu was evenwel dat Pa zeer driftig werd, mij van de kamer stuurde, en vloekte, althans 't klonk precies zoo hoor! Wanneer Pa zich driftig maakt, is hij ook van mij gewoon dat

men hem gelijk geeft, nu evenwel had ik mij vastelijk voorgenomen, die drift in godsnaam maar eens te laten uitbarsten.
Ook in drift zei Pa iets van, dat ik maar ergens anders moest heen trekken, doch omdat het in drift gezegd werd, hecht ik daar niet veel aan.
Hier heb ik mijne modellen en atelier, elders zou het leven duurder zijn en 't werk moeilijker en de modellen kostbaarder. Doch indien Pa en Moe in bedaardheid mij zeiden: ga heen, natuurlijk zou ik heengaan. Er zijn dingen, die een man niet over zijn kant *mag* laten gaan.....
Zijn mijn teekeningen gearriveerd? Ik heb er gisteren weer een gemaakt, een boerenjongen die 's morgens 't vuur van den haard, waar de ketel over hangt, aansteekt, en nog een ander, een oud man die dorre rijzen op den haard legt. Er blijft tot mijn leedwezen iets hards en strengs in mijn teekeningen, en ik denk dat *zij* n.l. haar invloed er bij zal moeten komen om dat te verzachten. Nu kerel me dunkt er is geen reden om die vloek zoo vreeselijk zwaar op te nemen, misschien nam ik een te hard middel te baat om Pa en Moe iets te laten voelen, 't geen zij niet hooren wilden. Enfin je te serre la main et crois-moi

t. à t. Vincent.

159

Beste broer, Vrijdagavond.
Toen ik hedenmorgen mijn brief aan U verzond, n.l. hem in de bus stopte, had ik een gevoel van verlichting.
Ik had nog wel een oogenblik in twijfel gestaan, zal ik 't hem zeggen of niet, doch later er nog nader over denkende kwam 't mij voor 't werkelijk niet overbodig was. Ik zit U nu te schrijven in het kleine kamertje, dat nu, omdat 't andere zoo zeer vochtig is, mijn atelier is. Wel als ik nu rondzie, dan hangt het vol met allerlei studies, die alle betrekking hebben op eene bepaalde zaak: „*Brabantsche typen*".
Dat is dus een begonnen werk, en werd ik nu uit dit milieu gerukt, ik zou weer van voren af iets anders moeten gaan doen, en dit zou half afgewerkt blijven stilstaan! dat mag niet! 'k Heb nu sedert Mei hier gewerkt, ik begin mijn modellen te kennen en te begrijpen, mijn werk vordert, doch het heeft heel wat tobberij gekost om op streek te geraken.
En nu ik op streek ben zou Pa mij zeggen: omdat gij brieven

schrijft aan K., en daarom onaangenaamheden tusschen ons ontstaan (*want dit is de grondoorzaak*, en wat zij ook zeggen mogen: dat ik mij niet naar vormen schik, of weet ik wat meer, 't zijn eigenlijk maar praatjes) omdat er dus onaangenaamheden ontstaan, jaag ik U de deur uit.
Dat is immers wat bar, en 't ware immers bespottelijk deswegens een werk, dat op touw gezet is en begint te vlotten, te staken. Neen, neen, dat gaat zoo maar niet!
Trouwens de onaangenaamheden tusschen Pa en Moe en mijzelven zijn zoo schrikkelijk niet, zijn volstrekt niet van dien aard dat wij niet bij elkaar zouden kunnen blijven.
Maar Pa en Moe worden oud en zij hebben hun préjugés en verouderde denkbeelden, die noch gij noch ik meer kunnen deelen. Als Pa mij met een fransch boek in de hand ziet van Michelet of V. Hugo, dan denkt hij aan brandstichters en moordenaars en ,,onzedelijkheid'', maar dat is immers al te mal, en 't spreekt toch van zelf, dat ik me niet van streek laat brengen door zulke praatjes. Ik heb al zoo dikwijls tegen Pa gezegd: lees dan eens, al is 't maar een paar bladzijden uit zoo'n boek, en U zult zelf ontroerd worden er door, doch dat weigert Pa hardnekkig. Ik las juist nu terwijl deze liefde zich wortelde in mijn hart, het boek van Michelet, L'Amour en la Femme opnieuw, en zooveel dingen werden mij duidelijk die mij anders raadsels zouden zijn. Ik zeide tot Pa ook ronduit, dat ik in de gegevenen meer hechtte aan den raad van Michelet dan aan den zijnen, als ik kiezen moest welke van die twee ik zou volgen.
Doch dan komen zij aan met een historie van een oudoom, die behept was geworden met Fransche ideën en aan den drank was geraakt, en insinueeren alzoo dat ik ook een dergelijke carrière zal maken.
Quelle misère!
Pa en Moe zijn erg best voor mij wat betreft, dat zij doen wat zij kunnen om mij goed te voeden etc. Dat stel ik zeer op prijs, doch dit neemt niet weg, dat de mensch aan eten en drinken en slapen niet genoeg heeft, doch ook verlangt naar wat edelers en hoogers, ja ten eenenmale daar niet buiten kan.
Dat hoogere waar ik niet buiten kan, is de liefde tot K. Pa en Moe redeneeren: zij zegt *neen* dus *moet gij zwijgen*. Dat zie ik volstrekt niet in, integendeel. En liever gaf ik dat begonnen werk op en al de comforts van dit huis, dan dat ik ook maar voor 't minst mij

zou resigneeren om af te zien van schrijven aan haar of hare ouders.
Enfin ik schrijf er U over omdat wat betreft mijn werk, dat gaat althans zeer zeker U aan, want gij zijt het die er reeds zooveel geld aan gegeven hebt om mij te doen slagen. Nu ben ik op streek, nu vlot het, nu begin ik er licht in te zien, en nu zeg ik, Theo dit hangt boven mijn hoofd, ik zou niets liever doen dan eenvoudig doorwerken, doch Pa schijnt mij 't huis uit te willen zetten, althans zei me dat dezen morgen.
Een krachtig woordje van U kan misschien deze affaire in orde brengen. *Gij* zult het begrijpen wat ik U zeg, dat om te werken en artist te worden, men *liefde* noodig heeft. Althans voor iemand die zoekt naar gevoel in zijn werk, die moet primo zelf gevoelen en leven met zijn hart.
Doch Pa en Moe zijn harder dan een steen op 't punt van ,,een middel van bestaan'', zooals zij 't noemen.
Wanneer er onmiddellijk kwestie is van trouwen, zeer zeker, 'k was 't met hen eens, doch *nu* is 't een kwestie van *neen nooit nimmer* smelten, en dat kan een middel van bestaan niet doen. Dat is een gansch andere zaak, eene hartezaak, en daarom moeten zij en ik elkaar zien, schrijven, spreken. Dat is klaar als de dag, en eenvoudig en redelijk. En voorwaar (hoewel ze me houden voor een zwak karakter, een man van boter) ik zal me door niets ter wereld laten afbrengen van deze liefde. Geen uitstellen van heden op morgen, van morgen op overmorgen, geen *zwijgend* wachten. De leeuwerik kan niet zwijgen zoolang hij stem heeft. Wat moeten we nu doen?
Ware 't niet dwaas Theo om nu niet door te gaan met het teekenen van die Brabantsche volkstypen, nu ik er mee vorder, omdat Pa en Moe zich ergeren aan mijn liefde?
Neen, dat mag niet gebeuren.
Laat zij zich in godsnaam nu maar daarnaar schikken, dunkt me, 't zou toch te gek zijn, dat een jong man zijn energie zou opofferen voor een préjugé van een oud man. En werkelijk Pa en Moe zijn gepréjugeerd in dezen.
Neen, hoor eens broer, 't zou al te erg zijn als ik daarvoor mijn arbeidsveld hier verlaten moest, en elders waar 't veel kostbaarder is geld naar de maan brengen, in plaats van ,,een reisgeldje'' te verdienen langzamerhand.
Neen, neen, neen er is iets verkeerds in, 't kan niet goed zijn

dat zij mij 't huis uit willen hebben juist op dit moment. Daar is geen gegronde reden voor, en 't zou mij dwarsboomen in mijn werk. Dus mag dat zoo maar niet gaan.
Wat zou *zij* wel denken, als zij wist hoe het dezen morgen was? Zij is zoo goed en vriendelijk, dat het haar zielssmart is om één enkel onvriendelijk woord te zeggen, doch indien dezulken, zóó zacht, zóó teer, zoo liefdevol als zij, opstaan — piquées au vif! — dan wee dengenen, tegen wie zij opstaan.
Moge het niet zijn tegen mij, dat zij opsta, beste broer, ik geloof dat zij begint te zien, dat ik geen inbreker of geweldenaar ben, doch integendeel stiller en bedaarder inwendig, dan ik oppervlakkig wel schijn.
Dat heeft zij niet dadelijk gevat — eerst had zij werkelijk een ongunstige gedachte van mij, doch zie, 'k weet niet waarom, terwijl de lucht zich betrekt en donker wordt met onaangenaamheden en vloeken, rijst daar licht aan háár kant.
Nu kerel als ge me ,,een reisgeldje'' stuurt, dan krijgt ge dadelijk 3 teekeningen hoor — ,,Schafttijd'', de vuuraansteker'', en diakoniemannetje''. Stuur dus het reisgeldje maar als ge kunt, want de reis zal niet ten eenenmale vergeefs zijn. Als ik maar 20 of 30 francs heb, dan kan ik haar aangezicht ten minste eens weerzien.
En als ge wilt, schrijf dan eens een enkel woordje over dat *banvonnis*, want ik zou nog zoo graag een beetje stilletjes voortwerken hier, dat zou ik het leukste vinden. Ik heb haar en haar *invloed* noodig om een hooger artistiek standpunt te bereiken, zonder haar ben ik niets, doch *met* haar is er kans. Leven, werken en liefhebben zijn eigenlijk één. Nu à dieu, met een handdruk

t. à t. Vincent.

Een woordje van U ,,uit Parijs'' legt mogelijk gewicht in de schaal, zelfs tegen préjugés.

160

Beste broer, 19 Nov. 1881.
Uwen brief ontvang ik daareven. Dank voor Uw sympathie, dank voor ,,het reisgeldje''. Dank voor Uw opinie omtrent mijn teekeningen, al is die gunstiger dan ik verdien. Blijf mij schrijven over mijn werk, vrees niet me te kwetsen door aanmerkingen, ik zal dergelijke kwetsuren als bewijzen van sympathie opvatten,

sympathie duizend maal meer waard dan vleierij. Gij schrijft practische dingen, ik moet van U practisch leeren worden, dus moet ge maar veel voor me preeken, want ik weiger niet mij te bekeeren en ik heb de bekeering zoo zeer van noode.
Ik geloof dat ik nooit met meer dankbaarheid geld ontvangen heb, dan het muntje van U, want het was mij zoo ondragelijk te denken als ik eens moest gaan, dan zou ik niet kunnen, nu heb ik tenminste nog één slag, die ik slaan zal, verzekerd.
Ik had het al lang gedaan als ik maar een tientje rijk was geweest. Echter moet ik de zekerheid hebben, dat *zij* als ik ga, thuis is. Nu ben ik in voortdurende correspondentie met ons zusje Willemien, die op schildwacht staat en mij waarschuwen zal, want *zij* gaat naar Haarlem en ik zal hooren van W., wanneer *zij* naar Amsterdam terugkeert.
O Theo zij is zoo diep, maar dat ziet men zoo maar opeens niet. Zij, gij en ik, wij hebben allen een schors van lichtzinnigheid doch van binnen zit er een stam van vaster hout. En 't hare is fijn van grein!
Nu we zullen zien, hoe 't verder gaat.
Hebt gij soms ook een liefdeshistorie, spreekt ze dan eens rondborstig uit en vertrouw mijn discretie.
Ware ik niet: ,,one who has been down'', maar integendeel iemand, die altijd vast in zijn schoenen had gestaan, ge zoudt minder dan niets aan me hebben, doch omdat ik in dien mysterieusen diepen put van misère des harten geweest ben, zoo is er een schaduw van een kans, dat ik U iets praktisch in een of andere zaak des harten kan zeggen.
Met mijn teekeningen en practische zaken kom ik bij U om genezing, wie weet of ik U van mijn kant niet tot iets nuttig kan zijn met betrekking tot moeilijkheden in liefde.
Ik voor mij heb veel aan vader Michelet. Lees in elk geval eens l'Amour en la Femme, en kunt ge krijgen, My wife and I, en Our neighbours van Beecher Stowe, of Jane Eyre en Shirley van Currer Bell. Veel meer en veel duidelijker dingen dan ik, kunnen die lui U zeggen.
De mannen en vrouwen die mogen gedacht worden te staan aan 't hoofd der moderne beschaving, b.v.: Michelet en Beecher Stowe, Carlyle en George Eliot en hoeveel anderen, zij roepen 't ons toe: ,,o man wie ge ook zijt, die een hart in 't lijf hebt,

help ons om iets werkelijks, iets blijvends, iets waarachtigs te stichten, bepaal U tot één vak, en heb ééne vrouw lief.
Laat uw vak een modern vak zijn, en schep in Uwe vrouw eene vrije moderne ziel, verlos haar van de afschuwelijke vooroordeelen, die haar ketenen. Twijfel niet aan hulp van God, als ge doet wat God wil dat ge doen zult, en God wil dat in dezen tijd de wereld hervormd worde door hervorming van zeden, door hernieuwing van 't licht en 't vuur der eeuwige liefde. Door dat middel zult gij zelf slagen en tegelijk zult gij een goeden invloed uitoefenen in Uw kring, kleiner of grooter, naarmate van Uw omstandigheden.'' Zie mijns inziens zijn dat de woorden, die in 't algemeen Michelet zegt tot ons.
Wij staan nu als volwassen menschen, als soldaten in 't gelid van ons geslacht. Wij hooren niet tot dat waar Pa en Moe en Oom S. toe hoort, wij moeten meer getrouw zijn aan 't moderne dan aan 't oude. Omzien naar dat oude is fataal. Begrijpen de ouden ons niet, dat mag ons niet van streek brengen, en moeten wij onzen weg gaan ook tegen hun zin, later zullen zij zelf zeggen: ja, ge hadt toch gelijk!
Hoewel ge nu misschien denkt dat ik in dit of dat meer of minder sterk ben, zoo zult ge in duizend andere dingen mij erg dom en onontwikkeld vinden, helaas in dit snelle, gejaagde, moderne leven worden we zoo eenzijdig.
Doch zouden gij of ik twijfelen of we een meisje mochten vragen, en zouden we twijfelen of we niet in 't eind slagen zouden?
Voorzeker 't is presumptie om zich zeker te voelen van zijn zaak, doch wel mag men gelooven: mijn zielsstrijd zal niet tevergeefs zijn, en ik wil hem strijden, ondanks al mijn eigen zwakheid en fouten wil ik hem strijden, zoo goed en zoo kwaad als ik kan.
Al val ik 99 keer, de honderdste keer zal ik opstaan!
En wat praat men van ,,een middel van bestaan'' als had ik er geen. Welk artist is er, die niet getobd heeft, en gescharreld, en welke andere weg is er dan die van tobben en scharrelen, om te geraken tot vasten grond onder de voeten.
En sedert wanneer is er niets meer te verdienen voor iemand met een teekenaarsknuist?
Heb weer een spitter begonnen, bezig op 't veld om aardappels uit te steken. En daar is de entourage wat meer geattaqueerd. Boschjes op den achtergrond en een streep lucht.

Kerel wat is het veld mooi! Als ik meer verdienen zal, en meer kan spendeeren aan modellen, zal ik nog heel andere dingen maken hoor!
Doch 't is hard werk voor de modellen ook, geloof dat. Te meer omdat degenen van wie ik me bedien geen modellen van beroep zijn, en misschien des te beter daarom!
Komt ge ooit in de gelegenheid om den een of ander er voor op te warmen, dan geloof ik gij langzamerhand met eenige vrijmoedigheid over me kunt spreken. Maar om beter werk te kunnen maken, zal ik langzamerhand nog wat meer aan modellen moeten uitgeven. Nu spendeer ik 20, 25 en 30 cent per dag, doch niet alle dagen kan ik dat doen, en eigenlijk is 't niet genoeg, en kon ik door wat meer uit te geven sneller vorderingen maken.
Nu in den winter zal ik weinig buiten met model kunnen werken, doch wel binnen en dat is ook mooi. Dank kerel voor het reisgeldje hoor! Erg braaf en erg humaan! Ontvang in gedachten een hartelijken handdruk, en geloof me

t. à t. Vincent.

161

Beste broer, Etten 23 Nov. 1881.
Recht blijde ben ik, dat ge eens hebt geschreven aan Pa en Moe over een en ander. Mij dunkt dat kan niet anders dan goed werken — vooral langzamerhand. Gij zult wel begrijpen, dat ik de man niet ben om moedwillig Pa en Moe met een of ander te grieven. Wanneer ik iets doen moet wat zij niet goed vinden, en dat dikwijls à tort hen grieft, dan heb ik daar zelf veel leed van.
Meen echter niet dat de deplorable scène van onlangs, iets was dat alleen drift ten grond had. Helaas, reeds toen ik verklaarde niet te zullen doorstudeeren te Amsterdam, en later toen ik in de Borinage zijnde, weigerde te doen 't geen de predikanten aldaar verlangden, ook toen reeds zei Pa iets dergelijks. Er is dus wel degelijk een langdurig en diepgeworteld misverstand tusschen Pa en mij. En dat ook niet *geheel* kan worden gedempt, geloof ik. Maar wel kunnen wij van weerskanten elkander respecteeren, ook bij bepaald uiteenloopende, ja menigmaal tegenstrijdige gevoelens, omdat wij in zooveel dingen buitendien het eigenlijk eens zijn.
Ik beschouw dus Pa niet als een vijand, maar als een vriend die

nog meer mijn vriend wezen kon als hij minder bevreesd was, dat ik hem ,,besmetten'' zou met de Fransche ,,dwalingen''(?). Ik houd het er voor, dat als Pa mijn eigenlijke bedoeling begreep ik hem dikwijls soms van eenig nut kon zijn, zelfs bij zijn preeken, omdat ik soms een heel ander oog op een tekst heb. Doch Pa houdt mijne zienswijze voor contrabande en slaat ze systematisch in den wind.

Nu, ik zal U met betrekking tot ,,het onderhavige geval'', zoo noemt Oom S. het voorgevallene tusschen K en mij, nog zeggen dat ik eene attaque gewaagd heb op voornoemden Heer S. Door middel van een aangeteekenden brief, ik vrees ,,onaangeteekende'' brieven troffen geen doel, maar dezen zal hij wel moeten lezen, en ik heb daarin getracht Z.Ed. opmerkzaam te maken op verscheidene zaken, die vrees ik, hem eenigzins door 't hoofd gingen, en die hij zich niet wilde aantrekken. Het is een ,,onpolitieke'', zeer gewaagde brief, maar die, dit houd ik voor zeker, althans een impressie zal maken op Z.Ed. Misschien echter aanvankelijk zeker ,,stopwoordje'' dat Z.Ed. zeker niet in een preek zou bezigen, ten gevolge zal hebben.

Er zijn geen ongelooviger en verstokter en wereldscher menschen dan dominees en bovenal dominees-vrouwen, (regel met uitzonderingen) doch zelfs dominees hebben soms onder eene wapenrusting van triple airain een menschenhart.

Ik ben echter verbazend in spanning, en ik houd mij gereed om zelf naar Amsterdam te gaan, doch daar de reis duur is, mag ik mijn kruit niet verspillen, en de reis naar Amsterdam is mijn reserve als mijn brief niet raakt.

Weet gij wel dat Oom S. een werkelijk zeer knap man is, en eigenlijk een artist? Zijne boeken zijn zeer goed, en getuigen van diep gevoel. Ik las dezen zomer nog een werkje dat hij pas heeft uitgegeven over ,,de kleine Profeten'' en een paar andere betrekkelijk weinig gelezen boeken uit den Bijbel. Ik heb dus wel degelijk hoop, dat als de tijd er eens over heengegaan is, er meer sympathie tusschen Z.Edl. en mij zal komen dan tot heden 't geval is.

De brief dien ik een paar maanden van hem ontving, was niet onsympathiek of in drift geschreven, alleen zeer beslist was zijn woord ,,'t neen is décisief''. Eerst toen ik ondanks dien brief, toch voortging met te schrijven aan K., meende hij een spaak in 't wiel te moeten steken door intermediar van Prinsen-

hage. Welke spaak geen steek hield. Niet die hefboom was geschikt om mij er mee van den grond te lichten.
A propos! ge moet mij toch ook weer eens spoedig iets laten hooren, ik heb nog dikwijls gedacht over wat ik U schreef.
Wanneer ge meenen zoudt dat ik insinueeren wilde dat een mensch zijne passies, gesteld die waren ambitie in affaires en finantieele zaken, moest kortwieken, temperen, of geheel intrekken, dan zoudt ge U toch vergissen. Integendeel die passies moeten alleen meer, en beter soort, vruchten dragen. Zij moeten niet er op verminderen, doch gecontrebalanceerd worden door Liefde.
,,Geldzucht'' is een erg leelijk woord, maar die duivel laat niemand met rust, en 't zou me zeer verwonderen indien hij U, of mij, niet soms zeer getempteerd had, zoo zelfs dat wij er momenteel naar overhelden om te zeggen: ,,'t geld is de baas, 't geld kan alles, 't geld is No. 1''. Niet dat gij of ik ons effectief buigen voor dien monsieur Mammon en hem dienen, maar wel dat hij 't U en mij soms verbazend lastig maakt. Mij door misère gedurende menig jaar, U door een groot salaris. Die twee dingen hebben dit met elkaar gemeen, dat het temptaties zijn om te buigen voor de macht van 't geld. Zwakker of sterker in de respectieve temptaties, noch gij noch ik, vertrouw ik, zijn er voor bestemd om radicaal de prooi te worden van den geldduivel, maar zal hij in 't geheel geen vat op ons hebben?
Nu mag die geldduivel *U* de poets niet bakken, dat gij meenen zoudt dat het zonde was om veel geld te verdienen, en mij mag die geldduivel de poets niet bakken, dat ik zou meenen er iets verdienstelijks was in mijn misère. Neen 't is waarachtig geen verdienste om zoo onhandig te zijn in 't geld verdienen als ik, en dat moet ik veranderen, en om dat te veranderen zult ge me nog menige nuttige wenk geven hoop ik.
Maar wel degelijk is 't mijn meening, dat Uwe attentie en wel Uw beste Uw meest geconcentreerde attentie moet gevestigd zijn in dezen tijd, op de ontwikkeling van eene nog niet ten volle in U ontwaakte levenskracht, Liefde.
Want werkelijk zij is van alle machten de machtigste, zij maakt ons slechts schijnbaar afhankelijk — de waarheid is: er is geen waarachtige onafhankelijkheid, geen ware vrijheid, geen onwrikbare zelfstandigheid dan door haar. Door de liefde zeg ik, wordt ons plichtsgevoel duidelijk en ons werk ons klaar, en door

lief te hebben en de plichten van de liefde te vervullen doen we Gods wil. 't Staat niet voor niets in den Bijbel ,,de liefde zal menigte van zonden bedekken'' en verder ,,bij U o God is genade, opdat gij gevreesd wordt''. Nu geloof ik evenwel dat gij veel meer zult hebben aan het opnieuw lezen van Michelet, dan aan den Bijbel.
En mij aangaande ik zou voor niets ter wereld Michelet willen missen. De Bijbel toch is wel eeuwig en onvergankelijk, doch Michelet geeft zulke verbazend practische en duidelijke wenken, op staanden voet toepasselijk op dit snelle gejaagde moderne leven waarin gij en ik ons bevinden, dat hij ons spoedig vorderingen doet maken, en wij hem niet missen kunnen.
En de Bijbel bestaat uit lagen en er is vooruitgang in, verschil tusschen Mozes en Noach b.v. aan den eenen kant en Jezus en Paulus aan den anderen kant. Neem nu Michelet en Beecher Stowe, die zeggen niet 't Evangelie deugt niet meer, maar zij brengen ons aan 't verstand hoe het toepasselijk is in dezen onzen tijd, in dit ons leven, voor U b.v. en voor mij, om maar iemand te noemen. Michelet zegt zelfs dingen volkomen en hardop, die 't Evangelie slechts als in kiem ons toefluistert.
Het moet U geen verwondering baren, dat op 't gevaar af van door U voor een dweper te worden aangezien, ik U zeg dat ik het voor bepaald noodig houd in God te gelooven om te kunnen liefhebben. In God gelooven, daar bedoel ik mee (niet dat ge gelooven zoudt al de preekjes der predikanten, en de redenaties en jesuïtismen der bégueules dévotes collet montées, dat zij verre) in God gelooven daar bedoel ik mee, gevoelen dat er een God bestaat, niet een doode of opgezette (empaillé) maar een levende, die met onweerstaanbare macht ons dringt den kant uit van: Aimer encore. Voilà ma pensée. —
Ik heb eens een teekening aan Mauve gestuurd, een spitter op 't aardappelveld, om daardoor hem eens een teeken van leven te geven. 'k Wou hij maar spoedig kwam. Zoodra hij mijn studies eens zal gezien hebben, zend ik er U weer een paar. Als gij wilt dat ik U zoo dikwijls of zoo lang niet schrijven zal, zeg dan maar stop, doch vanzelf komt er misschien een ander stop! n.l. dat al de tijd, die me voor correspondentie overblijft, aan *haar* gewijd moet worden. Deze erge lange brieven zullen niet altijd blijven voortgaan.
't Is zoo zonderling dat ik zoo ten eenenmale in 't duister verkeer

omtrent de dingen die te Amsterdam geschieden. Ik bedoel dat ik daaromtrent niets weet dan 't geen ik *voel*. Hoe kan men nu iets voelen in de verte? Ja, daar kan ik U geen explicatie van geven, maar wordt gij maar eens verliefd, en dan hoort ge misschien ook stemmen in de verte, en ziet kleine dingen waaruit ge groote vermoedt, derwijze als men 't vuur vermoedt door den rook. Gelukkig is het stil zacht weer, dat heeft een heilzame influentie op de menschen. Ware 't bar koud en noordewind mijn ,,onderhavig geval'' stond veel slechter.
Intusschen nadert het groote feest van Oom en Tante S. Pa en Moe zijn voornemens er heen te gaan. Ik ben erg blij, dat gij vóór dien tijd eens aan hen hebt geschreven, want ik zou liever niet hebben, dat zij hun ,,gewetensovertuiging'' omtrent de ,,ontijdigheid en onkieschheid'' mijner liefde aldaar op de proppen brachten. Hopende eerlang weer eens een woordje van U te ontvangen, geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Gij moet wel weten, dat ik mijn best doe om heel wat dingen in mezelf te veranderen.
Bepaaldelijk ook den slechten toestand van mijn finantiën, en verder ook geloof ik dat 't geen kwaad kan, als ik eens wat meer onder de menschen kom.
Nu is zeker 't beste middel en 't meest soliede om er finantieel boven op te komen, dat ik hard werk. Travaillez, prenez de la peine, c'est le fonds qui manque le moins.
Maar dat is op zichzelf niet genoeg, of liever er zijn nog andere dingen, waarmee ik werken moet. 't Kan misschien geen kwaad, dat ik lang ,,onder den grond'' als 't ware geleefd heb. Dat ik ben een ,,who has been down''. Doch nu behoef ik niet terug te gaan naar den afgrond, en meen ik wel te doen, alle melankolie te laten varen, en 't leven wat breeder en vroolijker op te vatten op den beganen grond, en oude relaties weer voor zoover mogelijk te vernieuwen, en nieuwe aan te knoopen.
Ik zal mijn hoofd wel eens stooten hier of daar, que soit, maar ik wou toch wel eens doorzetten, en kijken of we er niet radicaal bovenop kunnen worstelen. Ik heb er al dikwijls over gedacht of 't goed zou zijn en of 't mogelijk zou zijn, om voor een tijd naar 's Hage te gaan. Het arbeidsveld hier, en de Brabantsche typen als mijn eigenlijk werk beschouwende. Dat moet ik, quand bien

même, vasthouden, en nog jaren lang kan ik hier stof vinden, nu ik 't eens zoowat heb leeren kennen.
Maar het hier bij de Brabantsche typen blijven, hoeft niet weg te nemen, dat ik elders relaties zoek aan te knoopen, en zelfs voor tijd en wijle elders zou vertoeven.
Dat doen toch alle schilders en teekenaars.
Weet ge wat ik maar wou? Dat K. maar betere dingen begon te vertellen, dan ,,neen nooit nimmer'', dan was 't mogelijk een plan de campagne te maken voor een artistieke expeditie. Doch nu moet ik primo tegen ,,jesuïtismen'' te velde trekken, en daar veel zenuwkracht aan spendeeren, en secundo: ik kan geen tweede campagne beginnen voor de ,,onderhavige'' tot een conclusie gekomen is.
Zou K. 't wel weten dat ze zonder zulks te bedoelen, me zoo verbazend contrecarreert! Enfin, ze moet het later goedmaken!!! Dat wil zeggen dat ik er op reken dat ze menige artistieke campagne zal meemaken, begrijpt ge.
Doch ik vrees, ik ben druk bezig berenhuiden te verkoopen, die tot heden toe behooren aan beren, die nog niet geschoten zijn door mij. Evenwel nog met één berenhuid wil ik speculeeren.
Pa zei onlangs: ,,uit gewetensovertuiging heb ik nooit twee menschen willen influenceeren om elkaar te trouwen'', nu mij aangaande, mijn geweten zegt me lijnrecht 't tegenovergestelde. Michelet heeft zoo'n gewetensbezwaar niet gehad gelukkig; anders waren zijn boeken niet in de wereld. En ik beloof uit dankbaarheid aan Michelet, dat als ik vooral later meer dan nu, onder artisten kom, die er zoo dikwijls ,,omheen draaien'', ik zal doen wat ik kan, om hen aan 't verstand te brengen dat ze moeten trouwen. Tot geruststelling van ,,kunsthandelaars'' die meenen mochten, dat ,,een huishouden'' meer kost dan ,,geen huishouden'' voeg ik er bij, dat een getrouwd artist met zijn vrouw minder verteert en productiever is, dan een ongetrouwd met zijn maîtresse.
Vader Millet! zou die grooter uitgaven gehad hebben, dan zooveel Italianen en Spanjaarden, die ,,in de woestijn leven waar de hemel is van koper en de grond van ijzer?'' Is een vrouw duurder dan eene maîtresse? De maîtressen betaalt ge toch wel, heeren kunstkoopers, en ces dames lachen U achter uw rug uit. Qui est-ce qui vous tire des carottes messieurs Goupil et Cie? Les femmes comme il en faut, — of les femmes comme il faut?

On est sûr de périr à part, on ne se sauve qu'ensemble, ziedaar een van die dingen die Michelet zoo eenvoudig zeggen kan. Soms schijnt het of hij zich bedroog, doch later zegt men hij had toch gelijk.
Het is ook op de boeken van Michelet zelf toepasselijk ,,il faut les avoir aimé, puis désaimé, puis aimé encore.''
Zou dit zachte weer zacht genoeg zijn om een dezer dagen het ,,neen nooit nimmer'' te ontdooien? Zou ik op of kort na ,,het groote feest'' er uit geknikkerd worden?
à Dieu ne plaise.
Zou dat Trojaansche paard in den vorm van een aangeteekenden brief binnen de wallen van Troje zijn gehaald? En indien ja, zullen de in dat paard verborgen Grieken, d. w. z. de in dien brief geschreven dingen, de vesting bemachtigen?
Ja, daaromtrent ben ik verbazend in spanning. Adieu,

t. à t. Vincent.

162

Waarde Theo, den Haag Dec. 1881.
Zooals ge ziet schrijf ik U uit den Haag.
Sedert Zondag l.l. ben ik hier. Zooals ge weet bestond er plan Mauve voor eenige dagen te Etten zou zijn komen logeeren; ik vreesde daar niets van komen zou, of dat het wat al te kort zou zijn, en dacht: ik ga 't eens op een andere manier probeeren en zoo mogelijk wat meer radikaal afdoende.
Ik sprak tot Mauve en zei: vindt ge goed, dat ik maar eens royaal nu een maand of zoo 't U wat lastig kom maken, dan ben ik na verloop van dien tijd door de allereerste petites misères van het schilderen en ga dan naar 't Heike terug.
Wel, Mauve heeft me dadelijk voor een stilleven, bestaande uit een paar oude klompen en andere voorwerpen geïnstalleerd en dus kon ik aan 't werk tijgen.
En 's avonds ga ik ook naar hem toe om te teekenen.
Ik ben gelogeerd vlak bij Mauve in een klein logement, waar ik f 30 per maand betaal voor kamer en ontbijt. Dus als ik reken op de frs 100 van U dan is het te doen.
En Mauve geeft nog hoop, ik betrekkelijk spoedig nu iets verkoopbaars zal maken. Enfin Mauve zei: ,,ik heb altijd gedacht dat ge een droogkloot waart, doch nu zie ik dat dit niet zoo is'' en ik kan U verzekeren dat dit ronde woord van Mauve, mij meer

genoegen doet, dan een heele karrevracht jesuïtiesche complimentjes mij zouden geven.
Mauve zal U misschien zelf binnenkort wel eens schrijven.
,,Intusschen'' ben ik naar Amsterdam geweest. Oom S. was nogal boos, ofschoon hij zulks in meer gepolijste woorden uitte dan ,,God verdom je'', maar dat neemt niet weg, dat ik geen spijt heb van mijn bezoek aldaar. Wat nu verder te doen, want ge moet weten, ik niet minder verliefd retourneerde dan ik kwam, evenwel niet omdat zij mij geëncourageerd had, integendeel zij maakte mij voor een moment, of liever zoowat 24 uur, verbazend melankoliek, doch toen ik doordacht, meende ik aan zeker iets te merken, ,,ça marche pourtant''. Toen ik doordacht, zeg ik, en dat wat verder dan de romantiek of sentimentaliteit denkt. Maar 't wordt hoe langer hoe minder aardbeien plukken in de lente, tant mieux, de aardbeien zullen op hun tijd ook wel nog eens weer opdokken.
Ik ben ook eens bij den Heer Tersteeg geweest, en van de schilders ontmoette ik (de vroolijke) Weissenbruch, en Jules Bakhuizen en de Bock.
Kortom Theo ik zal met den dag meer realist worden in alle dingen denk ik. Zij is goddank ook iets erg reëels.
Nu wees gegroet, ook van Mauve en Jet, en geloof me,

t. à t. Vincent.

P.S. Zoodra ik van Mauve mag, zal ik U weer een teekening sturen, maar M. zegt, al mijn *studies* moet ik bewaren, vooral figuurstudies. Maar binnen betrekkelijk korten tijd, zegt Mauve, zal ik kleine aquarellen leeren maken.

163

Waarde Theo,
Mogelijk hebt gij al uitgekeken naar een woordje van mij, om te vernemen wat ik dezer dagen uitvoer. En van mijn kant had ik al uitgezien naar een woordje van U.
Nog steeds ben ik iederen dag bij Mauve, overdag om te schilderen, 's avonds om te teekenen.
Heb nu 5 studies geschilderd en 2 aquarellen, en natuurlijk nog enkele krabbels.
Ik kan U niet zeggen hoe goed en hartelijk Mauve en Jet voor mij waren dezer dagen. En Mauve heeft mij dingen gewezen en

gezegd, die ik wel niet zoo maar op eens doen kan, maar die ik langzamerhand wel zal in praktijk brengen. Maar ik moet terdeeg doorwerken en als ik weer te Etten ben zullen er een paar veranderingen noodig zijn, o.a. ik zal moeten zien ergens een groote kamer te huren, waar ik behoorlijke distantie kan nemen, anders is 't figuurteekenen eigenlijk niet mogelijk, tenzij voor studie van enkele brokken.
Enfin, over deze kwestie ben ik aan 't beraadslagen met Mauve, en ik schrijf U daar opnieuw over dezer dagen.
De geschilderde studies zijn natures mortes, de aquarellen naar model, een Scheveningsche.
Misschien schrijft Mauve zelf U dezer dagen wel eens een woordje.
Doch Theo nu ben ik al haast een maand weg en ge begrijpt, ik heb voor mijn doen veel onkosten gehad. Wel heeft Mauve mij verscheidene dingen gegeven van verf etc., doch ik heb een en ander moeten bijkoopen, ik heb ook eenige dagen 't model betaald. En had een paar schoenen noodig en enfin, verder heb ik niet altijd op ieder dubbeltje gezien. Zoodat ik wel een beetje over de grenzen van de frs 200 ben getreden, daar de heele reis mij nu met alles f 90 kost. En nu geloof ik, dat Pa er wat krap inzit, en ik weet niet hoe ik doen moet.
Ik voor mij bleef nog graag wat hier, ja zou graag voor een paar maanden een kamer hier huren, b.v. op Scheveningen (en misschien wel voor langer dan een paar maanden). Maar in de gegevenen is 't misschien beter ik terug ga naar Etten. Ik vind Scheveningen zoo almachtig mooi en de typen en figuren. Maar de modellen zijn duur f 1.50 of f 2 per dag, sommigen zelfs meer. Maar men heeft hier omgang met schilders etc.
Toen ik Pa deze week schreef om geld toen vond Pa het zoo schrikkelijk veel, dat ik f 90 had verteerd.
Gij echter zult denk ik, begrijpen dat dit niet zonder reden is, want alles is duur. Maar ik heb er verdomd het land aan om Pa van iederen cent rekenschap te geven, temeer omdat alles aan allen wordt overgebabbeld, niet zonder toevoegsels en overdrijvingen.
Dus wil ik maar zeggen Theo ik begin nu hier een beetje in de penarie te zitten.
En ik schrijf U om U dit te zeggen.
Ik heb geen geld meer om te blijven, ik heb geen geld om terug te gaan.

Nu wacht ik nog een dag of wat in elk geval. En ik zal doen wat gij wilt.
Zijt gij van meening dat het beter is ik hier nog wat blijf, ik zou erg graag nog wat blijven, en niet teruggaan voor ik nog een eind verder gevorderd ben.
Wilt gij dat ik terugga nu direct 't is mij ook goed, mits ik

maar een goede kamer ergens vind, wat grooter dan 't ateliertje thuis, dan kan ik voor een tijd weer alleen scharrelen en later weer eens naar 's Hage terug gaan.
In alle geval Theo, ik heb zoo door Mauve eenig licht gekregen met betrekking tot de mysteries van 't palet en het aquarelleeren.

En daar zullen we de f 90, die de reis nu heeft gekost nog wel uithalen. Mauve zegt dat het zonnetje voor mij opkomt, maar dat 't nog in den nevel zit. Enfin, daar heb ik niets op tegen.
Ik zal er U nog wel meer van vertellen hoe hartelijk en goed Mauve was.
Nu wacht ik dus een paar dagen nog hier om Uw antwoord te wachten.
Maar komt Uw antwoord niet binnen een dag 3 of 4 dan vraag ik Pa om geld om direct terug te gaan.
Ik heb U nog allerlei te zeggen waar gij mogelijk belang in stellen zult, omtrent de manier van het werken naar 't model te Etten, maar zooals ik reeds zeide, ik schrijf U hierover later, binnenkort. Hierbij stuur ik U krabbeltjes naar de twee aquarellen. Ik heb alle hoop om in betrekkelijk korten tijd iets verkoopbaars te maken, ja, *geloof dat desnoods deze twee reeds zouden te verkoopen zijn.* Vooral eene waarin Mauve wat geveegd heeft. Maar ik houd ze liever zelf een tijdje om mij beter verschillende dingen omtrent de uitvoering te herinneren.
Wat is aquarel een heerlijk ding om ruimte en lucht uit te drukken, zoodat het figuur in de atmosfeer zit en er leven in komt.
Nu, wilt gij dat ik nog een paar aquarellen hier voor U maak, ik wensch niets liever, doch het verblijf hier en de modellen en de verf en 't papier etc. etc. kost alles geld, en ik heb niet meer. Schrijf mij dus in alle geval een woordje par retour de courrier en wilt ge dat ik blijf, stuur mij dan zoo mogelijk wat geld.
Ik geloof wel dat ik beter zal kunnen vorderen nu naarmate ik nu eens iets practisch over kleur en penseelbehandeling heb gehoord.
En gij kunt wel denken, dat ik er prijs op stel Mauve geen berouw behoeve te hebben van zijne welwillendheid. We zullen probeeren er doorheen te slaan en er wat kracht achter te zetten.
Nu adieu, ik reken er op dat ge in elk geval per keerende een woordje schrijft (adres A. Mauve, Uilenboomen 198). Geloof me met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

Dit zijn de sujetten van 2 geschilderde studies: een terre cuite kinderkopje met een bonten muts op en een witte kool met een partij aardappels etc.

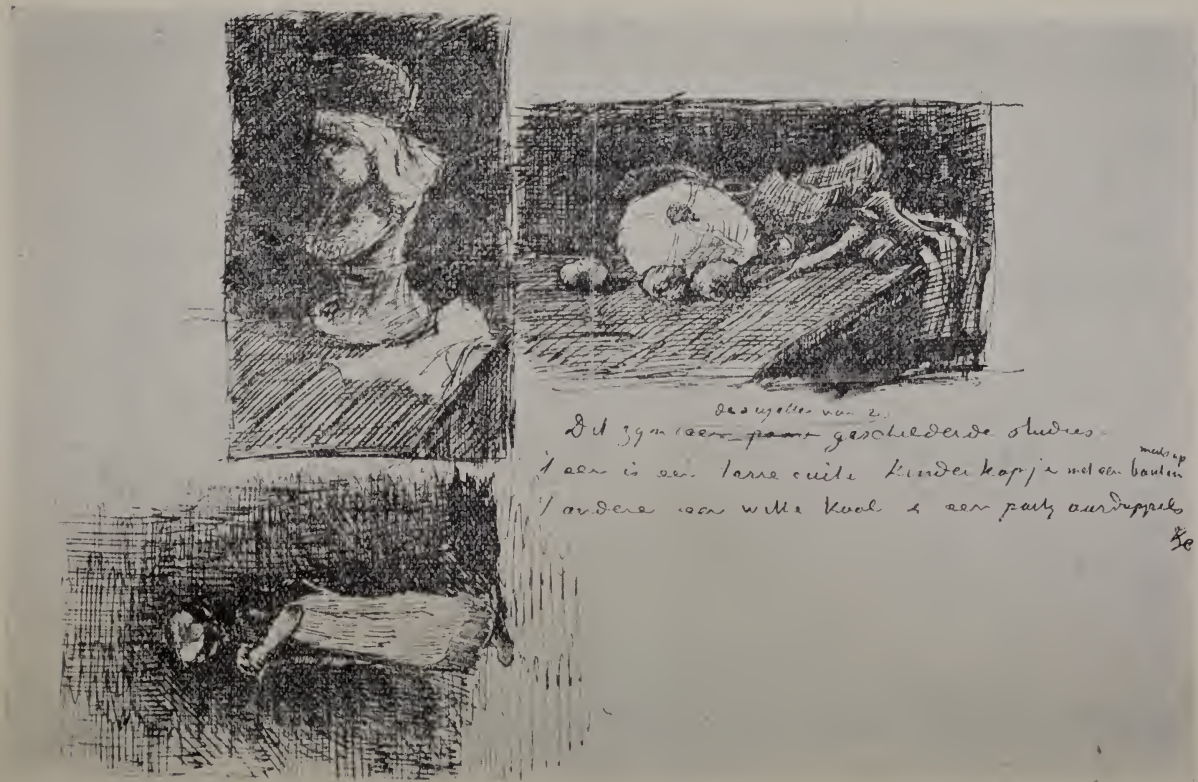
Dit zijn ~~een paar~~ gescheiderde studies
1 een is een terre cuite kinderkopje met een bantin
1 andere een witte kool & een party aardappels

164 Waarde Theo, (Etten Dec. '81)

Soms gooit gij vrees ik, wel eens een boek weg omdat het te realistisch is, heb mededoogen en geduld met dezen brief, en lees hem in elk geval maar eens door al is hij bar.

Zooals ik U uit 's Hage reeds schreef, heb ik nog een en ander met U te bepraten nu ik weer hier terug ben. Het is niet zonder emotie, dat ik terugdenk aan mijn reisje naar 's Hage. Toen ik bij Mauve kwam, toen klopte mij het hart wel wat, want ik dacht bij me zelf, zal hij mij ook met een kluitje in 't riet probeeren te sturen, of zal ik hier iets anders ontmoeten? En nu 't geen ik ondervond van hem was, dat hij op allerlei manier practisch en hartelijk mij terecht wees en animeerde.

Evenwel niet altijd door maar alles goed te vinden wat ik deed of zeide, integendeel. Maar als hij mij zegt: ,,dit of dat deugt niet'' dan is het omdat hij tegelijk erbij zegt ,,maar probeer 't eens op die en die wijs'' en dat is heel wat anders dan aanmerkingen maken om aanmerkingen te maken. Of iemand al zegt ,,gij zijt ziek'', dat helpt niet veel, maar zegt iemand ,,doe dit of dat en gij zult gezond worden'' en zijn raad is geen bedriegerij, kijk dat is het ware en dat helpt dan ook.

Nu ben ik van hem vandaan gekomen met eenige geschilderde studies en een paar aquarellen. Natuurlijk zijn dat geen meesterstukken, maar toch ik geloof waarlijk dat er iets gezonds en werkelijks in zit, meer althans dan in hetgeen ik tot nu toe maakte. En dus reken ik nu te zijn aan 't begin om iets serieus te maken. En daar ik nu over een paar technische ressources meer kan beschikken, n.l. verf en penseel, zoo zijn de dingen als 't ware weer nieuw.

Maar — nu moeten wij dat in praktijk gaan brengen. En dan is het eerste, dat ik een vertrek moet vinden groot genoeg om een behoorlijke distantie te kunnen in acht nemen. Mauve zei mij dadelijk toen hij mijn studies zag: ,,ge zit te dicht op Uw model''. Daardoor wordt het in veel gevallen zoo goed als onmogelijk de noodige afmetingen voor de proportie goed te nemen, en dus dat is zeker een van de eerste dingen waarop ik letten moet. Nu moet ik zien een groot vertrek ergens te huren, 't zij een kamer, 't zij een loods. En dat zal zoo enorm duur niet zijn. Een arbeidershuisje doet hier te lande f 30 per jaar huur, dus dunkt me voor een vertrek, dat dubbel zoo groot is als die arbeiderswoning f 60 b.v. En dat is niet onoverkomelijk. Ik heb reeds

eene loods gezien, doch aan die zijn wel wat al te veel inconveniënten vooral in den wintertijd. Doch althans als 't wat zachter weer is zou ik daar kunnen werken. En verder zijn geloof ik hier in Brabant, niet alleen te Etten maar ook nog wel op andere dorpen, als er hier bezwaren mochten opdokken, modellen te vinden.
Evenwel ofschoon ik erg veel van Brabant houd, zoo heb ik toch ook gevoel voor andere figuren dan de Brabantsche boerentypen. Zoo vond ik Scheveningen weer onuitsprekelijk mooi. Maar ik ben nu eenmaal hier en het komt hier allicht goedkooper uit. Echter heb ik bepaald afgesproken met Mauve, dat ik al mijn best zal doen om een goed atelier te vinden, en verder moet ik nu betere verf en beter papier gebruiken.
Evenwel is voor studies en krabbels het papier Ingres uitmuntend. En 't komt veel goedkooper uit zelf daarvan schetsboeken van allerlei formaat te maken, dan die schetsboeken gemaakt te koopen.
Ik heb nog eenigen voorraad papier Ingres, doch als gij de bewuste studie terugzendt, en ge kunt er weer wat van diezelfde soort bij zenden, zult ge mij erg veel plezier doen. Maar geen spierwit, maar zoo van die kleur van ongebleekt linnen, geen koude tinten.
Theo wat is toon en kleur een groot ding. En wie er geen gevoel voor leert hebben, wat zou hij ver van 't leven afblijven. Mauve heeft mij zooveel dingen leeren inzien die ik vroeger niet zag, en 't geen hij mij gezegd heeft, zal ik U bij gelegenheid wel eens probeeren over te vertellen, want misschien kunnen er nog wel een of twee dingen zijn die ook gij niet goed ziet. Enfin we zullen het nog wel eens over artistieke kwesties hebben samen, hoop ik. En gij kunt niet denken wat een gevoel van verlossing ik begin te voelen, als ik denk aan dingen die Mauve mij ook gezegd heeft omtrent het verdienen.
Denk eens hoe ik jaren lang gescharreld heb altijd in een soort fausse position. En nu, nu komt er een schemering van echt licht. Ik wenschte wel dat gij de twee aquarellen, die ik nu heb meegebracht eens zaagt, want gij zoudt zien dat het aquarellen zijn net als andere aquarellen. Er mogen nog veel imperfecties in zijn, que soit, ik wil graag de eerste zijn om te zeggen dat ik er zelf nog zeer ontevreden over ben, maar toch het is iets anders dan ik tot nu toe heb gemaakt, en het ziet er frisscher en gezonder

uit, maar dat neemt niet weg dat het nog veel frisscher en gezonder moet worden, maar niet in eens kan men wat men wil. Dat gaat geleidelijk.
Nu heb ik die paar teekeningen echter zelf noodig om 't geen ik nu hier maken zal er bij te vergelijken, want ik moet ze minstens zoo hoog opvoeren, als wat ik bij Mauve maakte.
Maar ofschoon M. mij zegt dat als ik nog een paar maanden hier gescharreld heb, en dan nog eens b.v. in Maart bij hem terug zal zijn geweest, ik geregeld verkoopbare teekeningen zal maken, zoo zit ik nu nog in een vrij moeilijke periode. De uitgaven van model, atelier, teeken- en schilderbehoeften vermeerderen, en de verdiensten zijn er nog niet.
Weliswaar heeft Pa gezegd dat ik niet bang hoefde te zijn voor de onvermijdelijke kosten, en Pa is in zijn schik met hetgeen Mauve zelf hem gezegd heeft, en ook met de studies en teekeningen die ik terugbracht. Maar ik vind het toch bitter en bitter miserabel dat Pa er door schade zou leiden. Wij hopen natuurlijk wel dat het later terecht komt, maar toch het weegt mij zwaar op 't hart. Want sedert ik hier ben heeft Pa werkelijk niet aan mij verdiend en meer dan eens b.v. een jas of broek gekocht, die ik eigenlijk liever niet gehad had ofschoon ik 't wel noodig had, maar Pa mag er geen schade bij hebben. Te meer als de bewuste jas of broek niet past en maar half of niet doeltreffend is. Enfin al weer petite misère de la vie humaine. Nu vind ik het bovendien zooals ik U reeds vroeger zeide, vreeselijk beroerd om niet precies vrij te zijn, want ofschoon Pa mij niet letterlijk van iederen cent rekenschap vraagt, zoo weet hij toch altijd precies waarvoor en hoeveel ik uitgeef. En nu ofschoon ik desnoods geen geheimen heb, zoo is 't mij toch niet aangenaam dat men mij in de kaart kan kijken, desnoods zijn zelfs mijn geheimen geen geheimen voor degenen, voor wie ik sympathie heb. Doch Pa is niet de man voor wie ik gevoelen kan wat ik b.v. voor U of voor Mauve gevoel. Ik houd wel degelijk van Pa, maar 't is weer een heel ander soort van sympathie dan die voor U of voor Mauve. Pa kan niet met mij meeleven en mee gevoelen, en ik kan mij niet inwerken in het systeem van Pa, — daarin krijg ik het te benauwd — ik zou er in stikken. Ik lees ook wel eens in den Bijbel net zoo goed als ik soms in Michelet of Balzac lees of Eliot, doch in den Bijbel zie ik weer heel andere dingen dan Pa, en

'r geen Pa er uithaalt volgens een akademisch maniertje dat kan ik er volstrekt niet in vinden.
Pa en Moe hebben sedert Ds. ten Kate de Faust van Goethe vertaald heeft, dat boek eens gelezen, want nu een dominee het vertaald heeft, zal het toch wel niet al te onzedelijk (???? qu'est-ce que c'est que ça) zijn. Doch zij zien er niets anders in, dan de rampzalige gevolgen van eene onkiesche liefde.
En zij begrijpen de Bijbel zeker evenmin. Neem nu Mauve b.v. als die iets leest, dat diep is, dan zegt hij maar zoo dadelijk niet, die man bedoelt dit of dat. Want de poëzie is zoo diep en intangible, dat men alles maar zoo niet systematisch definieeren kan, maar Mauve heeft een fijn gevoel, en zie dat gevoel vind ik zooveel meer waard dan het definieeren en critiseeren. En ook als ik lees, en eigenlijk lees ik zooveel niet, en dan nog maar anderhalven schrijver, — een paar mannen, die ik zoo toevallig heb gevonden, dan doe ik dat omdat zij de dingen breeder, en milder, en met meer liefde bekijken dan ik, en de werkelijkheid beter kennen, en om dus van hen iets te leeren; maar al dat geleuter over goed en kwaad, zedelijkheid en onzedelijkheid, daar geef ik eigenlijk zoo weinig om. Want waarachtig 't is me onmogelijk altijd maar te weten wat goed, wat kwaad, wat zedelijk, wat onzedelijk is. De zedelijkheid of onzedelijkheid brengt mij zoo onwillekeurig op K.
Ah! ik had U dan geschreven dat het hoe langer hoe minder op aardbeien eten in de lente begon te gelijken, nu dat is dan ook zoo, mocht ik in herhaling vervallen vergeef het mij, maar ik weet niet of ik U al precies geschreven heb wat ik te Amsterdam ondervond.
Ik ging daar dan heen, denkende wie weet of het ,,neen, nooit nimmer'' niet aan 't ontdooien is, het is zulk zacht weer.
En op een zekeren avond dus scharrelde ik de Keizersgracht langs, zoekende waar het huis was, en vond het dan ook. En ik belde natuurlijk aan en hoorde de familie was nog aan tafel. Maar toen hoorde ik, ik kon wel binnenkomen. Maar daar waren ze allen, behalve K. En ze hadden elk een bord voor zich maar er was geen bord te veel, deze kleine bijzonderheid viel mij in 't oog. Men wilde mij in den waan brengen dat K. er niet was en had haar bord weggenomen, doch ik wist dat zij er was, ik vond dat zoo iets van een comedie of spelletje. Na eenigen tijd vroeg ik: (na een paar gewone praatjes en goedendag zeggen)

,,maar waar is K.''? Toen repeteerde Oom S. mijn vraag, zeggende tot zijn vrouw: moeder waar is K.? En moeder de vrouw zeide: ,,K. is uit''. En toen vroeg ik voorloopig niet verder, en praatte wat over de tentoonstelling op Arti enz. Nu maar na 't eten verdwenen de anderen, en Oom S. en deszelfs eega en de onderhavige persoon bleven alleen en zetten zich in postuur. Oom S. nam het woord als priester en vader, en zei dat hij juist een onderhavigen brief had zullen sturen aan den onderhavigen persoon, en hij zou dien brief voorlezen. — Evenwel vroeg ik eerst opnieuw: ,,waar is K.''? (want ik wist dat ze in stad was). Toen zegt Oom S.: ,,K. heeft het huis verlaten zoodra zij hoorde dat gij daar waart''. Nu ken ik sommige dingen in haar, en ik moet U verklaren dat ik toen niet wist, en nu nog niet weet met zekerheid, of haar koelheid en ruwheid een goed of een slecht teeken is. Zooveel weet ik, dat ik haar nooit tegen een ander dan mij zoo schijnbaar of werkelijk koel, en bar, en ruw heb gezien. Ik zei dus daar niet veel op, en bleef dood kalm.

Laat mij dien brief maar eens hooren, zei ik, of niet hooren, 't kan me anders niet veel schelen.

Toen kwam het epistel. Het geschrift was weleerwaard en zeer geleerd, er stond eigenlijk niets in dan dat ik verzocht werd mijn correspondentie te staken, en den raad werd mij gegeven energieke pogingen in 't werk te stellen om de zaak uit mijn hoofd te zetten. Eindelijk was de lezing van den brief uit, ik had net een gevoel of ik in de kerk den dominee, na wat op en neer steigeren met zijn stem, amen hoorde zeggen, het liet me even koel als een gewone preek.

En toen begon ik, en zei zoo bedaard en beleefd als ik kon, nu ja op deze wijze had ik al erg dikwijls hooren redeneeren, — maar nu verder — et après ça? Maar toen keek Oom S. op, ja hij scheen eenigszins in consternatie, dat ik niet ten volle overtuigd was dat de uiterste grens van het menschelijk denk- en gevoelsvermogen daar eindigde. Er was dan volgens hem geen ,,et après ça'' meer mogelijk. Zoo gingen we door, en nu en dan kwam er een woordje van tante M. bij, en ik werd wat warm en ik sloeg maar eens door. En oom S. sloeg ook door, zoover als een dominee door slaan kan. En ofschoon hij niet precies zei ,,god verdom je'' zoo zou toch een ander dan een dominee in de stemming van Oom S. zich zoo hebben uitgedrukt.

Maar gij weet dat en van Pa en van Oom S. ik op mijn manier

houd, en ik laveerde wat, en heb wat gegeven en genomen, zoodat op 't eind van den avond zij mij zeiden, dat als ik bij hen logeeren wilde ik het doen kon, toen zei ik: dank je wel, als K. het huis uitloopt als ik kom, dan vind ik dat niet het moment om hier te logeeren, ik ga naar mijn logement. En toen vroegen ze: waar logeert ge? ik zei, ik weet het nog niet, en toen stonden Oom en Tante er op, ze zouden me dan zelf naar een goed en goedkoop logement brengen. En och heer! die twee oudjes gingen met me mee door de koude, mistige, slikkerige straten, en werkelijk ze wezen me een heel goed logement en zeer goedkoop. Ik wou volstrekt niet dat ze meegingen en zij wilden volstrekt 't mij wijzen.

En zie ik vond daar iets menschelijks in, en 't bracht me tot kalmte. Nog twee dagen bleef ik te Amsterdam, en ik sprak nog verder met Oom S., maar K. heb ik niet gezien, die verdonkeremaande zich telkens. En ik zei dat zij wel moesten weten, dat ofschoon zij wilden dat ik de zaak als uit en geëindigd zou beschouwen, ik voor mij dat niet doen kon. En dan zeiden zij daarop voortdurend en onwrikbaar: ,,Later zou ik dat wel beter leeren inzien''.

Ik las dezer dagen Michelet: La femme, la religion et le prêtre. Boeken zooals dat, zijn vol van de werkelijkheid, doch wat is werkelijker dan de werkelijkheid zelve en waarin is meer leven dan in het leven zelf? En wij, die dan ons best doen om te leven, waarom leven we niet nog veel meer!

Ik liep met mijn ziel onder den arm die drie dagen te Amsterdam, ik voelde me verdomd beroerd, en die halve vriendelijkheid van Oom en Tante en al die redenaties, ik vond ze zoo zwaar op de hand. Totdat ik eindelijk mij zelven zwaar op de hand begon te vinden, en tot me zelf zei: zoudt ge soms weer melankoliek willen worden?

En toen zei ik tot mijzelf: laat je toch niet overdonderen. En dat was dus op een Zondagmorgen dat ik voor 't laatst naar Oom S. toeging en zei: hoor eens waarde Oom, als K. een engel was, dan zou ze me te hoog zijn, en 'k geloof niet ik op een Engel verliefd zou blijven. Was ze een duivel, ik zou niet met haar te maken willen hebben. In 't onderhavige geval zie ik in haar een echte vrouw, met vrouwelijke passies en grillen, en ik houd enorm veel van haar, en dat is nu eenmaal zoo en ik ben daar blij om. Zoolang zij geen Engel of Duivel wordt, dan is 't onderhavige

geval niet uit. En Oom S. wou daar niet heel veel op zeggen en sprak zelf over vrouwelijke passies, ik weet niet recht wat hij zeide er van, en toen ging hij naar de kerk. Geen wonder dat men aldaar verstokt en versteent, ik weet dat door eigen ervaring. En dus wat betreft uw onderhavige broeder, die wilde zich niet laten overdonderen, maar dat neemt niet weg dat hij een gevoel had van overdondering, een gevoel net alsof hij te lang tegen zoo'n kouden, harden, gewitten kerkmuur had gestaan. En ja, zal ik nu nog verder vertellen kerel, 't is wat gewaagd om realist te blijven, maar Theo, Theo ge zijt toch zelf ook realist, och verdraag mijn realisme! Ik zeide U, desnoods zijn mijn geheimen geen geheimen, nu ik neem dat woord niet terug, denk van mij wat ge wilt, en of gij goed of niet goed vindt wat ik deed, doet er minder toe.

Ik ga voort — van Amsterdam ging ik eens naar Haarlem en zat heel gezellig bij ons lief zusje Willemien, en ik wandelde met haar, en 's avonds ging ik naar 's Hage en ik kwam om een uur of zeven bij Mauve te land.

En ik zei: hoor eens Mauve, gij zoudt naar Etten zijn gekomen en zoudt beproefd hebben me min of meer in te wijden in de mysteriën van het palet, maar ik dacht, dat zou zoo maar niet in een paar dagen gaan, nu kom ik dus bij U, en als ge 't goed vindt blijf ik een week of vier, of een week of zes, of zoo lang en zoo kort als ge wilt, en dan moeten we eens zien wat we doen kunnen. 't Is erg brutaal van me om zooveel van U te vragen, doch enfin j'ai l'épée dans les reins. Nu, toen zei Mauve: hebt ge wat bij U? Jawel, hier zijn een paar studies, en toen zei hij mij daar veel goeds van, veel te veel, maar tegelijk ook aanmerkingen, veel te weinig. Nu en den volgenden dag stelden wij een stilleven en hij begon met te zeggen, zoo moet ge nu je palet vasthouden. En sedert maakte ik eenige geschilderde studies en toen later twee aquarellen.

Dat nu is 't résumé van 't werken, doch het werken met de handen en het hoofd is 't heele leven niet.

Er bleef mij steeds een verkoeling in merg en been zitten n.l. in 't merg en been van mijn ziel, door den voornoemden denkbeeldigen of ondenkbeeldigen kerkmuur. En ik wilde door dat fatale gevoel mij niet laten overdonderen zei ik dan. Toen dacht ik bij mezelf: ik zou wel eens bij een vrouw willen zijn, ik kan niet leven zonder liefde, zonder vrouw. Ik zou geen dubbeltje geven

om 't leven, als er niet iets oneindigs was, iets dieps, iets werkelijks. Maar zei ik tot mij zelven daarop, gij zegt ,,zij en geen ander'' en zoudt gij naar eene vrouw toegaan, maar dat is immers onredelijk, dat is immers tegen de logica. En mijn antwoord daarop was: wie is de baas, de logica of ik, is de logica voor mij of ben ik voor de logica, en is er geen rede en geen verstand in mijn onredelijkheid of mijn onverstand? En hetzij ik recht of onrecht handel, ik kan niet anders, die verdomde muur is mij te koud, ik zoek een vrouw, ik kan, ik mag, ik wil niet leven zonder liefde. Ik ben maar een mensch en wel een mensch met hartstochten, ik moet naar een vrouw, anders bevries ik, of versteen, of enfin ben overdonderd. Ik had in de gegevenen echter veel strijd in mijzelven, en in dien strijd had de overhand sommige dingen die ik omtrent physiek en hygiëne geloof, en zoo min of meer weet door bittere ervaring. Het is niet ongestraft dat men al te lang zonder vrouw zou leven. En ik geloof niet dat 't geen sommigen God en anderen het opperwezen, en anderen de natuur noemen, onredelijk en meedoogenloos is, en in één woord, ik kwam tot de conclusie: ik wil eens kijken of ik geen vrouw kan vinden.

En och heer, ik zocht zoo heel ver niet. Ik vond een vrouw, lang niet jong, lang niet mooi, met niets bijzonders als ge wilt, maar ge zijt misschien min of meer nieuwsgierig. Zij was nog al groot en sterk gebouwd, zij had niet precies dameshanden zooals K., maar die van een die veel werkt. Maar zij was niet grof en niet gemeen, en had iets erg vrouwelijks. Zij had iets van een leuke figuur van Chardin of Frère of misschien Jan Steen. Enfin 't geen de Franschen noemen ,,une ouvrière''. Zij had veel zorg gehad, dat kon men zien, en het leven was er over heen gegaan, och niets gedistingueerds, niets buitengewoons, niets onalledaags. Toute, à tout âge, si elle aime et si elle est bonne, peut donner à l'homme non l'infini du moment, mais le moment de l'infini. Theo voor mij heeft dat je ne sais quoi van verwelking, dat waar het leven over heen is gegaan, zoo oneindig veel charme. Ah zij had voor mij een charme, ik zag in haar desnoods iets van Feyen Perrin, van Perrugino. Zie ik ben niet precies zoo onschuldig als een bec blanc of veel minder als een kind in de wieg. 't Is niet voor 't eerst dat ik geen weerstand kon bieden aan dat gevoel van genegenheid, bepaald genegenheid en liefde voor die vrouwen, die de dominees zoo verdommen en uit de hoogte vanaf

den preekstoel veroordeelen en verachten. Ik verdom ze niet, ik veroordeel ze niet, ik veracht ze niet. Zie ik ben haast dertig jaar en zoudt ge denken, dat ik nooit de behoefte aan liefde gevoeld heb?
K. is nog ouder dan ik, zij heeft ook liefde achter zich, maar juist daarom is zij mij liever. Zij is niet onwetend maar ik ook niet. Wil zij teren op eene oude liefde en wil zij niet van nieuwe weten, dat is haar zaak, en naarmate zij dat volhoudt en mij ontwijkt, kan ik maar niet mijn energie en mijn geestkracht in den doofpot doen om harentwil. Neen ik wil dat niet, ik heb haar lief, maar om harentwil wil ik niet bevriezen en mijn geest verlammen. En de prikkel, de vonk vuur, die wij noodig hebben, dat is liefde en niet precies mystieke liefde.
Die vrouw heeft mij niet afgezet — och wie al die zusjes beschouwt als afzetsters heeft het zoo mis, en dringt zoo weinig door.
Die vrouw is goed voor mij geweest, erg goed, erg best, erg lief, op welke manier dat zal ik aan mijn broer Theo zelf maar niet oververtellen, omdat ik mijn broer Theo verdenk daar zelf wel eens iets van ondervonden te hebben. — Tant mieux pour lui. Hebben we veel verteerd samen? Neen, want ik had niet veel, en ik zei haar: hoor eens, gij en ik behoeven ons niet dronken te drinken om wat voor elkaar te voelen, steek gij maar in uw zak, wat ik missen kan. En ik wou dat ik meer had kunnen missen, want zij was het waard.
En we hebben gepraat over allerlei, over haar leven, over haar zorg, over haar misère, over haar gezondheid, en ik had met haar een prettiger gesprek dan b.v. met mijn geleerden professoralen neef.
Nu heb ik U dit een en ander verteld, eigenlijk ook omdat ge hoop ik zien zult dat ik, ofschoon misschien eenig sentiment hebbende, niet sentimenteel wil zijn op onzinnige wijs. Dat ik quand bien même wat levenswarmte wil houden, en mijn geest helder, en mijn gestel gezond om te kunnen werken. En dat ik de liefde voor K. zoo opvat, dat ik om harentwil niet met melankolie aan 't werk wil tijgen, of mij van stuk laten brengen. De dominees noemen ons zondaars, in zonde ontvangen en geboren, bah! wat vind ik dat verdomde nonsens. Is het *zonde* lief te hebben, behoefte aan liefde te hebben, zonder liefde het niet te kunnen uithouden? Ik vind een leven zonder liefde een zondigen toestand en een onzedelijken toestand.

Als ik ergens berouw van heb, dan is het, dat ik vroeger een tijd gehad heb, dat ik mij door mystieke en theologische diepzinnigheden heb laten verleiden om mij te veel in mijzelf terug te trekken. Daar ben ik van teruggekomen langzamerhand. Als ge 's morgens wakker wordt en ge zijt niet alleen, en ge ziet daar in de schemering een medemenschje, dat maakt de wereld zooveel gezelliger. Veel gezelliger dan stichtelijke dagboeken en gewitte kerkmuren, waarop de dominees verliefd zijn. Het was een stemmig eenvoudig kamertje waar zij woonde, met een grijs stillen toon, door het effen behangsel, en toch warm als een schilderij van Chardin; een houten vloer met een mat en een brok oud donkerrood kleed, eene gewone keukenkachel, een latafel, een groot doodeenvoudig bed, enfin het interieur van een echte ouvrière. Ze moest den volgenden dag aan de waschtobbe staan. Juist, heel goed, met een paars jak en een zwarte rok had ik haar even charmant gevonden, als nu in een japon van bruin of roodgrijs. En ze was niet jong meer, misschien even oud als K. — en ze had een kind, ja het leven was er over heen gegaan en haar jeugd was weg, weg? — il n'y a point de vieille femme. Ah en ze was sterk en gezond — en toch niet ruw, niet gemeen. Zij die zoo vreeselijk aan distinctie hechten, kunnen zij altijd daarom ook onderscheiden wat gedistingueerd is? Och heer! de lui zoeken het soms in de hoogte en soms in de diepte als 't vlak bij is, ik ook nu en dan.

Ik ben blij dat ik deed wat ik deed, omdat ik vind dat geen reden ter wereld mij van mijn werk moet afhouden, of oorzaak zijn dat ik mijn opgewektheid verlies.

Als ik aan K. denk, ja dan zeg ik nog ,,zij en geen ander'' maar die vrouwen die door de dominees veroordeeld en vervloekt worden, 't is niet sedert gisteren dat ik hart voor hen heb, zij hebben zelfs betrekkelijk oudere liefde van me dan K.

Als ik dikwijls moederziel alleen met mijn ziel onder den arm, half ziek en in de misère, zonder geld in mijn zak op de straat liep, dan keek ik hen na en benijdde de menschen die met haar mee konden gaan, en ik had een gevoel als ware die arme meiden mijn zusters wat omstandigheden en levenservaring betrof. En zie dat is een oud gevoel in mij en zit heel diep. Ik heb als jongen zelfs soms met een oneindige sympathie en respect zelfs opgezien naar een half verwelkt vrouwengelaat, waar het op geschreven

stond als 't ware: hier is het leven in werkelijkheid overheen gegaan.
Maar mijn gevoel voor K. is gansch nieuw en iets heel anders. Sans le savoir zit zij in een soort gevangenis, zij is ook arm en kan niet alles doen en laten wat zij wil, en zie zij heeft een soort resignatie en ik geloof dat dikwijls de jesuitismen van dominees en devote dames meer impressie op haar maken dan op mij, jesuitismen, die nu eenmaal juist omdat ik eenige dessous de cartes heb leeren kennen, geen vat meer op mij hebben, maar zij hecht er aan en zou het niet kunnen verdragen dat het systeem van resignatie, en zonde, en God en weet ik wat meer, ijdelheid bleek te zijn.
En 't komt geloof ik niet bij haar op, dat God eigenlijk misschien pas begint, als we dat woord zeggen, waarmee Multatuli zijn Gebed van een Onwetende besluit: ,,o God, daar is geen God''. Zie die God van de dominees, ik vind hem zoo dood als een pier. Maar ben ik daarom een atheïst? De dominees beschouwen me zoo — que soit — maar zie ik heb lief, en hoe zou ik liefde kunnen voelen als ik zelf niet leefde, en anderen niet leefden, en als we dan leven, daar is iets wonders in. Noem nu dat God, of de menschelijke natuur, of wat ge wilt, maar er is een zeker iets, dat ik niet definieeren kan in een systeem, ofschoon het erg levend en werkelijk is, en zie dat is nu God of net zoo goed als God.
En och heer ik heb K. lief om duizend redenen, maar juist omdat ik in het leven en in iets werkelijks geloof, word ik niet abstract meer als vroeger, toen ik ook ten opzichte van God en godsdienst gedachten had zoo plus minus dergelijk als K. nu schijnt te hebben. Ik geef haar niet op, maar die crisis van zielstrijd waarin zij mogelijk is, moet zijn tijd hebben, en daar kan ik geduld mee hebben, en niets van wat zij nu zegt of doet, maakt mij boos. Maar gedurende dat hechten en zich vastklampen van haar aan dat oude, moet ik werken en mijn geest helder houden voor 't schilderen en teekenen en zaken. Dus ik heb gedaan wat ik gedaan heb, uit behoefte aan levenswarmte en met het oog op hygiëne. Ik vertel U dit een en ander ook daarom, dat ge niet weer opnieuw omtrent me gedachten zoudt krijgen van dat ik in een melankolieke, of abstracte diepzinnige stemming was. Integendeel ik zit meestal te scharrelen in en te denken aan verf, aquarellen maken, atelier zoeken etc. etc.
Kerel als ik eens een geschikt atelier vond!

Nu mijn brief is lang geworden, enfin. —
Ik wou soms wel dat de drie maanden tusschen nu en dat ik weer naar Mauve ga al om waren. Maar zooals ze zijn zullen ze wel goeds hebben! Schrijf gij me echter eens nu en dan, komt ge soms van den winter nog eens?
En hoor eens hier, het huren van 't atelier etc. dat doe ik of doe het niet naarmate van 't geen Mauve ervan vindt, ik stuur hem dien plattegrond volgens afspraak, en misschien komt hij dan zelf eens kijken desnoods. Maar daar moet Pa buiten blijven, Pa is niet de man om in artistieke zaken gemengd te worden. En hoe minder of ik in zaken met Pa te maken heb, hoe beter ik het met Pa zal kunnen vinden. maar ik moet in veel dingen vrij en onafhankelijk zijn. Dat spreekt van zelf.
Ik huiver soms als ik aan K. denk en haar zich zie verdiepen in haar verleden en zich vastklampen aan oude doode begrippen. Daar is iets fataals in en och zij zou er niet op verminderen als zij veranderde van gezindheid. Ik acht het bepaald mogelijk dat er reactie bij haar komt, er zit zooveel gezonds en pittigs in haar. — En dus in Maart ga ik weer naar 's Hage en ook weer eens naar Amsterdam. Maar toen ik Amsterdam dezen keer verliet, toen zei ik toch tot mij zelf: in geen geval moogt ge melankoliek worden, en je laten overdonderen, zoodat het werken er onder lijdt, juist nu dat begint te vlotten. Aardbeien eten in de lente, ja dat is in het leven, maar dat is maar een kort moment van 't jaar, en nu zijn we er ver vandaan. En gij zoudt me benijden om dit of dat? Och kerel neen, want hetgeen ik zoek is voor allen te vinden, voor U zelfs misschien eerder dan voor mij. En och in veel dingen ben ik zoo achterlijk en bekrompen, wist ik maar precies waar het zat en hoe ik 't moest aanleggen om het te verbeteren, maar wij zien helaas dikwijls niet de balken in ons eigen oog. Schrijf mij maar eens spoedig en in mijn brieven moet ge maar 't kaf van 't koren scheiden, is er iets goeds soms in, iets waars, tant mieux, maar er is natuurlijk veel in dat onjuist is, min of meer overdreven misschien, zonder dat ik mij dat altijd bewust ben. Ik ben waarachtig geen geleerde, en ik ben zoo verbazend onwetend, och net als veel anderen en meer dan anderen zelfs, maar dat kan ik zelf niet peilen, en veel minder dan mij zelf kan ik anderen peilen, en tast dikwijls mis. Maar al dwalende vinden wij toch soms 't spoor, en il y a du bon en tout mouvement, (à propos ik hoorde dat Jules Breton toevallig zeggen, en heb dat gezegde van hem onthouden). Zeg eens,

hebt ge ooit Mauve hooren preeken?? ik heb hem verschillende dominees hooren nadoen — eens heeft hij gepreekt over de schuit van Petrus (de preek was verdeeld in 3 stukken, 1e zou hij die schuit gekregen of geërfd hebben, 2e zou hij ze bij gedeelten of aandeelen zich aangeschaft hebben, 3e zou hij ze (schrikwekkende gedachte) gestolen hebben)? Dan preekte hij verder over ,,de goede intentiën des Heeren'' en over ,,den Tigris en den Eufraat''. En toen deed hij Pater Bernhard na: God — God is almachtig — hij heeft de zee gemaakt, hij heeft de aarde gemaakt, en de lucht, en de sterren, en de zon, en de maan, hij kan alles — alles — alles toch — neen Hij is niet almachtig, er is één ding dat Hij niet kan. Wat is dat ding dat God almachtig niet doen kan?
God almachtig kan geen zondaar verstooten.....
Nu adieu Theo, schrijf maar eens spoedig, in gedachten een handdruk en geloof me

t. à t. Vincent.

165

Waarde Theo,
Daar Pa en Moe schrijven voeg ik er een woordje bij, doch hoop U binnenkort meer uitvoerig te schrijven n.l. dan wanneer Mauve, die dezer dagen te Prinsenhage en ook naar hier komt, er zal geweest zijn. Gij moet weten Theo dat Mauve mij heeft gestuurd een schilderkist met verf, penseelen, palet, tempermes, olie, terpentijn, enfin met al het noodige. Zoodat het er nu door is dat ik ook aan 't schilderen zal tijgen, en ik ben er maar blij om dat het daartoe gekomen is.
Wel dezen laatsten tijd heb ik heel wat geteekend, vooral van figuurstudies. Als gij die nu zaagt, zoudt ge wel merken welken weg ik uitga.
Natuurlijk ben ik zeer verlangend om te hooren, wat Mauve mij nu verder zeggen zal.
Heb dezer dagen ook eens kinderen geteekend en dat is mij erg goed bevallen.
Het is dezer dagen buiten prachtig van kleur en toon; juist als ik wat licht krijg in 't schilderen, zal ik er eenmaal toe komen om iets daarvan uit te drukken, doch wij moeten voet bij stuk houden, en nu ik aan 't figuurteekenen ben zet ik dat door, totdat ik een eind verder ben, en als ik buiten werk, dan is 't om boomstudies te maken, doch eigenlijk de boomen beschouwende

alsof het figuren waren. Ik bedoel ze vooral beschouwende met het oog op den contour, de proportie en hoe ze in elkaar zitten. Dat is het eerste waar men mede te maken heeft. Daarna komt het modelleeren en de kleur en de omgeving en juist over die kwestie moet ik 't eens met Mauve hebben.
Maar Theo ik ben toch zoo blij met mijn schilderkist en 't is beter dunkt mij, dat ik die nu pas in handen krijg na reeds minstens een jaar geteekend te hebben uitsluitend, dan dat ik er onmiddellijk mee begonnen was. Mij dunkt dat zult ge wel met mij eens zijn.
Nu heb ik in mijn vorigen brief nog vergeten U te zeggen, dat ik het toch zoo best vind, dat gij eens naar Londen zult gaan. Minder gaarne zou ik er U voor goed zien heentrekken, doch het is nu erg best gij er eens mede zult kennis maken.
Maar op den duur zoudt ge er geloof ik niet aarden, althans 't wordt mij hoe langer hoe duidelijker, dat mij aangaande ik er toch eigenlijk niet in mijn element was.
Hier in Holland voel ik mij toch veel meer thuis, ja ik geloof dat ik weer door en door een Hollander zal worden, en vindt ge niet dat dat eigenlijk het meest raisonnable is? Ik denk dat ik weer geheel en al Hollander zal worden, zoowel in karakter als ook in manier van doen, wat teekenen en schilderen betreft. Evenwel geloof ik dat het mij nog wel te stade zal komen dat ik ook een tijd buitenlands ben geweest, en daar een en ander heb gezien, wat niet overbodig is te kennen. Als gij te Londen komt zou ik wel graag hebben gij mijn oude kameraads George Read en Richardson eens hartelijk voor mij wildet groeten.
Den Heer Obach ontmoette ik dezen zomer te 's Hage.
George Read is als ge wilt een erg gewoon mensch in zoover dat hij misschien niet, 't zij in zaken, 't zij in kennis zich bizonder onderscheidt, doch als mensch en karakter, als men hem wat intiem kent, is er geen trouwer, geen hartelijker, geen fijngevoeliger kerel dan hij. Hij is zoo leuk en zoo geestig, en zoo bijdehand in het huiselijk leven, dat in dat opzicht hij veel waard is als vriend. Als ik kiezen mocht wie ik 't liefst weer eens terug zou zien van degenen, die ik in Engeland heb leeren kennen, dan zou het geloof ik bepaald George Read zijn. Daarom moet ge als ge mij een plezier wilt doen, eens een praatje met hem maken, en hem eens zeggen dat ik hoop wij onze kennis van vroeger eens zullen vernieuwen, en dat ik hem eens schrijven zal.

Dat denk ik echter eerst te doen nadat ge hem zult gesproken hebben, en nadat ik aan 't schilderen ben.
Want Theo met dat schilderen begint mijn carrière, vindt ge 't ook niet goed 't maar zoo te beschouwen?
En nu gegroet, ontvang een handdruk in gedachten en geloof mij

t. à. t. Vincent.

DEN HAAG

DECEMBER 1881 – SEPTEMBER 1883

166

Waarde Theo, den Haag Donderdagavond.
Ontvang mijn dank voor Uw brief en het ingeslotene. Ik was te Etten terug toen ik Uw brief ontving, zooals ik u schreef volgens overleg met Mauve. Maar nu ziet ge ben ik toch weer te 's Hage terug. Op Kerstmis had ik nogal een heftige scène met Pa, en het liep zoo hoog dat Pa zei 't beter was ik 't huis maar zou verlaten. Nu, het werd zoo gedecideerd gezegd dat ik nog denzelfden dag werkelijk vertrok.
Het kwam eigenlijk aan doordat ik niet naar de kerk ging, en ook zeide dat als het naar de kerk gaan iets gedwongens was, en ik naar de kerk *moest*, ik er zeer zeker zelfs niet meer uit beleefdheid zou heengaan, zooals ik dezen heelen tijd dat ik te Etten was, vrij geregeld deed. Maar ach eigenlijk zit er veel meer achter, o. a. de heele geschiedenis van 't geen dezen zomer voorviel tusschen K. en mij.
Ik was zoo driftig als ik me niet herinner ooit in mijn leven geweest te zijn, en ik heb ronduit gezegd dat ik het heele systeem van dien godsdienst afschuwelijk vond, en juist omdat gedurende een miserabelen tijd van mijn leven, ik mij te veel in die dingen verdiept heb, er niets meer mee wil te maken hebben, en mij er voor wachten moet, als voor iets fataals.
Ben ik *te* driftig *te* heftig geweest — het zij zoo — maar al ware dat eens het geval, dan is 't nu meteen voor goed uit ook.
Ik ging naar Mauve terug en zei: hoor eens Mauve, te Etten kan 't niet gaan, en ik moet ergens anders, liefst hier, gaan wonen. Nu zei Mauve, dan maar hier. En dus ik heb hier een atelier gehuurd n.l. een kamer en alkoof, die er voor geschikt te maken zijn, goedkoop genoeg, even buiten de stad op den Schenkweg, een minuut of 10 achter Mauve.
Pa zei me als ik geld noodig had wilde hij desnoods 't mij voor-

schieten, maar dat kan nu niet meer, ik moet geheel en al onafhankelijk blijven van Pa. Hoe? ik weet het nog niet, maar Mauve wil me wat helpen desnoods, en ik hoop en vertrouw gij, en natuurlijk ik zal werken en mij moeite geven zooveel ik kan om wat te verdienen.
Ik zit er nu voor, en we zijn eenmaal in het schuitje. Op een ongemakkelijk moment, maar qu'y faire?
Ik moet wat eenvoudige meubels hebben en bovendien al mijn uitgaven voor teeken- en schildersbehoeften worden er niet minder op.
Ook moet ik probeeren me wat beter te kleeden.
't Is gewaagd, en eene kwestie van er op of er onder. Maar 't moest er toch ééns toe komen dat ik me installeerde, dus wat wil ik, het is nu sneller gegaan dan ik verwacht had. Wat betreft de verhouding tusschen Pa en mij, dat zal zich zoo heel spoedig niet redresseeren. Het verschil van denk- en zienswijs is al te groot. — Ik moet een kwaden tijd door en het water komt hoog, misschien tot aan de lippen, en misschien nog hooger, wat weet ik daar vooruit van? Maar ik zal mijn strijd strijden, en mijn leven duur verkoopen, en probeeren 't te winnen en er boven op te komen. — Tegen 1 Januari betrek ik het atelier. Ik zal wat betreft meubels het allereenvoudigste nemen, een houten tafel, een paar stoelen. Voor bed zou ik tevreden zijn met een wollen deken en den grond. Maar Mauve wil, dat ik toch een bed zal nemen, en wil 't me desnoods voorschieten.
Ge begrijpt, ik zit nu verbazend in de zorg en voorzie veel tobberij. Maar 't is me toch een rust, dat ik zóóver gegaan ben dat ik niet meer terug kan, en dat, ofschoon de weg moeilijk te bewandelen is, mijn weg nu duidelijk genoeg zich afteekent.
Het spreekt vanzelf dat ik U vraag Theo, als gij het kunt doen, stuur mij dan nu en dan wat gij kunt zonder Uzelven in de penarie te helpen. En in de gegevenen stuur 't liever aan mij dan dat ge 't aan anderen zoudt geven. Want als het mogelijk is, moeten we Mauve er niet in mengen wat 't finantiëele aangaat. Het is al onwaardeerbaar veel waard dat hij mij op artistiek gebied met zijn raad en daad bijstaat. Hij staat er echter op, ik moet b.v. een bed en een paar meubels nemen, en zegt ik zal 't je voorschieten desnoods. Want volgens hem moet ik *quand-même* toch ook goed voor den dag komen wat kleeren betreft, en het niet zoeken in al te veel zich bekrimpen.

Ik schrijf U spoedig wel meer. *Ik wil het niet als een ongeluk beschouwen*, dat het zoo geloopen is, integendeel ondanks allerlei emotie voel ik toch een zekere kalmte. There is safety in the midst of danger. Wat zou het leven zijn als we niet wat durfden aanpakken!
Ik heb overal rondgeloopen om dat atelier te vinden, zoowel in stad als op Scheveningen.
Scheveningen is horrible duur. Dit atelier kost maar f 7 per maand, maar de meubels maken het moeilijk. Toch heeft men een eigen gedoente dan loopt dat ook niet meer weg, en heeft men meer vastigheid onder de voeten.
Het licht is van 't Zuiden zoo ongeveer, maar het raam is groot en hoog, en ik hoop het er over eenigen tijd wat aardig zal uitzien.
Ge kunt denken dat ik mij zeer geanimeerd gevoel. Hoe zal het over een jaar zijn met mijn werk? Kon ik maar uitdrukken, wat ik voel. Nu Mauve begrijpt daar alles van, en hij wil me zooveel technische wenken geven als hij kan, — 't geen waarvan mijn hoofd en hart vol is, dat moet er uit komen, in teekeningen of schilderijen.
Mauve zelf is druk bezig aan een groot schilderij van een pink, die met paarden tegen de duinen opgesleept wordt. Ik vind het heerlijk te 's Hage te zijn, en ik vind hier zoo oneindig veel moois, en ik moet daarvan iets zoeken weer te geven.
à Dieu kerel, ontvang een handdruk in gedachten en schrijf spoedig. Geloof me t. à t. Vincent.

Veel groeten van M. en Jet.
Ik heb nog een beetje geld, maar hoe lang zal ik er mee kunnen rondkomen? Tot 1 Januari moet ik in 't logement blijven!
Adresseer Uw brieven maar adres: A. Mauve Uileboomen 198, ik kom daar toch bijna dagelijks.

167

Beste broer, (Januari 1882.)
Even kom ik je gelukwenschen met het nieuwe jaar, moge het in alle opzichten een goed jaar voor je zijn, en egoïstisch voeg ik er bij, voor mij ook.
Nu mij aangaande, 't zal je misschien niet onaangenaam zijn te vernemen dat ik me heb geïnstalleerd in een eigen atelier. Een kamer en alkoof, het licht is helder genoeg want het raam is

groot, dubbel zoo groot als een gewoon venster, maar 't is zoo ongeveer op 't Zuiden. Meubels heb ik in den echten ,,rijksveld-wachtersstijl'' zooals gij zegt, genomen, maar ik geloof dat de mijne meer direct van dat allooi zijn dan de Uwe, ofschoon gij het woord hebt uitgedacht. (Ik heb b.v. echte keukenstoelen en een echte stevige keukentafel).
Mauve heeft me wat voorgeschoten — f 100, om het te huren en te meubileeren, en om het raam en licht in orde te maken. Dat is me wel een zekere zorg, ge zult dit begrijpen, maar enfin 't is de eenige soliede manier, en op den duur is 't veel goedkooper een eigen gedoentetje te hebben, dan altijd maar weer geld voor een quasi gemeubileerde kamer te geven.
Nu, ik heb heel wat gescharrel gehad voor ik het vond, en voor ik de meubels zóó schikken kon dat het met 't geen ik had, er voor uit kwam.
Maar nu kerel heb ik een echt eigen atelier en ben er erg mee in mijn schik.
Ik had niet durven hopen, dat het reeds zoo spoedig zoo zou loopen, maar nu vind ik het best, en gij ook hoop ik.
Hoor eens, ge weet er alles van, mijn uitgaven zullen wat meer zijn dan te Etten, maar laat ons zien er flink door te scharrelen. Mauve geeft veel hoop dat ik spoedig aan 't verdienen zal raken. En nu ik in een eigen atelier zit, zal dit allicht een niet ongunstige indruk maken op sommige personen, die tot nu toe dachten dat ik zoo maar wat liefhebberde, rentenierde, of lanterfantte. Ik hoop dat gij dezer dagen me wat zult kunnen zenden. Als ik iets hoog noodig had, en ik vroeg het aan Mauve, hij zou 't mij niet weigeren, maar hij heeft nu voorloopig waarachtig genoeg gedaan.
Het overkomt ieder mensch zoo eens in zijn leven dat hij zich eens installeeren moet, en ofschoon ik aanvankelijk tegen het gevoel van schuld opzag, ik voel toch, dat het zoo beter is.
Het plan is, dat ik geregeld naar model blijf werken, dat is duur en toch is het 't goedkoopste.
De Bock valt me niet mee op den duur, er is iets van een te zwakke ruggegraat in hem en hij wordt kwaad als men hem sommige dingen zegt, die toch maar 't a b c zijn. Hij heeft gevoel voor landschap, hij weet er een soort charme soms in te brengen (o.a. in een groot schilderij, dat hij nu onder handen heeft) maar ik vind toch geen houvast aan hem. Het is te vaag en te ijl — du coton

filé trop fin. Zijn schilderijen zijn een schaduw van een impressie, en die impressie is mijns inziens ternauwernood de moeite waard om zoo dikwijls gerepeteerd te worden.
Ik zal niet heel druk omgaan met de schilders. Mauve vind ik iederen dag knapper en degelijker en wat wil ik meer? Theo ik zal me evenwel een beetje beter moeten gaan kleeden nu. Ik weet nu zoo de directie die ik uit moet, en kan daar rond voor uitkomen, ik zal dus den omgang met menschen niet vermijden, -- ook niet erg de lui achtervolgen. Mauve en Jet laten u groeten. à Dieu ik heb nog een boel te doen. Geloof me

t. à t. Vincent.

168

Beste broer,
Zeg eens Theo hoe heb ik het met U?
Ge hebt toch zeker mijn laatste schrijven ontvangen, waarin ik U een en ander mededeelde omtrent hetgeen thuis voorviel, en hoe dat tengevolge had, dat ik het huis verliet en terugging naar 's Hage en nu hier in mijn eigen atelier zit, adres: *Schenkweg* No. 138 (nabij station Rijnspoor).
Gij weet, Mauve hielp me om mij te installeeren, doch ik zit voor allerlei onkosten nog en ik heb waarachtig sinds een dag of wat geen cent meer in mijn zak. Nu had ik er natuurlijk zoo zeker op gerekend, dat gij althans nu voor de maand Januari de frs 100 mij zoudt gezonden hebben.
Maar tot heden ontving ik niets, zelfs geen schrijven van U. Het beroerdste is ik kan onmogelijk met model werken voor ik weer wat in mijn zak heb, en ik kan dus haast niets uitvoeren, het weêr is te slecht om buiten te zitten, ofschoon ik het herhaaldelijk beproefd heb.
Het gaat mij best, maar de laatste dagen ben ik flauw van spanning. Ik heb naar modellen gezocht en weet er een paar, doch ik kan ze niet nemen.
Ik ben vandaag uit desperatie bij Goupil geweest, want overeenkomstig 't geen gij schreeft, wilde ik in godsnaam Tersteeg vragen mij wat voor te schieten. Doch Tersteeg was net voor een paar dagen uit de stad gegaan.
Tegenover Mauve moet ik mij ook goed houden, Mauve heeft waarachtig reeds genoeg gedaan.
Tersteeg had mij beloofd eens te komen kijken, doch hij is er nog niet geweest.

Als gij om de een of andere reden de frs 100 niet in eens kunt sturen, stuur het mij gedeeltelijk per ommegaande.
Ik vind daar net een postzegel in mijn zak, anders had ik dit briefje niet kunnen sturen. Het is een tijd van strijd voor U en voor mij, maar ik geloof we vorderen. Laat ons dus courage houden. à Dieu met een handdruk

t. à t. Vincent.

169

(Brief van Theo aan Vincent.)

Waarde Vincent, Parijs 5 Jan. 1882.
Je twee brieven heb ik ontvangen, en dank er je voor je mij op de hoogte houdt hoe de zaken loopen. Dat je te 's Hage voor goed geïnstalleerd bent vind ik zeer goed, en hoop zoo veel ik kan te zullen doen om je er door te helpen, tot je zelf kunt gaan verdienen; maar wat ik niet goed vind is de manier waarop je het aangelegd hebt om Pa en Moe te verlaten. Dat je het daar niet goed uit kon houden is mogelijk en dat je van zienswijze verschilt met menschen die hun gansche leven buiten hebben gewoond en niet in de gelegenheid zijn om het moderne leven mee te leven, is niet anders dan natuurlijk, maar wat bliksem maakte je zoo kinderachtig en onbeschaamd om op de manier waarop je het aangelegd hebt, Pa en Moe het leven bitter en bijna onmogelijk te maken. Het is niet moeilijk om te vechten met iemand die reeds vermoeid is. Toen Pa mij er over schreef, dacht ik nog aan misverstand, maar je zegt zelf in je brief: dat zal zich zoo gauw niet redresseeren. Ken je hem dan niet en weet je niet dat Pa niet kan leven zoolang er geharrewar tusschen jelui beiden is? Coûte que coûte, je bent verplicht te zorgen dat die zaak in orde komt, en ik verzeker je dat je eens allemachtig veel spijt zult hebben deze zaak zoo ruw behandeld te hebben. Je hebt nu Mauve die je aantrekt en daar je overdrijft is ieder die niets van hem heeft, niet naar je zin omdat je in iedereen dezelfde kwaliteiten zoekt. Is het niet bitter voor Pa als hij zich door iemand die zegt meer vrijdenkend te zijn dan hij, en die hij au fond mogelijk van tijd tot tijd benijdt om helderder inzichten, tot niets gereduceerd ziet? Telt dan *zijn* leven voor niets? Ik begrijp je niet. Schrijf mij weer eens als je kunt, en groet Mauve en Jet van mij.

Steeds t.t. Theo.

(Op 't zelfde papier de volgende brief van Vincent.)

(7 Januari 1882.)

. . . . . .

Voor het uiterlijke heb ik de zaak in orde gebracht door nog eens aan Pa te schrijven dat ik een atelier gehuurd had, dat ik verder met het Nieuwe Jaar gelukwenschte, dat ik hoopte wij in dat nieuwe jaar niet meer op die wijs noch ook op eenige andere manier twisten zouden. Meer doe ik er niet aan, meer hoef ik er niet aan te doen.

. . . . . .

....Gij zegt ,,ik begrijp je niet''. Nu dat geloof ik graag, want schrijven is eigenlijk maar een beroerd middel om elkaar dingen begrijpelijk te maken. En het kost veel tijd, en gij en ik hebben toch al veel te doen. Maar we moeten maar wat geduld hebben met elkaar totdat we elkaar weer eens zien en spreken.

Wat betreft Mauve — ja zeker houd ik veel van Mauve en sympathiseer met hem, van zijn werk houd ik veel — en ik acht mij gelukkig wat van hem te leeren, maar evenmin als Mauve zelf, kan ik mij in een systeem of richting opsluiten, en behalve van Mauve en het werk van Mauve houd ik ook van anderen, die heel anders zijn en werken. En wat betreft mijzelf en mijn eigen werk, misschien is er overeenkomst soms maar zeker ook wel degelijk onderscheid. Als ik van iemand of iets houd, dan meen ik dat, en er komt bepaald soms hartstocht en vuur bij, doch daarom vind ik niet systematisch alleen enkele personen volmaakt, en al de anderen niets waard — dat zij verre.

Ge zegt: schrijf weer eens. — Ja natuurlijk, maar vooraf moet ik met U afspreken hoe.

Wilt gij dat ik in een soort koopmansstijl zal schrijven, droog en afgepast, en mijn woorden wikkende en wegende en eigenlijk niets zeggende, of wilt gij dat ik zal voortgaan te schrijven net zooals ik in den laatsten tijd gedaan heb over allerlei, U de gedachten zeggende, die in me opkomen zonder bang te zijn eens door te slaan, zonder mijn gedachten te kortwieken of terug te houden?

Dat laatste doe ik het liefst, namelijk vrij uit schrijven of zeggen wat ik bedoel.

En nu eindig ik het directe antwoord op uw brief, want ik heb nog met u te spreken over teekenen enz. en daar praat ik liever over.

Het was veel beter geweest dat ik dezen winter te Etten had doorgebracht en het was vooral om finantiëele reden veel makkelijker voor me geweest — ging ik daarover weer denken en tobben, ik zou er melankoliek van worden, dus het is uit, kort en goed. Ik zit nu hier en moet er zien door te scharrelen. Als ik er nog over ging schrijven met Pa, 't was olie in 't vuur en ik wil niet meer zoo driftig worden en ik werp me met al mijn kracht in het leven en de zaken hier, en wat wil ik, Etten is verloren en het Heike, *maar ik zal iets anders zoeken terug te winnen.*
Nu dank ik U recht hartelijk voor 't gezondene. Ik behoef U niet te zeggen dat ik overigens eigenlijk toch erg in de zorg zit. Natuurlijkerwijs zijn mijn uitgaven meer dan te Etten, en ik kan niet half zoo energiek te werk gaan als ik zou willen, en zou kunnen, als ik over meer te beschikken had.
Maar mijn atelier komt in orde. Ik wou dat gij het eens zaagt, ik heb al mijn studies opgehangen en gij moet mij die gij hebt, ook maar terugsturen, want ik kan er nog dienst van hebben. Zij mogen onverkoopbaar zijn, en ik zelf wil graag al de fouten er van erkennen, maar er zit iets in van de natuur, omdat zij gemaakt zijn met een zekere passie.
En ge weet ik tob nu om aquarellen te maken, en krijg ik daar den slag van, dan zullen ze verkoopbaar worden.
Maar Theo ge kunt er verzekerd van zijn, dat toen ik voor 't eerst bij Mauve was geweest met mijn penteekening, en M. zei: ge moet het eens met houtskool en krijt en penseel en doezelaar probeeren, ik er verdomd veel moeite mee gehad heb om met dat nieuwe materiaal te werken. Ik ben geduldig geweest en 't scheen niets te helpen, toen werd ik soms zoo ongeduldig, dat ik mijn houtskool vertrapte en gansch en al moedeloos werd.
En toch een tijd daarna stuurde ik U teekeningen met krijt en houtskool en 't penseel gemaakt, en ik kwam bij Mauve terug met een heele partij dergelijke, waarop hij wel aanmerking had natuurlijkerwijs, en terecht, en gij ook, doch evenwel ik was een stap vooruit.
Nu zit ik weer in een dergelijke periode van strijd en moedeloosheid, van geduld en ongeduld, van hoop en desolatie. Maar ik moet daar doorworstelen en enfin over een tijd zal ik het aquarelleeren wel beter vatten.
Als het zoo makkelijk was zou er geen aardigheid aan zijn. En met het schilderen is het dito dito.

Nu komt er nog bij dat het weer ongunstig is en dezen winter ben ik nog niet voor mijn plezier uit. Toch heb ik schik in mijn leven, en vooral dat ik een eigen atelier heb vind ik onuitsprekelijk heerlijk. Wanneer komt ge eens bij mij koffie of thee drinken? Ik hoop spoedig. Ge kunt desnoods logeeren ook, wat best en wat gezellig. En ik heb zelfs bloemen ook, een paar bakjes bollen. En bovendien heb ik nog een ander ornament voor mijn atelier opgedaan; ik heb een verbazend koopje gehad aan prachtige houtsneden uit de Graphic, gedeeltelijk afdrukken niet van de cliché's, maar van de blokken zelf.
Precies de dingen waarnaar ik jaren verlangd heb. De teekeningen van Herkomer, Frank Holl, Walker en anderen. Ik heb ze gekocht van Blok den boekenjood, en heb uit een enorme stapel Graphics en London News uitgezocht wat het beste was, voor vijf gulden. Er zijn dingen bij, die superbe zijn, o.a. de ,,Houseless and Homeless'' van Fildes (arme lui voor een nachthuis wachtende), en twee groote Herkomers en veel kleine, en de Irish Emigrants van Frank Holl, en de ,,Old Gate'' van Walker, en vooral een meisjesschool van Frank Holl en dan nog die groote Herkomers: de Invaliden.
Enfin dat is net het goedje dat ik noodig heb.
En ik heb zulke mooie dingen met een zekere rust in huis, omdat kerel, ofschoon ik er nog een heel eind vandaan ben om ze zelf zóó mooi te maken, ik toch een paar studies van oude boertjes enz. aan den muur heb hangen, die bewijzen dat mijn enthousiasme voor die teekenaars niet maar enkel ijdelheid is, maar dat ik er op tob en er naar streef om zelf ook iets te maken dat realistisch is en toch met sentiment gedaan. Ik heb wel een stuk of 12 figuren van spitters en lui, die op het aardappelveld bezig zijn, en ik denk er over of ik daar niet iets van zou kunnen maken, gij hebt er ook nog een paar van, o.a. een man die aardappelen in een zak doet. Enfin ik weet het nog niet, maar hetzij nu hetzij later, ik moet dat toch eens maken, want ik heb het dezen zomer zoo bekeken, en hier in de duinen zou ik een goede studie van den grond en de lucht kunnen maken, en dan de figuren er brutaal in. Toch hecht ik niet zoo heel veel aan die studies, en hoop natuurlijk ze nog heel anders en beter te maken, maar de Brabantsche typen zijn karakteristiek en wie weet of er nog geen partij van te trekken is. Mochten er bij zijn die ge houden wilt, ga gerust uw gang, maar die waar ge niets aan hebt wil ik wel heel graag

terughebben. Door het bestudeeren van nieuwe modellen zal ik vanzelf attent worden op de fouten in de proportie van mijn studies van dezen zomer, en daarmee rekening houdend zijn ze mij allicht nog nuttig. Toen Uw brief zoolang weg bleef (want doordat hij eerst naar Mauve ging, kreeg ik hem nog later), moest ik naar den Heer Tersteeg gaan en die heeft mij f 25 gegeven totdat ik Uw brief zou ontvangen. Het is misschien wel goed dat ik met Uw medeweten, of gij met mijn medeweten 't een of ander met den heer Tersteeg afspreek. Want gij begrijpt Theo, ik moet zoo vast mogelijk weten waaraan ik mij te houden heb, en ik moet vooruit berekenen en weten, dit of dat kan ik doen, of moet het laten. Gij zult mij dus veel genoegen doen als wij vast met elkaar afspreken en ik hoop gij mij daarover spoedig zult schrijven.
Mauve heeft mij beloofd dat hij mij zou voordragen om dadelijk buitengewoon lid van Pulchri te worden, omdat ik dan 2 maal in de week 's avonds daar naar 't model kan teekenen, en meer omgang met schilders hebben. Dan word ik later zoo spoedig mogelijk gewoon lid.
Nu kerel dank voor het gezondene en geloof me met een handdruk

t. à t. Vincent.

170

Beste broer,
Net als ik wel meer gedaan heb schreef ik U in mijn laatsten brief kort en bondig een antwoord op een en ander, doch gij moet daarom niet denken dat ik altijd in een koude barre stemming ben, die Mauve misschien een groene zeepstemming of zoutwaterstemming zou noemen. Nu maar al had ik nu eens een groene zeepbrief of zoutwaterbrief geschreven, dat is toch niet erger dan dat ik het al te sentimenteel had opgevat.
Gij zegt: gij zult er eens erg spijt van hebben — kerel ik geloof dat ik veel van dien spijt al gehad heb vóór dien tijd. Ik zag het aankomen en zocht het te coupeeren; nu dat is niet gelukt en enfin wat gebeurd is, is gebeurd. Zal ik er nu nog spijt over hebben, neen eigenlijk heb ik zelfs geen tijd om spijt te hebben. Het teekenen wordt hoe langer hoe meer een hartstocht bij me en dat is net een hartstocht als die van een zeeman voor de zee. Mauve heeft mij nu een nieuwen weg gewezen om iets te kunnen maken, n.l. het aquarelleeren. Nu daar verdiep ik mij nu in, en zit te

smeeren en weer uit te wasschen, enfin te zoeken en te streven. Puisqu'il faut faire des efforts de perdu.
Puisque l'exécution d'une aquarelle a quelque chose de diabolique. Puisqu'il y a du bon en tout mouvement énergique.
Dus ofschoon ik van plan was om U nog uitvoeriger te schrijven over het voorgevallene thuis, en te probeeren de zaken uiteen te zetten zooals ze mij toeschijnen te zijn, ofschoon ik bovendien graag ook nog over andere onderwerpen U een en ander zeggen wou, ik heb er nu geen tijd voor en ik vind het beter ik U nog eens over het teekenen schrijf.
Ik bèn dadelijk behalve een paar kleine ook een groote aquarel begonnen, op zijn minst zoo groot als een van die figuurstudies die ik te Etten maakte.
Nu spreekt het vanzelf, dat dat zoo maar niet in eens goed en grif van stapel loopt.
Mauve zelf zegt me dat ik op zijn minst een stuk of 10 teekeningen verknoeien zal, voor ik zoowat het penseel weet te hanteeren. Nu maar daarachter zit een betere toekomst, dus werk ik door met zooveel koelbloedigheid als ik verzamelen kan, en ook door mijn fouten laat ik me niet afschrikken.

Dit is een schetsje van een van de kleine aquarellen, het is een hoekje van mijn atelier met een meisje dat koffie zit te malen.

Gij ziet ik zoek naar toon, een kopje of een handje dat gloeit en waar leven in zit en dat uitkomt tegen een dommelenden achtergrond, schemerend, en dan brutaal daar tegen uit dat brok schoorsteen en kachel, ijzer en steen en een planken vloer. Als ik die teekening naar mijn zin kon krijgen, dan zou ik er op zijn minst $^3/_4$ van in groene zeepstijl maken, en dan alleen dat hoekje waar dat kindje zit, teer en zacht en met sentiment behandelen.
Maar gij begrijpt ik kan dat alles nog niet zoo uitdrukken zooals ik het voel, maar de zaak is maar dunkt me de moeilijkheden aangrijpen, en het groenezeepgedeelte is nog niet groene zeepachtig genoeg, en de teerheid daar tegenover niet teer genoeg.

Maar enfin de schets is er toch opgedonderd, en de opvatting is er, en me dunkt die is raisonnable.
Nu spreekt 't vanzelf dat men de techniek niet den eersten dag meester is.
Dit is 't sujet van de groote teekening, maar ik doe het in haast en het schetsje is afschuwelijk.
Ik hoor dat er vandaag iemand voor me geweest is, ik denk de Heer Tersteeg. Dat wou ik wel, want hij heeft me beloofd dat hij zou komen opdokken, en ik wou hem wel eens spreken over een en ander.
Hij zou morgenochtend terugkomen.
Theo ik heb veel gescharrel met de modellen, ik zoek ze en als ik ze vind, dan is het een toer om ze op 't atelier te krijgen, en dan laten ze me soms in den steek. Net als van morgen een smidsjongen, die kon niet komen omdat zijn vader zei, dat ik een gulden per uur betalen moest, nu daar had ik natuurlijk geen trek in.
Morgen heb ik weer 't model van het oude vrouwtje, maar 3 dagen achtereen kon ze niet komen. Nu, dan als ik uit ga zit ik nog al eens in de volksgaarkeuken, of in de wachtkamer 3e klasse, of dergelijke localiteiten te krabbelen. Maar buiten is het zoo verdomd koud, vooral voor mij die nog niet zoo vlug teeken als meer geoefenden, en mijn schetsjes eigenlijk meer uitvoerig moet afmaken om er iets aan te hebben.
Zoo dat ge ziet dat ik niet stil zit, en mij voorloopig niet meer verdiep in Etten, maar zoek hier wortel te schieten. Het spreekt vanzelf dat de modellen me geld kosten, en ik moet U zeggen dat ikzelf ook het noodige neem, ofschoon zoo goedkoop mogelijk. (Ik ga in de gaarkeuken eten). En toch zult gij denk ik er geen bezwaar in zien dat ik doorga.
Doch 't geen ik in mijn vorigen brief reeds zei dat herhaal ik nog eens, laat mij zoo nauwkeurig mogelijk weten waaraan ik mij te houden heb, en was het mogelijk dat gij met den Heer Tersteeg een afspraak kondt maken, zoodat ik in geval van moeilijkheid zonder er al te veel tegenop te zien naar hem toe kon gaan, dat zou ik erg best vinden. Ik voor mij beloof U, dat ik werken zal wat ik kan, doch het hangt b.v. met modellen dikwijls af van het geld dat ik in mijn zak heb, of niet heb, of ik *full speed*, *half speed* of soms in 't geheel niet te werk kan gaan. Zoo ben ik nu in besprek met een moeder met een kindje, doch ik vrees het me te duur zou

uitkomen. Weet het wel, dat ik het liefst full speed ga, maar.... enfin ge begrijpt er alles van, ik moet mijzelven nog inhouden tot er wat meer ruimte en vrijheid komt.
Schrijf mij weer eens spoedig, en hoor eens zend in Februari het geld zoo spoedig mogelijk, want ik weet zeker dat ik tegen dien tijd geen cent meer heb.
Ik heb plan om toch tusschen de druppeltjes door voortdurend kleine penteekeningen te gaan maken, maar op een andere manier dan die groote van dezen zomer. Wat vinniger en wat nijdiger. Dit is een schetsje van den Schenkweg, het gezicht uit mijn raam.

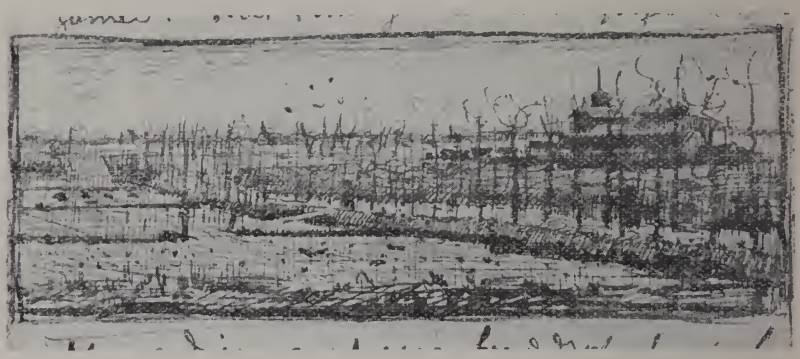

Nu adieu, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

171

Waarde Theo,
Nu de week om is schrijf ik U maar weer eens.
Ik heb geregeld iederen dag model gehad van 's morgens tot 's avonds en het model is goed.
Mauve is eens komen kijken, en de Heer Tersteeg ook, en daar ben ik blij om.
Nu heb ik al dien tijd met waterverf gewerkt, en ik krijg daar hoe langer hoe meer plezier in.
Wat zou ik graag hebben dat gij eens hier waart, ik zou U zooveel te zeggen en te vragen hebben. Zoudt gij in 't voorjaar weer komen? Weet gij het niet wat vooruit?

Nu is 't geen ik heb gemaakt nog niet goed en nog lang niet, maar het is weer iets anders, en het is wat sterker en frisscher van kleur en zonder dekverf.
Nu hoop ik dat gij mij spoedig weer eens schrijft, en wel bepaaldelijk dat wij probeeren een afspraak te maken omtrent het geld. Want ofschoon ik met fr. 100 per maand voor mezelf wel zou kunnen rondkomen, het is een heel andere kwestie wanneer ik bovendien dagelijks mijn model moet betalen en moet te eten geven etc. etc. En dan de onkosten van verf, van papier etc. Ik heb het U reeds in mijn vorig schrijven gezegd, dat het daarvan afhangt of ik full speed of half speed werken kan.
En nu ik hier eenmaal zit komen er toch iederen dag allerlei kleine onkosten opdokken, die mij het leven niet makkelijk maken. Nu ik heb evenwel geregeld doorgezet een tijd lang, maar ik zit zonder geld nu.
Het is natuurlijk dat wanneer men zich ergens installeert er op allerlei wijs kosten zijn.
Maar wat ik er mee win is dat ik gevoel dat ik vooruit ga, en ik zal het aquarelleeren overwinnen, en zelfs zoo heel lang hoeft het niet te duren of mijn werk is verkoopbaar.
De Heer Tersteeg zelf zei daaromtrent iets, en als ik op kleiner formaat eens gelukkig ben, dan zal hij denk ik wel iets nemen. En die teekening van dat oude vrouwtje waarvan ik U een schets zond, heb ik afgemaakt nog verder, en den een of anderen dag gaat die wel weg.
Geloof me ik werk, ik tob, ik blok den heelen dag, en met plezier ook, maar nu is het er ook zoo mee, dat ik erg gedecourageerd zou worden als ik niet net zoo hard en nog harder kon doorwerken.
Als gij er den Heer Tersteeg over schrijft, zal hij U graag crediet geven tot een bedrag dat gij zelf stellen kunt, en hij zelf kan controleeren, als hij wil, waar ik het voor gebruik, als hij mij niet vertrouwt. Doch ik zou het verschrikkelijk vinden als ik niet kon voortwerken op dezelfde wijs als nu een week of drie. Wat betreft het formaat van teekeningen of de sujetten, graag wil ik dienaangaande letten op 't geen de heer Tersteeg of Mauve zeggen. Ik heb nu dezen tijd eenige groote onder handen genomen, omdat ik coûte que coûte die droge manier waarop mijn studies van dezen zomer gedaan zijn, moet overwinnen. En nu zei Mauve toch gisterenavond, ofschoon hij natuurlijk aanmerkingen had ook,

,,het begint een aquarel te worden''. Nu als ik dat er maar mee win, dan reken ik dat ik noch tijd noch geld verkwist. En nu ik op grooter formaat eens beproefd heb de penseelbehandeling en de kracht der kleuren te probeeren, kan ik mij weer eens aan kleinere wagen. Trouwens ik heb er reeds twee kleine op touw, maar omdat ik daarmee sukkelde en ze gedeeltelijk weer heb uitgesponsd, heb ik een heele groote onder handen genomen, waarvan ik U een schetsje stuur. Nu dus ik heb voor de volgende week die morgen begint, werk genoeg, maar ik vrees geen geld genoeg, want al wat ik over heb is f 2.50 en nog een paar centen. Wat moet ik nu doen; als ik naar Mauve ga of naar den Heer Tersteeg, en hen vroeg, ik geloof zij het niet weigeren zouden. Doch Mauve heeft reeds zooveel gedaan en aan den Heer Tersteeg verkoop ik liever een paar kleine teekeningen, als ze mij lukken mochten, dan dat ik hem geld te leen vraag. Antwoord mij dus spoedig, en als gij wilt, doe het een of ander, stuur mij wat om door te gaan. Ik voel Theo dat er een werkkracht in mij zit, en ik doe wat ik kan om die los en vrij te maken. Ik heb zorg genoeg met het tobben en scharrelen met mijn teekeningen, en als er al te erge zorgen bijkomen, en ik de modellen niet aan kan houden, dan zou ik in de war raken. Het is wel erg dat gij er voor op moet dokken, doch we staan er nu niet meer zoo voor als b.v. verleden winter. Nu voel ik me op een beteren weg om tot een resultaat te komen. Ik zal doen wat ik kan, ik zal hard werken, en zoodra ik 't penseel wat in mijn macht heb, nog veel harder dan ik nu kan. En als wij nu flink en energiek doorzetten, dan is de tijd niet ver af dat gij mij niet meer hoeft te zenden.
Nu kerel blijf doen wat ge kunt, en ik zal ook doen wat ik kan. Adieu, ik reken er op, dat ge spoedig schrijft, ge hoeft ook niet veel op eens te sturen, als ik maar wat van week op week kan doorgaan.
Ontvang een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

172

Zondagavond, Schenkweg 138
(bij de Rijnspoor).

Waarde Theo,
Wel heb ik U reeds gisteren geschreven en toch ik schrijf er nog eens over heen. Want ofschoon ik nog wel een dosis moed heb, zoo is het mij toch soms moeilijk om mij tegenover Mauve en Tersteeg

en anderen altijd goed te houden. En dat moet ik toch doen, want ofschoon ik tegenover hen niet mij maar onbezorgd houd, zoo behoef ik toch hun niet alle details en diepten er van mee te deelen. Maar het gebeurt mij dikwijls genoeg dat ik met de handen in 't haar zit. Nu was ik van morgen zoo beroerd dat ik naar bed ben gegaan, ik had hoofdpijn en was koortsig van overspanning, omdat ik zoo opzie tegen deze week en niet weet hoe ik er door zal komen. En ik ben toen weer opgestaan, en weer naar bed gegaan, en nu is het weer gezakt, maar ik wilde het U toch eens zeggen dat ik in mijn brief van gisteren niet overdrijf. Als ik maar hard doorwerk dan zal het niet lang meer duren, of ik verdien wat met mijn werk, maar tot zoolang zit ik geducht in de zorg. Ik heb betrekkelijk ook nog zoo weinig teekenbehoeften of gebrekkige. Nu toch voorloopig genoeg, ik heb mijn kist en ezel en penseelen, maar b.v. deze week trok mijn teekenplank zoo krom als een ton, omdat die te dun was, en mijn ezel heeft bij het verzenden naar hier ook een mankement gekregen, dat hinderlijk genoeg is.

Er zijn enfin een massa dingen, die ik nog hebben of verbeteren moet, en natuurlijk hoeft dat alles niet op eens, maar het maakt dat van dag tot dag er kleine dingen noodig zijn, die mij bij elkaar genomen, veel zorg geven.

Er zijn soms ook dingen aan mijn kleeren te doen, en Mauve heeft mij ook daaromtrent al een en ander gezegd, dat ik wel doen zal maar dat niet alles op eens kan. Gij weet mijn kleeren zijn meest vermaakte dingen van U, of een paar zijn er bij die gemaakt gekocht zijn, en van slechte stof. Dus het is niet frisch en vooral met al die sjouwerij met de verf, wordt het nog veel moeilijker ze nog maar dragelijk te houden, met laarzen is het dito dito. Mijn ondergoed begint mij ook te begeven. Gij weet wel dat het al een heelen tijd duurt dat ik het niet breed heb, en dan raken veel dingen wrak. En dan gebeurt het soms dat men onwillekeurig, al is het momenteel, vreeselijk neergedrukt wordt, soms juist in een tijd dat men goedsmoeds is, zooals ik dezer dagen werkelijk ben, en zelfs nu ook. En zoo was het van morgen; dat zijn van die kwade uren waarin men machteloos is en flauw van overspanning. Ik geloof dat het eigenlijk kwam omdat ik met Mauve had afgesproken omtrent dingen, die ik met het model en buiten doen zou, en toen dacht ik in eens: misschien kan ik het niet doen omdat ik geen cent meer hebben

zal over twee dagen, en dan denkt Mauve dat ik het uit lafheid heb gelaten. En nu ben ik dus nog eens opgestaan om U nog eens te schrijven, omdat ik geen rust had. En het doet mij zooveel hinder bij 't werk als ik te veel andere dingen in het hoofd heb tegen mijn zin, en terwijl ik voor 't model zit, in de rats ben hoe ik betalen zal, en of ik den volgenden dag zal doorgaan of niet zal kunnen. En ik moet, ik moet bedaard en kalm kunnen zijn bij mijn werk, het is toch al moeilijk genoeg. En nu vooral moet ik mij goed houden, maar ik voelde van morgen zoo duidelijk dat mijn kracht aan het bezwijken ging, niet mijn lust, of mijn moed, en daarom zeg ik het U nog eens.

Ik begrijp er alles van dat gij het zelf ook moeilijk kunt hebben, maar mij dunkt er is toch een afspraak te maken met Tersteeg desnoods, zoodat alles geregeld wordt.

Nu ik op Pulchri naar 't model kan teekenen twee avonden in de week, zouden desnoods voortaan 4 dagen model genoeg zijn, en nu ik dat oud vrouwtje gevonden heb, behoeft dat zoo kostbaar niet te zijn als toen ik de eerste dagen moest scharrelen met die en met die.

Want ik heb al verscheidene modellen gehad, doch zij zijn te duur of zij vinden het een te ver eind om te komen, of zij maken later bezwaar en kunnen niet geregeld terugkomen. Maar ik geloof het met dit vrouwtje goed getroffen te hebben.

Gisteren heb ik nog een lesje gehad van Mauve over het teekenen van handen en gezichten, om die dun in de verf te houden. Mauve weet het zoo goed, en als hij iets zegt, dan doet hij het met inspanning en niet om maar wat te zeggen, nu ik luister er ook met inspanning naar, en span mij in op de praktijk. Ik heb wel gisteren nog eens tot Mauve gezegd, dat het zoo noodig was ik er wat bij verdiende, doch ik wil hem niet om geld vragen, want hij geeft mij iets dat veel beter is dan geld, en trouwens hij heeft mij aan mijn meubels geholpen, en dat is meer dan genoeg. Nu ik U geschreven heb, ga ik morgen met goed vertrouwen weer aan den slag. Toen gij dezen zomer te Etten waart, spraakt gij er over dat ik met waterverf zou werken. Toen zag ik er geen gat in en wist niet hoe het aan te leggen. Nu begint er wat licht te schemeren en ondanks alles gaat toch het zonnetje op.

Nu adieu Theo, ontvang een handdruk in gedachten en geloof me

t. à t. Vincent.

173 Waarde Theo, Schenkweg 138. Donderdag.
Uw brief en ingesloten fr. 100 heb ik in orde ontvangen en dank U ten zeerste voor beide. Hetgeen ik reeds vreesde toen ik U het laatst schreef, is me werkelijk overkomen, namelijk dat ik niet wel geworden ben en een dag of drie bijna aanhoudend te bed gelegen heb van koortsachtigheid en zenuwachtigheid. Met bijbehoorende hoofdpijn en kiespijn nu en dan. Dat is een ellendige toestand en het komt door overspanning. Mauve is nog bij me geweest en wij hebben opnieuw afgesproken om maar door alles heen moed te houden.
Maar ik heb dan het land zoo aan mijzelven, dat ik niet kan wat ik zou willen, en op zoo'n moment voelt men zich alsof men aan handen en voeten gebonden in een diepen donkeren put lag, machteloos om iets te doen. Nu is het in zoover weer voorbij dat ik gisteravond weer ben opgestaan, en wat gescharreld heb om een en ander in orde te schikken, en toen van morgen uit haar eigen het model kwam kijken, ofschoon ik haar maar half verwachtte, heb ik met Mauve haar geposeerd en heb beproefd wat te teekenen, maar het gaat nog niet en ik heb mij van avond nog geheel lam en beroerd gevoeld. Maar als ik me nog een paar dagen stil houd, dan zal het weer voorbij zijn voor een heelen tijd, en hoef ik niet te vreezen dat het vooreerst terugkomt als ik wat oppas.
Het spijt mij zeer dat gij ook niet wel zijt. Toen ik verleden winter te Brussel was heb ik ook zooveel ik kon, baden gebruikt 2 of 3 maal per week in de badinrichting, en ik heb mij daar zeer wel bij bevonden en zal het hier ook weer gaan doen. Ik twijfel niet of als gij het een tijd vol houdt, zal het U ook veel helpen, omdat men daardoor krijgt wat ze hier ,,doorstraling'' noemen, n.l. dat de poriën van de huid open blijven, en de huid haar werking kan doen, terwijl die anders vooral 's winters eenigszins ineenschrompelt.
En ik zeg U ronduit dat ik bepaald van meening ben dat men zich niet moet geneeren om nu en dan naar een meid te gaan als men er een weet, waar men op vertrouwen kan en wat hart voor hebben ook, zooals er werkelijk velen zijn.
Want voor iemand die een leven van inspanning heeft, is dat noodig, absoluut noodig om normaal en bij zijn positieven te blijven.
Men hoeft zulke dingen niet te overdrijven, en buitensporigheden

te doen, maar de natuur heeft vaste wetten waartegen te strijden fataal is.
Enfin ge weet daar zelf wel alles van wat noodig is ge weten moet. Het zou voor U, het zou voor mij goed zijn, als we getrouwd waren, doch qu'y faire?
Ik stuur U eens een klein teekeningetje, maar ge moet hieruit niet opmaken dat ze allen zoo zijn, dit is vrij dun en snel gewasschen, maar vooral bij grootere lukt dat niet altijd, ja zelfs maar heel zelden.
Toch zal het U misschien een bewijs geven dat het geen hopelooze zaak is, dat ik er zoowat den slag van beet heb.
Toen Mauve hier was het laatst, vroeg hij me nog of ik geld noodig had. Ik kon mij toen goed houden tegenover hem, en dat is nu wel beter, doch gij ziet dat in geval van nood hij ook nog wel wat doen zou. En dus ofschoon er nog wel eens zorg zal komen, ik heb wel hoop wij er door zullen scharrelen. Vooral als de Heer Tersteeg zoo goed zou willen zijn om als het U niet gelegen komt, en het bepaald noodig mocht wezen me wat crediet te geven. Gij spreekt van *schoone beloften*. Het is met mij min of meer ook zoo. Mauve zegt het zal goed gaan, maar dat neemt niet weg, dat de aquarellen die ik maak toch nog niet bepaald verkoopbaar zijn. Nu ik heb er zelf ook wel hoop op, en ik zal er terdeeg op sjouwen, maar het is soms desperaat genoeg als men 't wat hooger op wil voeren en 't wordt dik. Dat is iets om wanhopig te worden, want het is geen kleine moeilijkheid. En de experimenten of proefnemingen met aquarellen zijn vrij kostbaar, papier, verf, penseelen, en model en tijd, en wat niet al.
Maar evenwel geloof ik de minst kostbare weg is doorzetten, zonder tijd te verliezen.
Want door die beroerde periode *moet* men heen.
Ik moet nu sommige dingen afleeren, die ik mijzelven zoowat geleerd had, en op een heel andere manier de dingen aankijken. Voor men een vasten blik heeft op de proportie der dingen, moet men zich heel wat moeite geven.
Het is niet altijd precies gemakkelijk voor mij om met Mauve om te gaan, evenmin als omgekeerd, omdat ik geloof dat wij elkaar niets toegeven in zenuwachtigheid, en het kost hem bepaald inspanning om 't mij te wijzen, en mij niet minder om 't te begrijpen en te trachten 't in praktijk te brengen.
Maar ik geloof dat wederkeerig wij elkaar toch zoowat beginnen

te verstaan, en het reeds wat dieper begint te zitten dan wat oppervlakkige sympathie. Hij heeft het druk met zijn groote schilderij dat indertijd voor den Salon bestemd was, het wordt prachtig. En dan heeft hij ook een winter onderhanden. En mooie teekeningen.
Ik geloof dat hij in ieder schilderij en in iedere teekening een klein stukje van zijn leven geeft. Hij is soms zoo moe als een hond, en hij zei laatst ,,ik word er niet sterker op'' en wie hem toen op dat moment gezien had, zou niet licht die uitdrukking van zijn gelaat vergeten.
Hetgeen Mauve mij tot mijn troost zegt als mijn teekeningen zwaar, dik, modderig, zwart, dood worden is dit: ,,als gij *nu* al dun werktet, dan zou het maar een zekere chic zijn, en ge zoudt *later* waarschijnlijk dik worden. Maar gij zit nu te sjouwen en het wordt zwaar, maar dat wordt later snel en dun.'' Mits dat maar zoo uitkomt heb ik er niet op tegen. En gij ziet het nu aan dit kleintje, dat is in een kwartier tijd begonnen en klaar gemaakt, doch, nadat ik er een grootere van gemaakt had, die te zwaar geworden was. En juist omdat ik op die grootere gesjouwd had, kon ik later, toen 't model toevallig even zoo stond, in een oogenblik er dit van op krabbelen, op een klein stukje papier dat van een vel Whatman overgeschoten was.
Dit model is een mooie meid, het is 't model van Artz en overal geloof ik, maar ze moet een daalder per dag hebben, en dat is toch voor nu te duur. Dus scharrel ik maar met mijn oud besje.
Het lukken of niet lukken van een teekening heeft ook veel te maken met de stemming en toestand waarin men is, geloof ik. En 't is daarom dat ik doe wat ik kan om helder en opgeruimd te zijn. Doch soms zooals nu, overmeestert me een of andere malaise, en dan is het donderen.
Toch is dan de boodschap doorwerken, want b.v. Mauve en Israëls en zooveel anderen, die voorbeelden zijn, weten van alle stemmingen partij te trekken.
Enfin ik heb eenige hoop dat zoodra ik geheel weer in orde ben, het zal vlotten, wat beter dan nu. Als ik een tijd rusten moet dan zal ik het doen, maar waarschijnlijk is het spoedig voorbij. Alles bij elkaar genomen echter is het niet meer met me als een jaar of wat geleden, toen gebeurde het mij nooit dat ik een dag in bed bleef, en nu is er telkens een of ander, dat me hindert, al is het zoo erg niet.

Enfin mijn jeugd is weg, niet mijn levenslust of mijn levenskracht, maar ik bedoel de tijd dat men niet voelt dat men leeft, en zonder moeite leeft. Eigenlijk zeg ik: tant mieux, er zijn nu betere dingen après tout, dan toen. Houd U goed kerel, het is toch nog al klein en gemeen van Messrs G. en Co., dat men U weigerde, toen ge geld wildet opnemen. Dat hebt ge zeker niet verdiend dat men zoo koelzinnig tegen U was, want ge haalt veel kastanjes voor hen uit het vuur, en spaart Uzelven niet. Dus hebt ge recht dat men wat égards voor U hebbe.
Ontvang een handdruk in gedachten, ik hoop dat ik U spoedig wat beters zal te vertellen hebben dan vandaag en in den laatsten tijd, maar ge moet 't me niet kwalijk nemen, ik ben erg lam. Adieu

t. à t. Vincent.

174

Waarde Theo, 13 Febr. '82.
Ofschoon ik wel eenigszins een brief van U verwacht dezer dagen, zoo schrijf ik toch weer eens.
Ik hoorde een en ander aangaande U van den Heer Tersteeg, toen die terugkwam uit Parijs. Hij zeide mij dat het U goed ging, en scheen nog al in zijn schik over zijn reis. Toen ik bij hem was had ik een paar teekeningen, en daarvan zeide hij dat ze beter waren dan de vorige, en zeide mij nog dat ik eens een paar kleine weer maken moest. Daar ben ik nu aan bezig.
En ook heb ik gewerkt aan een nieuwe penteekening van een oud vrouwtje dat zit te breien. En ik geloof dat die ook beter is dan die van dezen zomer, tenminste er is meer toon in. Als ik eens een paar penteekeningen heb die terdeeg raak zijn, dan geloof ik daar nog een liefhebber voor te weten.
Ik heb ook dezer dagen eens aan C. M. geschreven, dat ik hier een atelier had gehuurd, en hoopte dat wanneer hij eens te 's Hage kwam, hij mij dit zou doen weten of eens zou komen kijken. Oom Cent heeft mij dezen zomer ook gezegd, dat als ik eens een teekening had wat kleiner dan die van dezen zomer, en meer aquarel, ik die maar eens zenden moest, dan zou hij die van me nemen. Misschien is de tijd werkelijk niet ver meer af dat ik door mijn werk wat geld in den zak zal krijgen, dat ik hoog noodig heb, juist om nog serieuser de zaak te kunnen aanpakken.
Als gij het kunt te weten komen moet gij toch mij eens mede-

deelen wat voor soort teekeningen men aan de illustraties zou kunnen kwijt raken. Mij dunkt ze moeten daar penteekeningen van typen uit het volk kunnen gebruiken, en ik zou er zoo graag op beginnen te werken om iets te maken dat geschikt was voor reproductie. Ik denk niet dat alle teekeningen direct op de blokken worden geteekend, er zal wel een middel bestaan om op het blok een facsimile te krijgen.
Evenwel ik weet er het rechte niet van.
Soms verlang ik er zoo erg naar om U eens te zien en te spreken, zoudt gij nog in lang niet in Holland komen? Pa had U, geloof ik, nog half en half op zijn verjaardag verwacht.
Het deed mij veel plezier dat de Heer Tersteeg de teekeningen wat beter vond, nu ik begin nu ook weer wat thuis te raken met mijn model, en dat is juist de reden, waarom ik er nu nog mee moet doorzetten. In de twee laatste studies heb ik het karakter veel meer gevat, dat hebben mij allen gezegd, die ze zagen.
Tegenwoordig ga ik nog al eens teekenen met Breitner, een jong schilder die in kennis is met Rochussen, zooals ik met Mauve. Hij teekent heel handig, en heel anders weer dan ik, en wij maken dikwijls samen typen in de volksgaarkeuken, of de wachtkamer etc. Hij komt nog al eens bij mij op 't atelier om houtgravures te zien, en ik bij hem ook. Hij heeft het atelier dat Apol vroeger had, bij Siebenhaar.
Verleden week ben ik op een kunstbeschouwing geweest op Pulchri, waar schetsen waren van Bosboom en van Henkes. Zeer mooi; van Henkes waren er verscheidene grootere figuren dan men gewoonlijk van hem ziet. Hij moest die maar meer maken dunkt me.
Weissenbruch is ook eens bij me geweest.
Ik kijk al iederen dag uit naar een brief van U, want ik hoop dat gij mij dezer dagen wat zult sturen.
Wij moeten het nog een tijdje uithouden kerel, en volhouden, gij zoowel als ik, en dan zullen we er allebei nog wel eens plezier van hebben ook.
Ik ben toch zoo blij dat ik het figuur doorgezet heb tot dusver. Als ik landschap alleen gemaakt had, ja dan zou ik misschien nu reeds iets maken dat voor een prijsje te verkoopen was, doch dan zou ik later toch weer vast raken. Terwijl het figuur wel omslachtiger is, en een meer gecompliceerde zaak, doch het is solidener geloof ik, op den langen duur.

De Bock kwam van middag eens hier. Juist terwijl ik naar 't model zat te werken, en toen hij 't model zag, ja toen begon hij te zeggen, dat hij toch ook wel trek zou hebben om figuur te gaan teekenen, doch hij doet het maar niet. Hij heeft echter onlangs een mooie teekening gemaakt.
In Uw vorigen brief hebt gij mij iets gezegd omtrent de kwestie dat gij, voor de inventaris klaar was geen geld kondt opnemen. Maar mocht gij het niet hebben, wees dan zoo goed en schrijf er den Heer Tersteeg direct over, want ik heb niet meer dan een gulden of drie over, en het is reeds bijna half Februari.
Dus wacht ik in alle geval een brief van U dezer dagen.
Ik geloof dat ik in de laatste teekeningen de proportie veel beter heb dan in de vorige, en dat is juist hetgeen mij de ergste fout toescheen in mijn teekeningen tot nu toe; doch daarin komt goddank verandering, en dan ben ik voor niets meer bang.
Adieu Theo, schrijf spoedig, ontvang in gedachten een hartelijken handdruk,

t. à t. Vincent.

175

Waarde Theo,
Dezen morgen nog toen ik U schreef, was ik in twijfelmoedigheid over iets wat mij fameus hinderde, waaromtrent ik voorloopig gerust gesteld ben. Ik kan U een slecht nieuws vertellen, namelijk dat Mauve eigenlijk weer zeer onwel is — natuurlijk het gewone. —
Doch ook een goed nieuws, dat ik de verzekering heb dat het aan zijn ziekte te wijten is, dat hij in den laatsten tijd mij zeer onvriendelijk heeft behandeld, en niet daaraan dat het met mijn werk den verkeerden weg opgaan zou.
Reeds schreef ik U in een vorigen brief, dat ik een bezoek van Weissenbruch had gehad. Weissenbruch is op 't moment zoowat de eenige, die nog bij Mauve toegelaten wordt, en ik dacht dat ik hem eens moest gaan spreken. Toen ben ik heden op zijn atelier geweest, de U bekende zolder. En zoodra hij mij zag, begon hij te lachen, en zei: ,,ge komt zeker eens hooren naar Mauve'', zoodat hij dadelijk wist waarom ik kwam, en ik hem geen explicatie behoefde te geven.
Hij deelde mij toen mede, dat zijn bezoek bij mij eigenlijk tot oorzaak had dat Mauve die omtrent mij in twijfeling was, hem er

eens op afgezonden had, om de opinie van Weissenbruch omtrent mijn werk te hebben.
En Weissenbruch heeft toen tot Mauve gezegd: hij teekent verdomd goed, ik zou naar zijn studies kunnen werken.
En, voegde hij er bij, ze noemen mij: het zwaard zonder genade, en dat ben ik ook, en ik zou 't niet tegen Mauve gezegd hebben, als ik geen goeds gevonden had in je studies.
Ik heb nu permissie om zoolang Mauve ziek is, of het overdruk heeft met zijn groote schilderij, bij Weissenbruch te komen als ik iets weten moet, en Weissenbruch heeft mij gezegd, dat ik mij in geen enkel opzicht omtrent de verandering van stemming van Mauve moet ongerust maken.
Ik heb toen ook aan Weissenbruch gevraagd wat hij van mijn penteekeningen dacht. Dat zijn je beste, zei hij. En ik vertelde hem dat Tersteeg er me een standje over gemaakt had.
Trek het je niet aan, zei hij, toen Mauve zei dat er een schilder in je stak, zei Tersteeg van neen, en Mauve heeft toen tegen Tersteeg je partij getrokken, en ik was daarbij tegenwoordig, en als 't weer voorkomt, zal ik nu ik je werk gezien heb, zelf ook partij voor je trekken. Dat ,,partij trekken'' is niet wat ik begeer, alleen moet ik zeggen dat het mij soms ondragelijk is als Tersteeg altijd en eeuwig weer tot mij zegt: ,,gij moet er onder de hand eens aan beginnen te denken, dat ge Uw brood moet verdienen''. Dat vind ik zoo'n afschuwelijke uitdrukking, dat het mij moeite kost om mij dan goed te houden. Ik werk wat ik kan, en spaar mijzelven niet, dus ik ben mijn brood waard, en men moest mij er geen verwijt van maken als ik tot nog toe niet heb kunnen verkoopen.
Gij hebt nu deze details omdat ik mij niet kan begrijpen waarom gij in deze maand mij noch geschreven hebt, noch ook iets gestuurd.
Mogelijk acht ik het, dat gij misschien van Tersteeg een of ander gehoord hadt, dat U weer overdonderde.
Ontvang nogmaals de verzekering, dat ik er op werk om te vorderen met dingen die gemakkelijker te verkoopen zijn, n.l. aquarellen, maar dat kan niet op eens vlotten. Lukt het mij gaandeweg dan is het al spoedig, in aanmerking genomen den korten tijd dat ik bezig ben. Doch op staanden voet zal het mij niet lukken nog. Zoodra Mauve weer beter is en weer eens bij me komt, of ik bij hem, zal hij mij nog wel eens weer opnieuw nuttige dingen

zeggen naar aanleiding van studies, die ik ondertusschen maak. In den laatsten tijd heb ik bitter weinig aan Mauve gehad, en hij heeft mij ook zelf eens gezegd: ik ben niet altijd gestemd om 't je te wijzen, soms ben ik zoo moe, en dan moet je in godsnaam maar een beter moment afwachten.
Ik acht het een groot voorrecht nu en dan eens bij zulke knappe lui als Weissenbruch te komen, vooral als zij zooals Weissenbruch dezen morgen b.v., de moeite nemen om een teekening waar ze aan bezig zijn, doch die nog niet af is, voor den dag halen en uitleggen hoe zij die aanzetten. Dat is 't, wat ik hebben moet. Als gij in de gelegenheid zijt om te zien schilderen of teekenen, let daar dan op, want ik geloof dat menig kunstkooper anders over veel schilderijen etc. zou gaan denken, als hij goed wist hoe zij gemaakt waren. Het is wel waar dat men het bij instinct wel eenigermate begrijpen kan, doch dit weet ik wel, dat ik meer helderheid omtrent verscheidene dingen gekregen heb, juist door het zien werken, en door zelf ook wat te beproeven.
Ik zou nog wel erg graag bij gelegenheid wat van dat papier Ingres hebben, het wordt misschien spoedig geschikt weer om buiten te zitten, en dan zou het mij van veel nut zijn. Ik begin zuinig te worden op mijn studies, en wou die bij U zijn wel terug hebben.
Adieu kerel, ontvang een handdruk in gedachten; arme Mauve, hij zal niet beter zijn voor zijn groote schilderij klaar is, en dan daarna uitgeput zijn.

t. à t. Vincent.

176

Waarde Theo,
Het is nu 18 Februari en ik heb nog niets van U gehoord deze maand. Omdat gij in uw vorigen brief iets schrijft over niet wel U gevoelen, dacht ik er aan of gij soms ziek waart. Doch de Heer Tersteeg zei me dat gij weer hersteld waart, tenminste dat hij niets aan U gemerkt had. Gij begrijpt dat ik nog al erg om geld verlegen ben. De Heer T. heeft een teekeningetje van me genomen voor f 10, daardoor heb ik 't deze week uitgehouden.
Doch hij moet ze hebben klein, en enkel met waterverf, en dat lukt me nog niet. Evenwel er is één schaapje over de brug. Ik werk wat ik kan, doch vergeet niet dat ik er onder doorga, als ik al te veel zorg en spanning heb.

Schrijf dus per ommegaande als gij kunt, stuur me wat, en geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Deze week heb ik behalve die, die de Heer Tersteeg genomen heeft, ook nog een stuk of 3 studies gemaakt, die van uitvoering nog niet deugen doch waarvan goddank de teekening beter is.
Ik geef er veel om, dat ik voel dat ik beter begin te teekenen en dat maakt dat ik courage houd.
Het teekenen is 't voornaamste, wat men er van zeggen moge, en verreweg 't moeilijkste ook.
Het is daarom dat ik durf zeggen, dat ik binnen 't jaar al iets verkoopbaars maken zal. Want die de Heer Tersteeg nu nam, die tel ik niet, ik zal 't veel beter doen als ik mij in 't teekenen nog versterkt heb, zoodat het mij niet zooveel tobberij meer kost..
Adieu kerel, schrijf toch vooral spoedig!

177

Waarde Theo, Zaterdag.
Uw laatste brief met ingesloten frs 100 is mij in orde geworden, en ik dank U van harte voor de toezending daarvan.
Zou U reeds onmiddellijk bericht van de goede ontvangst hebben gezonden, maar ik heb het zeer druk gehad met een paar teekeningen waar ik model voor had.
Want gij moet wel weten, dat als gij het druk hebt, zulks met mij ook het geval is, en meer en meer worden zal, omdat ik meer oog op mijn werk krijg, en dus slechts met inspanning mij er uit los ruk om te schrijven, of den een of ander op te zoeken als het noodig is.
Hetgeen mij verheugde was, dat gij schrijft dat ge wellicht reeds spoedig eens naar Holland komt. Wanneer gij nu weer eens zult gezien hebben 't geen waar ik nu in den laatsten tijd aan bezig ben geweest, dan kunnen we misschien nog wel meer helderheid krijgen omtrent de toekomst. Wanneer gij komt, dan hoop ik dat wij eens rustig samen op 't atelier zullen zijn, en ik hoop ook dat gij 't mij vooruit zult schrijven, omdat ik het dan met 't model zoo schik, dat ik dat niet neem gedurende de dagen van Uw bezoek.
Gij schrijft mij over Pa's verjaardag; ik moet U zeggen dat ik er mij zoo goed bij bevind van alles af te zijn, het is mij zoo 'n rust, die ik zoo noodig heb bij mijn werk, er kan niet meer in

mijn hoofd dan er in kan, en nu zie ik er zoo zeer tegen op om een nieuwe correspondentie te beginnen, dat ik het voorloopig nog stil zoo laat.
Als ik aan Etten denk dan krijg ik een soort rilling over mijn lijf, net alsof ik in een kerk was.
Enfin qu'y faire, en nog eens qu'y faire?
à Propos ge moet 't me niet kwalijk nemen Theo, of denken dat ik nu aan 't vitten ga, doch gij hebt mij iets geschreven, dat ge misschien dacht dat mij plezier zou doen en het deed mij geen plezier.
Ge zegt dat die kleine aquarel 't beste is dat ge van me gezien hebt, — nu dat is toch niet zoo, want de studies die ge van me hebt die zijn veel beter, en de penteekeningen van dezen zomer zijn ook beter, want dat teekeningetje beteekent niets, althans ik zond het U alleen om te toonen, dat het geen onmogelijke affaire was dat ik metdertijd met waterverf zou werken. Doch in die andere dingen zit veel meer serieuse studie, en meer degelijkheid, ondanks dat zij er nog groenezeepachtig uitzien. En als ik iets tegen den heer Tersteeg had (maar ik heb niets tegen hem) dan zou het datzelfde zijn. Dat hij n.l. mij encourageert, niet op moeilijke studie naar model, doch veeleer op een procédé dat eigenlijk maar half geschikt is om datgene, wat ik volgens mijn eigen karakter en volgens mijn eigen temperament uit wil drukken, weer te geven.
Het spreekt vanzelf dat ik erg blij zou zijn als ik een teekening verkocht, doch het doet me nog meer plezier als een waarachtig artist zooals Weissenbruch van een onverkoopbare(???) studie of teekening zegt: dat is trouw, en daar zou ik naar kunnen werken. Zie, ofschoon het geld vooral nu veel waarde voor me heeft, zoo blijft toch iets te maken wat raisonnable is, voor mij no. 1.
Nu iets dergelijks als wat Weissenbruch zei van een landschap, een plaggenveld, dat zei Mauve van een figuur, n.l. een oud boertje, dat bij den haard zit te denken of te suffen, alsof hij dingen uit het verleden zag opdokken in het schijnsel van het vuur of den rook.
Het moge wat langer of wat korter duren, maar de weg is toch: diep indringen in de natuur.
Il reste à être vrai, zegt Gavarni. Men moge dan voor een tijd in pecuniaire petites misères zijn, daar komt men bovenop en

de teekeningen die vroeger geweigerd werden, verkoopt men alsdan. Nu heb ik eens aan C. M. geschreven om hem te vertellen, dat ik hier een atelier genomen had, en hij heeft mij teruggeschreven dat hij binnenkort te 's Hage dacht te komen en me dan eens zou opzoeken.
Ik heb onlangs ook de groeten gehad van mijn ouden vriend Wisselingh uit Londen, die zou ook eens komen, en het deed hem plezier, dat ik aan 't werk was.
Nu ik hoop dat het U maar lukken zal om er eens uit te breken, want ik verlang erg naar U. Ik denk dat als gij nu de studies van dezen laatsten tijd zult gezien hebben, ge 't wel heelemaal goed zult vinden dat ik geregeld model neem.
Naarmate ik de modellen wat leer kennen, kan ik ze natuurlijkerwijs beter teekenen. En ik heb het nogal goed getroffen om modellen te vinden.
Vandaag nu terwijl ik U zit te schrijven, heb ik een kind, dat eens een half uurtje uitrusten moet, en dat half uurtje gebruik ik voor dezen brief.
Nogmaals dank voor 't gezondene en een handdruk in gedachten.
Adieu,

t. à t. Vincent.

P.S. Ik heb nog twee studies van het kindje gemaakt vandaag, het wordt nu donker. Bonsoir.

178

Waarde Theo, Vrijdag 3 Maart.
Sedert ik Uw brief ontving en het geld, heb ik dag aan dag model genomen, en ik zit tot over de ooren in het werk.
Het is een nieuw model dat ik heb, ofschoon ik ze al eens vroeger oppervlakkig geteekend had. Of liever het is meer dan één model, want uit hetzelfde huis heb ik al 3 personen gehad, een vrouw van een jaar of 45, die net een figuur van Ed. Frère is, en dan haar dochter, een jaar of 30, en een jonger kind van 10 of 12. Het zijn arme menschen en die, ik moet zeggen onbetaalbaar gewillig zijn.
Ik heb het gedaan gekregen dat zij poseeren wilden, niet zonder moeite en op conditie, dat ik hen vast werk beloven zou. Nu dat was net precies hetgeen ik zelf zoo erg graag wilde, en ik reken het eene goede zaak.

De jongere vrouw is niet mooi in haar gezicht omdat zij de pokken gehad heeft, doch het figuurtje is zeer gracieus en heeft wel charme voor mij. Zij hebben ook goede kleeren. Zwart merinos en aardig fatsoen van mutsen, en een mooien omslagdoek etc. Gij behoeft U niet al te ongerust te maken over het geld, want ik schipper het met hen in den beginne, ik heb hun beloofd dat ik hun een gulden per dag zal geven zoodra ik er van verkoop. En dat ik dan bij zal passen wat ik nu te weinig geef.
Doch ik moet zien dat ik er wat van aan den man breng.
Als ik 't kon doen hield ik alles wat ik nu van hen maak voor mezelf, want als ik ze maar een jaar bewaarde, dan geloof ik zeker ik er meer voor krijgen zou dan nu.
Doch enfin, in de gegevene zou ik het al erg prettig vinden als de Heer Tersteeg 't een of ander nam nu en dan; desnoods op conditie van ruil in geval hij ze niet verkoopt.
De Heer Tersteeg heeft mij beloofd, dat hij eens bij me komt zoodra hij er den tijd voor vinden kan.
De reden waarom ik ze graag hield is eenvoudig deze. Als ik afzonderlijke figuren teeken, dan is het toch altijd met het oog op een compositie van meer figuren, b.v. een wachtkamer 3e klasse, of een bank van leening, of een interieur. Doch die grootere composities moeten langzamerhand rijpen en voor een teekening met b.v. 3 naaisters moet men misschien 90 naaisters teekenen. Voilà l'affaire.
Van C. M. heb ik een vriendelijk briefje gehad met belofte dat hij spoedig te 's Hage komt en dan ook bij mij. Nu dat is ook al weer maar een belofte, maar misschien toch iets. Enfin.
Overigens zal ik hoe langer hoe minder de menschen naloopen, wie het ook zijn mogen, noch kunstkoopers noch schilders, de eenigen die ik achterna zal loopen zijn modellen, want zonder model werken dat vind ik althans voor mij bepaald verkeerd. Zeg Theo, het is toch iets prettigs als er een klein beetje licht komt, en ik krijg een beetje licht. Het is iets prettigs een mensch te teekenen, iets dat leeft, 't is verdomd moeilijk maar enfin het is heerlijk.
Ik krijg morgen kindervisite, twee kinderen die ik amuseeren moet en teekenen tegelijk. Ik wil dat er leven op mijn atelier komt, en heb al allerlei kennissen in de buurt. Zondag krijg ik een weesjongen, fameus typig, doch ik kan hem helaas maar kort krijgen. Het is misschien wel waar dat ik den slag niet heb

om met menschen om te gaan die erg op vormen gesteld zijn, doch van den anderen kant heb ik misschien meer vat op arme of burgerluidjes, en verlies ik aan den eenen kant — ik win aan den anderen kant, en ik geef het dan soms maar over, en denk: after all is het recht en billijk dat ik als artist leef in 't geen ik voel en zoek uit te drukken, honni soit qui mal y pense.

Nu zijn wij weer in 't begin van de maand; ofschoon het nog niet een volle maand geleden is dat gij mij gezonden hebt, zoo zou ik U wel vriendelijk willen verzoeken, mij als het U mogelijk is, dezer dagen nog wat te sturen.

Het hoeft desnoods niet de fr. 100 op eens te zijn, maar als het maar wat is om voort te gaan tusschen nu en den tijd dat gij zenden kunt. Ik zeg dit omdat in een vorig schrijven gij er van spraakt dat gij eerst nadat de inventaris klaar zou wezen, geld kondt loskrijgen.

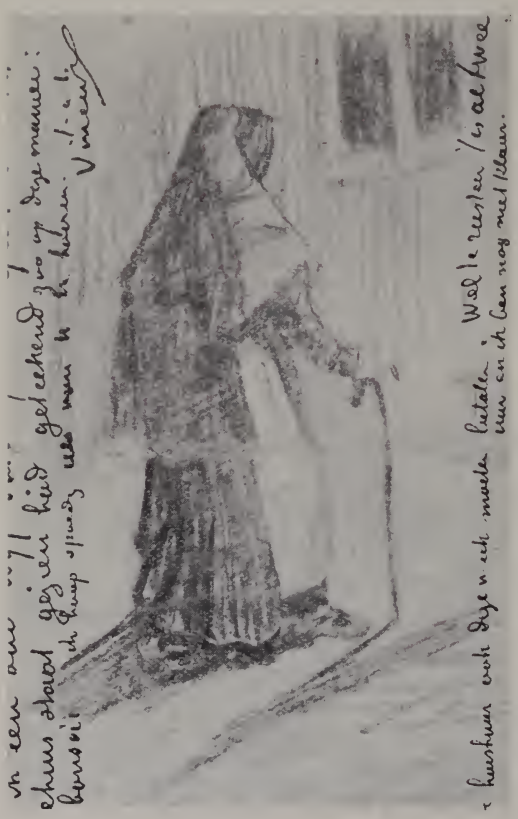

Het gaat mij soms aan 't hart, als ik denk dat ik 't model zou moeten laten wachten, omdat zij het erg hard noodig hebben. Tot op heden heb ik hen betaald, doch de volgende week zou ik het niet kunnen doen. Doch ik kan het model toch krijgen, hetzij de oude vrouw hetzij de jongere hetzij het kind. A propos, Breitner heeft mij onlangs eens over U gesproken, dat er iets was dat hem zoo gespeten had, en waarom hij dacht gij

nog boos kondt zijn op hem. Hij heeft n.l. nog een teekening die van U hoort geloof ik, ik heb echter 't rechte van de zaak niet begrepen. Hij heeft een groot ding onder handen, een markt waar veel figuren op moeten komen. Gisterenavond ben ik nog met hem uit geweest om op straat typen van figuren te zoeken, om ze dan later op 't atelier met model te bestudeeren. Zoo op die manier heb ik een oud wijf, dat ik op de Geest waar het dolhuis staat, gezien had, geteekend, zoo op deze manier. (Zie blz. 356.)
Nu bonsoir, ik hoop spoedig iets van U te hooren.

t. à t. Vincent.

Ik heb de huishuur ook deze week moeten betalen. Wel te rusten, 't is al twee uur en ik ben nog niet klaar.

179

Waarde Theo,
In Uw brief van 18 Februari l.l. zegt gij: ,,toen Tersteeg hier was, spraken we natuurlijk over je, en hij zeide mij, dat wanneer je iets noodig hadt, je gerust bij hem kondt komen''.
Doch waarom is het dan, dat als ik Tersteeg dezer dagen vroeg om f 10, hij ze mij wel gaf, doch vergezeld van zooveel reproches, en ik zou haast zeggen beleedigingen, dat ik mij haast niet kon inhouden, ofschoon ik mij heb ingehouden.
Ik zou hem de f 10 in het gezicht gesmeten hebben als 't voor mij geweest was, doch ik moest het model betalen, dat eene arme zieke vrouw is, die ik niet mag laten wachten. Dus hield ik me stil.
Ik zal evenwel in een half jaar niet meer naar Tersteeg toe gaan, of met hem spreken, of hem mijn werk laten zien.
Dat zeg ik niet tegen hem, maar ik zeg het tegen U.
Waarde Theo gij zegt wel: ,,zorg dat gij goede vrienden met Tersteeg blijft, want hij is voor ons bijna als een oudere broer''.
Doch mijn beste kerel hij moge tegen U vriendelijk zijn, doch ik heb gedurende jaren met zijn onvriendelijken en harden kant te maken gehad.
Hij zou gelijk hebben met mij reproches te maken, als ik niet werkte, doch het is ongepermitteerd om iemand die hard werkt en aanhoudend, aan een moeilijk geduldwerk, verwijtingen te doen als:
,,dit staat bij me vast, dat gij geen artist zijt,''
,,dit weegt bij mij zwaar, dat gij te laat begonnen zijt'',

,,gij moet uw brood verdienen''.
Dan zeg ik halt! zacht wat.
Men kan niet altijd vrienden zijn, men moet ook wel eens twisten.
Wat betreft de schikking tusschen U en mij, dat ik van U geld ontvang, daarover verlang ik opnieuw met U in tegenwoordigheid van Mauve en niemand anders te spreken, bij gelegenheid van Uw komst te 's Hage die, hoop ik, spoedig plaats zal vinden.
Het groote schilderij van Mauve zal weldra af zijn, als dán zal Mauve mij opnieuw wel een en ander te zeggen hebben over het aquarelleeren.
Het resumé van wat hij mij tot dusverre gezegd heeft, is:
Vincent, als ge teekent dan zijt ge schilder.
En daarom heb ik op het teekenen, op de proportie, op de perspectief gewerkt, en hard gewerkt, nu weken lang, en Tersteeg apprecieert dat niet genoeg, en praat maar over ,,verkoopbaarheid''.
In dezen verdien ik zijn verwijtingen niet, toch wil ik mij inhouden omdat ik wel degelijk achting voor Z.Edl. heb, daarom zeg ik: over een halfjaar spreken we elkaar nader, in een half jaar spreken we elkaar niet.
Als gij kunt, zend mij het geld voor deze maand spoedig. Ik vorder met mijn werk, doch ik kan niet zonder of met te weinig geld werken.
Met een handdruk, t. à t. Vincent.

Ik wil liever in een half jaar geen middageten gebruiken, en op die manier bezuinigen, dan dat ik weer nu en dan f 10 van Tersteeg krijg, vergezeld van zijn reproches.
Ik zou wel eens willen weten wat de schilders zeggen zouden van zijn argument ,,minder model nemen om de goedkoopte'', wanneer men modellen gevonden heeft, na veel zoeken, die niet te duur zijn?
Zonder model werken is de pest voor een figuurschilder, vooral in zijn eersten tijd.

180

Waarde Theo,
Gij zult het misschien nogal bar vinden, wat ik U schreef omtrent Tersteeg. Evenwel ik neem dat geenszins terug. Het moet hem zeer vierkant gezegd worden, anders dringt het niet door zijn harnas heen. Hij heeft mij nu jaren lang beschouwd als een

soort suffer en droomer, hij beschouwt me nog zoo, en zegt zelfs van mijn teekeningen: dat is een soort opiumbedwelming, die ge Uzelf toedient om de pijn niet te voelen, die het U kost dat gij geen aquarellen maken kunt.
Welnu dat is wel fijn gevonden, doch dat gezegde is toch ondoordacht, oppervlakkig, en houdt geen steek, de voornaamste reden waarom ik niet op eens aquarellen maken kan zijnde, dat ik nog serieuser moet teekenen, en letten op proportie en perspectief.
Genoeg, zijn reproches verdien ik niet, en als mijn teekeningen ZEd. niet amuseeren, het amuseert mij ook niet, ze ZEd. te laten zien op die manier.
Hij veroordeelt teekeningen van me waar terdeeg goeds in zit, en dat had ik van hem niet verwacht.
Indien ik serieuse studies maak naar 't model is dat vrij wat practischer dan zijn practische praatjes over verkoopbaarheid of onverkoopbaarheid, waaromtrent ik overigens zelf, als hebbende zelf ook wel met schilderijen en teekeningen gehandeld, niet in die mate inlichtingen noodig heb als hij wel meent.
Liever dus wil ik zijn vriendschap verliezen, dan hem in dezen gelijk geven.
Ofschoon ik momenten heb van overdondering door zorg, zoo ben ik toch kalm en mijn kalmte grondt zich op het serieus aanpakken van mijn werk en op doordenken. Ofschoon ik momenten heb van passie en mijn gestel die soms verergert, zoo ben ik toch bedaard zooals hij, die me lang genoeg gekend heeft, zeer wel weet. Nu zelfs zei hij mij: gij hebt te veel geduld.
Dat woord deugt niet, men kan bij kunst niet *te veel* geduld hebben, dat woord is buiten de proportie. Misschien heeft de heer Tersteeg in mijn geval te *weinig geduld*.
Hij moet nu maar eens en vooral zien dat ik de zaak serieus aanpak, en mij niet laat forceeren om werk in de wereld te sturen, dat niet mijn eigen karakter draagt. Mijn eigen karakter begint vooral in mijn laatste teekeningen en studies, die Tersteeg afkeurde, te komen.
Misschien, misschien zou 't mij lukken, nu reeds iets te maken dat misschien met veel moeite verkocht kon worden, in 't genre van aquarel.
Doch dat zou zijn aquarellen forceeren in de broeikas. Tersteeg en gij moeten het natuurlijk seizoen afwachten en dat is nu nog niet.

Hij sprak Engelsch toen hij hier was, vanwege het model er zat. Ik zei hem: in due time you shall have your watercolours, now you can't — they are not due yet — take your time. En daar blijf ik bij. Suffit.
Sedert het bezoek van Tersteeg heb ik een teekening gemaakt van een weesjongen, die schoenen zit te poetsen. Dat mag met een hand gedaan zijn die nog niet precies aan mijn wil gehoorzaamt, doch evenwel de type van dien weesjongen zit er wel in. En wat er ook zij van de gaucherie van mijn hand, die hand zal toch wel eindigen moeten, met te doen wat mijn hoofd wil. Zoo heb ik nog een studie gemaakt van het atelier met de kachel, den schoorsteen, ezel, tabouret, tafel etc., natuurlijkerwijs niet precies verkoopbaar op 't moment, doch zeer goed om perspectief in praktijk te brengen.
Ik verlang naar Uw komst, gij hebt nog heel wat te zien wat ik sedert Uw bezoek van dezen zomer gemaakt heb. Theo ik reken er op dat gij mijn werk zult bekijken met sympathie, en met vertrouwen, en niet met twijfelmoedigheid of ontevreden.
Omdat ik veel werk denkt Tersteeg, dat het zoo makkelijk is, daarin heeft hij ook al de plank mis.
Doch ik ben eigenlijk een werkezel of trekos.
Wilt gij als gij komen mocht vooral denken aan het papier Ingres? Het is vooral het *dikke*, waar ik graag op werk, en dat dunkt me zich zelfs voor studies met waterverf prêteeren moet. Geloof me dat in zake van kunst het woord geldt: eerlijk duurt het langst, beter wat meer moeite op serieuse studie, dan een chic om 't publiek te vleien. Soms heb ik in momenten van zorg wel eens verlangd dat ik wat chic had, doch bij nadenken zeg ik: neen, — laat mij maar liever mijzelf zijn, — en met een ruwe factuur, strenge, ruwe doch ware dingen zeggen. Ik zal de liefhebbers of handelaars niet naloopen, laat wie lust heeft maar bij mij komen.
In due time we shall reap if we faint not.
Enfin. Zeg Theo wat was die Millet een kerel!
Ik heb van de Bock te leen het groote werk van Sensier. Het interesseert mij zoo dat ik 's nachts er van wakker wordt, en de lamp aansteek en blijf lezen. Want overdag moet ik werken.
Stuur mij toch spoedig wat als 't U eenigszins mogelijk is. Ik wou wel dat Tersteeg eens voor een week er voor stond, om met hetgeen ik verteer, te doen wat ik er mee doe, hij zou merken dat

dat geen suffen of droomen of opiumbedwelming is, doch dat men fameus wakker moet zijn om te vechten met zooveel moeilijkheden, die komen opdokken. Ook is het niet makkelijk om modellen te vinden en ze tot het poseeren te brengen. De meeste schilders worden daarin moedeloos. Vooral wanneer men om ze te betalen, zich op eten, drinken, kleeren, moet bekrimpen — te kort doen.
Enfin Tersteeg is Tersteeg en ik ben ik.
Nochtans weet het wel, ik ben niet opposiet d. i. vijandig tegenover hem, doch ik moet hem te verstaan geven dat hij mij te oppervlakkig beoordeelt, en — en ik geloof dat hij er op terug komen zal, — ik hoop het van harte, want oneenigheid met ZEd. doet mij veel leed, en maakt mij 't leven moeilijk. Ik hoop dat Uw brief spoedig komt — mijn laatste centen zijn om dezen brief te frankeeren. Het is wel pas eenige dagen geleden dat ik de f 10 van Tersteeg ontving, doch daar moest ik denzelfden dag f 6 van betalen aan model, aan den bakker, aan het meisje dat het atelier veegt.
Adieu, gezondheid en goeden moed U toegewenscht, ik ben ondanks alles ook niet zonder goeden moed.

Je te serre la main, Vincent.

Ik heb een zeer aangenaam bezoek gehad van Jules Bakhuijzen, en ik mag wanneer ik wil bij hem komen.

Naschrift.
Theo het is bijna miraculeus!!!
Daar komt primo bericht, dat ik Uw brief moet gaan halen. Daar komt secundo C. M. bestelt me 12 kleine penteekeningen, gezichten van 's Hage, naar aanleiding van eenige die gereed waren, ('t Paddemoes, — de Geest, — de Vleersteeg waren gereed) tegen een rijksdaalder per stuk, prijs door mij bepaald, met belofte dat als ik ze naar zijn zin maak, hij me 12 andere bestellen zal, doch waarvan hij de prijs fixeeren zal hooger dan ikzelf. Daar kom ik tertio Mauve tegen, voorspoedig verlost van zijn groote schilderij, belooft mij spoedig aan te komen. Dus ça va, ça marche, ça ira encore!
En nog iets heeft mij getroffen, en zeer getroffen — ik had gezegd dat 't model niet moest komen vandaag — ik had niet gezegd waarom, — maar de arme vrouw kwam toch, en ik protesteerde. „Ja maar ik kom niet om geteekend te worden,

ik kom maar eens kijken of gij wel eten hebt'', — zij had een portie snijboonen en aardappelen bij zich. Er zijn toch dingen in 't leven, die de moeite waard zijn.
Ziehier een paar woorden die mij in de Millet van Sensier zeer troffen en ontroerden, gezegden van Millet:
L'art c'est un combat — dans l'art il faut y mettre sa peau.
Il s'agit de travailler comme plusieurs nègres: *J'aimerais mieux ne rien dire, que de m'exprimer faiblement.*
Het is eerst gisteren dat ik dat laatste woord van Millet las, doch voor dien tijd had ik datzelfde wel gevoeld, dat is het weshalve ik soms behoefte gevoel om niet met een zacht penseel doch een hard timmermanspotlood en een pen het er in te krassen, wat ik voel. Gare! Tersteeg! Gare! tu as bien carrément tort.

181

Waarde Theo,
Gij zult mijn brieven ontvangen hebben, ik antwoord op dien van U dezen middag ontvangen. Aan Tersteeg heb ik overeenkomstig uw verzoek direct toegezonden f 10, mij door ZEd. deze week voorgeschoten.
Ik schreef U van de bestelling van C. M., het ging aldus te werk. C. M. scheen Tersteeg gesproken te hebben voor hij bij me kwam, althans begon dergelijke dingen te zeggen omtrent ,,brood verdienen''. Mijn antwoord viel mij plotseling in, snel, en ik geloof juist. Ziehier wat ik zeide: brood verdienen, hoe bedoelt ge dat? Gagner son pain, of mériter son pain; — ne point mériter son pain, c'est à dire être indigne de son pain, voilà ce qui est un crime, tout honnête homme étant digne de sa croûte, — mais pour ce qui est de ne point le gagner fatalement, tout en le méritant, ah ça c'est un malheur, et un grand malheur. Si donc vous me dites là: ,,tu es indigne de ton pain'', j'entends que vous m'insultez, mais si vous me faites l'observation passablement juste, que je ne le gagne pas toujours, car parfois il m'en manque, que soit, mais à quoi bon me la faire cette observation-là, cela ne m'est guère utile si l'on en reste là''.
C. M. heeft toen maar verder over dat brood verdienen gezwegen. Het onweêr dreigde nog eens, want ik toevalligerwijs den naam van de Groux uitsprekende, met betrekking tot expressie, vroeg C. M. opeens: ,,Doch weet ge wel dat er aan het private leven van de Groux wel een steekje los was?''

Gij begrijpt, dat C. M. daar een teer punt aanraakte en zich op een glibberigen weg waagde. Dat kon ik toch niet van dien braven vader de Groux laten zeggen. Dus repliceerde ik: ,,het is mij altijd voorgekomen, dat wanneer een artist aan de menschen zijn werk toont, hij het recht heeft om den zielsstrijd van zijn eigen private leven (die in onmiddellijk en fataal verband staat met de eigenaardige moeilijkheden, die het produceeren van een kunstwerk meebrengt) voor zichzelven te houden, tenzij hij zich daaromtrent uitstorte voor een zeer intiem vriend. Het is zeg ik onkiesch van een criticus de quoi critiquer op te visschen in het private leven van iemand, op wiens werk men niets zeggen kan. De Groux is een meester als Millet, als Gavarni.
C. M. had zeker althans Gavarni niet als een meester beschouwd. (Tegen een ander dan C. M. had ik me korter en bondiger kunnen uitdrukken door te zeggen: 't is met het werk van een artist en zijn private leven als met een kraamvrouw en haar kind. Gij moogt haar kind wel bekijken, maar ge moogt haar hemd niet oplichten om te kijken of er ook bloedvlekken op zijn. Dat ware onkiesch bij occasie van een kraamvisite).
Ik begon al te vreezen dat C. M. 't mij kwalijk zou nemen, maar gelukkig namen de zaken een beteren keer. Tot afleiding kreeg ik mijn portefeuille met kleinere studies en schetsjes. Hij zei eerst niets meer, totdat wij op een teekeningetje kwamen, dat ik eens met Breitner flaneerende, 's nachts om 12 uur geschetst had, n.l. het Paddemoes (dat Jodenbuurtje bij de nieuwe kerk) gezien van de Turfmarkt. Toen had ik het den volgenden morgen weer aangepakt met de pen.
Jules Bakhuijzen had ook reeds naar het dingetje gekeken, en onmiddellijk de plek herkend.
,,Zoudt gij mij meer van die stadsgezichtjes kunnen maken'', zei C. M. Ja wel, want ik amuseer mij daar mee als ik soms moe gewerkt ben met 't model, — hier is de Vleersteeg, — de Geest, — de Vischmarkt. ,,Maak er 12 zoo voor mij''. Jawel zei ik, doch we doen dan een kleine affaire en spreken dus dadelijk over den prijs. Mijn prijs voor een teekeningetje van die grootte, hetzij met potlood, hetzij met de pen, heb ik bij mezelf gesteld te zijn een rijksdaalder — komt U dat onredelijk voor?
,,Neen — maar'', zegt hij — ,,als zij goed uitvallen vraag ik er nog 12 van Amsterdam, mits ge dan mij maar den prijs eens laat vaststellen, dan verdient ge er wat meer mee.''

Nu mij dunkt dat is toch geen kwade afloop van een bezoek, waartegen ik eenigermate had opgezien.
Omdat ik toch met U heb afgesproken Theo, dat ik U de dingen maar zou vertellen zoo op mijn eigen manier, zooals 't uit mijn pen komt, beschrijf ik U die kleine scènes zooals ze zich voor doen. Temeer omdat ge zoodoende, ofschoon afwezig, toch een kijkje op mijn atelier hebt.
Ik verlang wel naar Uwe komst, omdat ik dan nog serieuser met U kan spreken over b.v. 't geen betrekking heeft op thuis.
De bestelling van C. M. is mij een lichtje!
Ik zal die teekeningetjes trachten te soigneeren, en er wat pit in te doen zijn. En en tout cas zult gij ze zien, en ik geloof kerel dat er meer zulke zaakjes te doen zijn. Liefhebbers voor teekeningetjes van frs 5 zijn te vinden. Met wat oefening maak ik er elken dag één. En ziedaar, als ze wat vlotten een korst brood en een gulden voor 't model per dag. De mooie tijd met lange dagen komt aan, ik maak het ,,soepkaartje'', d. i. het brood en modelteekeningetje 't zij 's morgens, 't zij 's avonds, en overdag studeer ik serieus naar 't model. C. M. is één liefhebber dien ik nu zelf heb gewonnen, wie weet of 't U niet lukt er een tweede op te doen dokken, en misschien Tersteeg als hij bekomen is van zijn reproche-furie, een derde, en dan kan 't marcheeren.
Morgenochtend ga ik een motief zoeken voor een van die voor C. M.
Van avond ben ik op Pulchri geweest. Tableaux vivants en een soort kluchtspel van Tony Offermans. Het kluchtspel heb ik maar laten schieten, omdat ik niet tegen karikaturen en niet tegen de benauwde lucht van een vergaderzaal kan, doch de tableaux vivants wilde ik zien, vooral vanwege 't eene was naar een ets die ik aan Mauve cadeau gegeven had, Nicolaas Maes: de stal van Bethlehem. (De andere was Rembrandt: Isaac die Jacob zegent, met een superbe Rebecca, die kijkt of haar list lukken zal). De Nicolaas Maes was zeer goed van licht en bruin en zelfs kleur, doch van expressie geen dubbeltje waard mijns inziens. De expressie deugde gedecideerd niet. Ik heb dat eens in natura gezien, niet de geboorte van het kindeke Jezus evenwel, maar de geboorte van een kalf. En ik weet nog fameus goed, hoe dat van expressie was. Er stond een meisje bij toen 's nachts in dien stal — in de Borinage — een bruin boerengezichtje met wit nachtmutsje o.a., zij had tranen in de oogen van compassie met de arme koe,

toen het beest zijn weeën kreeg en veel moeite had. Het was rein, heilig, wonderbaar, schoon, als een Correggio als een Millet als een Israëls. — Och Theo, waarom gooit ge den boel niet naar de weerga en wordt schilder kerel, ge kunt het als ge wilt. Ik verdenk U wel eens, dat gij een fameus paysagiste in Uzelven achterbaks houdt. Entre nous soit dit, mij dunkt gij zoudt fameus goed berkestammen teekenen, en de voren van een akker of stoppelveld trekken, en sneeuw schilderen, en lucht etc. Je te serre la main,

t. à t. Vincent.

Zeg Theo, zoudt gij die gedachte eens willen rumineeren, of er geen fameus paysagiste in U zit. Wij moeten maar met ons tweeën schilder worden, court et bon, we zullen er den kost wel mee krijgen. Voor 't figuur moet men meer trekos of werkezel zijn, meer homme de peine.
There's a long, long thought for you — old boy.
Theo blijf wat beter dan H. G. T. De zaak is Theo mijn broer, zich de handen niet te laten binden, door wie dan ook, vooral met geen vergulde ketting.
Quoiqu'il en soit artist is gezonder; de pecuniaire zorg is erg vooral, ik zeg nog eens gij als landschapschilder zoudt die nog eerder te boven zijn dan ik, ofschoon ook ik er eenmaal bovenop kom. Maar gij als ge seffens van wal steekt haalt me nog in, want het figuur is gecompliceerd, gaat langzamer.
Gij zult begrijpen ik spreek in vollen ernst. —
Ziehier een lijstje van Hollandsche schilderijen voor den Salon bestemd.
Israëls, een oud man (als hij geen visscher was zou het Tom Carlyle [de schrijver van de French revolution en Oliver Cromwell] zijn, want hij heeft bepaald dien karakteristieken kop van Carlyle) een oud man zit in een hoekje bij een haard, waarin een klein brokje turf nog even gloeit in de schemering. Want het is een donker hutje waar dat oud mannetje in zit, een oud hutje met een klein raampje met een wit gordijntje. Zijn hond die met hem oud is geworden, zit naast hem, — die twee oudjes kijken elkaar aan, zij kijken elkaar in de oogen, die hond en dat mannetje. En intusschen haalt het mannetje zijn tabaksdoos uit zijn broekzak en hij stopt een pijpje zoo in de schemering. Anders niets — die schemering, die stilte, die eenzaamheid van

die twee oudjes, mannetje en hond, dat elkaar kennen van die twee, dat nadenken van dien ouden man, — waarover denkt hij, ik weet het niet, ik kan het niet zeggen, maar het moet een diepe, een lange gedachte zijn, iets, maar ik weet niet wat, uit lang verleden dat komt opdokken, misschien geeft dat die expressie op dat gelaat, een expressie weemoedig, tevreden, onderworpen, iets dat doet denken aan dat fameuse vers van Longfellow, dat telkens eindigt: But the thoughts of youth are long, long thoughts.

Ik zou dat schilderij van Israëls willen zien als pendant van La mort et le bûcheron van Millet. Ik weet bepaald geen ander schilderij dan deze Israëls, die het bij La mort et le bûcheron van Millet kan uithouden, dat men er tegelijk mee kan zien; ik weet van den anderen kant geen ander schilderij dat het naast deze Israëls zou uithouden, dan La mort et le bûcheron van Millet, geen ander schilderij dat men tegelijk met deze Israëls zien kan. Verder gevoel ik in mijn verbeelding een onweerstaanbaar streven om dat schilderij van Israëls en dat andere van Millet tot elkaar te brengen en elkaar te doen completeeren.

Mij dunkt wat er aan deze Israëls mankeert, mocht wezen dat La mort et le bûcheron van Millet er dicht bij hing, 't een aan 't eene eind, 't andere aan 't andere eind van een lange smalle zaal, — met geen een ander schilderij in die galerij dan die twee, en zij alleen. Het is een fameuse Israëls, ik heb eigenlijk niets anders kunnen zien, zoo greep het mij aan.

En toch er was een andere Israëls, een kleine met meen ik 5 figuren of 6, arbeidersfamilie die aan tafel zit.

Er is een Mauve, het groote schilderij van de pink die op de duinen wordt gesleept, het is een meesterstuk.

Ik heb nooit een goede preek over de resignatie gehoord, noch me een goede kunnen verbeelden, behalve dat schilderij van Mauve en het werk van Millet.

Het is wel *de* resignatie, maar de echte soort, niet die van de dominees. Die knollen, die arme gehavende knollen, zwart, wit, bruin; zij staan daar geduldig, onderworpen, bereid, geresigneerd stil. Ze moeten straks de zware schuit nog 't laatste eindje sleepen, de karwei is haast gedaan. Eventjes stilstaan. Ze hijgen, zijn bezweet, maar ze murmureeren niet, ze protesteeren niet, ze klagen niet, over niets. Daar zijn ze al lang overheen, sedert jaren overheen. Ze zijn geresigneerd nog wat te leven en te

werken, doch moeten ze morgen naar den vilder que soit, zij zijn er toe bereid.
Ik vind zoo'n fameus hooge, praktische, zwijgende philosophie in dit schilderij, het schijnt te zeggen — savoir souffrir sans se plaindre ça c'est la seule chose pratique, c'est là la grande science, la leçon à apprendre, la solution du problème de la vie. Mij dunkt dat dit schilderij van Mauve een van de zeldzame schilderijen zou zijn, waarvoor Millet lang zou blijven staan, en in zichzelven mompelen: il a du coeur ce peintre-là.
Er waren nog andere schilderijen — ik moet zeggen ik heb er haast niet naar gekeken — ik had genoeg aan bovengenoemde.

182

Waarde Theo,
Ik dacht er later over na dat het U wellicht zonderling moet voorgekomen zijn, in mijn laatsten brief een uitdrukking te vinden omtrent een zaak, waarover ik U tot dusverre nooit gesproken had, en wel een uitdrukking op vrij beslisten toon, n.l., zoo iets als: ,,Theo gooi den heelen boel naar de weerga en wordt schilder. Er zit een fameus paysagiste in U''. Het moge zoo wezen dat dit woord mij in een moment ontviel waarop mijn hartstochten wat opgewekt waren. Doch dat neemt niet weg, dat het hiermede is als met andere dingen, die ik wel eens in drift, of als een of andere hartstocht is opgewekt, mijns ondanks mij laat ontglippen. Het is er n.l. zoo mee, dat 't geen ik alsdan zeg, dingen zijn die ik lang heb opgekropt, en die ik dan uitspreek soms in ruwe termen. Maar ofschoon ik in bedaarder stemming het in betere woorden zou zeggen, of 't voor mezelven houden, is het zeer zeker ik vooral in bedaarde stemming zeer gedecideerd van die meening ben.
Het is er nu uit dus het blijft er uit, ik heb het eindelijk eens gezegd, mijns ondanks, onwillekeurig, in ruwe woorden enfin, maar ge weet mijn intieme gedachte. En als ik schreef: blijf iets beters dan H. G. T. en als ik te kennen gaf dat ik de kunsthandelaars in 't algemeen niet heel hoog schatte, inderdaad dat zijn dingen, die ik wel voor mezelven had kunnen houden, maar nu mijn zwijgen gebroken is en ik sprak, ja dan spreek ik zoo. H. G. T. aangaande, ik heb ZEd. gekend in een eigenaardige periode van zijn leven toen hij pas ,,er boven op'' was gekomen zooals men dat uitdrukt en bovendien pas getrouwd.

De indruk die hij toen op me maakte was sterk — hij was een practisch man — fameus handig en opgewekt, energiek in kleine en groote dingen, bovendien er ging als 't ware poësie — maar van de echte onsentimenteele van hem uit.
Ik had toen zoo'n respect voor hem, dat ik mij altijd op een afstand hield en ik beschouwde hem als een wezen met hoogere organisatie als de mijne.
Sedert — sedert — sedert — heb ik wel eens getwijfeld — meer en meer — en toch nooit had ik de courage het scalpel van analyse en op den keper beschouwen in hem te zetten. Nu evenwel op een moment, waarin ik zeer op mijn qui vive moet zijn en ter wille van wie het ook zij mijn carrière niet mag bederven, heeft bovengenoemd scalpel hem niet ontzien. En terwijl ik in zijn kantoortje zat of met hem sprak in de schilderijzaal met een zeer alledaagsche uitdrukking op mijn gezicht en ik hem een paar zeer gewone vragen deed, toen nam ik mijn opmetingen zoo koelbloedig als ik kon.
Ik had gedacht dat hij iemand was die zich het air gaf van een geldman, van een homme du monde — enfin ik weet het niet in één enkel woord te zeggen, ge zult mijn bedoeling denk ik wel vatten — en die achter dat ijzeren masker veel gevoel en een warm hart verborg.
Doch ik bevond dat harnas geweldig dik te zijn, zóó dik dat ik nog niet met zekerheid kan bepalen of de man massief metaal, 't zij staal 't zij zilver is, of dat er heel heel diep in dat ijzer nog een klein vakje is waar een menschenhart in klopt. Is er geen hart in hem dan houdt werkelijk mijn affectie voor hem radikaal op en er komt voor in de plaats een: ,,qu'est-ce que tu me fais toi? Tu m'agaces!
Zoodat over een half jaar of een jaar hij mij of totaal koel zal laten of, of misschien vind ik een manier om meer met ZEd. op te schieten. Intusschen — is hij nu nog een ZEd. In dien term denkt men niet aan iemand voor wien men warme sympathie gevoelt. ZEd. drukt uit iets afgezaagds.
Genoeg — Suffit. —
Theo ik ben gedecideerd geen landschapschilder, als ik landschappen maken zal *er zal altijd iets figuurachtigs in zijn.*
Het is evenwel dunkt mij erg goed dat er ook menschen zijn, die essentieel ,,paysagiste'' zijn. En het preoccupeert me sterk dat gij een zoodanig persoon zijn mocht — sans le savoir.

Evenzeer preoccupeert me het omgekeerde, n.l.: Theo zijt gij inderdaad essentieel een handelaar?
Als ik de stelling bewijzen moest, wellicht keerde ik het om en bewees haar uit het ongerijmde.
Quoiqu'il en soit, denk er eens over na, ik hoef U niet te zeggen: verzin eer ge begint te schilderen, doch misschien neemt ge 't me niet kwalijk als ik zeg: Theo tot heden zijt ge vrij te doen, te laten wat ge wilt, doch wanneer gij ooit met de Heeren Goupil & Co. een zoodanig accoord maakt, dat gij belooft Uw heele leven in hun zaak te blijven, dan zijt ge geen vrij man meer.
En 't komt me voor, dat de mogelijkheid bestaat dat er een moment in 't leven komt, waarin het iemand berouwt zich dusdanig verbonden te hebben.
Gij zult zonder twijfel zeggen: er kan een oogenblik komen, waarop sommigen spijt krijgen schilder geworden te zijn. Zij die spijt krijgen, zijn zulken die in 't begin solide studie verzuimen, en jagen en reppen om haantje de voorste te zijn. Enfin, de mannen van den dag zijn mannen van één dag, doch wie zooveel geloof heeft en liefde, dat hij juist plezier heeft in 't geen anderen vervelend vinden, n.l. de studie van anatomie, perspectief en proportie, die blijven staan en rijpen langzaam maar zeker. Toen ik in geldverlegenheid mijzelven een oogenblik vergat, en dacht: ik zal zien maar iets te maken wat een zeker aspect heeft, toen was het resultaat deplorable, ik kon dat niet, en Mauve werd terecht boos op me, en zei: dat is de weg niet, verscheur die dingen. En dat klonk mij eerst te hard, doch later knipte ik ze zelf kapot. Doch toen ik nu serieuser ging teekenen, toen had Tersteeg aanmerking en werd boos, en zag goede dingen in mijn teekeningen over 't hoofd, en vroeg pardoes nu reeds ,,verkoopbare''.
Enfin gij ziet hieruit meteen, dat er onderscheid is tusschen Mauve en Tersteeg. Mauve is hoe langer hoe serieuser, hoe meer men over hem nadenkt, en kan Tersteeg die proef doorstaan? Ik hoop ja, doch betwijfel of hij dermate steek houdt als M.
En hoe is het met degenen, die in den grond serieus zijn; al hebben ze dikwijls iets onaangenaams, men gaat van hen houden, en raakt met hen thuis, met wie niet serieus genoeg is begint me zich te vervelen.
Gij moet ook niet denken dat ik over 't hoofd gezien heb, de ver

andering van finantiëele omstandigheden die een verandering van carrière voor U tengevolge zou hebben.
Doch 't geen mij over deze zaak tot U doet spreken is, dat ik ofschoon in 't midden van finantiëele moeilijkheden, toch gevoel dat niets solidener is dan een ,,handwerk'', in den letterlijken zin van werken met de handen. Als gij schilder werd zou één van de dingen, die U verwonderen zouden, zijn, dat het schilderen en wat daaraan verbonden is, werkelijk een tamelijk zwaar werk is uit een physiek oogpunt; de inspanning van den geest, de tobberij met den kop niet meegerekend, wordt er eene tamelijke krachtsinspanning vereischt, en dat dag aan dag.
Nu, voor heden spreek ik er niet meer over, alleen zeg ik nog dit: dan wanneer ge naar Holland komen zult, zou ik U graag eens niet maar voor een half uur, doch b.v. een heelen morgen alleen spreken, over practische dingen die ik geleerd heb, hetzij door eigen oefening, hetzij door Mauve of anderen, net alsof ik het U moest uitleggen om het U te leeren. Ik hoop dat ge daar niet op tegen zult hebben, — in 't ergste geval verveelt ge U dien morgen, maar misschien zal het U niet vervelen. Alleen hoop ik dat ge alsdan niet onderwijl aan het ,,verkoopen'' van schilderijen zult denken, doch aan het ,,how to do it''. Enfin nous verrons.
Kunt gij mij zoo omstreeks 't eind dezer maand wat geld sturen, het zal mij zeer welkom zijn. Tegen dien tijd hoop ik ook de 12 voor C. M. klaar te hebben. Als hij ze dadelijk betaalt geeft dat me f 30 in den zak, komt daar van U wat bij, dan zou ik het wagen een paar hemden en broeken te koopen, waaraan ik zeer behoefte heb, aangezien de hemden etc. die ik heb in deplorabelen staat beginnen te verkeeren, en ik er maar zeer weinige bezit. Ik heb sedert ik U schreef, steeds met diezelfde modellen gewerkt, en ik moet zeggen dat ik blij ben zoodanige gevonden te hebben. Ik ben bezig om koppen te teekenen, ook moet ik, doch 't kan alles niet opeens, handen en voeten teekenen, hoog noodig.
En als 't zomer wordt, en 't bezwaar van koude weg valt, moet ik noodwendig op de een of andere manier wat studies van naakt maken. Niet precies akademische standen. Maar ik wou b.v. zoo almachtig graag eens b.v. naakt model hebben voor een spitter of naaister. Van voren, van achteren, van bezijden. Om goed den vorm te leeren voelen en zien door de kleeren heen, en zich de actie te expliceeren. Ik reken dat een stuk of 12 studies, 6 mannen, 6 vrouwen me al veel licht zouden geven. Iedere studie kost

een dag werk. De moeilijkheid zit hem echter ook terdeeg in het vinden van modellen tot dat doeleinde, en als ik het vermijden kan, zou ik het willen vermijden op 't atelier naakt model te hebben, om andere modellen niet schuw te maken.
De vrees ,,dat ze zich nakend uit moeten kleeden'' is gewoonlijk het eerste scrupule dat men moet uit den weg werken, als men iemand aanklampt om te poseeren. Althans dat was reeds meer dan eens mijn ondervinding hier, zelfs had ik het met een stokouden man, die trouwens waarschijnlijk zeer Ribera-achtig zou geweest zijn als naakt model.
Doch après tout zoek ik niet Ribera, en vooral niet Salvator Rosa, ik zie de dingen zoo niet. Zelfs van Decamps ben ik niet enthousiast, ik ben niet op mijn gemak voor hun schilderijen en kan me er niet indenken, zonder een gevoel van iets te missen en te verliezen. Dan nog liever Goya, of Gavarni, ofschoon die beiden ,,Nada'' zeggen. Als hoogste woord??
,,Nada'' beteekent dunkt me net precies hetzelfde als dat woord van Salomo: Vanité des vanités, tout est vanité, doch daarop kan ik 't hoofd niet neerleggen zonder nachtmerrie. Enfin. Het is evenwel te laat om te philosopheeren, aangezien ik morgen om half zes op moet vanwege de timmerman even een karweitje bij me doen komt, voor hij naar zijn werk gaat.
Dus wel te rusten, en geloof dat ik het zeer serieus meen als ik U over dat schilderen van U spreek. Adieu.

t. à t. Vincent.

Ik heb nog weer twee teekeningetjes voor C. M. gemaakt, een brokje Scheveningsche weg en zandwerkers in de duinen.
Nu ik Tersteeg het geld teruggegeven heb, vrees ik dat als de huisbaas komt in 't eind van Maart ik niet veel voor hem hebben zal. Daarom is het dat als gij kunt, ik wel wenschen zou gij tegen 't eind van Maart wildet zenden wat ge zenden kunt.
Theo, Zondag ben ik nog weer eens bij de Bock geweest, ik weet niet waarom, doch telkens als ik weer bij hem kom, voel ik hetzelfde, die kerel is te zwak, hij komt er niet tenzij hij verandere, tenzij — tenzij — ik vind iets uitgeputs, iets blasé's, iets onoprechts in hem dat mij beklemt, er is iets teringachtigs in de atmosfeer bij hem aan huis.
En toch — het loopt niet in 't oog — en er zijn er weinigen die over hem denken als ik, onder zijn kennissen misschien.

Enfin. Toch maakt hij soms mooie dingen, niet zonder charme en gratie althans, doch a suffit-il?
Er wordt zooveel gevorderd, dat het schilderen tegenwoordig haast een veldtocht is, een militaire campagne, een strijd of oorlog.

183

Theo, Vrijdagmorgen.
Dezer dagen ben ik hard aan het werk geweest, en ik ben in 't touw van 's morgens tot 's avonds. Primo de teekeningetjes voor C. M.. Die zijn af, en naar hem toe, doch ik had gehoopt dat ZEd. het geld direct zou hebben gestuurd, en zoo hij het niet direct stuurt, vrees ik het hem door 't hoofd gaat, en wanneer zal hij het nu sturen??? Ik blijf bijna dagelijks dergelijke kleine stadsgezichten teekenen, en ik krijg er den slag nu van beet.
Ik wou dat Tersteeg of anderen die beweren, dat ze mij genegen zijn of helpen willen, mij ook maar vroegen om dingen *die ik maken kan*, inplaats van onmogelijkheden te eischen waardoor ik gedecourageerd word in plaats van geëncourageerd. Enfin que soit. Doch ik had gedacht, dat C. M. me direct betaald zou hebben. Ze waren zeker niet minder dan 't specimen waarop ZEd. ze bestelde, en ik heb er last genoeg mee gehad, voor meer dan f 30 allicht. Als de lui begrepen dat *niets*, *niets* is, en dat dagen zonder een cent in den zak erg bar en moeilijk zijn, dan zouden ze, geloof ik, niet zoo zijn om mij het beetje geld, dat ik van U ontvang en dat mij boven water houdt in dezen moeilijken tijd, te beknibbelen, of mij het hart week te maken door mij verwijtingen te doen vanwege ik het van U ontvang.
Als ik hard werk, verdien ik dan mijn brood niet? Of zou ik de middelen om te kunnen werken niet waard zijn?
Ik wou maar kerel, dat gij spoedig eens naar hier kwaamt, en zaagt of ik U bedrieg, ja dan neen.
Blommers heeft mij er over gesproken een kunstavond te geven op Pulchri van mijn collectie houtsneden naar Herkomer, Frank Holl, Du Maurier etc. Ik zou dat zeer gaarne doen, ik heb er genoeg voor 2 avonden desnoods.
Enfin 't gaat mij goed, en ik voel dat ik vooruit ga in mijn werk. Ik moet nog pl.m. een jaar teekenen, althans nog eenige maanden, totdat mijn hand secuur vast is, en mijn blik op de dingen, en dan zie ik volstrekt geen bezwaar in den weg waarom ik niet

zeer productief zou kunnen worden voor den handel. Dat ik die eenige maanden tijd vraag is billijk. Het kan niet sneller dan dat, of ik zou slecht werk leveren en dat hoeft niet, met een weinig wachten lever ik goed werk.
Kunt gij mij wat sturen dezer dagen? Ik hoop het. Gij weet ik heb Tersteeg de f 10 teruggegeven.
Ik wou dat gij schilder werdt, gij kunt het als ge wilt, en gij zoudt daar niets bij verliezen, alleen iets beters worden dunkt me dan als gij kunsthandelaar bleef, al waart gij de beste aller kunsthandelaars.
Om er uit te krijgen wat er in U zit zoudt ge evenwel er U met al uw kracht moeten inwerpen.
Ik heb U in den laatsten tijd geen schetsjes meer gestuurd, ik wacht nu maar tot ge zelf eens komt, dat is beter. Ben aan figuren bezig, en ook aan een paar landschappen, o.a. bloemkweekerij hier op den Schenkweg.
Ik wou wel eens weten sedert wanneer men een artist dwingen mag, of probeeren te dwingen, 't zij zijn procédé, 't zij zijn opvatting te veranderen. Zoo iets te probeeren vind ik zeer onbehouwen, vooral als 't iemand is als Tersteeg, die de pretentie heeft ,,vormen'' te bezitten.
Theo kunt ge me wat sturen doe het dan, en iederen dag dien ge 't vroeger zenden kunt, is een dag minder displezier voor me.
Enfin — het is werken quand même — à dieu schrijf spoedig.

t. à t. Vincent.

184

Waarde Theo,
Verscheidene keeren reeds heb ik er mij toe gezet om U te schrijven, doch ik kon er niet toe komen om den brief af te maken. En wel om reden dat ik U schrijven wilde nog verscheidene dingen, waarom ik dacht dat het schilder worden van U zoo voor de hand lag. Maar wat ik schreef beviel me niet, en ik kon geen woorden vinden krachtig genoeg.
Uw bezwaren bestaan wel degelijk, doch daar tegenover staan veel andere dingen, die er wel tegen opwegen. Op uw 30e jaar kunt gij het zoover gebracht hebben dat de lui U als schilder respecteeren moeten, en rekening houden met Uw werk. En op Uw 30e jaar zijt ge nog jong.
Door 't geen gij geleerd hebt bij Goupil, door Uw kennis van veel

zaken, hebt gij juist iets wat U in staat stelt velen die ,,vroeg begonnen zijn'' in te halen. Want die vroege beginners hebben menigmaal een periode van jaren lang onvruchtbaar op éénzelfde hoogte blijven, en die periode hoeft iemand, die energiek op later leeftijd begint, niet door.
Schilderen is evengoed een vak, waar men genoeg geld mee verdient om van te leven als b.v. smid of dokter. Een artist is in elk geval lijnrecht 't tegenovergestelde van een rentenier, en zooals ik zeg, wil men parabel trekken dan heeft, 't zij een smid, 't zij een dokter meer overeenkomst. Zeer wel herinner ik mij, nu ge er over schrijft, dat toen gij indertijd er mij over gesproken hebt dat ik schilder zou worden, ik dacht dat het zeer ontoepasselijk was, en er niet van hooren wilde.
't Geen mij heeft doen ophouden te twijfelen, is dat ik een begrijpelijk boek over perspectief las, Cassagne: Guide de l'A b c du dessin, en 8 dagen daarna een interieur teekende van een keukentje met kachel, stoel en tafel en venster, op hun plaats en op hun pooten, terwijl vroeger 't mij bepaald hekserij of toevalligheid scheen, dat men *diepte* en juiste perspectief in een teekening had. Als gij maar één ding geteekend had zooals 't behoort, dan zou de lust onweerstaanbaar zijn om nog 1000 andere dingen te attaqueeren.
Doch dat ééne schaap dat over de brug moet, om het er over te krijgen!
Als een schilder U eens bij den arm pakte en zei: kijk Theo, zóó moet ge dien akker teekenen, zóó loopen de lijnen van de voren, hierom en daarom loopen ze zóó en niet anders en moeten ze zoo in perspectief gebracht worden. En die knotwilg zóó groot zijnde, is die andere verderop daartegen zóó klein, en dat verschil in grootte kunt ge zus en zoo meten, en kijk, als je dat op je papier dondert, dan zijn die groote lijnen seffens juist, en hebt ge vasten grond onder de voeten, waarop ge nu voortwerken kunt.
Zoo'n gesprek, mits met de practijk der zaak er bij, zou toepasselijker zijn in de gegevene dan veel redenaties over 't zij abstracte, 't zij finantiëele dingen. En ik zal mij dus niet in dat vaarwater verder begeven, doch gij staat net op 't randje om den een of anderen dag licht te krijgen in de praktijk, en overkomt het U dat gij iets met juistheid teekent, of kortom dat gij de perspectief der dingen leert zien, dan is 't met Uw kunsthandelaarsschap gedaan, en dan voelt gij net als Correggio: ik ben

ook schilder, en dan ziet ge meteen, dat ge U in Uw element bevindt, en dan — dan zijt ge jonger en levenslustiger dan ooit te voren, dan begint de tweede jeugd, die beter is dan de eerste, want die tweede vergaat niet meer goddank, -- vergaat niet als de andere. Want de eerste jeugd is weg voor mij en begint weg te gaan voor U.

Wat betreft de opvoeding van Cor of brood voor moeder, die twee dingen zullen niet ontbreken, ook niet als gij schilder wordt. En wat Uzelven betreft, Uw eten, drinken, slapen, Uw atelier, Uw model..... zij zijn niet ver van U af, — als het wakker mocht worden in U die gedachte aan het schilderen dan zoudt gij zien, dat het gedaan kan worden.

Evenwel opdat gij mij niet verdenken zoudt van 't finantiëele over 't hoofd te zien, zoo zou ik wel willen zeggen — echter met alle respect voor Uwe tegenwoordige betrekking als handelaar — tenzij men een bepaald handwerk hebbe, en iets maken kan met eigen handen, betwijfel ik de soliditeit van het middel van bestaan. Zoodat ik b.v. de maatschappelijke positie van Jaap Maris, solider en onafhankelijker vind dan die van Tersteeg. Voor denkkracht en intelligentie heb ik veel respect, ontbreken die, dan gaat men ondanks zijn handwerk ten gronde omdat men niet wederstaan kan en zijn eigen werk verdedigen, dat ziet ge aan Thijs Maris. Doch juist op menschen, die denkkracht en intelligentie bezitten, en 't spreekt vanzelf ik U daaronder reken, en ik wou er mezelf ook wel bij rekenen, is het toepasselijk dat zij bij uitnemendheid voor handwerk geschikt zijn.

Ik resumeer. Als gij het schilderen aanpakt, dan zal het U gelukken en tegen Uw 30e jaar zijt ge als schilder er boven op, niet minder in eenig opzicht dan nu op 't moment. Een mediocriteit in den slechten zin van 't woord komt er gedecideerd niet van U als ge aan 't schilderen gaat.

Nu zie ik kans om zeer goed rond te komen als gij deze maand het zoo schikken kunt als gij zegt, n.l. dat ge mij omstreeks de helft nog fr. 100 geeft voor tot 't begin van Mei. Van de nu gezonden frs 100 heb ik Tersteeg nog niet kunnen betalen, ik heb heel wat uitgaven en ik kon b.v. niet langer wachten met mij een pantalon aan te schaffen, en de huishuur.

Tegen 't midden van April als gij weer zendt, dan *kan* (en zal ik het doen als gij het bepaald wilt) ik ze hem teruggeven. Liever echter maakte ik er over een tijd een teekening voor. Zoo moet

het met mij gaan, ik moet geen contanten teruggeven aan *handelaars*. De schuld aan U is een ander geval. Wij weten niet hoe de dingen loopen zullen. Als gij kunsthandelaar blijft, dan krijgt ge er metdertijd teekeningen en schilderijen voor, als gij schilder wordt dan in geld, en dan met plezier rente er bij.
Wat betreft het geld aan Tersteeg, toen ik hier pas kwam, waren hij en Mauve zoo vriendelijk, en zeiden, ik hoefde volstrekt me niet bezorgd te maken, doch in minder dan één maand draaiden ze om, en spraken heel anders, misschien denkende dat ik in elkaar zou zinken.
Dat griefde me eerst, en toen later liet het mij tamelijk koel, en ik dacht: ik zal er me niet verdrietig meer over maken.
Breitner ligt in 't gasthuis, ik bezoek hem nog al eens om hem 't zij boeken, 't zij teekengerei te brengen. C. M. heeft me betaald, en een nieuwe bestelling, doch die moeilijk genoeg is: 6 *uitvoerige bepaalde* stadsgezichten. Evenwel ik zal ze zien te maken omdat ik voor de 6, als ik wel begrijp, zooveel krijg als voor de 12 eerste. En dan misschien nog schetsen van Amsterdam.
Blommers is bij me geweest om te spreken over de kunstbeschouwing houtsneden. Heeft 3 uur lang ze zitten bekijken, en was boos vanwege 't bestuur Pulchri gemopperd had omtrent ,,van die dingen, die wel eens in 't Zuid-Hollandsch koffiehuis lagen''. Als dat alles is wat ze van de houtgravure weten, dan zijn ze wel competent om te veroordeelen! Evenwel bestuur Pulchri had bezwaar gemaakt.
Blommers wilde evenwel doorzetten, en heeft me gezegd ik ze voor den volgenden Zaterdag moet klaar houden. Het is zeer curieus om sommige schilders hier te hooren redeneeren over wat zij noemen ,,illustrateurs'', over Gavarni b.v. of Herkomer. Dat *niet* op de hoogte zijn van de zaak, maakt bij sommigen een deel uit van wat zij hun ,,*algemeene ontwikkeling*'' noemen.
Geluk er mee.
Nu met een handdruk

t. à t. Vincent.

Ontvang mijn dank voor een heerlijk pak Papier Ingres en voor de studies.
Op een goeden dag dat de lui zullen beginnen te zeggen, dat ik wel iets teekenen, maar niet schilderen kan, dan kom ik misschien eens met een schilderij voor den dag op 't moment dat

zij het niet verwachten. Maar zoolang het een air heeft als zou ik het *moeten* doen, en als *mocht ik niet* iets anders, dan doe ik het zeker niet.
Er zijn omtrent het schilderen twee redeneerwijzen: how not to do it, en how to do it, *how to do it* met veel teekening en weinig kleur,
how not to do it met veel kleur en weinig teekening.

185

Waarde Theo, April '82.
Het moet U niet verwonderen, dat ik er U over schreef: word schilder.
Omdat ik zelf nu net in een tijd ben, waarin ik een beetje pleizier van mijn vroegere tobberij heb.
Want het is er nu zoo mee, dat ik elke week 't een of ander maak, wat ik vroeger niet kon maken, en dat is 't geen waar ik van sprak, dat het is alsof men opnieuw jong wordt.
En 't is 't bewustzijn dat niets — (tenzij ziekte) mij ontnemen kan, die kracht die zich nu begint te ontwikkelen, 't is dat bewustzijn, dat maakt dat ik moed heb in de toekomst, en ook in 't tegenwoordige veel onaangenaamheden verdragen kan.
Het is een heerlijk ding naar iets te kijken en het mooi te vinden, er over na te denken, en het vast te houden, en dan te zeggen: ik ga dat eens teekenen, en er dan op te werken tot het er op staat.
Nu spreekt het vanzelf, dat ik daarom nog niet content ben met mijn werk, in zoover dat ik zou meenen het niet beter te behoeven te doen. Maar de weg om het later beter te doen, is vandaag het zoo goed te doen als men kan, dan is er morgen vanzelf vooruitgang.
Ik weet natuurlijk niet, wat gij van mijn teekeningen zult denken als gij ze eens zien zult, doch dit weet ik wel, ik verlang geducht naar Uw komst.
(Veel naaktstudies heb ik nog niet, doch er zijn er bij die bizonder veel hebben van de Bargues; zijn zij daarom minder oorspronkelijk? Het komt misschien veeleer omdat ik door de Bargues de natuur onder de oogen heb leeren zien.)
En als ik U schrijf: word schilder, dan is het toch eigenlijk niet omdat ik meen, dat in Uw tegenwoordige betrekking niet almachtig veel mooi 's is. Maar ik vind schilder nog mooier, en ik wenschte

het U toe, dat gij in een eigen atelier werktet, in plaats van aan een lessenaar op 't kantoor. Ziedaar.
Ik weet zeker, dat er dan in Uw eigen atelier iets in U wakker zou worden, dat ge nu niet weet, — een groote verborgen kracht van werken en scheppen.
En is die eenmaal wakker, dan is het voor goed.
Als ik Tersteeg hoor praten over behagelijkheid, en verkoopbaarheid, dan denk ik eenvoudig: werk waarop men gesjouwd heeft, en waar men zijn best doet karakter in te leggen en sentiment, dat is noch onbehagelijk, noch onverkoopbaar. En 't is misschien beter, dat men niet dadelijk aan iedereen bevalt.
Wat is het heerlijk weer, er is lente in alle dingen.
Ik kan 't figuur niet loslaten, want dat is voor mij no. 1, maar ik kan mij soms niet terughouden van buiten. Maar ik ben aan moeilijke dingen bezig, die ik niet mag laten schieten.
Dezen laatsten tijd maak ik veel studies van brokken van 't figuur, koppen, hals, borst, schouder. Zie hierbij een krabbeltje.
Ik zou dolgraag nog veel naaktstudies maken. Ge weet ik heb de Exercises au fusain geteekend, verscheidene keeren zelfs, maar daar zijn geen vrouwenfiguren bij.
Het is heel wat anders 't naar de natuur te doen, dat spreekt vanzelf.
Zoo'n teekeningetje als bijgaand is eenvoudig genoeg van lijnen. Doch om als men voor 't model zit, die eenvoudige karakteristieke lijnen te vatten, is moeilijk genoeg. Die lijnen zijn zoo eenvoudig, dat men ze met de pen om kan trekken, maar ik zeg nog eens de kwestie is die groote lijnen te vinden, zoodat met een paar streepen of krassen men het essentiëele zegt.
De lijnen zóó te kiezen, *dat 't vanzelf spreekt* als 't ware, *dat ze zoo loopen moeten*, dat is iets dat echter niet *vanzelf* gaat.
Het is wel waar Theo dat ik in den laatsten tijd, terwijl ik hier te 's Hage ben, meer dan frs 100 per maand heb uitgegeven, doch als ik dat niet deed, dan zou ik niet met model kunnen werken, en op dezelfde hoogte blijven zonder vooruitgang.
Ik zie 't aan meer schilders, b.v. Breitner, zij zijn bang om model te nemen geregeld, en zij werken weinig en langzaam, en was 't dan nog maar goed, doch dat is 't niet eens. Breitner heeft den laatsten tijd ook weer model genomen echter, en toen

The Great Lady

was er natuurlijk meer pit in zijn werk, doch toen is hij ziek geworden.
De Engelsche schilders, bepaald de teekenaars van Graphic etc., zij hebben bijkans alle dag model. Zonder dat gaat het mijns inziens werkelijk niet.
Als iemand met veel jaren ervaring, figuren uit het hoofd teekent, na veel gestudeerd te hebben, best, doch om systematisch uit het hoofd te werken, lijkt mij al te lichtvaardig. Dat doen Israëls en Blommers en Neuhuijs niet, ofschoon zij zooveel ervaring hebben.
Wanneer ik hier dus meer dan frs 100 per maand heb uitgegeven, 't is omdat het niet met minder kon. En geloof dat ik niet lichtvaardig of al te royaal er mee rondspring. Ik wenschte wel, dat ik Tersteeg de f 25 nog niet hoefde terug te geven, want ik heb het geld zoo bepaald noodig om met wat energie te kunnen doorwerken.
Tersteeg wordt er niet armer door, en in 't begin zei hijzelf, dat ik geen zorg hoefde te hebben. Terwijl ik door elke f 25 die ik minder heb, moet lijden in mijn werk, en niet doen kan, wat toch gedaan moet worden.
Als ik mijn portefeuilles vol studies krijg, dan zal ik daar later mijn geld wel uithalen. En ik verdien liever later wat meer dan nu, liever zorg ik dat ik berekend ben voor mijn vak, dan dat ik mij overhaast om een teekeningetje bij de gratie Gods te verkoopen.
Het teekeningetje dat hierbij gaat, is gekrabbeld naar een grootere studie, waar eene meer sombere expressie in is. Er is een gedicht van Tom Hood geloof ik, waarin hij vertelt van eene groote dame, die 's nachts niet slapen kan, om reden dat zij over dag terwijl zij uitging om een japon te koopen, de arme naaisters, bleek, teringachtig, uitgemergeld, heeft zien zitten werken in een bedompt vertrek. En nu heeft zij gewetensangst over haar weelde, en schrikt 's nachts wakker. Kortom 't is een slank, blank vrouwenfiguur, onrustig in den donkeren nacht.
Als het moet, dan zal ik er niet meer over spreken en Tersteeg de f 25 geven als gij weer zendt, doch kon het geschikt worden, ik wachtte liever tot hij later een teekening er voor neemt.
Nu, heb het goed, en nog eens ik wou gij in een eigen atelier zat te werken over eenigen tijd. à dieu

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 186

Heden heb ik per post aan U verzonden 1 Teekening, die ik U zend als bewijs van dankbaarheid voor zooveel, dat gij dezen anders barren winter voor mij gedaan hebt. Toen gij verleden zomer die groote houtsnee van Millet ,,la Bergère'' bij U hadt, toen heb

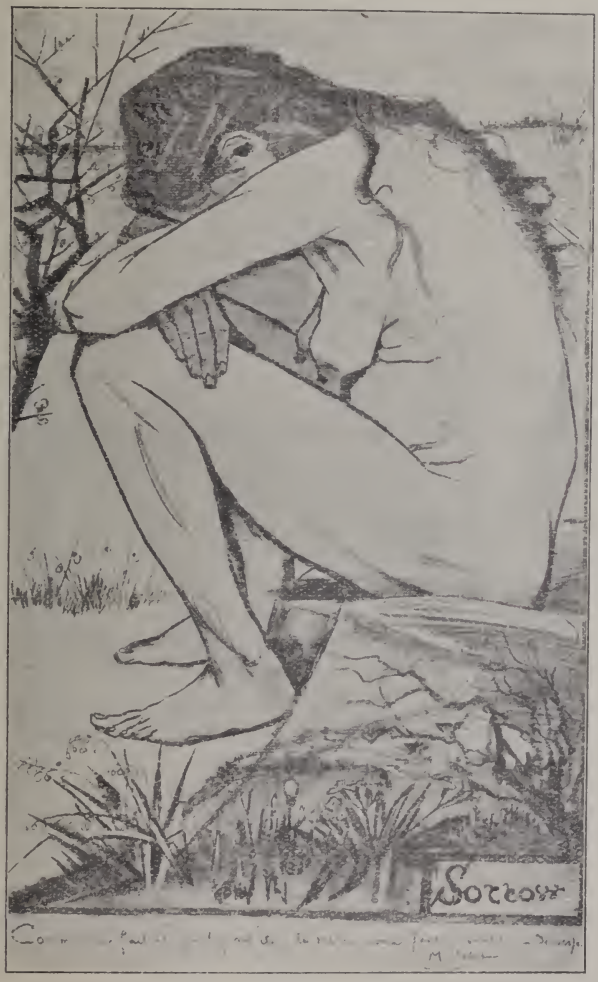

SORROW (naar de oorspronkelijke teekening.)

ik gedacht: wat kan men met één enkele lijn veel doen. Ik heb natuurlijkerwijs niet de pretentie om met een enkelen omtrek zooveel te zeggen als Millet. Doch evenwel heb ik getracht wat sentiment in dit figuur te leggen. Nu hoop ik maar, dat deze teekening U sympathiek moge zijn.
En nu ziet ge er meteen aan, dat ik druk aan den slag ben. Nu ik er eenmaal aan begonnen ben, zou ik wel graag een 30-tal naaktstudies maken.
Bijgaand is dunkt me 't beste figuur, dat ik nog geteekend heb, daarom dacht ik dat ik 't U zenden wilde.
Dit is niet de studie naar 't model, en toch is het direct naar 't model. Ge moet weten dat ik twee vel onderleg onder mijn papier had. Nu had ik er hard op gesjouwd om den contour juist te krijgen, en toen ik de teekening van de plank nam, was het zeer zuiver op de twee vel onderleg doorgedrukt, en toen heb ik 't onmiddellijk naar de eerste studie opgewerkt.
Zoodat deze zelfs frisscher is dan de eerste.
De twee andere heb ik zelf gehouden, en die zou ik niet graag wegdoen. Gij zult meteen hieruit zien, dat het niet zonder reden is, dat ik U schreef ik wel wilde dat het geld van Tersteeg nog kon wachten, ik heb het nu zelf zoo noodig, en mij dunkt dat hard werken met model de kortste weg is om er geheel bovenop te komen. Het model dat ik heb is wel zoo duur niet, doch omdat de uitgaaf telkens terugkomt, is het mij toch dikwijls moeilijk het te betalen. Enfin schik het zooals het 't beste is, doch als het U convenieert, zend dan 't geen waarvan ge spraakt, niet al te laat in de maand. à Dieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Het komt mij voor deze teekening goed zou doen in eenvoudige grijze passepartout.
't Spreekt vanzelf dat ik niet altijd zoo teeken als ditmaal. Doch ik houd bizonder veel van die Engelsche teekeningen, die in dezen stijl gedaan zijn, en 't is dus geen wonder, dat ik het eens zoo geprobeerd heb, en omdat het voor U was, die zulke dingen wel begrijpt, heb ik niet geschroomd wat melankoliek te zijn. Ik wou zooiets er mee zeggen als:

Mais reste le vide du coeur,
Que rien ne remplira,

zooals in het boek van Michelet.

Waarde Theo,

Uw laatste schrijven met ingesloten frs 180 ontving ik in orde, en dank er U ten zeerste voor.

Ik ben er zeer blijde om dat gij iets in de gezonden teekening vondt, mij dacht er zat dan ook iets in.

Ik zou erg graag willen gij er een klein eenvoudig grijs passepartout om liet zetten, want daarin komt het 't beste voor. —

Dan vond ik in 't geen gij zegt omtrent het aspect van sommige teekeningen als hebbende een je ne sais quoi, dat men 't best vergelijken kan bij eene eau-forte non ébarbée, gedeeltelijk juist. Evenwel geloof ik, dat dit eigenaardige effect waarop de kenners m.i. zeer terecht prijs stellen, meer veroorzaakt wordt bij teekeningen (natuurlijk niet bij etsen, want daar is 't het braam van de plaat) door een eigenaardige trilling der hand wanneer men met emotie werkt, dan wel door het materiaal waarmee men teekent. Ik heb zelf onder mijn studies een paar, die er tamelijk wat ik dan maar noemen zal non ébarbé uitzien. Als ik Uw teekening niet gefixeerd heb, of nadat ik ze gefixeerd heb er nog hier en daar in werkte, zoodat er plekken zijn die onaangenaam blinken, gooi er dan brutaal een groot glas melk, of water en melk over heen, en laat daarna droogen, en ge zult zien er een eigenaardig mat zwart ontstaat, veel pittiger dan dat men gewoonlijk in een potloodteekening ziet. —

Om dat eigenaardige aspect non ébarbé te krijgen, geloof ik dat men niet precies krijt, maar veeleer houtskool, die vooraf in de lijnolie gelegen heeft, zou moeten gebruiken.

Natuurlijk heb ik nu direct de f 25 aan den Heer Tersteeg geretourneerd, en de kwitantie daarvoor ontvangen *zonder één woord er bij*. Dat ZEd. spreekt van ,,gefroisseerd'' moge zoo zijn, doch ik wou liever hij eens nadacht hoe het mij moet gefroisseerd hebben, telkens dingen te hooren als: ge verdient Uw brood niet, of ge hebt uw rechten verloren of weet ik wat meer. Zie zulke dingen, waarachtig ze froisseeren zeker niet minder, maar oneindig meer *dan wat ik ZEd.* heb gezegd, zulke dingen, zij gaan soms door merg en been, en grieven tot diep in de ziel.

Maar à quoi bon er meer over te praten?

Wat betreft het koopen of niet koopen van ZEd. dat beschouw ik als eene heel andere zaak en geheel afgescheiden te moeten zijn van persoonlijke geschillen of verschil van inzichten in dit of dat. Het koopen of niet koopen van ZEd. zou ik meenen dat afhing niet

van mijn persoon doch van mijn werk. Laat hij mijn werk koopen (naarmate ik er mee vooruitga) of niet koopen om reden hij 't al of niet wil hebben. 't Zij voor zich zelf 't zij voor een ander liefhebber. Maar 't is niet precies rechtvaardig om een persoonlijke antipathie te doen invloed hebben op de beoordeeling van 't werk of omgekeerd zich door het innemende van den persoon van den een of anderen artist te laten influenceeren om fouten in het werk over 't hoofd te zien.

Er is voorzeker verband tusschen persoon en werk, doch niet gemakkelijk is het te definieeren hoedanig dat verband is, en op dat punt tast menigeen geheel mis.

En nu, ja ik weet het dat Moe ziek is, en ik weet bovendien nog veel meer sombere dingen, 't zij in ons eigen huis, 't zij in andere gezinnen.

En ik ben daarvoor niet ongevoelig, en mij dunkt ik zou niet Sorrow of smart kunnen teekenen, als ik niet zelf meegevoelde. Het is mij evenwel zoo duidelijk geworden sedert dezen zomer dat de disharmonie tusschen Pa, Moe en mij, een kwaal is geworden van chronischen aard, doordat het veel te lang geduurd heeft dat er groot misverstand was tusschen ons en vervreemding. Zoodat nu 't eenmaal zoo ver is wij van weerskanten er voor lijden moeten.

Ik bedoel, wij hadden meer aan elkaar kunnen hebben indien wij veel vroeger van weerskanten meer gezocht hadden met elkaar te leven, en lief en leed te deelen, steeds bedenkende dat ouders en kinderen één moeten blijven. Die fouten nu hebben wij niet opzettelijk begaan en voor een zeer groot deel zijn die toe te schrijven aan de force majeure van moeilijke omstandigheden, en een gejaagd leven. Nu is het zoo dat ik voor Pa en Moe een half vreemd en half vervelend persoon ben, en bitter weinig meer, en van mijn kant heb ik thuis ook een leeg en eenzaam gevoel. Denkwijs en ambacht loopen zoo uiteen, dat wij zonder dit van elkaar te bedoelen, elkander hinderen, doch ik herhaal het, geheel *onwillekeurig*. Dat is wel een erg naar gevoel, doch de wereld en het leven zijn vol van zulke verhoudingen, en och eigenlijk doen we, wie we ook zijn, er geen nut mee en wel schade door 't elkaar te verwijten, en 't is soms het beste in zoo'n geval elkaar te vermijden. Ik weet het echter niet of dit het beste zij of iets anders, ik wou dat ik het wist.

Nu, Pa en Moe vinden veel troost in hun werk, en ik in het mijne.

Want kerel, ik werk ondanks de petites misères met veel plezier. Ik ontving daar net een brief van Rappard; ben een poos ,,en froid'' met hem geweest, doch wij zijn nu wederkeerig weer in elkaar's werk geïnteresseerd. Hij komt spoedig eens bij me naar alle gedachten. Ben nog bij Blommers op 't atelier geweest onlangs, de kunstbeschouwing van houtsneden is après tout niet doorgegaan, maar ik heb er toch mee gewonnen dat ik er eindelijk eens toe gekomen ben ze goed te sorteeren en in orde te brengen. Ik kan er echter onmogelijk genoeg tijd aan besteden, of moeite doen om de dingen te vinden, en ga van dag tot dag meer op in het teekenen.
Heb vandaag weer een naaktstudie gemaakt van een geknield vrouwenfiguur, en gisteren de pose van een breistertje, doch ook naakt zooals ik U reeds vroeger schreef, ik doen wilde.
Nu wel te rusten, 't is diep in den nacht, nogmaals dank voor het gezondene, en geloof me met een handdruk.

t. à t. Vincent.

Ik hoop U nog een pendant te maken voor ,,Sorrow''.

188

Waarde Theo,
Heden heb ik aan U afgezonden 1 Teekening: Moestuinen op de Laan van Meerdervoort.
Nu hebt ge dus een figuur van me en een landschap en mij dunkt gij zult zien, dat ik niet op dezelfde hoogte blijf.
Ofschoon dit ,,maar wit en zwart'' is en onverkoopbaar??? en onbehagelijk??? zoo hoop ik toch, dat er iets pittigs in moge zijn. En meen dat wel verre van 't mij kwalijk te nemen, dat ik mij toeleg bepaald op 't teekenen van de dingen, men daarin juist 't bewijs kan zien, dat ik den meest practischen weg insla. Aangezien men makkelijker van 't teekenen tot 't schilderen kan komen, dan omgekeerd schilderijen maken zonder er de noodige studies voor te teekenen.
Het spreekt vanzelf, dat het mij veel displezier veroorzaakt en mij 't leven niet makkelijker maakt, als zulken op wier sympathie ik min of meer meende te kunnen rekenen, zooals Mauve en Tersteeg, onverschillig of vijandig en hatelijk worden. Van Mauve heb ik niets vernomen, nu eens is hij ziek, dan eens heeft hij rust noodig of heeft het overdruk. — Wat was zijn schilderij voor den Salon mooi! Maar gij begrijpt die dingen zelf wel en dus basta. —

Nu heeft dit teekeningetje ook een klein grijs passepartout noodig. Gij schrijft dat ge verhuisd zijt, ik zal mijn best doen om nu en dan iets voor de muren van Uw nieuwe woning te maken. Ik heb daarvoor misschien ook nog wel eenige mooie houtsneden, als ge daar schik in hebben mocht, aangezien ik van een paar mooie dingen duplicaten heb. Doch die moet ge dan van den zomer als ge komt maar eens zien.
Ik ben wel niet verhuisd, doch ik heb toch eene verandering in mijn woning gemaakt, door n.l. op den zolder een slaapkamertje te laten afschieten, zoodat ik nu meer ruimte op 't atelier heb, te meer daar de kachel weg is.
Ziet ge, wat 't teekenen betreft daar komt enorm veel kijken wat menigeen maar zou willen verdonkeremanen. Daar hebt ge de juiste perspectief van een interieur b.v. (ik zal U daarvan ook wel eens iets zenden), daar hebt ge de groote lijnen van een landschap, en dan zie ik voor mij geen kans er te komen zonder studie van 't naaktfiguur.
Dat alles is essentieel *teekenen*, heeft men dat eenigszins onder de knie, dan komt er veel licht, en ik voor mij ga heel bedaard mijn weg, wetende dat ik nog wel den een of ander, die meent over die dingen te kunnen heenspringen, eerlang zal inhalen mits ik maar voet bij stuk houd.
Nu, het beste U toegewenscht, het is hier zeer guur en winderig 't welk mij bizonder embêteert, omdat ik niet voort kan aan de stadsgezichten voor C. M., die ik anders tusschen de druppeltjes door zou snappen, maar 't zal wel weer eens zacht worden.
Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Er is aan dit teekeningetje misschien meer moeite geweest, dan aan menige aquarel. Ik zond het B^d^ Montmartre omdat ge 't dan meteen kunt opzetten en vlak leggen.

189

Waarde Theo,
Ik denk wel eens bij mezelven: als het eens wezen mocht, dat mijn leven wat makkelijker was, wat zou ik dan nog veel meer en beter kunnen werken als nu. Ik werk wel, en zooals gij dunkt me gezien hebt aan mijn laatste teekeningen, ik begin licht te zien om de moeilijkheden te overwinnen, maar ziet ge, er is haast geen dag of behalve de moeite van het teekenen, komt er nog

bovendien 't een of ander, dat op zichzelf, als men niets anders had, reeds moeilijk genoeg te dragen zou zijn. En ziet ge, er is verdriet, dat mij eigenlijk geloof ik niet toekomt — althans ik weet niet waarmee ik dat verdien — en dat ik wel uit den weg wilde ruimen.
Gij moet mij eens openhartig zeggen, als ge zoo goed wilt zijn, of gij iets weet van de oorzaak van het onderstaande en mij inlichting kunt geven.
In 't eind van Januari, ik denk een 14 dagen na mijn komst hier, was Mauve plotseling zeer veranderd van stemming jegens mij — even onvriendelijk als te voren vriendelijk.
Ik heb dat toegeschreven aan ontevredenheid over mijn werk, en ben er zoo in onrust en spanning over geweest, dat ik er gansch van streek en ziek van geworden ben, zooals ik U toen ook geschreven heb.
Mauve kwam toen bij me, en verzekerde mij opnieuw dat alles terecht zou komen en sprak mij moed in. Maar ziet, op zekeren avond kort daarna, begint hij mij te spreken weer op een wijze zoo gansch anders, dat het mij was als had ik met een heel ander man te doen. Ik dacht: mijn beste vriend, 't is net als of men U vergif in 't oor heeft gegoten, n.l. kwaadsprekerij, doch ik was in 't duister in mijn gissing van welken kant die giftige wind geblazen had.
Mauve begon o.a. mijn spraak en mijn manieren na te doen, zeggende ,,zoo'n gezicht trek je'', ,,zoo spreek je'' op hatelijke wijze, maar hij kan dat heel goed en ik moet zeggen, 't was als een welgelijkend doch met haat geteekend karikatuur van me. Bij die gelegenheid zei hij een paar dingen, die anders alleen Tersteeg gewoon was van me te zeggen.
En ik vroeg hem: Mauve hebt ge Tersteeg in lang gezien? ,,Neen'' zei Mauve. En we spraken weer door, doch hij laat zich een minuut of 10 later ontvallen, dat Tersteeg toch juist dien dag bij hem geweest was. Toen bleef de gedachte aan Tersteeg onwillekeurig bij mij hangen, en dacht ik: is 't mogelijk mijn waarde Tersteeg, dat UEd. daar achter zit? En ik schreef hem een briefje, maar niet *onbeleefd*, met opzet niet onbeleefd, alleen ik zei hem: Mijnheer het doet mij zoo leed als dit of dat van me gezegd wordt, b.v. ge verdient uw brood niet, of renteniert; U begrijpt dat zulke dingen wat te kras zijn dan dat ik ze over mijn kant kan laten gaan en het maakt mij het hart week. In de laatste jaren heb ik moeite

genoeg gehad door al zulke dingen en mij dunkt, dat daar nu een eind aan komen moest.
Dat was het bewuste briefje waarover Tersteeg U sprak bij gelegenheid van zijn *eerste* bezoek te Parijs.
Toen hij terugkwam uit Parijs zocht ik hem op en zei dat als ik dingen gezegd had die niet op ZEd. toepasselijk waren, ik hoopte dat hij mij zulks niet kwalijk nemen zou, omdat ik in het duister was omtrent de oorzaak van mijn moeilijkheid.
Enfin, toen was hij weer heel vriendelijk tegen me — doch ofschoon ik toen nog bij Mauve aan huis kwam, bleef Mauve ongedurig en tamelijk onvriendelijk.
En ik kreeg een paar keer niet thuis, en enfin er waren alle kenteekenen van eene gedecideerde verkoeling. Ik begon al minder en minder te komen, en Mauve in 't geheel niet meer bij mij, ofschoon 't toch niet ver af is.
Mauve werd ook in zijn praten even kleingeestig als ik 't zoo zeggen mag, als vroeger breed. Ik moest pleisterteekenen, dat vooral. Ik heb vreeselijk het land aan pleisterteekenen, toch had ik, doch niet om ze na te teekenen, een paar handen en voeten op 't atelier hangen. Eens sprak hij me zóó over 't pleisterteekenen, als de ergste leeraar aan de academie niet eens zou gedaan hebben, en ik hield mij in, doch werd thuis er zoo boos over, dat ik die arme pleistermoulures in den kolenbak gooide en kapot.
En ik dacht: ik zal pleister teekenen als jelui weer heel en wit wordt, en er geen handen en voeten van levende menschen meer te teekenen zijn.
Ik zei toen tegen Mauve: kerel spreek me niet meer over pleister, want het is me onuitstaanbaar. Daarop een briefje van Mauve, dat in twee maanden hij zich niet met me zou bemoeien. Die twee maanden heeft hij zich dan ook niet met me bemoeid, doch ik heb niet stilgezeten intusschen, ofschoon ik waarachtig geen pleister geteekend heb, en ik moet zeggen werkte met meer animo en ernst toen ik vrij was. Toen nu de twee maanden zoowat om waren, heb ik hem eens geschreven om hem te feliciteeren met zijn groote schilderij dat af was, en sprak hem eens heel even op straat.
Nu zijn de twee maanden al lang om, en hij is nog niet bij me geweest. En er gebeurden sedert dingen met Tersteeg die mij er toe drongen om te zeggen tot Mauve: ,,laat ons elkaar de hand geven, en geen wrok of bitterheid jegens elkander er op na houden, doch

't is U te moeilijk mij te leiden, en mij te moeilijk door U geleid te worden, als gij ,,stipte opvolging'' verlangt van al wat ge zegt, en ik die niet kan geven. Dus aan het leiden en geleid worden is een eind. Dat neemt mijn gevoel van verplichting en dankbaarheid jegens U niet weg''.
Mauve heeft mij hierop niet geantwoord, en ik heb hem niet gezien. 't Geen mij drong om tot Mauve te zeggen: we moeten elk zijns weegs gaan is, dat ik de zekerheid kreeg dat Tersteeg wel degelijk Mauve influenceerde.
Dat merkte ik door Tersteeg zelf, toen hij me te kennen gaf dat hij zorgen zou, dat hij het geld, dat gij mij zendt, zou coupeeren: ,,Mauve en ik zullen er ons mee bemoeien, dat daar een eind aan komt''.....
Theo, ik ben een man met fouten, en misères, en hartstochten, doch ik geloof niet dat ik ooit getracht heb iemand broodeloos te maken, of zijn vrienden te onderkruipen. Ik heb wel eens gevochten met iemand in woorden, maar ziet gij, om verschil van inzichten elkaar in 't leven zelf te grijpen, dat doet mijns inziens geen eerlijk man, althans 't zijn geen eerlijke wapenen.
Begrijpt gij nu, dat ik wel eens bedroefd ben over veel dingen, bedroefd in merg en been!
En dat het me grieft van Mauve, want ofschoon ik niet weer opnieuw ,,leiding'' zou willen hebben op zoo 'n manier, zou ik hem toch graag weer eens de hand geven, en wenschte hij 't mij wilde doen.
Weet gij in dezen soms iets dat ik niet weet, kunt gij misschien mij inlichting geven omtrent deze zaak? à Dieu

t. à t. Vincent.

Vergeef me ik er U mee lastig val, doch ge ziet, ik zit zoo in het donker.
Ik heb weer een teekening van zoo 'n vrouwenfiguur als Sorrow, maar grooter, en ik geloof beter dan 't eerste, en ik ben bezig aan een teekening van een straat, waar 't riool of waterleiding opgebroken wordt, spitters in een kuil dus.
Breitner is nog in 't gasthuis en zal er misschien nog wel een maand moeten blijven.
Ik ben bezig aan de teekeningen voor C. M., doch hetgeen ik U schreef, heeft me zóó gedrukt dezer dagen, dat ik er door afgetrokken werd bij het werken, en toen dacht ik: er moet licht komen, misschien kan Theo mij inlichting geven.

Theo, het is mij, sedert ik Mauve geschreven heb: ,,weet gij wel, dat die bewuste twee maanden al lang om zijn, laat ons elkander eens de hand geven, en daarna elk zijns weegs gaan, liever dan dat er twist zij tusschen U en mij'', het is mij, zeg ik, sedert ik zulks schreef en geen taal of teeken antwoord ontving, alsof iets mij de keel toeschroefde. 190

Omdat — en gij weet dat — ik houd veel van Mauve, en het is zoo bar, dat van al dat geluk dat hij mij voorstelde, niet veel komen zal. Want ik vrees dat naarmate ik beter teeken, ik des te meer moeilijkheid en tegenwerking zal ontmoeten.

Omdat ik veel te lijden zal hebben, juist door verschillende eigenaardigheden die ik niet veranderen *kan*. Vooreerst mijn voorkomen, en manier van spreken, en kleeding, en dan omdat ik ook later, als ik meer verdien, mij zal blijven bewegen in een anderen kring dan de meeste andere schilders, omdat de opvatting die ik van de dingen heb, de onderwerpen die ik wil maken, zulks onverbiddelijk eischen.

Ingesloten is een klein schetsje van spitters, ik zal U zeggen waarom ik dit insluit.

Tersteeg zegt tot mij: 't is vroeger ook niet goed met U gegaan, en mislukt, en nu is 't weer precies hetzelfde. Halt wat — neen het is heel wat anders dan vroeger, en die redeneering is eigenlijk een drogrede.

Dat ik niet geschikt was voor handel, of studie als eigenlijk vak, bewijst geenszins dat ik ook voor schilder ongeschikt zou zijn. Integendeel, was ik geschikt geweest voor dominee, of handelaar in 't werk van anderen, dan zou ik misschien voor schilderen en teekenen niet gedeugd hebben, en had niet mijn congé als zoodanig zoowel genomen als gekregen.

Het is juist omdat ik een teekenaarsknuist heb, dat ik van het teekenen niet af kan blijven, en ik vraag het U, vanaf den dag dat ik ben begonnen te teekenen, heb ik getwijfeld, of geaarzeld, of gewankeld? Mij dunkt gij weet zeer wel, dat ik heb doorgesabeld, en natuurlijkerwijs gaandeweg heeter wordt op 't gevecht. Nu kom ik op dit schetsje, — dat is gemaakt op de Geest, in den stofregen, in een straat waar ik in 't slijk stond in al die herrie en dat lawaai, en ik stuur het om U te laten zien, dat mijn schetsboek bewijst, dat ik zoek de dingen op heeterdaad te vatten.

Zet b.v. Tersteeg zelf eens voor een zandkuil op de Geest, waar baggerlui aan 't werk zijn om een waterleiding of gaspijp te leggen,

ik wou wel eens zien wat voor een gezicht zoo iemand zou trekken, en wat voor schets hij er van maken zou. Te scharrelen op werven, en in stegen en straten, en in de binnenhuizen, wachtkamers, kroegen zelfs, dat is geen prettig baantje, *tenzij men artist* zij. Als zoodanig is men liever in de smerigste buurt, mits er wat te teekenen zij, dan op een theepartijtje met aardige dames. Tenzij men dames teekene, dan is zelfs voor een artist een theepartijtje aardig.
Ik wil maar zeggen, het zoeken van sujetten, het zich bewegen onder de arbeiders, het scharrelen en tobben met modellen, het teekenen naar de natuur en op de plaats zelf, is een ruw werk, een smerig werk zelfs somwijlen, en werkelijk de vormen en kleeding van een winkelbediende zijn niet precies de meest geschikte voor mij of een ander, die niet mooie dames en rijke heeren moet te woord staan, en hun dure dingen verkoopen, en geld verdienen (c.à.d. gagner), maar b.v. spitters in een kuil op de Geest teekenen.
Kon ik wat Tersteeg kan, was ik daar geschikt voor, ik deugde niet voor mijn vak, en voor mijn vak is 't beter, dat ik ben zooals ik ben, dan dat ik mij opschroefde tot vormen, die mij niet passen zouden.
Ik, die in een redelijk goeden jas in een netten winkel niet op mijn gemak was, en vooral nu niet meer zijn zou, en mij allicht er zou vervelen, en vervelend zijn, ben een heel ander persoon als ik ergens op de Geest of zoo aan 't werk ben, of op de hei, of de duinen. Dan past mijn leelijk gezicht en mijn verweerde jas ook perfect bij mijn entourage, en ik ben mijzelf, en werk met plezier.
Wat het ,,how to to it'' meebrengt, daar hoop ik mij door te sabelen. Als ik een mooie jas aan heb, dan zijn de arbeiders die ik voor model noodig heb, zoo bang en wantrouwend voor me als de duvel, of wel ze willen veel geld van mij hebben.
Nu scharrel ik er door zooals ik er door scharrel, en mij dunkt ik hoor niet onder degenen, die klagen: ,,er zijn geen modellen in den Haag''.
Als er dus aanmerking gemaakt wordt op mijn vormen, in den zin van kleeding, aangezicht, spreekwijs, wat zal ik daarop zeggen — — — dat zulke praatjes mij embêteeren.
Ben ik dan iemand zonder vormen in een anderen zin, n.l. onbeschoft of zonder fijngevoeligheid?

Ziehier, mijns inziens is de heele beleefdheid gegrond op welwillendheid jegens iedereen, gegrond op de behoefte die een mensch met een hart in 't lijf gevoelt om iets te zijn voor anderen, en nuttig te wezen voor iets, in de behoefte eindelijk die men heeft om samen te leven en niet alleen. Daarom doe ik mijn best, ik teeken niet om de lui te vervelen, maar te amuseeren of opmerkzaam te maken op zaken, die het aankijken wel waard zijn, en die niet iedereen weet.

Het wil er bij mij niet in, Theo, dat ik zulk een monster van onbeschoftheid, of onbeleefdheid zou wezen, dat ik verdiende buitengesloten te worden uit de samenleving, of althans volgens 't woord van Tersteeg ,,in den Haag niet zou kunnen blijven''.

Encanailleer ik mij door te leven met de menschen die ik teeken, encanailleer ik mij als ik in de huizen van arbeiders ga en arme menschen, en hen ontvang op 't atelier?

Mijn dunkt mijn vak brengt dit mee, en alleen zulken die niets van schilderen of teekenen begrijpen, moeten daar aanmerking op maken.

Ik vraag dit: de teekenaars voor de Graphic, Punch, etc., waar halen zij hun modellen vandaan? Gaan zij die zelf opscharrelen in de armste stegen van Londen, ja of neen?

En de kennis die zij hebben van het volk, is hun die aangeboren, — of wel hebben zij die op later leeftijd zich eigen gemaakt door onder 't volk te leven, en te letten op dingen, die menigeen voorbij loopt, door te onthouden, wat menigeen vergeet.

Als ik naar Mauve of Tersteeg toega, dan kan ik mij niet zoo uitdrukken als ik wil, en misschien bederf ik meer dan ik goed maak. Als zij wat aan mijn manier van spreken gewoon zijn, zal 't hun niet hinderen.

Doch als gij wilt, zeg gij hun nu uit mijn naam hoe de vork in den steel zit, dat als ik hun met het een of ander te doen, of te zeggen leed gedaan heb, ik hoop zij zulks mij willen vergeven; zeg het hun in betere woorden dan ik kan, met zooveel vormen er bij als noodig is, waarmee *zij mij* veel leed, veel verdriet, veel moeite, aangedaan hebben van hun kant, in die korte maanden, die mij door deze onaangenaamheden lang gevallen zijn. *Breng hun dat aan 't verstand, dat weten zij niet, zij houden mij voor ongevoelig en onverschillig.*

En zoodoende zult gij mij veel dienst doen, en ik geloof dat alles zoo geschikt kan worden.

Ik wou dat zij mij maar namen zooals ik ben. Mauve is voor mij goed geweest, en heeft mij flink en krachtig geholpen, maar — 't duurde 14 dagen. — *Dat is te kort.*
Adieu Theo, doe Uw best in dezen, als ik wat voorspoed hier heb in plaats van tegenspoed, dan hoef ik U 't leven ook niet lastig te maken. En nu genoeg, geloof me,

t. à t. Vincent.

191

Waarde Theo.
't Geen ik antwoordde op Uw gezegde, ,,Tersteeg is voor ons bijna als een oudere broer geweest, zorg dat gij vrienden met hem blijft'', waarop ik zeide, dat indien het zoo ware U aangaande, ik voor mij gedurende jaren met zijn onvriendelijken en harden kant had te maken gehad, dat wil ik eens wat nader uitleggen.
In al die jaren, welke liggen tusschen dat ik bij Goupil mijn congé zoowel kreeg als nam, en dat ik eindelijk ben begonnen te teekenen ('t welk ik, dat is ik erken het, een fout van me, direct had moeten doen), in die jaren als ik buitenslands zonder vrienden of bijstand, veel misère had, (zoodat ik te Londen dikwijls op straat moest slapen, en in de Borinage 3 nachten achtereen), heeft hij me toen ooit een stuk brood gegeven? Heeft hij me ooit moed ingesproken, hij die me van ouds kende of een riem onder 't hart gestoken, als ik bijna bezweek?
Ik meen neen. Heeft hij me ooit geholpen met dit of dat, neen, behalve dat hij, toen ik hem tot 4 maal toe er letterlijk om gesmeekt had, mij de Bargues leende.
Toen ik hem mijn eerste teekeningen stuurde, zond hij mij een verfdoos, maar geen cent er bij. Ik wil wel gelooven, dat die eerste teekeningen geen geld waard waren, maar ziet ge, iemand als Tersteeg had kunnen redeneeren: ik ken hem van vroeger, en ik wil hem helpen om er bovenop te komen, en hij had kunnen begrijpen, ik het zoo hoog noodig had en toch eten moest.
Toen ik hem uit Brussel schreef: ,,zou 't niet mogelijk zijn ik een tijd te 's Hage werkte, en omgang had met schilders'', toen wilde hij mij met een kluitje in 't riet sturen, en schreef mij: o neen, dat zeker niet, gij hebt uw rechten verloren; ik moest liever les gaan geven in Engelsch en Fransch; *dit* stond bij hem vast: ik was geen artist; of *copieerwerk* zoeken bij Smeeton en Tilly, welke laatste bovendien niet precies in mijn buurt was en mij te

Brussel bij verschillende lithografen geweigerd werd, er was geen werk, er ging niets om luidde de boodschap.
Toen ik dezen zomer hem opnieuw teekeningen liet zien, zei hij: dat had ik niet gedacht, maar *hielp* mij niet, en nam zijn woorden geenszins terug.
Toen ik zonder ZEd. advies te vragen, toch te 's Hage kom, probeert hij me een beentje te lichten, ik hoor hij gelachen heeft om mijn schilder worden, ik merk dat ik bij Mauve tot dusverre te boek stond als ,,een droogkloot'', en Mauve was verwonderd dat ik een ander persoon was, dan hij me had hooren beschrijven.
Ik vroeg Mauve niet om geld, doch Mauve zegt uit zichzelven: gij hebt geld noodig, ik zal zorgen gij geld verdient, — gij kunt rekenen, dat Uw kwade jaren voorbij zijn, en dat het zonnetje voor U opgaat, en gij hebt daarvoor gewerkt, en het eerlijk verdiend. En om te beginnen helpt Mauve mij om mij te vestigen. En dat alles verandert — de sympathie van Mauve, die voor mij was als water voor een half verdorde plant, droogt op.
Omdat Tersteeg iets vergiftigs in 't oor van Mauve geblazen heeft: Pas op, hij is met geld niet te vertrouwen, laat hem schieten, help hem niet meer, ik zie er als handelaar geen heil in, of althans iets dergelijks.
En houdt zich heel leuk, als ik zeg: Tersteeg gij moet Uw praatjes wat matigen: hij heeft niets gezegd, ik verbeeld mij dat maar, beweert hij. Totdat op een goeden dag hij mij dreigt: ,,Mauve en ik zullen er ons mee bemoeien, dat gij geen geld van Theo meer ontvangt'', toen twijfelde ik niet langer, maar dacht, gij verraadt me. Omdat ik wist wat Mauve mij dienaangaande, n.l. dat geld van U, zelf gezegd had, dat het heel goed zou zijn dat ik dat geld nog een jaar houden zou tenminste.
Wanneer men iemand alleen laat in den winter en hem alsdan zijn brood nog wil ontnemen, is dat *forceeren* of niet?
Dat is niet kiesch, niet fijngevoelig, dat zijn geen vormen, dat is niet humaan. En wie ben ik, iemand die een moeilijk geduldwerk heeft, waarbij men rust moet hebben en vrede en wat sympathie, anders wordt mijn werk onmogelijk.
Theo denk eens na over deze dingen, en schrijf mij eens spoedig. Ik heb, ofschoon het mij vreeselijk griefde dat Mauve me in den steek liet, toch dezen winter gestreden zooveel ik kon.
Maar is het wonder, dat ik er door geschokt ben, en het mij soms is als bezweek mij het hart?

Zulken als Tersteeg ,,*lachen*'' daarom, maar gij zijt mijn broer, en ik hoop dat gij daar niet om lachen zult.
Ik heb U nog meer dingen te zeggen, omtrent mijn plannen voor de toekomst, hoe ik mijn werk denk door te zetten. Gij moet echter dan eerst eens hier geweest zijn, en dus daarover schrijf ik niet nu, aangezien gij toch hoop ik niet heel lang meer weg blijft. Gij hebt de twee teekeningen gezien, die ik U stuurde. Dat is niet iets toevalligs, maar zulk en dergelijk werk kan ik geregeld leveren, en dat wordt langzamerhand beter. Het is dus niet onbillijk dat ik er op aandring het zoo geschikt worde, dat ik niet langer behoeve te vreezen, dat het allernoodigste mij ontnomen zal worden, of steeds een gevoel moet hebben als ware het genadebrood.
Het allernoodigste is brood, kleeren, huishuur, model, teekenbehoeften. En zooals ik het aanleg, is dat niet zoo enorm veel, en ik kan er teekeningen voor maken, mits men ze hebben wil. Ik verlang niet rijk te worden, maar ik kan er natuurlijk niet tegen, dat ik die allernoodigste dingen niet hebben zou. Een werkman is zijn daggeld waard.
Ik wenschte dat het zoo kon geschikt worden, dat ik wekelijks het geld ontvangen kon, omdat het zoo moeilijk is een maand vooruit te rekenen.
Als Tersteeg die allerbarste dingen, die hij gezegd heeft terugneemt, dan wil ik aannemen dat hij ze in onnadenkendheid gezegd heeft, en dan is het vergeten en vergeven.
Blijft hij ze volhouden, dan beschouw ik hem niet als een vriend, maar als een vijand, die mij 't licht van mijn oogen niet gunt.
Neem het mij niet kwalijk Theo, dat ik er U mee lastig val. Toch 't heeft nu den heelen winter geduurd en waarmee verdien ik dat displezier? Onwillekeurig krijgt men door al dien angst en dat verdriet, in woord en manieren iets gejaagds en zenuwachtigs, en als Mauve mij nadoet en napraat, zeggende: ,,zoo'n gezicht trek je'', ,,zoo spreek je'', antwoord ik: mijn waarde, als gij zooals ik vochtige nachten in de Londensche straten, of koude nachten in de Borinage hadt doorgebracht, hongerig, zonder dak, met koorts in 't lijf, dan zoudt gij misschien ook nu en dan zoo'n leelijken trek in 't gezicht gehouden hebben daarvan, en iets in de stem er bij.
Adieu Theo, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik heb de stadsgezichten voor C. M. onmogelijk kunnen maken om al die regen en wind. Dus heb ik ook het geld er voor nog niet. Daarom, 1 Mei is de huishuur weer, en kon ik tegen 1 Mei iets ontvangen, ware mij welkom.

192

Waarde Theo,
Heden ben ik Mauve tegengekomen en heb een zeer betreurenswaardig gesprek met hem gehad, waarbij het mij duidelijk is geworden, dat Mauve en ik voor altijd gescheiden zijn. Mauve is zoo ver gegaan, dat hij het niet kan terugnemen, althans zeker niet zou willen. Mijn verzoek aan hem was, dat hij mijn werk zou komen zien, en daarna spreken over de zaken. Mauve weigerde dat volstrekt: ,,naar U toekomen doe ik zeker niet, het is glad uit''.
Eindelijk zei hij: ,,gij hebt een venijnig karakter''. Toen draaide ik mij om, het was in de duinen, en ik ben alleen naar huis gewandeld.
Mauve neemt het mij kwalijk, dat ik gezegd heb ,,ik ben artist'' — 't welk ik niet terugneem, omdat het vanzelf spreekt dat dat woord in zich sluit de beteekenis van: altijd zoeken, zonder ooit volmaakt te vinden. Het is juist het tegenovergestelde van te zeggen ,,ik weet het al, ik heb het al gevonden''.
Dat woord beteekent voor zoover ik weet: ,,ik zoek, ik jaag er naar, ik ben er met mijn hart bij''.
Ik heb toch ooren aan het hoofd Theo, als iemand zegt: ,,gij hebt een venijnig karakter'', wat moet ik dan doen?
Ik keerde mij om en ging alleen terug, maar met veel droefheid in het hart, dat Mauve mij dat heeft durven zeggen. Ik zal hem niet vragen mij zulks te verklaren, ik zal mij niet verontschuldigen evenmin. En toch — en toch — en toch —!
Ik wenschte dat Mauve berouw had daarover.
Men verdenkt mij van iets, — het is in de lucht — er steekt iets achter mij. — Vincent houdt iets achterbaks dat het licht niet zien mag.

Welnu heeren ik zal het U zeggen, gijlieden die dan prijs stelt op vormen en beschaving, en dat terecht, mits het echt spul zij, wat is beschaafder, fijngevoeliger, mannelijker, eene vrouw te verlaten of eene verlatene zich aan te trekken?

Ik heb dezen winter ontmoet eene zwangere vrouw, verlaten door den man wiens kind zij in 't lijf droeg.
Eene zwangere vrouw, die in den winter op straat zwierf, haar brood moest verdienen, gij weet wel hoe.
Ik heb die vrouw genomen voor model, en met haar gewerkt den heelen winter.
Ik kon haar het volle daggeld van een model niet geven, maar dat neemt niet weg, dat ik haar huur betaald heb, en dat ik haar en haar kind voor honger en koude Goddank heb kunnen bewaren tot dusverre, door mijn eigen brood met haar te deelen.
Toen ik die vrouw ontmoette, viel mijn oog op haar omdat zij er ziek uitzag.
Ik heb haar baden laten gebruiken, en versterkende middelen zooveel ik vermocht, zij is veel gezonder geworden. Ik ben met haar naar Leiden geweest, waar een gesticht is voor kraamvrouwen, waar zij haar kraam zal uitleggen. ('t Was geen wonder zij ziekelijk was, 't kind zat verkeerd, en zij heeft eene operatie moeten ondergaan, n.l. dat het kind met den forceps is moeten gekeerd worden. Er is evenwel veel kans zij er toch nog goed doorkomt. In Juni moet zij bevallen).
Het komt mij voor, dat ieder man die het leer van zijn schoenen waard is, wanneer hij voor zoo'n geval stond, hetzelfde zou hebben gedaan.
Ik vind hetgeen ik deed, zoo eenvoudig en vanzelf sprekend, dat ik meende zulks voor mijzelven te kunnen houden. Het poseeren viel haar moeilijk, evenwel zij heeft het geleerd, ik ben gevorderd in mijn teekenen doordat ik goed model gehad heb. Die vrouw is nu aan mij gehecht als een tamme duif, ik voor mij kan maar ééns trouwen, en wanneer zal ik het beter kunnen doen dan met haar, omdat ik daardoor alleen haar verder helpen kan, en anders zij door gebrek weer denzelfden weg zou uitmoeten, die uitkomt op een afgrond. Zij heeft geen geld doch zij helpt mij geld verdienen in mijn werk.
Ik ben vol lust en ambitie voor mijn vak en werk, is het dat ik schilderen en aquarelleeren voor een tijd daar liet, 't is omdat ik te zeer geschokt ben doordat Mauve mij verliet, en kwam hij waarachtig daarop terug, ik zou opnieuw met courage beginnen. Nu kan ik geen penseel zien, het maakt mij zenuwachtig.
Ik heb geschreven: Theo kunt gij mij inlichting geven omtrent de houding van Mauve, — misschien geeft deze brief U licht. Gij

zijt mijn broer, het is natuurlijk ik met U over privé dingen spreek, maar iemand die mij zegt ,,ge hebt een venijnig karakter'' met dien spreek ik op dat moment niet verder.
Ik kon niet anders, ik deed wat de hand vond om te doen, ik werkte.
Ik meende, men zou mij begrepen hebben zonder woorden. Ik dacht wel aan een andere vrouw, voor wie mijn hart klopte, doch die was van verre en wilde mij niet zien, en deze, zij liep daar ziek, zwanger, hongerig, in den winter. ik kon niet anders. Mauve, Theo, Tersteeg gijlieden hebt mijn brood in handen, zult ge mij broodeloos maken, of mij den rug toedraaien? Ik heb nu gesproken en wacht af 't geen mij verder gezegd zal worden.

Vincent.

Ik stuur U een paar studies, omdat gij misschien daaruit zult zien, dat zij mij door te poseeren terdeeg helpt.
Mijn teekeningen zijn ,,van mijn model en mij''. Die met de witte muts is haar moeder.
Aangezien ik echter over een jaar, als ik waarschijnlijk heel anders zal werken, op deze studies welke ik *nu* maak zoo conscientieus als ik maar kan, mij moet baseeren, zou ik deze drie althans wel weer terug willen hebben. Gij ziet dat ze met zorg gemaakt zijn. Heb ik later een interieur of een wachtkamer of zooiets, dan komen deze mij te pas, omdat ik alsdan ze moet raadplegen voor de details. Doch ik dacht dat het misschien goed was, gij op de hoogte waart hoe ik mijn tijd besteed.
Die studies brengen mee dat ze ietwat droog gedaan zijn, had ik hier op effect gewerkt, zij zouden mij later minder nuttig zijn. Doch ik denk, gij zult dit zelf wel vatten.
Het papier dat ik eigenlijk 't liefst zou hebben, is hetgeen waarop dat voorovergebogene vrouwenfiguur geteekend is, doch indien mogelijk van de kleur van ongebleekt linnen. Ik heb er niets meer van, van die *dikte*, ik geloof men noemt het *dubbel* Ingres. Ik kan er hier niets meer van krijgen. Als gij ziet hoe die teekening gedaan is, begrijpt ge dat het dunne 't moeilijk kan doorstaan. Ik had er nog een klein figuurtje in zwart merinos willen bij doen, doch kan 't niet rollen. De stoel bij het groote figuur is niet afgewerkt, omdat ik daar een ouden eikenhouten stoel op wil brengen.

193 Waarde Theo,

Wil 't mij lukken U verder inzicht te geven in 't geen waarover ik reeds schreef, zoo moet gij wel begrijpen waar de wortel zit. En ik moet van mijn bezoek te Amsterdam niets verzachten. Doch ik begin met U te verzoeken, het niet als eene brutaliteit te beschouwen als ik U moet tegenspreken. En U voor alles hartelijk te danken voor de ingeslotene frs 50.

Als ik 't niet krachtig zeg, hebt ge er toch niets aan, maar ik zou zwijgen indien gij op den voorgrond steldet dat ik U moet toegeven. Ik geloof niet gij zulks op den voorgrond stelt, en gij zult zelf misschien 't wel niet onnatuurlijk vinden, dat er kanten zijn in 't leven, die bij U minder ontwikkeld zijn als uw inzicht in de zaken, waar ik U graag dubbel en dwars als beter op de hoogte dan ik beschouw en 't niet licht wagen zal U te zeggen dit of dat is zoo niet. Integendeel, vooral wanneer gij 't mij wat uitlegt, gevoel ik dikwijls dat gij de dingen beter weet dan ik. Maar van den anderen kant als het betreft liefde, dan sta ik soms versteld over Uwe zienswijze.

Want die laatste brief van U heeft mij meer te denken gegeven, dan gij misschien weet. Mijn fout zit hem dunkt me hier, en de eigenlijke reden van mijn afgescheept worden. Als men geen geld heeft, dan is men vanzelf reeds buiten kwestie, en het is dus eene vergissing en een kortzichtigheid van mij geweest, 't geen Mauve zeide, letterlijk op te nemen, en ook maar een oogenblik te denken: Tersteeg zal zich herinneren, dat ik reeds zooveel moeite gehad heb.

Het geld is tegenwoordig, wat het recht van den sterkste vroeger was. Iemand tegen te spreken is fataal, en doet men het, de reactie is niet tot nadenken wekken, doch men haalt zich een vuistslag op den hals. Dat wil zeggen in den vorm van, ,,ik koop niets meer van hem'' of ,,ik help hem niet meer.''

Dit zoo zijnde, waag ik mijn hoofd als ik U tegenspreek, maar ik weet niet Theo, hoe ik anders zou kunnen doen, moet het er af, zie hier mijn nek. Gij kent mijn omstandigheden, en weet dat van Uwe hulp als 't ware mijn leven of niet leven afhangt. Maar ik sta tusschen twee — als ik antwoord op Uw brief: Ja Theo, gij hebt gelijk, ik zal Christien laten loopen, dan zeg ik primo eene onwaarheid door U gelijk te geven, en ten tweede verbind ik mij iets afschuwelijks te doen.

Als ik U tegenspreek, en gij doet als T. en M., dan is om zoo te zeggen mijn nek er af. —
Nu dan in Godsnaam maar kop af, als 't moet. 't Andere is nog erger.
Hier begint dus een kort geschrift, waarin ik ronduit eenige dingen zal verklaren waarvan ik 't mogelijk acht, dat zij door U zoo zullen worden opgenomen, dat gij mij Uwe hulp onttrekt, maar ze te zwijgen om Uwe hulp te houden, komt mij voor een leelijke manier van doen te zijn, en ik waag liever het ergste. Lukt het mij U aan 't verstand te brengen, 't geen gij nu geloof ik nog niet begrijpt, dan zal het Christien en haar kind en mijzelf beter gaan. En om dat te bereiken moet ik wagen te zeggen, wat ik zeggen zal.
Om uit te drukken wat ik gevoelde voor K., zeide ik ronduit: ,,zij en geen ander''. Haar ,,nooit neen nimmer'' was niet voldoende mij van haar te doen afzien. Ik had nog hoop en ondanks dat 't welk ik meende te zijn, een stuk ijs dat smelten zou, bleef mijne liefde levendig. Evenwel ik had geen rust. 't Was eene spanning die ondragelijk werd, omdat zij maar altijd zweeg, omdat ik nooit een syllabe antwoord ontving.
Toen ging ik naar Amsterdam. Aldaar werd mij gezegd: ,,Als gij in huis zijt, dan gaat K. het huis uit''. Tegenover uw: ,,zij en geen ander'' staat haar: ,,hij zeker niet'', uw volhouden is *walgelijk*.
Ik stak mijn vingers in de vlam van de lamp, en zei: ,,laat mij haar zien voor zoolang als ik mijn hand in de vlam houd'' en 't is geen wonder dat toen later misschien Tersteeg naar mijn hand gekeken heeft. Doch zij bliezen de lamp uit geloof ik, en zeiden: *gij zult haar niet zien.*
Zie, dat was mij te kras, vooral toen men sprak van mijn forceeren, en ik gevoelde, dat de dingen die men mij zeide doodslagers waren, en dat mijn ,,zij en geen ander'' doodgeslagen werd.
Ik heb toen niet direkt geheel en al, maar toch snel genoeg die liefde *voelen sterven*, een ledig een, oneindig ledig er voor in de plaats.
Nu gij weet, ik geloof in God, ik twijfelde niet aan de macht van liefde, toch toen heb ik iets gevoeld van: mijn God, mijn God waarom hebt gij mij verlaten, en ik begreep niets meer, ik dacht: heb ik mij dan bedrogen..... o God, er is geen God!
Tegen die koude afschuwelijke ontvangst in Amsterdam kon ik niet tegen, bij 't scheiden van de markt leert men de kooplui kennen. —
Suffit. Ik had toen afleiding en opbeuring door Mauve, ik wierp

mij in mijn werk met alle kracht. Toen nadat M. mij in den steek gelaten had, en ik eenige dagen niet wel geweest was, einde Januari heb ik Christien ontmoet.
Gij zegt Theo dat, als ik K. werkelijk lief gehad had, ik nu dit niet doen zou. Begrijpt gij nu echter beter, dat na 't geen te Amsterdam gezegd werd, ik niet verder kon, had ik toen moeten wanhopen — waarom zou een eerlijk man wanhopen — ik ben geen slechtaard, ik verdien niet zoo beestachtig behandeld te worden. Nu wat kunnen ze, 't is waar ze hebben de overhand gehad, mij toen gedwarsboomd te Amsterdam. Nu vraag ik echter verder hun advies niet meer, en als meerderjarig vraag ik: staat het mij vrij te trouwen, ja dan neen? Staat het mij vrij een werkmanspak aan te trekken, en te leven als werkman, ja dan neen? Aan wie ben ik verantwoording verplicht, wie zal probeeren mij te dwingen?
Wie lust heeft mij te hinderen, laat hem opdokken!
Ziet gij Theo, ik ben het moede en mat. Denk na en ge zult het begrijpen. Is mijn weg er minder recht om, omdat de een of ander zegt: ,,gij gaat van den rechten weg af''? C. M. praat ook altijd van den rechten weg, net als Tersteeg en de dominees. Maar C. M. noemt de Groux ook een gemeene kerel, dus, ik laat hem praten voortaan, mijn ooren zijn het moe. Ik ga om het te vergeten in 't zand liggen voor een ouden boomwortel, en een teekening daarvan maken. Met een linnen kiel aan, en rook mijn pijp en kijk in de diepe blauwe lucht — — — of naar het mos, of het gras. Dat kalmeert mij. En evenzeer voel ik mij kalm als b.v. Christien of haar moeder poseert, en ik de proportie bereken, en het lichaam met zijn lange golvende lijnen zoek te doen voelen onder de plooien van een zwarte japon. Ik ben dan 1000 mijlen ver van C. M. en T. en veel gelukkiger. Doch — — — helaas dan komt de zorg, en ik moet 't zij spreken, 't zij schrijven over geld, en dan begint het van voren af aan. Ik denk dan T. en C. M. konden zooveel beter doen, als zij zich niet met mijn ,,weg'' bemoeiden, maar mijn teekenen encourageerden.
Gij zult zeggen C. M. doet dat, maar ziehier waarom de bestelling nog niet uitgevoerd is.
Mauve zeide mij: die oom van je heeft het enkel gedaan omdat hij eens bij je is geweest, maar ge moet wel begrijpen, dat dat niets beteekent en dat het onmiddellijk weer uit zal zijn, en dan hebt ge geen mensch meer. Gij moet weten Theo *dat ik daar niet tegen kon*, wordt zoo iets me gezegd — mijn hand valt slap neer

als verlamd. Vooral als C. M. toch ook al dingen gezegd heeft van vormen, geloof ik.
Ik heb voor C. M. gemaakt 12 teekeningen voor f 30, dus f 2.50 per stuk, het is een lastige karwei, waar voor meer dan f 30 moeite aan zit, en ik verdien niet, dat ik 't dan nog als een genade moet beschouwen, of iets dergelijks. Voor de 6 andere had ik reeds veel moeite gedaan, ik had er studies voor gemaakt — 't is daarbij gebleven.
De moeite heb ik ook voor de nieuwe reeds gehad, het is dus geen luiheid, maar ik sta verlamd.
Ik redeneer dan tegen mijzelven: ik zal 't mij niet aantrekken; maar ik ben zenuwachtig, en zoo iets blijft bij me hangen en keert terug als ik er weer aan begin. Zoodat ik dan met mijzelven moet laveeren, en aan ander werk werken.
Ik begrijp Mauve niet — het was vriendelijker van hem geweest als hij zich nooit met me bemoeid had. *Wat raadt gij mij, de bestelling van C. M. door te zetten, of niet?* Ik stond als niet wetende wat te doen.
In vroeger jaren was er een andere toon onder de schilders, nu vreten ze elkaar op, en zijn groote heeren, die in villa's wonen en intrigueeren. Ik ben liever op de Geest of in een andere achterstraat, grauw, armzalig, slikkerig, somber, maar daar verveel ik mij nooit, doch in die mooie huizen embêteer ik me, en zich vervelen vind ik slecht, dus dan zeg ik: daar hoor ik niet, ik kom er niet meer. Goddank dat ik mijn werk heb, maar om te kunnen werken heb ik nog geld noodig in plaats van te verdienen, en daar zit hem de knoop. Als ik over een jaar of ik weet niet hoe lang of hoe kort, die Geest of een andere straat zoo teeken als ik 't zie, met die figuren van oude wijven, arbeiders, meiden, dan zal T. etc. heel lief zijn. Maar dan krijgen ze mijn ,,donder op'', en ik zal zeggen: ge hebt mij in den steek gelaten toen ik in de moeite zat, vriend, *ik ken u niet*, ga weg, ge staat mij in 't licht. Och heer, waarom zou ik bang zijn, wat kan mij 't ,,onbehagelijk'', ,,onverkoopbaar'' van Tersteeg schelen? Als ik eens moedeloos ben, dan kijk ik naar Les bêcheurs van Millet, en le Banc des pauvres van de Groux, en dan wordt T. zoo klein, zoo niets, en al die praatjes zoo armzalig, dat ik weer in mijn humeur raak en mijn pijp aansteek, en weer aan 't teekenen ga.
Maar komt op zoo'n moment vroeger of later, iemand van de

beschaving me in den weg, dan zou hij wel eens dingen kunnen hooren, die zoo tamelijk ontnuchterend waren.
Gij zult mij nu vragen Theo, of dit een en ander ook op U slaat, ik zeg daarop: ,,Theo, wie heeft mij brood gegeven en geholpen, ik meen gij? het slaat dus zeer zeker niet op U''. Alleen komt de gedachte wel eens bij mij op, waarom is Theo geen schilder, zal hij zich in die beschaving niet eindelijk gaan vervelen? Zal hij niet later spijt hebben, dat hij de beschaving maar gelaten heeft, en een handwerk geleerd, een vrouw getrouwd, een kiel aangetrokken? Maar er kunnen redenen zijn, die ik niet apprecieeren kan, dus genoeg. In zake van liefde weet ik niet of gij datgene reeds weet, wat eigenlijk 't A. B. C. is. Vindt ge dat pretentieus van me? Ik bedoel er mede, dat men 't best voelt wat liefde is, als men zit bij een ziekbed soms zonder een cent in den zak. Het is geen aardbeien plukken in de lente, dat duurt maar enkele dagen, en de meeste maanden zijn grauw en somberder. Doch in die somberheid leert men iets nieuws, en soms is het mij als wist gij dat, en soms denk ik: hij weet het niet.
Ik wil het huiselijk lief en leed zelf door, om het te kunnen teekenen uit eigen ondervinding. Toen ik uit Amsterdam was voelde ik mijn liefde — die toch oprecht, toch ongeveinsd was, en sterk — letterlijk *doodgeslagen*. Doch na den dood staat men op uit den dood. Resurgam.
Ik heb toen Christien gevonden. Aarzelen, uitstellen kwam niet te pas. Er moest gehandeld worden. Als ik haar niet trouw, dan was het vriendelijker van mij geweest, indien ik mij maar niet met haar had bemoeid. Doch door dezen stap ontstaat er een kloof, ik doe dan zoo beslist als 't maar kan, wat men noemt ,,uit zijn stand gaan'', maar dat is niet verboden, en dat is niet slecht, ofschoon de wereld het verkeerd noemt. Ik richt mijn huishouden in als een arbeidershuishouden. Ik ben daar meer in thuis, ik heb het reeds vroeger gewild, doch het toen niet kunnen uitvoeren. Ik hoop dat gij over de kloof heen mij de hand zult blijven reiken. Ik heb gesproken over frs 150 per maand, gij zegt dat ik meer noodig heb.
Wacht eens. Mijn uitgaven gingen nooit gemiddeld frs 100 per maand te boven, sedert ik bij Goupil vertrok, behalve als er reizen tusschenbeide kwam. En bij Goupil had ik eerst dertig gulden, en later frs 100.
Nu deze laatste maanden had ik meer uitgaven, doch ik heb mij

moeten vestigen, en ik vraag het U, zijn die uitgaven onredelijk of buitensporig? Te meer als gij weet wat daar bij kwam. En hoe dikwijls, dikwijls in die lange jaren had ik veel minder dan frs 100. En als ik door reizen soms uitgaven had, heb ik mijn talen niet geleerd, en mij ontwikkeld, is dat geld in 't water?
Nu is het noodig ik een recht pad voor mijn voeten maak. Stel ik het trouwen uit, dan is er iets scheefs in mijn positie, dat mij tegen de borst stuit. Zij en ik willen ons bekrimpen en behelpen mits wij maar trouwen.
Ik ben 30, zij 32, dus wij beginnen niet als kinderen. Wat betreft haar moeder en haar kind, het laatste neemt haar smet weg, voor eene vrouw die moeder is, heb ik respect, en ik vraag niet naar haar verleden. Ik ben blij dat zij een kind heeft, daardoor juist weet zij, wat zij weten moet.
Haar moeder is zeer werkzaam, en verdiende wel een ridderkruis omdat zij gedurende jaren een gezin van 8 kinderen er boven op gehouden heeft. Zij zou geen afhankelijkheid willen, zij verdient haar onderhoud door uit werken te gaan.
Ik schrijf U 's avonds laat. Christien is niet wel, en de tijd van haar vertrek naar Leiden is op handen. Gij moet 't mij vergeven als dit schrijven slordig is, want ik ben moede.
En toch na Uw brief wilde ik U schrijven.
Te Amsterdam ben ik zoo gedecideerd geweigerd, zoo afgescheept, dat het dolzinnig geweest ware van mij door te gaan.
Maar had ik toen wanhopig moeten worden, in 't water springen, of zoo iets, à Dieu ne plaise — dat zou ik gedaan hebben als ik een slecht mensch geweest was. Ik heb mij vernieuwd, niet expres, doch omdat ik gelegenheid tot vernieuwing vond, en niet weigerde opnieuw te beginnen.
Nu echter is het een ander geval, en Christien en ik begrijpen elkaar beter. Wij hoeven aan niemand ons te storen, doch zijn er natuurlijk verre vandaan de pretentie te hebben een stand te voeren. De vooroordeelen van de wereld kennende, weet ik dat 't geen mij te doen staat is, zelf mij terug te trekken uit den kring van mijn stand, die trouwens al lang mij uitgestooten heeft. Maar dan is er ook niets meer te zeggen, en verder mag men niet gaan. Het kan zijn ik nog een tijd wacht voor wij samen gaan wonen, in geval van al te moeilijke omstandigheden, doch ook dan wil ik trouwen zonder iemand er kennis van te geven, geheel in stilte, maakt iemand er leven over, ik zal er mij niets van aan

trekken. Daar zij Roomsch is, is het trouwen nog eenvoudiger, want de kerk is vanzelf buiten kwestie, noch zij noch ik willen er iets mee te maken hebben.
Ge zult zeggen, dat's kort en bondig — Que soit.
Ik wil van één ding maar weten, het teekenen, en zij heeft ook één vast werk, poseeren. Ik wenschte van harte dat 't mij mogelijk was de woning hier naast te nemen, die is precies groot genoeg, omdat de zolder zoo is, dat men er slaapvertrek van maken kan, en het atelier goed van grootte en licht, veel beter dan hier. Doch zal dat kunnen? Maar al was het maar een hok waarin ik moet gaan wonen, ik heb liever een korst brood bij mijn eigen haard, hoe arm ook, dan te leven zonder haar te trouwen.
Zij weet wat armoede is, ik ook. Armoede heeft voor en heeft tegen, ondanks armoede wagen wij het. De visschers weten dat de zee gevaarlijk is, en de storm geducht, maar hebben nooit kunnen inzien dat de gevaren redenen waren om op 't strand te blijven kuieren. Die wijsheid laten ze over voor wie er trek in heeft. Komt de storm, daalt de nacht, wat is erger het gevaar of de vrees voor het gevaar? Dan maar de werkelijkheid, 't gevaar zelf. Adieu Theo, het is laat, neem mij dit schrijven niet kwalijk, ik ben moe en wilde toch schrijven, ik wou dat gij 't begrijpen kondet, en dat ik het duidelijker en vriendelijker wist te zeggen, doch neem het niet op als eene beleediging, en geloof me,
t. à t. Vincent.

Ik geloof, of liever er is een schemering van beginnen te gelooven, dat de mogelijkheid bestaat, dat de gedachte ,,Theo zal zijn hulp intrekken indien ik hem tegenspreek'' misschien ten eenenmale overbodig is. Doch Theo ik heb het zoo dikwijls gezien dat dergelijke dingen gedaan werden, dat ik er U niet minder om achten zou, en niet boos op U zijn indien gij zulks deed, omdat ik denken zou: hij weet niet beter, ze doen allemaal zoo in onnadenkendheid, doch niet uit kwaadaardigheid.
Indien ik Uw hulp behoud, zoo is dat iets geheel vreemds, een buitenkansje op 't welk ik niet gerekend heb, want ik heb geruimen tijd geloopen om zoo te zeggen steeds met dat allerergste voor oogen, en Christien ook, omdat ik haar steeds voorgespiegeld heb: ,,meid, maar ik vrees dat er een tijd zal komen, dat ik geheel broodeloos ben''. Ik heb U dat echter niet gezegd, voor 't in de rede te pas kwam. Indien gij mij Uw hulp laat behouden, dan is dat een

uitkomst, een verlossing, zóó ongedacht, zóó ongehoopt, dat ik er geheel door van streek zou zijn van vreugde, en nu ik durf er niet aan denken, en schuif de gedachte met wilskracht van mij af, zelfs terwijl ik er U over schrijf met vaste hand om niet zwak te zijn. Hetgeen ik dezen winter ondervond in zake Mauve, is mij een les geweest, waardoor ik sedert mij voorbereid heb op het ergste — — een doodvonnis van U, n.l. het ophouden van Uw hulp.
Gij zult zeggen, de hulp heeft toch niet opgehouden — — maar ik ontving haar met een zekere koelheid, denkende: hij weet nog niet alles wat hij eens weten zal, en vóór de crisis er geweest is, heb ik geen rust en blijf bereid op 't ergste.
Nu is de crisis, en ik kan nog niet beslissen, ik durf nog niet te hopen. Tot Christien heb ik gezegd: ik zal U wel brengen tot Leiden. Als ge uit Leiden terugkomt, weet ik niet hoe ge me vinden zult, met of zonder brood, doch wat ik heb, dat is van U en van 't kind evenzeer als van mijzelf. Christien weet geen détails en vraagt ook niet, wetende dat ik oprecht met haar doe, en willende met mij zijn quand bien même.
Tot nu toe heb ik U steeds beschouwd als zullende waarschijnlijk U van mij afkeeren, zoodra gij alles wist. Zoodat ik leefde bij den dag, maar met een sombere vrees voor het ergste, waarvan ik mij nog niet ontheven durf rekenen. Ik heb ook gewerkt bij den dag, niet durvende meer teeken- of schilderbehoeften bestellen dan ik bij den dag betalen kon, geen dingen van schilderen durvende te ondernemen, niet 't zoo durvende aanpakken als ik doen zou, indien ik er op rekende, dat de verhouding met Mauve en Tersteeg terecht zou komen; denkende dat indien hun vriendelijkheid oppervlakkig was, hun onvriendelijkheid dieper zat, en enfin 't woord van Mauve ,,'t is glad uit'' heb ik serieus opgenomen, niet toen hij 't mij zeide (want toen was ik er koel genoeg tegen in, en braveerde het zooals de Indianen, als zij gemarteld worden, zeggen: ,,'t doet me geen zeer''). Maar sedert hij mij schreef: in twee maanden bemoei ik mij niet met U. Sedert ik het pleister kapot gooide enfin. Kortom *voor mijzelf* heb ik steeds gerekend: ik heb van Mauve en Tersteeg niets meer te wachten, en ik zal God danken als Theo 't zoolang volhoudt mij 't noodige te zenden, dat ik Christien behouden te Leiden kan brengen, en dan zal ik 't hem verklaren, en zeggen: houd op, dit en dat heb ik gedaan. Begrijpt ge hier iets van? — — —
Ik ben bereid op 't ergste, hoe staat het, maar spreek duidelijk.

194 Waarde Theo,

Als ik in mijn vorig schrijven dingen gezegd heb omtrent haar die tamelijk somber zijn, dan is het omdat ik van 't begin af er op wilde wijzen, dat ik hier niet sta in een rozentuin, doch in de werkelijkheid. En om vooruit te protesteeren tegen sentimenteele beschouwingen zooals b.v. Pa en Moe niet in gebreke zouden blijven te opperen, indien het ware ik hun advies vroeg, of alleen maar hun de zaak mededeelde.

Sentiment en sentimentaliteit zijn twee zeer verschillende dingen, welke zij niet weten te onderscheiden. En Pa zou indien ik er over sprak, allicht een rol van gendarme meenen te moeten spelen, die ten eenenmale ontoepasselijk ware, en ook weinig baten zou. Gij zult het mij dus ten goede houden, wanneer ik tot Pa en Moe geen syllabe over deze zaak zeg, en niet verlang dat zij zich er mede bemoeien zullen. Indien Pa zijne toestemming niet wilde geven, zoo zijn er termen in de wet welke mij als meerderjarige toch mijn onafhankelijkheid garandeeren, doch ik geloof niet dat het zoover zal komen, dat Pa er zich tegen verzetten zal.

Men zal zeggen: ,,gij gaat uit uw stand en gij zijt te arm''. Ik antwoord daarop: indien ik van plan was op grooten voet te gaan leven, zoo zou ik verkeerd uit komen. Als ik ga huizen in een huis bestaande uit een atelier, één kamer en een keukentje, slaapplaats op den zolder, en wat betreft levenswijs het zeer eenvoudig aanleg, dan kon het geschipperd worden, en dan hebben twee samenlevende personen minder noodig dan een alleen.

On est sûr de périr à part, on ne se sauve qu'ensemble.

Ik heb K. gevraagd of zij 't met mij wagen wilde. Hoe ik geweigerd ben, is U bekend, 't geen ik alleen nog verzacht heb, is de ontvangst bij gelegenheid van mijn bezoek te Amsterdam. Alstoen werd mij gezegd, dat ik wilde forceeren, zij wilde mij niet zien, niet te woord staan, niet bij één bezoek, maar gedurende de 3 dagen van mijn vertoef aldaar. Als mij gezegd wordt ,,gij wilt forceeren'', dan zeggen dat alleen zulken Theo, die mij ten eenenmale misverstaan.

Ten bewijze dat ik toen niet heb willen forceeren, diene bij dezen, dat ik nu iets doe 't welk genoeg bewijst, dat ik niet als een die forceeren wil tegenover K. stond.

Deze vrouw met welke ik nu ben, heeft mij beter begrepen. In korten tijd werd zij zoo mak als een tamme duif, zeker niet door forceeren van mijn kant, doch omdat zij zag dat ik niet ruw was.

Enfin deze heeft het gevat, en zij zeide tot mij: ik weet dat gij niet veel geld hebt, doch al hadt gij nog minder, ik wil mij naar alles schikken, als gij maar bij mij blijft en mij bij U laat blijven, ik ben te veel aan je gehecht, dan dat ik weer alleen zou kunnen zijn. Als iemand dit tot mij zegt, en in alles toont, veel meer door daden dan door woorden, dat zij zulks meent, dan is het geen wonder dat ik tegenover haar het masker van koelheid, ruwheid bijna, dat ik lang voorgehouden heb, omdat ik niet vleien wilde, heb laten vallen.

En nu, is deze vrouw er slechter bij gevaren, of ben ik er slechter mee gevaren, dat het zoo is gegaan? Ik sta er verwonderd over, haar met den dag te zien opstijven en opfleuren, zij is zoo veranderd dat het een heel ander persoon lijkt, dan die zieke bleeke vrouw, die ik dezen winter onttmoete. En toch veel heb ik niet aan haar gedaan, alleen ik heb haar gezegd: doe dit, doe dat, en gij zult gezond worden, en zij heeft dat niet in den wind geslagen, en toen ik zag dat zij het niet in den wind sloeg, heb ik er nog meer mijn best op gedaan.

Ik was er misschien beter toe in staat dan een ander, om haar te begrijpen, omdat zij een paar eigenaardigheden heeft, die menig ander zouden afgestooten hebben.

Vooreerst haar spraak, die leelijk is, en die zij zulks uit haar ziekte heeft gehouden, dan haar humeur, dat uit een zenuwachtig gestel voortkomt, waardoor zij buien heeft, die voor menigeen ondragelijk zouden zijn.

Ik begrijp die dingen, mij hinderen ze niet, en tot nog toe kon ik er evenwel mee rondspringen. En van haar kant begrijpt zij mijn eigen humeur, en 't is als 't ware een stilzwijgende afspraak tusschen ons, niet op elkaar te vitten.

Als gij de groote teekening uit de Graphic van Frank Holl kent: ,,The deserter'', dan zou ik zeggen dat zij veel heeft van het vrouwenfiguur daarop.

Het poseeren leert zij met den dag beter, en dat is enorm véel voor mij. Zij is niet een last, een blok aan mijn been, maar zij helpt en werkt mee. Zij heeft geen pretenties: ik moet het zus of zoo hebben, maar als er niets is dan brood en koffie, doet zij het er mee zonder mopperen.

Doch Theo, ik smacht er naar om U te zien en te spreken. Naar een brief van U verlang ik ook erg. Als ik wist dat gij om deze reden niet van mij afkeerig zult worden, dan was ik zoo gelukkig

als een mensch maar zijn kan. Dat ik in 't begin eenige hulp noodig hebben zal, dat is zoo. Moest ik die missen, ik was er slecht aan toe, en zij ook; doch die hulp is niet méér dan voor mij alleen. En mijn werkkracht vermeerdert, en als ik mijn best gedaan heb er mij boven op te werken, 't spreekt vanzelf zulks nu nog veel meer 't geval is, en juist door nog eenigen tijd op Uwe hulp en medewerking te mogen rekenen, zal ik er zoo boven op komen, dat ik het noodige door den verkoop van mijn werk verdien. De eerste stap die ik graag doen wilde, is het atelier hiernaast nemen waarover ik U schreef. Zoodra zij dan uit Leiden komt, zal ik haar trouwen, zonder iemand daar kennis van te geven, in stilte en zonder omhaal. En dan kunnen wij het doen met dat huis, en zijn bereid het zoo eenvoudig aan te leggen als maar eenigszins mogelijk is.
En was het dat gijzelf eens kondt komen kijken, gij zoudt geloof ik zien, dat gij er staat op kunt maken, dat zoowel zij als ik ons best doen op het werk.
Ik wou maar dat hare bevalling achter den rug was. Dat is nog een vuurproef voor haar. Doch tot heden gaat alles goed sedert zij daar te Leiden geweest is.
Evenwel, noch zij, noch ik staan in een rozentuin of in den maneschijn te droomen, wij staan voor barre dingen, tant mieux. 't Geen ik van harte hoop, is, dat gij dit niet melankoliek zult opvatten. 't Spreekt vanzelf dat als K. in eenig opzicht beantwoord had, 't geen ik voor haar voelde, dit niet gebeurd zou zijn. Nu, na mijn bezoek te Amsterdam was ik zoo gedecideerd geweigerd, dat ik niet de minste kans had om haar te krijgen. Tenzij mijne finantiëele omstandigheden in korten tijd geheel veranderd waren, 't geen nu niet geschieden zal, want ofschoon ik wel zooveel zal verdienen gaandeweg, dat *deze* er met mij van leven kan, zal het niet zooveel zijn dat ik er een *stand* van kan voeren, waartoe ik bovendien geen roeping of lust gevoel. Gij weet wat ik zoek, het allernoodigste om van te leven, doch 't geen daarboven gaat laat mij tamelijk koel. 't Geen ik graag hebben zou, is een vast weekgeld als een ander arbeider, waarvoor ik werken wil met al mijn kracht en verstand.
En werkman zijnde, hoor ik t'huis in den werkmansstand, en zal meer en meer daarin leven en mij wortelen.
Ik kan niet anders, en ik heb geen lust in iets anders, ik kan mij iets anders niet begrijpen. à Dieu, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo,

Uw brief met ingesloten frs 100 heb ik ontvangen, en dank er U ten zeerste voor.

Uw brief heeft mij meer licht gegeven, dan al mijn hoofdbreken en tobben over die kwestie Mauve en Tersteeg. Ik maak er U mijn compliment over, want nu geloof ik, ik het beter begrijp. En wat mij te doen staat is, als ik wel heb, bedaard voortwerken zonder er mij in te verdiepen of het mij zoo erg aan te trekken als ik deed. Als ik mij daarin verdiep, dan heb ik 't zelfde gevoel van duizeling, hetwelk zegt gij, iemand die de perspectief niet bestudeerd heeft, gevoelt wanneer hij het wegschieten der lijnen in de natuur wil nagaan, en zich er rede van geven.

En ik geloof dat evenals de heele perspectief verandert bij verandering der oogshoogte, welke afhangt, niet van de voorwerpen doch van den man die kijkt, (of hij bukt, dan wel ergens op gaat staan), zoo ook de verandering van Mauve en Tersteeg voor een deel slechts schijnbaar is, en zijn rede had in mijn eigen stemming. Ik zie niet klaar in die affaires, doch uit Uw brief heb ik duidelijk meenen te zien, dat er geen reden is er mij over bezorgd te maken, als ik maar doorwerk. En omdat er nu nog andere dingen te schrijven zijn, genoeg daarover.

De sympathie van Heyerdahl heeft mij zeer getroffen, wil hem voor mij groeten, en zeggen ik zeer zeker hoop, dat ik eens met hem in kennis zal komen, en dat op prijs zou stellen.

Nu heb ik twee grootere teekeningen klaar. Vooreerst ,,Sorrow'', doch in grooter formaat, het figuur alleen zonder entourage. Doch de pose is eenigszins gewijzigd, het haar hangt niet naar achteren op den rug, doch naar voren gedeeltelijk in eene vlecht. Daardoor komt het schoudergewricht, den nek en rug in 't gezicht. En 't figuur is met meer zorg geteekend.

De andere ,,Les racines'' is eenige boomwortels in een zandgrond. Nu heb ik getracht in het landschap 't zelfde sentiment te leggen als in 't figuur.

Het zich als 't ware krampachtig en hartstochtelijk vastwortelen in de aarde, en het toch half losgerukt zijn door de stormen. Ik wilde zoowel in dat blanke, slanke vrouwenfiguur, als in die zwarte knorrige wortels met hun knoesten, iets uitdrukken van den strijd des levens. Of liever, omdat ik getracht heb trouw te zijn aan de natuur, welke ik voor mij had, zonder bij te philosopheeren, is er haast onwillekeurig in beide gevallen iets van dien

grooten strijd in gekomen. Althans het kwam mij voor, dat er eenig sentiment in was, maar kon mij vergissen, enfin ge moet maar eens zien.
Vindt ge er iets in, dan zijn ze voor uwe nieuwe woning wellicht geschikt, en dan heb ik ze voor uw verjaardag gemaakt, waarmede ik U nog gelukwensch. Maar omdat ze tamelijk groot zijn, (een heel vel Ingres), weet ik niet of ik ze dadelijk moet opzenden. Zeg mij dit eens, misschien zou Tersteeg het brutaal of pedant vinden, als ik vroeg ze als remise in een kist te pakken.
Ofschoon ,,Les Racines'' maar een potloodteekening is, zoo is er toch met het potlood in geborsteld en weer afgekrabd, gelijk men schildert.
Aangaande het timmermanspotlood redeneer ik aldus. De oude meesters, waar zouden die mee geteekend hebben? Zeker niet met Faber B, BB, BBB, enz., enz., maar met een ruw stuk graphiet. Het werktuig waarvan Michel Ange en Dürer zich bedienden had wellicht veel van een timmermanspotlood. Doch ik ben er niet bij geweest en weet het niet, dit weet ik wel, dat men met een timmermanspotlood krachten verkrijgen kan, anders dan met die fijne Fabers etc.
Ik heb het graphiet liever in zijn natuurlijken vorm, dan zoo bijster fijn gezaagd in de dure Fabers. En het blinken gaat weg door 't fixeeren met melk. Als men buiten zit en werkt met conté, weet men door 't schelle licht niet recht wat men doet, en merkt dat 't te zwart is geworden, maar graphiet is eer grijs dan zwart, en men kan altijd nog een paar octaven er bij krijgen door er opnieuw in te werken met de pen, zoodat de sterkste krachten graphiet toch weer licht worden, door 't repoussoir van de pen.
Houtskool is best, doch als men er veel op sjouwt gaat de frischheid er af, en om de finesse er in te houden, moet men op de plaats zelf fixeeren. Ook voor landschap zie ik, dat de teekenaars als b.v. Ruysdael, en Goyen, en Calame, Roelofs ook b.v. onder de modernen, er veel partij van trokken. Doch als iemand een goede pen uitvond om buiten mee te werken, met bijbehoorenden inktkoker, dan kwamen er misschien meer penteekeningen in de wereld.
Met houtskool, die in olie gelegen heeft, kan men fameuse dingen doen, dat heb ik van Weissenbruch gezien, de olie fixeert dàn en het zwart wordt warmer en dieper. Maar beter is het ik zulks

over een jaar, dan nu doe, denk ik bij mezelven, vanwege ik niet wil dat de mooiigheid door mijn materiaal, doch door mij kome. Ben ik nog wat verder, dan trek ik eens nu en dan een mooi pak aan, ik bedoel werk met een dankbaar teekenmateriaal. En mits ik dan zelf maar wat doen kunne, vlot het dan dubbel, en valt mogelijk mee.
Maar eerst vóór alle succes, de strijd corps à corps met de dingen in de natuur.
Nu heb ik U verleden jaar een groot aantal brieven geschreven over wat ik zoo al dacht omtrent de liefde.
Nu doe ik zulks niet, vanwege ik het druk heb met het in praktijk brengen der zelfde dingen. De persoon voor wie ik gevoelde, wat ik U schreef, is niet op mijn weg, is buiten mijn bereik ondanks al het smachten, dat ik naar haar deed. Had ik beter gedaan met aan haar te denken, en voorbij te zien wat op mijn weg kwam? In hoeverre ik consequent of inconsequent handel, weet ikzelf niet te beslissen.
Gesteld ik begon vandaag een teekening b.v. van een spitter, doch die man zegt: ik moet weg, en wil of kan niet weer poseeren; temeer omdat ik hem begon te teekenen zonder hem permissie te vragen, heb ik 't recht niet 't hem kwalijk te nemen hij mij daar staan laat met een ter nauwernood geschetste teekening. Moet ik nu echter het teekenen van een spitter opgeven?
Ik meen neen, vooral niet als ik morgen een ander tegenkom, die zegt: ik wil niet alleen heden, maar ook morgen en overmorgen komen, en ik begrijp wat gij noodig hebt, ga uw gang, 'k heb er geduld en goeden wil voor. Ik ben dan wel is waar niet precies bij mijn oorspronkelijke impressie gebleven, maar had ik beter gedaan te redeneeren: neen ik moet bepaald dien eersten spitter hebben, als hij zegt: ik kan en wil niet? En ben ik eenmaal begonnen aan No. 2, dan mag ik gedecideerd niet buiten de natuur die voor mij staat om werken, en terwijl echter denken aan No. 1; zoo staat de zaak. En daaromtrent voeg ik bij mijn vorig schrijven nog dit. Om de zaak te doen gelukken, zoudt gij mij wat moeten helpen, doch de uitgaaf daarvoor zou geloof ik niet méér, maar wel minder zijn, dan 't geen gij mij de laatste maanden hebt gezonden.
Ik zou willen en durven ondernemen, indien ik gedurende nog een jaar kon rekenen op frs 150 per maand.
Wel hoop ik alsdan er nog iets bij te verdienen, doch liep dat mis,

dan zou ik met veel behelpen wel is waar, toch er doorscharrelen. En nu later, als dat jaar om is? —

Mij dunkt er zijn geen teekenen te bespeuren in mijn werk, waaruit blijkt dat ik er niet in slagen zal, mits ik doormarcheere, en mij moeite blijve geven. En dan ben ik niet iemand, die langzaam of zeurig werkt.

Het teekenen wordt een hartstocht bij me, en ik ga er hoe langer hoe meer in op, en where is a will is a way.

Where is a will is a way, doch dat moet van twee kanten gaan. *The will* bij mij moet zijn het maken der dingen, *the will* bij wie sympathie voor mij hebben of krijgen mochten, het verkoopen of koopen van die dingen.

The will daarzijnde, meen ik *the way* te vinden zij.

Maar als allen redeneerden zooals Tersteeg ,,onverkoopbaar'', ,,onbehagelijk'', dan kwam er een berg displeizier mij voor den neus. Enfin wat hier ook van zij, om het onbehagelijk en onverkoopbaar te overwinnen, zal ik mij nog meer op het werk inspannen. Gedurende 3 nachten heeft het hier erg gestormd. Den nacht van Zaterdag op Zondag is het raam van mijn atelier bezweken, (het huis waar ik woon is zeer wrak), 4 groote ruiten kapot en het venster losgerukt. Gij kunt denken dit niet alles was. De wind kwam over de vlakke weilanden aanzeilen, en mijn raam kreeg hem uit de eerste hand. De schutting beneden ook omver, de teekeningen van den muur gescheurd, 't ezel tegen den grond. Met behulp van mijn buurman heb ik evenwel het raam nog vastgebonden, en tegen het gat, zeker een □ meter groot, een wollen deken gespijkerd.

Den heelen nacht geen oog dicht gedaan zooals ge denken kunt. En nog veel gescharrel om 't gemaakt te krijgen, om reden van den Zondag. De huisheer is een arme scharrelaar, hij heeft het glas gegeven, ik het werkloon. Maar reden temeer waarom ik er over denk om hier naast te gaan wonen. Er is daar een bovenhuis aldus: 't atelier is grooter dan 't mijne, 't licht zeer goed. Er is een zolder geheel met planken beschoten, zoodat men de pannen niet ziet, enorm groot, waar men nog zooveel kamers kan afschieten, (en ik heb de schotten er voor), als men maar wil. Huurprijs *f* 12.50 per maand, een sterk goed gebouwd huis, doch het doet niet meer omdat het ,,maar op den Schenkweg'' staat, en daar de rijke huurders niet komen, die de eigenaar wel wachtte.

Ik zou er zeer veel zin in hebben, en de eigenaar zou mij er wel in willen hebben en heeft er mij 't eerst over gesproken, en toen ben ik gaan zien.
En nu eindig ik met te zeggen, dat ik U verzeker ik veel aan thuis denk, en van meening ben dat als het een half jaar verder is, en de zaak waarover ik U schreef, ondernomen, en Pa en Moe eens bij me komen, dit wel een verandering van stemming van weerskanten tengevolge zou hebben. Doch dat 't nu helaas nog niet 't moment is, en we eerst het ding op zijn pooten moeten zien te krijgen. Want Pa en Moe, die ik in de gegevenen wel als leeken mag beschouwen, zullen het heel mooi vinden als 't verder af is, (meer *gefinisseerd* zeggen de Belgische kooplui, volgens Mauve), doch van de ruwe schets, die gij begrijpen zoudt als ge hier waart, zouden zij minstens duizelig worden. à Dieu, het beste U toegewenscht, t. à t. Vincent.

Is het dat gij spoedig komt, zoo zend ik de teekeningen niet.
Maar het is tijd dat gij langzamerhand wat van mij krijgt, ik doe er mijn best op, en bevielen U deze twee b.v., dan kreegt ge er nog veel meer, en van allerlei.
Als gij die welke gij geschikt oordeelt, op Uw kamer eens laat kijken aan dezen en genen, dan is dat misschien 't begin om ze ook aan den man te brengen, en het is juist als er meer bijeen zijn, en verschillende van dezelfde hand, dat ze elkaar releveeren, en 't een 't ander aanvult en expliceert.
Hetgeen waar ik het meest aan hecht is de sympathie van U. Mocht ik die bepaald winnen, dan zou de verkoop ook komen.
Doch die sympathie van U moet noch ik noch gijzelf forceeren. Ik geloof ik heel wat produceeren kan, ik bedoel grif werken en niet lanterfanten, en als ik nu opnieuw, nadat gij de oude studies teruggezonden hebt zooals ik U vroeg, er een paar gezonden heb, (de laan van Meerdervoort en Sorrow), dan is het om U een teeken te geven, dat ik er zoo meer kan maken, als gij wilt. Zegt gij: 't is nog niet rijp, dan werk ik nog door voor ik begin te zenden, want dat wat ik zond, is niet iets toevalligs, maar wat ik kan, dat kan ik.
Om het nu weer een eind op te voeren, moet ik weer een tijd voortwerken. Maar dit wil ik zeggen, is het dat de laatstgezondene U voorkomen iets te hebben, dat gij kunt beginnen aan dezen en genen te laten zien, dan kan ik beginnen te zenden naarmate ik iets heb.

Wat U dan goed voorkwam, zou in grijze passepartouts moeten, en zoo zou zich langzamerhand een portefeuille er van vormen. Denk hier eens over. Ik heb nog een teekening van een mannetje bij den haard ,,de bestedeling'', een oud wijf van de Geest, een paar vrouwenfiguren, die gevoegd bij de andere, dunkt mij goed zouden doen. Verder kleine schetsen.
Ik zeg het echter niet om te haasten, maar het kan geen kwaad er eens over te denken.
Gij zijt begonnen mij te helpen, niet wetende wat er van komen zou, en toen anderen niet wilden.
Ik zou wel graag willen, dat het zoo uitkwam dat gij heel leuk kondet zeggen tegen degenen, die het gek vinden van U dat gij mij helpt, dat ge er niets aan verloren hebt. En dat prikkelt mij nog te meer, en mij dunkt gij moest een begin maken om eenige teekeningen bij U te nemen, en iedere maand komt er dan iets bij. Er zijn dagen dat ik er 5 maak, doch ge moet rekenen bij teekeningen dat er 1 van de 20 lukt.
Die 1 uit de 20 is echter nu geen toeval meer, daar kan ik op rekenen. Er zal er wel iedere week 1 onder doorloopen, waarvan ik voel: ,,die blijft''.
't Is beter gij degene ,,die blijven'', bij U bewaart voorloopig, dan dat ik ze voor een gulden of 10, en dan nog als bij de gratie Gods, en een groote genade, zou geven aan den een of ander hier. Hier vallen *allen* op de manier van doen, maar van allen hoor ik ook dezelfde lieux communs over de Engelsche teekeningen b.v.. Alleen Weissenbruch zei, toen ik hem vertelde: ik *zie* de dingen als teekeningen met de pen, ,,dan moet ge met de pen teekenen!''
Hij n.l. Weiss. heeft niet de kleine doch de groote Sorrow gezien, en heeft er mij dingen van gezegd, die me plezier deden. Daarom durf ik over de groote zeggen, wat ik zeg. Ik heb geen ,,leiding'', ,,onderwijs'' gehad van anderen om zoo te zeggen, doch mijzelven geleerd, en het is geen wonder dat mijn manier van doen bij oppervlakkige beschouwing verschilt van die van anderen. Maar dat is niet een reden, waarom mijn werk onverkoopbaar zou blijven. Ik maak mij sterk, dat de groote Sorrow, het wijf van de Geest, de bestedeling en meer andere, als gij wilt den een of anderen dag wel degelijk een liefhebber zullen vinden. Maar het kan wel zijn, dat ik later er nog eens wat aan doe. Ik heb weer op de Laan van Meerdervoort gewerkt ook. Ik

heb voor me liggen een vrouwefiguur in japon van zwart merinos, waarvan ik zeker weet dat als gij het eenige dagen bij U gehad zoudt hebben, gij met de manier van doen verzoend zoudt zijn, en niet verlangen het anders ware gedaan.
De Engelsche teekeningen begreep ik den eersten dag ook niet, evenmin als een ander vreemdeling, maar ,,ik heb mij de moeite gegeven er kennis mee te maken'', en daar geen spijt van gehad. à Dieu, voor heden genoeg.

196

Briefkaart. 2 Mei '82.

This day I have sent to you by bookpost 1 drawing ,,*A Root in a dry ground*''. You just let me know what you think of it. ,,Les Racines'' is very similar to this one, but I can't send that one, neither ,,Sorrow'', in this manner on a roller, the drawings being mounted on cardboard. With regard to this one I hammered it off in a single day, having studied the same spot and trees for ,,Les Racines''. So it has been done ,,tout d'un trait'' out of doors, and has not even been in my studio.
But the paper has been slightly damaged in 2 or 3 places, as I worked through it, please have this seen to at once, else it might get worse. I think it wants a grey mount. Good-bye, hope to hear from you at your early convenience.
Tuesday evening. Vincent.

197

Waarde Theo, (11 Mei '82.)

Heden heb ik eenige teekeningen en schetsen aan U afgezonden; 't geen ik voor alle dingen U toonen wil, is dat 't geen ik U mededeelde mij niet in mijn werk verslapt, integendeel.
Dat ik letterlijk vol ben van mijn werk en er pleizier in heb, en goeden moed.
Nu hoop ik dat gij mij 't niet kwalijk zult nemen dat ik een beetje ongerust ben, vanwege gij nog niet antwoordet op een en ander. Ik geloof niet dat gij er kwaad van zult denken dat ik met Christien ben. Ik geloof niet dat gij mij geheel en al daarom, of om andere reden van vormen, of ik weet niet wat, geheel in den steek zult laten. Maar is het te verwonderen, dat na 't geen 't geval was met Mauve en Tersteeg, ik wel eens met een zekere melankolie denk: het is nu misschien met hem ook zoo.

Althans ik zie erg uit naar een brief van U, ik weet echter gij 't zeer druk hebt zonder twijfel, en dat het nog zoo heel lang niet is geleden, dat gij geschreven hebt. Maar, misschien ondervindt ge 't zelf vroeger of later, in dagen als men om zoo te zeggen één is met eene zwangere vrouw, dan is er zooveel zorg dat de tijd van 24 uren soms een week lang is, en een week langer schijnt in 't gevoel dan eene maand. En daaraan is het toe te schrijven, ik zoo dikwijls U schreef deze laatste dagen, zoolang ik geen antwoord heb.

Ik heb U geschreven over mijn plan om de woning hiernaast te huren, als zijnde geschikter dan deze, die blijkt te kunnen inwaaien, enz. Maar ge weet het immers goed, dat ik niet op hoogen toon vraag om dit of dat?

Ik hoop alleen dat ook nu gij voor mij zult blijven wat gij waart; ik reken niet mij verlaagd of onteerd te hebben door 't geen ik deed, ofschoon sommigen mogelijk zulks vinden zullen.

Ik gevoel dat mijn werk in 't hart van 't volk ligt, dat ik mij laag bij den weg moet houden, dat ik diep in 't leven moet ingrijpen, en door veel zorg en moeite moet vooruitkomen.

Ik kan mij geen anderen weg denken, en ik verlang niet zonder moeite of zorg te wezen, alleen dat die niet ondragelijk zullen worden hoop ik, en dat behoeft 't geval niet te wezen zoolang ik werk, en wat sympathie van zulken als gij mag blijven ondervinden.

Het is met 't leven als met 't teekenen, dat men soms snel en gedecideerd moet handelen, de zaak aangrijpen met wilskracht, zorgen dat de groote lijnen er bliksemsnel opstaan.

Daar komt geen aarzelen, geen twijfelen te pas, en de hand mag niet beven, en het oog niet heen en weer kijken maar vast blijven op 't geen men voor heeft. En men moet zoo er in verdiept zijn, dat in korten tijd iets gewrocht is op 't vel papier of 't doek, waar eerst niets was, zoodat men nauwelijks later zelf weet, hoe men het er opgedonderd heeft. De tijd van het redeneeren en nadenken moet de besliste handeling voorafgaan. Bij het *doen* zelf is weinig spacie voor nadenken of redeneeren.

En het snelle handelen is mannenwerk, en men moet voor men er toe in staat is, wat ondervonden hebben. Het lukt den stuurman soms gebruik te maken van een stormwind om vooruit te komen, in plaats van er door naar den grond te gaan.

't Geen ik U nog eens zeggen wilde is dit:

Groote plannen voor de toekomst heb ik niet, voor een oogen-

blik moge bij mij de lust opkomen naar een leven vrij van zorg, naar 't *voorspoedige*, telkens keer ik met liefde terug tot de moeite, tot de zorgen, tot *een moeielijk leven*, en denk: 't is beter zóó, ik leer er meer mee, ik ben er ook niet minder om, het is niet op dezen weg dat men vergaat. Ik ben vol van mijn werk, en ik heb het vertrouwen dat ik met wat goeden wil van zulken als gij, als Mauve, als Tersteeg, ofschoon nu dezen winter wij geschil hadden, er in slagen zal om er genoeg mee te verdienen om van te leven, niet in weelde, maar als ,,ge zult uw brood eten in 't zweet uws aanschijns''.

Christien is mij niet een blok aan mijn been, of een last, maar een hulp. Als zij alleen was, ging ze mogelijk er onder door; eene vrouw moet niet alleen zijn in eene maatschappij en een tijd zooals die waarin wij leven, die geen zwakken spaart maar trapt onder den voet, en er met wielen over heen rijdt, als een zwak schepsel gevallen is.

Daarom omdat ik zooveel zwakken vertrapt zie, twijfel ik zeer aan de echtheid van veel wat men vooruitgang en beschaving noemt. Ik geloof wel in beschaving, zelfs in dezen tijd, doch alleen in dat soort dat gegrond is op werkelijke menschenliefde. 't Geen menschenlevens kost, vind ik barbaarsch, en dat respecteer ik niet. Enfin, genoeg. Kan het dat ik de woning hiernaast huur, kan het dat ik een vast weekgeld heb, ik zou 't heerlijk vinden. Indien niet, ik zal den moed niet opgeven en nog wachten. Maar kon het eerste gebeuren, zou zoo gelukkig voor mij zijn, en meer krachten disponibel maken voor mijn werk, die anders door de zorgen geabsorbeerd worden.

Ge zult zien, er is van allerlei in de portefeuille.

't Geen U het beste voorkomt houd dat uit 't geen ik zend, dan kunt gij het laten zien, als 't eens te pas mocht komen. 't Overige krijg ik bij gelegenheid wel eens terug.

Als ik dacht gij spoedig komen zoudt, natuurlijk hield ik deze dingen totdat gij kwaamt. Nu echter is 't mogelijk goed gij eens een en ander bij elkaar ziet, en kunt hoop ik er uit zien dat ik niet rentenier van Uw geld. Bij oppervlakkige beschouwing zoudt gij de zaak met Christien misschien in een heel ander daglicht beschouwen, dan zij in werkelijkheid is.

Maar nu ik U gezegd heb, 't geen ik zeg in dezen brief en voorgaanden, zal het U minder onbegrijpelijk voorkomen.

Ik wenschte wel dat degenen die het wel met mij meenden, be-

grepen, dat 't geen ik doe en laat voortkomt uit een diep gevoel van, en behoefte aan liefde, dat lichtzinnigheid, en hooghartigheid, en onverschilligheid, niet de veeren zijn die de machine drijven, en dat als ik dezen stap doe, 't een bewijs is dat ik mij wortel laag bij den weg. Ik geloof niet, dat ik wel zou doen het te zoeken in hoogeren stand, of veel aan mijn karakter te veranderen. Ik moet nog meer ondervinden, nog veel bij leeren voor ik rijp zal wezen, maar dat is een kwestie van tijd en doorwerken. à Dieu, schrijf spoedig.
Kan er wat op overschieten zoo komt het zeker niet ontijdig. Geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Als ik dacht dat ik er den een of ander pleizier mee kon doen met te verhuizen uit 's Hage, dan ging ik liever weg, n'importe waarheen, dan dat ik iemand hinderen zou.
Doch ik doe niets dat iemand schade doet, en na 't geen gij mij geschreven hebt, meen ik 't geen Tersteeg gezegd heeft niet te zwaar te moeten tillen.
Het huis waarover ik U schreef staat nu te huur, en ik ben bang het weg zal zijn als ik er niet spoedig bij ben. Reden te meer waarom ik uitzie naar Uw brief. Want gij zult U begrijpen kunnen, dat ik na 't geen gebeurde met Mauve en Tersteeg, en na 't geen ik U mededeelde omtrent Christien, U rondborstig vraag: Theo, maakt dit een en ander verandering of scheiding tusschen U en mij? Indien niet, dan vind ik 't heerlijk en ben dubbel zoo blij met Uwe hulp en sympathie als vroeger, indien ja, dan is 't mij beter 't ergste te weten, dan in onzekerheid te verkeeren.
Ik houd er van om datgene waar ik voor sta, 't zij tegenspoed 't zij voorspoed, onder de oogen te zien.
Op de zaak Mauve en Tersteeg heb ik antwoord van U, niet omtrent het andere. Dat andere is iets geheel aparts, er is eene grens tusschen 't artistieke en 't intieme, maar het is goed ronduit af te spreken hoe wij de zaken opvatten.
En het is daarom dat ik zeg:
Theo, ik heb het voornemen deze vrouw, aan wie ik gehecht ben en zij aan mij, te trouwen. Mocht het ongelukkig wezen dat dit eene verandering in Uwe gezindheid jegens mij mocht tengevolge hebben, zoo zoude ik wenschen, dat gij niet zonder mij eenigen tijd van te voren te waarschuwen, Uwe hulp intrekken

zoudt, en mij klaar en helder zult blijven zeggen wat gij denkt. Natuurlijk hoop ik geenszins het geval zal wezen dat Uwe hulp en sympathie ophoudt, maar dat wij elkaar de broederhand blijven reiken ondanks dingen, waartegen ,,de wereld'' opkomt. Dus kerel als gij dezen ontvangt en nog niet geschreven hebt, laat mij per keerende iets vernemen, want ik heb na 't geen ik U gezegd heb, of geruststelling noodig, of moet het ergste weten. à Dieu, ik hoop dat de lucht helder blijft tusschen U en mij.

198

Waarde Theo,
In 't bezit zijnde van Uw schrijven van 13 Mei, 't welk een brief van mij aan U moet gekruist hebben, acht ik 't noodzakelijk direct U nog een en ander uit te leggen.
Veel van hetgeen ik in Uw brief lees, apprecieer ik zeer zeker, b.v. ,,Men moet kleingeestig zijn of valsche schaamte hebben, om absoluut den eenen stand boven den anderen te stellen''.
De wereld echter redeneert zoo niet, en ziet of respecteert nooit de ,,menschheid'' in den mensch, doch de meerdere of mindere gelds- of goederenwaarde, die hij mee draagt zoolang hij aan deze zij van 't graf staat; met de overzij van 't graf houdt de wereld volstrekt geen rekening. Daarom gaat dan ook de wereld slechts zoover als ze voeten heeft.
Ik voor mij echter heb sympathie of antipathie juist voor de menschen als menschen, en hun entourage laat mij tamelijk koel. Toch neem ook ik in zekere mate in acht, (en waren mijne omstandigheden zoo dat ik het doen *kon*, ik zou mij nog in meer dingen schikken), datgene wat gij zegt: ,,er zijn velen, die een zekeren stand ophouden om te maken dat er niet steeds op hun gelet worde, en men zich niet te veel met hun zaken inlate''. Ik bedoel: zeer dikwijls laat ik ook dingen over mijn kant gaan, waar ik denk: ik zal dit of dat niet doen of zeggen, om dezen of genen geen aanstoot te geven.
Doch in groote serieuse zaken, moet men handelen niet overeenkomstig l'opinion publique, ook niet volgens eigen hartstocht. Maar moet zich houden aan 't A. B. C., 't welk de grond is van elke moraliteit: ,,heb Uw naaste lief als Uzelf'', doe zoo dat ge 't verantwoorden kunt voor God. Doe recht en handel loyaal. Nu sta ik tegenover Christien en redeneer aldus: hoe zou 't mij smaken als iemand mij eerst hielp, en daarna in den steek liet,

zou ik dan niet denken, de persoon die alzoo handelt had beter gedaan zich niet met mij te bemoeien, als hij niet tot het einde toe doet 't geen hij begon, heeft mij eigenlijk bedrogen. De persoon van wien 't kind van Christien is, redeneerde net precies in den geest van Uw brief Theo, en mijns inziens glad verkeerd. Hij was heel vriendelijk voor haar, doch trouwde haar niet, zelfs toen zij zwanger was van hem, ter wille zooals hij zeide van zijn stand en zijn familie, enz. Chr. was toen jong, en had hem ontmoet na haar's vaders dood, wist niet wat zij nu weet, en stond daar toen die persoon stierf, alleen met haar kind, verlaten, zonder iets. Moest de straat op à contre coeur, werd ziek, kwam in 't hospitaal, in allerlei misère -- — —.

Het gedrag van dien persoon was schuldig voor God, doch in 't oog van de wereld bleef die man zijn positie houden, ,,hij had haar betaald''. Maar toen hij voor den *dood* stond, zou er toen geen spijt en berouw in hem zijn geweest??

Nu is het echter zoo in de wereld, dat tegenover de karakters van zulke personen als hij, karakters staan als b.v. het mijne. Ik geef evenmin om de wereld, als de eerstgenoemde persoon gaf om 't geen recht is. De schijn van recht was hem genoeg; de opinie van de wereld, ik geef daar geen dubbeltje voor. En 't geen ik op den voorgrond stel, is dit: *ik wil geen vrouw bedriegen of verlaten.* Weigert eene vrouw met mij te doen te hebben als K., ik forceer niet, ook al is mijn hartstocht nog zoo sterk, ik ga dan terug met desolatie in 't hart, zoodra tegenover mijn ,,zij en geen ander'' haar ,,hij zeker niet'' staat.

Ik wil niet forceeren en ik wil niet verlaten. Ik protesteer ook als men mij forceert of verlaat.

Indien ik met eene vrouw getrouwd ware, en ik zag dat die vrouw 't intusschen met een ander hield, ik zou niet met me laten spotten, en toch haar eerst dan verlaten, wanneer het uiterste beproefd was om haar terecht te brengen.

Gij ziet dus hoe ik over trouwen denk, en dat ik zulks serieus opneem. Nu heb ik Christien ontmoet, zooals gij weet zwanger, ziek, in de kou; ik was alleen, ik had pas ondervonden te Amsterdam wat ik U schreef.

Ik begon het, doch niet direct met de gedachte aan trouwen, evenwel toen ik haar beter leerde kennen was 't mij duidelijk, dat wilde ik haar helpen, ik het serieuser moest aanpakken.

Ik heb toen ronduit met haar gesproken en gezegd: zoo en zoo

denk ik over dit en dat, zoo en zoo zie ik uw positie en de mijne. Ik ben arm, maar ik ben geen verleider, zoudt gij het met mij kunnen vinden of niet, anders houdt alles op. Toen zei ze ik wil met U blijven, al zijt ge nog zoo arm. En nu is het dus alzoo gekomen tot hiertoe.
En nu gaat zij binnenkort naar Leiden, en ik zou haar graag direkt daarna zonder eenigen omhaal trouwen. Omdat er anders iets scheefs in haar positie is en in de mijne, 't geen ik zeer gedecideerd wil vermijden.
Ik sta dan als een werkman, die een vak heeft waarin zij mijn hulp is. Mijn teekeningen hebt gij in handen, en gedurende het eerste jaar althans is mijn brood en het hare afhankelijk van U, en van al diegenen die mij helpen willen, om reden dat gij ziet ik op mijn werk mijn best doe, en het teekenen — ik geloof ook het schilderen — in mij zit en er langzamerhand uitkomt.
Ik geloof nu Theo, dat ik mijne familie geen schande aan doe door 't geen ik deed, en ik wenschte dat mijn familie er vrede mee nam. Anders staan wij over elkaar, en zeg ik op mijn beurt: ik wil geen vrouw verlaten, ter wille van wie dan ook, aan welke ik verbonden ben door een band, die wederzijdsche hulp en achting hebben gehecht. Dat zal van mij niet gezegd worden, en gij zult nu wel zien, dat het geen ,,doordrijverij'' of ,,baldadig mijn zin willen hebben'', van mij is.
Ik neem vrede met haar verleden, en zij neemt vrede met mijn verleden. Indien mijne familie mij uitstiet om reden ik eene vrouw verleid had, zou ik als een schobbejak mij gevoelen indien ik zulks werkelijk gedaan hadde, doch indien ik zou worden gecontrarieerd omdat ik trouw blijf aan eene vrouw die ik trouw beloofd heb, zou ik mijne familie verachten. Niet ieder is geschikt voor *schilders*vrouw, *zij is willig, zij leert met den dag.*
Eigenaardigheden in haar karakter die anderen hebben afgestooten, begrijp ik. Doch Tersteeg zou allicht van haar denken, wat hij van mij denkt, en zeggen: zij is een onaangenaam karakter en heeft iets onbehagelijks, en daar bij blijven.
Nu spreekt het echter vanzelf, dat ik genoeg wereld- en menschenkennis heb, om niet meer te verlangen, dan dat men mij in 't trouwen niet contrarieere, en ik hoop dat het dagelijksch brood mij niet ontbreken zal zoolang ik toon dat ik mijn best doe op mijn werk, en doorsabel om een flink schilder, of misschien alleen teekenaar te worden. Maar ik zal noch alleen noch

met haar, bij mijn familie aan huis komen, of iets dergelijks, doch blijven in den kring, die mijn werk vanzelf aanwijst. En dan is er niemand die aanstoot heeft, tenzij kwaadwilligen een steen des aanstoots expres zouden willen zoeken, 't welk hoop ik niet het geval zijn zal.
Gij zult mij echter zeer inschikkelijk vinden in al wat ik zonder Christien ontrouw te worden, doen kan. Recht gaarne wil ik hooren wat gij mij raden zoudt, b.v. ten opzichte van woonplaats of iets dergelijks. Is er bezwaar ik in den Haag blijf, ik ben aan den Haag geen trouw verplicht. En ik kan mij een werkkring scheppen waar gij maar goed vindt, 't zij in een dorp, 't zij in een stad. De figuren en het landschap welke voor mijn neus komen, zal ik wel altijd interessant genoeg vinden om er mijn best op te doen, zoodat gij gerust hierover spreken kunt. Doch 't spreekt vanzelf zulks niet een soort van curateele moet zijn, zoo iets ware zeer hors de saison. Doch de zaak van trouw of ontrouw aan Christien is een kwestie waartegenover ik gevoel ,,*ik mag geen trouwbelofte verbreken*''.
Indien K. mij had willen hooren dezen zomer, misschien had zij niet zoo direct mij afgescheept te Amsterdam en dan waren de zaken heel anders gegaan. Toen echter, gij weet het, ofschoon ik tot het laatst toe haar volgde, ofschoon ik haar naliep tot Amsterdam toe, mocht niets mij baten om haar te spreken of iets te verkrijgen dat mij vastigheid gaf — waaraan ik een touw kon vastmaken. Nu drijft en dringt het snelle leven, het werk en het opdokken van nieuwe dingen, welke ik moet aangrijpen en met vastberadenheid ook, wil ik staande blijven in den fellen strijd.
Het bij de pakken neerzitten behoort tot vroegere jaren, het handelen en wakker zijn is hetgeen ik nu doe sedert ik mijn werk en vak gevonden heb.
Ik vind dus in hoofdzaak Uw brief zeer verkeerd, maar zulks komt misschien omdat gij er niet over hebt doorgedacht. Gij zegt dat gij tusschen Christien en mij niet vindt wat noodig maakt dat ik haar zou moeten trouwen. Ziehier hoe Christien en ik daarover denken: wij verlangen beiden een zeer huiselijk leven, dicht bij elkaar en hebben elkaar dagelijks bij het werk noodig, en zijn dagelijks bij elkaar. Wij verlangen er niets scheefs in de positie zij, en vinden 't trouwen 't eenige radicale middel om de wereld tot zwijgen te brengen en te zorgen dat men ons niet het verwijt doe in ongeoorloofde verbindtenis te leven. Als wij *niet* trouwen kan men iets

zeggen van dit of dat is eigenlijk scheef — als wij trouwen zijn wij zeer arm en laten alle pretentie op stand daar, doch onze daad is recht en eerlijk. Mij dunkt gij zult dit begrijpen.
Indien het mogelijk is ik dit jaar b.v. frs 150 per maand krijg (ofschoon mijn werk nog niet direct verkocht kan worden, doch een basis is waarop ik later voortbouwen kan), dan begin ik de zaak met veel lust en veel goeden moed, omdat ik dan tenminste weet: het allernoodigste om te kunnen werken, dagelijksch brood, woning, teekenbehoeften zullen mij niet ontbreken, ik kan werken. Weet ik zeker dat gij uw hulp zoudt intrekken, dan sta ik machteloos, met den besten wil van de wereld wordt mijn hand verlamd, ja dan is 't miserabel genoeg, en dan is 't erg afschuwelijk. Wat zoudt gij of iemand anders daaraan hebben; ik zou moedeloos worden en Christien en 't kind vergingen. Misschien vindt gij het overdreven, dat ik denk dat gij zooiets zoudt kunnen doen, doch *„dat wordt gedaan". Moet dit schrikkelijk lot mij treffen — het treffe mij.*
Adieu kerel, doch voor gij toeslaat en mijn kop afhakt, (en die van Christien en 't kind er bij), slaap er nog eens op. Nog eens, als 't moet dan in godsnaam *„kop af"* — maar liever niet, ik heb hem nog noodig bij 't teekenen.

Vincent.

199

Waarde Theo,
Om reden dat Christien veel kramp had, enz. kwam het mij voor goed te zijn, zij opnieuw naar Leiden ging, om precies te weten hoe 't met haar staat.
Zij is er heen geweest, en ook weer teruggekomen, het is goddank alles in orde, maar zooals ge weet in Maart heeft zij een operatie ondergaan en is nu opnieuw onderzocht. Er is zorg noodig, en zij moet nog versterkende middelen blijven gebruiken, ook als 't kon nog eenige baden, maar er is geen bezwaar en er is alle kans zij er behouden doorkomt.
In Maart wist de professor niet precies te zeggen, wanneer haar bevalling zou plaats hebben, doch schatte 't laatst van Mei of begin Juni.
Nu zegt hij, 't zal wel ver in Juni worden waarschijnlijk, en heeft haar admissiebiljet voor 't gesticht veranderd op midden Juni. Hij heeft haar ditmaal uitvoerig gevraagd met wien zij was, en

door 't geen hij daaromtrent gezegd heeft, weet ik nu wel zeker, 't geen ik zelf reeds dacht, dat zij bezwijken zou als zij weer de straat op moest, en dat het dezen winter hoog tijd was er hulp kwam, toen ik haar ontmoette.
Zoodat ik er niet aan denk van haar af te gaan, gelijk ik U reeds schreef, want in de gegevene zou dat een gemeene streek van mij zijn.
De dokter vond haar beter dan in Maart, het kind leeft goed, en hij heeft haar nog instructies gegeven omtrent voeding, enz., zoodat ik niet in 't blinde handel.
Het linnengoed voor 't kindje is ook klaar, het allereenvoudigst. Ik sta hier niet voor eene illusie of abstractie, doch voor de werkelijkheid, waar met vastberadenheid moet gehandeld worden.
Ik kan in de gegeven omstandigheden geen beteren weg zien dan haar te trouwen, noch voor haar noch voor mij. Het viel mij, zooals ik U schreef, mede dat er een zachte toon in Uw schrijven van 13 Mei, 't voorgaande, was, ik had mij er geen illusies van gemaakt, en verwacht dat gij mijn handelwijs geheel afgekeurd zoudt hebben en uwe hulp ingetrokken. En nog durf ik haast niet hopen dat Uwe hulp zal blijven, omdat ik weet dat in de oogen van de meeste menschen van Uw stand, zulk eene daad geloof ik als een kapitale misdaad beschouwd wordt, die een soort uitbanning tengevolge heeft.
Ik verlang dus wel erg naar uw volgend schrijven, ook of gij de teekeningen hebt ontvangen. Maar ik maak er mij nog geen illusies van. Alleen, ik zou niet oprecht zijn indien ik U iets anders zeide dan: het is mijn bepaald voornemen om haar zoo spoedig mogelijk te trouwen. Die redenen, welke gij opgeeft zijn niet zóó erg overwegend, dat zij mij er van kunnen doen afzien, ofschoon er in een en ander wat gij opmerkt, veel is, dat *vooral op zichzelf beschouwd*, wel geheel of gedeeltelijk zoo is.
En nu om U de waarheid te zeggen, zou er eigenlijk deze maand nog wel wat noodig zijn, ofschoon ik het brood tot 1 Juni heb betaald, en nog een en ander heb opgedaan van koffie, etc.
Ik hoop, als gij mij zegt er geen bezwaar is, zooals ik dacht dat er was, natuurlijk wel degelijk werk te maken van de bestelling van C. M., en ik heb er de studies voor gemaakt. Voor ik die 6 teekeningen af heb, zal ik echter nog wel een week of 3 noodig hebben, want om er 6 goede bijeen te krijgen, zal ik er wel meer dan 6 nog moeten maken, behalve 't geen ik reeds er voor deed.

Ik weet niet wat ik er voor krijgen zal, doch ik zal er mijn best op doen, en dit komt dus hoop ik in Juni binnen.
Als er goeds is, after all, in mijn handelwijs tegenover Christien, dan komt dit goede reken ik, meer voor *Uw* crediet dan voor 't *mijne*, aangezien ik maar 't instrument was en ben om het te doen, doch zonder Uw hulp machteloos zou zijn geweest.
Het door U gezonden geld heeft mij vooruitgeholpen met het teekenen, en bovendien wat meer is, tot hiertoe het leven van Christien en het kind gered. Maar in zekeren zin ben ik schuldig, als gij het als misbruik van vertrouwen zoudt opnemen, alleen ik hoop gij 't zoo niet opnemen zult.

t. à t. Vincent.

200

Waarde Theo,
Een enkel woord in haast. Hebt gij reeds ontvangen de teekeningen, en mijn later schrijven.?
Ik bedoel de portefeuille waar de groote ,,Sorrow'' in was, en die Boomwortels, enz.
Ik hoor Oom Cent is te Parijs, ik hoop dat gij met hem maar niet over die bewuste zaak hebt gesproken. Zij beschouwen dit natuurlijk als een ,,demoralisatie'', of iets dergelijks nog erger. Best, als ik er maar niet naar behoef te luisteren, en er niet bij ben, mijnentwege kunnen ze dan babbelen.
Van Pa en Moe ontving ik gisteren een vriendelijk schrijven, dat mij veel pleizier zou doen indien ik gelooven kon, dat deze stemming zou blijven.
Als ik hen echter over de zaak met Christien spreek ('t welk ik over een week of 3 als zij naar Leiden is en ik weg kan, wel degelijk doen zal, doch eerder niet), als, zeg ik, zij dit een en ander weten, zullen zij dan ook vriendelijk spreken???
Het hangt echter niet van hen af, en gij weet genoeg hoe ik denk over de kwestie, en dat aangezien ik niets doe 't geen wettelijk ongepermitteerd is, en ik in 't moreele hun competentie van oordeelen betwijfel, hunne weigering mij wel leed zou doen, doch ik er niet om zou kunnen stoppen of stilstaan.
Ik ben weer bezig aan de teekeningen voor C. M. Zullen ze hem echter bevallen, misschien niet. Ik kan zulke teekeningen niet anders opvatten dan als studies van perspectief, en daarom maak ik ze vooral, om er mij door te oefenen.

Al neemt ZEd. ze niet, zoo ben ik toch niet rouwig om de moeite die ik er mij voor geef, omdat ik ze graag zelf houd, en mij oefen in de kwestie waar zoo oneindig veel van afhangt: perspectief, proportie.
Ik ben de laatste 14 dagen maar slap geweest, en voelde mij niet prettig. Ik heb er niet aan toe willen geven, en toch maar door gegaan. Doch b.v. verscheiden nachten achtereen heb ik niet kunnen slapen, en was koortsachtig en zenuwachtig. Maar ik dwing mijzelf toch aan den gang en in 't touw te blijven, want het is nu geen tijd om niet wel te worden. Ik moet door; Christien en haar moeder zijn verhuisd in eene kleinere woning, omdat als Christien uit Leiden komt, zij bij mij haar intrek zal nemen, waar ik ook ben, 't zij in beter 't zij in erger omstandigheden. Het is een huisje met binnenplaatsje, waar ik deze week een teekening van hoop te maken.
Met den dag meer zie ik, dat deze stap dien ik doe, mij een interessant veld opent om te teekenen en modellen te krijgen.
Hiermee moet men ook toch rekening houden, als men mij beoordeelen wil. Mijn vak maakt dat ik dit aandurf, 't welk ik, had ik eene andere betrekking, niet zou kunnen.
Ik verlang naar Uw schrijven, en hoop gij er spoedig tijd voor vinden zult.
Mij dunkt gij zoudt in dezen veel ten goede kunnen leiden, in zoover dat wetende hoe de zaak in elkaar zit, (en hebt gij daaromtrent nog nadere inlichting noodig, graag wil ik ze U geven naar mijn oprechtste en beste weten), in zoover zeg ik, dat wetende hoe de vork in den steel zit, gij het oordeel van hen, die later ook als zij de klok zullen hebben hooren luiden, toch nog niet begrijpen zullen waar de klepel hangt, wat zult kunnen matigen en wijzigen, zoodat hier geen onaangenaamheden door komen. Want gij zult dit wel begrijpen, ik wil alle onaangenaamheden, praatjes, twist, vermijden zooveel mogelijk, en het is om des lieven vredes wil dat ik er nog tot geen mensch dan tot U over sprak, en ook niet spreken zal meer dan absoluut noodig is, b.v. tot Pa als we zoover zijn, dat zij naar Leiden is.
Dit is niet iets dat ikzelf gezocht heb, doch 't is mij op den weg gekomen, en ik heb het aangepakt, en ik ben er blijde om dat het hier op handelen aan komt zonder aarzelen, niet op er over mediteeren. En heb U de zaak eerst van den donkersten kant laten zien, dan valt het U later hoop ik, nog mede.

Maar ik wenschte wel, dat ik wist wat te doen omtrent het atelier, waarover ik U schreef. Ik ben ook met eene mindere woning tevreden, doch eene geschiktere en doelmatiger weet ik niet. En vrees eene ondoelmatige eigenlijk niet goedkooper zou wezen, om reden van dat ik 't dan bij mijn werk bezuren moet, al win ik een paar gulden 's maands uit door minder huur te betalen. En zou dan allicht later zeggen, waarom heb ik dat atelier laten schieten, en niet meer moeite gedaan om het te krijgen?
Meer dan naar Uw brief, verlang ik naar Uw komst, doch ik begrijp zulks misschien nog eenigen tijd zal moeten duren. Mijn hoofd staat niet erg naar schrijven, alleen het moet soms. Kunt gij mij nog wat zenden, het zou goed zijn, want ik heb het niet makkelijk. Enfin in elk geval schrijf spoedig. Omtrent het atelier vooral wist ik graag Uwe gedachte. Het kan iederen dag weg zijn. à Dieu, nog eens, ontrief U niet, doch is het mogelijk zend mij nog wat.

t. à t. Vincent.

En schrijf ook of gij de teekeningen hebt ontvangen.

201

Waarde Theo,

. . . . . .

. . . . . .

Van U wenschte ik wel dat gij Sien kendet, doch gij zijt zoo ver weg, en het is onmogelijk voor mij om een persoon zoo te beschrijven, dat gij haar door de beschrijving alleen, voldoende kennen zoudt. Ik kan het evenwel beproeven.
Herinnert ge U de kindermeid vroeger te Zundert bij ons aan huis, Leen Veerman? Sien is zoo'n slag van persoontje, dunkt mij, als mijn herinnering juist is. Nu, de type van haar profiel is ongeveer als l'Ange de la Passion van Landelle, gij weet wel wat ik bedoel, een geknielde figuur, de plaat is een uitgaaf van Goupil. Maar ze is natuurlijkerwijs niet geheel en al zoo, ik zeg het maar om zoo ongeveer U een idee te geven van de lijn van haar gezicht. Zij heeft in lichten graad de pokken gehad, en is niet mooi meer dus, maar de lijnen van haar figuur zijn eenvoudig en niet zonder gratie.
Dat wat ik in haar apprecieer, is dat zij niet coquetteert met mij, stil haar gang gaat, zuinig is, heel veel goeden wil heeft zich te

schikken naar de omstandigheden zooals zij voorkomen, en te leeren, zoodat in duizend dingen zij mij helpen kan in mijn werk. En dat zij niet mooi meer is, niet jong meer, niet gek meer, niet coquet meer, ziedaar juist de dingen, die maken ik wat met haar doen kan. Haar gestel is erg van streek geweest, en van den winter was zij erg zwak. Nu is zij vooral door eenvoudig voedsel, veel loopen en buiten zijn, en baden gebruiken, heel wat sterker en flinker dan toen. Alleen, een zwangerschap is een moeilijke campagne. Maar haar spraak is leelijk, en zij zegt dikwijls dingen en gebruikt uitdrukkingen, die b.v. ons zusje Willemien, die heel anders is opgevoed, niet zou zeggen. Maar dit is iets, wat mij volstrekt niet meer hindert, ik heb liever dat ze leelijk spreekt en goed is, dan beschaafd in haar woorden, en toch zonder hart. Maar dat is het juist, zij heeft veel hart, kan wat verdragen, heeft geduld, goeden wil, geeft zich moeite, steekt de handen uit de mouw. Komt zelf iedere week 't atelier schrobben, om de werkster uit te sparen. Nu wij zullen wel eens arm zijn, maar ook zij, als ze maar wat te eten heeft, is niet ziekelijk van gestel in den zin van een kwaal te hebben, maar ze heeft herhaaldelijk veel geleden, bijv. door de pokken, en toen door keelziekte.
Maar dat is geen reden waarom ze niet nog oud kan worden, en geheel en al gezond.
Ik moet U eens in vertrouwen een vraag doen. Zoudt gij denken dat Pa misschien ongerust zou zijn dat ik hem bij deze gelegenheid om geld zou vragen? Dat zou ik zeer zeker niet doen. Pa heeft mij dikwijls gezegd, dat mijn opvoeding enz., kostbaarder was geweest, dan die van de anderen. Daarom is het dan ook, dat ik nu verder, bijv. in geval van trouwen, Pa niets zou vragen, zelfs geen oud kopje of schoteltje. Sien en ik hebben het allernoodigste. Het eenige wat wij niet missen kunnen, zoolang ik niet verkoop, is de frs 150 van U, voor huishuur, brood, schoenen, teekengerei, enfin de courante uitgaven.
Ik vraag niets, geen oud kopje of schoteltje zelfs, *alleen maar één enkel ding: dat men mij mijn arm, zwak, afgemarteld vrouwtje laat liefhebben en verzorgen, zoo goed als mijn armoedje het toelaat, zonder démarches te doen om ons te scheiden, of te hinderen, of verdriet te doen.*
Niemand gaf om haar, of wou haar hebben, ze was alleen en verlaten als een weggegooid vod, en ik heb haar opgeraapt, en haar gegeven alle liefde, alle teerheid, alle zorg die in mij was, zij heeft

dat gevoeld, en zij is opgesteven, of liever aan het opstijven. Gij kent wel de oude fabel of gelijkenis: er was een arm man in een stad, die gansch niet had dan één, eenig, klein ooilam, dat hij gekocht had en gevoed, dat het groot geworden was bij hem aan huis — het at van zijn bete, en dronk van zijn beker, en sliep in zijn schoot, en het was hem als eene dochter.
Er was ook een rijk man in die stad, die had vele kudden van schapen en runderen, evenwel ontnam hij den armen man dat eenige ooilam, en slachtte het.
Zie, als Tersteeg bijv. kon, wat hij wel wou, hij zou Sien van mij verwijderen, haar terugdonderen in haar vervloekte leven van vroeger, dat zij altijd verafschuwd heeft, en waarom? —
Weet het goed, het leven van de vrouw, van de kinderen, van mij, hangen aan het draadje van de frs 150 per maand, totdat mijn werk begint te gaan.
Breekt dat draadje vóór dien tijd, dan: ,,morituri te salutant''.
Het is precies uitgerekend en slechts met de allergrootste zuinigheid kunnen we rondkomen. Maar dat is ons een geluk omdat wij door liefde vast aan elkaar zijn gehecht.
Het rustig blijven van Pa en Moe zal voor driekwart afhangen van hetgeen gij hun zegt. Maakt gij bezwaar, dan zijn de poppen aan het dansen. Zegt gij iets van: rustig blijven, niet hinderen, of weet er op een of andere wijze een mouw aan te passen om hen te kalmeeren, zij zullen kalm blijven. Gij hoeft U zelf daarom niet te compromitteeren, of de verantwoording op U nemen. Geenszins, die rust op mij. Maar wel kunt ge hen als gij zóó voor mij blijft, als gij tot heden geweest zijt, geruststellen in twee opzichten omtrent het finantiëele; ten eerste, dat voor courante uitgaven ik door Uw maandgeld een ressource heb, ten tweede, dat ik van hen niets vraag, geen cent, geen oud kopje of schoteltje, ten derde, dat ik de noodigste meubels, beddegoed, kinderkleertjes, wiegje, enz. reeds heb.
Ziedaar broer, moge het ,,dramatische'' maar voorkomen worden, en moge de sereniteit maar blijven voor ons allen. Dit is mijn hoop, en dit is hetgeen waar ik naar streef.

202

Waarde Theo, (27 Mei '82).
Heden Zaterdag heb ik een bezoek gehad van Rappard, en ik ben er blij om dat hij er eens is geweest. Hij vroeg ook zeer naar U.

Hij heeft onder anderen de teekeningen gezien, waaraan ik voor C. M. werk, en die schenen hem te bevallen vooral een groote van het hofje of binnenplaatsje, waar de moeder van Sien woont. Ik wou wel dat gij die ook eens zaagt, alsmede een andere van een timmermansloods en werf, waar kleine figuurtjes bezig zijn. Van perspectief is die nog vrij wat gecompliceerder dan de Laan van Meerdervoort die ik U zond, en er is sjouwerij genoeg aan geweest. Gij moet weten dat ik tegenwoordig 's morgens 4 uur al buiten zit, omdat het op den dag te moeilijk is op straat te zitten, wegens de voorbijgangers en straatjongens, en 't ook het mooiste moment is om de groote lijnen te zien, als de dingen nog tonig zijn.
Maar kerel, het is anders een bange 14 daag voor mij geweest. Toen ik U schreef omstreeks half Mei, had ik nog maar f 3 of f 3.50 toen ik den bakker betaald had. En heb zoo goed als niets anders gehad dan droog roggebrood met wat koffie, en Sien ook. Omdat wij goed voor haar kindje hadden gekocht, en zij naar Leiden was geweest, enz.
Nu is 1 Juni de huishuur, en ik heb niets, letterlijk niets. Ik hoop gij zenden zult.
Ik was een week geleden vreeselijk slap, door aanhoudende slapeloosheid. Nu ik met eenige teekeningen voorspoed had, zoodat de bestelling van C. M. zeer ver op weg is, en ik daardoor weer wat goeden moed kreeg, ben ik weer wat kalmer geworden.
Doch kerel toe schrijf mij spoedig, en verlos mij van den huisheer, want gij weet, dat die van geen uitstel weten.
Het bezoek van Rappard heeft mij opgemonterd, hij schijnt terdeeg te werken.
Ik heb f 2.50 van hem gekregen, omdat hij een scheurtje in een teekening zag, en zei: dat moet ge laten maken. Ja wel, zei ik, maar ik heb het niet, en toch moet de teekening weg. Toen zei hij dadelijk dat hij 't mij graag geven wou, en ik had nog meer kunnen krijgen, doch wilde niet, en gaf hem een heele partij houtsneden en een teekening er voor. Het was er een voor C. M., en dus was het mij hoogst welkom, dat ik ze in orde kon krijgen, omdat het de beste van alle was.
Diezelfde teekening wordt later misschien voor f 50 of 200 verkocht, en nu had ik niet om een scheurtje er in te laten repareeren.
Enfin. Ik hoop zoo broer, dat gij geen kwaad denkt van Sien en mij, die meid heeft door mijn onaangenamen kant heen gebeten, en zij begrijpt mij in veel dingen beter dan anderen.

Zij is zóó gewillig om in alles te helpen, dat ik U niet zeggen kan hoe nuttig zij mij is; word ik eens driftig, 't zij bij 't poseeren, 't zij over iets anders, zij weet wat er van te denken, en heeft gezien dat zulks niet diep bij mij zit. Evenzoo als ik tob of zanik over iets dat niet vlot, weet zij mij dikwijls weer tot rust te brengen, wat ik mijzelf niet zou kunnen doen.
En zij is zuinig, en schikt zich naar een stuk roggebrood als 't moet, zonder er mistroostig om te worden.
't Geen ik ook niet doe, als wij maar rondkomen.
Ik hoop dat gij de teekeningen ontvangen hebt, door mij omstreeks 10 Mei geloof ik afgezonden, een 25-tal in portefeuille, ik heb daar nog niets van gehoord.
Ik wou zoo graag dat er nog een paar lui waren, voor wie ik wat maken kan op soortgelijke condities als C. M.
En vooral, dat C. M. maar volhoudt, want nu deze teekeningen zijn veel beter dan de eerste, en gaandeweg zal ik er nog betere leveren.
En tegen dien prijs kan hij er toch zeker geen kwaad mee.
Ge weet er alles van, indien gij om reden van Sien mij niet verlaat, dan ben ik vol goeden moed. En ik zit klokke 4 al aan mijn werk, dus met wat sympathie van zulken die mij kennen, zal ik er mij boven op werken.
Ik hoop op Uw brief, ontvang in gedachten een handdruk, maar vooral schrijf spoedig, en verlos mij van den huisheer.
à Dieu. t. à t. Vincent.

Briefkaart. **203**

My dear brother, 31 Mei.
To-day or to-morrow being the 1st of June, I promised to pay my landlord f 5 rent of studio for the month of April + f 7.50 for last month, makes f 12.50.
But not having up to now received any letter of yours, since that of May 12th, I have nothing to pay him his twelve guilders and 50c with.
The man will surely not give me any longer delay, but they can immediately sell my furniture publicly. Whatever may be your opinion concerning the things I told you, do not let it come to this scandal, my drawings for C. M. are ready but I shall not be able to get that money early enough. I say again, let us at all events

avoid irregularity and public scandal, and talk or write calmly on the subject, till we know what ought to be done. Therefore I hope you will send me what I so greatly want, and write. I work day and night, have a small drawing ready for you, which I will send bye and bye. I have no more money for a stamp, excuse the postcard, and believe, me yours truly

Vincent.

204

Waarde Theo, (1 Juni).

Uw brief heb ik ontvangen en het ingeslotene, en direct den huisbaas betaald. Aangezien er hypotheek op het huis is, wordt de huur ontvangen door een ander, en die heeft verleden maand ook nog pas de menschen beneden er uit gezet, en maakt korte metten. Hetgeen gij zegt omtrent die verdeeling van de maand in 3, zoodat ik 1, 10, 20, het geld ontvangen zou, is mij hoogst welkom. Dat is voor mij veel gemakkelijker.

Ik behoef U niet te zeggen wat een uitkomst Uw brief was.

Hebt gij teekening ,,Scharrendrogerij'' ontvangen?

Ik ben bezig er daar nog een paar bij te maken, zoodat gij er een stuk of 3 op deze zelfde manier zult hebben.

C. M. heeft er ook op deze manier maar heb nog niets vernomen.

. . . . . .

Nu ben ik blij dat gij mij ronduit gezegd hebt, wat Uwe gedachte was omtrent Sien, n.l. dat zij intrigueerde, en ik door haar mij verneuken liet. En ik kan mij begrijpen dat gij zoo iets denken kunt, omdat er van dergelijke dingen voorbeelden zijn. Evenwel herinner ik mij, eens een meid die zoo iets probeeren wou, zoo erg kortaf de deur voor den neus te hebben dichtgesloten, dat ik eenigszins betwijfel of ik zoo vatbaar ben om het slachtoffer van eene grove intrigue te worden. Het is met Sien zóó gesteld, dat ik werkelijk aan haar gehecht ben, en zij aan mij; dat zij mij een trouwe hulp is, die overal mee gaat en die met den dag mij onontbeerlijker wordt.

Ik heb een minder hartstochtelijk gevoel voor haar dan verleden jaar voor K., maar eene liefde zooals die voor Sien is het eenige waar ik nog vatbaar voor ben, juist na het teleurgesteld worden in dien eersten hartstocht. Zij en ik zijn twee ongelukkigen, die elkaar gezelschap houden en een last samen dragen, en juist daardoor wordt het ongeluk in geluk veranderd, en wordt het

ondragelijke dragelijk. Haar moeder is net een oud vrouwtje zooals Frère ze schildert. Nu begrijpt gij wel, dat ik om de formaliteit van trouwen niet heel veel geven zou, indien de familie er niet om gaf, mits ik haar maar trouw blijf. Alleen Pa, dit weet ik wel bepaald, hecht daar wel degelijk aan, en ofschoon hij niet goed vinden zal dat ik haar trouw, vindt hij 't nog veel erger, als ik met haar leef zonder trouwen. Zijn advies zou wezen haar verlaten, en dat advies zou hij uitbrengen in dezen vorm: *wachten*, 't geen de dood in den pot is, en zeer ontoepasselijk. Ik ben iemand van 30 jaar, met rimpels in 't voorhoofd en trekken in mijn gezicht alsof ik 40 was, en mijn handen zijn vol groeven, doch ik word door Pa door zijn bril heen beschouwd als een jongetje, (het is $1^1/_2$ jaar geleden, dat Pa mij schreef: ,,gij zijt in uwe eerste jeugd'').

Nu zult gij zeggen: Vincent verdiep U liever in de perspectief en de Scharrendrogerijen. En dan zeg ik, daar hebt ge groot gelijk in broer, en daarom ga ik aan de twee teekeningen werken die bij de eerste hooren, en welke gij weldra ontvangen zult, als een bewijs dat ik niets liever doe dan juist mij verdiepen in de dingen van de natuur, en het teekenen, zonder mij in zulke, mij fameus dwaas voorkomende dingen te verdiepen, als onder curateele stellen.

à Dieu, met mijn hartelijken dank voor uwe trouwe hulp.

t. à t. Vincent.

Naschrift.

Ik hield dezen brief nog op, omdat ik graag tegelijk nog de teekeningetjes had gestuurd, doch er moet nog aan gewerkt worden. Toch is er een af, n.l. nog een Scharrendrogerij. Sien en ik hebben dagen achtereen van 's morgens tot 's avonds, als ware bohémiens, er voor in de duinen gecampeerd. Wij namen brood mee, en een zakje koffie, en halen dan heet water bij een water- en vuurvrouw op Scheveningen.

Die water- en vuurvrouw met haar entourage is fameus, onbeschrijfelijk aardig, ik heb dat winkeltje reeds 's morgens 5 uur bezocht, toen de straatvegers er hun koffie kwamen drinken. Kerel, dat zou wat zijn om het te maken! ! ! Alleen het poseeren van de noodige lieden zou me tamelijk wat kosten, maar het is in mijn hart om het te doen. Schrijf mij bij gelegenheid vooral eens, wat ge denkt van deze drie laatste teekeningen.

Ik vind het een heerlijk vooruitzicht dat ge komt, ik ben wel verlangend te weten, welke impressie Sien op U zou maken. Er is niets bijzonders aan haar, alleen het is juist een gewone vrouw uit het volk, die voor mij iets subliems heeft; wie één gewoon alledaagsch persoon liefheeft, en door haar bemind wordt, is al gelukkig, ondanks den donkeren kant van het leven.
Was het niet geweest, dat zij dezen winter hulp noodig had, zoo was de band tusschen haar en mij in de gegevene, na mijn teleurstelling en gekrenkte liefde, niet ontstaan. Nu echter was het juist het gevoel van tot iets nuttig te kunnen zijn toch, après tout, ondanks die teleurstelling, hetgeen mij tot mijzelven bracht, en deed oprijzen. Het is niet dat ik het gezocht heb, doch ik heb het gevonden, en nu is het een daadzaak dat er eene warme genegenheid tusschen haar en mij is, en het zou mij weinig passen, die op te geven. Ik zou misschien onverschillig en sceptisch geworden zijn, als ik Sien niet ontmoet had, maar mijn werk en zij houden er nu activiteit in. En dit wil ik er nog wel bijvoegen, omdat Sien zich toelegt op al de sjouwerij en tobberij van het schildersleven, en zoo willig is met te poseeren, zal ik met haar, geloof ik, een beter artist worden, dan als ik K. gekregen had, want Sien is niet zoo gracieus, en heeft misschien of liever zeker heel andere vormen, doch een zóó goeden wil en dévouement dat ik er door getroffen ben.
Nu heeft Heyerdahl ,,Sorrow'' gezien, doch de drie laatste teekeningen zou ik graag willen, dat een teekenaar bijv. Henri Pille eens zag. H. Pille kent me zeker niet meer, ofschoon ik met hem in gezelschap ben geweest en ik weet, dat hij iemand is, die in zijn manier van doen soms heel raar is, en weet niet of hij iets zeggen zou. Doch ik wou alleen weten, of de teekeningen eenige impressie op hem zouden maken, en of ze hem sympathiek mochten wezen. Ik zeg dit voor het geval gij Henri Pille nu en dan tegen 't lijf loopt, want het zou als bij toeval moeten zijn, dat gij ze hem toonen zoudt.
Ik moet U ook nog eens zeggen, dat het zoo goed gaat met mijne verzameling houtsneden, welke ik beschouw als U toebehoorende, doch als hebbende het vruchtgebruik ervan. Ik heb nu zeker een duizendtal bladen, Engelsche (vooral Swain's), Amerikaansche, Fransche. En Rappard bijv., die tegenwoordig ze ook verzamelt, was er zeer mee ingenomen. Dat is dus iets dat van U hoort, en dat ge nog niet kent. Alleen spijt het mij dat ik laatst de London

van Doré niet heb kunnen koopen, waarvoor de jood f 7.50 moest hebben, doch ik kon niet, en ook een Album Boetzel. Enfin, als gij hier komt, zult gij ze bekijken en hoop ik, er schik in hebben. Misschien daardoor kennis maken met sommige artisten, die U tot nog toe niet of weinig onder de oogen kwamen. Vincent.

205

Waarde Theo,
Heden, Zaterdag, zend ik aan U af die twee teekeningen:
Scharrendrogerij in de duinen, Scheveningen,
Timmermansloods en Wasscherij, (uit het venster van mijn atelier).
Ik heb dezer dagen zoo veel aan U gedacht, en ook wel eens aan dien tijd lang geleden, toen zooals ge U herinnert, gij mij eens te 's Hage bezocht hebt, en wij samen langs den Rijswijkschen Trekweg wandelden, en melk dronken aan dien molen *). Het kan wel zijn, dat dit mij wat geïnfluenceerd heeft bij het maken van deze teekeningen, waarin ik zoo naïf mogelijk getracht heb de dingen te teekenen, precies zóó als ik ze onder 't oog had. In die dagen van den molen, hoe sympathiek mij die tijd ook steeds blijve, zou 't mij echter onmogelijk geweest zijn datgene wat ik zag en gevoelde, op 't papier te brengen. Ik zeg dus dat de veranderingen welke de tijd teweegbrengt, eigenlijk in den grond mijn gevoel niet veranderen, doch alleen ik meen zulks ontwikkeld wordt in een anderen vorm. Mijn leven en misschien après tout het uwe ook, is niet meer zoo zonnig als toen, doch ik wil toch niet terug, omdat juist door wat moeite en tegenspoed ik iets goeds zie opdokken, n.l. het uitdrukken van dat gevoel. Rappard was met eene dergelijke teekening, welke C. M. heeft, ingenomen, en bovendien met al de andere welke C. M. heeft, vooral met de grootste van het hofje. En hij is iemand, die begrijpt wat ik wil, en de moeielijkheid er van apprecieert. Ik denk dat gij Rappard veel veranderd zoudt vinden sedert zijn eerste zijn in Parijs, toen gij hem kendet.
Ik heb voor mij liggen een deel Household edition met illustraties, van Dickens. Die illustraties zijn fameus, en geteekend door Barnard en Fildes.
Daar komen in voor brokken oud Londen, die ook door de eigenaardige houtgravure, een heel ander aspect nog hebben dan b.v. de timmermansloods. Doch ik geloof toch dat de weg om later ook

* Zie brief 10.

dat nog stoutere en brutale te krijgen, is nu stilletjes door te gaan met zoo trouw mogelijk te observeeren. Zooals ge ziet zijn er al verscheidene plans op deze teekening, en kan men er in rondkijken en doorkijken in allerlei hoeken en gaten. Het rugueuse ontbreekt er nog aan, althans 't heeft op verre na niet die kwaliteit, in de mate van bovengenoemde teekeningen, maar dat komt al doende. Ik heb bericht ontvangen van C. M. in den vorm van een postwissel van f 20, doch zonder een woord er bij. Of hij mij opnieuw iets bestelt, of hij de teekeningen naar zijn zin vindt, weet ik dus voorloopig nog volstrekt niet. Alleen in vergelijking van den prijs voor de vorige betaald, f 30, en in aanmerking nemende, dat deze laatste zending (de eerste waren 12 kleine, deze: 1 kleine, 4 zooals de bijgaande, 2 groote, 7 stuks dus) toch belangrijker was dan de eerste, komt het mij voor dat ZEd. niet met 't beste beentje uit bed gestapt was toen hij ze ontving, of om de een of andere reden ze hem tegenvielen.

Ik wil gaarne gewonnen geven, dat voor een oog dat uitsluitend aan aquarellen gewoon is, teekeningen waarin met de pen gekrast is, en lichten weer uitgekrabt, of er met dekverf weer opgezet, iets bars mogen hebben. Doch er zijn ook menschen, die evenals 't soms aangenaam en opwekkend is voor een gezond gestel eens een wandeling te doen als 't hard waait, er zijn ook liefhebbers zeg ik, die voor dat barre niet bang zijn.

Weissenbruch b.v. zou deze twee teekeningen niet onaangenaam of vervelend vinden.

In de gegevene mocht ik weten, dat C. M. liever geen nieuwe ontvangt, ik wil of kan ze ZEd. natuurlijk niet opdringen, maar ik hoop dat gij b.v. bij gelegenheid van uw komst, het eens zult kunnen te weten komen, hoe het eigenlijk staat.

Natuurlijk zijn ook, ofschoon ik zoo gedacht had dat hij mij voor deze zending niet f 10 minder dan voor de vorige zou gegeven hebben, ook f 20 mij goed, temeer omdat ik den prijs aan ZEd. heb overgelaten. En is het dat hij goed vindt, ik aan een nieuw 6 of 12 tal begin, wil ik zulks wel degelijk doen, omdat ik geen gelegenheid wil laten voorbij gaan om iets te verkoopen.

Ik wil gaarne mijn best doen, het ZEd. naar den zin te maken, want ik denk als ik er maar mijn huur uit haal en er wat makkelijker door rondkom, is het de moeite waard. Alleen ZEd. zelf had er van gesproken, voor meer uitvoerige teekeningen niet wat minder, doch wat meer te geven. En dat ik er over spreek, is après

tout vooral om te weten, wat te doen omtrent eene nog te volgen of niet te volgen nieuwe bestelling. Het kan ook nog wezen, ZEd. mijzelf nog later er over schrijven zal.
Ik zal U dezer dagen, als ik tijd heb vandaag, eens een kort lijstje sturen van waar mijn verzameling houtgravures uit bestaat. Ik geloof zoo zeker dat gij er pleizier in zult hebben. Is het dat ik dezen winter minder onkosten heb gemaakt dan anderen in verf, ik heb *meer* onkosten gehad in betrekking tot de studie van de perspectief en proportie, voor een instrument waarvan de beschrijving voorkomt in een werk van Albert Dürer en waarvan ook de oude Hollanders zich bedienden. Hetwelk 't mogelijk maakt de proportie van dichtbijstaande voorwerpen te vergelijken met die op een verder verwijderd plan, in gevallen, waar de constructie volgens de regels der perspectief niet uitvoerbaar is.
Hetgeen wanneer men 't *op 't oog* doet — tenzij bij zeer ervarenen en geoefenden — steeds de plank mis is.
Dat ding te maken is mij niet in ééns gelukt, doch eindelijk toch wel, na veel zoeken met behulp van den timmerman en den smid. En ik zie kans met nog meer zoeken, nog veel betere resultaten te krijgen.
Het zou mij hoogst aangenaam zijn, als er in uwe garderobe misschien nog een jas en pantalon was, die geschikt ware voor mij en niet meer door U gedragen werd.
Want ik werk er vooral op om als ik iets koop het zoo praktisch mogelijk te hebben, voor werken in de duinen of binnenshuis, doch mijn kleeren om mee uit te gaan worden wel wat kaal. En ofschoon ik mij niet schaam om in een ordinair pak op straat te gaan als ik uit werken ga, zoo schaam ik mij wel degelijk voor heerenkleeren, die een air krijgen van een heer aan lager wal geraakt. Mijn dagelijksche kleeren zijn echter geenszins slordig, juist omdat ik nu Sien heb om er de hand aan te houden, en kleine mankementen te verhelpen.
Ik eindig dit schrijven met U nog eens te zeggen, dat het zoo zeer mijn wensch is, dat de familie in mijn betrekking tot Sien niet datgene zal zien, waar volstrekt geen kwestie van is n.l. een intrigue. Hetwelk mij onuitsprekelijk tegen de borst zou stuiten, en de kloof maar grooter maken. Hetgeen ik hoop is, dat men niet met een zekere voorbarige wijsheid er zich in mengen zal, om te verhinderen ik met haar zij. Speculeeren, waarvan ge met een woord spraakt, op erfenissen, is reeds daarom alleen buiten kwestie, omdat er geen erfenissen voor mij zijn waarvan ik weet, ook niet kunnen zijn

dunkt mij, want er is niets. Thuis is er mijns inziens letterlijk *geen* geld. De eenige persoon van wien in heel andere omstandigheden, ik misschien iets had kunnen erven omdat ik zijn naamgenoot ben, Oom Cent, is iemand met wien ik gedurende vele jaren bepaald in onmin geweest ben, om reden van vele dingen, en wel derwijze dat het in den aard der zaak ligt dat zulks niet geredresseerd kan worden op de wijs als was ik zijn protégé, omdat ikzelf dat zeker niet zou willen, en hij er ook natuurlijk niet in 't minst meer aan denkt, ook al hoop ik, dat evenals verleden jaar bij eventueele ontmoeting met ZEd., wij geen publieke standjes maken zullen. En nu met een handdruk,

t. à. t. Vincent.

HOUTSNEDEN.

1 Portefeuille Iersche volkstypen, mijnwerkers, fabrieken, vischers, etc. kleine penschetsen voor 't meerendeel.
1 ,, Landschappen en dieren, Bodmer, Giacomelli, Lançon, verder bepaalde landschappen.
1 ,, Travaux des champs van Millet, verder Breton, Feyen Perrin, en Engelsche bladen van Herkomer, Boughton, Clausen, etc.
1 ,, Lançon.
1 ,, Gavarni, aangevuld door lithographiën, doch geen zeldzame.
1 ,, Ed. Morin.
1 ,, G. Doré.
1 ,, du Maurier, zeer talrijk
1 ,, Ch. Keene & Sambourne } teekenaars v. Punch.
1 ,, J. Tenniel aangevuld door de Beaconsfield cartoons.
Hieraan ontbreekt John Leech, doch deze lancune is makkelijk te verhelpen, daar er een herdruk van zijn houtsneden is te krijgen die niet duur is.
1 ,, Barnard.
1 ,, Fildes & Charles Green, etc.
1 ,, Kleine Fransche houtgravures, Album Boetzel, etc.
1 ,, Scènes aan boord van Engelsche schepen, en militaire schetsen.
1 ,, *Heads of the people* door Herkomer, aangevuld door teekeningen van anderen en door portretten.

1 Portefeuille Scènes uit het Londensche volksleven, van af de opiumrookers en White-Chapel en The seven dials, tot de meest elegante damesfiguren, en Rotten Row of Westminster Park. Hier bijgevoegd zijnde correspondeerende scènes uit Parijs en New York, is het geheel een curieuse ,,Tale of those cities''.

1 ,, De groote bladen van Graphic, London News, Harpers Weekly, Ilustration, etc. waaronder Frank Holl, Herkomer, Fred. Walker, P. Renouard, Menzel, Howard Pyle.

1 ,, The Graphic portfolio, zijnde aparte uitgaaf van afdrukken, niet van de clichés, doch de blokken zelf van eenige houtsneden, waaronder de Homeless & hungry van Fildes.

Eenige geïllustreerde boeken, waaronder Dickens, en de Frederik de Groote v. Menzel, kleine uitgaaf.

Gemeentegasthuis (4e klasse Zaal 6 No 9).
Brouwersgracht.

Waarde Theo,

Als gij tegen 't einde Juni mogelijk naar hier komt, vindt ge me hoop ik weer aan 't werk, doch nu op 't moment ben ik in 't gasthuis, waar ik evenwel slechts 14 dagen ongeveer blijven zal. Ik had al een week of 3 veel last gehad van slapeloosheid, binnenkoorts en pijn gevoeld bij 't wateren.

Waarvoor ik nu hier stil te bed moet blijven, veel quininepillen slikken, en ook nu en dan inspuitingen krijg, 't zij met schoon water, 't zij met aluinwater, dus zoo onschuldig als zijn kan. Waarom ge U ook hierover in 't minst niet hoeft te verontrusten. Alleen gij weet met zoo iets moet men niet spotten en dadelijk er achter heen zitten omdat onachtzaamheid er mee de zaak verouderen en verergeren kan.

Breitner ligt nu ook nog steeds hier, ofschoon in een andere zaal. en waarschijnlijk gaat hij weldra weg, hij weet niet ik hier ben. Gij zult mij plezier doen er maar niet over te spreken, want de lui denken soms er iets heel ergs van of door opgevoerde praatjes wordt het heel erg, alleen zeg ik U precies wat het is en hoeft gij 't ook niet te verzwijgen als mogelijk iemand er U direct naar vragen mocht, en in geen geval hoeft gij het zwaar te tillen.

Ik heb natuurlijkerwijs 14 dagen vooruit moeten betalen, f 10.50

voor verpleegkosten. Tusschen de personen, die voor de rekening der armenkas kosteloos verpleegd worden, en die welke zelf f 10.50 betalen, bestaat geen onderscheid wat voeding of behandeling betreft, men ligt met 10 personen op een zaal, en ik moet U zeggen dat de behandeling in alle opzichten heel best is. Ik verveel mij niet en de rust en flinke, praktische, geneeskundige behandeling doet mij goed.
Als het U convenieert, wees dan zoo goed tegen 20 Juni te zenden aan bovenstaand adres, doch *niet* per aanget. brief, maar zonder den brief aan te teekenen, frs 50. Gij weet 1 Juni ontving ik frs 100. Zoodoende ben ik dan in elk geval geborgen. Moet ik nog blijven, betaal ik bij en blijf nog, en anders heb ik om weer mee voort te gaan.
Ik ging liever weer werken over 14 dagen natuurlijk, en zal over 14 dagen er naar snakken weer naar de duinen te gaan.
Sien komt bij mij op de bezoekdagen, en houdt het oog op 't atelier.
Nu moet gij nog weten, dat ik den dag voor ik naar hier ging nog een schrijven ontving van C. M., waarin hij een heele boel schrijft over ,,belangstelling'' die hij voor mij heeft, en die, zegt hij, ook de Hr. Tersteeg mij heeft getoond, doch gaat hij voort, hij vond het niet goed van mij ik zoo ondankbaar was geweest voor die belangstelling van Tersteeg. Que soit. Ik lig hier nu waarlijk kalm en bedaard genoeg, maar ik verzeker U Theo, dat ik erg uit mijn humeur zou raken, als een of ander persoon mij opnieuw zulk een soort van belangstelling kwam opdisschen, als Tersteeg bij zekere gelegenheden. En als ik nadenk hoe ZEd. die belangstelling zoover dreef, dat hij mij bij een opiumrooker durfde vergelijken, dan verwondert het me nog, dat ik hem toen niet van mijn kant mijn belangstelling getoond heb in den vorm van een ,,donder op''. Ik heb C. M. niet geantwoord op zijn laatsten brief, noch zal het ook doen. Dat ZEd. mij zegt dat hij ook later nog wel eens iets nemen zal, uit belangstelling, apprecieer ik evenwel, vooral wanneer hij het meent, 't welk vanzelf blijken zal.
Een brief van U zou mij natuurlijk wel pleizier doen dezer dagen.
Sien maakt zich klaar te vertrekken.
Ik denk veel aan haar — straks wacht ik haar weer, moge zij er maar behouden doorkomen.
Ik heb er mij tegen verzet zoolang ik kon, en nog doorgewerkt, maar eindelijk begreep ik het urgent was een dokter te raadplegen. Maar hij zei me van morgen nog, ik er spoedig af zou zijn.

Hebt gij de twee teekeningetjes nog gekregen?
à Dieu, met een handdruk en U toewenschende zooveel voorspoed als een mensch tegen kan,

t. à t. Vincent.

207

Waarde Theo,
Weinig dingen hebben in den laatsten tijd mij zooveel genoegen gedaan, als daareven van thuis zulke dingen te hooren, die mij zeer geruststellen betrekkelijk omtrent hunne stemming.
Sien is me komen zeggen er op mijn atelier een pak gekomen was, en ik heb haar gezegd het te gaan open maken, en te zien wat er in was, en in geval er een brief in was dien mede te brengen. Zoodoende weet ik dat zij een heel pak met allerlei goed, boven en ondergoed gestuurd hebben, en sigaren, en in den brief was nog ingesloten f 10.
Ik kan U niet zeggen hoe het mij nu juist trof, dat is beter dan ik 't mij voorgesteld had, alleen zij weten nog niet een en ander.
Doch het is mij toch een groote gerustheid.
Ik ben maar zwak en flauw Theo, en absoluut, absoluut *moet* ik rust hebben wil ik beter worden, dus is mij alles welkom wat vrede is.
Maar voor ik hier lag, had ik het kwader dan nu, en nu vooral moet gij wel weten het niet erg is, en slechts een korte tijd van behandeling hier noodig wezen zal, om me weer in orde te maken.
Ik wilde U onmiddellijk berichten dat van Pa en Moe, omdat ik dacht dat zulks ook U genoegen zal doen.
Sien gaat denkelijk Maandag a.s. weg, want ik vind zij nu nergens beter kan zijn dan in 't gesticht, en tegen half Juni kan zij terecht.
Doch zij wilde nu blijven om mij, maar ik wil dat niet.
Ik heb mijn perspectiefboeken hier en een paar deelen Dickens, o.a. Edwin Drood; in Dickens zit ook perspectief. Sapperloot wat een artist. Er is geen mensch, die het zoo kan als hij.
Ik hoop dat het een goeden invloed op mijn teekenen hebben mag, ik eens wat stil lig, want het leidt er soms toe men meer oog op de dingen krijgt, wanneer men er een tijd lang niet aan werken kan, en later alles om zoo te zeggen nieuw en frisch terugvindt. Het gezicht uit het raam van de ziekenzaal is voor mij prachtig: werven, de gracht met aardappelschuiten, achterkanten van afgebroken wordende huizen met arbeiders, een brok tuin, en op het volgende meer verwijderde plan, de kaai met de rij boomen en lantaarns, een ge-

compliceerd hofje met bijbehoorende tuintjes, en verder al de daken. 't Geheel à vol d'oiseau, maar 's avonds en 's morgens vooral door het lichteffekt mysterieus, als b.v. een Ruysdael of van der Meer. Alleen het teekenen mag ik niet, en zou het ook niet kunnen, zoolang ik zoo zwak ben. Maar ondanks het verbod om op te staan, kan ik 's avonds niet laten er naar te gaan kijken.
Schrijf mij eens spoedig, ik vond het toch zoo gevallig van thuis, en juist nu deed het mij zooveel genoegen.
De rust doet mij zoo goed, en stemt mij zooveel kalmer, en neemt de zenuwachtigheid waar ik in den laatsten tijd zooveel last van had, weg. En het is hier in de zaal voor mij niet minder interessant dan in de wachtkamer 3e klasse. Alleen teekenen mag en kan ik nog niet. Adieu, ik hoop gij maar eens zult kunnen schrijven. Geloof me,

t. à t. Vincent.

Ik vond het zoo aardig, dat dit nu juist van thuis kwam, dat ik het dadelijk wilde schrijven. Tegelijk spreekt het vanzelf, dat ik nu geen goed er meer bij noodig heb.
Ik heb naar huis geschreven om te bedanken, en te zeggen ik hier was. Gij weet het adres is:

Gasthuis, 4e klasse Zaal 6 No 9.
Brouwersgracht.

208

Waarde Theo, 22 Juni.
Uw brief van 12 Juni met ingesloten frs 50 heb ik in orde ontvangen, en dank er U van harte voor. Ik antwoordde er tot heden nog niet op, omdat ik niet wist welke keer mijne ongesteldheid nemen zoude, die niet zoo voorspoedig beterde als de dokter gedacht had. Het is heden ruim 14 dagen ik hier ben, en ik heb opnieuw 14 dagen vooruit moeten betalen, ofschoon ik wellicht binnen 8 of 10 dagen als alles goed gaat, zal mogen vertrekken, en dan ook gedeeltelijk mijn geld terug krijg. Nu sprak ik van morgen met den dokter, en vroeg hem of er iets bij gekomen was, dat erg kon worden. Neen, zei hij, maar rust houden en nog blijven was evenwel de boodschap. Maar ik verzeker U, dat ik schrikkelijk verlang naar een beetje groen en wat buitenlucht, want zoo'n grapje maakt erg zwak en flauw. Want ik moet bijna gedurig stil liggen, ik kan niet teekenen, ofschoon ik 't een paar maal beproefd heb, ik word er te koortsig van,

lezen gaat nog, maar ik heb geen boeken meer. Enfin er zal toch wel weer een eind aan komen, dus nog maar wat geduld.
Sien is te Leiden, maar voor zij bevallen is kan ik geen bericht van haar hebben. Wat beteekent 't geen wij mannen hebben, bij dat vreeselijke lijden, dat de vrouwen bij hun bevalling moeten uitstaan. In het pijnlijden zijn ze ons de baas, maar in sommige andere dingen winnen wij het daarentegen. Tot den laatsten dag dat zij hier was kwam zij geregeld mij bezoeken, en bracht mij nog wat rookvleesch of suiker of brood mee, dat nu ophoudt, en mij erg flauw maakt. Maar nu spijt het mij zoo dat ik niet op mijn beurt haar nog te Leiden een hartsterking kan toestoppen, die zij zeker best gebruiken kon, want het zijn maar slappe kostjes die men krijgt. Het is mij soms zoo'n mal gevoel niets te kunnen doen, en die dagen zoo leeg te zien voorbijgaan. Soms denk ik dat ik dit of dat zal kunnen, en dan valt de zwakte tegen.
Het doet mij recht veel genoegen, dat gij in de teekeningen die ik U stuurde, iets zaagt, ik heb er die laatste dagen toen ik veel meer pijn en benauwdheid had dan hier, nog zoo op gesjouwd, en op die van C. M. ook. Want het ergste was vóór ik hier in 't gasthuis kwam, al lang tevoren.
En nu moet ge weten dat ik nog een brief van Rappard heb. Natuurlijk had ik hem dadelijk de f 2.50 teruggezonden, en ik kreeg nog daarna een antwoord van hem, waarin hij opnieuw hetzelfde zegt van mijn teekeningen wat hij op 't atelier er van zei, n.l. dat vooral om de opvatting, het sentiment, en het gewilde er van, hij er pleizier in had en ze hem sympathiek waren, dat hij mij voorstelde als ik iets dergelijks had, het hem eens te zenden, daar hij dacht het aan den man te kunnen brengen. Gij begrijpt wel, dat 't geen ik het allerliefst heb, is dat de menschen er wat schik in hebben, dat doet mij zoo 'n pleizier. Want het is zoo ontmoedigend, en uitdoovend en damperig, als men niet eens nu en dan hoort: dit of dat is juist, en gevoeld, en gewild. Het wekt zoo op als men merkt dat iemand werkelijk iets voelt van datgene, wat men getracht heeft uit te drukken. Hij had toen ook pleizier in nog een paar naaktstudies. Het is voor 't eerst in verscheidene dagen, dat ik weer eens op zit, en zoo schrijvende voel ik weer wat leven wakker worden. Was ik maar in orde! Kon ik mij maar installeeren zooals 't moest, wat zou ik graag hier in de zalen wat studies maken. Ik lig nu in een andere zaal, met bedden of kribben zonder gordijnen, en vooral 's avonds of 's nachts zijn er eigenaardige effekten. De dokter is net

zooals ik hem 't liefste heb, hij heeft veel van sommige koppen van Rembrandt, een prachtig voorhoofd, en een zeer sympathieke uitdrukking. Ik hoop wat van hem afgezien te hebben, in dit opzicht dat ik hoop met de modellen om te springen eenigszins als hij met de zieken, n.l. ze maar krachtig aanpakken, ze kort en bondig precies in de positie zetten, die noodig is. Het is fameus zooveel geduld die man heeft om zelf de zieken te wrijven, te smeeren, te hanteeren op allerlei wijs, oneindig flinker dan een oppasser, en hoe hij er den slag van heeft de scrupules weg te nemen, en de luidjes precies zóó te zetten, als hij ze noodig heeft. Er is een oud man die superbe zou zijn voor een St Gerôme. Een mager, lang, peezig, bruin en gerimpeld lichaam, met gewrichten zoo fameus duidelijk en expressief, dat men er melankoliek van wordt hem niet voor model te bezitten.
Ik kan mij best begrijpen dat Heyerdahl in zijn schik is met zoo'n belooning.
Nu moet ik U nog mededeelen, dat Pa mij bezocht heeft in de eerste dagen dat ik hier was, ofschoon maar heel kort en heel gehaast, en eigenlijk heb ik over niets kunnen spreken, ik had het bezoek eigenlijk liever op een anderen tijd gehad, wanneer wij van weerskanten er waarlijk meer aan hadden kunnen hebben. Het was mij nu erg vreemd, en kwam mij min of meer als een droom voor, gelijk trouwens deze heele geschiedenis van het hier ziek liggen.
Behalve Sien, haar moeder, en Pa, heb ik anders niemand gezien, wat eigenlijk het beste is, ofschoon de dagen wel wat eenzaam en melankoliek zijn. Ik denk soms onwillekeurig, dat het nu heel wat somberder en eenzamer geworden is, dan b.v. toen ik dezen winter het eerst bij Mauve kwam.
Het geeft mij een steek en een benauwd gevoel telkens als ik er aan denk, ofschoon ik tracht de heele gedachte eraan over boord te donderen als nutteloozen ballast.
Ik heb van den oppasser gehoord, dat Breitner dezer dagen het huis verlaten heeft.
Ik geloof dat hier in deze klasse de dokter wat korter metten maakt dan in de duurdere. Tant mieux.
Misschien zijn ze hier minder schroomvallig om patienten een beetje pijn te doen, dan in de hoogere zalen, en b.v. steken iemand heel spoedig een katheder in zijn blaas zonder veel ,,vormen'' of complimenten. Nu mijns inziens tant mieux, en nog eens ik vind het hier even aardig als in de wachtkamer 3e klasse. Als ik maar

werken kon! maar ik moet mij daaraan onderwerpen. Ik heb een boek van Dickens, en mijn perspectiefboeken bij me.
Ik hoop gij nog eens schrijven zult, ge weet 't adres is:
Gemeente gasthuis, Brouwersgracht.
4e klasse Zaal 6 No 9.
à Dieu, met een handdruk in gedachten, en veel dank voor Uw trouwen brief en het ingeslotene nogmaals. Heb het goed en geloof me

t. à t. Vincent.

Ik geloof dat toen Sien weg moest, ik wat te zenuwachtig geweest ben, en toen ingestort, maar er zijn wel eens momenten, waarin men niet altijd geheel koelbloedig zijn kan. Zij ligt daar zoo alleen, en ik wou er zoo graag eens heen, want het zullen bange dagen voor haar zijn.

203

Waarde Theo, 1 Juli 1882.
Sedert een paar uur ben ik op mijn atelier, en schrijf U eens dadelijk. Hoe heerlijk het is weer beter te worden kan ik U niet zeggen, en evenmin hoe mooi alle dingen op den weg van het gasthuis naar hier mij voorkwamen. En hoe het licht helderder, en de ruimten grooter, en alle voorwerpen en figuren belangrijker schijnen. Er is evenwel nog een ,,maar'' bij, want reeds aanstaanden Dinsdag moet ik weer bij den dokter komen om mijn wedervaren te vertellen, en heeft hij er mij op geprepareerd ik dan misschien nog een veertien dagen, 't zij langer, 't zij korter, in 't gasthuis moet komen, al naar mate het noodig zal zijn. In elk geval zou het mij buitengewoon medevallen, als ik er niet meer in hoefde.
Zoodra ik onraad voel moet ik terugkomen, en ook als ik niets bijzonders merk ga ik Dinsdag mij weder laten onderzoeken. Het gevoel van beter worden maakt dat men alle mogelijke katheders en sondes en spuitjes vergeet — — totdat men den dokter er weer mee ziet komen aanzeilen. En dan is het geen heel plezierig oogenblik.
Enfin dat zijn ook al van die petites misères de la vie humaine. Maar wat men wel een ,,grande misère'' mag noemen, is eene zwangerschap en verlossing, de laatste brief van Sien was erg melankoliek, zij was nog niet bevallen, doch ieder uur wach-

tende, en nu dat wachten dagen duurt ben ik er zeer ongerust over, en het is vooral om haar te kunnen bezoeken, dat ik den dokter verzocht heb, om als 't eenigszins mogelijk was, de wandelingen in den tuin te veranderen in eene korte absentie. Zoodat ik morgenochtend met haar moeder en haar kindje naar haar toe ga, Zondag de eenige dag zijnde, waarop zij bezoek mag ontvangen. De laatste brief aan mij was niet door haarzelf geschreven, doch door de oppasseres, die er zelf om verzocht wij eens komen zouden. Toch kunnen wij 't zoo treffen, dat wij niet kunnen worden toegelaten. Arme meid, zij is toch dapper genoeg en voor geen kleintje vervaard, volgens dat laatste schrijven was er echter geen bepaald onraad, doch innige zwakte. Hoe ik naar haar verlangd heb in het gasthuis, en hoe ik nu naar haar verlang, kan ik U niet zeggen, en op sommige momenten was ik er niet rouwig om zelf ook wat te lijden te hebben, liever dan er heelemaal in goeden welstand bij te staan, want dan zou het wat al te ongelijk verdeeld zijn.

Gesteld alles gaat heel voorspoedig, is Sien echter deze maand weer terug; mocht dat maar zoo wezen. Het spreekwoord zegt echter: „Mal de mère dure longtemps". Dit maakt dat er nog een sombere schaduw over het heerlijke gevoel van beter worden hangt. Ik verlang erg naar morgen en zie er tegelijk tegen op. De eerste persoon, dien ik hier op den Schenkweg tegenkwam, was mijn vriend de timmerman, die al menigen keer mij met het een of ander karweitje, door 't maken van instrumenten voor perspectief, heeft geholpen. En die tevens de meesterknecht is van den eigenaar van het bewuste atelier, waarover ik U schreef. Zijn baas was juist op de werf, (waarvan gij de teekening hebt, die met de weilanden in 't verschiet), en zij hebben mij dadelijk meegetroond en gewezen, zij de kamer die dan atelier zou worden, nog steeds onbehangen gelaten hadden in afwachting van dat ik mij decideeren zou. Ik zei, dat ik ook nu nog mij niet decideeren kon. Nu best, zei de man, maar ik kon uit een partij papier uitzoeken wat ik wou, dan zou hij 't eens beplakken, en ik was aan niets gebonden.

En ofschoon ik zei, ik dit niet wilde daar ik weer naar 't gasthuis moest, zijn zij nu reeds bezig, omdat zij er op staan 't mij voor Dinsdag nog te laten zien. Ik moet zeggen de woning is bijzonder geriefelijk en ziet er terdeeg flink en knap uit.

De enorme geheel betimmerde zolder is alleen een fameus atelier

desnoods, ofschoon de kamer op 't noorden atelier zou moeten worden. En de prijs is voor hier buitengewoon laag, en zou in de stad omstreeks het dubbele zijn. Drie gulden 's weeks voor een *groot* bovenhuis, is zelfs in vergelijking van buurten zooals de Noordwal of Buitensingels zeer weinig. En de ligging is voor een schilder voortreffelijk. Er is een gezicht uit het zolderraam, dat tooverachtig is. Ik heb mij evenwel niet willen decideeren, om reden dat ik zoowel als Sien, ziek ben. Maar zoodra wij beter zijn pak ik het aan. Er is lucht en ruimte, heerlijk om te werken en gezond te blijven. Licht van 't noorden, en in de andere kamer van 't zuiden ongeveer. Er is een keukentje, dat ik nog wel dikwijls hoop te teekenen, ook met een raampje, dat op een soort hofje uitkomt.
Dan moet ik niet vergeten U mede te deelen, dat ik zeer tegen mijn verwachting in, in het gasthuis een bezoek gehad heb van den Hr. Tersteeg dat mij in zekeren zin heel veel pleizier deed, ofschoon wij over niets bijzonders gesproken hebben, en dit ook niet noodig is. Maar ik vond het erg aardig. En toen is eenige dagen later Iterson er ook nog geweest, wat mij nu heel wat minder kon schelen. En dan Johan van Gogh, dien ik in Helvoirt dacht, doch hier op den Stationsweg schijnt te wonen tegenwoordig. In geval gij mij in 't begin dezer maand wat zendt, zoo zult gij den brief wel aan 't gasthuis adresseeren, en dan is het in orde, omdat de portier mij beloofd heeft de brieven in bewaring te houden in geval van afwezigheid, (volgens de orde van het huis, zoolang men er niet bepaald uit is, en het verzoekt). Dinsdag moet ik weder betalen in 't gasthuis, en de huishuur ook, die ik nog heb. Maar het heerlijkste van het heele beter worden is dat het teekenen ook weer levend wordt en het gevoel voor de dingen, wat een tijd lang om zoo te zeggen bedwelmd is geweest, en een groote leegte gaf. Ik heb weer lust in alles wat ik zie. En dan heb ik in omstreeks een maand geen pijp gerookt en dat is ook een oude kennis terug. Ik kan U niet zeggen met wat een pleizier ik weer hier in 't atelier zit, na zoolang in een omgeving van waterpotten, etc. geweest te zijn, ofschoon het gasthuis ook mooi is, en terdeeg mooi. Vooral de tuin met al die wandelaars, mannen, vrouwen, kinderen. Ik heb een paar krabbeltjes, maar men is als patient niet vrij om te werken zooals het zou gedaan moeten worden, en ook niet er voor geschikt. Nu adieu, schrijf eens spoedig, en geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

210 Waarde Theo, Zondagmiddag.

Zooals ik U gisteren schreef, ben ik naar Leiden geweest. Sien is gisterennacht bevallen, heeft eene zeer moeielijke verlossing gehad, maar is er Goddank evenwel levend afgekomen, en een bijzonder aardig klein jongetje ook.

Haar moeder en kindje en ik waren samen er naar toe gegaan, gij kunt denken dat wij in groote spanning waren, niet wetende wat wij hooren zouden, toen wij in het gasthuis aan de oppasseres naar haar vroegen. En ontzettend blijde waren, toen wij hoorden: van nacht bevallen..... maar gij moogt niet veel met haar spreken. Ik zal dat ,,ge moogt niet veel met haar spreken'' niet licht vergeten, want dat was ,,gij kunt nog met haar spreken'', en het had evengoed kunnen zijn ,,gij zult haar nooit meer spreken''. Theo, ik was zoo gelukkig toen ik haar weer zag, en zij lag vlak bij 't raam, dat op den tuin vol zon en groen uitzag, en in een soort dommeling van uitputting tusschen slapen en wakker zijn in, en toen keek zij op, en zag ons allen. Ah kerel, zij keek zoo en zij was zoo blij ons te zien, en dat wij toevallig zoo juist precies 12 uren nadat het gebeurd was, daar waren, terwijl er maar 1 uur in de week is men hun bezoeken mag. En zij vroolijkte zoo op, en was zoo in alle opzichten in een oogenblik bij haar positieven en vroeg naar alles.

Maar wat ik niet genoeg bewonderen kan, is het kind, in dit bijzonder opzicht, dat ofschoon het met den forceps is gehaald, niet in 't minst bezeerd is, en in zijn wieg lag met een soort air van wereldwijsheid.

Zij zijn toch knap die dokters. Maar naar de beschrijving was het een critiek geval. Er stonden 5 professors bij toen het gebeurde, en men heeft haar bedwelmd met chloroform. Voor dien tijd heeft zij enorm veel uitgestaan, omdat het kind vast zat van 's avonds 9 tot half twee. En nu is zij nog zeer pijnlijk. Maar zij vergat alles toen zij ons zag, en wist mij zelfs te vertellen, dat wij gauw weer aan het teekenen zouden zijn, en ik heb er volstrekt niets op tegen dat haar voorspelling maar heel precies moge uitkomen. Er is geen inscheuring of zoo iets, wat in zoo'n geval zoo heel licht gebeuren kan.

Sapperloot ik ben er zoo dankbaar voor. Alleen de sombere schaduw dreigt nog altijd, en meester Albert Dürer wist het wel, toen hij de dood achter het jonge paar plaatste, in die prachtige ets die gij kent.

Maar wij willen hopen, dat de sombere schaduw maar eene schaduw moge blijven die weer voorbij gaat.
Nu Theo gij weet er alles van, als ik Uwe hulp niet gehad had, dan was Sien er waarschijnlijk niet meer. Nog iets, ik had Sien verzocht den professor te vragen haar eens goed te onderzoeken, omdat zij dikwijls iets had dat men witten vloed noemt. En hij heeft dat ook gedaan, en haar raad gegeven omtrent 't geen zij te doen had, om geheel in orde te komen.
En hij zegt dat zij meer dan eens, vooral bij haar vroegere keelziekte, bij een vroegere miskraam, en dan dezen winter, zeer ver weg is geweest om het hoekje om te gaan, dat zij door en door verzwakt is door een leven van onrust en gejaagdheid, jaren lang, dat nu zij niet langer dat leven behoeft te leiden zij vanzelf terecht kan komen als er niets bijkomt, door rust, door versterkende middelen, door zeer veel in de buitenlucht te zijn, en door geen zwaar werk te doen.
Als zij uit haar vroegere misère is komt er dan een heele nieuwe periode in haar leven, en krijgt zij haar lente die voorbij is en die maar bar was, wel niet terug, maar haar *St. Jansschot* kan des te frisscher zijn. Gij weet wel hoe de boomen in 't midden van den zomer, als de grootste hitte voorbij is, opnieuw frissche jonge scheuten maken, een nieuwe, jonge laag groen over het oude verweerde heen.
Ik zit U te schrijven bij de moeder van Sien, bij een raam dat op een soort hofje uitziet.
Dat heb ik tweemaal geteekend, eens in 't groot en eens kleiner. C. M. heeft die twee, en dat waren die, vooral de groote, waar Rappard schik in had.
Ik zou gaarne hebben gij ze eens zaagt als gij bij C. M. komt, want ik wou wel weten wat gij, vooral van de grootste, denkt. Wanneer komt gij? Ik verlang erg naar U. Nu broer, gij hebt het op Uw geweten, dat ik vandaag zoo gelukkig ben dat ik er van geschreid heb. Dank voor alles kerel, en geloof me met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

211

Waarde Theo, Dinsdagmiddag.
Bericht van Sien, dat alles goed gaat Goddank. Als het zoo blijft, dan moet zij met de 14 dagen na hare bevalling vertrekken. Dit

drong mij er toe mij te decideeren omtrent de nieuwe woning, opdat zij een vriendelijk nestje vinde bij haar terugkomst na zooveel pijn. Nu heb ik dus met den eigenaar een afspraak gemaakt. Vooreerst dat hij me nu direkt zou helpen verhuizen, n.l. mij een paar mannen van de werf afstaan voor een achtermiddag, om al mijn boeltje over te brengen, omdat ikzelf niet al te veel mag sjouwen, en zelfs eigenlijk in 't geheel niet. En vervolgens dat ik hem evenwel geen huur zal betalen, voor en aleer 't zij ikzelf, 't zij de vrouw er definitief intrekt. Want misschien is Sien eer terug dan ik uit het gasthuis. Intusschen moet ik een accoord treffen met den ouden huisbaas voor de loopende maand, (want ik heb hem omdat ik ziek was, en niet wist, wanneer ik beter zou zijn, geen notitie kunnen geven ik vertrok). Ik zal er hoop ik, met 1 week of 14 dagen huur afkomen, althans ben niet van plan hem de heele maand te geven.
Misschien hebt gij al wat gestuurd, en dan vind ik Uw brief misschien morgenochtend reeds bij den portier van 't gasthuis.
Doch hebt gij nog niet gezonden, zou ik U vriendelijk willen verzoeken het spoedig te doen, want ik raak à court, en moet f 10 vooruit betalen om weer in 't gasthuis te gaan, zoodat mijn teruggaan daar naar toe afhangt van de ontvangst van Uw brief. Vanmorgen was er nog geen brief bij den portier.
Nu is de verhuizing achter den rug grootendeels, de moeder van Sien helpt mij, het is een heele karwei, want het heele huis is nog vol kalkstof en moet geschrobd worden. Maar 't atelier en de alkoof is schoon, en de meubels enz. bijna allen over. Nu zitten we even te schoften.
Het gaat mij goed, ik voel mij veel beter dan ik in lang gedaan heb. Gisteren sprak ik den directeur van 't gasthuis, Dr. Tienhoven even op straat, en vertelde hem hoe het ging, en hij maakte geen bezwaar.
Zoodat ik hoop heb het spoedig geheel klaar zal zijn.
Als ikzelf het plan gemaakt had voor deze nieuwe woning en ze had willen laten inrichten expres voor atelier, zou ik het niet beter hebben kunnen doen dan ze nu is. En geen een ander huis in de straat is als dit van binnen, ofschoon van buiten zij alle er precies eender uitzien. Dat ik er in ben, is eigenlijk de schuld van den storm, die het raam van het vroegere atelier vernield heeft, want was dat niet gebeurd, had ik van deze woning niets geweten.

Het is de timmerman, die bij die gelegenheid mij er attent op maakte, en zei: waarom ga je niet hiernaast wonen?
Nu broer, en tusschen het verhuizen in, heb ik er nog een teekening opgedonderd, en wel weer eens een aquarel. Op een schets van vóór mijn ongesteldheid, die half af gebleven was. Zoodat het leven er weer in komt. Het zijn pinken op het strand, groote rompen van schuiten, die in 't heete zand liggen, met de zee heel wijd weg in een blauwen nevel of stof, want het was een dag met zon, maar het is met het licht mee, niet er tegen in, zoodat men de zon moet voelen door een paar korte slagschaduwtjes, en door de tinteling van de warme lucht boven 't zand.
Het is maar een impressie, maar ik geloof ze nog al juist is, mijn vingers jeuken zoo om weer aan den slag te gaan en ik behoef niet te zeggen ik liever naar Scheveningen dan naar 't gasthuis ging. Doch wat moet, dat moet.
Nu verlang ik erg naar Uw brief, en nog meer naar Uw komst, mits ik dan maar niet in 't gasthuis lig.
En wat gij zeggen zult van het nieuwe huis.
Ook naar wat gij denken zult van Sien als gij haar ziet, en van den kleinen, nieuwen wijsneus.
Dat gij voor Sien dan wat sympathie zult voelen hoop ik van harte, want zij verdient het. Nog iets..... zou er bij U te lande nog wat Papier Ingres zijn van de dikte van bijgaand staaltje, liefst wat toniger? Zoo ja, breng 't dan mee als ge komt, alsmede datgene van de schetsen van mij in Uw bezit, wat gij niet houden wilt.
Natuurlijk hoop ik dat gij ,,Sorrow'' en de besten er uit, ook de groote Sorrow bepaald houden zult. à Dieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

212

Beste broer, (6 Juli '82.)
In bezit van Uw schrijven alsmede van ingesloten frs 100, dank ik U daar recht hartelijk voor, en is het mij behoefte U dadelijk weer eens te schrijven. Omdat het geloof ik, goed is, dat naar mijn beste en oprechtste weten, en met allen ernst die in mij is, ik U nog eenige zaken moet uitleggen, die het van belang is gij recht *begrijpen* en *weten* moet. Ik hoop dus dat gij dezen brief op Uw gemak en met geduld zult lezen, want er hangt voor mij zooveel van af. Morgenochtend ga ik terug naar het gasthuis,

en leg er mijn hoofd gerust neer als ik weet dat gij van alle dingen inlichting hebt, zoo uitvoerig en duidelijk als de afstand het toelaat.
Veel, veel liever had ik gijzelf tegenwoordig waart, en ik van middag nog eens hier U alles kon laten zien, en met U bespreken. Maar dat gebeurt, hopen we, dan in Augustus. Voor ik over verschillende andere zaken ga schrijven, moet ik U eens zeggen dat een passage in Uw brief, beschrijvende Parijs bij avond, mij zeer getroffen heeft. Omdat het in mij opwekte een souvenir van mezelf, toen ik ,,Paris tout gris'' ook gezien heb, en door dat zoo bij uitstek eigenaardig effekt getroffen ben geweest, met het zwarte figuurtje en het karakteristieke witte paard, die de fijnheid van die eigenaardige grijzen tot zijn recht doen komen, er precies zoo bij. Dat nootje donker, en dat toonige wit zijn de sleutel van de harmonie. Maar toevallig in het gasthuis heeft op mij nu pas weer een artist grooten indruk gemaakt, die dat ,,Paris tout gris'' beschrijft met meesterhand. In ,,Une page d'amour'' van Emile Zola vond ik eenige stadsgezichten meesterlijk, meesterlijk geschilderd of geteekend, geheel in het sentiment van de eenvoudige passage van Uw brief. En dat kleine boekje van hem is aanleiding, dat ik zeer zeker *alles* ga lezen van Zola, van wien tot nu toe ik alleen een paar kleine brokstukken kende, waarvoor ik een illustratie heb beproeven te maken: ,,Ce que je veux'', en een ander stuk dat een oud boertje beschreef, precies een teekening van Millet.
Er zit toch iets allemachtig artistieks in je broer, cultiveer het, laat het op de een of andere manier zich primo vastwortelen, en dan uitspruiten; geef het niet aan jan en alleman, maar serieus voor jezelf, denk er eens over, en reken het geen ongeluk als het door dat denken zich concentreert, en een meer of minder belangrijke plaats in je activiteit zou gaan innemen. Maar, ik mocht mij op verboden territoir wagen, dus voor heden niets meer daarover. Alleen nog eens, er zit ,,teekening'' in je korte beschrijving, voor mij voelbaar en begrijpelijk, ofschoon je je impressie nog niet doorgezet hebt tot dat die meer robust corps gekregen had, en voor iedereen zichtbaar of voelbaar, op zijn pooten stond. Op 't punt waar je de beschrijving losgelaten hebt, begint de eigenlijke pijn en spanning van créeeren; maar de intelligentie van het créeeren hebt ge bliksems goed. Nu kunt ge niet verder, omdat gij nog niet in uw zelf gelooft in dit opzicht,

anders sprongt gij de sloot over, n.l. waagdet U verder. Doch basta. Er is in je beschrijving een je ne sais quoi, een geur, een souvenir van b.v. een aquarel van Bonington, alleen het is nog flauw als in een nevel. Weet ge wel dat in *woorden* te teekenen ook een kunst is, en die soms verraadt dat er een verborgen kracht sluimert, evenals het blauwe of grijze rookwolkje het haardvuur verraadt. —

Zeer zeker apprecieer ik 't geen Pa en Moe deden gedurende mijn ziekte — gij weet ook ik er U dadelijk over schreef — evenzeer als ik ook het bezoek van Tersteeg op prijs stel. Evenwel heb ik daarom niet direct aan Pa en Moe over Sien of iets anders geschreven, en alleen met een kort woord hen op de hoogte gehouden van mijn beterschap. En ziehier waarom. Omdat er iets is overgebleven van het verleden zomer en dezen winter gebeurde, dat als een ijzeren slagboom scheiding maakt tusschen verleden en tegenwoordig.

Op dezelfde wijs als verleden jaar tot Pa en Moe om raad vragen of hunne opinie is geenszins mijn voornemen, omdat het mij als toen gebleken is, dat in denkwijs en levensopvatting er een gedecideerd verschil is. Evenwel is het mijn vurig verlangen vrede te houden en Pa en Moe te overtuigen dat het niet goed zoude zijn, indien zij zich tegen mij zouden zetten, meenende dat ik iemand was die zoo maar wat droomde en niet wist te handelen — dat, zeg ik, zij zich vergissen in de meening dat ik bestaande toestanden onpractisch beschouwen zoude, zóó dat het noodig zou wezen dat zij mij ,,leiden'' zouden.

Zie Theo, geloof me ik zeg het niet met bitterheid, minachting of geringschatting van Pa en Moe — of ophemeling van mezelf — maar alleen om een daadzaak U te doen inzien, namelijk deze: Pa en Moe zijn niet de menschen die mij begrijpen — noch in mijn fouten, noch van een beteren kant — zij kunnen zich niet in mij indenken — met hen redeneeren leidt tot niets. Wat nu te doen??? Ziehier mijn plan, hetwelk gij hoop ik approuveeren zult. Ik hoop het zóó aan te leggen dat b.v. de volgende maand ik een muntje van f 10 of liever f 15 kan overleggen. Dan — maar eer niet — wilde ik Pa en Moe eens schrijven, dat ik hun iets te zeggen had. Dat ik Pa verzoek zijn reisje op mijn kosten eens te herhalen en bij mij eenige dagen te komen logeeren.

Ik wil hem dan Sien en haar kleine kindje, dat hij niet verwacht, laten zien — als mede het heldere huis en het atelier vol van allerlei onderhanden zijnd werk — en ik zelf, hoop ik alsdan geheel hersteld.

Mij dunkt dat alles zal op Pa een beteren en dieperen en meer wenschelijken indruk maken dan woorden of schrijven. In korte woorden zal ik hem vertellen hoe Sien en ik haar bange zwangerschap dezen winter doorgeworsteld hebben — hoe gij ons trouw geholpen hebt en hielpt, ofschoon gij eerst later van Sien gehoord hebt. Dat zij mij onwaardeerbaar is, vooreerst door de liefde en gehechtheid die de omstandigheden tusschen ons bevestigd hebben en ten tweede omdat zij van het begin af aan met veel goeden wil, intelligentie en practisch zich er geheel aan toegewijd heeft om mij te helpen in mijn werk. En dat dus zij en ik van harte hopen dat Pa het goed vindt ik haar tot vrouw genomen heb. Ik kan niet anders zeggen dan ,,genomen *heb*'' want de formaliteit van het trouwen is niet wat haar tot mijne vrouw maakt, doch het is een band die reeds bestaat — een gevoel dat wij van weerskanten elkaar liefhebben, begrijpen en helpen.
Ik wenschte dat Pa een indruk kreeg frisch en helder van eene nieuwe toekomst voor mij, dat hij mij hier zag in een omgeving, die geheel anders is dan hij nu mogelijk 't zich voorstelt, dat hij volkomen gerustgesteld was ten opzichte van mijn stemming jegens hem, dat hij goeden moed had in mijn toekomst. Zie Theo ik weet geen korter, geen oprechter weg of middel dan wat ik U hierbij schrijf om practisch en binnen kort de goede verstandhouding te herstellen. Schrijf mij hieromtrent Uw gevoelen.
Nu verder komt het mij niet overbodig voor U nog eens te zeggen, ofschoon 't moeilijk te zeggen is, wat ik voor Sien gevoel. Ik heb een gevoel van *thuis* te zijn als ik met haar ben, een gevoel als brengt zij mijn ,,*eigen haard*'' mee, een gevoel dat wij samengegroeid zijn. Dat is een innig, diep gevoel, ernstig en niet zonder een donkere schaduw van haar en mijn tamelijk somber verleden, een schaduw waarover ik U reeds schreef, alsof namelijk iets sombers ons ook zou blijven dreigen, waartegen ons leven een gestadige worsteling moet zijn. Tegelijk echter een groote kalmte en helderheid en opgewektheid voel ik bij de gedachte aan haar en aan den rechten weg, die voor mij ligt. Gij weet dat ik U verleden jaar veel geschreven heb over K., zóó dat dunkt mij gij in staat zijt te overzien, wat er binnen in mij is omgegaan. Meen niet dat ik U toen mijne gevoelens overdreef, het was een sterke, hartstochtelijke liefde die ik voor haar gevoelde, anders dan voor Sien. Toen ik te Amsterdam ondervond dat, wat ik niet dacht het geval was, zij voor mij een soort afkeer had, zoodat zij

mijn handelwijs beschouwde als forceeren, en mij zelfs niet zien wilde, maar ,,dat zij de deur uitging van haar eigen huis, zoolang ik er in was'', toen, maar niet eer, kreeg die liefde voor haar een doodelijken slag. Wat ik eerst merkte toen, van mijn bedwelming als 't ware bekomen, ik hier te 's Hage was dezen winter.
Er was toen iets in mij van onuitsprekelijken weemoed, dien ik onmogelijk kan beschrijven. Ik weet dat ik toen veel veel gedacht heb aan een mannelijk woord van Vader Millet: ,,il m'a toujours semblé que le suicide était une action de malhonnête homme''. De leegheid, de onuitsprekelijke misère van binnen, maakte dat ik dacht: ja, ik kan mij begrijpen, dat er menschen zijn die in 't water springen. Alleen was het verre van mij zulks in die menschen te approuveeren, en ik vond soliditeit in dat woord dat ik U schreef, en verreweg de betere levensopvatting zich aan te grijpen, en in het werk een geneesmiddel zoeken. Zooals gij trouwens weet, hoe ik het toen aangepakt heb.
Het is moeielijk, vreeselijk moeielijk, ja bepaald onmogelijk, iets als mijn hartstocht van verleden jaar, als illusie te beschouwen; dat doen Pa en Moe, maar ik zeg: ,,*ofschoon het nooit zijn zal, het had kunnen zijn*''. Illusie was het niet, maar de beschouwingen liepen uiteen, en de omstandigheden namen een zoodanigen keer, dat de wegen verder en verder uiteen gingen in plaats van tot elkaar te komen.
Ziedaar hoe ik er over denk, het is mijn heldere en oprechte gedachte, *het had kunnen zijn, maar het kan nu niet meer*. Had K. gelijk, een afkeer van mij te hebben? had ik ongelijk vol te houden? ik verklaar het niet te weten. En het is niet zonder pijn en droefheid dat ik er aan terugdenk en over schrijf — ik zou zoo graag het beter willen begrijpen om welke reden alstoen K. zoo was, en ook hoe het kwam, dat mijn ouders en haar ouders zoo ten eene male onheilspellend er tegen waren, minder nog door hun woorden, ofschoon ook zeer zeker daardoor, dan wel door hun volstrekt gebrek aan warme levende sympathie. Deze laatste woorden kan ik niet verzachten doch beschouw het als een stemming van hen, die ik liever vergeten wil.
Nu — in de gegevenen — is het bij mij geworden als een groote diepe kwetsuur, die genezen is maar altijd toch voelbaar.
Toen, in dien winter, kon ik toen onmiddellijk weer ,,liefde'' voelen? Zeer zeker neen. Maar dat de menschheid niet in mij uitgedoofd of verstompt was — maar dat mijn smart juist een be

hoefte aan medegevoel voor anderen opwekte, is dat verkeerd??? Ik meen neen. Sien was dus *aanvankelijk* voor mij een medemensch, alleen en ongelukkig als ik zelf. — Evenwel ikzelf niet moedeloos zijnde, was er toen juist in een stemming voor om haar practisch een soort steun te geven, wat tegelijk voor mijzelf een opwekking was om staande te blijven.
Maar gaandeweg en langzamerhand, toen werd het tusschen haar en mij iets anders. *Eene bepaalde behoefte aan elkaar*, zoo dat zij en ik niet meer van elkaar weken, hoe langer hoe meer in elkaars leven indrongen, en toen was het *liefde*. Wat tusschen Sien en mij is, is *werkelijk*, het is geen droom, het is realiteit. Dat mijn gedachten en werkkracht een vast punt, eene bepaalde richting hebben gevonden, reken ik een grooten zegen. Het moge zoo zijn dat ik voor K. meer *hartstocht* had, en zij in sommige opzichten ook bevalliger was dan Sien, dat de liefde voor Sien daarom minder oprecht zou zijn, voorzeker niet, want de omstandigheden zijn te ernstig, en het komt alles op handelen en praktijk op aan, en dat was zoo van 't begin af aan dat ik haar ontmoette.
Zie wat het resultaat is, nu als gij komt, vindt ge mij niet moedeloos of melankoliek, maar komt gij in een omgeving, waar gij geloof ik, vrede mee hebben zult, althans schik er in. Een jong atelier, een nog jong huishouden in volle werking.
Geen mystiek of geheimzinnig atelier, maar een dat zich geworteld heeft in 't volle leven zelf. *Een atelier met een wieg en een kakstoel*. Waar dus geen stagnatie is, maar waar alles stemt en dringt en opwekt tot activiteit.
Wanneer nu de een of ander bij mij komt vertellen, dat ik een slecht financier zou wezen, dan wijs ik hem op dit mijn boeltje. Ik heb mijn best gedaan, broer, om te zorgen dat gij zien kunt, (en niet alleen gij, maar ieder die oogen in 't hoofd heeft), dat ik er naar streef, en soms er in slaag, om praktisch de dingen aan te vatten. *How to do it.*
Wij hebben dezen winter de zwangerschap van de vrouw gehad, mijn onkosten om mij te installeeren, nu is de vrouw bevallen, ik vier weken ziek geweest en nog niet beter, niettegenstaande dat alles is de boel netjes, en fleurig, en helder, en opgeruimd, en heb ik mijn meubelen, beddegoed, schildergerei voor een groot deel. Het heeft gekost wat het gekost heeft, voorzeker ik zal het niet gering schatten, maar alleen, Uw geld is niet in 't water gegooid,

er is een jong atelier door gekomen, dat ook nu Uw hulp nog niet ontberen kan, maar waar nu ook langzamerhand hoe langer hoe meer teekeningen uit zullen komen opdokken, en dat vol staat met meubels en gereedschap, dat toch noodzakelijk is en zijn waarde houdt.
Zie kerel, als gij nu hier komt, in een woning vol leven en vol activiteit, en weet dat gij de stichter er van zijt, is dat dan niet iets dat U een gevoel van betamelijke satisfactie zal geven, meer dan dat ik een celibataire met une vie de café ware? Zoudt gij het anders willen? Gij weet hoe ik het niet altijd gelukkig had, maar erg miserable ben geweest, en nu door Uw hulp komt mijn jeugd voor den dag, en mijn eigenlijke ontwikkeling.
Nu hoop ik alleen, dat gij die groote verandering in 't oog zult blijven houden, ook dan wanneer deze en gene het gek van U zullen vinden dat gij mij geholpen hebt en helpt. En dat gij in de tegenwoordige teekeningen, de kiem voor de volgende zult blijven zien. Nog een kleinen tijd in 't gasthuis, en dan ga ik weer aan den arbeid, en de vrouw met het kindje aan 't poseeren.
Voor mij is het klaar als de dag, dat men voelen moet wat men maakt, dat men leven moet in de werkelijkheid van het familieleven, wil men het familieleven — een moeder met een kindje, een waschvrouw, een naaister, wat dan ook, intiem weergeven. Door hardnekkigen arbeid wordt langzamerhand de hand gehoorzaam aan dat gevoel. Maar dat ik dit gevoel, de kracht om een eigen huishouden te hebben, zou uitdooven, dat ware zelfmoord. Daarom zeg ik: En avant, ondanks donkere schaduwen, zorgen, moeielijkheden, helaas ook door bemoeiingen en praatjes van menschen. Theo weet het goed, ofschoon ik, gelijk gij terecht zegt, er *mij buiten houd*, ik heb er dikwijls zielsverdriet over, maar weet gij waarom ik hun niet meer tegenspreek, en waarom ik er mij buiten houd? Omdat ik *moet* werken, en door die praatjes en moeielijkheden mij niet van mijn weg *mag* laten afbrengen. Maar ik houd er mij niet buiten, omdat ik bang voor hen ben, of met een mond vol tanden sta.
Ook heb ik dikwijls gemerkt, dat als ik er bij ben ze niets zeggen, en zelfs beweren, nooit iets gezegd te hebben.
U aangaande, als gij weet, dat ik mij er niet mee bemoei om mij niet zenuwachtig te maken, en om reden van mijn werk, zult ge ook mijne houding wel begrijpen kunnen, en het niet laf van mij vinden, niet waar?

Denk niet, dat ik mijzelf voor volmaakt houd, of meen dat ik er geen schuld aan zou hebben, dat veel menschen mij voor een onaangenaam karakter houden. Dikwijls ben ik vreeselijk en lastig melankoliek, prikkelbaar, verlang naar sympathie als met een soort van honger en dorst, toon mij als ik die sympathie niet krijg, onverschillig, scherp, en gooi soms zelf nog wat olie in 't vuur. Ik ben niet graag in gezelschap, en het omgaan met de menschen, het spreken met hen, is mij dikwijls pijnlijk en moeielijk. Maar weet gij waaruit zoo niet alles, toch heel veel daarvan voorkomt? Eenvoudig door zenuwachtigheid, ik die vreeselijk fijngevoelig ben, zoowel in 't physieke als moreele, heb het eigenlijk beet gekregen in de jaren, dat ik het erg miserable had. Vraag het een dokter, en hij zal er direkt alles van begrijpen, of het anders kan, dan dat nachten doorgebracht op de koude straat of buiten, angst om aan brood te komen, voortdurende spanning doordat ik eigenlijk zonder betrekking was, verdriet met vrienden en familie, niet voor $^3/_4$ minstens de oorzaak zijn van sommige eigenaardigheden van humeur bij mij, en of het niet daaraan toe te schrijven is, dat ik soms die onaangename buien of tijden van gedruktheid heb.?

Maar gij of een ander, die zich de moeite wil geven er over door te denken, zullen, hoop ik daarom mij niet veroordeelen, of ondragelijk vinden. Ik verzet er mij tegen, maar dat verandert mijn temperament niet. En ook al heb ik daardoor een slechten kant, wat bliksem, ik heb toch mijn goeden kant ook en kunnen ze daar ook niet eens rekening mee houden?

Schrijf mij nu eens of gij het volgende plannetje om het Pa en Moe te zeggen, en een betere verstandhouding in 't leven te roepen goedkeurt. Er alleen over schrijven, of er over te gaan spreken, heb ik geen de minste trek in, en zou dan allicht in mijn gewoon gebrek vervallen, namelijk het zóó zeggen, dat zij zich aan de een of andere expressie stooten zouden. Ziedaar, mij dunkt als de vrouw terug is met haar kindje, ik geheel beter en terug uit het gasthuis, 't atelier aan den gang — dan zou ik graag Pa zeggen: Kom nu nog eens Uw bezoek hervatten, en een paar dagen bij me logeeren, om eens een paar dingen te bepraten. En dan als attentie het reisgeld er bij sturen. Een beter plan weet ik niet. à Dieu, dank voor alles, en een handdruk, en geloof me,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, Donderdag.

't Is nu de avond voordat ik weer naar het gasthuis ga, en ik weet niet wat zij daar zeggen zullen, misschien ben ik er maar heel kort, misschien zal ik dagen lang rust moeten houden in mijn bed. Daarom schrijf ik nu thuis nog eens. Het is zoo stil en rustig nu hier in 't atelier, het is reeds laat, alleen buiten stormt en regent het, dat maakt de kalmte binnen nog grooter. Wat wenschte ik, broer, dat ik U op dat stille uur eens hier had, wat zou ik U veel te wijzen hebben. Het atelier ziet er zoo echt uit dunkt mij, effen grijsbruin behangsel, geschrobde planken vloer, neteldoek op latten gespannen voor de ramen, alles helder. En natuurlijk de studies aan den muur, een ezel aan iederen kant, en een groote withouten werktafel. Dan sluit aan 't atelier een soort alkoof, waar de teekenplanken, portefeuilles, doozen, stokken etc. staan, en waar ook al de prenten liggen. En in den hoek een kast met al de potjes en flesschen, en verder al mijn boeken. Dan het huiskamertje met een tafel, eenige keukenstoelen, een petroleumstel, een grooten rieten leuningstoel voor de vrouw in 't hoekje bij het raam, dat op die, U uit de teekening bekende werf en weilanden uitziet, en daarnaast een klein ijzer wiegje met een groen wiegekleed. Dat laatste meubel kan ik niet zonder emotie aanzien, want het is een sterke en machtige emotie die een mensch aangrijpt, als men naast de vrouw die men liefheeft gezeten heeft, met een kindje bij zich in 't wiegje. En al is het in een gasthuis waar zij lag en ik bij haar zat, het is altijd die eeuwige poëzie van den kerstnacht met het kindje in den stal, zooals de oude Hollandsche schilders het hebben opgevat, en Millet en Breton, doch licht in het donker — een helderheid midden in een donkeren nacht. Ik heb dan ook de groote ets naar Rembrandt er boven gehangen, die twee vrouwen bij de wieg, waarvan een bij een kaars uit den Bijbel leest, terwijl de groote slagschaduwen het heele vertrek in diep clair-obscur brengen. Ik heb nog andere prenten daar opgehangen, maar alle bijzonder mooie, de Christus Consolator van Scheffer, een photo naar Boughton, le Semeur en les Bêcheurs van Millet, le Buisson van Ruysdael, en prachtige groote houtgravures van Herkomer en Frank Holl, de Banc des pauvres van de Groux.

Nu dan in het keukentje heb ik het allernoodigste, maar zóó dat als de vrouw vóór mij beter mocht zijn, zij alles wat onontbeerlijk is, vinden kan, en in 10 minuten wat te eten kan klaar maken,

enfin, zóó dat zij zien kan er veel om haar gedacht is, en zij komt in een huis met bloemen in 't venster waar zij zitten zal. En boven op den grooten zolder een groot ledikant voor haar en mij, en het oude van mij voor het kind, met al het beddegoed in orde. Maar gij moet nu niet denken, dat ik dit alles in eens gekocht heb; wij hebben al van den winter begonnen zachtjes aan een en ander aan te schaffen, ofschoon ik toen niet wist hoe het loopen zou, en waar wij terecht zouden komen. En nu is Goddank de uitkomst, dat het nestje voor haar klaar is na al haar pijn. Haar moeder en ik hebben ons echter geweerd dezer dagen, vooral zij. En het moeielijkste was het beddegoed, alles zelf gemaakt of vermaakt, stroo gekocht, zeegras gekocht, grof linnen, etc. en zelf op zolder de bedden gevuld. Anders zou het te duur geworden zijn. En nu na afbetaling van mijn ouden huisbaas, heb ik nog f 40 over na 't geen gij mij gezonden hebt. Het is waar, dat ik daar morgen f 10 van in 't gasthuis betalen moet, doch daar heb ik dan ook 14 dagen mijn voeding en geneeskundige behandeling voor, zoodat deze maand, ofschoon daarin mijn heele verhuizing en installage valt, en de terugkomst van Sien na haar bevalling, met al wat dat meebrengt van wieg etc., ik toch toe zal komen, zonder dat gij meer dan gewoonlijk zendt. ,,On est sûr de périr à part, on ne se sauve qu'ensemble'', ik geloof dat dit woord waarheid is, en ik grond er mijn leven op, zou dat eene vergissing zijn, en een fout in de rekening?

Zie broer ik denk dezer dagen zoo bijzonder veel aan U, vooreerst omdat alles wat ik bezit, alles eigenlijk van U is, met mijn eigen levenslust en energie ook, want nu kan ik mij door Uw hulp bewegen, en voel ik mijn werkkracht vlot worden.

Maar ook om een andere reden denk ik veel aan U.

Ik weet hoe nog voor korten tijd geleden ik thuis kwam in een huis maar dat nog niet een eigenlijk thuis met al de emotie van nu was, waar twee groote leegtes mij aangaapten, dag en nacht. Er was geen vrouw, er was geen kind.

Gevolgelijk minder leed geloof ik niet, maar minder lief geloof ik wel. En op straat bleven rechts en links, die twee leegtes mij vergezellen, bij 't werk, en overal en altijd.

Er was geen vrouw, er was geen kind.

Zie ik weet niet of gij dat gevoel kent, dat maakt dat wanneer men alleen is, op sommige momenten men een soort zucht of

klacht voelt rijzen van binnen: Mijn God waar is mijn vrouw, mijn God waar is mijn kind, is dan alleen zijn, leven?
Als ik aan U denk, dan meen ik mij niet te vergissen als ik geloof, dat bij U misschien minder hartstochtelijk en zenuwachtig dan bij mij, maar toch ook in zekere mate allicht, iets van dienzelfden weemoed moet aanwezig zijn, op sommige momenten althans.
En ik weet niet, of gij het goed of niet goed van mij vindt, juist of niet juist gezien, als ik U zeg, dat ik wel eens zoo aan U denk. Dit echter geloof ik van U, en dit weet ik ondanks mijn zenuwachtigheid van mijzelf, dat er in elk geval in Uw en in mijn karakter een basis is van sereniteit — sereniteit quand bien même, en dat dus noch gij noch ik ongelukkig zijn, omdat die sereniteit voortkomt daaruit, dat wij ons vak en werk waarachtig en terecht liefhebben, en de kunst eene groote plaats in onze gedachten inneemt, en het leven interessant maakt. Dus wil ik U zeer zeker niet tot melankolie brengen, maar wel door iets in Uw eigen gemoedsstemming, mijn handelwijs en levensopvatting begrijpelijk maken. Ik denk nu eens aan Pa — zoudt gij denken dat Pa koel zou blijven en bezwaar zou vinden — bij een wieg? Zie een wieg is niet als iets anders — daar is geen verneukerij bij — en wat ook in het verleden van Sien zij — ik ken geen andere Sien dan die van dezen winter — dan die moeder uit het gasthuis, wier hand de mijne drukte, toen wij beiden onze oogen vochtig voelden worden, toen wij keken naar het kindje waarvoor wij dezen winter getobd hebben.
En hoor eens, entre nous soit dit — zonder preektoon — als er geen God is, dan is er toch ergens een heel dichte bij en men voelt zijn tegenwoordigheid wel op zoo'n moment. Hetgeen te zeggen wel gelijk staat en ik voor mij gaarne verwisselen wil voor de rondborstige verklaring: ik geloof in een God en dat het Zijn wil is men leve niet alleen, maar met een vrouw en met een kind, als alles normaal wil zijn. En 'tgeen ik hoop is dat gij mijn handelwijs begrijpen zult en nemen voor 'tgeen zij is, namelijk natuurlijk en er niet in zien zult een verneuken of verneukt worden. En kerel, als gij komt, en als gij kunt kom spoedig kijken — zie dan net als ik in Sien een moeder en een gewone huisvrouw en niets anders. Want dat is zij werkelijk en mijns inziens te beter omdat zij de revers de la medaille kent.
Het laatst wat ik mij aangeschaft heb was een paar borden, vorken, lepels, messen, want noch Sien noch ik bezaten die tot

nog toe, ik dacht er bij: en nog een voor Theo, of voor Pa, als ze eens komen kijken. Dus Uw plekje bij het raam en Uw plaats bij ons zijn open, en wachten op U..... Dus, wil ik maar zeggen — gij komt immers zonder kwestie?
Dat gij tot heden er Pa en Moe niet over spraakt, vind ik wijs en discreet van U, nu de bevalling achter den rug is komen de bloemen weer kijken, en vóór nù was het beter er Pa en Moe niet in te mengen. Ik bedoel, ik dacht het wèl was de doornen voor mijzelf te houden, en hun alleen maar de roos te laten zien. Als dus de vrouw terug is en ik beter ben, wou ik er over spreken op de manier, die ik U zeide, en gij kunt dus dunkt mij nu, als zij U naar iets vragen, wel iets loslaten.
Adieu, wel te rusten,

t. à t. Vincent.

214

Waarde Theo, Vrijdagavond.
Bij mijn ingesloten brief van gisterenavond schrijf ik heden nog een woordje. En kan U melden ik bij den dokter in het gasthuis geweest ben, en deze mij zeide ik, nu ik mij dezer dagen vrij wel bevonden had, niet hoefde terugkomen tenzij in geval het erger worden mocht.
Ik heb toen dadelijk dezen middag, (niet aan den direkteur), aan den dokter die mij behandeld heeft, een teekening gestuurd als een kleine attentie.
Het was een Scheveningsch breistertje, bij Mauve op 't atelier gemaakt, en eigenlijk de beste aquarel die ik had, ook vooral om reden Mauve er vegen in gezet had en er telkens bij gekomen was, om mij hier of daar attent op te maken, terwijl ik aan den gang was.
Als souvenir had ik ze wel graag behouden, maar het was mij bij het heerlijk gevoel van beter worden, behoefte een bewijs van erkentelijkheid te geven.
Van Pa en Moe ontving ik een brief heden, en heb hun geschreven zoodra ik hoorde ik niet meer terug hoefde.
Nu wou ik morgen wel eens een tochtje naar Scheveningen maken met de tram, en op 't strand wat teekenen.
Mijn adres is dus nu Schenkweg 136.
Naar aanleiding van ZEd's bezoek, heb ik 't ook aan den Heer

Tersteeg met een woordje geschreven ik er uit was, en hem bedankt voor zijn onverwacht bezoek.
Zondag zou ik naar de vrouw willen gaan, van wie ik een briefje heb zij gisteren voor 't eerst een half uur mocht opstaan, en alles ook met het kindje goed ging.
Ik word nog bijzonder gauw mat en vermoeid, wat komt omdat ik zoo lang mij heb moeten stil houden en in bed blijven, en dat is een gek gevoel. Maar in veel opzichten voel ik me wèl, en gezonder dan dezen winter, en ik gevoel mij zoo opgeruimd en dankbaar voor veel dingen.
Ik hoop dat gij dezer dagen nog eens een half uurtje vinden zult, om eens te schrijven of gij het plan om 't op die manier aan Pa en Moe te vertellen, goedkeurt. Maar eerst moet de vrouw wat aansterken, want ze mag nu geen emotie van buiten hebben of in spanning zijn over een of ander vooreerst, zeer gedecideerd niet. Maar over een maand of een week of zes, naarmate het vordert met haar beterschap.
Zij heeft Pa gezien bij gelegenheid van zijn bezoek, want het was 't bezoekuur, en zij zat beneden in de gang te wachten, maar Pa kende haar natuurlijk niet.
Het is al laat, en ik wou morgen wat vroeg opstaan en stilletjes met mijn teekengerei naar buiten gaan, alsof er niets was tusschen nu en den vorigen keer ik te Scheveningen in de duinen zat. Ik wou wel 't mij lukte wat te maken voor Rappard.
Adieu Theo, wel te rusten, maar wat is het heerlijk weer in zijn gewone doen te komen; heb het goed en voorspoed, en wat ik U vooral in groote dosis toewensch, dat is die bewuste sereniteit.
Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

P.S. Die Emile Zola is een fameus artist, ik lees nu ,,le ventre de Paris'', het is allemachtig knap.

215

Waarde Theo,
Vrijdag ontving ik bericht uit het gasthuis te Leiden dat Sien Zaterdag mocht naar huis gaan, zoodat ik heden daar geweest ben en wij te zamen terugkwamen, en nu zij hier op den Schenkweg is, tot dusverre alles wel, zij en het kindje. Gelukkig heeft zij goed zog, het kindje is rustig.

Het zou me wat waard geweest zijn, als gij haar gezien had vandaag. Haar voorkomen is, dit verzeker ik U, sedert dezen winter enorm veranderd, het is eene volkomen gedaanteverwisseling. Is het dat ik van den winter daar iets aan gedaan heb, en dat door Uw hulp, natuurlijk komt nog veel, veel meer op rekening van den professor, die haar behandeld heeft. Maar waar de professor weer minder mee te maken heeft, dat is met hetgeen de sterke genegenheid tusschen haar en mij op haar uitwerkt. Eene vrouw verandert als zij liefheeft en bemind wordt, is er niemand die om haar geeft dan gaat de fut er uit, en de charme er af. Daar komt door uit wat in haar is, en hiervan is gedecideerd haar ontwikkeling afhankelijk. De natuur moet haar vrijen loop hebben, den normalen weg gaan, wat een vrouw wil is met één man zijn, en met dien vast voor goed. Dat kan niet altijd, maar er is strijd tegen de natuur als het anders is.
Zij heeft dus nu een andere expressie dan dezen winter, en zij kijkt anders uit haar oogen, haar blik is nu vast en kalm, en er is een uitdrukking van geluk in haar, van vrede en rust, te treffender omdat zij nu nog natuurlijk lijdend is. Ik heb U wel eens geschreven dat de vorm van haar hoofd, de lijn van haar profiel net precies is die van dat figuur van Landelles ,,l'Ange de la passion''. Dat is dus verre van gemeen, het is bepaald nobel, maar het valt niet altijd direkt in 't oog. Vandaag echter was het precies, precies. Vóór zij weg ging heeft de professor, die bepaald sympathie voor haar heeft, haar ook van vroeger kent, en nu dezen keer met bijzondere attentie haar behandeld heeft, en op haar verzoek, (dat zijn oorzaak had in 't geen ik met haar afsprak voor zij er heen ging), haar geheel en in alle opzichten onderzocht heeft, zich nog de moeite gegeven om lang met haar te spreken en uitvoerig omtrent wat zij doen en laten moet om er boven op te blijven.
Toen zij wegging kwam niet alleen de oppasseres van de zaal waar zij lag, maar de hoofdoppasseres zelf ook haar nog goedendag zeggen. Ik was daar bij, en daar ik tot driemaal toe van die persoon een brief had gehad toen Sien niet schrijven mocht hoe het ging, bedankte ik haar daarvoor. En bleef zij nog een heel tijdje met ons praten.
Het was gelukkig heel warm, mooi weer, en de reis ging best. De moeder van Sien en het meisje van Sien waren naar den Schenkweg gegaan, en wachtten ons op. Het was werkelijk een

heerlijk thuiskomen, en Sien was over alles in high spirits, over het wiegje vooral, over haar rieten stoel, over alles.
Maar vooral was zij blij haar kleine meisje ook weer te zien, die van mij een paar nieuwe laarzen gekregen had voor de gelegenheid en er heel aardig uitzag.
Er was in Mei een combinatie van moeilijkheden: haar bevaling, mijn onwel worden, terwijl de kwestie hoe het gaan moest, waar zij naar toe moest, het nog compliceerden. In veel opzichten is er licht en uitkomst gekomen.
Nu heeft zij nog veel pijn bij tijden, als reste vooral van de operatie met den forceps, er zijn verder nog andere noodzakelijke suites van haar kraam, er is de groote zwakte, maar het is haar aan te zien dat een hernieuwing en een opluiken bij haar plaats heeft, een herstelling van haar lichaam, en een herstelling van haar ziel meteen. En er is nu hier een atmospheer van ,,thuis'', of ,,Home'', of ,,eigen haard''.
Ik kan mij begrijpen, dat Michelet zegt: la femme c'est une religion.
Gedurende 6 weken minstens na de bevalling zal zij waarschijnlijk pijn houden, en zich zeer ontzien moeten.
Ik geloof dat gij b.v. uit die attentie van den professor en van de hoofdoppasseres voor haar, wel zien zult, dat zij toch iemand is voor wie serieuse personen sympathie hebben, want werkelijk is het iets bijzonders, dat zij haar zoo gesoigneerd hebben.
Toen ik in de kraamzaal kwam, waar ik verscheidene andere patienten zag, trof het mij zij toch een heel ander soort persoon was dan de anderen, ofschoon zij toch eenvoudig genoeg is. Alleen is er meer geest en zenuwleven in haar, men kan zien, dat lijden en het doormaken van moeielijke tijden haar verfijnd hebben. Ik hoop dat gij geen scrupules zult hebben om met haar kennis te maken.
Ik heb mij bijzonder geamuseerd met hetgeen Sien me verteld heeft van haar gesprekken met den professor. Dat was almachtig aardig, en die man schijnt met bijzonder veel bonhomie te werk te gaan; b.v. zei hij: zeg eens drinkt gij graag een bittertje, en kunt gij sigaren rooken? Jawel, antwoordde zij. Ik vraag het daarom, zei hij, om je te zeggen dat ge dat niet behoeft te laten. Daarentegen kreeg zij een fameuse schrobbeering over azijn, mosterd en peper gebruiken.
Op dagen dat zij, wat ze dikwijls heeft, meer dorst gevoelt dan

honger, moet zij als geneesmiddel een bittertje gebruiken om eetlust op te wekken.
De lijst van versterkende middelen heeft hij gegeven, haar raadplegende omtrent haar beurs. Ikzelf zal mij, aan wat hij daaromtrent opgeeft, ook houden. Vleesch is goed voor haar, doch eens of tweemaal 's weeks is toch voldoende, iederen dag is volstrekt geen vereischte.
Haar eerste remedie, haar belangrijkste versterkende middel, dat was een eigen thuis hebben, daarop kwam hij telkens terug. Ik had er nog al tegen opgezien, dat Sien misschien dingen zou moeten hebben die duur zouden uitkomen, doch de levensmanier, die hij heeft opgegeven, is wel de zuinigste die men bedenken kan tegelijk. Zoodat ik dan ook wel degelijk geloof, dat wij met frs 150 per maand rondkomen kunnen. Sien heeft nog bovendien de boodschap mee gekregen, dat gedurende 2 jaar, bij eventueele ziekte van haar kind, zij gratis te Leiden den professor kan consulteeren en er ook gratis geneesmiddelen voor krijgen kan. Het is me niet alleen te doen kind, om je nu door je kraam heen te brengen, zei de professor, doch ik zou graag zien dat je over een jaar of wat een flinke krachtige vrouw waart, je hebt nog een heel leven voor je, als je 't geen ik je zeg niet in den wind slaat. Enfin, hij heeft met haar gepraat en haar ingelicht, alsof hij haar eigen vader was, in groote dingen en in kleine, en dus is zij thuis gekomen heel wat opgewekter en helderder dan zij heenging.
Mij gaat het goed, maar ik heb gemerkt ik knapjes zwak geworden ben, wat wel bij zal trekken echter. Maar als ge rekent ik b.v. nu ruim twee maanden slechte spijsvertering, weinig eetlust, binnenkoorts, etc. gehad heb, en gedeeltelijk nog heb, is dit niet te verwonderen.
Ik ben ook weer aan 't teekenen geweest, en ofschoon het mij hoofdpijn veroorzaakt en spoedig vermoeit, zal dat wel weer vlotten langzamerhand. Vooral daar ik zachtjes aan thuis met de vrouw en het kind weer met poseeren zal kunnen beginnen. Mijn zwakte valt me echter tegen, alleen dergelijke dingen als ik gehad heb, brengen 't altijd mee.
De twee teekeningen die ik dezer dagen maakte, zijn beide aquarellen. Omdat ik eens een proef wilde nemen.
Het komt mij echter voor, dat ik ook nu nog vooral er op moet

blijven werken op het eigenlijke teekenen, wat de grondslag van al het andere is.
Maar zooals gij 't in de laatste zaagt, zal ik er langzamerhand in beginnen te wasschen.
Zoodra ik geheel beter ben wou ik wel eens nog meer serieus een bepaalde aquarel maken op *Harding*, omdat dit papier toelaat, (meer dan het Whatman), dat men een soliede fonds of grond legt van zwart en wit voor men begint te wasschen, zonder dat dit het aspect van aquarel wegneemt. Alleen, nu kan ik nog niet lang genoeg aan een stuk werken, wat me erg contrarieert, daar ik zoo sterk naar het werk verlang, en om naar buiten te gaan. Intusschen ben ik al vast blij dat ik weer ten minste iets doen kan.
Ik begon dezen brief gisterenavond, en ik kan U nu nog vertellen dat wij, n.l. de vrouw en de twee kinderen en ik, den nacht op den grooten zolder hebben doorgebracht.
Die slaapkamer heeft veel weg van het ruim van een schip, omdat het geheel betimmerd is, en ik houd die voor zeer gezond. Het wiegje moet overdag naar beneden. Het is best gegaan, en als er van buiten geen onaangenaamheden komen, wat ik wel hoop heb niet het geval zal zijn, zullen wij binnen het wel samen schipperen.
Met mij is het zoo, dat ik het gezelschap van de vrouw en van de kinderen niet vreemd vind, maar mij precies gevoel alsof ik meer in mijn element ben, en het al veel langer zoo geweest was. Mijn handen uit te steken om dingen te doen waar de vrouw te zwak voor is, b.v. het bed opmaken of duizend andere zaken, is mij niet ongewoon. 't Zij voor mezelf, 't zij dikwijls genoeg voor zieken, etc., is me van allerlei van dien aard voorgekomen. En dat die dingen het schilder- en teekenwerk niet hinderen, bewijzen de oude Hollandsche schilderijen en teekeningen genoeg.
Dat het atelier en het huisgezin in elkaar vloeit kan geen kwaad, vooral waar 't figuur geldt. Ik herinner mij wel interieurs van ateliers van Ostade, kleine teekeningetjes met de pen, waarschijnlijk brokjes uit zijn eigen huis, die genoeg doen zien dat het atelier van Ostade waarschijnlijk weinig had van die ateliers, waar men Oostersche wapens, en vazen, en Perzische tapijten, etc. vindt.
Om nog eens wat bepaald over kunst te spreken, ik voel soms grooten lust om weer eens te gaan *schilderen*. Het atelier is nu ruimer, het licht beter, ik heb een goede kast om verf etc. te be-

waren, zonder dat het al te veel rommel en vuil geeft. Ik ben ook reeds dadelijk weer met waterverf begonnen.
Het hangt af van mijn beter worden, maar zoodra ik geen gevaar meer loop om in te storten, en flink naar buiten kan gaan en buiten stil zitten, is 't mijn plan dat alles weer op te vatten, en er alle kracht achter te zetten. Ik geloof, dat nu Sien en ik samenwonen en het niet als 't ware twee afzonderlijke huishoudentjes zijn, ik van frs 150 per maand meer zal kunnen afzonderen voor schilderbenoodigdheden dan tot dusver.
Noch Sien noch ik zien er tegen op ons te behelpen, en zouden zoolang ik niet meer zelf verdien met teekeningen te verkoopen, b.v. weinig meer meubels of huisgerei willen nemen. Want veel liever wachten zij en ik met al zulk soort van dingen, dan nu meer geld op te nemen, zelfs gesteld wij konden het krijgen.
Sien, zoodra ze hersteld is, zal van haar kant met het poseeren ook weer serieus beginnen, en ik verzeker U haar figuur aardig genoeg is. Dat zij het poseeren wel weet te vatten en er geschikt voor is, ziet gij trouwens vast zelf wel eenigszins in ,,Sorrow'' b.v., en een paar andere die gij hebt.
Ik heb nog verscheidene naaktstudies, die ge nog niet gezien hebt; daar wou ik ook bepaald nog verder mee doorgaan zoodra zij maar klaar is, want daar leert men veel van.
Al was het dat ik nog geruimen tijd het eigenlijke buiten werken laten moest, als het, ('t geen ik niet hoop), eens mocht tegen loopen met mijn ongesteldheid, dan zal ik nu in elk geval binnenshuis stof hebben, en niet leeg hoeven te zitten.
Van Pa en Moe heb ik een vriendelijken brief.
Verbeeld U, zelfs weer met twee couponnetjes er in. Dat echter moeten zij nu niet meer doen, ik weet dat zij het zelf noodig hebben, en met het geld van U, nu dat de dingen zoo'n goeden keer genomen hebben wat betreft den toestand van Sien, en ik ook beter word, zeg ik nog eens, zullen wij rondkomen.
Ik heb dus werkelijk liever het geld van Pa en Moe niet, zooals ik U schreef wou ik zelfs zoodra ik het uitsparen kon, en de vrouw beter is, aan Pa wat sturen voor een reisje naar hier, om dan over een en ander te spreken.
Wat mij meer pleizier doet dan de couponnetjes, is dat zij in zoo'n stemming zijn, als denk ik het beste is in de gegevenen, zoodat dan als ik hun over Sien spreek, zij hoop ik niet al dadelijk er tegen zullen zijn, maar met goedwilligheid het zullen opnemen.

Dezer dagen heb ik nog de tentoonstelling Fransche kunst gezien, (aan den Boschkant) uit de collecties Mesdag, Post, etc. Er is veel moois daar van Dupré, Corot, Daubigny, Diaz, Courbet, Breton, Jacque, etc. Ik vond bijzonder mooi ook die groote schets van Th. Rousseau uit de collectie Mesdag: een drift koeien in de Alpen. En een landschap van Courbet: gele, heuvelachtige zandgronden, hier en daar begroeid met frisch, jong gras, met zwarte houtkanten waartegen een paar witte berkenstammen uitkomen, wijd weg grijze gebouwtjes met roode en blauw leien daken. En een smalle, lichte, fijn grijze strook lucht er boven. De horizon zeer hoog echter, zoodat de grond hoofdzaak is, en dat fijne strookje lucht eigenlijk meer als contrast dient om de ruwe stof van de massa's donkere aarde beter te doen voelen.
Ik vind dit wel het mooist wat ik tot nog toe van Courbet gezien heb. De Dupré's zijn superbe, en er is een Daubigny, groote strooodaken tegen de helling van een heuvel, waar ik niet genoeg op kijken kon.
Zoo ook een kleine Corot, een water en lisière de bois op een zomermorgen, om 4 uur of daaromtrent. Eén enkel klein rose wolkje wijst aan dat de zon over een tijdje zal opkomen. Een stilte, en een kalmte, en een vrede, waar men door betooverd wordt.
Ik ben blij ik dat alles nog heb gezien.
Nu ik ga dezen eindigen, ik hoop dat gij spoedig eens schrijven zult, en vooral dat gij werkelijk tegen Augustus eens naar Holland komt. Ik schrijf U wel ,,tusschen de bedrijven in'', want dat er nu van allerlei komt kijken, kunt gij denken. Ik laat Sien wel scharrelen, maar ik moet er altijd op letten wat zij doet, om toevalligerwijs altijd present te zijn als zij een handje hulp noodig heeft. Want zij is werkelijk nog heel zwak, (zoo dat de professor, vertelt ze, gezegd heeft ,,verdomd'' zwak) en toch is het goed dat zij door 't een of ander te doen, afleiding heeft. Al wat haar wat opvroolijkt en blijmoedig maakt, is medicijn voor haar. Het kindje is ook volstrekt niet buiten gevaar — gij weet op welke manier haar verlossing heeft plaats gehad — dat heeft ook altijd op het kind invloed, en voor we een week of 6 verder zijn, is er weinig van te zeggen hoe het er mee zal gaan. Veel hangt van het zog af natuurlijk. Ik hoop het U niet te erg verveelt dit alles te lezen, ik wilde maar een woordje schrijven, en het is een lange brief geworden. Ik ben nog niet à court, maar is het dat

gij tegen den twintigsten wat zenden kunt, zou voor de latere dagen der maand wel goed uitkomen.
à Dieu, met een hartelijken handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

216

Waarde Theo, Dinsdagmorgen.
Ik heb U ditmaal iets te vertellen omtrent een bezoek van den Heer Tersteeg.
Deze kwam van morgen hier, en zag Sien en de kinderen. Ik had wel gewenscht, dat hij ten minste een vriendelijk gezicht had gezet tegen een jong moedertje, dat 14 dagen kraams is. Maar ook dat scheen er niet op te kunnen overschieten.
Waarde Theo, tegen mij heeft hij gesproken op een manier, die gij U mogelijk begrijpen kunt.
,,Wat beteekenden die vrouw en dat kind?''
,,Hoe kwam het mij in 't hoofd er aan te denken met een vrouw te gaan leven, en kinderen bovendien?''
,,Was het niet even bespottelijk, als dat ik met een eigen equipage door de stad ging rijden.'' Waarop ik geantwoord heb: zeer zeker was 't een geheel ander geval.
,,Scheelde het mij in het hoofd? Het was zeker iets, dat uit een ziekelijk hoofd en gestel voortkwam.''
Ik heb hem gezegd dat ik nog pas van meer competente personen dan hij, n.l. dokters uit 't gasthuis, zoowel omtrent mijn gestel, als de kracht van mijn hoofd om inspanning te kunnen volhouden, volkomen gerustgesteld was.
Zoo is hij van 't een op 't ander gesprongen, haalde er mijn vader, en verbeeld U, mijn oom van Prinsenhage bij!!!
Zou er zich mee bemoeien. Zou schrijven.
Waarde Theo, ter wille van de vrouw, ter wille van mijzelf, heb ik mij zeer ingehouden, ik ben niet driftig geworden, ik heb op zijn mijns inziens al te indiscrete vragen kortaf en droog geantwoord, misschien wat al te zacht, maar ik prefereerde in al te zacht te vervallen boven mij misschien driftig te maken.
Langzamerhand is hij wat bedaard. Ik vroeg hem, of 't niet wat bespottelijk zou zijn als zij thuis een brief op hooge pooten van hem ontvingen, en er na, een vriendelijk verzoek van mij om op mijn kosten een reisje naar mij te maken, om te spreken over diezelfde zaak. Dat had effekt, in zoover dat hij opkeek; zou ik

dan zelf schrijven? ,,Vraagt U dat?'' zei ik, ,,natuurlijk, maar nu zult U toegeven 't een weinig geschikt moment is, daar zij thuis in verhuisdrukte zitten *), en daar de vrouw zóó is, dat de minste emotie haar eene verzakking, die nooit meer terecht zou komen, veroorzaken kan. Nu haar emotie geven van angst, spanning, zenuwachtigheid is een moord''.
O dan zou hij natuurlijk niet schrijven, en toch weer opnieuw sprak hij van: ik was zoo dwaas als iemand, die in 't water wou springen, en hij wilde mij daarvan terug houden. Ik zei, dat ik niet twijfelde aan zijn goede intentie, en dat ik daarom trachtte niet driftig te worden om zijn woorden, hoewel een zoodanig gesprek mij zeer onaangenaam was. En eindelijk, omdat ik toonde bepaald het gesprek te willen coupeeren, is hij vertrokken.
Ik schrijf het U direkt. Ik heb hem gezegd, dat ik er met U over schreef, meer niet. Dit deed hem ook wel bedaren.
Ik trachtte het nog op de teekeningen te brengen, maar hij keek slechts even rond: ,,o dat zijn de oude''. Er waren nieuwe bij, maar die scheen hij niet te zien, nu gij weet, de meeste laatste zijn bij U, of C. M. heeft er nog, etc. In alles was hij overhaast, één ding staat slechts vast, ik ben al wat gek en verkeerd is. Ik vraag U, hoe is het mogelijk op zoo'n manier met iemand te spreken, en waar kan het goed voor zijn? Dat is juist wat ik vrees, een onsympathieke, meesterachtige, weinig fijngevoelige en discrete inmenging in mijn meest intieme en privé zaken. Geen man kan daar kalm onder blijven. Ofschoon dus ik mij niet driftig gemaakt heb, neem ik het den Heer Tersteeg hoogst kwalijk, en ik wil niets met hem te maken hebben, en hem niet meer te woord staan, zoolang hij in die politieagentstemming is. Ik schrijf er U direkt over.
Ik reken hem in staat allerlei misères in 't leven te roepen door zijn ontijdige inmenging. Thuis en te Prinsenhage (en Prinsenhage heeft er niets, absoluut niets mee te maken) onrust te verwekken, en de boel van streek te maken. Is dit niet te stoppen??? Het is nu wel met thuis, en ziedaar, wie weet of hij niet weer alles bederft. Zoo spoedig mogelijk wil ik zelf schrijven maar wat is het beroerd van Tersteeg om zoo te duveljagen. En wie? een arme zwakke vrouw 14 dagen kraams — neen ik vind het leelijk maar dat voelt hij niet en 't is bij hem altijd en eeuwig dat eene ding

*) Ds. van Gogh had het beroep aangenomen naar Nuenen, een dorpje bij Eindhoven, en de familie vertrok daarheen in September.

geld. Een anderen God heeft hij niet schijnt het, ik voor mij gevoel dat voor vrouwen, kinderen en zwakken men zacht en goed moet zijn en ik heb daartegenover een soort respect en emotie.
Hij had dan nog een schimpscheut — ik zou die vrouw ongelukkig maken — enz. Ik zei hij was niet in staat dit nu te beoordeelen en ik verzocht hem zooiets niet meer te zeggen. Sien heeft mij lief en ik heb Sien lief, wij willen en kunnen leven samen van 'tgeen ik anders alleen zou hebben — ons bekrimpen en zuinig zijn in alle opzichten en zooveel mogelijk — gij weet genoeg hoe ik hierover sprak.
Ik kan U niet genoeg zeggen broer, hoe mijn heele toekomst er van afhangt. Een mensch kan er boven op komen voor een keer, als hij gefnuikt wordt en gekrenkt in liefde, en in zijn zaken en plannen. Maar dat moet niet te dikwijls gebeuren. En nu, ik ben hersteld of aan het herstellen naar lichaam en ziel, en Sien ook, doch het zou fataal kunnen zijn als opnieuw om zoo te zeggen, ons de kop werd ingeslagen. Toch bestaat er tusschen Sien en mij een afspraak voor het uiterste geval dat men tegen ons geweld zou gebruiken, die is, dat als wij niet leven kunnen met elkaar wij samen tenminste emigreeren kunnen. Dat is 10 tegen één een gewisse dood als men geen geld heeft en niet sterk is, maar wij zouden dat prefereeren boven van elkaar scheiden.
Denk hier dus eens over na en tracht als gij er iets aan doen kunt, te voorkomen, dat ik door Tersteeg of door andere personen te veel tegengewerkt word.
Ikzelf ben eigenlijk nu nog niet zóó, dat ik mij verdedigen kan als ware ik in mijn gewone doen. Zachtjes, heel zachtjes aan, moet ik weer in mijn werk mij verdiepen, maar ik kan werkelijk nog niet tegen zulke bezoeken, als dat van dezen morgen.
Als Tersteeg zijn zin had, en meer anderen, dan zouden zij natuurlijk Sien en mij van elkaar scheuren.
Daar is het hen om te doen, en zij zouden geen geweld ontzien. Het hangt ervan af of wij het maandgeld van U hebben, om bij elkaar te blijven.
Ik voor mij weiger het maandgeld van U, zoodra gij U stellen zoudt op het standpunt van Tersteeg. Ik wil Sien niet in den steek laten. Als ik haar niet heb, dan ben ik gebroken, en dan zou ik ook gebroken zijn in mijn werk en alles, dan zou ik er nooit bovenop komen, en U niet tot kosten of last meer willende zijn, zeggen: Theo, ik ben een gebroken man, en alles is naar de maan, het is

nutteloos dat gij mij langer helpt. *Met de vrouw blijvende*, ben ik goedsmoeds, en dan zeg ik: het maandgeld van U zal een flink schilder van mij maken. Met Sien wil ik werken met alle kracht en inspanning, maar zonder haar geef ik het op. Zoo staat het dus. —
Zoo dikwijls hebt gij mij getoond mij beter te begrijpen, en oneindig beter te behandelen dan anderen.
Ik hoop dat ook ditmaal dit zoo blijven zal.
Er is tusschen U en tusschen mij werkelijk sympathie in veel dingen, en het komt mij voor Theo, dat al Uw moeite en al mijn moeite niet te vergeefs zullen zijn. Steeds zijt gij mij blijven helpen, steeds ben ik ook blijven werken, en voel nu, terwijl ik beter word, nieuwe krachten zich ontwikkelen. Zie dat wat er is tusschen U en mij, is geloof ik serieuser dan het standje van Tersteeg, en kan door zijn inmenging, of de inmenging van anderen niet bedorven worden.
Toch moeten we ter wille van orde en vrede die inmenging bedaard zien te stoppen. Alleen neem mij niet kwalijk dat ik er wat door van streek ben.
Het is voor de vrouw en mij het eerste beroerde uurtje geweest sedert wij uit het gasthuis zijn.
Als gij het goed vindt, trekken wij het ons echter verder niet aan, en laten er ons niet door van streek brengen.
Schrijf ons echter eens spoedig, want ik heb groote behoefte aan een brief van U. Ik wil niet, dat mijn hoofd vol wordt van onrust en zorg, omdat van kalm blijven mijn beter worden afhangt.
Het gaat mij anders wel; de vrouw en het kind zijn zóó lief, zoo goed en stil, dat men er wel van opfleuren moet. Alleen Sien veranderde als een blad van een boom, toen zij Tersteeg hoorde praten, en ik zelf ook.
Ik heb den dokter weer eens gesproken en heb weer wat om in te nemen, juist om de herstelling nog zooveel mogelijk te bespoedigen. Ik sterk wel aan en de binnenkoorts wordt minder.
Nu ik wilde om reden van Tersteeg mijn brief aan Pa en Moe wel wat bespoedigen ofschoon later mijns inziens te prefereeren ware. Zoodra gij omstreeks den twintigsten wat zult gezonden hebben, zal ik schrijven naar huis, maar liever had ik gewacht tot zij hun verhuizing achter den rug hadden, en de vrouw ware aangesterkt. En ook nu zou ik veel, veel beter vinden tot dan te wachten, alleen Tersteeg zou me misschien vóór zijn. Het reisgeld voor Pa er bij sturen, is een teeken van mijn stemming geloof

ik, en een attentie waaruit zij hoop ik zullen begrijpen, dat ik hen apprecieer.
Schrijf dus spoedig, en mocht dit een en ander reden zijn broer, dat wij sterker aan elkaar hechten, en meer elkaar begrijpen en vertrouwen, inplaats van door inmengingen van Tersteeg of wie dan ook, ons van elkaar te laten brengen, dan betreur ik de onaangenaamheid van dezen morgen niet.
Nog eens, ik heb de pretentie niet om stand te voeren of het goed te moeten hebben. Het allernoodigste voor de vrouw zijn alle kosten die ze meebrengt, en die moeten gevonden worden, *niet door meer te ontvangen, maar door ons te behelpen.* Dit behelpen is haar en mij, om reden van de liefde tusschen ons, niet een last maar een feest om zoo te zeggen. Het gevoel van beter worden doortintelt haar, en mij het verlangen om weer binnen heel korten tijd aan 't werk te zijn, en er heel en al in op te gaan. Zij is een heel heel lief moedertje, zoo eenvoudig, zoo touchant — als men maar eenmaal haar kent. Er kwam echter een leelijke trek van pijn of ik weet niet wat in haar toen ze Tersteeg met mij hoorde praten en eenige woorden opving. Het kan wel zijn Tersteeg zoo was omdat hij er niet op verdacht was — toch kan ik 't niet aardig vinden of geheel excuseeren.
Nu genoeg, doch kerel schrijf me spoedig, want ik verzeker U dat een hartelijke brief van U me meer vooruit helpt dan mijn pillen, etc.
Nu adieu kerel — weet het, Sien als ze rustig is, is een moedertje nu geworden zoo stil, zoo fijn, zoo touchant als een ets of teekening of schilderij van Feyen Perrin. Ik verlang naar 't teekenen, naar 't poseeren, naar 't geheel beter zijn van haar en van mij, naar orde, en bedaardheid, en wat sympathie van U vooral. Gegroet van Sien hoor, en een handdruk in gedachten, en geloof me,

t. à t. Vincent.

217

Waarde Theo, (Woensdag).
Ik kan niet genoeg het ontijdige bezoek van Tersteeg betreuren. Het is mij een aanleiding om nog vóór Uw komst een paar dingen te bespreken, die ik liever als gij hier waart zou behandeld hebben. Ik heb U gezegd dat ik Sien wil trouwen, en wel zoo spoedig mogelijk; let evenwel op, dat ik vooral dit chapiter met U persoonlijk wenschte besproken te hebben, ook voor en aleer ik

verder tot Pa iets zeg. Ik kan met U beter overweg, gij voelt de dingen juister dan al de anderen samen, en ik heb er iets aan als gij dit of dat zegt. Ook al zijn wij over een of ander 't niet eens, er is tusschen U en mij altijd een middenweg te vinden omdat wij met sympathie en bedaardheid spreken.
Ik geloof ook dat als er niemand anders zich ongevraagd mee bemoeide, het zich schikken zou in alle opzichten. Zoodra er echter kwestie van trouwen is, vliegen de lui op met een haast en een lawaai van de andere wereld, en er is niet meer te redeneeren of een woord er tusschen te brengen.
Ik wacht nu niet langer te schrijven over iets wat ik liever besproken had.
Gij hebt over het trouwen gezegd: trouw haar niet, etc. en gij dacht dat Sien mij voor den gek hield, etc.
Ik heb toen over een en ander geschreven, dat ik dat zoo maar niet met U eens was, etc.
Maar ik heb liever niet U zoo bepaald willen tegenspreken als het bij me opkwam, omdat ik geloofde en nog geloof, dat met dertijd gijzelf veel van Sien zult gaan houden, als ge haar meer kent, en dan natuurlijk niet meer denken zult zij me verneukt of zoo iets. Is dat eenmaal zoo ver, kunnen we eens weer over het trouwen praten, dacht ik.
Maar gij zult U dan ook wel herinneren, dat in mijn latere brieven ik het daar niet zoo direkt meer over gehad heb.
Alleen, ik heb toen in der tijd bepaald gezegd, *er is een trouwbelofte tusschen haar en mij*, en ik wil niet dat ge denken zult, ik haar beschouwen wil als een maintenée, of als iemand met wie ik een liaison zonder consequenties zou hebben.
Nu kom ik er nog eens op terug.
Die trouwbelofte is tweeledig, nl. eene belofte van burgerlijk trouwen zoo spoedig de omstandigheden het toelaten, maar ten tweede is het eene belofte om ondertusschen van stonde af aan elkander te helpen, te steunen, lief te hebben als waren wij reeds getrouwd, door alles samen te deelen, door geheel en al voor elkaar te leven, en door niets ons van elkaar te laten brengen.
Voor de familie nu is 't burgerlijk trouwen waarschijnlijk de belangrijkste vraag. Die is voor haar en mij wel belangrijk, doch ondergeschikt evenwel aan het wezen der zaak, de liefde en trouw tusschen haar en mij, zooals die reeds bestaat en dagelijks aangroeit.

Ik wilde U wel voorstellen nu het heele chapiter van burgerlijk trouwen voor een onbepaalden tijd te laten rusten, en b.v. uit te stellen er over te spreken tot op 't oogenblik, dat ik door verkoop van mijn werk 's maandelijks 150 francs verdien, waardoor de hulp van U niet meer noodig zal zijn. Met U, maar met U alleen, wil ik dus dat wel afspreken, dat we voorloopig vaststellen ik haar niet trouw burgerlijk, vóór de zaken van het teekenen zoover gevorderd zijn, dat ik onafhankelijk ben.
Naarmate ik begin te verdienen stuurt gij gaandeweg minder, en eindelijk als het geld van U geheel kan ophouden, dan spreken we eens weer over het ook burgerlijk trouwen.
Maar nu den tusschentijd, het zou ten eenenmale absurd zijn mij na dezen heelen winter, en vooral na alles wat in de laatste maanden gebeurd is, te willen aftrekken of scheiden van haar. Wij zijn geketend en gehecht aan elkaar met een sterken band van oprechte genegenheid. Verder door de hulp die we wederkeerig elkaar verleenen.
Want als ik 't zoo mag zeggen, zij is mijn associée in 't werk, en meer, oneindig meer dan een gewoon model, omdat zij voor 't poseeren zoo gewillig en intelligent is, dat ik 't niet genoeg prijzen kan.
Ik hoop gij na hetgeen ik U nu gezegd heb, nog wel met meer gerustheid de dingen beschouwen zult. Gij hebt van den winter bijv. van Heyerdahl beter dingen gehoord van me, dan bijv. Tersteeg wel van mijn werk denkt. Ik voel nu zooveel nieuwen lust in 't werk, dat ik alle hoop heb dezen herfst nog weer een eind op te schieten. Misschien tegen Kerstmis, als dus 't bewuste jaar om is, zal ik U kleine aquarellen zenden, waarvan de laatste teekeningetjes, waar al wat bruin en rood en grijs in was, het begin waren. En ik voel soms grooten lust tot schilderen ook, erg grooten lust en ambitie.
Vooral nu 't betere licht en het betere atelier er me vanzelf weer op brengt. Ik mag nog niet zooals ik zou willen, van den dokter, ik ben nog zeer spoedig vermoeid, maar dat komt terecht. En dan gaan we aan den gang met alle energie.
Ik hoop nu alleen Theo, dat wat ik U zeg omtrent het trouwen U zien doet, dat ik niet bepaald in alle dingen geheel mijn eigen zin wil hebben, dat ik wel voor zoover ik kan, mij schikken wil naar wat gij denkt; maar zie dan daarin ook 't bewijs dat ik verdien gij mij vertrouwt, en met mij schrijft over de verschillende

dingen. Met de anderen kan ik niet overweg, en met U kan ik praten en schikken.
Wat ik wil is de behoudenis van het leven van Sien en haar twee kinderen. Ik wil niet, dat zij weer terugzinke in dien afschuwelijken toestand van ziekte en misère waarin ik haar vond, waaruit zij voorloopig gered is. Dat heb ik aangepakt, dat moet ik voortzetten. Ik wil niet dat een oogenblik langer zij verlaten en alleen zich behoeve te gevoelen, ik wil, dat zij merke en in alles zie, dat ik een teere liefde voor haar heb, en hart voor de kinderen. En dat — wie het ook verkeerd vinden mogen — gij zult het begrijpen, en het mij niet willen verhinderen. Ik stel haar er bovenop komen dan ook op Uw crediet, in zoover dat ik er mijzelf de verdienste eraan niet toereken dan voor een klein deel. Ik ben maar het middel er toe geweest.
Ik zeg nog eens, het spijt me dat wat ik nu per brief zeg, ik 't U niet, terwijl gij persoonlijk tegenwoordig waart en eerst de vrouw eens nader had leeren kennen, heb kunnen zeggen, dan kon ik er misschien nog meer bij zeggen, om U te doen inzien, dat ik niet onredelijk ben. Maar ook nu hoop ik, dat gij niet lang weg blijft, en in elk geval eens spoedig schrijft.
De vrouw zal met U spoedig op haar gemak zijn, gij zult trouwens haar ook niet op zoo 'n manier opnemen, en uit de hoogte bekijken als Tersteeg gisteren.
Wees ten volle verzekerd van haar en van mijn meest warme toegenegenheid, en ontvang in gedachten een handdruk en geloof me

t. à t. Vincent.

Wat ik ook nog wel eens bespreken zal met U, is de toestand waarin ik haar vond, en dingen uit haar verleden. Het arme schepsel heeft het al bijzonder bar gehad. En toch is er in haar nog een levenslust en fijn gevoel, dat niet verdoofd is.
Ik zeg ook nog eens dat ik toch zoo bijzonder naar U verlang, afgescheiden van alles, omdat ik zoo behoefte heb aan sympathie en aan warmte.
Ik zou zoo graag eens met U loopen, *al is de Rijswijksche molen er niet meer*. Enfin.

218

Beste Broer,
Het is reeds laat maar toch ik wou U nog eens schrijven. Gij

zijt niet hier, toch heb ik behoefte aan U, en is het mij als waren we soms niet ver van elkaar.
Ik heb vandaag iets met mezelf afgesproken, dat is mijn ongesteldheid of liever de restes er van te beschouwen als niet bestaande. Er is genoeg tijd verloren, het werk moet worden doorgezet. Dus wel of niet wel, ik ga weer teekenen, geregeld van 's morgens tot 's avonds. Ik wil niet, dat iemand me weer kan zeggen: ,,o dat zijn maar oude teekeningen''.
Ik heb een studie geteekend van het kinderwiegje vandaag met veegen kleur er in.

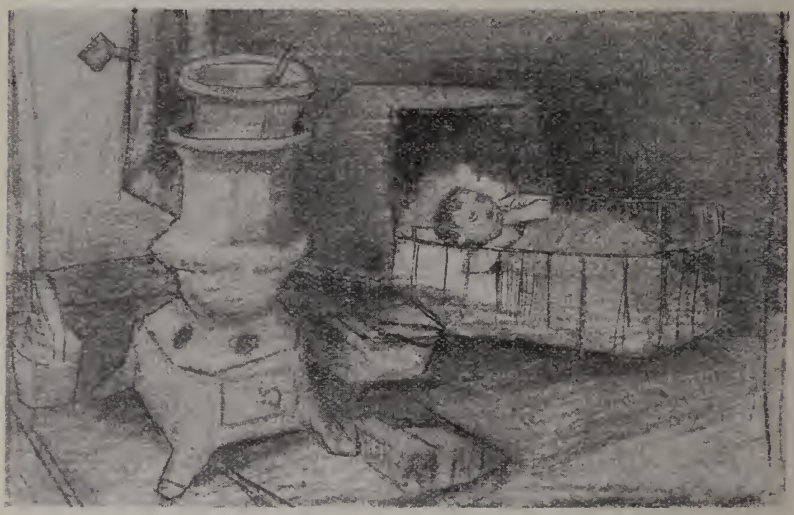

Verder ben ik ook doende aan een dito als die weilanden, welke ik U 't laatst zond.
Mijn handen zijn wat te blank geworden naar mijn zin, maar wat kan ik er aan doen?
Ik zal weer buiten gaan ook, het kan me minder schelen dat het me mogelijk eens opbreekt, dan dat ik langer van 't werk afblijf. De kunst is jaloersch, zij wil niet dat men ongesteldheid telt boven haar. Dus ik geef haar haar zin.
Gij zult dus hoop ik, binnenkort wel weer eens een paar redelijke krijgen.
Zulken als ik *mogen* eigenlijk niet ziek zijn.

Gij moet goed begrijpen, hoe ik de kunst beschouw. Om te komen tot het waarachtige, moet men lang en veel werken. Wat ik wil en mij ten doel stel is bliksems moeielijk, en toch geloof ik niet dat ik te hoog mik.
Ik wil teekeningen maken, die sommige menschen *treffen*. Sorrow is een klein begin, misschien is zoo'n klein landschapje als de laan v. Meerdervoort, de Rijswijksche weilanden, de Scharrendrogerij ook een klein begin. Daarin is tenminste iets direkt uit mijn eigen gemoed.
Hetzij in figuur, hetzij in landschap, zou ik wel willen uitdrukken niet iets sentimenteel weemoedigs, doch ernstige smart.
Enfin ik wil 't zoo ver brengen dat men zegt van mijn werk, die man voelt diep, en die man voelt fijn. Ondanks mijn zoogenaamde grofheid, begrijpt ge, misschien juist daarom.
Het lijkt nu nog pretentieus om zoo te spreken, maar dat is dan ook de reden waarom ik er kracht achter wil zetten.
Wat ben ik in 't oog van de meesten — een nulliteit of een zonderling, of een onaangenaam mensch — iemand die in de maatschappij geen positie heeft of hebben zal, enfin wat minder dan de minsten.
Goed — gesteld dat alles ware precies zoo, dan zou ik door mijn werk eens willen toonen, wat er zit in 't hart van zoo'n zonderling, van zoo'n niemand.
Dit is mijn ambitie, die minder gegrond is op wrevel dan op liefde malgré tout, meer gegrond op een gevoel van sereniteit dan op hartstocht. Al is het dat ik dikwijls in de beroerdigheid zit, toch is er binnen in mij een kalme, reine harmonie en muziek.
In het armste huisje, in het smerigste hoekje, zie ik schilderijen of teekeningen. En als met onweerstaanbaren aandrang gaat mijn geest die richting uit.
Hoe langer hoe meer gaan andere dingen er uit, en hoe meer zij er uit gaan, hoe sneller wordt mijn blik om het schilderachtige te zien. De kunst vraagt een hardnekkig werken, een werken ondanks alles, en een altijd doorgaande observatie.
Met hardnekkig bedoel ik vooreerst een gedurigen arbeid, maar ook het niet loslaten van zijn opvatting op 't zeggen van dezen of genen.
Ik heb wel hoop broer, dat over eenige jaren en ook zelfs reeds nu zoo gaandeweg gij zulke dingen van mij zien zult, als U eenige satisfactie geven zullen voor Uwe opofferingen.
Ik heb in den laatsten tijd al bijzonder weinig conversatie gehad met schilders. Ik heb mij daar niet slecht bij bevonden. Het is

niet de taal van de schilders zoozeer, als de taal van de natuur, waar men naar luisteren moet. Ik kan me nu beter begrijpen, dan ruim een half jaar geleden, waarom Mauve zei: ,,praat me toch niet over Dupré, praat me liever van dien slootkant of zoo iets''. Dat schijnt wel bar, en toch is 't volkomen juist. Het voelen van de dingen zelf, van de werkelijkheid is van meer belang dan het voelen van schilderijen, althans het is vruchtbaarder en meer levenwekkend.
Omdat ik nu zoo'n breed, zoo'n ruim gevoel heb van de kunst en van het leven zelf, waar de kunst de essence van is ook, klinkt het me zoo schril en zoo valsch, als er lui zijn die maar jagen. Ik voor mij vind toch in veel moderne schilderijen een eigenaardig charme, die de oude niet hebben.
Voor mij is een van de hoogste en nobelste uitdrukkingen van kunst altijd de Engelsche, b.v. Millais en Herkomer en Frank Holl. Wat ik zeggen wil met betrekking tot het verschil tusschen de oude kunst en hedendaagsche is — misschien zijn de nieuwe meer denkers.
Er is nog een groot onderscheid in sentiment tusschen de Chill October van Millais en de bleekerijen van Overveen van Ruijsdael b.v. En evenzeer tusschen de Irish emigrants van Holl en de vrouwen die in den Bijbel lezen van Rembrandt.
Rembrandt en Ruijsdael zijn subliem, en voor ons evenzeer als voor hun tijdgenooten, maar er is iets in de moderne dat meer persoonlijk intiem bij ons thuis komt.
Zoo is 't met de houtsneden van Swain, en die van de oude Duitsche meesters eveneens.
Het was dan ook een vergissing, toen de moderne eenige jaren geleden een rage hadden om de oude te imiteeren.
Daarom vind ik zoo juist wat vader Millet zegt: ,,Il me semble absurde que les hommes veuillent paraître autre chose que ce qu'ils sont''.
Dat schijnt maar een gewoon woord, en toch is het peilloos diep als een oceaan, en ik voor mij houd het er voor men wel doet, het in alles ter harte te nemen.
Ik wou U maar eens zeggen, dat het werk weer geregeld zijn gang zal gaan en moet gaan quand même, en ik wou er nog eens bij zeggen, ik zoo naar een brief verlang, en verder U wel te ruste wenschen. à Dieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Denk s.v.p. aan het *dikke* Ingres, als ge kunt, ingesloten nog een staaltje. Van het dunne ben ik nog voorzien. Op het *dikke Ingres* kan ik wasschen met aquarel, op 't sans fin b.v. wordt het altijd troebel, zonder dat zulks mijn schuld is.
Ik zal 't wiegje hoop ik nog wel honderd keer teekenen, behalve die van vandaag, met *hardnekkigheid*.

219

Waarde Theo, Zondagmorgen.
Uw brief heb ik ontvangen, alsmede ingesloten biljet frs 50. Voor beide dank ik U recht hartelijk, en zeer verheugt het mij dat gij omtrent Uw komst eenige détails hebt opgegeven.
Vindt gij het goed dat wij afspreken, wij als gij hier zijt, den tijd die Uwe zaken of bezoeken U overlaten, samen doorbrengen, en dan van weerskanten ons best doen om in een soort stemming te zijn, als vroeger bij den Rijswijkschen molen?
Mij aangaande kerel — ofschoon de molen weg is, en even onherroepelijk de jaren en mijn jeugd van vroeger — wat diep binnen in mij weer wakker is, dat is het geloof dat er iets goed is en dat het de moeite waard is, om zich in te spannen en zijn best te doen het leven serieus op te vatten. Misschien of liever zeker zit dat er nu vaster bij me ingeworteld dan vroeger, toen ik minder ondervonden had. Het is nu bij mij de kwestie, de poëzie van toen uit te drukken in teekeningen.
Uw brief aan mij kruiste den mijnen, waarin ik U vertelde ik besloten had, wel of niet wel, verder maar geregeld door te werken. Welnu ik heb dat ook gedaan, en ik bevind mij er goed mee, ofschoon ik meer moet innemen om er tegen te kunnen. Maar het werk zelf stemt mij natuurlijk veel helderder, ik kon 't op 't laatst niet meer uithouden van 't teekenen af te blijven.
Als ge nu komt broer, dan heb ik een paar aquarellen voor je. Sapperloot het atelier werkt zoo prettig. Gij weet verleden winter heb ik gezegd, over een jaar krijgt ge aquarellen.
Deze van nu hebben eenvoudig ten doel 't U duidelijk te maken, dat als ik werk op 't teekenen, de correctheid van perspectief en proportie, dit tegelijk mij doet vooruitgaan ten opzichte van 't aquarelleeren. En ik voor mij heb ze eens gemaakt om de proef eens te nemen, in hoever nu na een tijd, pl.m. een half jaar, uitsluitend geteekend te hebben, 't aquarelleeren me mak-

kelijker ging, en ten tweede om er uit te zien in welk opzicht ik nog verder mij moet opwerken, met betrekking tot die fondament- of grondteekening, waar alles van afhangt.
Het zijn landschappen met gecompliceerde perspectief, zeer moeielijk van teekening, maar juist daarom is er dan ook een echt Hollandsch karakter en sentiment in. Zij lijken op de laatstgezondene, zijn niet minder conscientieus van teekening, alleen nu komt er bij: de kleur — het zachte groen van 't weiland contrasteerende met het roode pannendak — het licht in de lucht sterker sprekende tegen de doffe tonen van den voorgrond, een werf met aarde en vochtig hout.
Tersteeg in zijn beoordeeling van mij en mijn gedrag stelt als uitgangspunt altijd bij zichzelf vast, dat ik niets kan en nergens voor deug. Dat heb ik uit zijn eigen mond: ,,Och, met dat schilderen van jou gaat het al net als met alle andere dingen die je begonnen zijt, er komt niets van''.
Zoo sprak hij van den winter, zoo spreekt hij nu ook, waarop ik hem zei 't me aangenaam zou zijn, in een half jaar noch bij hem te komen, noch hem bij mij te zien.
Daar zulke praatjes mij maar hinderen en van streek maken. Zoolang hij me in mijn werk niet hindert zal ik hem totaal vergeten.
Toen hij van dezen winter iets zeide van dat hij zich er mee bemoeien zou ik geen geld meer van U ontving was 't wat anders, ik heb er toen dadelijk met U over geschreven. Maar tot zoo iets weer gebeurt, zal ik U nu niet meer over hem schrijven. Ik zou 't gek van mezelven vinden, als ik hem ging naloopen en zeggen: Mijnheer Tersteeg, mijnheer Tersteeg ik ben een echt schilder net als andere schilders, ondanks al je redenaties.
Neen, leuker komt 't me voor, juist omdat wel degelijk 't artistieke me in merg en been zit, heel bedaard met mijn boeltje in weilanden of duinen te blijven campeeren, of op 't atelier met model te werken, zonder in 't minst notitie van hem te nemen. —
Maar 't geen ik nu wat aardig vind is dat gij ook dezer dagen Le ventre de Paris hebt gelezen. Ik ook nog bovendien Nanna. Hoor eens, Zola is eigenlijk Balzac II.
Balzac I beschrijft de maatschappij van 1815—1848, Zola begint waar Balzac ophoudt en gaat tot Sedan, of liever tot nu toe. Ik vind het enorm mooi. Nu moet ik U toch eens vragen wat gij denkt van Mme François, die den armen Florent, die in be-

zwijming midden op den weg ligt waar de groentekarren langs rijden, opneemt en mee laat rijden.
Ofschoon de andere groenteboeren roepen: Laat hem liggen die dronkaard! we hebben geen tijd om mannen, die in de goot liggen, op te rapen, etc.
Dat figuur van Mme François staat daar in den achtergrond van de Halles 't heele boek door als contrast met het brutale egoïsme van de andere vrouwen, zoo kalm en zoo waardig en zoo sympathiek.
Zie Theo, ik voor mij vind dat van Mme François de ware humaniteit, en ten opzichte van Sien heb ik gedaan en zal ik doen, dat wat geloof ik iemand als Mme François gedaan zou hebben voor Florent, als hij niet meer om de politiek gegeven had dan om haar. Ziedaar, en die humaniteit, ze is 't zout van 't leven, zonder dat gaf ik niet om 't leven. Suffit.
Om wat Tersteeg zegt geef ik evenmin als Mme François om wat de andere groenteboeren en vrouwen riepen: laat hem liggen, we hebben geen tijd, en enfin de heele herrie en 't lawaai.
Daar komt bij dat het niet lang duren zal, of Sien verdient geheel haar eigen kostje met poseeren. Mijn allerbeste teekening ,,Sorrow'', ik voor mij vind dat tenminste 't beste wat ik maakte, daar heeft zij voor geposeerd, en over minder dan een jaartje komen er geregeld teekeningen los van figuren ook, ik beloof U dat. Want weet het wel, hoe zeer ik ook liefde heb voor landschap, ik heb nog meer liefde voor figuur. Doch dit is het moeielijkst en kost mij natuurlijk nog veel studie en werk en ook nog tijd. Maar laat U niet wijsmaken zij me van 't werk afhoudt, ge zult op 't atelier dat vanzelf wel gewaar worden. Was dat zoo dat ik om harentwil minder werkte, ja, dan gaf ik U gelijk, maar nu is 't lijnrecht 't tegendeel, werkelijk.
Nu wij zullen dat hoop ik, wel langzamerhand eens worden, minder door woorden dan wel door teekeningen. Ik krijg zoo 't land aan woorden, enfin. —
Maar kerel, ik vind 't toch zoo heerlijk gij komt, gaan we dan werkelijk samen de weilanden weer in, met niets anders voor ons dan dat stille, zachte, fijne groen en de lichte lucht? Best hoor! En de zee! en het strand! en het *oude* achteraf Scheveningen. Heerlijk!
A propos, ik zie in den laatsten tijd zeer mooie kleine fusains van Th. de Bock in de wandeling, geretoucheerd met wit en fijn

blauw in de lucht, zeer goed, en die me meer sympathiek zijn dan zijn schilderijen.
Ik kan U niet zeggen hoe heerlijk de ruimte op 't atelier mij is, ik merk er dan ook dadelijk den invloed van nu ik aan den gang ben. We zullen ze leeren te zeggen: ,,*'t zijn maar de oude*'', van mijn teekeningen.
Ik ben toch niet voor mijn plezier ziek geweest.
Gij moet me U dus maar voorstellen, als zittende 's morgens om een uur of 4 al voor mijn zolderrraampje, bezig met mijn perspectiefraam de weilanden en de timmermanswerf te bestudeeren, als de vuren in 't hofje aangemaakt worden om koffie te zetten, en de eerste arbeider op de werf komt slenteren.
Over de roode pannen daken komt een vlucht witte duiven aanzeilen, tusschen de zwarte rookende schoorsteenen door. Maar daar achter een oneindigheid van fijn zacht groen, mijlen en mijlen van vlak weiland, en een grijs luchtje, zoo stil, zoo vredig, als Corot of v. Goyen.
Dat gezicht over de nokken van de daken en de goten waar 't gras in groeit, 's morgens heel vroeg, en die eerste teekenen van leven en ontwaken, de vogel die vliegt, de schoorsteen die rookt, het figuurtje diep beneden in de laagte dat slentert, is dan ook 't sujet van mijn aquarel. Ik hoop 't U bevallen zal.
Of 't me in de toekomst goed zal gaan, hangt dunkt me meer dan van iets anders, af van mijn werk. Mits ik maar op de been blijf, welnu dan strijd ik mijn strijd stilletjes op deze manier en geen andere, dat ik heel leuk door mijn raampje kijk naar de dingen van de natuur, en ze trouw teeken met liefde.
Voor de rest alleen een defensieve houding aannemen in geval van eventueele molestatie, maar verder heb ik het teekenen te lief dan dat ik trek heb, me er door wat het ook zij, van te laten afbrengen. De zonderlinge effecten van de perspectief, die intrigueeren me meer dan menschelijke intrigues.
Als het was dat Tersteeg beter begreep dat met mijn schilderen 't een heel ander geval is dan met overige dingen, zoo zou hij zoo'n lawaai niet maken.
Maar nu in zijn oog heb ik Mauve bedrogen en teleurgesteld. Verder denkt hij, ik 't alleen doe om reden van 't geld van U. Ik vind een en ander absurd. Te absurd om er verder aan te hechten. Mauve zelf zal later wel begrijpen dat hij zich niet in me bedrogen heeft, en ik ook volstrekt niet onwillig was. Alleen

hij zelf bracht me tot 't meer conscientieuse teekenen vóór en aleer ik iets verders deed. Maar toen verstonden we elkaar niet juist, alweer om Tersteeg die er achter zat.
Omtrent Uw brief wil ik toch nog eens zeggen, dat ik 't niet helpen kan gij van het kind van Sien niets wist, want toen ik U van haar vertelde, heb ik er zeer zeker over geschreven, maar gij hebt waarschijnlijk aan het kind gedacht, dat toen nog niet tot de buitenwereldbewoners behoorde.
Maar reeds met een enkel woord sprak ik over de humaniteit, zooals ze soms in een mensch zitten kan, als b.v. bij Mme François in 't boek van Zola. Humanitaire plannen of denkbeelden heb ik echter niet, alsof ik voor iedereen zoo zou meenen te kunnen doen, doch ik schaam mij niet te zeggen (ofschoon ik zeer goed weet dat het woord humaniteit in een slecht blaadje staat), dat ik voor mij altijd behoefte had en ook houden zal, om een of ander schepsel lief te hebben. Bij voorkeur, ik weet zelf niet waarom, een ongelukkig of verschopt of verlaten schepsel. Ik heb eens een armzalig verbranden mijnwerker verpleegd, zes weken of 2 maanden lang, ik heb mijn eten gedeeld een heelen winter met een oud man, ik weet niet wat al meer, en nu Sien. Maar ik geloof tot heden niet dat zulks dwaas of slecht is, ik vind het iets, dat zoo natuurlijk en vanzelf sprekend is, dat ik me niet begrijp dat de menschen zoo onverschillig voor elkaar zijn gewoonlijk. Ik zeg er nog bij dat als ik er kwaad aan deed, gij ook kwaad deed mij zoo trouw te helpen — dat zulks kwaad zou zijn, maar 't ware immers absurd. — Ik geloof altijd dat ,,heb uw naaste lief als Uzelf'', geen overdrijving is, maar de normale toestand. Enfin. En gij weet ik zal mijn uiterste krachten inspannen om te zorgen ik spoedig aan 't verkoopen raak, juist om geen misbruik van Uw goedheid te maken.
Ik geloof verder vast en zeker, broer, dat als gij op insinuaties om op te houden mij het geld te zenden, welke ik 't mogelijk acht men U zal doen, bedaard ten antwoord geeft: dat gij van mij 't vertrouwen hebt, dat er een goed schilder van mij komen zal, en dus voortgaat mij te helpen. Dat wat mijn privé leven en zaken aangaat, gij daarin mij hebt vrijgelaten, en niet dwingen wilt of mee helpen mij te dwingen, er alsdan zeer spoedig een eind zal komen aan de praatjes, en men alleen in sommige kringen mij als een paria in de maatschappij zal beschouwen en uitsluiten. Wat me tamelijk koel laat, en reeds niet vreemd

is. Wat hoe langer hoe meer mij zal concentreeren op de kunst. En ofschoon sommigen mij onherroepelijk en voor eeuwig mogen verdommen, vanzelf ligt het in den aard van de zaak dat mijn vak en mijn werk mij opnieuw relaties zullen openen, te frischer omdat het zulke zullen wezen, waar geen oude préjugés omtrent mijn verleden de boel verkoelen, verstijven, en steriel maken.
Nu kerel, dank voor Uw brief en de vijftig francs, mijn teekening is intusschen wat gedroogd en ik ga haar retoucheeren. De lijnen van de daken en goten schieten nu lekker weg, als pijlen uit den boog, zonder aarzeling getrokken. à Dieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

P.S. Lees maar veel Zola, dat is gezonde kost, en men wordt er helder door.

220

Waarde Theo, Woensdagmorgen.
Er is mij veel aan gelegen dat gij niet de gedachte krijgt als was ik in een onopgewekte of abnormale stemming. En daarom schreef ik U in mijn vorigen brief reeds over het werk, en daar ik U nog een paar dingen te verzoeken heb die daarop betrekking hebben, wacht ik niet lang met schrijven.
Tegen dat ge komt wou ik wel mijn best doen, om U in aquarel een en ander op verschillende manieren gedaan, te laten zien. Dan kunnen we er eens over praten, wat U het beste voorkomt. Zoodat ik nu geregeld iederen dag daaraan werk, en ook zal blijven doen tot ge komt.
Ik heb er nu 3 van Scheveningen, ook weer de U bekende Scharrendrogerij — even uitvoerig geteekend — alleen nu is er de kleur bij. Gij weet toch wel goed, Theo, dat het niet moeielijker is met kleuren te werken dan met zwart en wit, misschien integendeel, alleen voor zoover ik zien kan komt $^3/_4$ neer op de oorspronkelijke schets, en van de kwaliteit daarvan hangt bijna de heele aquarel af.
Het is niet voldoende een à peu près te geven, en 't was en is mij te doen om hooger opvoeren.
In de zwart en witte Scharrendrogerijen is dat geloof ik al te zien, want gij kunt daar alles volgen, en nagaan hoe de boel in elkaar zit, en ziedaar, ik geloof dat het daarom komt dat ik nu

veel vlotter werk met aquarel, omdat ik zoo'n langen tijd juist op het meer correcte teekenen mijn best gedaan heb.
Tersteeg noemde mijn handelwijs iets van tijdverkwisten, ge zult spoedig zien dat ik veel tijd gewonnen heb.
Ik voel dat nu reeds, en als ge komt zult ge 't zelf zien.
Ik heb hedenavond de winkels afgeloopen om het dikke Ingres, maar vruchteloos; dun is er wel, maar het dikke of dubbele nergens meer. Ik heb indertijd van Stam alles genomen wat hij nog had, en dat was heerlijk belegen. Tegen dat ge komt, och doe er Uw best nog eens voor. En kunt ge dat soms niet krijgen, vraag eens naar ,,*papier de la forme*'', dat is geelachtig getint, taai, en men kan er op wasschen. Is geloof ik ook veel goedkooper dan Harding of Whatman, zoodat op den duur 't veel uithaalt.
Als ge komt weet ik een paar mooie weggetjes door de weilanden, waar 't zoo stil is en rustig dat gij er wel schik in hebben zult. Ik heb daar ontdekt oude en nieuwe arbeidershuisjes en andere woningen die wel karakteristiek zijn, met tuintjes aan den slootkant, erg gezellig, ik ga er morgen vroeg teekenen. Het is een weg, die door de weilanden van den Schenkweg naar de fabriek van Enthoven of 't Zieke gaat.
Ik heb een dooden knotwilgenstam gezien daar, net een ding voor Barye b.v., hij hing over een waterplas met riet, heel alleen en melankoliek, en zijn bast was om zoo te zeggen geschubd en bemost, en met verschillende tonen gevlekt en gemarmerd, zoo iets als een slangenhuid, groenachtig, geelachtig, grootendeels dof zwart. Met witte afgeschilferde plekken en stompe takken. Ik ga hem morgenochtend aanvallen.
Ik heb ook nog een *bleekerij* op Scheveningen gemaakt op de plaats zelf, in eens geheel gewasschen, bijna zonder preparatie, op een heel grof stuk torchon.
Hierbij een paar kleine schetsjes er van.
Tegen dat ge komt zal ik zien dat er een en ander bij elkaar is. Ik denk dat ge mogelijk in de Scharrendrogerij nu die met kleuren is, wel schik zult hebben.
Weet het dus goed kerel, ik ben weer geheel en al in mijn gewone doen, en weet dat ik geloof, dat al de rest afhangt van het werk, en de heele zaak direkt in verband daarmee beschouw. Het nieuwe atelier scheelt enorm met het vorige, dat het prettiger werkt, en vooral voor 't poseeren is 't veel beter wegens men grooter afstand nemen kan.

Wat ik meer betaal aan huishuur, ik weet zeker dat ik 't er dubbel en dwars zal uithalen.
Ik heb echter een verzoek aan U. Ik zou mij zoo best kunnen begrijpen, en 't zoo natuurlijk vinden, als ge in plaats van 1 Augustus te sturen, zelf mij het geld gaaft bij Uw komst, b.v. 7 Augustus. Daar ik echter zoodra ik Uw laatsten brief ontving eenige inkoopen van papier en verf en penseelen heb gedaan, en tegen 1 Augustus zeker nog een en ander zal noodig hebben, zoo wilde ik U vriendelijk verzoeken, als 't kan, ofschoon gij spoedig daarop komt, toch tegen 1 Augustus te zenden. Want ik heb precies, precies uitgerekend, en ben na de paar eerste dagen van Augustus zeker absoluut à sec. Ik hoop het U niet inconvenieert, meer is natuurlijk niet de bedoeling, maar wel de tijd, n.l. zoo mogelijk 1 Aug., en anders toch in de allereerste dagen.
Van de Rijswijksche weilanden heb ik ook nog een tweede, waar 't zelfde geval door verandering van oogshoogte en oogpunt een heel ander aspect krijgt.
Ge ziet ik ben druk in de landschappen verzeild, 't is om reden Sien nog niet poseeren kan, maar anders 't figuur moet hoofdzaak blijven. Als gij komt dan zorg ik, ik zoolang ge in stad zijt dicht bij honk blijf en gij weet waar ik zit, en verder terwijl gij Uw zaken doet en visites maakt, ga ik mijn gewonen gang. Ik kan u overal opzoeken waar ge me rendez-vous geeft, maar om verschillende redenen is het voor allebei beter ik b.v. niet met U naar de Plaats of bij Mauve of zoo ga, dunkt mij. Ik ben ook zoo aan mijn werkpak gewend, waar ik mee in 't zand, of 't gras kan gaan zitten of liggen, al naar 't te pas komt, (want in de duinen of zoo gebruik ik haast nooit een stoel, tenzij een oude vischmand), dat mijn costuum wel wat te Robinson Crusoe-achtig is, dan dat ik veel met U op en neer zou gaan.
Ik zeg dit vooruit opdat gij goed weten zoudt ik U niet geneeren zal, maar overigens ge begrijpt *dat ik naar ieder half uurtje dat ge missen kunt*, snak. Mij dunkt we zullen ook beter op ons gemak zijn als we maar heelemaal in 't schilderen en teekenen verzeilen, en 't vooral daarover hebben. *Tenzij andere zaken U niet vervelen of geneeren*, is dat zoo niet, dan natuurlijk heb ik voor U geen enkel geheim, en hebt ge in alles mijn vaste vertrouwen.
Dan ben ik ook zeer verlangend om U de houtsneden te laten zien. Ik heb er weer een prachtige, een teekening van Fildes ,,de ledige stoel van Dickens'', uit de Graphic van '70.

Rijswijksche weilanden en Timmermanswerf.

Ik heb 3 etsen van Meryon kunnen koopen voor f 2 de drie, maar ik heb ze laten loopen. Ze waren anders wel mooi, maar ik heb zoo weinig etsen en concentreer me meer op de houtsneden als ik nog eens iets neem. Maar wou 't U eens zeggen — 't is Blok die ze heeft, en ik weet niet of alle Meryons zeldzaam zijn en handelswaarde hebben. Zij zijn uit een ouden jaargang l'Artiste. — Ik ben nog altijd vol van die boeken van Zola. Wat is dat *geschilderd* die Halles.

Het gaat me goed met de gezondheid, toch voel ik nog altijd een en ander, en zal dat wel blijven doen, nog een geruimen tijd tenminste. Sien en 't kind maken 't ook goed, sterken aan, en ik houd veel van hen.

Ik moet het wiegje ook weer eens onder handen nemen (als het eens een regendag is en 'k niet naar buiten kan) geheel met aquarel. Maar anders tegen dat ge komt, wou ik U laten kijken *landschap aquarel.* Figuur-aquarel hoop ik tegen den winter, dus als ik een jaar hier geweest ben. Ik zal nog meer naakt moeten teekenen eerst, en nog heel wat zwart en wit ook, dunkt mij. Dat alles bespreken we nog wel, en dat Uw bezoek veel zal bijdragen om de dingen in orde te houden en het werk te doen vlotten, dat houd ik voor zeker. à Dieu, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Met stilletjes door te gaan met mijn werk heb ik alle hoop, tot vergoeding voor 't verlies van de vriendschappelijke gezindheid van Mauve, Tersteeg en anderen, langzamerhand een geheel nieuw kringetje van kennissen te krijgen.

Maar ik zal daar geen démarches voor maken, niet de minste, maar het moet door 't werk gebeuren.

Dat wat mij overkomt met Tersteeg is volstrekt niets ongewoons, iedereen heeft van die dingen in 't leven. Men kan niet precies zeggen waar 't schort. Alleen bij Tersteeg is 't al een verouderd kwaad, ik weet nu zoo goed als zeker, dat hij reeds veel vroeger omtrent mij dingen gezegd heeft, die er niet weinig toe hebben bijgedragen om mij in een slecht blaadje te stellen. Ik hoef echter mij daaraan verder niet te storen, dat wat me vroeger kwaad kon kan het nu niet meer.

Als ge op 't atelier komt, zult ge zelf zien 't werkelijk absurd is, als hij zegt: ,,o van jouw teekenen komt toch niets''. Zoo 'n gezegde kan men echter moeilijk tegenspreken, want zoodra

men dat doet wordt het als pedanterie aangemerkt en haalt men er de allergrootste mannen bij en zegt: ,,hij verbeeldt zich, dat hij dit of dat is''.
Maar nog eens, ieder die met liefde werkt en met intelligentie, heeft juist in de oprechtheid van zijn liefde voor de natuur en de kunst een soort pantser tegen de opinie van de menschen. De natuur is ook streng en om zoo te zeggen hard, doch bedriegt nooit en helpt altijd vooruit.
Ik reken 't dus geen ongeluk als ik bij Tersteeg of wie ook in disgratie raak, hoezeer het mij ook spijt. Niet *dat* kan direkt de oorzaak zijn van ongeluk; als ik geen liefde had voor de natuur en mijn werk, dan zou ik ongelukkig zijn. Maar hoe minder ik opschiet met de menschen, hoe meer ik de natuur leer vertrouwen en mij in haar concentreeren.
Al die dingen maken me hoe langer hoe frisscher van binnen — ge zult ook wel zien dat ik niet bang ben voor een frisch groentje of een zacht blauw en de duizende verschillende grijzen, want er is haast geen kleur die niet een grijs is, roodgrijs, geelgrijs, groengrijs, blauwgrijs. Daar komt de heele kleurmenging op neer.
Toen ik terugkwam aan die scharrendrogerij was in die manden vol zand op den voorgrond, die dienen om 't stuiven van 't duinzand te verhinderen, een welig en onbeschrijfelijk frisch, wild knollengroen of oliezaad opgeschoten. Twee maanden geleden was het alles bar, op 't beetje gras in 't tuintje na, en nu gaf dat ruwe, woeste, welig opgeschoten groen een alleraardigst effect als contrast met de schraalheid van de rest.
Ik hoop dat gij die teekening naar uw zin zult vinden, het verschiet, 't kijkje boven over de daken van 't dorp heen met het kerktorentje en de duintjes was ook zoo fijn. Ik heb het met een pleizier gemaakt dat ik U niet zeggen kan.
Dus kom maar spoedig, ik geloof dat gij met de verandering van atelier vrede zult hebben geheel en al, als ge ziet hoe 't mij oneindig beter gelegenheid geeft voor 't werk, meer ruimte — beter licht — grooter afstand.
Gisteravond kreeg ik een pak van thuis, er was o.a. een soort demi-saison in, die zeer doelmatig is. Ik vond het erg aardig van hen. En er was tabak in en sigaren, een koek, en nog ondergoed. Enfin, een heel pak. Vindt gij dat niet aardig? Het is nog meer

dat ik er blij mede ben, omdat ik er hun hartelijke stemming uit zie, dan om iets anders.
Van Rappard heb ik ook weer een brief.
Ik heb er zoo'n almachtig plezier in, dat die kerel zich zoo verdiept in zijn Engelsche houtsneden. Ik heb er hem wel toe geanimeerd in 't begin, maar nu is het animeeren niet meer noodig, hij is haast even enthousiast als ik, nu. Als gij komt zal ik U eens een paar bladen laten zien, die als ge ze eens onder de oogen gehad zult hebben, U ook niet licht uit het geheugen meer zullen gaan.
Er zijn daarbij nog weer heel andere dingen, dan de kunstrichting van Boughton bijv., ofschoon die ook zeker een van de leaders is. Ik bedoel dingen merkwaardig om hun realiteit en stijl tegelijk, geteekend als Albert Dürer, en evenwel met veel locale kleur en clair-obscur. Die bladen ziet men tegenwoordig zoo druk niet meer, want men moet ze zoeken in de tijdschriften van tien of vijftien jaar terug. Zoo bijv. tijdens den oorlog van '70—'71.

221

Waarde Theo, (31 Juli '82).
Een woordje om U vast goeden dag te zeggen tegen dat ge zelf komt. Verder om U te berichten de goede ontvangst van Uw schrijven en het ingeslotene, en U daarvoor hartelijk te bedanken. Zeer welkom was het mij, want ik ben druk aan den gang en heb weer een en ander noodig.
Omtrent het zwart in de natuur zijn wij het natuurlijk geheel eens, zoover ik begrijp. Absoluut zwart komt eigenlijk niet voor. In bijna alle kleuren is het echter, even als wit, aanwezig en vormt de oneindige variatie van *grijzen* — onderscheiden van toon en kracht. Zoodat men in de natuur dus eigenlijk niet anders ziet, dan die tonen of krachten.
De grondkleuren zijn slechts 3 — rood, geel, blauw,
,,samengestelde'' zijn oranje, groen, paars.
Daarvan ontstaan door bijvoeging van zwart en wat wit, de oneindige variaties van grijzen: *rood*grijs, *geel*grijs, *blauw*grijs, *groen*grijs, *oranje*grijs, *violet*grijs.
Om te zeggen hoeveel verschillende groengrijzen er b.v. zijn is onmogelijk, het varieert in 't oneindige.
Maar de heele chemie der kleuren is niet gecompliceerder dan die eenvoudige paar gronden. En een goed begrip daarvan

is meer waard dan 70 verschillende kleurtjes verf — aangezien men met de 3 hoofdkleuren en wit en zwart, meer dan 70 tonen en krachten kan maken. De kolorist is hij, die een kleurtje ziende in de natuur, heel leuk dat weet te analyseeren en b.v. te zeggen: dat groengrijs is geel met zwart en bijna geen blauw, etc.
Enfin de grijzen van de natuur weet te maken op 't palet.
Om nu echter buiten notities te nemen of om een klein krabbeltje te maken, is een sterk ontwikkeld gevoel voor den contour absoluut vereischte, evenzeer als ook voor 't hooger opvoeren later.
Dat nu krijgt men geloof ik niet vanzelf, maar primo door observatie, verder vooral door hardnekkig werken en zoeken, verder moet er bepaald studie van anatomie en perspectief bij komen.
Ik heb naast mij hangen een landschapstudie van Roelofs, een penschets, maar ik kan U niet zeggen hoe expressief die eenvoudige contour is. Alles is er in.
Een ander nog sprekender voorbeeld is de groote houtsnee: Bergère van Millet, die ik verleden jaar van U zag, en steeds mij bijgebleven is. Verder b.v. de penschetsjes van Ostade en Boeren Breughel.
Als ik zulke resultaten zie, dan voel ik ten duidelijkste het groote gewicht van den contour. En ge weet b.v. aan Sorrow dat ik mij veel moeite geef, om mijzelf op te werken in dat opzicht.
Maar gij zult wel zien als ge op 't atelier komt, dat behalve dat zoeken naar den contour, ik ook wel degelijk net als een ander gevoel heb voor de *krachten*.
En dat ik ook er niets op tegen heb aquarellen te maken, alleen die gronden zich op 't teekenen vooreerst, en dan uit het teekenen spruiten buiten en behalve de aquarel, allerlei andere takken uit, die zich bij mij net als bij ieder ander, die met liefde werkt, op zijn tijd ontwikkelen zullen.
Ik heb dien ouden kanjer van een knotwilg nog geattaqueerd, en ik geloof dat dat de beste van de aquarellen geworden is. Een somber landschap — die doode boom bij een stilstaanden met kroos bedekten plas in 't verschiet, een remise van de Rijnspoor waar spoorlijnen elkaar kruisen, zwarte berookte gebouwen, verder groene weilanden, een kolenweg, en een lucht waar de wolken jagen, grauw met een enkel schitterend wit randje, en een diepte van blauw daar waar de wolken zich scheuren even.
Enfin ik heb het willen maken zóó, als dunkt mij het baan-

wachtertje met zijn kiel en rood vlaggetje 't zien en voelen moet als hij denkt: Wat is 't triestig vandaag.
Ik werk met veel pleizier dezer dagen, ofschoon nu en dan ik nog terdeeg naweeën van mijn ongesteldheid gevoel.
Van de teekeningen die 'k U nu zal laten zien, denk ik alleen dit: dat zij, hoop ik, U een bewijs zullen geven, dat ik niet maar op een zelfde hoogte blijf, maar een kant uitwerk die raisonnable is. Wat nu betreft handelswaarde van mijn werk, pretenties daaromtrent heb ik geen andere, dan dat 't mij zeer verwonderen zou indien metdertijd mijn werk niet net zoo goed verkocht zou worden als dat van anderen, of dat *nu* gebeuren zal of *later*, wel, ik laat dat betrekkelijk over, alleen trouw te werken naar de natuur en met hardnekkigheid, is dunkt mij een zekere weg, en die niet op nul *kan* uitloopen.
Het gevoel en de liefde voor de natuur vindt altijd vroeger of later weerklank bij menschen, die zich voor kunst interesseeren. De plicht van den schilder is het, zich geheel in de natuur te verdiepen, en al zijn intelligentie te gebruiken, zijn gevoel in zijn werk te leggen, zoodat het voor anderen verstaanbaar wordt. Maar werken op verkoopbaarheid is niet precies de rechte weg mijns inziens, maar veeleer de liefhebbers verneuken. En dat hebben de echte niet gedaan, maar de sympathie die zij kregen vroeger of later, kwam om reden van hun oprechtheid. Meer weet ik er niet van, en geloof ook niet meer er van noodig te hebben te weten. Er werk van te maken om liefhebbers te vinden, en liefde bij hen op te wekken, is iets anders, en natuurlijk gepermitteerd. Maar 't moet niet een speculatie worden, die allicht verkeerd zou uitdraaien, en zeer zeker tijd die aan 't werk gespendeerd behoort te worden zou doen verliezen.
Gij zult in mijn aquarellen van nu natuurlijk nog dingen vinden, die er uit moeten, maar dat moet door den tijd komen.
Alleen weet het goed, dat ik er heel ver vandaan ben om er een systeem of zooiets op na te houden, en er me in op te sluiten. Zooiets bestaat meer in de verbeelding van b.v. Tersteeg, dan wel in de werkelijkheid. Wat Tersteeg betreft, ge begrijpt wel dat mijn opinie van hem een persoonlijke reden heeft, en dat ik b.v. *U* volstrekt niet opdringen wil, dat *gij* van Uw standpunt zóó over hem moet denken als ik wel genoodzaakt ben te doen. Zoolang hij van mij denkt en zegt een en ander wat ge weet, kan ik hem noch als een vriend, noch als mij in eenig opzicht

nuttig beschouwen, maar slechts het tegendeel. En ik vrees, zijn opinie van mij is te vast geworteld, dan dat die ooit veranderen zal, te meer daar zooals ge zelf zegt, hij zich de moeite niet geven zal sommige dingen eens te herzien en te veranderen. Als ik zie hoe verscheidene schilders hier, die ik ken, zitten te scharrelen met hun aquarellen en schilderijen, zóó dat zij er niet uit kunnen, dan denk ik wel eens: vriend, dat schort hem aan je teekenen. Ik heb er geen oogenblik spijt van dat ik niet direct met 't aquarelleeren en schilderen nog ben doorgegaan. Ik weet zeker dat ik zulks zal inhalen als ik nog maar wat doorsabel, zoodat mijn hand niet aarzelt in het teekenen en de perspectief, maar als ik jonge schilders zie composeeren en teekenen *uit hun hoofd* — dan au hasard *ook uit hun hoofd* er van allerlei opsmeeren — dan het op een afstand houden en een heel diepzinnig, somber gezicht zetten om uit te vinden waar het bij gods mogelijkheid ietwat op lijken mocht, en eindelijk er, en altijd maar door, uit het hoofd 't een of ander van maken, dan word ik er wel eens wee en flauw van, en denk dat het toch fameus vervelend en zwaar op de hand is.
The whole thing makes me sick!
Maar die heeren vragen mij trouw, niet zonder een zeker protegeerend air: ,,of ik al aan het schilderen ben''?
Nu overkomt het mij ook wel eens, dat ik zit te spelen om zoo te zeggen au hasard op een stukje papier, maar daar hecht ik niet meer waarde aan dan aan een vod of een koolblad.
En ik hoop dat gij begrijpen zult, dat als ik nog maar steeds blijf teekenen, ik zulks doe om twee redenen, omdat ik coûte que coûte een vaste hand van teekenen wil krijgen vóór alle dingen, en ten tweede omdat schilderbehoeften en aquarel heel wat onkosten meebrengen, waar men in den eersten tijd niets van terugkrijgt, en die onkosten verdubbelen en vertiendubbelen wanneer men werkt op een teekening, die nog niet correct genoeg is.
En als ik mij in schulden stak, of mij omringde met doeken en papieren volgesmeerd met verf, zonder van mijn teekenen zeker te zijn dan zou spoedig mijn atelier een soort hel worden, zooals ik wel eens een atelier gezien heb, dat mij voorkwam daarop te lijken.
Nu kom ik er altijd met pleizier en werk met lust er in.
Ik geloof dan ook niet van U, dat gij mij verdenkt van *onwil*.
Maar het komt mij voor, dat de schilders hier een manier hebben

van te redeneeren op deze wijs. Zij zeggen: Ge moet dit en dat doen; doet men dat niet, of niet direct, of niet precies, of zegt er iets tegen, volgt er een: ,,Dus wilt gij het beter weten dan ik?'' Zoodoende staat men onmiddellijk soms in den tijd van 5 minuten pal tegenover elkaar, en wel in zoo'n positie, dat men noch voor noch achteruit kan, van weerskanten. Waarvan de minst hatelijke afloop nog is, dat een van beide partijen de tegenwoordigheid van geest hebbe te zwijgen, en op de een of andere wijs, door de een of andere aanwezige opening, zich haastig uit de voeten te maken. En haast zeggen zou: Sapristi de schilders is ook al een familie. Namelijk eene noodlottige vereeniging van personen met tegenstrijdige belangen, en waarvan elk op zichzelf met de rest het oneens is, en slechts dan twee of meer van 't zelfde gevoelen zijn, als het er op aan komt zich te combineeren om gezamenlijk een ander lid te hinderen. Deze definitie van het woord familie, waarde broer, hoop ik echter niet altijd moge opgaan, vooral niet wanneer het de schilders of onze eigene familie betreft. Dat het in onze eigen familie vrede moge blijven wensch ik van ganscher harte, en blijf met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Dit is zoowat het effect van den knotwilg, maar in de aquarel zelf is geen zwart dan in gebroken toestand.
Waar op dit schetsje het zwart het donkerst is zitten de grootste krachten in de aquarel, donkergroen, bruin, grauw. Nu adieu,

en geloof me dat somwijlen ik er hartelijk om lach dat de lui mij, (die eigenlijk niets anders ben dan een vriend van de natuur, van studie, van werk, ook van menschen vooral), verdenken van diverse kwaadaardigheden en absurditeiten, waaraan geen haar op mijn hoofd denkt. Enfin tot ziens, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

222

Waarde Theo, Zaterdag.

Nog geheel onder den indruk van Uw bezoek, en niet weinig in mijn schik dat ik met schilderen weer krachtig kan doorgaan, schrijf ik U nog een woordje.

Ik had wel graag U nog naar de spoor gebracht den volgenden morgen, maar ik dacht, gij hadt aan mij reeds zooveel tijd gegeven, dat het indiscreet geweest ware als ik U nog voor den volgenden morgen gevraagd had. Ik ben erg dankbaar er voor dat ge er eens geweest zijt, ik vind het heerlijk weer 't vooruitzicht te hebben van een jaar geregeld werk zonder calamiteiten, en door 't geen ge mij hebt gegeven, heb ik in 't schilderen weer bovendien nog een nieuwen horizon.

Ik reken het een voorrecht boven duizend anderen, dat gij zooveel slagboomen uit den weg ruimt.

't Spreekt vanzelf dat menigeen niet voort kan dikwijls om reden van de onkosten, en hoe dankbaar ik daarvoor ben dat ik geregeld werken kan, wel ik kan 't U niet in woorden zeggen. Om in te halen den tijd dien ik later dan anderen begonnen ben moet ik dubbel mijn best doen, en met den besten wil zou ik stoppen moeten als ik U niet had.

Ik zal U eens vertellen wat ik alzoo mij heb aangeschaft.

Primo: een flinke moistcolour box voor 12 stukjes of tubes waterverf, met een dubbel geslagen deksel die open voor palet dient, tegelijk is er bergplaats voor een stuk of 6 penseelen.

Dat is een stuk gereedschap dat veel waard is om buiten te werken, en eigenlijk absoluut noodig, maar het is een heele kosten en ik had het in mijn gedachte tot later verschoven en nu gewerkt met losse stukjes op theeschoteltjes, die echter lastig mee te nemen zijn, vooral als men nog andere bagage heeft.

Dat is dus een mooi stuk, dat men als men 't eens heeft voor lang heeft. Tegelijk heb ik waterverf genomen in voorraad, en mijn penseelen vernieuwd en aangevuld.

Dan voor eigenlijk schilderen heb ik nu alles wat absoluut noodig is. En ook verf in voorraad, groote tubes (die veel goedkooper uitkomen dan kleine), maar zooals ge begrijpt heb ik zoowel voor water- als voor olieverf mij bepaald tot eenvoudige kleuren, oker (rood- geel- bruin), cobalt en Pruissisch blauw, Napelsch geel, terra sienna, zwart en wit, aangevuld met wat carmijn, sepia, vermiljoen, ultramarijn, guttegom in kleinere tubes.
Maar mij onthouden van kleurtjes die men zelf moet mengen. Dit is geloof ik een praktisch palet met gezonde kleuren. Ultramarijn, carmijn of iets anders voegt men bij, in geval 't bepaald noodig is.

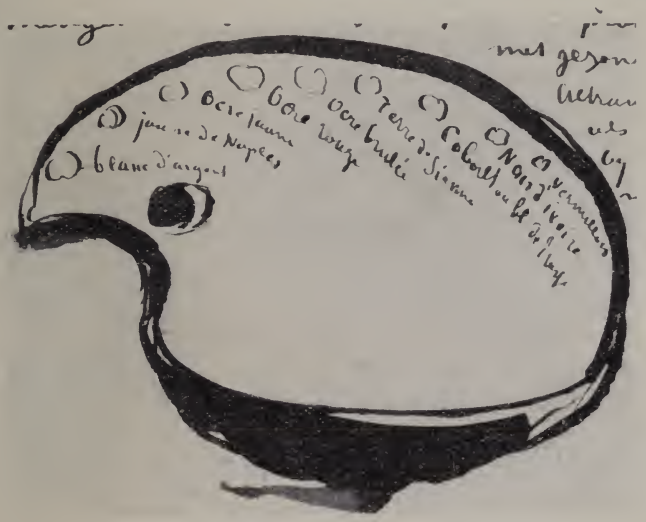

Ik zal beginnen met kleine dingen, maar wel hoop ik nog dezen zomer mij te oefenen met houtskool voor grootere schetsen, met het oog om later te schilderen in wat ruimer formaat.
En 't is daarvoor dat ik weer een nieuw en hoop ik beter perspectiefraam laat maken, dat in ongelijken duingrond b.v. vaststaat met twee stijlen,
b.v. op deze manier. (Zie volgende bladz.)
Dat wat we samen op Scheveningen zagen: zand, zee, lucht, is iets, dat ik zeer zeker van mijn leven wel eens hoop uit te drukken.
Natuurlijk heb ik niet alles, wat gij mij gegeven hebt in eens uitgegeven, ofschoon dit moet ik wel zeggen, de prijzen van een en

ander mij weer geducht tegenvielen, en er als men nagaat meer dingen noodig zijn dan oppervlakkig wel schijnt.

Is het dat het mij aangenaam zou zijn, gij tegen den twintigsten het gewone zenden kondt, zoo is 't niet omdat dan alles op zal zijn, maar wel omdat ik het raadzaam vind, voor 't geval ik onder 't werken bespeur nog dingen bepaald noodig te hebben, wat in den zak te houden. Dat geeft een groote rust en orde in 't werk. De moistcolour box past in de schilderkist, zoodat ik in *één voorwerp* desnoods de benoodigdheden voor aquarel en voor schilderen tegelijk kan mededragen.
Ik stel er veel prijs op goed spul te hebben en heb graag dat mijn atelier er flink gaat uitzien, zonder antiquiteiten of tapijten en draperies evenwel, maar door de studies aan den muur en door goed gereedschap. Dat moet komen door werken en door den tijd. Van den rijksveldwachterstijl gesproken — ik voor mij voel me minder een rijksveldwachter dan wel een soort van Delftsche schipper b.v., en ik heb er niets op tegen, dat het een soort van gezellige trekschuit wordt bij mij.
Gisterenmiddag ben ik geweest op den zolder van het papiermagazijn van Smulders op de Laan. Ik heb daar gevonden —

weet ge wat — het *dubbele Ingres* onder den naam van Papier Torchon, het was een soort nog ruwer van grein dan het Uwe. Ik stuur U een staaltje om U eens te laten zien. Er is een heele partij, oud en belegen reeds, erg best. Nu heb ik er maar een half boek van genomen, maar voor later kan ik daar terecht. Nu was ik er voor een ander doel, n.l. het honigpapier wat ik nu en dan heb — zeer goedkoop, afkomstig van een niet afgeleverde bestelling voor 't kadaster. *Dat* is zeer geschikt voor fusain geloof ik, en 't zijn groote vellen, getint zoowat als 't Harding.
Gij ziet, dit staaltje heeft een grein zoo ruw als een stuk zeildoek. Dat wat gij meebracht is aardiger van kleur, en heerlijk b.v. voor studies van slootkanten en gronden. Ik ben echter ook blij, ik deze nieuwe partij ontdekt heb.
Nu kerel, hartelijk dank voor alles, een handdruk in gedachten, ik ga aan 't werk. — Zeg Pa en Moe recht hartelijk goedendag, bedank hun voor wat zij U voor me medegaven, en zeg dat ik hun spoedig eens schrijven zal, volgens afspraak echter niet over buitengewone dingen.
Adieu, heb goede dagen verder en een goede thuiskomst in uw gewonen werkkring en geloof me,

t. à t. Vincent.

223

Waarde Theo.
In mijn vorigen brief zult ge een krabbeltje gevonden hebben van dat bewuste perspectiefraam. Daar net kom ik van den smid vandaan, die ijzeren punten aan de stokken heeft gemaakt en ijzeren hoeken aan het raam.
Het bestaat uit twee lange palen:
met sterke houten pennen gaat het raam daaraan vast, 't zij in de hoogte, 't zij in de breedte.
Dit maakt dat men op 't strand of op 't weiland of op een akker, een kijkje heeft *als door 't venster*. De loodlijnen en waterpaslijnen van 't raam, verder de diagonalen en het kruis, of anders een verdeeling in kwadraten, geven vast en zeker eenige hoofdpunten, waardoor men met vastheid een teekening kan maken die de groote lijnen en proporties aangeeft.
Dan tenminste wanneer men gevoel heeft voor de perspectief, en begrip van de reden waarom en de wijze waarop de perspectief de lijnen een schijnbare verandering van richting, en de

massa's en vlakken een verandering van grootte geeft. Zonder dat helpt het raam niets of bijna niets, en *duizelt* men als men er door kijkt.

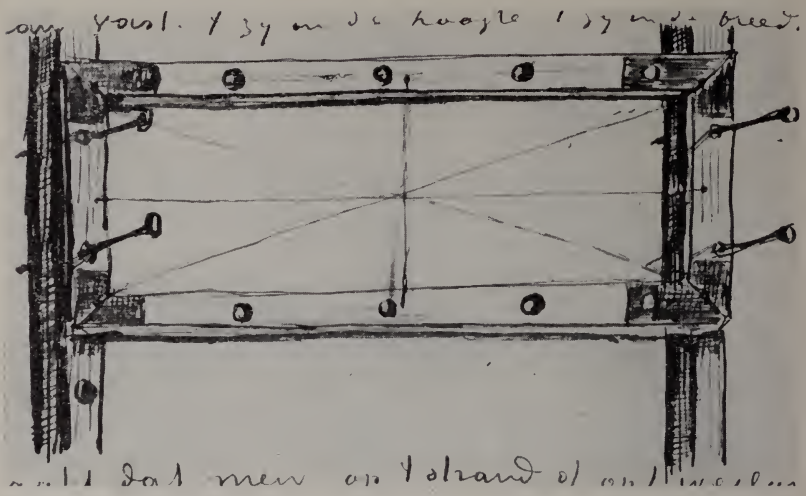

Mij dunkt gij zult wel voelen, dat het een heerlijk ding is dit vizier te braqueeren op de zee, op de groene velden of 's winters op de besneeuwde vlakte of in den herfst op het grillig netwerk van dunne en dikke stammen en takken, of een stormlucht.
Het stelt — met *veel* oefening, en met *langdurige* oefening, iemand in staat om bliksemsnel te teekenen — en de teekening vaststaande, bliksemsnel te *schilderen*.
Eigenlijk is het absoluut voor 't *schilderen* goed, want lucht — grond — zee — daar *moet* het penseel bijkomen, of liever om die met teekenen alleen te kunnen uitdrukken, is het noodig de penseel behandeling te kennen en te voelen. Ik geloof ook zeker dat het op mijn *teekenen* nog heel wat invloed zal hebben als ik eens een tijd schilder. In Januari heb ik dat geprobeerd reeds, toen is het echter weer gestopt, de reden van dat stoppen was ook bepaald, behalve een paar andere dingen, dat ik nog te weifelend was bij 't teekenen. Nu is een half jaar daarover heengegaan geheel toegewijd aan het teekenen, welnu 't is met frisschen moed dat ik opnieuw begin. Het raam is werkelijk een mooi stuk gereed-

schap geworden, 't spijt me gij het niet eens nog gezien hebt. Het kost mij ook nog een aardig duitje, maar ik heb 't zoo solide laten maken dat ik het niet gauw verslijten zal. Ik begin dus Maandag met het maken van groote fusains daarmee, en met het *schilderen* van kleine studies — lukken die twee dingen dan zullen hoop ik, spoedig betere geschilderde dingen volgen.
Ik zou dus willen dat tegen dat ge weer eens bij me komt, het atelier een echt schildersatelier geworden zal zijn.
Dat het in Januari niet vlotte, ge weet het lag aan verscheiden oorzaken, maar après tout het kan beschouwd worden als eene averij in de machine — een schroef of een stang die niet sterk genoeg was en door een sterker stuk vervangen moet worden. Iets wat ik me aangeschaft heb, is een sterke warme broek, en daar ik even voor ge kwaamt pas een paar stevige schoenen heb gekocht, ben ik tegen weer en wind gewapend. Tegelijk is het mijn bepaald doel om door dit landschapschilderen een paar dingen van *techniek* te leeren, die ik noodig gevoel te hebben voor mijn *figuur*. Het uitdrukken van verschillende *stoffen* namelijk, en den *toon* en de *kleur*. In één woord het uitdrukken van het corps — van de massa — der dingen. Door Uw komst is het dat ik er nu toe overga, maar vóór ge kwaamt is er geen dag geweest, dat ik er niet op deze wijs over gedacht heb, alleen ik had nog wel langer uitsluitend bij zwart en wit en den contour me bepaald. — Maar nu ben ik *eenmaal in het schuitje*. Adieu kerel, nogmaals een hartelijken handdruk en geloof me,

t. à t. Vincent.

224

Waarde Theo,
Gedurende de dagen verloopen sedert Uw vertrek, heb ik met het schilderen een paar proeven genomen. En dacht dat gij misschien wel nieuwsgierig zoudt wezen, hoe 't mij gegaan is. Ik wenschte wel dat gij nog maar eens een uurtje op 't atelier kondt zijn, dat was de beste weg om U te zeggen hoe 't was uitgevallen. Aangezien zulks natuurlijkerwijs niet kan, wil ik U alleen maar zeggen dat ik 3 geschilderde studies heb. Een van een rij knotwilgen in 't weiland — (achter de Geestbrug) dan een studie van den kolenweg vlak bij mij in de buurt — en heden was ik weer in de moestuinen op de Laan v. Meerdervoort, en vond daar een aardappelland met een sloot. Een mannetje met blauwen kiel

en een vrouwtje waren bezig de aardappels op te rapen, en die figuurtjes heb ik er opgebracht.
Het land was een witte zandgrond, half omgespit — half nog bedekt met de rijen verdroogde stengels — met groen onkruid er tusschen.
In 't verschiet donker groen en een paar daken.
Die laatste studie vooral heb ik met bijzonder veel pleizier gemaakt. Ik moet U zeggen dat het schilderen me niet zoo vreemd voorkomt als ge misschien denken zoudt. Integendeel is het mij bijzonder sympathiek om reden het een krachtig uitdrukkingsmiddel is.
En tegelijk kan men er teere dingen mee zeggen ook, een zacht grijs of groen laten spreken midden in de ruwigheid.
Ik ben er zeer blij om dat ik het noodige gereedschap heb, want ik heb mijn lust al dikwijls eigenlijk bedwongen. Het opent een veel ruimer horizon.
Nu zou ik 't wel aardig vinden om zoo maar stillekens te zorgen er een goed aantal *geschilderde* studies op mijn atelier komen te hangen, zonder daarover te spreken als een verandering. En in geval iemand zich verwondert van mij geschilderde dingen te zien, te zeggen: dacht gij dan, dat ik daar geen gevoel voor had, of dat niet kon?
Alleen ik heb veel werk gemaakt en zal het blijven maken van het teekenen, omdat dit de ruggegraat van 't schilderen is, het geraamte dat al de rest steunt.
Ik heb er zooveel pleizier in Theo, dat ik mijzelf om reden van de kosten meer zal moeten bedwingen dan aanzetten.
Deze studies zijn van middelmatige grootte, wel iets grooter dan 't deksel van een gewone schilderkist, omdat ik niet in het deksel werk maar het schilderpapier voor de studie met punaises vastmaak op een raam waar doek op gespannen is, dat makkelijk in de hand te dragen is. Voor ik grootere dingen schilder, ga ik ze grooter *teekenen*, of als ik 't procédé vinden kan — ik zal er naar zoeken — er wat men noemt *grisailles* van maken.
Het wordt een te dure geschiedenis als men met de verf niet zuinig is. Maar kerel, het is heerlijk voor mij dat ik nu weer zooveel goede werktuigen er bij heb gekregen, nogmaals dank voor alles. Ik zal mijn best wel doen te zorgen, gij er geen spijt van behoeft te hebben, maar de satisfactie van te zien het vooruitgaat.

Ik schrijf U nu maar alleen eens voorloopig om te zeggen ik een begin heb gemaakt. Dat de studies nog mooier moeten worden spreekt vanzelf, dat er zeker nog aan ontbreekt ook, maar dit geloof ik, gij ook in dezen eerste reeds zien zoudt dat er iets van buiten in is, iets dat bewijst ik gevoel voor de natuur heb en

het schildershart in mij zit. Hierbij een klein krabbeltje van de L. v. Meerdervoort. Die moestuinen daar hebben een soort Oud-Hollandsch cachet, dat mij altijd aantrekt.
Nu, wel te rusten, 't is reeds laat, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik heb Zola ,,la Curée'' onderhanden.
Toen ik dezen brief geschreven had, kwam het mij voor dat er iets aan mankeerde.
Ik dacht: ik moet zorgen, dat ik hem schrijven kan dat ik eens zoo'n brok zand, zee, lucht, heb aangepakt, zooals we 't samen te Scheveningen zagen. Toen hield ik mijn brief op, en marcheerde dezen morgen naar 't strand, en ben daarvan zooeven teruggekomen met een tamelijk groote geschilderde studie van zand, zee en lucht, en een paar pinkjes, 2 mannetjes op 't strand.

Er zit nog duinzand in, en ik verzeker U dat 't niet bij deze blijven zal. Ik dacht het U pleizier zou doen te vernemen dat ik dit eens had aangepakt.
Zooals gezegd, ik wil zorgen dat tegen dat ge terugkomt, 't zij over een half jaar of eenige maanden, 't zij over een jaar, het

atelier een schildersatelier is geworden. Deze krabbeltjes zijn in groote haast gemaakt zooals ge zien kunt. Nu 't wat vlot zal ik maar trachten 't ijzer te smeden terwijl 't heet is, en nog wat doorschilderen. Is 't gij tegen den 20sten het gewone zenden kunt, zoo is er geen kwestie van dat ik niet nog een tijdje uitsluitend er mij mee bezig kan houden. Ik geloof dat reeds na een maand geregeld schilderen, het atelier een gansch ander aanzien zou hebben. Hopende dat dit U genoegen zal doen, druk ik U nogmaals de hand en wensch U van harte voorspoed in alle dingen.

225

Waarde Theo, (15 Augustus '82.)
Ge moet het mij niet kwalijk nemen dat ik U weer eens schrijf — het is om U te zeggen dat ik in het schilderen zoo bijzonder pleizier heb.
Verleden Zaterdagavond heb ik een ding aangepakt waar ik al dikwijls van gedroomd had. —

Het is een gezicht in de vlakke groene weilanden met hoopen hooi. Een kolenweg met een sloot er langs loopt dwars er door. En aan den horizon midden in 't schilderij, gaat de zon vuurrood onder.
Ik kan 't effekt onmogelijk zoo in de haast teekenen doch ziehier de compositie.

Maar 't was geheel een kwestie van kleur en toon, de schakeering van de gamma kleuren van de lucht, eerst een lila nevel — waarin de roode zon half bedekt door een donkerpaarsche wolk met schitterend rood fijn randje; bij de zon reflecties van vermiljoen, maar daarboven een strook geel dat groen werd en hooger blauwachtig, het zoogenaamde *Cerulean blue*, en dan hier en daar lila en grauwe wolken die reflecties pakken van de zon.
De grond nu was een soort tapijtweefsel van groen — grijs — bruin maar vol schakeering en wemeling — het water van het slootje schittert in dien tonigen grond.
Het is iets wat Emile Breton b.v. zou schilderen.
Dan heb ik een groot brok duingrond nog geschilderd — geëmpateerd en vet geschilderd.
Van deze twee, van de kleine marine, van het aardappelveld, *weet ik zeker, dat men er niet van zeggen zou dat het almee mijn eerste geschilderde studies zijn.*
Om U de waarheid te zeggen verrast het mij een beetje, ik had gedacht dat de eerste dingen naar niets zouden lijken, ofschoon dat later beter zou worden naar ik dacht, en ofschoon ik 't zelf zeg, ze lijken wel degelijk naar iets en dat verwondert me een beetje.

Ik geloof het daardoor komt dat ik vóór en aleer ik begon te schilderen, zoolang heb geteekend en de perspectief bestudeerd, om een ding dat ik zag, in elkaar te kunnen te zetten.
Nu sedert ik mijn verf en schildergerei gekocht heb, heb ik dan ook gesjouwd en gewerkt, dat ik doodaf ben nu 't op moment, van 7 geschilderde studies. Er is er ook nog een bij met een figuurtje, een moeder met een kindje in de schaduw van een grooten boom, in toon tegen een duingrond waar de zomerzon op schijnt. Haast een Italjaansch effekt.
Ik heb letterlijk mijzelf niet kunnen houden, ik kon er niet van afblijven of er van uitrusten.
Er is zooals je mogelijk weet eene tentoonstelling van de Teekenmaatschappij. Er is een Mauve — een vrouwtje aan een soort weefgetouw, zeker uit Drenthe, die ik superbe vind.
Gij hebt er waarschijnlijk bij Tersteeg wel van gezien, er zijn prachtige Israëls — o.a. 't portret van Weissenbruch, met een pijp in den mond en zijn palet in de hand. Van Weiss. zelf mooie dingen, landschappen en een marine ook.
Er is een zeer groote teekening van J. Maris, stadsgezicht verbazend. En mooie W. Maris, zeug met biggen o.a., en koeien. Neuhuijs, Duchâtel, Mesdag. Van den laatste behalve een mooie groote marine, twee Zwitsersche dingen die ik wel wat bête en zwaar op de hand vind. Maar de groote marine is mooi.
Israëls heeft nog 4 groote teekeningen, een meisje bij 't raam — kinderen bij 't varkenshok — de teekening van 't kleine schilderij van den Salon — een oud vrouwtje dat 't vuur opstookt in de schemering, indertijd geëtst voor de Kunstkronijk.
Het is wel animeerend om zoo eens iets te zien, want dan zie ik, wat ik nog veel moet bijleeren.
Alleen dit wilde ik U zeggen — ik gevoel dat er dingen van kleur bij mij voor den dag komen bij 't schilderen, die ik vroeger niet had, dingen van breedheid en krachten.
Nu zal ik U nog *niet direkt* wat sturen — laat het eerst eens wat rijpen, maar weet ik vol ambitie er in ben en geloof dat het voorloopig vlot. (Vóór er 3 maanden om zijn echter, zal ik U iets sturen om U op de hoogte te houden, en een idee te geven.) Maar dat is mij juist een reden om door te zetten, en nog datgene bij te leeren wat ik hebben moet.
Beschouw dus hetgeen ik van mijn eigen werk zeg niet alsof ik er reeds over content was, het tegendeel is waar, doch dit ge-

loof ik dat gewonnen is, dat ik voortaan als iets mij treft in de natuur, meer middelen tot mijn dispositie heb dan vroeger om het met nieuwe kracht uit te drukken.
En ik vind het niet onaangenaam dat nu voortaan 't geen ik maak er wat smakelijker zal uitzien.
Ik geloof ook niet dat het me hinderen zou, als mijn gezondheid bij tijden eens van streek was. Voor zoover ik kan nagaan zijn het de slechtste schilders niet, die nu en dan een week of 14 dagen hebben, dat ze niet werken kunnen. Dat heeft wel eens zijn oorzaak, dat zij juist diegenen zijn, ,,qui y mettent leur peau'', zooals Millet zegt. Dat hindert niet, en men moet mijns inziens zich niet sparen als het er op aankomt, is het dat men een tijdje uitgeput is dat komt weer terecht, en men heeft gewonnen dat men zijn studies binnen heeft, net als de boer zijn koren of hooi.
Nu denk ik voor mij voorloopig nog niet aan rust houden. Alleen ik heb gisteren, Zondag, weinig gedaan — althans niet bepaald naar buiten geweest. Ik wil zorgen dat al kwaamt ge reeds dezen winter, ge het atelier vol geschilderde studies vindt.
Van Rappard ontving ik gisteren een brief, hij is naar Drenthe geweest, en uit twee krabbeltjes te oordeelen die hij mij stuurde, heeft hij niet stil gezeten. Hij schijnt zeer hard te werken en goed ook, zoowel aan figuren als aan landschap.
Nu à Dieu ik moet er op uit, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Het is nu net ongeveer *twee* jaren geleden dat ik in de Borinage begon te teekenen.

226

Waarde Theo, Zaterdagavond.
Ontvang mijn hartelijken dank voor Uw brief en voor het ingesloten. Zoodra ik Uw brief ontving, heb ik in eens nog voor zeven gulden verf gekocht om weder wat voorraad te hebben en de leemtes aan te vullen. Wij hebben hier gedurende de geheele week veel wind, storm, regen gehad, en ik ben talrijke malen naar Scheveningen geweest om het te zien.
Ik heb er twee kleine marines van teruggebracht.
In het eene zit reeds veel zand — maar het tweede toen het eigenlijk stormde en de zee tot zeer dicht aan de duinen stond, heb ik tweemaal geheel moeten afschrappen, om reden van de dikke

laag zand die het geheel bedekte. Het waaide zoo dat ik mij haast niet kon staande houden, en haast niet kijken door het stuiven. Ik heb het er toch zoeken op te krijgen, door nadat ik 't afgeschrapt had, in een klein herbergje achter de duinen het er onmiddellijk weer op te zetten, en van daar uit weer te gaan kijken. Zoodat ik er toch een paar souvenirs van heb.
Maar een ander souvenir is dat ik weer koude heb gevat, met de gevolgen die ge weet, die mij gedurende een paar dagen nu dwingen thuis te blijven.
In dien tusschentijd heb ik eenige figuurstudies geschilderd — ik stuur U twee krabbeltjes.
Het schilderen van figuur trekt mij zeer aan, het moet echter nog rijpen — ik moet meer het procédé leeren kennen — dat wat men wel eens noemt ,,la cuisine de l'art''. In 't begin zal ik veel moeten afkrabben, dikwijls opnieuw beginnen, maar ik gevoel ik er mee leer en het mij een nieuwen frisschen blik op de dingen geeft.
Als ge weer stuurt zal ik wat goede marterpenseelen opdoen, die de eigenlijke *teeken*penseelen zijn naar ik merk — om een hand of profiel mee te *teekenen* met kleur. Ook voor fijne boomtakken etc. zijn ze bepaald noodig merk ik; de Lyonsche kwasten, al zijn ze fijn, maken te breede streepen of toetsen. Mijn schilderpapier is ook haast op — tegen 1 Sept. zal het er nog al op aankomen om nog eenige dingen te nemen, maar ik zal er komen met het gewone.
Dan wilde ik U nog eens zeggen, dat ik verschillende dingen in Uw schrijven geheel met U eens ben.
Voornamelijk dat ik ten volle toestem dat Pa en Moe met al hun voor en tegen, personen zijn die in den tegenwoordigen tijd zeer zeldzaam te vinden zijn — hoe langer hoe schaarscher worden — en misschien is 't nieuwe gaar niet beter — en die men dus te meer moet apprecieeren.
Ik voor mij apprecieer hen dan ook wel degelijk, alleen ik vrees dat datgene waaromtrent gij hen nu voorloopig gerustgesteld hebt — vooral in geval ze mij weerzagen — zou terugkeeren. Zij zullen nooit kunnen vatten wat schilderen is — niet het begrip krijgen dat een figuurtje van een spitter — eenige voren omgeploegde grond — een brokje zand zee en lucht, serieuse motieven zijn en zóó moeielijk maar ook zóó mooi, dat het wel degelijk

de moeite waard is, zijn leven er aan te wijden die poëzie welke er in is, weer te geven.
Tevens wanneer in vervolg van tijd nog meer dan nu, zij mij zouden zien ploeteren en sjouwen op mijn werk — het weer uitkrabben en veranderen — het nu eens streng vergelijken met de natuur — en dan weer er eene verandering in brengen zoodat zij niet precies het plekje meer herkennen of het figuur, dan zal dat hun steeds eene teleurstelling blijven — zij zullen niet kunnen begrijpen dat het schilderen niet in eens gaat, en steeds weer in de gedachte vervallen: ,,dat ik het eigenlijk niet ken'', en dat echte schilders op een heel andere manier zouden werken.
Enfin ik durf mij geen illusies scheppen, en vrees wel het niet zal gebeuren dat Pa en Moe werkelijk oprecht er schik in zullen hebben. Dit is geen wonder en het is hun schuld niet, zij hebben niet geleerd te zien, zooals gij en ik het geleerd hebben, zij kijken naar andere dingen dan wij en dezelfde dingen zien we niet met dezelfde oogen, zij wekken niet dezelfde gedachten op.
Te wenschen zulks anders kan zijn is gepermitteerd, het te verwachten is mijns inziens niet verstandig.
Zij zullen zich moeielijk mijne gemoedsstemming kunnen begrijpen, en niet weten wat mij drijft als zij mij dingen zien doen die hun vreemd en zonderling voorkomen, ze wijten aan ontevredenheid, onverschilligheid of nonchalance, als er toch iets anders in den grond ligt, namelijk de lust om coûte que coûte datgene na te loopen wat ik voor mijn werk hebben moet. Zij hebben nu het oog misschien op het ,,schilderen met *olieverf*'', nu zal het dan eindelijk komen — en och wat zal het hun tegenvallen als zij het zien zouden, vrees ik, en zij er niets dan klonten verf in zullen zien — tevens zij beschouwen het teekenen als een ,,*voorbereidende studie*'', een expressie waar ik sedert jaren onuitsprekelijk het land aan heb, en zoo onjuist mogelijk vind. Zooals ge trouwens weet. En als zij mij dat evenwel zien doen als vroeger, zullen zij denken ik nog steeds aan die voorbereidende studie ben.
Enfin! Maar we willen het beste hopen en ons best doen om hen gerust te stellen.
Wat ge mij mededeelt omtrent hunne nieuwe omgeving interesseert mij ten hoogste. Zeer zeker zou ik wat graag zoo'n oud kerkje en kerkhof met zandgraven en oude houten kruisen, trachten te maken.

Ik hoop wel dat het er eens van komen zal. Dan schrijft ge over een stuk hei en mastbosch vlak in de buurt, wel ik heb een altijddurend heimwee naar hei en masthout, met de eigenaardige figuren. Een vrouwtje dat hout sprokkelt — een boertje dat zand haalt — enfin dat eenvoudige dat iets groots heeft als de zee. Steeds is bij me de gedachte om als zich de gelegenheid eens voordoet, de omstandigheden er toe leiden, mij ergens geheel buiten te vestigen.
Ofschoon ik hier overvloed van stof heb — het bosch, het strand, de Rijswijksche weilanden vlak bij, en dus ook letterlijk bij elken voetstap een motief.
Het zou zijn ook om reden van goedkooper wonen.
Maar er is nu op 't moment, zoover ik zie geen bepaalde aanleiding en dus 't heeft geen haast.
Alleen ik zeg het U, om U te doen begrijpen, hoe sympathiek mij zoo'n landstreek is als die welke gij beschrijft als de nieuwe woonplaats van Pa en Moe.
Ik gevoel mij dezer dagen recht gelukkig door het schilderen. Ik heb mij heel wat ingehouden en bepaald tot het teekenen, juist omdat ik zooveel treurige histories weet van lui die er zich onbekookt inwierpen — het in 't procédé zochten en gedésillusioneerd wakker werden zonder iets gevorderd te zijn, en tot over de ooren zich in de schuld gestoken hadden door de dure dingen, die zij verknoeid hadden. Daar heb ik van meet af aan een schrik en huivering voor gehad, ik heb het teekenen beschouwd, en beschouw het ook nog als het eenige middel om hetzelfde lot niet te deelen. En heb het teekenen lief gekregen, in plaats van het als een last te beschouwen. Nu echter geeft ongedacht bijna, het schilderen mij veel ruimte, stelt mij in staat effekten aan te grijpen vroeger ongenaakbaar, juist die welke mij toch après tout 't meest sympathiek zijn, en 't geeft me in veel kwesties zooveel meer licht, en nieuwe middelen om effekten uit te drukken, dat dit een en ander mij recht gelukkig maakt.
Het was toch zoo mooi op Scheveningen dezer dagen. De zee was vóór den storm haast nog imposanter dan toen het eigenlijk storm was. Gedurende den storm zag men de golven veel minder, en was er minder een effekt als van de voren van een omgeploegd land.
De golven volgden zoo snel op elkander, dat de een den ander verdrong en er ontstond door de botsing van de watermassa's

een soort schuim als stuifzand, dat het eerste plan van de zee als in een soort waas hulde. Maar het was anders een nijdig stormpje — te nijdiger — en als men er wat lang op keek te indrukwekkender, omdat het zoo weinig lawaai maakte. De zee had een kleur van vuil zeepsop. Er was daar op die plek een pinkje, 't laatste van de rij, en eenige donkere figuurtjes.
Er is in 't schilderen iets oneindigs — ik kan het U niet zoo uitleggen — maar juist voor het uitdrukken van stemming is het zoo heerlijk. Er zijn in de kleuren verborgen dingen van harmonie of contrasten die vanzelf medewerken, en waar men anders geen partij van trekken kan.
Morgen hoop ik weer eens naar buiten te kunnen.
Ik heb nog van Zola gelezen: La faute de l'abbé Mouret, en Son Excellence Eugène Rougon, ook mooi. Een nobel figuur vind ik Pascal Rougon, den dokter die in de verschillende werken voorkomt, echter steeds op den achtergrond. Hij is wel een bewijs, dat hoe verdorven een ras ook zij, het steeds mogelijk blijft door wilskracht en principes de fataliteit te overwinnen.
Hij vond in zijn vak eene kracht, die sterker was dan de natuur die hij van zijn familie had, en in plaats van zich aan zijn natuurlijke neigingen over te geven, ging hij een rechten helderen weg, en verviel niet in dat troebele water waar al de andere Rougons in verzopen. Hij en Mme François uit Le ventre de Paris zijn mij de meest sympathieke figuren. Nu àdieu, ik denk veel aan U, en dolgraag zou ik U nu en dan eens zien. Ontvang een handdruk in gedachten en geloof me, t. à t. Vincent.

Terwijl ik dezen schrijf heb ik nog een studie gemaakt van een jongen — grisaille, houtskool, olie, en heel weinig kleur, alleen voor den toon.

227

Waarde Theo, Zondagmiddag.
Zooeven ontving ik een goeden brief van thuis, die mij recht veel genoegen doet en waaruit het mij duidelijk blijkt dat Uw bezoek en de dingen die gij omtrent mij en mijn werk gezegd hebt, een indruk heeft achtergelaten om hen gerust te stellen. Dit kan, geloof ik, geen andere dan wenschelijke gevolgen hebben, en ik dank U nog in 't bijzonder voor de manier, waarop gij over me hebt gesproken, ofschoon 't mij voorkomt ge meer

goeds van een en ander gezegd hebt, dan ik nu reeds verdien. Zij schijnen thuis zeer ingenomen met hun nieuwe omgeving, en zijn nog vol van Uw bezoek.
Zooals trouwens ikzelf ook, want verscheidene dingen, die ge mij gezegd hebt, zijn oorzaak dat ik nog meer aan U denk dan vroeger, zeker niet met minder genegenheid. Vooral ook 't geen ge me over Uw gezondheid hebt medegedeeld, is oorzaak dat ik dikwijls aan U denk.
Mij gaat het wel, ik bevind mij er goed bij niets er meer om te laten, en er maar door te marcheeren. Toch is 't, zooals ge begrijpt niet geheel over, bij tijden vooral 's avonds na vermoeienis heb ik hinder, maar gelukkigerwijs is 't niet meer zoo geworden dat ik er niet door werken kan.
Deze week heb ik een paar vrij groote studies geschilderd in het bosch, die ik getracht heb hooger op te voeren en meer te doorwerken dan de eerste.
Die, welke geloof ik me 't best gelukt is, is niets anders dan een stuk omgespitte grond — wit, zwart en bruin zand na een plasregen. Zoodat de klonten aarde hier en daàr licht vatten en meer spreken
Toen ik voor dat brok grond een tijd had zitten teekenen, kwam er een onweer met geduchten plasregen, dat wel een uur duurde. Ik was er echter zoo fel op geworden, dat ik maar op post bleef, en zoo goed mogelijk een schuilplaats zocht achter een dikken boom. Toen het eindelijk over was en de kraaien weer begonnen uit te vliegen, had ik er geen spijt van het afgewacht te hebben, om reden van den prachtigen, diepen toon, dien de boschgrond na den regen gekregen had.
Daar ik begonnen was vóór den storm met een lagen horizon, op mijn knieën, moest ik nu op mijn knieën in de modder gaan zitten, en 't is om reden van dergelijke avonturen, die in verschillenden vorm zeer dikwijls zich voordoen, dat het mijns inziens niet overbodig is een gewoon arbeiderspak aan te hebben, waar men minder aan bederven kan. Het resultaat van dezen keer was, dat ik 't brok grond mee naar 't atelier kon nemen — ofschoon Mauve mij bij gelegenheid, we spraken over een studie van hem zelf, wel terecht zei: dat het een karwei is om die kluiten aard te teekenen, en er wijking in te krijgen.
De andere studie uit het bosch is van groote groene beukestammen op een grond met dorre blaren, en een figuurtje van een

meisje in 't wit. Daar was de groote moeilijkheid het helder te houden, en lucht te brengen tusschen de stammen die op verschillende distanties staan, en de plaats en relatieve dikte van die stammen verandert door de perspectief. Te maken dat men er in ademen en rondwandelen kan, en het bosch ruikt.
Met bijzonder pleizier heb ik deze twee gemaakt.
Evenzeer als iets wat ik op Scheveningen zag.
Een groote vlakte in de duinen, 's morgens na den regen; het gras is betrekkelijk zeer groen en daarop de zwarte netten uitgespreid in enorme cirkels, waardoor tonen ontstaan op den grond van een diep roodachtig, zwart, groen grijs. Op dien somberen grond zaten of stonden of liepen als zonderlinge donkere schimmen, vrouwen met witte mutsen, en mannen, die de netten uitspreidden of repareerden.
Het was in de natuur zoo aangrijpend eigenaardig somber en streng, als het mooiste wat men van Millet, Israëls of de Groux zich denken kan. Boven het landschap een eenvoudige grijze lucht met lichte streep boven den horizon.
Ik heb er ook ondanks buien regen, op een vel geölied torchon een studie van gemaakt.
Vóór ik bij machte ben om dat hoog op te voeren, moet er nog veel gebeuren, maar het zijn zulke dingen, die mij in de natuur 't meest aangrijpen.
Wat is het buiten toch mooi als 't alles nat is van den regen — vóór- onder- na den regen. Ik moest eigenlijk geen regenbui laten voorbij gaan.
Dezen morgen heb ik al de geschilderde studies eens opgehangen in 't atelier, ik wou ik er met U eens over kon spreken.
Zooals ik trouwens gedacht had, en er op gerekend terwijl ik aan den gang was, heb ik nog heel wat moeten bijkoopen, en is het geld er bijna aan doorgegaan.
Ik heb nu 14 dagen lang om zoo te zeggen van 's morgens vroeg tot 's avonds laat geschilderd, en als ik zoo voortging zou het te duur uitkomen, zoolang ik niet verkoop.
Ik acht het mogelijk dat als gij de dingen zaagt, ge zeggen zoudt ik niet maar bij tijden als ik er bijzonder lust in heb, maar geregeld, als absolute hoofdzaak, er mee door moest gaan al bracht het eenige hoogere kosten mede.
Maar ofschoon ikzelf het verbazend graag doe, en waarschijnlijk voorloopig niet zooveel zal schilderen als mijn ambitie en lust

meebrengt, wegens de zware kosten, ik reken dat ik niets verlies door veel van mijn tijd aan 't teekenen te geven, en doe dat niet minder graag. Echter ik ben in twijfel — het schilderen is mij meegevallen — misschien zou het de weg zijn er alle kracht bij te zetten en te sjouwen met 't penseel vooral — maar ik verklaar het niet te weten.
In elk geval — het teekenen met houtskool is eene zaak, die ik zeker weet dat ik nu meer dan vroeger moet bestudeeren — in elk geval heb ik genoeg te doen en kan voort, ook dan wanneer ik mij met schilderen wat matig kan ik even hard werken.
Als het is dat ik nog al talrijke studies nu geschilderd heb in korten tijd, het komt dan ook omdat ik er op doorwerk, en dat ik letterlijk den heelen dag doorwerk, haast geen tijd nemende zelfs om te eten of te drinken.
In verscheidene studies zijn kleine figuurtjes — ik heb ook aan een grooter gewerkt en reeds tweemaal het geheel afgekrabd, 't geen ge misschien overijld zoudt gevonden hebben als ge 't effekt gezien hadt, maar 't is niet uit overijling, het is om reden ik gevoel dat ik het nog beter kan met wat sjouwen en zoeken, en dat betere wil ik absoluut bereiken, het moge meer of minder tijd, meer of minder moeite kosten.
Het landschap zooals ik het nu heb aangegrepen vereischt ook bepaald figuur, het zijn studies voor fonds, die men zoo door en door bestudeeren moet, om reden de toon van 't figuur daarvan afhankelijk is en het effekt van 't geheel.
Dat wat mij meevalt in 't schilderen, is dat met dezelfde moeite van een teekening, men iets mee naar huis brengt dat veel meer de impressie weergeeft, en veel aangenamer is om te zien. En tegelijk ook juister. In één woord, het is dankbaarder dan het teekenen. Alleen er wordt absoluut voor vereischt, dat men betrekkelijk met zekerheid de juiste proportie en plaats der voorwerpen weet te teekenen voor men begint. Vergist men zich daarin, komt er niets van terecht.
Ik verheug mij op den herfst, tegen dien tijd moet ik bepaald zorgen weer verf en verschillende dingen in voorraad te hebben. Ik houd zoo bijzonder veel van die effekten met gele blaren, waar de groene beukestammen zoo mooi tegen doen, en de figuren niet minder.
Dezer dagen las ik gedeeltelijk een tamelijk melankoliek boek ,,Brieven en dagboek van Gerard Bilders''.

Die stierf op den leeftijd waarop ik zoowat begon, als ik dat lees ben ik niet rouwig laat begonnen te zijn. Zeker was hij ongelukkig en werd dikwijls miskend, maar tevens vind ik een groote zwakheid in hem, iets ziekelijks in zijn karakter. Het is zoo'n soort historie als van een plant die te vroeg opschiet en niet tegen den vorst kan, en op een goeden nacht daardoor tot in den wortel geraakt wordt, en dan verflenst. Eerst heeft hij het goed — is bij een meester — als in de broeikas — vordert daar snel, maar te Amsterdam staat hij bijna alleen en ondanks zijn knapheid kan hij het er niet houden, en hij komt eindelijk bij zijn vader thuis terug, geheel ontmoedigd, ontevreden, lusteloos — en schildert daar nog wat, en gaat eindelijk aan tering of een andere kwaal dood op zijn 28ste jaar.

Wat mij niet bevalt in hem is dat *terwijl hij schildert*, hij over vreeselijke verveling en luiheid klaagt als iets waaraan hij niets doen kan, en steeds blijft hij ronddraaien in 't zelfde hem te benauwde kringetje van zijn vrienden, en in de amusementen en levensmanier die hem de keel uithangen. Enfin, — hij is een sympathiek figuur voor mij, maar ik lees liever het leven van vader Millet of van Th. Rousseau of van Daubigny.

Als men het boek van Sensier over Millet leest krijgt men moed, en van dat van Bilders wordt men beroerd.

In een brief van Millet vind ik altijd wel een opsomming van moeielijkheden, maar toch: ,,j'ai tout de même fait ceci of cela,'' en verder steeds een in 't gezicht hebben van andere dingen die hij absoluut doen wil, en ook ten uitvoer brengt.

En bij G. Bilders is 't mij te dikwijls: ,,ik heb deze week het land gehad en zitten knoeien — en naar dit of dat concert of comedie geweest, waar ik nog beroerder vandaan kwam''.

Hetgeen mij in Millet treft, is dat eenvoudige: ,,il faut *tout de même* que je fasse ceci ou ça.''

Bilders is heel geestig en kan op potsierlijke manier verzuchtingen slaken over manilla's pointus, waar hij trek in heeft en die hij niet koopen kan, over kleermakersrekeningen, die hij geen kans ziet te betalen, hij beschrijft zijn angst over geldzaken zóó geestig, dat hijzelf en die het leest er om moet lachen.

Maar hoe geestig die dingen ook gezegd zijn, ik heb er toch het land aan, en heb meer respect voor de privé moeielijkheden van Millet, die zegt: ,,il faut tout de même de la soupe pour les enfants'', en niet spreekt over manilla's pointus of amusementen.

't Geen ik zeggen wil is dit. In zijn levensopvatting is G. Bilders romantiek geweest en de illusions perdues niet te boven gekomen, en ik voor mij reken het in zekeren zin een voorrecht, dat ik eerst begonnen ben, toen romantieke illusies achter den rug waren. Ik moet nu schade inhalen, hard werken — maar het werk is juist als men illusions perdues achter den rug heeft eene behoefte, en een van de weinige genoegens die over blijven. En daar ontstaat een groote rust en kalmte door.
Het spijt me nu wel dat het nu misschien wel een jaar duren zal, voor ge hetgeen ik schilder eens alles bij elkaar ziet, (ook al zou ik U nu en dan wat sturen), en wij er eens over spreken kunnen wat en hoe te doen. Dat het zijn nut zal hebben ik nu deze dingen geschilderd heb, meen ik U te kunnen verzekeren. Misschien kan datgene lukken wat in Januari mislukte. De reden waarom ikzelf zeer blij ben met het schilderen is niet het aangename aspect, maar het geeft mij licht in andere kwesties van toon en vorm en stof, waar ik tot nu toe voor stond en machteloos was, en nu met dit middel eens kan aanvallen. Ik zie nu b.v. ook meer kans om weer eens met houtskool te beproeven en resultaat te krijgen. Verdenk mij vooral niet van onverschilligheid omtrent het verdienen, den naasten weg daartoe in te slaan is 't geen ik bedoel.
Mits het tot werkelijke en blijvende verdienste zij, die ik voor mij slechts in 't verschiet zien kan op conditie er iets waarachtig goeds in mijn werk komt, niet door uitsluitend werken op verkoopbaarheid — dat men later bezuren moet — maar door oprechte studie van de natuur.
Was het dat gij aan het geschilderde zaagt dat het daarmee het meest vlotten zou kunnen, zoo zou ik natuurlijk niet weigeren meer te schilderen. Alleen als het is dat het nog lang duren moest eer 't verkoopbaar werd, zou ikzelf de eerste zijn om te zeggen, dan moeten we 't intusschen met de meest mogelijke zuinigheid aanleggen, en door *teekenen* vermijdt men veel kosten en gaat zeer zeker solide, ofschoon langzaam vooruit. Ik zie in deze geschilderde dingen eene verandering, en ik schrijf het U omdat gij beter dan ik zoudt kunnen zeggen, in welk verband dit tot den mogelijken verkoop zou kunnen staan. Het komt mij voor de geschilderde studies *aangenamer zijn om te zien* dan 't geen ik teekende *in elk geval.*
Voor mijzelf hecht ik minder aan het meer aangename, minder

magere effect, en stel het doel dat ik bereiken wil, in de uitdrukking van strenger en mannelijker dingen, waar ik eerst nog veel voor sjouwen moet.
Maar was het dat gij zeidet: werk op die boschgezichtjes, of landschappen, of marines, dan hoeft dat grooter en ernstiger dingen niet te verhinderen en zou ik daar niet op tegen hebben. Alleen ik zou moeten weten, dat zij de penseelen, de verf, het doek waard zijn, en 't geen geld verspillen is er veel te maken, maar de kosten er weer uit zijn te halen.
Was dat zóó of kon het zoo worden, dan kon het een middel worden om mij in staat te stellen moeielijker dingen te ondernemen.
In dat geval zou ik er zelfs met groote ambitie op werken. Ik wil beginnen ze nog wat te laten rijpen, nog wat hooger op te voeren. Dan over een paar maanden b.v. stuur ik U er eens iets van en kunnen we zien.
Ik geloof dat de meeste schilders op deze wijs zich naar hooger dingen hebben opgewerkt.
Dingen die slecht waren van beginsel, onwaar en valsch van richting, zou ik niet willen maken omdat ik de natuur te lief heb. Maar wij staan voor deze kwestie: om tot iets hoogers en beters te komen, moet ik nog veel studies maken. Wat zal 't voordeeligst uitkomen, die studies te teekenen of te schilderen?
Dan wanneer de geschilderde *on*verkoopbaar zijn, zeer zeker is het dan voordeeliger te teekenen met houtskool of iets anders. Maar gesteld het was mogelijk de kosten goed te maken van geschilderde studies, dan wilde ik U zeggen dat ik uit principe daarop niets zou tegen hebben, nu ik zie dat het mij eenigszins vlot en misschien een buitenkansje zou kunnen worden.
Uit principe heb ik alleen tegen op het spendeeren van verf voor dingen die men met iets anders ook leeren kan, dan wanneer er van verkoop toch nog geen kwestie is.
Noch U noch mijzelf zou ik op kosten willen jagen die noodeloos zijn, maar ik zie duidelijk dat de geschilderde dingen een aangenamer aspect hebben. Dit brengt mij in twijfel wat te doen.
Mijn geld is nog niet geheel op maar veel heb ik niet meer, wij hebben heden den twintigsten, als ik 't wel heb; voor huiselijke behoeften heb ik deze maand eer minder dan meer uitgegeven dan gewoonlijk. Ik heb dus nu wel in eens veel moeten geven voor schildergerei, maar er is veel bij wat op den duur blijft. Maar

alles is wel duur. Ik hoop gij spoedig wat zenden kunt. Ontvang een hartelijken handdruk in gedachten, en geloof me,

t. à t. Vincent.

Ik hoop van harte dat gij dit schrijven niet beschouwen zult alsof ik nu reeds de pretentie had, dat met deze eerste studies iets te doen is. Vroeger kon ik althans beter dan nu zeggen wat iets waard was en of het aan den man te brengen was of niet, nu blijkt het mij dagelijks ik zulks niet meer weet, en het komt er voor mij nu meer op aan de natuur te bestudeeren dan de prijzen der schilderijen.
Maar ik zie, dunkt mij, dat de geschilderde studies een veel aangenamer aspect hebben dan hetzij de met zwart en wit geteekende, hetzij de aquarellen die gij onlangs zaagt. En daarom ben ik in twijfel of het mogelijk zou zijn, het schilderen als absolute hoofdzaak misschien ondanks de meerdere kosten voordeeliger zou kunnen uitkomen.
Ik heb liever dat gij zulks beslist dan ik, vanwege ik U in de beoordeeling van het finantiëele succes competenter acht dan mijzelf, en ik U volkomen vertrouw dat gij daarin juist ziet. Gij hebt mij gezegd, mijn best eens te doen om te trachten een teekeningetje wat op te voeren in aquarel, ik geloof dat juist door het schilderen ik, als ik weer aan het aquarelleeren ga, meer in staat zal zijn dan vroeger. Maar als dat eens minder goed uitvalt, moet ge U echter niet décourageeren, en ikzelf ook niet, en U niet geneeren mij opmerkingen te maken. Opmerkingen die mij gemaakt worden, sla ik niet systematisch in den wind, maar er is meer tijd noodig iets te veranderen dan om de verandering aan te wijzen, in veel gevallen.
Zoo heb ik nu nog dingen in praktijk gebracht, die Mauve me in Januari gezegd heeft. En bijv. dat brok grond geschilderd naar aanleiding van een gesprek over een studie van hem.

228

Waarde Theo, Zondagmorgen.
Zooeven ontvang ik Uw zeer welkomen brief en wil er, daar ik toch vandaag eens wat rust houd, direkt op antwoorden. Ik dank U er wel voor en voor het ingeslotene, en voor een en ander wat ge er in zegt.
En voor Uw beschrijving van die scène met de werklui te Mont-

martre, die ik zeer interessant vond daar ge er de kleuren bij zegt, zoodat ik het zien kan; wel bedankt er voor. Ik ben blij dat ge 't boek over Gavarni leest, ik vond het erg interessant, en heb er Gavarni dubbel lief door gekregen.
Is het dat Parijs mooi is en zijn omstreken, we hebben toch hier ook geen klagen. Deze week heb ik iets geschilderd, dat U geloof ik eenigszins de impressie zou weergeven van Scheveningen zooals we 't zagen, toen we er samen wandelden. Een groote studie van zand, zee, lucht — een groote lucht van fijn grijs en warm wit, waar een enkel plekje zacht blauw door schemert — het zand en de zee licht — zoodat het geheel blond wordt, geanimeerd evenwel door de brutaal en eigenaardig gekleurde figuurtjes en pinken, die tonig worden. Het motief van de schets die ik er van maakte, is een pink waarvan 't anker gelicht wordt. De paarden staan klaar om er voor gespannen te worden, en dan de pink in zee te trekken. Ik stuur er U ingesloten een krabbeltje van. Ik heb er veel sjouwerij aan gehad, ik wou dat ik 't maar op paneel geschilderd had, of op doek. Ik heb er in getracht meer kleur te brengen, n.l. diepte, vastheid van kleur. Het is wel curieus, dat gij en ik dikwijls dezelfde gedachten schijnen te hebben. Gisterenavond kwam ik b.v. terug met een studie uit het bosch, en juist was ik deze week, vooral toen, zeer verdiept geweest in die kwestie van diepte van kleur. En had er met U erg graag eens over gesproken, juist naar aanleiding van de studie die ik maakte, en ziedaar in uw brief van hedenmorgen spreekt ge toevalligerwijs er net over, dat ge op Montmartre getroffen waart door de sterk geprononceerde kleuren, die toch harmonieus bleven.
Ik weet niet of 't precies 't zelfde was wat ons trof, maar wel dat gij datgene wat mij bijzonder trof, zeer zeker ook gevoeld zoudt hebben, en waarschijnlijk ook zoo gezien. Ik begin met U een krabbeltje te sturen van 't motief, en zal U zeggen wat de kwestie was.
Het bosch wordt al terdeeg herfstachtig — er zijn effekten van kleur, die ik niet dan zelden in de Hollandsche schilderijen geschilderd zie.
Ik was gisterenavond bezig aan een ietwat oploopend terrein van boschgrond, bedekt met vermolmde en dorre beukeblaren. Die grond was lichter en donkerder roodbruin, te meer door slagschaduws van boomen die er strepen over wierpen, flauwer of

krachtiger, half uitgewischt. De kwestie was, en ik bevond het zeer moeielijk te zijn, de diepte van kleur te krijgen, de enorme kracht en vastheid van dat terrein, en toch bij 't schilderen merkte ik pas hoeveel licht er nog in die donkerheid zat. Het licht te houden, en toch den gloed, de diepte van die rijke kleur te houden.
Want er is geen tapijt denkbaar zoo prachtig, als dat diepe bruinrood in den gloed van een door het hout echter getemperde herfstavondzon.
Uit dien grond spruiten jonge beukeboomen, die licht pakken aan den eenen kant, daar schitterend groen zijn, en de schaduwkant van die stammen een warm, sterk zwartgroen.
Achter die stammetjes, achter dien bruinrooden grond is een lucht, heel fijn, blauwgrijs, warm, bijna niet blauw, tintelend. — En daartegen is nog een wazige rand van groenigheid, en een netwerk van stammetjes en geelachtige blaren. Eenige figuren van houtzoekers scharrelen daar rond als donkere massa's mysterieuse schaduwen.
Een witte muts van een vrouw, die bukt om een dorren tak te grijpen, spreekt plotseling tegen het diepe roodbruin van den grond. Een rok pakt licht — een slagschaduw valt — een donker silhouet van een kerel verschijnt boven op den houtkant. Een witte muts, kap, schouder, buste van een vrouw mouleert zich tegen de lucht. Die figuren, ze zijn groot en vol poëzie — doen zich voor in de schemering van den diepen schaduwtoon als enorme terre cuites in wording op een atelier.
Ik beschrijf U de natuur; in hoever ik die weergaf in mijne schets weet ikzelf niet, maar wel, dat ik getroffen werd door de harmonie van groen, rood, zwart, geel, blauw, bruin, grijs. — Het was zeer de Groux-achtig, een effekt als b.v. die schets van Le départ du conscrit, vroeger op 't Palais Ducal.
Om het te schilderen was een sjouwerij. Er zit in den grond anderhalve groote tube wit — toch is die grond zeer donker — verder roode, gele, bruine oker, zwart, terra sienna, bistre, en 't resultaat is een roodbruin doch dat varieert van bistre tot diep wijnrood en tot bleek, blond, rosachtig toe. Er zijn dan nog mossen en een randje frisch gras, dat licht pakt en sterk schittert, en erg moeielijk te krijgen is. Ziedaar eindelijk een schets waarvan, wat er ook van gezegd zou worden, ik zou volhouden dat zij eenige beteekenis heeft, iets te zeggen.

Ik heb bij 't maken gezegd tot mijzelf: laat ik niet weggaan voor er iets herfstavondachtigs in is, iets mysterieus, iets waar ernst in zit.
Ik moet echter — daar dit effekt niet blijft — snel schilderen, de figuren zijn in eenige krachtige streken met een stevigen kwast er op gezet, in eens. Het trof mij hoe stevig die stammetjes in den grond zaten, ik begon ze met 't penseel, doch om reden van dien grond die reeds geëmpâteerd was — zonk een penseelstreek weg als niets, toen kneep ik wortels en stammen er in uit de tube — en modelleerde die wat met 't penseel.
Ja — nu staan ze er in, spruiten er uit, staan er in geworteld met kracht. In zekeren zin ben ik blij, dat ik geen schilderen *geleerd* heb. Allicht had ik dan *geleerd*, zulke effekten als dit voorbij te loopen, nu zeg ik neen — maar juist dat moet ik hebben, is 't niet mogelijk dan is 't niet mogelijk, ik wil 't beproeven, ofschoon ik niet weet hoe het hoort. Hoe ik het schilder *weet ik zelf niet*, ik kom met een witte plank voor de plek zitten die mij treft, ik kijk naar 't geen ik voor oogen heb, ik zeg tot mezelf, die witte plank moet iets worden — ik kom terug ontevreden — ik zet het weg en als ik wat uitgerust ben ga ik er met een soort angst naar kijken — dan blijf ik nog ontevreden, omdat ik die prachtige natuur te veel in den geest heb dan dat ik er over tevreden zou zijn — maar toch ik zie in mijn werk een terugklank van 't geen mij trof, ik zie dat de natuur mij iets verteld heeft, tot mij gesproken heeft, en dat ik in snelschrift dat heb opgeschreven. In mijn snelschrift mogen woorden zijn die niet te ontcijferen zijn — fouten of leemtes, toch is er iets over van 't geen het bosch of strand of figuur zeiden, en is het niet een tamme of conventioneele taal, die niet uit de natuur zelf voortkwam, maar uit een geleerde manier van doen of een systeem.
Hierbij ook nog een krabbeltje uit de duinen. Er stonden daar van die kleine struiken, waarvan de blaren aan den eenen kant wit, aan den anderen kant donker groen zijn, die altijd bewegen en schitteren. Daarachter donker hout.
Gij ziet ik verdiep mij met alle kracht in 't schilderen, ik verdiep mij in de kleur — ik heb mij daarvan onthouden tot nu toe en heb daar geen spijt van. Had ik niet geteekend, zoo zou ik een figuur dat zich voordoet als een onafgewerkte terre-cuite, niet voelen en niet aangrijpen. Maar nu, ik voel me in volle zee — het schilderen moet vooruit met alle kracht die we kunnen bijzetten.

Als ik op paneel of op doek ga werken, vermeerderen de kosten al weer, het is alles zoo duur, de verf is ook duur en is zoo spoedig op — enfin dat zijn bezwaren, die alle schilders hebben, we moeten zien wat mogelijk is. Ik weet zeker dat ik gevoel voor kleur heb en meer en meer krijgen zal, dat het schilderen mij in merg en been zit. Dubbel en dubbel stel ik het op prijs dat gij mij zoo trouw en krachtig helpt. Ik denk zooveel aan U, ik wou zoo graag dat mijn werk flink, ernstig, mannelijk werd en gij er ook pleizier van krijgen zult, zoo spoedig mogelijk.
Eén ding wil ik onder Uw aandacht brengen als van belang, zou 't niet mogelijk zijn verf, paneelen, penseelen, etc. tegen den *netto* prijs te krijgen? Ik moet nu den *particulieren* prijs geven. Zijt gij in relatie met Paillard of zoo iemand? Indien ja, zoo zou het dunkt mij aanmerkelijk voordeeliger uitkomen, de verf b.v. meer in 't groot op te doen — wit, oker, terra sienna b.v., en wij konden dan het schikken met het geld. Het zou natuurlijk goedkooper zijn. Als ge wilt denk er eens over na. Het is niet in veel verf gebruiken gelegen dat men goed schildert, maar om een grond goed krachtig te maken, om een lucht blank te krijgen, moet men soms niet op een tube zien.
Soms brengt 't motief mee dat men dun schildert, soms geeft de stof, de natuur der dingen vanzelf aan dat zij geëmpâteerd moeten worden. Bij Mauve, die toch in vergelijking van J. Maris en nog meer in vergelijking van Millet of Jules Dupré zeer sober schildert, staan toch in hoeken van 't atelier sigarenkistjes met de overblijfsels van tubes, die even talrijk zijn als de leege flesschen in de hoeken van de kamers op een soirée of maaltijd, zooals b.v. Zola ze beschrijft. Nu, is het dat er deze maand een extraatje zijn kan, is dat heerlijk. Kan het niet dan kan het niet. Ik zal werken wat ik kan. Ge vraagt naar mijn gezondheid, maar hoe is het met de Uwe? Ik zou gelooven, dat mijn remedie de Uwe ook was. Buiten zijn, schilderen. 't Gaat mij goed, bij vermoeienis blijf ik lust hebben, doch 't wordt eer beter dan erger. Ik geloof dat het ook goed werkt, dat ik zoo sober mogelijk leef, maar vooral het schilderen is mijn remedie. Ik hoop zoo van harte dat gij wat geluk hebt, en nog veel meer vinden zult. Ontvang een handdruk in gedachten, en geloof me,

t. à t. Vincent.

Ge ziet in 't krabbeltje van de marine is een blond, zacht effekt,

en in het bosch een meer sombere, ernstige stemming. Ik ben blij, die beide bestaan in 't leven.

229

Waarde Theo,
Met een enkel woordje wil ik U nog gelukwenschen met 10 Sept. Ik weet niet of ik U al heb geschreven dat ik een brief heb ontvangen van Willemien, die mij heel aardig de natuur van Nuenen beschrijft.
Het schijnt dat het daar terdeeg mooi is.
Ik heb haar nog een en andere inlichtingen omtrent de wevers gevraagd, die me bijzonder interesseeren. Ik heb dat indertijd in 't Pas de Calais gezien, onbeschrijfelijk mooi.
Doch intusschen hoef ik nog geen wevers te schilderen, ofschoon vroeger of later ik hoop er eens van komen zal ik zulks eens doe.
Nu is het herfst in 't bosch — ik ben daar vol van.
Er zijn in den herfst twee dingen, die mij bijzonder aantrekken. Er is soms een zachte melankolie in de vallende blaren, in het getemperde licht, in de wazigheid van de dingen, in de elegance van de stammetjes.
Dan evenzeer houd ik van den meer stoeren ruwen kant, van die sterke lichteffecten, b.v. op zoo'n spitter die in de middagzon staat te zweeten. Hierbij een paar krabbeltjes van studies, die ik deze week maakte.
Ik heb nog gedacht over die werklui van Montmartre, die gij in Uw laatsten brief beschreven hebt, het lag mij bij dat er iemand was, die die bijzonder goed gemaakt heeft.
Ik bedoel A. Lançon, ik keek nog eens de houtsneden na die ik van hem heb — wat is die kerel toch knap — ik zag er bij een Rendez-vous des chiffonniers — een Distribution de soupe — Balayeurs de neige, die ik prachtig vind. En hij is zoo productief — 't is alsof hij het uit zijn mouw schudde.
Van houtsneden gesproken, deze week vond ik er eenige mooie bij, uit l'Illustration, het is eene serie van Paul Renouard: Les prisons de Paris, wat zijn daar mooie dingen bij.
Als ik 's nachts niet slapen kan, wat mij dikwijls gebeurt, zit ik altijd met nieuw pleizier in de houtsneden te scharrelen.
Wie ook een fameus teekenaar is, is J. Mahoney, die de Household edition van Dickens heeft geïllustreerd.
Ik geloof dat ik door 't schilderen er toe zal komen om 't licht

beter te voelen, waardoor er in mijn teekeningen ook nog iets heel anders zou komen.
Wat komt er veel kijken vóór men iets uitdrukken kan, maar er is toch juist in de moeielijkheid wel een prikkel gelegen.

Ziehier nog een krabbeltje uit het bosch, daar heb ik een groote studie van gemaakt.
Ik gevoel in mijzelf zoo de kracht om te produceeren, ik heb de bewustheid dat er een tijd komt, waarin ik om zoo te zeggen *dagelijks* 't een of ander goeds zal afmaken, en dat geregeld.
Er gaat me ook niet dan hoogst zelden een dag voorbij, waarop ik niet een of ander maak, maar het is nog niet het eigenlijke wat ik wil.
Enfin, soms is het mij als kan het spoedig zijn dat ik productief werd, als 't gebeurt op een goeden morgen, zou 't mij niets verwonderen.
Ik heb de gedachte dat het schilderen in elk geval nog indirect ook iets bij mij wakker maken zal.
Ziehier b.v. een krabbeltje van de aardappelmarkt op de Noordwal — het gescharrel van arbeiders en vrouwen met de manden die uit de schuit geladen worden, het is erg aardig om te zien. Dat zijn dingen die ik *krachtig* zou willen schilderen of teekenen. Het leven en de beweging van zoo'n scène, en de typen van de luidjes.

Alleen het verwondert mijzelf niet, dat ik dit niet ineens kan en dat als ik 't beproef, 't mij dikwijls mislukt tot heden. Nu door 't schilderen zal ik zeker handiger met de kleuren worden, en beter in staat om zulk een motief er op te zetten. Enfin, geduld en voortwerken is de kwestie. Ik stuur U het krabbeltje eens, ik maak er zooveel zoo, juist om U eens te zeggen dat zulke dingen als b.v. die scène met de werklieden te Montmartre, wel degelijk mij preoccupeeren. Er is een algemeene kennis van 't figuur voor noodig, die ik mij tracht eigen te maken door het teekenen van groote figuurstudies.
En mits ik daar maar op blijf werken geloof ik vast, dat zooals ik zeg, ik er toe geraken zal om hetgeen ik zoo op straat of buiten zie van gescharrel van arbeiders, te kunnen uitdrukken. Daar waar ik die aardappelmarkt zag is het zoo aardig, al het arme volk van de Geest, van het Ledig erf en al die hofjes daar in de buurt komt dan aanloopen. Steeds zijn daar dergelijke scènes, nu is 't een schuit met turf, dan weer een met visch, dan met steenkool of iets anders.
Ik heb eene menigte schetsen van Engelsche artisten uit Ierland; mij dunkt die buurt waarover ik U schrijf, moet veel van een Iersche stad hebben.
Ik doe al mijn best er kracht achter te zetten, want ik verlang er zoo sterk naar mooie dingen te maken. Maar mooie dingen kosten moeite, en teleurstelling en volhouden. Ziehier nog een stukje van 't bosch 's avonds na den regen, hoe prachtig dat effect in de natuur was kan ik U niet zeggen, met het brons van het groen en de afgevallen blaren hier en daar.

Ik wou dat gij er 's avonds eens kondt wandelen in dat prachtige herfstbosch hier. Hetgeen ik er dit jaar uit terug zal brengen is nog maar een schrale oogst.
Enfin, toch hoop ik een paar dingen, en later hoe langer hoe meer.
Intusschen is mijn verf op, ik hoop hartelijk dat gijzelf niet in 't nauw zit. In elk geval hoop ik ge 10 Sept. het gewone zult kunnen zenden. Ik moet van middag nog naar de aardappelmarkt, daar te schilderen gaat niet van wege 't volk, ik heb er toch al dikwijls genoeg last van. Men moest maar overal binnen in de huizen mogen loopen, en zonder complimenten voor de ramen mogen gaan zitten. Enfin, het is Zaterdagavond, en dus is er zeker wat te doen wat typig is om te zien.
Het beste U toegewenscht, weet dat ik dagelijks aan U denk. Adieu met een handdruk

t. à t. Vincent.

230

Waarde Theo,
Zooeven ontvang ik Uw schrijven en ingesl. frs 50, waarvoor hartelijk dank. Ingesloten weer kleine aquarellen.
Zooals ge weet, spraakt ge er over bij gelegenheid van Uw hierzijn, dat ik eens mijn best moest doen om U een teekeningetje te sturen van het genre, dat men het ,,verkoopbare'' noemt. Evenwel ge moet me niet kwalijk nemen, dat ik voor mij niet precies weet wanneer een teekening wel en wanneer niet tot dat genre mag worden gerekend. Vroeger geloof ik, kon ik het zien, nu werkelijk merk ik dagelijks dat ik mij vergis.
Enfin, ik hoop dat het kleine bankje, indien ook nog niet verkoopbaar, U toch zal doen zien, dat ik er niets op tegen heb eens motieven aan te grijpen, die iets aardigs of gezelligs hebben, en als zoodanig licht eerder liefhebbers vinden, dan dingen in een meer somber sentiment.
Ik voeg bij het kleine bankje een ander als pendant; ook een brokje bosch. Ik heb het bankje getikt naar eene grootere aquarel die onderhanden is, waarin dieper tonen zijn, doch waarvan ik niet weet, of de uitvoering of voltooiing mij lukken zal; het andere naar eene geschilderde studie.
Ik wilde nu wel gaarne eens van U vernemen, of dit teekeningetje min of meer in den geest is van 't geen we bespraken Uws

inziens. Ik stuur het U, omdat ik niet zou willen gij meendet ik er niet om dacht, maar later hoop ik U nog wel wat beters te zenden.
Ge weet dat ik U in mijn laatsten brief schreef, dat ik naar die bewuste aardappelmarkt ging.
Ik heb toen veel croquis meegebracht, het was buitengewoon aardig — als een staaltje echter van de beleefdheid van het Haagsche publiek jegens de schilders kan dienen, dat onverwacht een kerel achter mij, of uit een raam waarschijnlijk, een pruim

tabak op mijn papier spoog — men heeft soms wel veel last. Enfin, men hoeft het zich niet aan te trekken, want die lui zijn toch niet kwaad, maar zij begrijpen er niets van en denken dat iemand als ik gek is waarschijnlijk, als zij me een teekening zien maken met groote krassen, strepen, waar ze niet wijs uit kunnen worden.
Ik ben ook druk bezig in den laatsten tijd om op straat paarden

te teekenen, ik zou graag eens een paard te poseeren hebben bij gelegenheid. Zoo hoorde ik gisteren achter mij zeggen: nou dat 's me ook een schilder, hij teekent het paard zijn kont in plaats van hem van voren te maken. Die observatie vond ik nog al leuk.
Ik doe het zoo graag dat schetsen maken op straat, en zooals ik reeds in mijn vorigen brief schreef, ik wil 't bepaald daarin tot een zekere hoogte brengen.
Kent gij een Amerikaansch tijdschrift dat heet Harper's Monthly Magazine? Daar staan schetsjes in die fameus zijn, ikzelf ken het maar weinig, ik ken er slechts een half jaar van en heb zelf maar 3 afleveringen, maar daar zijn dingen in waar ik verstomd van sta, onder anderen een glasblazerij en ijzergieterij, allerlei scènes van het fabriekswerk.
En verder schetsen uit een kwakerstad in den ouden tijd door Howard Pyle.
Ik ben vol van nieuw pleizier in de dingen, om reden ik nieuwe hoop heb, om ook zelf wat te maken waar eenige ziel in zit. Hetgeen ge schrijft over 't geld, dat gij geleend hebt en niet terug ontvangen, is wel een ramp. Ik moet van dit nog verf betalen, en nog weer nieuwe koopen, dus tegen 20 Sept. zal ik zeker à court zijn. Maar ik zal het werk wel wat varieeren en zien rond te scharrelen.
Weet echter dat een extraatje allicht mij ook weer een extraatje vooruit zal brengen — voorspoediger dan anders.
Er is veel noodig, en alle dingen zijn duur. Maar in elk geval, dubbel en dwars ben ik U dankbaar en voel ik mij gelukkig boven velen, dat het is zoo als het is met het geld; en dat ik mijn best doe om te zorgen ik er mee vooruit ga, dat verzeker ik U.
Ik ga heden nog eens naar de gewone Maandagsche markt tegen dat ze aan 't afbreken gaan van de kramen, om te zien iets te schetsen.
Adieu, heb voorspoed in alle dingen, schrijf maar weer spoedig en weet dat ge mij altijd groot pleizier doet met zoo'n beschrijving als van Montmartre.
Ik zit zoo in de verf dat er zelfs verf op dezen brief komt, ik ben aan de groote aquarel van de bank bezig.
Ik wou wel dat ze terecht kwam, maar 't is de groote kwestie bij diepte van toon teekening te houden, en duidelijkheid is enorm moeielijk.

Nogmaals adieu, een handdruk in gedachten en geloof me,
t. à t. Vincent.

Ik dank U wel dat ge hebt gezonden terwijl gezelf zoo in 't nauw zit. Ik heb het zoo dubbel noodig, omdat de herfst zoo gauw om is, en het prachtigste seizoen om te werken.

Waarde Theo, 231
De weken gaan snel om en wij hebben alweer Zondag.
Was nog al eens op Scheveningen dezer dagen, en trof op een avond heel aardig het aankomen van een pink. Bij het monument staat een planken huisje waar een kerel op den uitkijk zit. Zoodra de pink duidelijk zichtbaar naderde kwam de kerel te voorschijn met een groote blauwe vlag, en gevolgd door eene bende klein grut van kinderen, die hem niet tot de knieën reikten. Het was blijkbaar een groot pleizier voor hen, om bij den man met de vlag te staan, en zeker in hun verbeelding zoodoende mee te helpen om de pink te doen arriveeren. Een paar minuten nadat de man gewaaid had met zijn vlag kwam een kerel op een oud paard erbij, die 't anker moest gaan halen.
Daarna voegden zich bij de groep verschillende mannen en vrouwen — ook moeders met kinderen — om de equipage te ontvangen. Toen de pink dicht genoeg bij was, ging de kerel te paard in zee, en kwam terug met het anker.
Daarna werden de mannen op den rug van kerels met hooge waterlaarzen aan 't strand gebracht, en was 't een heel lawaai van verwelkoming bij iederen aankomeling.
Toen ze er allen waren marcheerde de kudde naar huis als een troep schapen of een karavaan, met de kerel op den kameel, ik bedoel op het paard, er als een hooge schim boven uitstekende. Natuurlijk heb ik met al mijn attentie de verschillende incidenten trachten te schetsen.
Heb er ook iets van geschilderd, namelijk het groepje dat ik hierbij heb gekrabbeld.
Dan schilderde ik nog een studie van een marine, niets dan een stukje zand, zee, lucht, grijs en eenzaam, ik heb wel eens behoefte aan die stilte — waar niets is als de grijze zee — met een enkele zeevogel, maar anders geen andere stem als het ruischen van de

golven. Het is om mij eens op te frisschen van het lawaai van de Geest of de aardappelmarkt.
Verder heb ik deze week meest gewerkt aan schetsen van aquarellen. De groote van de bank heb ik ook een eind verder gebracht, en dan verder er bij eene schets van vrouwen in den tuin van 't gasthuis, en een stuk van de Geest.
Ge ziet aan bijgaande krabbeling wat mijn zoeken is. Van die groepen volk, die 't een of ander doen.
Maar wat is het moeielijk daar leven en beweging in te krijgen, en de figuren op hun plaats en van elkaar af te krijgen. Het is dat groote vraagstuk *moutonner*; groepen figuren die, ofschoon een geheel vormende, van boven met de koppen of schouders den een over den ander heen komen kijken, terwijl op den voorgrond de beenen der eerste figuren zich krachtig afteekenen, en hoogerop de rokken en broekspijpen weer een soort warreboel vormen, waar toch nog teekening in zit.
Dan rechts en links naarmate de plaats van het oogpunt, de meerdere uitbreiding of verkorting van de kanten. Qua compositie baseeren zich alle mogelijke scènes met figuren, 't zij eene markt, 't zij 't aankomen van een schuit, 't zij een groep volk bij de gaarkeuken, in de wachtkamer, het gasthuis, de bank van leening — de groepen op straat pratend of wandelend, zich op dat zelfde principe van de kudde schapen, waar zeker het woord moutonner vandaan komt, en komt het alles neer op dezelfde kwesties van licht en bruin en perspectief. Het effect van de kastanjeboomen dat gij in Uw laatsten brief beschrijft, is hier ook, zooals ge aan de teekening van het bankje zult bemerkt hebben, alleen hier ziet men maar heel weinig van de nieuwe groene blaadjes meer, ofschoon eenigen tijd geleden ik 't ook opmerkte, doch hier zijn ze door 't menigvuldige stormweer verlept.
We zullen hier spoedig reeds misschien het eigenlijke algemeene vallen van de blaren krijgen, het is dan vooral, dat ik nog veel studies van het bosch hoop te schilderen. En van het strand niet minder, want ofschoon daar geen effecten van herfstbladeren zijn, zoo doet wel het eigenaardige licht van herfstavonden zijne werking en is het er als overal in dezen tijd dubbel mooi.
Ik zit er een beetje in met de verf, en met een en ander, maar ge weet er alles van, ik kan op verschillende manier mijn werk varieeren, en er is en blijft zoo eeuwig veel te teekenen. Want —

het groepje volk van bijgaand krabbeltje, varieert tot in 't oneindige, en vereischt ontelbare aparte studies en krabbels van afzonderlijke figuurtjes, die men als in de vlucht op straat moet opvangen. Op die wijs moet er langzamerhand karakter en beteekenis in komen. Zoo heb ik onlangs een studie geteekend van heeren en dames op het strand, een gescharrel van wandelaars. — Ik zou het altijd aardig vinden, als ik vroeger of later na nog meer of nog minder moeite, teekeningen voor illustratie kon leveren. Wellicht vloeit het een uit het ander voort. Voortwerken is de kwestie. Van harte hoop ik het U goed gaat, en zeer recommandeer ik mij voor alle nieuws omtrent Uzelf, en de dingen die U zoo in de omgeving waarin gij zijt, treffen. Adieu met een hartelijken handdruk, t. à t. Vincent.

Ik ben zoo bezorgd dat gijzelf door 't geen waarover ge schreeft, erg in ongelegenheid zijt misschien, en hoop zoo het zich schikken zal.
Ge ziet aan dit krabbeltje, dat ik begonnen ben aan datgene, waarover ik in mijn vorig schrijven sprak, namelijk geregeld te trachten de scènes van werklieden of visschers, die ik zoo opmerk te noteeren, 't zij geteekend, 't zij geschilderd, en dat zijn net de dingen die als ik er mij in oefen, voor illustratie zouden kunnen dienen geloof ik.
Het spreekt vanzelf, dat echter daarvoor de types nog veel hooger opgevoerd moeten worden.
Ik heb van dat inkomen van de pink zeker wel een stuk of 10 verschillende incidenten, zoo ook hetgeen ik in vorigen brief stuurde, het lichten van het anker.

232

Waarde Theo,
Toen ge hier waart spraken we over dat bewuste teekeningetje, dat ik U zenden zou naar aanleiding waarvan ik U reeds dat bankje zond. Om U te toonen, dat ikzelf wel degelijk het plan heb om in dat genre voort te werken, stuur ik U hierbij eenige schetsjes.
Van dat van de kudden weeskinderen met hun geestelijke schaapherders heb ik een aquarel onderhanden, die mij waarschijnlijk wel niet zoover zal gelukken, dat ze verkoopbaar wordt.
Maar om U eens te doen zien dat het niet vanzelf gaat dat de

figuurtjes er op komen met wat karakter er in, en dat ik er toch veel liefhebberij in heb om dat te boven te komen, stuur ik U ook krabbeltjes van figuurstudies, die ik dezer dagen maakte, die natuurlijk uitvoeriger zijn dan deze schetsjes.

Gesteld ik was op goeden voet met Mauve gebleven, zoo geloof ik dat wanneer ik een aquarel had gemaakt zooals het bankje of zoo als nu die met de weeskinderen, ik van hem nog wel aanwijzingen zou gekregen hebben, die maakten dat het wel verkoopbaar werd, en af zijnde een ander aspect had.
Zelfs is het met de aquarellen of schilderijen van menigeen zoo gelegen dat de een of andere schilder er nog wat aan doet — soms ze geheel verandert.
Dat mis ik nu — maar ofschoon ik het niet bepaald afkeur, dat knappere schilders, hetzij aanwijzingen geven hetzij zelfs er in werken, (vooral omdat voor de jongeren het zoo noodig is, dat zij wat verdienen om het te kunnen volhouden), zoo geloof ik toch dat het niet precies een ongeluk is als men alleen worstelt.
Wat men uit zichzelf leert, leert men zoo spoedig niet, maar het grift zich meer vast.
Ik ben de teekeningen in de Gothische zaal nog gaan zien, de Rochussen vond ik prachtig. Het was iets uit den tijd van Napoleon.

Fransche officieren in een zaal van een oud dorpshuis, die papieren of inlichtingen schijnen te vragen van den burgemeester en het gemeentebestuur.
Het was zoo echt, dat oude burgemeestertje en dan die generaals, net precies zooals b.v. Erckmann Chatrian het in Madame Thérèse beschrijft. Ik had er verbazend veel pleizier in. Van Allebé waren ook erg mooie dingen, teekeningen uit Artis en dan een landschap met denneboomen op de rotsen aan de zeekust, waar tusschendoor men in de laagte een visscherswoning ziet. Er waren mooie stad- en strandgezichten met kleine figuurtjes van Hoeterinks. Van wien, hoe mooi ik zijn tegenwoordige teekeningen ook vind, het mij toch jammer voorkomt dat hij niet bij zijn eerste manier, toen hij typen uit het volk (b.v. een schilderij Le mont de piété) maakte, is gebleven.
Het is met het teekenen zoowat als met het schrijven. Als men als kind schrijven leert, heeft men een gevoel als was het onmogelijk dat men er ooit achter kwam, en schijnt het een mirakel als men den schoolmeester zoo vlug ziet schrijven. Dat neemt niet weg men op zijn tijd het toch beet krijgt. En ik geloof werkelijk, dat men zoo moet leeren teekenen, dat het even gemakkelijk gaat als iets opschrijven, en dat men de proportie zoo in 't hoofd moet hebben en zoo moet leeren zien, dat men naar willekeur 't geen men ziet, naar grooter of kleiner maatstaf kan weergeven. Wij hebben zeer mooi leelijk weer tegenwoordig, regen, wind, onweer, maar met prachtige effekten, daarom vind ik het mooi maar anders guur in 't gevoel. De tijd dat men buiten kan gaan zitten kort reeds terdeeg op, en het is zaak er van te profiteeren voor de winter komt.
Tegen den winter maak ik 't atelier leeg — nl. de studies van de muren en wat hindert uit den weg — zoodat ik er goed ruimte heb om met model te werken.
Ik gevoel dat ik een menigte figuurstudies noodig heb — ook Scheveningsche. Bij gelegenheid zou ik wel eens van de studies, die nog bij U zijn, (als de gelegenheid zich mocht voordoen om ze te zenden nl.), terug willen hebben wat ge niet wenscht bij U te houden. Is er iets bij wat ge houden wilt, is er bij 't geen ik hier heb iets wat ge hebben wilt, gij hebt het maar te zeggen want ik reken dat het alles van U hoort. Maar als ik het terugvraag, is het omdat wat men direct naar 't model doet, dikwijls noodig is voor b.v. aquarellen. Doch het heeft geen haast, alleen doe

ze niet weg al zijn ze zoo mooi niet, want alles komt te pas. Ik geloof niet mij te bedriegen als ik meen, dat het productief zijn en blijven in verband staat met de studies die men heeft en blijft maken.
Hoe meer verscheidenheid daarin, hoe meer men daarop sjouwt, hoe gemakkelijker men later werkt, als het op eigenlijke schilderijen of teekeningen aankomt. Enfin de studies reken ik het zaad te zijn, en hoe meer men zaait hoe meer men mag hopen te oogsten.
Dezer dagen las ik Les deux frères van Erckmann Chatrian, wat wel mooi is. Het was toch wel een aardige tijd toen er in den Elzas zooveel artisten waren, Brion, Marchal, Jundt, Vautier, Knaus, Schüler, Saal, v. Muyden en zeker nog veel meer — tegelijk met een partij schrijvers die in dien zelfden geest werkten, zooals Chatrian en Auerbach. Ik voor mij zie dat liever dan Tapiro of Capibianchi of die massa andere Italianen die zich nog steeds schijnen te vermenigvuldigen.
Adieu, geloof me met een handdruk

t. à t. Vincent.

233

Waarde Theo,
Terwijl ik U schrijf ben ik reeds een eind in mijn laatsten gulden gevorderd. Wel heb ik hoop om dezer dagen van U te hooren, doch in aanmerking nemende wat ge mij laatst schreeft, acht ik het zeer wel mogelijk dat gij misschien precies op den twintigsten het gewone niet missen kunt. Voor dat geval wilde ik U verzoeken toch te sturen hetgeen gij disponible zoudt hebben, meer of minder, al is het maar een klein gedeelte er van. Tegen Vrijdagmiddag krijg ik model, een diakoniehuismannetje, en ik zou hem niet graag onbetaald wegsturen.
Ik heb nog een extra uitgaaf gehad doordat mijn schilderkist kapot raakte bij gelegenheid ik, door van een hoogen kant af te springen, en vandaar zoo snel mogelijk mijn boel te grijpen, uit den weg moest gaan voor een schichtig paard op het terrein van de Rijnspoor, waar men de steenkolen oplaadt.
Het is daar zeer mooi, ik heb de permissie moeten vragen om er te schilderen, daar 't geen publiek terrein is en hoop er nu dikwijls te zijn.
Voorloopig bij die gelegenheid heb ik er de hoopen steenkool

waar kerels aan 't scharrelen zijn, en een kar en paard stonden, geschilderd.
Verder maakte ik nog een studie van een hofje, met een bleek en zonnebloemen.
Het is prachtig buiten — de blaren hebben allerlei bronskleuren, groen, geel, roodachtig alles warm en rijk.
Wat zou ik willen ge de boel eens bij elkaar kondt zien. Sedert Uw bezoek heeft het atelier al een heel ander aanzien. Het is waar dat ik nog al heb moeten uitgeven, maar er hangen nu ook heel wat geschilderde studies.
Het hofje en die kolenboel waren zoo mooi dat ik er niet af kon blijven, ofschoon ik had willen teekenen deze week, om reden van de verf. Ik zou graag hebben, en ik werk er op, om op mijn atelier zulke dingen te brengen, die mij iederen morgen als ik ze zie, het een of ander in gedachten brengen van buiten. Zoodat ik dadelijk weet wat te doen met den dag — en dadelijk ergens lust in heb, of gevoel: ik moet nog hier of nog daar eens naar toe.
Wat betreft U eens een geschilderde studie te zenden, ik heb daar niets op tegen, alleen voor ik het doe moeten wij een paar dingen afspreken.
Iemand als Mauve — ieder artist — heeft zeer zeker zijn eigenaardige kleurengamma, maar niemand had die den eersten dag, en in studies buiten gemaakt komt die niet zoo direct voor den dag, zelfs bij schilders die veel ervarener zijn dan ik.
Met name de studies van Mauve, die ik voor mij zeer mooi vind, juist om hun soberheid en omdat zij met zooveel trouw gemaakt zijn. Toch missen zij een zeker charme, dat de schilderijen die er uit voortkomen, hebben in hooge mate.
En met mij is het nu zoo gesteld dat b.v. de marine, die ik 't laatst thuisbracht, al heel anders van kleur is dan de eerste of tweede waarmee ik begon.
Zoodat uit 't geen ik U nu zou kunnen zenden, gij nog over mijn koloriet geen oordeel zoudt moeten vellen.
En als ik voor mij eigenlijk liever zou wachten met zenden totdat het wat rijper zijn zal, is zulks omdat ik geloof, dat ik nog heel wat veranderen zal van kleur. En van compositie ook.
Dat is dus het eerste, en het tweede is dat *studies* die men buiten maakt, iets anders zijn dan schilderijen bestemd om de wereld in te gaan.

Welke laatste mijns inziens uit de studies voortspruiten, maar toch zeer er van mogen en zelfs moeten verschillen.
Want in het schilderij geeft de schilder meer een persoonlijk denkbeeld, en in een studie is het zijn doel eenvoudig een stuk van de natuur te analyseeren. 't Zij om zijne gedachte of conceptie juistheid te geven — 't zij om eene gedachte te krijgen. Studies dus hooren meer op 't atelier dan in den handel, en moeten niet uit hetzelfde oogpunt beschouwd worden als schilderijen. Nu ik denk dat gij het ook wel in dien zin zult beschouwen, en vanzelf deze dingen in aanmerking zult nemen.
Schrijf er echter nog eens over hoe ge wilt ik doen zal, en weet dat ik het zoo zal doen met zenden of nog niet zenden, als Uws inziens het beste is.
Maar het liefst had ik, gij alles eens bij elkaar kondt zien, is er mogelijkheid ge nog in den winter eens komt?
Was dat het geval dan zou ik zeker meenen het beter was ik niet zond. Enfin. Maar weet dat ik op zulke dingen als ge omtrent het werk zeggen zoudt met het oog op verkoopbaarheid, recht gaarne wil letten en ze in 't oog houden, en meen niet dat ik Uwe opinie licht acht.
Het studies maken beschouw ik als zaaien, en het schilderijen maken is oogsten.
Ik geloof dat men veel gezonder denkt wanneer de gedachten voortspruiten uit direct contact met de dingen, dan wanneer men de dingen gaat bekijken met het doel, om er dit of dat in te vinden.
Zoo is het nu ook met de kwestie van koloriet. Er zijn kleuren die van zelf mooi tegen elkaar doen, maar ik doe mijn best om het te maken zooals ik het zie, vóór ik er op ga werken het te doen zooals ik het voel. En toch het gevoel is een groot ding, en zonder dat zou men niets uitvoeren.
Soms kan ik wel verlangen naar den oogsttijd, n.l. naar den tijd, dat ik zoo doordrongen zal zijn van de studie van de natuur, dat ik zelf iets scheppen zal in een schilderij, maar anders het is mij geen last, of iets wat ik niet graag doe, het analyseeren van de dingen. Het is al laat, ik kan zoo slecht slapen tegenwoordig, maar het is die prachtige herfstnatuur, die mij in 't hoofd zit en de zorg om er wat van te profiteeren.
Ik wou echter dat ik op zijn tijd slapen *kon*, en doe er mijn best voor, want ik wordt er zenuwachtig van, maar niets helpt er aan.

Hoe gaat het U toch, ik hoop zoo gij niet al te veel zorgen hebt, want daar gaat men niet op vooruit. Ik geloof dat als ik niet zooveel buitenlucht had, en minder pleizier in het schilderen, 'k gauw miserable zou worden. Maar buiten zijn, en werken aan iets dat animeert, zijn dingen die de kracht vernieuwen en onderhouden. Het is alleen bij tijden als ik oververmoeid ben, dat ik mij door en door ellendig voel, maar anders geloof ik dat ik, wat gezondheid aangaat, er weer bovenop zal komen.
Adieu, ontvang een handdruk in gedachten en schrijf eens hoe ik doen moet, U een geschilderde studie zenden of nog niet. En weet, ik iederen dag aan U denk, en geloof me

t. à t. Vincent.

234

Waarde Theo, Maandagmorgen.
Uw laatsten brief met het ingeslotene heb ik in orde ontvangen, en dank er U recht hartelijk voor. Ik zat, en zelfs ik zit wel een beetje in den brand — dat wil zeggen met het oog op 't schilderen. Er komen wel heel wat kosten kijken.
Gedeeltelijk echter komt dat ook daardoor, dat menig ding dat ik begin mij mislukt, en dan moet men weer opnieuw beginnen en heeft niets voor zijn moeite, behalve dan dat dit toch de weg is om verder te komen, en dat men moet volhouden.
In uw laatste schrijven stond geen antwoord op 't geen ik U zei omtrent het zenden of niet zenden van de geschilderde studies. Misschien is 't U door 't hoofd gegaan. Nu dacht ik het après tout geen kwestie van bepaald gewicht is, en heden heb ik U per post dus eene geschilderde studie toegezonden. Maar zooals gezegd in mijn vorig schrijven, liever had ik natuurlijk dat gij ze allen bij elkaar eens zien kondt, en het spreekt vanzelf dat gij naar deze de toekomst nog niet beoordeelen moet, daar ik nog te kort aan den gang ben met het penseel om nog niet veel te veranderen.
Liever stuurde ik U nog een andere dan deze, maar de andere die ik liever zenden zou zijn nog niet zóó droog dat ik ze durf oprollen.
Ge zult evenals ik vooral op den achtergrond aanmerking hebben, ik heb alleen hieromtrent deze explicatie te geven, dat de studie gemaakt is als studie van den voorgrond, n.l. de boomwortels, daar was reeds veel werk aan en zooals gewoonlijk zat

ik niet rustig door passanten, en toen ik de studie zoover had als gij ze ziet, kon ik het niet langer uithouden.
Ge kunt U niet begrijpen hoe vermoeiend en hinderlijk het is, dat de menschen altijd zoo op iemands lijf komen staan.
Ik word er zoo zenuwachtig van soms, dat ik het moet opgeven. Zoo gisterenmorgen nog, ofschoon 't nog zeer vroeg was en ik gehoopt had vrij te blijven, mislukte mij een studie van de kastanjeboomen op 't Bezuidenhout (die nu zoo prachtig zijn), daardoor. En ze zijn soms zoo gemeen en brutaal. Enfin. Alleen 't is niet alleen 't verdriet, dat men er van heeft maar ook de kosten van verf enz., die dan toch verloren zijn.
Natuurlijk zullen zulke dingen mij niet den baas spelen, en zal ik net zoo goed als anderen mij er doorheen slaan, maar ik gevoel zoo dat ik veel sneller mijn doel zou kunnen bereiken als er minder van die petites misères waren.
Nu wat deze studie betreft, als het zijn mag dat gij bij het zien er van en wetende, dat ik behalve deze toch nog heel wat andere heb, geen berouw hebt dat ge me in staat hebt gesteld om het te kunnen doen, dan ben ik content, en ga met goeden moed door. Valt ze U tegen, denk dat ik eigenlijk pas heel kort aan den gang ben, valt ze U mee, tant mieux voor mij, want ik zou graag iets zenden kunnen op den duur dat U pleizier doet.
Nu moet ik U nog mededeelen dat ik zeer onverwacht een zeer aangenaam bezoek heb gehad van Pa, die bij me in huis en op 't atelier geweest is, wat ik oneindig beter vind dan dat hij van berichten van anderen iets van me te weten komt.
Komen de menschen bij mij, welnu dan is ten minste de indruk oorspronkelijk, maar ik houd niet van opinies, die zich gronden op 't geen de menschen praten.
Het deed mij werkelijk groot genoegen Pa te zien en te spreken.
Ik heb weer veel gehoord van Nuenen, dat kerkhof met die oude kruisen laat mij niet met rust, ik hoop zoo dat metdertijd het er van komen zal dat ik het eens maak.
Ik hoorde ook nog veel over Uw bezoek en dat zij van U die gravure naar Israëls kregen, waar zij erg door getroffen zijn.
Ik zou graag een marine hierbij gevoegd hebben, maar de laatste is nog niet droog, de eerste zou ik kunnen zenden, maar sedert heb ik de kleur van de zee reeds meer gepakt, en dus wacht ik totdat er een latere goed droog is. Ik heb echter in dezen laatsten tijd heel wat meer geschilderd dan het oorspronkelijk plan was,

dat wij bespraken. Maar misschien is het noodig dit ook te blijven doen als 't eenigszins mogelijk is.
Van Rappard ontving ik dezer dagen een schrijven, ik wou wel hij wat meer in de buurt was.
En weet het goed dat ik recht gaarne Uwe opmerkingen net zoo als gij ze denkt, hoor. Dikwijls gevoel ik het verlangen en de behoefte om eens over onderscheidene kwesties iemand om raad te vragen, toch geef ik daar niet aan toe sedert het gebeurde met Mauve en spreek niet met schilders over het werk. Al is iemand nog zoo knap, wat heb ik er aan, als hij anders redeneert dan hijzelf werkt? Ik had liever gehad, dat Mauve me gesproken had over het *gebruik* van dekverf dan te zeggen: ,,ge moet vooral geen dekverf gebruiken'', terwijl hijzelf en alle anderen om zoo te zeggen ze bijna altijd gebruiken, en met het beste resultaat. Enfin, in veel gevallen kan men de dingen door zelf zoeken ook langzamerhand vinden, en daar doe ik mijn best op.
Ja, als het was dat ik precies zoo doen kon als ik wilde, ik zou het schilderen aanpakken op nog wat grooter schaal en met nog veel meer model vooral.
Ik teeken veel figuren tusschen de druppeltjes door.
Het figuurtje in deze studie staat er eigenlijk enkel en alleen op voor de grootte, om in geval ik de studie gebruik de proportie van een of ander figuur ten naastenbij te kunnen vinden.
Natuurlijkerwijs is een eigenlijk figuur heel iets anders, en komt er meer bij kijken.
Dan staat het er ook in om een accentje te geven.
Weet het dus goed kerel, ik stuur U dit omdat, daar ge er niet over schrijft, ik niet wist hoe te doen, natuurlijk bedoel ik nog heel wat anders dan dit, en zend ik het op dezelfde wijs als ik anders eens een krabbeltje maak, om U een idee te geven van 't geen waar ik aan bezig ben.
Adieu, ontvang een handdruk in gedachten, ik hoop dat gij het zoo goed hebt als maar kan, en uw hoofdpijn niet iets is wat blijft of telkens weerkeert. Ik heb het soms ook meer als een gevoel van onaangename matheid nog dan erge pijn. Met Pa heb ik nog op den Rijswijkschen weg gewandeld, daar is het ook mooi. Nu nogmaals gegroet, en geloof me t. à t. Vincent.

Als dit goed over komt, dan is het op deze wijs wel gemakkelijk om U eens iets te zenden.

Ik weet niet of men teekeningen of schilderijen als drukwerk mag verzenden per post.
Nog iets, ge begrijpt wel dat ik b.v. sommige takjes etc. als ik er opnieuw aan ging schilderen, anders kon maken, maar ik vind zoo dat men aan studies, wil men er iets aan hebben, liever niet tornen moet; zoo als ze uit het bosch komen, moet men ze op 't atelier hangen, zij zijn dan wel voor sommigen minder behagelijk, maar voor den schilder zelf is er meer van zijn indruk in.

235

Waarde Theo,
Met een enkel woord bericht ik U de goede ontvangst van Uw brief; voor den inhoud ervan dank ik U hartelijk.
Deze laatste dagen heb ik haast niet anders gedaan als aquarel. Ingesloten een krabbeltje van een groote.
Ge herinnert U misschien wel in 't begin van de Spuistraat het kantoor van de Staatsloterij van Moorman? Ik kwam daar op een regenachtigen morgen voorbij, toen een menigte menschen daar stonden te wachten om loterijbriefjes te halen. Het waren meestendeels oude vrouwtjes en van die soort van menschen, waarvan men niet weet te zeggen, wat ze doen of hoe ze leven, maar die toch blijkbaar heel wat scharrelen en tobben en zich bewegen in de wereld.
Natuurlijkerwijs is oppervlakkig beschouwd, zoo'n troepje luidjes die blijkbaar zooveel belang stellen in ,,heden trekking'', iets wat U en mij haast doet lachen, in dit opzicht dat de loterij U en mij niet in 't minst schelen kan.
Maar het groepje lui — en hun expressie van wachten — trof mij — en terwijl ik het maakte kreeg het voor mij een grootere diepere beteekenis dan in 't eerste oogenblik.
Dan wordt het, dunkt mij meer beteekenisvol als men er in ziet: *de armen en het geld.* Zoo is het trouwens met haast alle figuurgroepen; men moet er wel eens over doordenken, eer men inziet waar men voor staat, de nieuwsgierigheid en illusie over de loterij schijnt ons min of meer kinderachtig — maar het wordt ernstig als men denkt aan de oppositie van misère en dat soort van efforts de perdus van de stakkers om door een loterijbriefje te nemen, betaald met hun uit den mond gespaarde centen, mogelijk, zooals zij zich verbeelden, gered te worden.
Wat hier ook van zij, ik heb er een groote aquarel van op touw.

En ben bovendien bezig aan een van een kerkbank, die ik zag in een klein kerkje op de Geest, waar de diakoniemannetjes gaan, (men noemt ze hier zeer expressief *weesmannen* en *weesvrouwen*).
Het gaat er zoo mee, dat weer eens druk aan 't teekenen zijnde, ik soms denk er is toch niets zoo prettig als teekenen.

Dit is een stuk uit dat brok banken, er zijn nog andere koppen op den achtergrond van mannen.
Zulke dingen zijn echter moeielijk en zullen zoo in eens niet lukken. Het gelukken is soms 't eindresultaat van een heele serie mislukkingen.
Van weesmannen gesproken, ik werd in 't schrijven van dezen gestoord door de komst van mijn model.
En ik heb tot den donker met hem gewerkt, met een groote, oude overjas aan, waardoor hij een curieus breed figuur kreeg, ik geloof dat gij wel schik zoudt hebben misschien in deze collectie weesmannen in hun Zondags- en werkpak.
Dan pakte ik hem ook nog eens zittende met een pijpje. Hij heeft een aardigen kalen kop — groote n.b. doove ooren en witte bakkebaarden.
Deze krabbeling maakte ik half in den donker, toch zult ge er zoo ten naastenbij misschien de compositie in zien kunnen, als 't eenmaal in elkaar staat is zoo iets er gauw op te krabbelen, en ik zeg niet dat het in elkaar staat zooals ik 't hebben wilde. Ik zou wel lust hebben het te schilderen met figuren van ± de

HEDEN
TREKKING
Staatsloterij
Vrede Prijzen

lengte van een voet of iets minder, de compositie dan nog iets meer in de breedte.
Ik weet echter niet of ik het doen zal, ik zou er een groot doek voor moeten hebben en mislukt het mij, zijn er misschien al heel wat kosten aan geweest.
Ik denk er bij, ofschoon ik er veel lust in hebben zou, ik vanzelf tot die dingen kom, doorgaande met types van figuren te maken. Dan vloeit het uit de studies naar 't model vanzelf later voort, 't zij in dezen 't zij in een anderen vorm, doch in 't zelfde sentiment. Hoe langer hoe meer begin ik te merken, hoe nuttig en hoog noodig het is de studies naar 't model te bewaren; ofschoon die voor anderen minder waarde hebben, ziet, wie ze gemaakt heeft, er 't model in terug, en staan de dingen weer levendig voor den geest. Als er eens gelegenheid is, denk dan om mij wat van die oude studies terug te sturen. Ik hoop er gaandeweg mooier dingen mede te maken.
't Spreekt vanzelf dat er in die groep figuren, waarvan ik een zwart krabbeltje stuur, prachtige dingen van kleur waren, blauwe kielen en bruine buizen, witte, zwarte, geelachtige arbeidersbroeken, verkleurde shawls, een groenachtig geworden overjas, witte mutsen en zwarte hooge hoeden, slikkerige straatsteenen en laarzen, als contrast voor bleeke gezichten of door weer en wind verweerde. En daar komt schilderen of aquarelleeren bij te pas. Enfin ik sjouw er op.
Ik reken er op dat ge nog eens schrijft nietwaar, doch nogmaals dank voor de tijdige zending van het geld, dat om krachtig door te gaan hoog noodig is.
Adieu kerel, ontvang een hartelijken handdruk in gedachten, en geloof me t. à t. Vincent.

Er is op de aquarel nog iets meer voorgrond, nu vallen de figuren te veel naar voren en domineert men den voorgrond niet genoeg met het oog.

236

Waarde Theo, Zondag.
Zie hier een krabbeltje van een grootere aquarel, ik heb nog een andere ook aangezet met veel meer figuren, de laatste badgasten, een avondeffekt.
Ik weet niet of ik ze hoog genoeg zal kunnen opvoeren, maar

we moeten doen wat we kunnen en doorworstelen tot we er zijn. Dan is de groote, waarvan ik in mijn vorig schrijven een krabbel stuurde, een eind verder.

Ik geloof bepaald dat gij schik zoudt hebben in 't geen onderhanden is. Wat gij ook direct zoudt zien, evenals ik, is *dat ik een massa figuurstudies van noode heb.* Daarom ben ik met alle kracht doende en werk haast dagelijks met model.

Van den weesman heb ik er sedert nog meer gemaakt, en deze week hoop ik ook eene vrouw uit het gesticht te krijgen. Ik ben echter bar om wat geld verlegen, er zijn veel dingen noodig, ik heb zelfs aan Stam nog wat te betalen.

Verbeeld U, dat ik van de week nog een pak ontving tot mijn groote verrassing van thuis, met een winterjas, een warme broek, en een warme vrouwenmantel, het trof me erg.

Het kerkhof met de houten kruisen speelt me erg in 't hoofd, zoodat ik misschien al vooruit wat studies er voor maak — ik wou wel zooiets in de sneeuw — een boerenbegrafenis of zoo. Enfin, een *effekt* als bijgaand krabbeltje van mijnwerkers.

Om nu de seizoenen vol te maken, stuur ik een krabbeltje van de lente en een van den herfst er nog bij, die mij terwijl ik het eerste maakte, in de gedachte kwamen.

Wat is het buiten mooi, ik doe mijn best om effekten te pakken van den herfst.

Ik schrijf U zeer in haast, ik verzeker U er komt heel wat kijken voor composities met figuren, en ik zit diep in 't werk. Het is als met het weven, men heeft al zijn attentie noodig om de draden uit elkaar te houden, moet verscheiden dingen tegelijk leiden en in 't oog houden.
Het teekeningetje van 't strand is meer af dan de andere omdat het heeft gediend om de groote te zoeken, terwijl de andere minder aquarel zijn.
Nu ik hoop van harte dat Uw eigen beurs niet te plat is, 't is zoo erg mooi dezer dagen dat het zaak is er wat van op 't papier te brengen.
Adieu, en schrijf zoo spoedig als ge kunt en geloof me,

t. à t. Vincent.

237

Waarde Theo, Zondagmiddag.
Uw brief en het ingeslotene deden mij zeer veel pleizier, dat behoef ik U niet te zeggen, het komt erg van pas en is mij een krachtige hulp.
We houden hier herfstweer, regenachtig en kil maar vol stemming, prachtig voor figuren vooral, die op de natte straten en wegen waar de lucht in weerkaatst, tonig uitkomen.
Het is 't geen Mauve vooral telkens zoo mooi doet.
Ik heb nog wat daardoor kunnen doen aan de groote aquarel van den troep volk voor het loterijkantoor, en zoo pas heb ik er ook weer een van het strand begonnen.
Waarvan dit de compositie is. (Zie volgende bladz.)
Ik kan volkomen overeenstemmen met wat gij zegt omtrent tijden die men soms heeft, waarin men stomp schijnt voor de dingen van de natuur, of waarin de natuur niet meer tot ons schijnt te spreken.
Ik heb dat ook dikwijls, en het helpt mij wel eens als ik dan heel andere dingen aanpak. Ben ik stomp op landschap of lichteffekten dan grijp ik de figuren aan en omgekeerd. Soms is er niets aan te doen dan af te wachten tot het over gaat, maar menigen keer lukt het mij de ongevoeligheid weg te krijgen door verwisseling van motieven, waarop ik mijn attentie heb. Hoe langer hoe meer echter boeien mij de figuren. Ik herinner mij vroeger een tijd gehad te hebben dat het gevoel voor 't landschap erg sterk bij me was, en ik veel meer getroffen werd door een schil-

derij of teekening, waarin een lichteffekt of stemming van landschap goed was uitgedrukt, dan door figuur.
Zelfs boezemden in 't algemeen de figuurschilders mij meer een soort tamelijk koelen eerbied in, dan wel dat ik er warme sympathie voor had.
Ik herinner mij echter nog zeer wel in dien tijd toch bijzonder getroffen geweest te zijn door een teekening van Daumier, een oud man onder de kastanjeboomen in de Champs Elysées, (een illustratie voor Balzac), ofschoon die teekening zoo important niet was, maar ik weet wel dat het mij toen zoo bijzonder trof dat er iets zoo flinks en mannelijks in de opvatting van Daumier was, dat ik dacht: het moet toch goed zijn zóó te voelen en te denken, en een massa dingen over het hoofd te zien of voorbij te gaan, om zich te concentreeren op zoo iets wat te denken geeft, en een mensch als mensch meer direct persoonlijk aangaat dan weilanden of wolken.
En zoo blijven mij ook steeds de figuren 't zij van de Engelsche teekenaars, 't zij van de Engelsche schrijvers, om reden van hun Maandagmorgenachtige nuchterheid en gewilde soberheid en proza en analyse steeds aantrekken als iets dat solide en flink is, waar men een houvast aan heeft in dagen wanneer men zich slap voelt. Zoo onder de Fransche schrijvers die van Balzac en Zola evenzeer.
De boeken van Murger waarover gij schrijft zijn mij nog onbekend, doch ik hoop wel er kennis mee te maken.

Schreef ik U reeds ik van Daudet Les rois en exil las? Dat vond ik wel mooi.
De titels van die boeken trekken mij zeer aan, o.a. La bohême. Wat zijn wij in dezen tijd erg ver afgedwaald van la bohême uit de dagen van Gavarni! Me dunkt, er was toch in dien tijd iets meer hartelijks en opgeruimds en levends dan nu.
Ik weet het echter niet — en tegenwoordig is er ook veel goeds of kon er zijn nog meer dan effectief 't geval is, als er wat meer aaneensluiting was.
Het is op 't oogenblik uit het raam van mijn atelier een prachtig effect. De stad met de torens en daken en rookende schoorsteenen teekent zich als een donker, somber silhouet af tegen een horizon van licht. Dit licht is evenwel slechts eene breede streep, daarboven hangt een zware bui, beneden meer geconcentreerd, boven door den herfstwind gescheurd in groote vlokken en massa's, die er af drijven. Die streep licht echter, doet in de sombere massa der stad hier en daar de natte daken glinsteren, (op een teekening zou men 't met een streek dekverf uithalen), en maakt dat, ofschoon de massa één toon heeft, men nog onderscheid ziet tusschen roode pannen en leien.
De Schenkweg loopt door den voorgrond als een glinsterende streep door het nat, de populieren hebben gele blaren, de slootkanten en weiland zijn diep groen, figuurtjes zijn zwart.
Ik zou het teekenen, of liever trachten te teekenen, indien ik niet den heelen middag op figuren gesjouwd had van turfdragers, die mij toch nog te zeer in 't hoofd zitten dan dat er ruimte is voor iets nieuws, en er ook in moeten blijven.
Ik verlang toch zoo dikwijls naar U en denk zooveel aan U. Wat gij mij schrijft over sommige karakters te Parijs van artisten die met vrouwen leven, minder kleingeestig zijn dan anderen, misschien wanhopend trachten iets jongs te behouden, vind ik wel juist gezien. Zulken zijn er ginder en hier. Ginder is 't misschien nog moeielijker dan hier als mensch wat frischheid te behouden in het huiselijk leven, omdat zulks daar haast nog meer tegen den stroom op werken is. Wat zijn er veel te Parijs wanhopig geworden — kalm, beredeneerd, logisch en terecht wanhopig. Ik las nog iets van dien aard o.a. omtrent Tassaert van wien ik veel houd, en wat mij leed deed dat het zoo met hem gegaan was.
Te meer, te meer vind ik elke poging in die richting waard ge-

respecteerd te worden. Ook geloof ik dat het kan gebeuren men slage, en niet moet beginnen met te wanhopen ook al verliest men 't hier en daar, en ook al voelt men soms een soort aftakeling toch is het zaak weer op te leven, en moed te vatten, al komt het ook anders uit dan men aanvankelijk meende. Meen ook niet dat ik met minachting op personen, als die ge beschrijft, neerzie om reden hun leven niet zou berusten op serieuse en doordachte beginselen. Mijne gedachte daaromtrent is deze: het resultaat moet zijn een *daad*, niet een abstract idee. Slechts dan vind ik principes goed en de moeite waard, als zij zich tot daden ontwikkelen, en ik vind het goed na te denken en te trachten conscientieus te zijn, omdat dit de werkkracht van een mensch meer decideert, en de verschillende daden tot een geheel maakt. Ik zou van zulken als ge beschrijft, vinden dat zij door meer beredeneerd te doen wat ze doen, meer vastheid zouden krijgen, doch overigens prefereer ik zulken verre boven menschen, die met principes te koop loopen zonder zich de minste moeite te geven of er zelfs maar aan te denken, ze in praktijk te brengen. Want deze laatsten hebben aan de mooiste principes niets, en de eersten zijn net de lui om dan *als* ze er toe komen met wilskracht en nadenken te gaan leven, iets groots te doen. Want het groote geschiedt niet bij impulsie alleen, en is een aaneenschakeling van kleine dingen die tot elkaar gebracht zijn.
Wat is het teekenen? Hoe komt men er? 't Is een zich heenwerken door een onzichtbaren, ijzeren muur, die schijnt te staan tusschen wat men *voelt*, en wat men *kan*. Hoe moet men door dien muur heen komen — daar er tegen beuken niets helpt — men moet dien muur ondermijnen en doorvijlen, langzaam en met geduld mijns inziens en ziedaar — hoe zal men aan zulk een werk assidu blijven, zonder zich te laten afbrengen ervan of afleiden, tenzij men nadenke en zijn leven regele naar principes? En zooals 't met het artistieke is, zoo is het ook met andere dingen. En het groote is niet iets toevalligs, het moet wel degelijk *gewild* worden. Of oorspronkelijk in een mensch de daden tot de principes, of de principes tot de daden leiden moeten, is iets wat me even ondecideerbaar schijnt, en evenmin de moeite waard gedecideerd te worden, als de kwestie wat er 't eerst geweest is de kip of het ei. Maar als positiefs en van veel gewicht acht ik het, dat men trachte zijn denk- en wilskracht te ontwikkelen.
Zeer nieuwsgierig ben ik of ge, als ge vroeger of later ze zien

zult, in de figuren die ik dezer dagen maak, iets vinden zult. 't Is daarmee ook al een kwestie, als die van de kip en het ei, moet men figuren maken voor een eerst gevonden compositie, of de figuren die men afzonderlijk maakt, combineeren zoodat de compositie er uit voortvloeit?
't Zal dunkt me, wel op 't zelfde neerkomen, *mits men maar werke*. Ik eindig met hetgeen waarmee gij Uw brief besluit, dat we met elkaar gemeen hebben, we er van houden om achter de schermen van het tooneel te zien, of met andere woorden een neiging hebben om de dingen te analyseeren. Dit nu geloof ik juist de eigenschap is, die men hebben moet om te schilderen — bij het schilderen of teekenen moet men die kracht inspannen. 't Moge eenigermate zoo zijn dat er als van nature iets in ons zijn moet, (maar ook dat hebt gij en ik heb het ook — we hebben dat misschien te danken aan onze jongensjaren in Brabant en aan een omgeving die er veel meer dan meestal 't geval is, toe meewerkte om ons te leeren denken), doch vooral, vooral is het eerst later, dat het artistieke gevoel zich ontwikkelt en rijpt door werken. *Hoe* het zou kunnen dat gij een zeer goed schilder werd weet ik niet, doch dat het in U zit, en 't er van komen kan, dat geloof ik wel degelijk.
Adieu kerel, dank voor het gezondene en een hartelijken handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik heb het kacheltje reeds staan, kerel wat wou ik we eens een avond teekeningen en schetsen konden kijken en *houtsneden*, ik heb weer een prachtige.
Ik hoop deze week weesjongens te poseeren te krijgen, dan zou ik misschien die teekening van weeskinderen nog kunnen redden.

238 Waarde Theo,
Uw brief en de inhoud, zoowel schriftelijke als geldelijke deed mij niet weinig genoegen en ik dank er U wel voor, in 't eerste opzicht was ik vooral blij te hooren, dat het misschien niet heel lang hoeft te duren voor ge eens weer naar Holland komt. Zoodra 't U mogelijk is te bepalen of zulks vóór dan wel nà nieuwe jaar zijn zal, wil ik dat wel heel graag zoo bij benadering vooruit weten. Ik ben zeer blijde dat gij de studies afgezonden hebt, ik gevoel

het zoo sterk dezer dagen, terwijl ik er veel nieuwe bijmaak, dat ik het werk naar 't model bij elkaar moet zien te houden. Wat zou ik het heerlijk vinden als ik wat meer met U eens kon overleggen omtrent het werk, doch we zijn te ver van elkaar.
Ik zag dezer dagen, en heb het ook in mijn verzameling, eene groote houtsnee naar een schilderij van *Roll*, Une grève de charbonniers. Kent gij dien schilder soms en indien ja, wat hebt ge van hem gezien? Dit stelt voor de werf van een charbonnage, waarvoor een talrijke groep mannen en vrouwen en kinderen, die blijkbaar het gebouw hebben bestormd. Zij staan of zitten rond een omgestulpte kar, en worden in bedwang gehouden door gendarmes te paard. Een kerel gooit nog een steen, maar eene vrouw tracht zijn arm te grijpen. De karakters zijn uitmuntend, en het is ruw en brutaal geteekend en zeker ook geschilderd geheel in overeenstemming met den aard van het onderwerp. Het is niet als Knaus of Vautier, maar met meer hartstocht als 't ware gedaan — bijna geen details, alles gemasseerd en vereenvoudigd — maar er is veel stijl in. Er is veel expressie en stemming en sentiment in en de bewegingen van de figuren — de verschillende acties zijn meesterlijk uitgedrukt.
Het trof mij erg en evenzeer Rappard, aan wien ik er ook een zond. Het stond in de Illustration, maar een oud nummer.
Ik heb toevalligerwijs er nog een van een Engelsch teekenaar Emslie, wiens motief is mannen die in de mijn gaan om verongelukten zoo mogelijk nog te helpen, terwijl de vrouwen staan te wachten. Anders zijn zulke onderwerpen slechts zelden gemaakt. Wat dat van Roll betreft, ik heb zoo'n scène zelf bijgewoond in al zijn geur en kleur, ik vind het mooie van zijn schilderij dat het geheel zoo echt zoo'n toestand uitdrukt, ofschoon men er maar weinig van de details in terugvindt. Ik dacht er bij aan een woord van Corot: il y a des tableaux où il n'y a rien, et *pourtant tout y est.* Er is in 't geheel iets groots en klassieks, als in een mooi historieschilderij, in de compositie en de lijnen, en dat is een kwaliteit, die tegenwoordig even zeldzaam blijft, als ze altijd geweest is en blijven zal. Het doet mij eenigszins aan Géricault denken, n.l. aan de Radeau de la Méduse, en toch tegelijk aan Munkaczy b.v.
Deze week heb ik eenige koppen geteekend en ook eenige kinderfiguren, en dan nog weesmannen.
Wat gij zegt van die kleine teekeningetjes ben ik wel met U eens,

dat n.l. dat van 't bankje meer op de ouderwetsche manier gedaan is. Toch deed ik dit min of meer opzettelijk, en zal 't nog wel eens meer doen misschien. Hoezeer ik ook veel schilderijen en teekeningen die bepaald met 't oog op den fijngrijze, harmonieuze kleur en op den localen toon gemaakt zijn, prachtig mooi vind, zoo geloof ik toch dat veel artisten die daar minder bepaald op werkten en nu voor ouderwetsch doorgaan, altijd frisch en groen zullen blijven, om reden hun manier van doen ook zijn raison d'être had en *houden blijft.*

Om U de waarheid te zeggen zou ik noch de ouderwetsche noch de nieuwere opvatting willen missen. In beide richtingen zijn te veel dingen hors ligne, dan dat ik voor mij bepaald aan de een of de andere de voorkeur kan geven systematisch. En niet in alle opzichten zijn de veranderingen door de nieuweren in de kunst gebracht, verbeteringen, niet alles is vooruitgang, noch in 't werk noch in de personen zelf der artisten, en dikwijls komt het mij voor dat velen èn hun uitgangspunt èn hun doel wel uit 't oog verliezen, of met andere woorden geen voet bij stuk houden.

Uw beschrijving van dat avondeffekt vond ik weer heel mooi, het ziet er hier vandaag heel anders uit, maar in zijn soort is het ook mooi, b.v. het terrein bij de Rijnspoor. Op den voorgrond de kolenweg met de populieren die hun blaren beginnen te verliezen, dan de sloot of vaart vol kroos, met een hoogen kant begroeid met verflenst gras en lisch, dan de grijze of bruingrijze grond van omgespitte aardappellandjes of plekken beplant met groenachtig paarsche roode kool, hier en daar een heel erg frisch groen van versch-opgeschoten herfstonkruid, waar bovenuit boonestaken met verwelkte stengels en de roodachtige of groene of zwarte boonen, peulen; achter die strook grond, de rood verroeste en zwarte rails in geel zand, hier en daar stapels oud hout — bergen steenkool — afgedankte wagons, daar bovenuit rechts eenige daken en de goederenremise — links een uitzicht op uitgestrekte vochtiggroene weiden, aan den horizon wijd weg afgesloten door een grauwe strook, waarin men nog boomen, roode daken en zwarte fabriekssschoorsteenen onderscheiden kan. Er over heen een iets of wat gele, maar toch grijze lucht, erg kil en winterachtig, die laag neerhangt en waaruit een soort stofregen komt bij vlagen, en waarin veel hongerige kraaien vliegen. Toch valt er veel licht op alles, wat vooral uitkomt als een paar figuurtjes met blauwe of witte kielen over het terrein rondschar-

relen, als wanneer de schouders en koppen licht pakken. Mij dunkt evenwel dat het er te Parijs heel wat helderder zal uit zien, en minder kil. Want de killigheid komt tot in huis, en als men een pijp aansteekt is er iets van den motregen in als 't ware. Maar het is erg mooi.
Alleen 't is op zulke dagen dat het wel gezellig zou zijn eens een vriend op te zoeken, of er een bij zich te hebben, en 't is op zulke dagen dat men wel eens iets leegs voelt als men nergens heen kan gaan, en er niemand komt. Maar juist dan voel ik toch wat het werk is, hoe toch onafhankelijk van goedkeuring of afkeuring, het toon geeft aan het leven, en men op dagen dat men anders melankoliek zou worden, blij is een wil te hebben.
Ik had nog een paar uur model vandaag, een jongen met een schop, opperman van zijn beroep, een heel echt type, platten neus, dikke lippen, erg steil ruw haar — en toch als hij iets doet, is er gratie in 't figuur, of liever althans tournure en karakter. Ik denk wel dat ik nog mooie modellen zal krijgen dezen winter, de baas van de werf heeft mij beloofd, de arbeiders die om werk komen vragen, zooals telkens voorkomt nu en dan in den slappen tijd, naar mij toe te sturen. Ik geef ze altijd graag een paar kwartjes voor een middag of morgen, want dat is net wat ik hebben moet. Ik zie geen anderen weg dan werken met model; men mag zeer zeker zijn verbeeldingskracht niet uitdooven, maar juist het voortdurend onder de oogen hebben van de natuur en het worstelen er mee, scherpt de verbeeldingskracht en maakt ze juister. Den volgenden Zondag hoop ik dienzelfden jongen weer te krijgen, ik wou dan hem eens teekenen zooals ze de schuiten met steenen voorttrekken, die men hier veel in de vaart ziet.
Het is uit met het buiten gaan werken — dat is bepaald stilzittende werken, want het is te guur — dus moeten we maar de winterkwartieren betrekken.
Zoo in mijn gevoel heb ik wel lust in den winter, het is wel een heerlijk seizoen, als men geregeld werken kan. Ik heb wel hoop dat het wat vlotten zal.
Dat ik van harte hoop, gij het bewuste binnen zult krijgen, behoef ik U niet te zeggen. Ik heb zooals ge weet met schilderen en aquarelleeren meer doorgezet dan eerst het plan was, en ik moet er nu nog al krom voor liggen. Doch daar zullen we wel doorkomen, en zelfs mag het geen reden zijn om te verslappen. Ik varieer het nu door druk met model te werken, ofschoon dat

ook nog al oploopt, maar ik krijg er mijn portefeuilles door gevuld naarmate mijn portemonnaie leger wordt.
Mocht het zijn gij tegen den twintigsten de heele gewone som niet bij elkaar hebt, stuur dan een gedeelte, maar ik zou liever een dag vroeger dan later ontvangen, daar 't zoo uitkomt met den dag dat ik de huur te betalen heb voor die week.
Behalve dat één muur erg vochtig is, blijft het huis mij best bevallen. Het werken met model kan hier veel beter dan op het andere atelier, ik kan zelfs met meer personen tegelijk werken, b.v. twee kinderen onder een parapluie, twee vrouwen die staan te praten, een man en eene vrouw gearmd, etc.
Maar wat hebben we hier eigenlijk weinig lente en zomer gehad, het is mij soms net alsof er niets tusschen lag, tusschen verleden najaar en nu dit, maar dat kan wel zijn omdat er de tijd tusschen ligt dat ik ziek was. Ik voel me anders nu weer normaal, tenzij als ik erg vermoeid ben, dan heb ik soms een dag of een halven dag, dat ik onbeschrijfelijk flauw en zwak ben, veel meer dan vroeger. Alleen ik stoor er me niet meer aan, want het verveelt me te erg, en komt me te slecht gelegen daar er te veel werk aan den winkel is. Het helpt mij dikwijls, dan b.v. eens hard naar Scheveningen te loopen of zoo.
Nu schrijf vooral weer tegen den twintigsten, ik heb deze keer weer Whatman moeten opdoen en penseelen. Ge kunt niet begrijpen hoeveel dingen men soms noodig heeft. Enfin dat is zoo met ieder schilder.
In gedachten een handdruk, en geloof me

t. à t. Vincent.

239

Waarde Theo,
't Is weer Zondag en weer even regenachtig als gewoonlijk. Wij hebben bovendien deze week storm gehad, en de blaren worden dun aan de boomen. Ik verzeker U ik blij ben dat de kachel staat. Toen ik dezen morgen er eens toe kwam om mijn teekeningen te rangschikken, n.l. de studies naar 't model van zoowat sedert uw bezoek, (niet meegerekend de oudere studies, en ook niet wat ik in mijn schetsboek teeken), toen vond ik er ongeveer een honderdtal.
Ik noem eens een cijfer, omdat ik me herinner ge bij gelegenheid van Uw bezoek mij vroeg of ik nog andere studies had dan die

teekeningen, die ge toen zaagt. Ik weet niet of alle schilders, ook zelfs die, die zeer uit de hoogte op mijn werk neerzien, dermate dat ze 't beneden zich achten er zelfs ook maar de minste notitie van te nemen, meer werken dan ik. Ook weet ik niet of zij een beteren weg kennen dan te werken met model, ofschoon ze zulks m.i. wel wat weinig doen, zooals ik U wel meer schreef dat ik 't niet begrijpen kon ze niet meer model namen. (Ik bedoel natuurlijk *niet* lui als Mauve of Israëls, ofschoon de laatste het m.i. prachtige voorbeeld geeft om steeds met model te werken, maar meer heeren als b.v. de Bock en Breitner). Laatstgenoemden heb ik sedert ik hem in 't gasthuis bezocht tijdens zijn ziekte, volstrekt niet gezien, ik hoorde toevalligerwijs er iets van dat hij leeraar aan een burgerschool was geworden, ik heb van hem zelf echter taal noch teeken vernomen.
Deze week ontving ik een brief van Rappard, die zich ook verwondert over de manier van doen van veel schilders hier, en onder anderen ondervond, een schilderij van hem geweigerd werd op Arti. Ik zeg maar dit: als zulken als hij en ik voor niets geteld worden, is dit billijk?
Want ik verzeker U dat hij terdeeg werkt, hij was in Drenthe dezen zomer en daarna heeft hij een heelen tijd gewerkt in het gasthuis voor blinden te Utrecht.
Ik vond het wel curieus van hem eenige ervaringen te hooren, die zoo ten naastenbij al precies 't zelfde zijn als de mijne. Enfin. Ik kan zooals ik U reeds schreef, dikwijls naar U verlangen, als ik U meer zag en we over 't werk meer bespreken konden, zou ik nog tot het maken van verscheidene dingen komen, die uit de studies die ik heb, te maken zouden zijn, dat geloof ik vast. Toch ge herinnert U, dat niet lang geleden ik U nog schreef, (ik stuurde U toen een kleurkrabbeltje van een aardappelmarkt), ,,ik moet toch weer eens probeeren dat gescharrel op straat aan te pakken''.
Daarvan zijn nu toch een stuk of 12 aquarellen het gevolg die ik op 't oogenblik onder handen heb, zoodat ik met 't bovenstaande *niet* zeggen wil dat ik niets met mijn studies kan uitrichten, of ze zonder doel maak, maar alleen dat ik geloof, ik er *meer* mee zou kunnen uitrichten en *meer* direct doeltreffend maken als ik eens meer met U overleggen kon.
Maar wat hier ook van zij, ik werk toch met veel pleizier dezer

dagen, en ik heb wel hoop er dingen bij zullen zijn, waar ge ook pleizier in hebben zult dan wanneer ge eens komt.
'k Geloof dat wil men figuren maken, men een warm gevoel moet hebben in zichzelf van wat Punch op de Kerstmisplaat noemt: Good will to all, n.l. dat men werkelijk liefde moet hebben voor de menschen. Ten minste hoop ik mijn best te doen in zoo'n stemming te zijn, zooveel mogelijk.
Ik vind het juist daarom ook zoo jammer dat het met omgang met schilders niet vlot, en zooals ik reeds vroeger U eens schreef, op een regenachtigen dag als heden, men niet eens gezellig bij de kachel kan zitten teekeningen of prenten zien, en elkaar zoodoende animeeren.
Ik moet U eens vragen of er van Daumier goedkoope bladen in den handel zijn, en indien ja, welke? Ik heb hem altijd zeer knap gevonden, maar het is eerst in den laatsten tijd dat ik begin te vermoeden, dat hij van nog grooter importance is dan ik dacht. Als gij iets bijzonders weet van hem, of wel importante dingen van zijn teekeningen kent, schrijft er als ge wilt eens over.
Ik heb vroeger ook wel karikaturen van hem gezien, en juist daardoor misschien een ander idee van hem gekregen dan wel 't juiste. Zijn figuren troffen mij steeds bijzonder, maar ik geloof dat ik maar een heel klein deel van zijn werk ken, en dat b.v. de karikaturen volstrekt niet het gewone of voornaamste van hem is.
Ik herinner mij wij er over gesproken hebben verleden jaar op den weg naar Prinsenhage, en gij toen zeidet ge Daumier mooier vondt dan Gavarni, en ik toen partij trok voor Gavarni en U sprak over het boek, dat ik over Gavarni gelezen had, dat gij nu hebt, maar ik moet zeggen dat ofschoon ik sedert niet minder van Gavarni ben gaan houden, ik begin te vermoeden dat ik slechts een heel klein deel van 't werk van Daumier ken, *en in dat gedeelte, wat ik van zijn werk niet ken*, juist de dingen zitten die mij (hoe zeer ik ook dat wat ik van hem ken, reeds apprecieer) nog het allermeest interesseeren zouden. En mij schemert nog iets in de herinnering, maar ik kan 't mis hebben, dat gij mij spraakt van groote teekeningen, typen of portretten uit het volk, en daar ben ik nieuwsgierig naar. Waren er meer dingen van hem zoo mooi als een blad, dat ik onlangs van hem vond: Les 5 âges d'un buveur, of als dat figuur van een oud man onder den kastanjeboom waar ik U reeds van sprak, ja dan was hij mis-

schien de baas van allen. Weet gij hieromtrent me eenige inlichting te geven?
Herinnert gij U nog de figuren van De Groux uit de Uilenspiegel, die ik vroeger gehad heb en nu helaas niet meer, wel die twee bladen van Daumier die ik het laatst noem, lijken daarop, en kent ge er zulken meer, (de karikaturen daar geef ik veel minder om), dat is mijn bedoeling.
Het spijt mij verschrikkelijk dat ik die de Groux en Rops niet meer heb, ik heb ze met andere dingen in Engeland weggegeven aan Richardson, den reiziger voor het huis G. & Cie.
Nu kerel, en dit beloof ik U tegen dat ge komt, behalve de aquarellen en geschilderde studies zal ik U eens verzoeken de moeite te nemen een portefeuille met een honderdtal geteekende studies door te zien, alleen figuren. Ik heb die nu reeds, vooral als ik er eenige oude bij reken. In den tusschentijd van nu en uw komst zal ik echter trachten betere in de plaats te maken voor andere die er uit kunnen, en er nog meer variatie in trachten te brengen.
Adieu intusschen, van harte wensch ik U wat voorspoed en geluk toe, en geloof me met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

INHOUD

EERSTE DEEL

Inleiding.

Vincent's leerjaren in den kunsthandel Goupil te 's-Gravenhage. Augustus 1872—Mei 1873. Brief 1—8 Pag. 1

In den kunsthandel te Londen. Juni 1873—Mei 1875. Brief 9—26 ,, 9

In den kunsthandel te Parijs. Mei 1875—Maart 1876. Brief 27—59 ,, 27

Vincent als onderwijzer en hulpprediker in Engeland. (Ramsgate en Isleworth.) April 1876—December 1876. Brief 60—83 ,, 57

In den boekhandel te Dordrecht. 21 Januari 1877—30 April 1877. Brief 84—94 ,, 100

Voorbereiding voor het Staatsexamen te Amsterdam, welke studie hij in den zomer van '78 opgeeft. 9 Mei 1877—Juli 1878, Brief 95—122 ,, 116

Terug in de ouderlijke pastorie te Etten. 22 Juli 1878—15 Augustus 1878. Brief 123—125 ,, 179

Op de Opleidingsschool voor Evangelisten te Brussel. Augustus 1878.—15 November 1878. Brief 126 ,, 184

Werkzaam als Evangelist in de Borinage. 15 November 1878—20 Augustus 1880. Brief 127—133 ,, 190

Begint te teekenen in de Borinage. Brief 134—136 ,, 216

Verblijf in Brussel. 15 October 1880—12 April 1881. Brief 137—143 ,, 228

Kennismaking met Van Rappard Brief 138 ,, 230

Werkt in de ouderlijke pastorie te Etten. April 1881—December 1881. Brief 144—165 ,, 248

Van Rappard te Etten. Brief 146 ,, 250

Vincent's liefdesgeschiedenis. Brief 153—165..... Pag. 270
Kort bezoek in den Haag bij Mauve. Brief 162—163... ,, 304
In Etten terug. Brief 164—165..... ,, 310
Verblijf in den Haag. December 1881—September 1883.
Brief 166—239 ..... ,, 325
Schetsje van het atelier ..... ,, 335
Schets van den Schenkweg ..... ,, 338
Bezoek van Weissenbruch, kennismaking met Breitner.
Brief 174 ..... ,, 348
Bezoek aan Weissenbruch. Brief 175 ..... ,, 349
Over het schilder worden van Theo. Beschrijving van
schilderijen van Israëls en Mauve voor den Salon .. ,, 362
Over tentoonstelling collectie houtsneden. Brief 183... ,, 372
Nog eens Theo's schilder worden en collectie hout-
sneden. Brief 184 ..... ,, 373
The great Lady. Brief 185 ..... ,, 379
Teekening Sorrow. Brief 186 ..... ,, 381
Einde van den omgang met Mauve en geschiedenis
van de vrouw. Brief 192 ..... ,, 397
Teekening Les racines. Brief 195..... ,, 411
Bezoek Van Rappard. Brief 202..... ,, 431
Teekeningen Scharrendrogerij in de duinen en timmer-
mansloods en wasscherij. Brief 205 ..... ,, 437
Vincent in het gasthuis. Brief 206, 208 ..... ,, 441
Bevalling van de vrouw. Brief 210 ..... ,, 450
Tehuiskomst en intrek in de nieuwe woning. Brief 215. ,, 465
Teekening Bleekerij te Scheveningen. Brief 220.... ,, 490
Schetsje van een knotwilg. Brief 221 ..... ,, 499
Theo's bezoek in den Haag. Brief 222..... ,, 500
Het perspectiefraam. Brief 223 ..... ,, 503
Eerste proeven met schilderen. Brief 224 ..... ,, 505
Het aankomen van een pink te Scheveningen. Brief 231 ,, 533
Schetsje Weeskinderen. Brief 232 ..... ,, 536
Bezoek van zijn vader. Brief 234 ..... ,, 542
Schets Staatsloterij. Brief 235..... ,, 545
Schets Strand te Scheveningen. Brief 236 ..... ,, 549
Over Gavarni en Daumier. Brief 239 ..... ,, 558

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00007 4761